DÉLVIDÉKI (VAJDASÁGI) MAGYAR JOGÁSZOK

Szerkesztette
Várady Tibor

VAJDASÁGI MAGYAR JOGÁSZ EGYLET
VMJE

IGAZSÁGÜGYI MINISZTÉRIUM

A kutatás és a kötet Magyarország Igazságügyi Minisztériumának
támogatásával valósult meg.

DÉLVIDÉKI (VAJDASÁGI) MAGYAR JOGÁSZOK

A Monarchiától a titói korszak végéig

Szerkesztette
Várady Tibor

Vajdasági Magyar Jogász Egylet
Újvidék
2020

© Beretka Katinka et al., 2020
Editor © Várady Tibor, 2020
© Vajdasági Magyar Jogász Egylet, 2020

TARTALOM

Előszó *(Várady Tibor)* 7

A MONARCHIA IDŐSZAKA

MEZEI ZSUZSANNA
Magyar jogászok a Délvidéken (a mai Vajdaságban) az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában 13

MATIJEVIĆ ZOLNA
Ügyvédi kamarák a Délvidék (a mai Vajdaság) területén a Monarchia idején 49

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL A TITÓI KORSZAKIG

DÉVAVÁRI ZOLTÁN
A jog erejével, az igazság fegyverével 61

MÉSZÁROS ZOLTÁN
Magyar diákok a délszláv jogászképzésben, 1920–1941 115

DUDÁS ATTILA
A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatási és bírósági eljárásokban a két világháború közötti Jugoszláviában 147

SRĐAN ŠARKIĆ
Az alkalmazásban maradt magyar jogszabályok a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban (Jugoszláviában) 171

JÓZSA LÁSZLÓ
Az Újvidéki Ügyvédi Kamara a két világháború közötti időszakban 207

SZAKÁLLAS ZSOLT
A jogrend alakulása Bácskában 1941 és 1944 között 223

SRĐAN ŠARKIĆ
A magyar jog alkalmazása Bánátban a német megszállás alatt (1941–1944) 263

A TITÓI KORSZAK

BERETKA KATINKA
Kisebbségi és nyelvi jogok a titói korszakban 279

LOSONCZ ALPÁR
Jog, politika és a magyar jogászok szerepköre a második világháború után 313

NYILAS MIHÁLY – LOVASI LATINCSITY ZSOLT – PRIBOJ POTREBIĆ VESNA
Jogszabályok magyarul a titói korszakban 327

LETSCH ENDRE
Kisebbségi jogi oktatás a titói korszakban 357

JÓZSA LÁSZLÓ
A Vajdasági Ügyvédi Kamara a második világháború és 1990 közötti időszakban 369

A kötet szerzői 373

Várady Tibor

ELŐSZÓ

A *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok* című tanulmánykötet korokat, rendszereket és sorsokat igyekszik a feledésből visszahozni és láttatni. A kutatás a Magyar Igazságügyi Minisztérium támogatásával indult, Trócsányi László miniszter kezdeményezésére.

A kötet szövegeinek írásakor több szerzőben felmerült a kérdés, hogy a *Délvidék* vagy a *Vajdaság* kifejezés a megfelelőbb. Tulajdonképpen ez a dilemma is a történelem (és a helyzetünk) összetettségét mutatja. Kétséget kizáróan a Délvidék kifejezésnek van erősebb magyar kötődése, de kérdés, hogy azt a területet jelöli-e, melyre a kutatás összpontosít. A vajda szó nem ismeretlen a magyar nyelvben. Viszont, bár a bán alapján magyar szó lett a bánság, a Vajdaság mégsem a vajdából alakult ki. Ez a szó a szerb *Vojvodina* fordítása. Egyébként a szerb Vojvodina először a 48-as forradalom leverése után alakult (és maradt egy darabig), Ferenc József császár pedig sok címe közé akkoriban bevonta a „Szerb Nagyvajda" titulust is. A Délvidék kifejezés magyar eredetű, de nem a mai Vojvodina/Vajdaság területét jelölte. A Monarchia alatt inkább földrajzi megjelölésként használták, egy széles területet jelzett, Fiume is Délvidékhez tartozott. Tehát nem a Délvidékből lett Trianon után a Vajdaság. A második világháború alatt a mai Vajdaság egy része (Bácska) került magyar hatalom alá. Ekkor hivatalos használatba került a Délvidék megjelölés, és 1941-ben hivatalos magyar rendeletekben is szó esik Délvidékről. De ez a Délvidék sem a mai Vajdaság volt, hanem azok a területek, melyek 1941-ben magyar fennhatóság alá kerültek, tehát Bácska, Baranya, Muraköz. (Bánát és Szerémség nem tartozott ehhez a Délvidékhez.) Ma, ha nem is hivatalos megjelölésként, de sokan használják a Délvidék szót a Vajdaság megfelelőjeként. Másrészt itt van az a tény is, hogy Szerbián belül a legtöbb magyar pártnak a nevében ott áll, hogy vajdasági. Mindezt figyelembe véve, úgy döntöttünk, hogy mindkét elnevezést a kötet címébe emeljük.

A kutatás három korszakra összpontosít. Az első a Monarchia időszaka, melynek elemzése távlatba helyezi a későbbi fejleményeket. Legtöbb teret két következő időszak kapott – az első világháború végétől a második világháború végéig terjedő és a titói korszak.

Korszakokat, világokat több úton és több távlatban lehet megismerni. Az egyik távlatot szakmák nyitják. A jogászszakma – csakúgy, mint a jog – egy

sajátos és fontos perspektívát nyit. A tanulmányok azt is mutatják, hogy változik a jogászszakma közéleti szerepe is. A két világháború között, például, a jogászoknak egészen kiemelkedő és döntő fontosságú szerep jutott kisebbségi politikában és érdekérvényesítésben. A titói korszakban ez a szerep lényegesen csökkent.

A Monarchia korszakával Mezei Zsuzsanna és Matijević Zolna foglalkoznak. Mezei Zsuzsanna tanulmányában három kérdés kerül előtérbe: a jogászképzés (azaz, hol tanultak jogot a mai Vajdaság területéről származó diákok), kik voltak az ismert jogászok és milyen szerepük volt a politikában a délvidéki/vajdasági magyar jogászoknak. Matijević Zolna írása az ügyvédi kamarákat mutatja a Monarchia idején a mai Vajdaság területén.

Az első világháború végétől a titói időkig terjedő korszak kutatása külön fontossággal bír, mert igen sok eddig ismeretlen anyagot (és tényt) sikerült feltárni. Srđan Šarkić és Szakállas Zsolt kutatásainak központjában a magyar jog (elsősorban polgári és családi jog) részben folytatódó érvényessége áll, illetve a magyar jog visszatérése Bácskában a második világháború alatt. A tanulmányok kitérnek a joggyakorlatra is. Dévavári Zoltán a magyar jogászok politikai szerepvállalására fekteti a hangsúlyt, újabb adatokkal és elemzésekkel is alátámasztva kivételesen fontos szerepüket a két világháború között. Dudás Attila azt igyekszik feltárni, hogy hogyan alakult (és hogyan változott) a magyar nyelv hivatalos használata közigazgatási és bírósági eljárásokban a vizsgált időszakban. Mészáros Zoltán azt elemzi, hogy melyik jugoszláv egyetemeken tanultak jogot magyar diákok a két világháború között, és magyarázza az alakuló tendenciákat. Józsa László az Újvidéki Ügyvédi Kamara felépítését és tagságát elemzi, a magyar ügyvédekre összpontosítva.

A titói korszakot elemezve Losoncz Alpár a magyar jogászok politikai szerepkörét taglalja. Beretka Katinka kisebbségi és nyelvi jogokról ír, melyek területén jelentős eredmények és áttörések voltak. Hasonló kérdéskörrel foglalkoznak Nyilas Mihály, Lovasi Latincsity Zsolt és Priboj Potrebić Vesna, akik a jogszabályok kisebbségi nyelveken való megjelentetését elemzik. Letsch Endre a kisebbségi jogi oktatással foglalkozik, és írásának központjában az a kezdeményezés áll, melynek nyomán először sikerült részleges magyar nyelvű jogi oktatást bevezetni a Vajdaság területén. Józsa László írása a Vajdasági Ügyvédi Kamarával foglalkozik a titói korszakban, és mutatja a változó magyar részvételt.

A kötetben elemzett időszakokban a jogászszakma nagyon közel állt a történelem sodrásaihoz. Amint országok és határok változtak, változott a jog is, és a jogászok szerepe sokkal inkább módosult, mint más szakmák képviselőinek a szerepe. Ezért mutatja egészen közvetlenül a történelmet a jogászok szakmai és társadalmi szerepének alakulása. A kutatás arra a tényre is ráébresztett, hogy tűnőben vannak az adatok, és ez hangsúlyozottan vonatkozik egy kisebbség történelmére. Az értékmegőrzés érdekében is fontos volt tehát megszervezni ezt a kutatást.

Arisztotelész mondja a *Nikomakhoszi Etiká*jában, hogy még Isten sem tudja megváltoztatni a múltat. Ez biztonságot mutat, de csak az a múlt van biztonságban, amit ismerünk. Az a múlt, amit nem tudunk tudományos megalapozottsággal feltárni, szabad prédája a találgatásoknak és a múltmódosításnak. Azt hiszem, a *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok* tanulmánykötet hozzájárul ahhoz, hogy megismerjük és biztonságba helyezhessük a múltunkat.

A MONARCHIA IDŐSZAKA

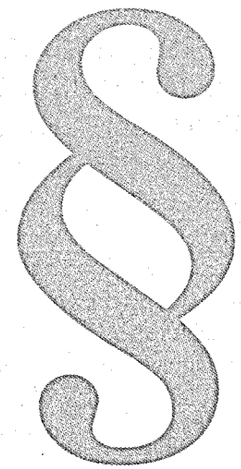

Mezei Zsuzsanna

MAGYAR JOGÁSZOK A DÉLVIDÉKEN (A MAI VAJDASÁGBAN) AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IDŐSZAKÁBAN

1. DÉLVIDÉK TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE A KARLÓCAI BÉKÉTŐL A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSIG[1]

Rokolya Gábor a *Magyar közjegyzők a Délvidéken* című könyvében azt írja, hogy a Délvidék fogalma egy viszonylag nagy területet fed: Fiumétől egészen a Románia Bánságig húzódó, most már több országon átívelő határsávját. Az én írásomban ez a mai Vajdaság területére korlátozódik, elsősorban Bácska és Bánát területére, mert kutatásaim alatt csak kevés adatot találtam Szerémségre vonatkozóan.

A mai Bácska területe a történelem folyamán több gazdát is cserélt, de csak a törökök kiűzésétől kezdődő időszakot próbálom röviden összefoglalni. A karlócai béke (1699. január 26.) után megtörtént Bács és Bodrog vármegyék visszacsatolása a Magyar Királysághoz. Azonban a terület nem fedte a vármegyék Szent István-kori területét, mert már akkor folyamatban volt a Tisza–Maros határőrvidék felállítása, ami 1750-ben csak a Tisza menti községekre korlátozódott, mivel a Maros folyó már nem volt határövezet a požarevaci békét (1718. július 21.) követően. Ezen a területen az igazságszolgáltatás és minden más tevé-

[1] Jelen fejezetben a következő forrásokra támaszkodtam: *Ezer év törvényei*, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei (Letöltés ideje: 2020. január 9.); Képes György, *A Magyar jogtörténet forrásai, forrásmutató*, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Segédanyagok, https://majt.elte.hu/oktatas/segedanyagok (Letöltés ideje: 2020. január 9.).

kenység katonai alapon működött, teljesen függetlenül a vármegyétől. 1730-ban III. Károly király rendeletével megalakult Bács-Bodrog vármegye, amelynek törvényhozási úton történő egyesítésére csak 1802-ben került sor az 1802. évi VIII. törvénycikk értelmében. A Mária Terézia királynő által 1751-ben kibocsátott szabadalomlevél létrehozta a Tiszai koronakerületet, melynek területe magába foglalta Martonos, Ókanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Péterréve, Óbecse, Szenttamás, Bácsföldvár és Turia községeket. A terület nagyfokú önállóságot élvezett, kivéve azt, hogy nem küldhetett követet az Országgyűlésbe. Ez az állapot egészen 1870-ig maradt fenn, amikor is az 1870. évi XXVI. törvénycikk értelmében sor került a koronakerület visszacsatolására Bács-Bodrog vármegyéhez. A koronakerülettől délre, szintén a Tisza mentén, mint a Németbánsági ezred része, terült el a Sajkás-vidék vagy Csajkás kerület. Az ezred székhelye Pancsován volt. A Sajkás-vidéken katonai igazgatás volt. Ide tartoztak a következő községek: Titel (a kerület székhelye), Tündéres, Dunagárdony, Sajkáslak, Mozsor, Sajkásszentiván, Zsablya, Boldogasszonyfalva, Sajkásgyörgye, Csúrog, Kabol, Káty és Nádalja. Az 1872. június 9-i 1171-es számú legfelsőbb rendelkezéssel feloszlatták a Németbánsági ezredet, és ekkor lett Bács-Bodrog vármegye teljes egészében területének birtokosa, és bevezethette a polgári közigazgatást és törvénykezést.

Bánság története sokkal összetettebb, mint Bácskáé. A požarevaci béke (1718. július 21.) után a bécsi kormányzat az egész Bánság területén létrehozta a Temesi bánságot. A tartományt közvetlenül Bécsből irányították. Mária Terézia 1779. április 23-án kelt leiratával Torontál vármegyét visszaállította, azonban nem a volt vármegye egész területén, hanem csak a felén, Écska–Nezsény vonalától északra. Délebbre a Németbánsági ezred mint határőrvidék terült el, katonai igazgatással. A vármegye középső részén viszont az 1774 novemberében kelt kiváltságlevéllel Mária Terézia engedélyt adott egy külön közigazgatási kerület megszervezésére Nagykikindai koronakerület néven, melynek székhelye Nagykikinda volt. Hozzá tartozott még kilenc település: Basahíd, Franyova, Josephova, Keresztúr, Kumán, Melence, Mokrin, Beodra és Karlova. A kerületet az 1876-os XXXIII. törvénycikk 23. pontja visszacsatolta Torontál vármegyéhez. Közben az 1848-as forradalom leverését követően a Magyar Királyság déli részén osztrák közigazgatással létrejött a Szerb Vajdaság és a Temesi bánság. I. Ferenc József császár létesítette, a Bach-korszak szellemében, a szerb felkelők által kikiáltott Szerb Vajdaság (1848. május 1–3.) egy részének és a hajdani Temesi bánság területeinek egyesítésével. Az uralkodó 1849. november 18-án kiadott pátensével hozta létre Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó vármegyékből, valamint Szerém vármegye rumai és újlaki (iloki) járásából. A határőrvidékek továbbra is katonai igazgatás alatt maradtak. A Szerb Vajdaságot és Temesi bánságot az 1860. december 27-i császári rendelettel szüntették meg, és területei visszakerültek azokhoz a vármegyékhez, amelyekből kialakították. A Németbánsági ezredet az 1873. évi XXVII. törvénycikk oszlatta fel, és a területét három megyéhez csatolta. Legnagyobb része Torontál vármegyéhez került, kisebb részét viszont Temes

és Krassó vármegyék között osztották szét. Ezzel ez a különleges státuszú terület is belekerült a polgári közigazgatás és igazságszolgáltatás rendszerébe.

Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városok mindegyike önálló törvényhatósági jogú várossá vált, de az 1876. évi XXXIII. törvénycikk csak Pancsovát hagyta meg törvényhatósági joggal felruházott városnak. Fehértemplomot Temes, Karánsebest pedig Krassó vármegyéhez csatolták. Az 1876. év az, amikor végre minden kiváltságos területet felszámoltak vidékünkön, és bevezették a polgári közigazgatás és az igazságszolgáltatás szerveit. A bekebelezés nem ment zökkenőmentesen. Előjöttek olyan problémák, mint például a határőrvidéken fennálló házközösségek, amelyek gátolták a polgárosodást. A nemzetiségek elégedetlensége fokozódott, habár már 1868-ban megalkotta az Országgyűlés a nemzetiségi törvényt. A polgári társadalom fél évszázados fejlődése meghozta gyümölcsét: érezhető volt a gazdasági fellendülés, a terület teljes egészében bekapcsolódott a Magyar Királyság gazdasági vérkeringésébe.

Kronológia

1699 karlócai béke
1700 Tisza–Maros határőrvidék felállítása
1712–1715 Bács és Bodrog vármegyék újraszervezése
1718 požarevaci béke
1718 a Temesi bánság létrehozása
1730 megalakul Bács-Bodrog vármegye
1751 megalakul a Tiszai koronakerület
1774 létrejön a Nagykikindai koronakerület
1779 megalakul Torontál vármegye
1802 Bács-Bodrog vármegye egyesítése
1849 létrejön a Szerb Vajdaság és a Temesi bánság
1860 megszűnik a Szerb Vajdaság és a Temesi bánság
1870 a Tiszai koronakerület visszacsatolása Bács-Bodrog vármegyéhez
1873 feloszlatják a Németbánsági ezredet
1873 Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes törvényhatósági várossá válik
1876 Fehértemplomtól és Karánsebestől elveszik a törvényhatósági város címet
1876 a Nagykikindai koronakerületet visszacsatolják Torontál vármegyéhez

A trianoni békeszerződés újabb változást hozott e vidék életébe. A Magyar Királyság határainak megállapításakor az előbbiekben meghatározott terület legnagyobb részét a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. Bács-Bodrog vármegye körülbelül 84%-át, Torontál vármegyének a 97,5%-át, Csongrád vármegyéből Horgost és környékét, Temes vármegyéből Fehértemplomot, Versecet és Kevevára járást, Krassó-Szörény vármegyéből egy elenyésző részt: Krassószombatot, Udvarszállást, valamint Néramogyorós egy részét.

A ma használt Vajdaság név az 1848-as szerb autonóm terület elnevezésből ered (Szerb Vajdaság – Srpska Vojvodina, vagy Srpsko Vojvodstvo). Később a Szerb Vajdaság és a Temesi bánság koronatartomány is átvette ezt a megnevezést. A magyarországi szerbek a 19. században az autonóm törekvéseik megvalósítására is ezt a területi megnevezést használták.

2. A DÉLVIDÉKI JOGÁSZOK TEVÉKENYSÉGÉNEK KERETEI A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN[2]

A köztudatban használt „kiegyezés" kifejezés az 1867 elején született megállapodások összefoglaló elnevezése. Ezzel az Osztrák Birodalom és a Magyar Királyság, valamint a Habsburg-uralkodóház között fennálló politikai, jogi és gazdasági kapcsolatokat rendezték. Ez a megállapodás majdnem fél évszázadra megszabta Magyarország gyors ütemű fejlődését, és természetesen a Délvidéknek is meghatározta a további sorsát. A kiegyezés részeként Erdélyt visszacsatolták a Magyar Királysághoz (1868. évi XLIII. törvénycikk – Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozása), az 1868-ban létrejött magyar–horvát kiegyezéssel (1868. évi XXX. törvénycikk) pedig Horvát-Szlavónország belügyi autonómiát kapott, és a horvátot politikai nemzetnek ismerték el. A kiegyezés Délvidék szempontjából is legfontosabb törvénycikkei:

1867. évi I. törvénycikk – Fölséges I. Ferencz József úr Magyarország és Társországai királyává avattatik és koronáztatik

1867. évi VII. törvénycikk – Az 1847/8:III. tc. azon intézkedéseinek, melyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak, azaz ezek módosításáról és a nádorválasztás elhalasztásáról

1867. évi XII. törvénycikk – A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról

1867. évi XIV. törvénycikk – Azon arányról, mely szerint a magyar korona országai az 1867. évi XII. törvénycikkben a Pragmatica Sanctio folytán közöseknek ismert államügyek terheit ezentúl viselik

1867. évi XV. törvénycikk – Az államadósságok után a magyar korona országai által vállalandó évi járulékról

1867. évi XVI. törvénycikk – A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről.[3]

„De az 1867-i nagy mű részletei még heroikus munkát követeltek. A nagy elvek ki voltak jelölve, de a törvények megfogalmazása, az elvek átvitele a gyakorlatba még azokra a férfiakra várt, akik akkor a miniszteri székekben és a parlament padjaiban ültek" – írta Balassa Imre *A kiegyezés kora* című tanulmányában.[4]

Délvidék számára különösen jelentős volt az 1868. évi XLIV. törvénycikk, az úgynevezett nemzetiségi törvény, amelyben kihirdették a nemzetiségi egyenjogúságot, hivatkozva arra, hogy a hon minden polgára az alkotmányos alapelv szerint egyenjogú, tartozzék is bármely nemzethez, miközben az egységes politikai nemzet doktrínáját fenntartották. Szabályozták a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatát a közigazgatásban és a törvényhatóságoknál, engedélyezték a nemzetiségi nyelven való iskoláztatást egészen az akadémiai képzésig. E törvénycikk korának talán a legliberálisabb jogszabálya volt, mégis a délvidéki szerbek nem voltak megelégedve vele, mert nem biztosította számukra a kollektív jogokat, illetve a területi autonómiát. Az 1868. évi IX. törvénycikk a görögkeleti vallásúak ügyeit rendezte, hivatkozva az 1848. évi XX. törvénycikkre. Az egy évvel korábban meghozott, 1867. évi XVII. törvénycikk az izraelita lakosokat kiegyenlítette a keresztényekkel mind polgári, mind politikai jogaikban, de csak az 1895. évi XVII. törvénycikkben nyilvánították ki, hogy az izraelita vallás törvényesen bevett vallásnak számít. Vidékünkön az 1870. évi népszámlálás adatai szerint több mint húszezer izraelita élt. Később, a jogi képzés részben láthatjuk, hogy közülük sokan mentek jogi pályára és jelentek meg a közéletben nem csak mint jogászok. Végül meg kell még említeni a vallás szabad gyakorlásáról szóló, 1895. évi XLIII. törvénycikket, amelyben megállapították, hogy mindenki szabadon gyakorolhatja a törvényesen elismert vallásokat, és a vallási hovatartozás nem hat ki a polgári és politikai jogok gyakorlására.

Az igazságszolgáltatás megreformálására elég gyorsan sor került. Az 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartást, az első folyamodású bíróságokat még meghagyta a megyék, szabad királyi és rendezett tanácsú mezővárosok hatáskörében. Pesten a kúria két részlegben működött: a semmítőszék és a harmadfolyamodású országos ítélőszék formájában. 1861-ben és 1868-ban két felső bíróságot alakítottak: a Pesten és Marosvásárhelyen székelő királyi táblákat. Ezzel egy időben a törvénykezési rendtartás megszüntette a vármegyékben az alispáni ítélőszékeket és a szolgabírák törvénykezési jogát, valamint az addigi kerületi táblákat, ezen utóbbiakat ideiglenesen „vegyes bíróságok" név alatt szervezték át. A városi bíráskodás első folyamodású bíróságként ekkor még megmaradt.

A polgári jogállam igazságszolgáltatási szervezetének kiépülése a bírói hatalom gyakorlásáról szóló, 1869. évi IV. törvénycikkel vette kezdetét. Az 1. § kimondja: „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülöníttetik". A bírói hatalmat egységesen a király nevében gyakorolták. A törvény kötelező állami finanszírozást hozott létre, szabályozta a bírói függetlenség és a bírói össze-

2 Jelen fejezetben a következő forrásokra támaszkodtam: *Ezer év törvényei;* Képes, i. m.

3 *Ezer év törvényei.*

4 Balassa Imre, A kiegyezés kora, in *A magyar országgyűlés története 1867–1927,* szerk. Balla Antal, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019, 79. o.

férhetetlenség kérdéskörét is. A 8. § szerint a bíró nem lehetett országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd vagy ügynök,[5] nem viselhetett más állami hivatalt, nem lehetett tanár vagy tanító, nem lehetett tagja politikai pártnak. A képzettség tekintetében kötelezővé tette az egyetemi vagy jogakadémiai végzettséget és a bírói szakvizsgát, ha pedig a képzést valamely külföldi egyetemen végezte a jelölt, köteles volt magyarországi egyetemen hazai jogból elméleti vizsgát tenni. Ez a törvény több nemzedékre meghatározta egy apolitikus, szakmailag felkészült és ítélethozatalban nem háborgatott bírói kar működésének garanciáit. Az 1869-es törvényhez kapcsolódik az 1871. évi VII. és VIII. törvénycikk, mely a bírák és bírósági hivatalnokok nyugdíjazását, illetve felelősségét szabályozta, meghatározva a hivatali bűntett, a fegyelmi vétség fogalmát és a bírók vagyoni felelősségét. Ugyanebben az évben az 1871. évi XXXI. törvénycikk az első folyamodású bíróságok rendezéséről, a XXXII. pedig azoknak életbelépéséről szól. Az eddigi első folyamodású bíróságok: a megyei és városi törvényszékek, a bányabíróságok, a főszolgabírók fórumai, a vegyes bíróságok, az önálló váltótörvényszékek, a törvény életbelépésekor megszűnnek. A XXXI. törvénycikkhez kiadott indoklásban százharminchárom királyi törvényszék és az ezekhez tartozó háromszázhetvenkilenc járásbíróság székhelyét jelölik ki, viszont a XXXII. törvénycikk 1. §-ában százkét törvényszéket és háromszázhatvan járásbíróságot állapítottak meg. Ebből a mai Vajdaság területén nyolc törvényszék volt. Bács-Bodrog vármegye területén Szabadkán, Újvidéken, Zomborban, Óbecsén. Torontál és Temes vármegyében Versecen, Nagybecskereken, Módoson és Nagykikindán állítottak fel királyi törvényszékeket.

A királyi törvényszékek és járásbíróságok jegyzéke az 1871. évi XXXI. törvénycikk indoklása szerint a Délvidéken:[6]

	Törvényszék székhelye	A „beosztott" járásbíróságok székhelyei
1.	Szabadka	Szabadka
		Zenta
2.	Újvidék	Újvidék
		Palánka
3.	Zombor	Zombor
		Apatin
4.	Óbecse	Óbecse
		Kúla
5.	Versec	Versec
6.	Nagybecskerek	Nagybecskerek
		Törökbecse
7.	Módos	Módos
		Párdány
8.	Nagykikinda	Nagykikinda
		Törökkanizsa

A királyi törvényszékek lettek az általános hatáskörű, elsőfokú bíróságok. Polgári és büntetőperekben háromtagú tanácsban ítélkeztek, de mivel a cégbíróságok megszűntek, cégbejegyzést, csődeljárást is lefolytattak. A telekkönyvek vezetését is 1915-ig a törvényszékek intézték, amikor a járásbíróságok vették át ezt a munkát. A törvényszékek mindazonáltal másodfokon is ítéltek, ha első fokon egy járásbíróság járt el.

Az állami bíróságok felállításával egyidejűleg az 1871. évi XXXIII. törvénycikkben a királyi ügyészségek szervezetét is létrehozták. A törvényszékek mellé királyi ügyészeket (a járásbíróságok mellé ügyész megbízottakat), a királyi ítélőtáblák mellé főügyészeket, a kúria mellé pedig koronaügyészt neveztek ki. Az ügyészek bűnvádi és fegyelmi ügyekben jártak el, továbbá ők végezték a börtönök feletti felügyeletet.

Az 1868. évi LIV. törvénycikkbeli polgári törvénykezési rendtartás módosítása az 1881. évi LIX. törvénycikkben történt meg, mely a Királyi Kúria két részét összevonta, és egységes legfőbb ítélőszékké alakította át, a törvényszékeknek három-, illetve az ítélőtáblának öttagú tanácsot írt elő.

Az 1890. évi XXV. törvénycikk a királyi ítélőtáblák és királyi főügyészségek szervezéséről szól. Ebben az eddig létező két tábla mellé (Budapest és Marosvásárhely) kilenc újabb ítélőtáblát hoztak létre. Délvidék részben a szegedi, részben a temesvári ítélőtáblához tartozott.

	Ítélőtábla székhelye	Törvényszék székhelye
1.	Szeged	Nagybecskerek
		Nagykikinda
		Szabadka
		Újvidék
		Zombor
2.	Temesvár	Fehértemplom
		Pancsova

1875-ben, majd 1890-ben részben átszervezték a törvényszékeket és a járásbíróságokat. A törvényszékek számát lecsökkentették hatvanhatra, a járásbíró-

[5] Üzletszervező (elavult, kereskedelemmel kapcsolatos kifejezés).

[6] A határőrvidékek ekkor még különálló egységeket képeztek, katonai közigazgatással.

ságok számát végül háromszáznyolcvanötre növelték. Az ítélőtáblák számának emelését a törvény indoklásában az igazságügy-miniszter, Szilágyi Dezső többek között külföldi példákkal támasztotta alá.

Az igazságügyi szervek működésével szoros összefüggésben állt a közjegyzők és az ügyvédek tevékenysége, ezért volt fontos az ügyvédek helyzetének rendezése. Erre az 1874. évi XXXIV. törvénycikkben került sor, mely az ügyvédi rendtartást szabályozta. Az ügyvédséget teljesen elválasztotta mind az állami közigazgatástól, mind a bíróságoktól. Az ügyvédek számára kötelező kamarai tagságot írt elő. Ügyvéd csak az lehetett, aki letette az ügyvédi vizsgát a Budapesten és Marosvásárhelyen felállított vizsgálóbizottság előtt. Az ügyvédi kamarák számát, székhelyét és kerületét az igazságügy-miniszter állapította meg, úgy, hogy mindegyik kamara legalább harminc ügyvédet foglaljon magába, és egy vagy több törvényszék kerületére terjedjen ki.

1875. január 1-jétől Bácska és Bánát, vagyis Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Csongrád vármegyék területén a következő ügyvédi kamarák alakulnak meg: a szabadkai, a szegedi és a temesvári. A Szabadkai Ügyvédi Kamara illetékessége a szabadkai, a zombori, az újvidéki és a bajai törvényszékek területére, a Szegedi Ügyvédi Kamaráé a szegedi, a makói, a hódmezővásárhelyi és a nagykikindai törvényszékek területére, a Temesvári Ügyvédi Kamaráé pedig a temesvári, a nagybecskereki, a lugasi, az oravicabányai, a verseci, a fehértemplomi, a pancsovai és a karánsebesi törvényszékek területére terjedt ki. Délvidék legtöbb ügyvédje a Szabadkai és Temesvári Ügyvédi Kamara tagja volt, hiszen a szegedihez csak Nagykikinda tartozott.

Ugyancsak az 1874. évben hozták meg a XXXV. törvénycikkbe foglalt királyi közjegyzőkről szóló törvényt. A királyi közjegyzőket az igazságügy-miniszter nevezte ki, ügyvédi vagy gyakorló bírói vizsgával kellett rendelkeznie a kinevezettnek. Nem lehetett országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd, tanár, tanító, nem viselhetett sem állami, sem egyházi hivatalt vagy szolgálatot. Minden közjegyzőnek közjegyzői kamarához kellett tartoznia. A kamarák számát és székhelyét az igazságügy-miniszter állapította meg. Egy kamarához legalább tizenöt közjegyző tartozott, és csak olyan helyen lehetett, ahol királyi törvényszék volt. A törvény alapján a miniszter tíz királyi közjegyzői kamara létesítését rendelte el. Délvidék közjegyzői a Szegedi és a Temesvári Királyi Közjegyzői Kamarához tartoztak. A szegedihez a Szabadkai, az Újvidéki és a Zombori Királyi Törvényszék közjegyzői székhelyei, a temesvárihoz a Fehértemplomi, a Nagybecskereki, a Pancsovai Királyi Törvényszék közjegyzői székhelyei tartoztak.

Az 1875. évi 4164. számú igazságügy-miniszteri rendelet kijelölte a közjegyzők számát és a közjegyzői székhelyeket. A Délvidékre vonatkozó adatok a következők:

A székhely megnevezése	Létszám	Terület
Nagybecskereki Királyi Törvényszék		
Nagybecskerek	1	A nagybecskereki járásbíróság területe
Módos	1	A módosi járásbíróság területe
Törökbecse	1	A törökbecsei járásbíróság területe
Nagykikindai Királyi Törvényszék		
Nagykikinda	1	A nagykikindai járásbíróság területe
Szabadkai Királyi Törvényszék		
Szabadka	2	A szabadkai és kiskunhalasi járásbíróság területe
Zenta	1	A zentai és topolyai járásbíróság területe
Újvidéki Királyi Törvényszék		
Újvidék	1	Az újvidéki járásbíróság területe
Óbecse	1	Az óbecsei járásbíróság területe
Palánka	1	A palánkai járásbíróság területe
Verseci Királyi Törvényszék		
Versec	1	A verseci járásbíróság területe
Zombori Királyi Törvényszék		
Zombor	1	A zombori járásbíróság területe
Apatin	1	Az apatini járásbíróság területe
Hódság	1	A hódsági járásbíróság területe
Kúla	1	A kúlai járásbíróság területe
Fehértemplomi Királyi Törvényszék		
Fehértemplom	1	A fehértemplomi járásbíróság területe
Pancsovai Királyi Törvényszék		
Pancsova	1	A pancsovai, újfalui, alibunári és antalfalvi járásbíróság területe
Titel	1	A titeli, perlaszi és zsablyai járásbíróság területe

Délvidék Magyarország szerves része volt, alkotmány- és jogtörténete megegyezik az ország alkotmány- és jogtörténetével, de fontosnak tartottam megemlíteni azokat a törvényeket, melyek ennek a soknemzetiségű, összetett történelmi háttérrel rendelkező térségnek különösen fontosak voltak, és kihatottak a fejlődésére, de ugyancsak kihatottak különböző nemzetiségi megmozdulásokra, szervezkedésekre is.

3. VAJDASÁGI DIÁKOK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN A MAGYAR KIRÁLYSÁG JOGI OKTATÁSÁBAN[7]

A kiegyezéssel Magyarország előtt egy békés fejlődési időszak kezdődhetett el. A gazdaság gyors fejlődésnek indult, a társadalmi változások következtében az új intézmények, hivatalok számára jogban jártas személyekre volt szükség. Ezért a már meglévő jogi kar és a jogi akadémiák megreformálására került sor. A kereslet-kínálat elve szerint sokan indultak el a jogászképzésekre. Munkámban azt vizsgálom, hogy a Délvidéknek arról a részéről, amelyet ma Vajdaságnak nevezünk, hányan indultak el a jogi pályára, milyen sikerrel vették az akadályokat, a Vajdaság melyik részéről származtak. A jogtudori doktorátust megszerzők a továbbiakban mire vitték. Hányan kezdtek el politikával foglalkozni, kik voltak azok, akik a jogi kérdésekkel elméletben is foglalkoztak, nem csak a gyakorlatban.

A valamikori Nagyszombati Jezsuita Egyetem, amit a vizsgált időszakban először Pesti Királyi Tudományegyetemnek (1784–1873), majd Budapesti Tudományegyetemnek hívtak (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem), az 1872-ben alapított Kolozsvári Tudományegyetem (1881-től Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem) és a Pécsi Püspöki Líceum 1867 és 1918 közötti hallgatóinak adataiból állítottam össze a mai Vajdaság területéről származó magyar vagy feltehetően magyar indentitású hallgatók névsorát. Magyar identitású hallgatóknak azokat neveztem, akiknél nem találtam meg a nemzeti hovatartozást, viszont több adat magyar hovatartozásra utal. Ekkor a nevet, születési helyet, vallási hovatartozást vettem alapul. A nyilvántartásokba általában a vallási hovatartozást is beírták, így református, evangélikus és izraelita vallású hallgatók kerültek be a vizsgált csoportba. Természetesen az előbb felsorolt kritériumok (név, születési hely) mérlegelésével együtt. Ehhez a módszerhez csak abban az esetben fordultam, ha a nyilvántartási adatok hiányosak voltak.

Először a kiválasztott intézményeket mutatom be. A bemutatás során a jogászképzésben lezajlott legfontosabb reformokról is szólni fogok, különös tekintettel a kiegyezés utáni időszakra.

[7] E fejezet megírásához levéltári kutatást végeztem, és a következő forrásokat használtam fel: 1. *A Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja* című, évenként megjelent kiadványát, részben az ELTE Levéltár 7. fond e., Doktori szigorlati jegyzőkönyvek című állagát. Ezen belül: e-I. Protocolla Examinum Rigorosum 1–4. kötet, 1825–1887, e-II. Jogtudományi doktori szigorlatok jegyzőkönyvei 1–15. kötet, 1875–1919, e-III. Államtudományi doktori szigorlatok jegyzőkönyvei 1–6. kötet, 1875–1919; 2. *Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem adatait* az Arhivele Naţionale ale României Arhive Judeţene Cluj Fond 315., A kir. magyar Ferenc József Tudományegyetem hallgatói törzskönyvei. Állam- és Jogtudományi Kar 1872–1916; 3. *Pécsi Püspöki Joglíceum anyaga* a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára VIII.2 Pécsi Püspöki Joglíceum iratai 1831–1923. nevű fondja, 1831–1923.

Magyarországon az első jogászképzés a nagyszombati Pázmány Péter esztergomi érsek által alapított egyetemen volt. Az egyetem 1635-ben két, teológiai és bölcsészeti karral kezdte el működését, majd 1667-ben az egyetem a jogi karral bővült. Két év múlva megalakult az orvosi kar is, így igazi univerzitássá vált. 1773-ban a pápai bullával feloszlatták a jezsuita rendet, és ekkor az egyetem állami intézménnyé vált, ami azt jelentette, hogy a finanszírozását a kincstár vállalta magára. 1777-ben Mária Terézia átköltöztette az egyetemet Budára, II. József pedig 1784-ben Pestre. Kezdetben az oktatás két évig tartott, és a hallgatóknak három szigorlati vizsgát kellett letenniük, majd tudományos értekezést (mai értelemben szakdolgozatot) írniuk, amit nyilvános vitán védtek meg. Ekkor írták elő a sikeresen vizsgázott hallgatók doktorrá avatását. 1779-től hároméves stúdium létrehozásáról döntöttek. A magyarországi reformkor (1825-től 1848-ig) a jogászképzésben nem hozott látható újításokat, csak a hallgatók száma növekedett, hogy kielégítse a gazdasági fejlődés és társadalmi változások igényeit. Az egyetlen haladó szellemű újítás az volt, hogy egyes tárgyak oktatásánál áttértek a latinról a magyarra. A beiratkozó hallgatók tudásának színvonalát pedig azzal szabályozták, hogy a jövendő hallgatónak a középiskolai tanulmányait kitűnő eredménnyel (akkoriban 1-es minősítéssel) kellett befejeznie. A magyar nyelvű oktatást az 1844. évi II. törvénycikk 9. §-a vezette be, de az részben németül is folyt. A szabadságharc alatt az oktatás szünetelt. Annak leverése után az osztrák hatalom Magyarországon is bevezette az osztrák egyetemi rendszert, ami lényegében előrelépést jelentett a konzervatív szellemű jogoktatásban. Az oktatás nyelvével probléma volt, mert több tantárgynál visszaállították a latint, de néhány tárgynál megmaradt a magyar, a többit német nyelven hallgathatták az egyetemisták. Az osztrák egyetemi rendszer előírta az államvizsgákat, és azt részben az osztrák jogi karok tananyagából kellett letenni. Az ügyvédi vizsgát is megkövetelték, melynek előfeltétele a jogi doktorátus volt, azt pedig a négyéves tanfolyam elvégzésével és az államvizsga sikeres letételével szerezhették meg. Az egész birodalom területén egységesítették a tanterveket. Az 1860-as években már engedményekre kényszerült a király. Visszaállították a magyar nyelvű képzést, sőt, azoknak a tanároknak, akik nem tudtak magyarul, el kellett volna hagyniuk az egyetemet.

Az 1867. évi kiegyezés természetesen kihatott az egyetemi oktatásra, így a jogi karok működésére is. A kapitalizmus fejlődése, a gazdaság növekedése megnövelte a jogászok iránti keresletet, ezért több reformot is végrehajtottak a jogi karon, hogy az oktatás megfeleljen a kor követelményeinek. Az 1874-ben kelt királyi határozat szerint kétféle doktorátust lehetett szerezni: jogtudományit és államtudományit. A tudori cím megszerzését több feltételhez kötötték, melynek egyik eleme a doktori szigorlatok letétele volt. A szigorlatok több részből álltak. Az 1883. évi 28.291-es számú vallás- és közoktatásügyi rendelet fenntartotta a jogtudori és az államtudományi doktori képesítés bifurkációját. A jogtudori fok elnyerésére három szigorlatot írtak elő, az államtudományi doktorátushoz ele-

gendő volt két szigorlat letétele. A kétféle doktorátus megszerzéséhez más-más tantárgyakból kellett szigorlatot tenni, és meg kellett védeni a tudori (felavatási) értekezést is. A szigorlatokról jegyzőkönyvet vezettek. Tekintettel arra, hogy a beiratkozási anyakönyvek az 1919. évig elpusztultak, a szigorlati jegyzőkönyvek segítettek abban, hogy összeállítsam a vajdasági magyar hallgatók névsorát a budapesti egyetemen. A jegyzőkönyveket 1875-ig latin nyelven vezették, azután magyarul. Minden kötet végén regiszteres névmutató található. Sok új tantárgy került be az oktatásba, ezzel segítve elő a jogászok hivatalnokképzését, akikre az államnak nagy szüksége volt. A 19. század végére megsokszorozódott a hallgatók száma, nemcsak a budapesti, hanem a kolozsvári egyetemen is. A kolozsvári egyetemet pont azért hozták létre 1872-ben, mert a budapesti már nem elégíthette ki a megnövekedett igényeket. A kolozsvári egyetem négy karára az első évben kétszáznyolcvanhat hallgató iratkozott be, de ez a szám rohamosan nőtt. A század végére egy olyan visszás helyzet alakult ki, hogy a budapesti jogi karon, habár a hallgatók száma megközelítette a négyezret, mégis csökkent a szigorlatozók száma. A kolozsvári egyetemen is nőtt a hallgatók száma, de a szigorlatozók száma megduplázódott, ugyanis a budapesti hallgatók az utolsó szigorlatokat gyakran Kolozsváron tették le, mert ott könnyebben jutottak a kívánt doktori titulushoz. A következő táblázatot Eckhart Ferenc *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*[8] című könyvéből vettem át. Az én kutatásaim is igazolják ezt a tényt. A hatszázhuszonkét beiratkozott vajdasági magyar egyetemista közül százkilencvenkilenc Budapesten kezdte el jogi tanulmányait, és tanulmányaik valamelyik szakaszában átiratkoztak Kolozsvárra. Közülük százhuszonhatan szerezték meg a jogtudori titulust Kolozsváron.

Félév	1899/1900 I.		1900/1901 II.		1901/1902 I.	
	Hallgatók	Szigorlat	Hallgatók	Szigorlat	Hallgatók	Szigorlat
Budapest	3849	2021	3814	1822	3854	1565
Kolozsvár	771	1200	960	1758	1036	2500

A harmadik oktatási intézmény, amelynek a hallgatói névsorában vajdasági születésű hallgatókat kerestem, az a Pécsi Püspöki Líceum, amely 1832-ben kezdte meg működését bölcsészeti és jogi tanfolyammal. Kezdetekben a líceum előadási nyelve latin volt, majd 1845-től magyar. A szabadságharc alatt nem voltak előadások a világi hallgatók számára. Az 1848/49-es tanévtől kezdve hatosztályos gimnáziummá alakították át. A pécsi joglíceum újbóli megnyitása 1865-ben történt. I. Ferenc József király 1874. május 4-én adott jóváhagyásával

[8] Eckhart Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*, Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, 1936, 637. o.

az 1874/75-ös tanévtől négy évfolyamú, teljes jog- és államtudományi karrá alakították át. A pécsi jogakadémia az 1922/23-as tanévig működött, majd a pécsi egyetembe olvadt be.

A Pesti Királyi Tudományegyetem (1784–1873), majd Budapesti Tudományegyetem (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem), adatainak elemzésekor kizárólag a szigorlatok jegyzőkönyveire támaszkodhattam. Ezekben a név mellett a következő adatok voltak: születési dátum vagy életkor, származási hely, vallási hovatartozás (csak 1872 után jelenik meg), a beiratkozás éve és az utolsó év, végül adatok a szigorlatokról. Sajnos, ezekből nem lehet látni, hogy a hallgató letett-e minden szigorlatot ahhoz, hogy megszerezze a jogtudományok doktora vagy az államtudományok doktora címet. A későbbi jegyzőkönyvekben külön pecsét bizonyítja azt, hogy a hallgató befejezte tanulmányát, és doktorrá avatták. A vajdasági hallgatók névsorának összeállításakor a származási helyet, a vallási hovatartozást vettem figyelembe (az izraelitákat is magyar identitásúaknak tekintettem).

Ezek szerint ötven év alatt a három kiválasztott intézménybe, jogi karra, a mai Vajdaság területéről majdnem ezerhatszáz magyar hallgató iratkozott be, és mintegy nyolcszázan sikeresen be is fejezték jogi tanulmányaikat.

A következő táblázat azt mutatja, ki milyen szakra iratkozott:

	Budapesti Tudományegyetem		Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem (Kolozsvár)		Pécsi Püspöki Joglíceum	
	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.
Jogtudomány	690	338	-	321	-	11
Államtudomány	71	61	-	72	-	13
Jog- és államtudomány	7	3	-	36	-	-
Üres	32		-	2	-	-
Összesen	800	402	622	431	165	24

Amint a táblázatból látszik, a legtöbb hallgató jogtudornak készült, lényegesen kevesebben iratkoztak be az államtudományira, habár ott a doktorátus megszerzéséhez csak két szigorlat sikeres letételére volt szükség. Az államtudományi doktorátussal az állami hivataloknál lehetett elhelyezkedni, a jogi doktorátussal több lehetőség kínálkozott, így az ügyvédi pálya is.

A következő táblázat a vármegyék szerinti megoszlást ábrázolja. Lényegesen nagyobb számban voltak a bácskaiak, mint Torontál vármegyeiek, de ez nem is csoda, ha figyelembe vesszük az 1910-es népszámlálás adatait, akkor teljesen

érthetőek ezek az arányok. Temes vármegyéből is kevés diák volt, mert ennek a vármegyének csak egy kis csücske tartozik ma a Vajdasághoz, Versec és Fehértemplom környéke.

Demográfiai adatok az 1910. évi népszámláláskor:

	Összlakosság	Magyarok	Magyarok %-ban
Bács-Bodrog vármegye	812 385	363 518	44%
Torontál vármegye	615 151	128 405	20%

A beiratkozott és végzett hallgatók száma a három vizsgált tanintézetben vármegyék szerint:

	Budapesti Tudományegyetem		Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem (Kolozsvár)		Pécsi Püspöki Joglíceum	
Vármegye neve	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.
Bács-Bodrog	544	263	425	296	82	16
Torontál	212	114	162	109	11	6
Temes	33	17	27	17	-	-
Szerém	2	2	4	4	1	1
Üres	9	6	4	5	32	-
Összesen	800	402	622	431	126	23

A mai Vajdaság területéről százhuszonöt községből indultak el a jogi karokra, és százöt község diákja szerezte meg a jogtudori képesítést. Most azokat a helységeket sorakoztattam fel, ahonnan a legtöbben iratkoztak be és fejezték be a tanulmányaikat.

	Budapesti Tudományegyetem		Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem (Kolozsvár)		Pécsi Püspöki Joglíceum	
	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.	Beiratk.	Dokt.
Bács-Bodrog vármegye						
Szabadka*	59	49	85	68	20	2
Zombor*	28	28	71	46	17	2
Újvidék*	27	27	18	14	7	2
Zenta*	27	27	44	29	2	-
Óbecse*	11	11	9	7	1	-
Palánka*	8	7	10	5	2	2
Topolya	8	7	9	7	-	-
Ada	7	6	10	9	-	-
Bajmok	6	5	5	5	2	-
Bezdán	6	4	4	2	4	1
Verbász	6	6	17	10	7	1
Apatin*	4	4	7	3	3	-
Magyarkanizsa	-	-	19	11	3	-
Kúla*	8	8	17	13	4	-
Torontál vármegye						
Nagybecskerek*	27	27	39	20	2	1
Pancsova*	22	22	21	15	-	-
Nagykikinda*	16	12	30	20	7	2
Törökbecse*	7	7	6	4	1	-
Módos*	6	5	12	8	1	-
Temes vármegye						
Fehértemplom*	9	9	14	9	1	-
Versec*[9]	9	7	10	8	-	-

Az adatok azt mutatják, hogy azokból a városokból mentek a legtöbben jogi pályára, amelyekben törvényszék vagy járásbírósági székhely, illetve a vármegye központja volt. Mind a három tanintézetnél érvényes ez a megállapítás.

9 Törvényszék vagy járásbírósági székhely.

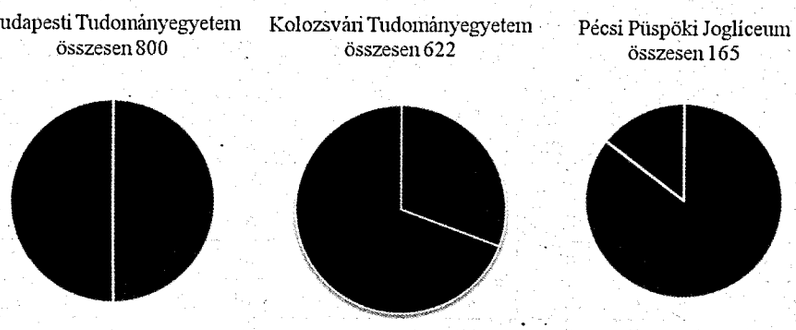

A jogot végzettek legtöbbször visszajöttek szülőföldjükre, ügyvédi irodát nyitottak, és általában az ügyvédi teendők mellett egyebekkel is foglalkoztak. Bekapcsolódtak a társadalmi életbe, a politikába, vagy még külön foglalkoztak a jogi problémákkal, szaklapokba írtak. Voltak, akiket az irodalom érdekelt, verseket, prózai műveket írtak, napi- vagy hetilapokat, szaklapokat szerkesztettek, azokban közölték írásaikat. Sokan közülük országgyűlési képviselők lettek.

4. JOGÁSZOK A POLITIKÁBAN[10]

Először néhány olyan ügyvédet szeretnék bemutatni, akik egyben sikeres politikusok is voltak. A kiválasztott személyek közül néhányan nem a mai Vajdaság területén születtek, de életük nagyobb részét ott töltötték, munkásságuk is ehhez a területhez kötődik. A kiválasztott személyek közül néhányan több cikluson keresztül is képviselték választóikat az Országgyűlésben. Besorolási kritériumaim közé tartozott továbbá, hogy az adott jogászok jelentősen hozzájárultak e terület fejlesztéséhez, a kor közismert személyei voltak (például dr. Várady Imre), Magyarország politikai, közigazgatási és igazságszolgáltatási szerveiben jelentős szerepet vállaltak (például miniszteri tárcát kaptak), illetve olyan tevékenységgel is foglalkoztak, melyek a közjót szolgálták (például tűzoltó parancsnok volt valaki).

A kiegyezéstől az első világháború kitöréséig Magyarországon tizenháromszor volt választás, kivéve azokat a helyeket, ahol a képviselő meghalt, vagy olyan állást vállalt, ahol összeférhetetlenség állt fenn, ott időközi választásokat is tartottak. Az 1867-től 1918-ig tartó időszakban a mai Vajdaság területén Torontál és

10 Az életrajzok legfőbb forrásai: *Országgyűlési almanach 1884–1944*, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.); Kalapis Zoltán, *Életrajzi kalauz I–III.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002–2003; Hamza Gábor, *Magyar jogtudósok I–V.*; A. Sajti Enikő, *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2016; a Wikipédia megfelelő oldalai.

Temes vármegyékben tizenegy választókerület volt, Bács-Bodrog vármegyében pedig tizenöt. A huszonhat választókerületben összesen háromszázharmincnyolc személyt választottak meg. Néhány választókerület csak 1876 után létesült, amikor a kiváltságos területek is végleg a vármegyék hatáskörébe kerültek.

A tanulmány végén mellékletként szereplő táblázatban[11] a délvidéki (vajdasági) képviselők nevei találhatók a választókerület megnevezésével. Amint látható, sokan közülük többször is élvezték a választók bizalmát. A kiemelt nevek azok a képviselők, akikről bővebben is beszámolok. A táblázatban a J betű jogot végzett képviselőt jelent (neveik vastag betűvel kiemelve), a legalsó sorban választási ciklusonként a képviselők száma, és mellette a jogot végzett képviselők számbeli kimutatása látható. Összesítésben háromszázharmincnyolc választott képviselőből kétszáztizenkilenc fejezett be jogi tanulmányokat. Ez körülbelül 65%. Tíz képviselőből hat-hét jogászképesítéssel rendelkezett. Választási ciklusonként volt eltérés, de nem esett 50% alá. Nincsenek adataim az országos helyzetről, de valószínűleg ott is hasonló volt a helyzet, és nem csak e vidék jellemzője volt ez az arány.

Balla Aladár – ügyvéd, országgyűlési képviselő, politikus, belügyminiszter.

Ireghi Balla Aladár ősi nemesi családból származott, 1867. április 4-én Újvidéken született. A jogot Pécsett és Budapesten végezte, majd Cambridge-ben nemzetközi jogot és közjogot hallgatott. Budapesten ügyvédbojtár 1892 és 1894 között, majd 1894-ben ügyvéd lett. Ezután átvette apja újvidéki ügyvédi irodájának vezetését 1902-ig. 1902 és 1906 között Újvidék főügyésze volt, majd az 1906 és 1910 közötti időszakban Újvidék főispánja, mint ellenzéki politikus. Dr. Balla Aladár, a kiegyezés híveivel ellentétben, Magyarország állami függetlenségének támogatója volt, így aztán csakhamar az ellenzéki Egyesült Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik vezető bácskai politikusa lett, a zentai dr. Kalmár Antallal és dr. Lovászy Mártonnal, a zombori dr. Baloghy Ernővel és a nagybecskereki dr. Várady Imrével. Lovászy és Várady az Országgyűlésben képviselték az ellenzéket, Balla a főispáni székéből irányította Újvidéket. Ebben a minőségében sokat foglalkozott a nemzetiségi kérdésekkel, azok békés megoldására keresve megoldásokat. Az ellenzék bukásával neki is távoznia kellett, de főispánságának három évét még ellenfelei is a város jó időszakának könyvelték el. Balla lapkiadással is foglalkozott. Újvidék első magyar újsága az *Újvidék* volt 1876 és 1907 között. 1908-ban ez a lap egyesült a *Határőr*rel, amely 1907 és 1914 között jelent meg, és amelynek egy időben Balla Aladár volt a tulajdonosa. 1917-ben időközi választáson Komárom város képviselőjévé választották függetlenségi párti programmal. E minőségében a háború alatt többször felszólalt a függetlenségi törek-

11 A következő források adatainak felhasználásával készült el a táblázat: Toth Adalbert, *Parteien und Reichtagswahlen in Ungarn 1848–1892.*, R. Oldenburg Verlag, München, 1973; *Országgyűlési almanach 1884–1944.*

vések mellett, és nyíltan rámutatott a hármas szövetségnek a magyar nemzetet fenyegető veszélyes politikájára. Majd a Károlyi-kormány államtitkáraként jelent meg, amikor pedig 1918 októberében Horvátország kimondta elszakadását Magyarországtól, őt nevezték ki az első zágrábi követnek, hogy biztosítsa a hazatérő magyar katonák zökkenőmentes útját. E törekvése ügyes diplomáciai eljárásával sikerült is, csakhogy a budapesti kormány a zágrábi kormánnyal kötött megállapodásokat nem hajtotta végre. Balla ezért állásáról leköszönt. A proletárdiktatúra túlkapásait látva a szegedi ellenforradalmi kormány, Horthy Miklós belügyminisztere lett, de egy hónap múlva leköszönt, belátta, hogy nem ott a helye. 1920-ban a kisgazdapárti programmal az első nemzetgyűlés képviselője lett Békéscsaba választási kerületből, de 1922-ben véglegesen búcsút mondott a politikának. Budapesten halt meg 1935. március 28-án.

Dániel család Erdélyi származású, örmény nemesi család. A család a Monarchia időszakában több képviselőt is adott az Országgyűlésbe.

Dániel Pál – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

A legidősebb Dániel Pál, aki 1822. szeptember 13-án Aradon született, a Torontál megyei ág megalapítója. Iskoláit Aradon, a bölcsészetet Pesten és Szegeden, a jogi tanulmányokat Nagyváradon fejezte be. 1842-ben Torontál megye aljegyzője lett. 1847-ben első aljegyzővé választatott, 1848-ban Zichyfalva kerület főszolgabírójává léptették elő. E minőségben még ugyanazon évben országgyűlési képviselővé választották a forradalmi kormányba. Amikor a kormány Debrecenbe költözött, ő is oda követte azt, amiért a forradalom leverése után börtönbüntetésre ítélték. Az aradi börtönben tartották fogva. 1850-ben kegyelmet kapott, és Aradon telepedett le, mint ügyvéd. 1861-ben és 1865-ben újból országos képviselővé választották, azt követően állandó tagja volt a háznak. Zichyfalva kerület képviselője volt 1872-től 1895-ig. 1887-ben a Szabadelvű Párt alelnöke lett. 1895-ben Budapesten halt meg. A család Ólécen lakott, és 1895-ben itt építették meg a családi kastélyt.

Ifj. Dániel Pál – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Ifj. Dániel Pál 1876. április 10-én Ólécen, Torontál megyében született. Középiskoláit Temesváron végezte. A budapesti egyetemen jogot hallgatott, és 1896-ban államtudományi doktori címet szerzett. Katonai szolgálatának mint huszárönkéntes tett eleget. Tartalékos huszárhadnagyként szerelt le. Családi birtokán, Ólécen gazdálkodott. A párdányi kerületnek 1910 és 1918 között volt a képviselője. Előbb az alkotmánypártnak volt, majd a nemzeti munkapárt megalakulása után annak lett a tagja. A közlekedés- és a munkásügyi bizottság tagja volt az Országgyűlésben. 1939-ben Ólécen halt meg.

Dániel Ernő – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő, miniszter, báró, a főrendiház örökös jogú tagja.

Dániel Ernő Kiss Ernő aradi vértanú unokája, 1843. május 23-án született Eleméren, Torontál megyében. A gimnáziumot Temesváron, a jogi tanulmányokat a budapesti egyetemen végezte. 1865-ben Torontál megye tiszteletbeli aljegyzőjévé nevezték ki, 1867-ben szolgabíróvá, majd 1868-ban, amikor ügyvédi diplomát nyert, törvényszéki elnökké választották. 1870-ben, mint Deák-pártit, a begaszentgyörgyi kerületben képviselővé választották. Ugyanezt a kerületet képviselte az 1872-es és 1875-ös Országgyűlésen; 1878-ban Nagybecskerek város képviselőjévé választották. 1884-től 1906-ig a pancsovai választókerületet képviselte, amelynek mandátumát 1905-ben szerb nemzetiségi jelölt ellenében nyerte el, míg az 1906-os általános választások alkalmával ugyanebben a kerületben kisebbségben maradt. 1875-től végig tagja volt a szabadelvű pártnak. Gazdasági téren élénk tevékenységet fejtett ki; 1876-ban újonnan szervezte és rendezte a nagybecskereki Tiszai Ármentesítő Társulatot, melynek elnöke volt. Ugyancsak a hetvenes években részt vett a Tiszavölgyi Társulat megalakításában. 1881-ben engedélyt nyert a nagykikinda–nagybecskereki vasút kiépítésére, melynek sok évig igazgatósági elnöke volt. Igazgatósági tagja volt továbbá az első erdélyi vasútnak, igazgatója az Első Pesti Hazai Takarékpénztár Egyesületnek és számos egyéb jótékony és közhasznú intézetnek. 1895. január 15-én a király kereskedelemügyi miniszterré nevezte ki. Ebben a tisztségben 1899. február 26-ig volt. 1896. április 24-én belső titkos tanácsosi rangot kapott. Az ő minisztersége idejére estek az ezredéves kiállítással és a Vaskapu megnyitásával kapcsolatos ünnepségek, amelyeknek rendezésében vezető szerep jutott neki. Az ezredéves kiállítás után örökös bárói rangot kapott. A főrendiház örökös jogú tagja lett. 1905-ben a Tisza-kormány lemondása után beállt válság alatt azok közt volt, akiknek véleményét a király a helyzetről kikérte. 1906-tól 1910-ig a főrendiházban foglalta el helyét. Az 1910-es általános választások alkalmával a pancsovai kerületben nemzeti munkapárti programmal újra képviselővé választották.

Balatonfüreden halt meg 1923. július 23-án.

Demkó Pál – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Demkó Pál nemesi családja Heves megyéből származott, Demkó-Belánszky néven telepedtek le Arad megyében a 19. század legelején, később pedig a szomszédos Torontálba költöztek. Demkó Pál is még Arad megyében, Simándon született 1838. április 19-én. Az aradi gimnáziumban tanult, és csak 1861 után, a pesti egyetemen megszerzett jogi doktorátus után telepedett le Nagybecskereken. Egy rövid ideig tartó bírói gyakorlatot nem számítva mindvégig ügyvédként dolgozott, főleg büntetőügyekben látta el a védelmet. 1884-ben a nagybecskereki választókerületben képviselővé választották. Tizenhét éven át, 1901-ig képviselte városát az Országgyűlésben. Nagybecskerek lakosainak száma ebben az időszakban tizenhét- és húszezer között mozgott. Egyharmaduk

magyar, egyharmaduk német, egyharmaduk szerb ajkú volt. Kisebb számban éltek itt akkor szlovákok és románok is. A magyar nemzetiségű dr. Demkó Pál támogatottsága nemcsak a nagybecskereki nemzettársak részéről volt jelentős. Különösen a szerb választók álltak mellé nagy számban egy-egy kampány idején. Részt vett a megye és Nagybecskerek közügyeiben. A város az ő idejében kapta meg a kisvasutat, ekkor épült fel a villanytelep, az új kórház, a szőnyeggyár, bár ez az általános fejlődés függvénye is volt. A 19. század utolsó évtizede ugyanis a prosperitás kora volt egész Magyarországon.

Jelentős szerepet vállalt a Nagybecskereki Rétlecsapoló Társulat megalapításában, mely 1893-tól csaknem 7000 holdnyi területről vezette le a belvizeket. Később az itt épített védőtöltésekbe való beruházások kieszközlésében Demkó közbenjárása igen eredményes volt. Pártfogója volt a helyi művelődési és sportintézményeknek. Igazgatósági tagja volt a magyar nyelv terjesztése végett alakult Torontáli Közművelődési Egyesületnek és tagja a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulatnak. Országgyűlési beszédei közül ki kell emelnünk azokat a felszólalásokat, amelyeket a főrendi tábla átszervezésének tárgyában mondott. Indítványozta, hogy a született mágnások főrendiházi tagságát ne csupán a vagyoni cenzus biztosítsa, hanem attól teljesen függetlenül egy bizonyos intellektuális minősítés is.

1904. február 1-jén halt meg Nagybecskereken.

Grecsák Károly – ügyvéd, országgyűlési képviselő, bíró, kúriai tanácselnök, igazságügy-miniszter.

Grecsák Károly Versecen született 1854. november 15-én. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, jogi doktorátusa mellett 1877-ben ügyvédi vizsgát tett. Oklevelének megszerzését követően szülővárosában ügyvédi pályára lépett, melyet 1881-től tíz évre az országházi képviselőségre váltotta, mint Versec városának képviselője. Budapesti tartózkodása alatt 1884-től 1891-ig lapalapítóként szerkesztette pártja német nyelvű közlönyét, a *Budapester Tagblatt* című politikai napilapot. 1891 júniusától ismét a jogi pályát folytatta: ekkor Szegeden táblabírói állást vállalt. 1896-tól kisegítő bíró, 1901-től rendes bíró a budapesti Magyar Kúrián. Kitartó munkája és tehetsége elismeréseként 1917. június 15-én az Igazságügyi Minisztérium államtitkárává nevezték ki, majd két hónap múlva, augusztus 18-tól 1918. január 25-ig az igazságügyi tárca minisztere lett az egymást váltó Esterházy- és a Wekerle-kormányban. Miniszteri nyugdíjaztatásakor megkapta a valóságos belső titkos tanácsosi elismerést, ezután Budapesten ügyvédi irodát nyitva régi foglalkozását gyakorolta.

Jogászi és politikai munkássága mellett társadalmi tevékenységet is folytatott. Többéves küzdelem után 1907-ben ő alapította meg az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületet, amelynek hosszabb ideig elnöke is volt.

Jogi szakirodalmi tevékenysége főként a kereskedelmi jog, a váltójog, a csődjog területén bontakozott ki. 1904-től 1916-ig szerkesztője a *Magyar Döntvénytár* 21. kötetének, 1911-ben főszerkesztője a *Codex Hungaricus* című *Magyar törvények tízkötetes gyűjteményének*. 1912-től 1916-ig az *Új Döntvénytár* kereskedelmi jogi köteteit is szerkesztette. Kiemelendő tény, hogy 1914-től egyik alapítója, szerkesztője, majd főszerkesztője lett a *Kereskedelmi Jog* című szakfolyóiratnak. Számos cikke és tanulmánya jelent meg – saját szerkesztésű folyóiratán kívül – a *Jogállam*, a *Jogtudományi Közlöny*, a *Magyar Pénzügy*, a *Pénzintézeti Szemle*, a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* című folyóiratokban, valamint különböző napilapokban is.

Grecsák Károly jogi szakkönyvei:

A váltótörvény (1876. évi XXVII. törvénycikk magyarázata), 1897
A választási bíráskodás a gyakorlatban, 1903
A kereskedelmi törvény zsebkönyve, 1908
A csődtörvény zsebkönyve, 1913
Az új nyugdíjtörvény, 1913

Hetvenéves korában, 1924. december 17-én hunyt el Budapesten. Halála után a *Jogtudományi Közlöny* 1925. január 1-jén nekrológjában így méltatta pályafutását: „nem a politikát vitte be a jogszolgáltatásba és jogalkotásba, hanem a jogot szolgálta a politikában is".

Horváth Mór – jogi doktor és ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Egy 18. században nemességet nyert család sarja, Szabadkán született 1846. november 25-én. Teljes neve dr. Nemesmiliticsi Horváth Mór. 1876-ban lett a jog- és államtudomány doktora, 1878-ban pedig ügyvédi vizsgát tett Budapesten, s irodáját szülővárosában nyitotta meg. Csakhamar Szabadka egyik vezető egyénisége lett. Hírnevét *A halálbüntetésről* című könyvével alapozta meg, amely a szabadkai Székely Simon nyomdájából került ki 1876-ban. Ez valójában a doktori értekezése volt, de egyúttal hozzájárulás is az új büntetőtörvény előkészítéséhez. A szerző az európai forrásokra támaszkodva kétségbe vonta a halálbüntetés jogosságát és szükségességét. A Csemegi Károly által elkészített, úgynevezett Csemege-kódex, Magyarország első büntetőtörvénykönyve figyelembe vette Horváth Mór művét, de végül mégsem törölte el a halálbüntetést, de alkalmazását nagymértékben leszűkítette. A későbbiek során Horváth Mór már nem foglalkozott szakírással, ügyvédi gyakorlatának élt, és a politikának. Az 1884. és az 1887. évi országgyűlési képviselőválasztásokon mandátumot nyert Szabadka II. kerületében. A mandátuma 1892-ig tartott. Miután megbukott Tisza Kálmán (1890), akinek a pártjához tartozott, többé már nem foglalkozott politikával.

Szabadkán halt meg 1896. július 14-én.

Kardos (Kohn) Samu – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Eredetileg Kohn Samu 1866. február 4-én a Torontál megyei Gyála községben született. Középiskoláit Nagybecskereken végezte. Várady Imre osztálytársa és egyik legjobb barátja volt. A jogot a budapesti tudományegyetemen fejezte

be, ahol 1893-ban ügyvédi oklevelet szerzett. Ügyvédi irodát Nagybecskereken nyitott. Mint ügyvéd és mint megyebizottsági tag vármegyéjének mind társadalmi, mind politikai életében jelentős szerepet játszott. A nagybecskereki lapok megindításában és működtetésében is részt vett Várady Imrével együtt. Az 1906. évi általános választásokon a begaszentgyörgyi kerület, Pap Géza pártonkívülivel (a régi képviselővel) szemben, függetlenségi párti program alapján képviselővé választotta. Az Országgyűlésben a kérvényi bizottság tagja volt. Várady Imrével, barátjával, katonatársával együtt újra indult az 1910-es választásokon ugyanabban a kerületben, de most alulmaradt Pap Gézával szemben.

Kék Lajos – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő, tűzoltóparancsnok.

Apatinban született 1854-ben. Jogi tanulmányainak befejezése után ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. Habsburg–Tescheni Albert főherceg bellyei uradalmának (most Horvátországhoz tartozik) jogi képviselője volt. Az 1892-i választások alkalmával az apatini választókerületben országgyűlési képviselővé választották. Az Országgyűlésben a naplóbíráló-bizottság tagja volt. A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség, amely 1870-ben alakult meg Budapesten, ügyvivő alelnöke volt, majd 1896 és 1904 között a szövetség elnöke. A *Tűzrendészeti Lapok*nak munkatársa volt. A joggal kapcsolatos szakcikkei *A Jog*ban jelentek meg 1888-tól.

Lovászy Márton – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő, író, lapszerkesztő, újságíró, vallás- és közoktatásügyi, illetve külügyminiszter.

Lovászy Márton Zentán született 1864. november 6-án. Gimnáziumi tanulmányait Zomborban végezte, a jogot pedig Budapesten hallgatta, ahol 1885-ben megszerezte a jogtudományi doktorátust. Bács-Bodrog vármegyében volt aljegyző, az árvaszék elnöke, majd Ada főjegyzője. 1896-ban otthagyta a közigazgatást, és a *Magyarország* című lap (1894–1939) felelős szerkesztője lett 1899-től. 1910 után az újság Károlyi Mihály baloldali politikájának a képviselője lett, 1914-ben a lapot irányító szerkesztőbizottságban maga Károlyi Mihály gróf is helyet kapott. 1901-ben Magyarkanizsán (Ókanizsa) először választották meg országgyűlési képviselőnek, és ezt a választókerületet képviselte még az 1906-os és az 1910-es választásokon is. A Monarchia ellen lépett fel, a függetlenségi eszme harcosa volt mind a képviselőházban, mind a lapjában. Szót emelt a Monarchia agresszív balkáni politikája ellen, és az volt a véleménye, hogy a Balkán a balkáni népeké. Az első világháború kitörésekor a háború ellen foglalt állást. 1918 októberében részt vett a Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus forradalomban. A Magyar Nemzeti Tanács tagja volt, majd a Károlyi-kormánynak vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. Amikor Károlyi a szociáldemokratákhoz közeledett, Lovászy kilépett a kormányból. Az aktív politizálástól visszavonult, a kommün bukását követő időszakban Ausztriában élt egy ideig, majd a Friedrich-kormány (1919. augusztus 15. – november 24.) külügyminisztere lett. Később Jugoszláviába emigrált, mivel Horthy Miklós politikáját sem helyeselte. 1921-ben Garami Ernővel Bécsben szerkesztette a fehérterror (1919 augusztusa és 1921 decembere közti időszak) rémtetteit leleplező *Jövő* című lapot. 1925-ben vádat emeltek ellene, a következő évben azonban azzal a feltétellel, hogy visszavonul a közélettől, visszatérhetett Magyarországra.

Budakeszin halt meg 1927. augusztus 22-én.

Mártonffy Károly – jogi doktor, ügyvéd, főispán, országgyűlési képviselő.

Mártonffy Károly a Bács-Bodrog megyei Petrőcön (korábban Petrovac) született 1821-ben. Tanulmányait szülőhelyén kezdte, és folytatta a verbászi, újvidéki, szarvasi és pozsonyi gimnáziumokban. A jogot a pápai jogakadémián végezte. Rövid ideig ügyvédi gyakornok volt. 1842-ben ügyvédi oklevelet nyert, és ekkor Zomborban ügyvédi irodát nyitott. 1848-ban Bács-Bodrog megyében szolgabíróvá, és még ugyanazon évben a petrőci kerületben országgyűlési képviselővé választották. Részt vett a szabadságharcban, jelen volt a világosi fegyverletételnél, majd Aradra ment, ahol az osztrákok elfogták és börtönbe vetették. Először az aradi börtönben volt, majd kegyelmet kapott, de ügyvédi gyakorlatának folytatására csak 1856-ban kapott engedélyt. 1860-ban tiszti főügyész volt Bács-Bodrog vármegyében, majd ismét az ügyvédséget folytatta 1871-ig. Ekkor kinevezték Bács-Bodrog vármegye főispánjává. Ezen a poszton 1876-ig volt, majd ismét ügyvédi irodát nyitott. Képviselőnek 1884-ben választották meg Zomborban. 1887-ig volt az Országgyűlés tagja.

Országgyűlési beszédei a *Közlöny 1848–1849*-ben és az *Országgyűlési Naplók*ban vannak. A kiegyezés utáni képviselői munkájáról az *Országgyűlési almanach*ban, *Képviselőházi naplók*ban vannak feljegyzések.

Budapesten halt meg 1887. november 3-án.

Pap Géza – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Pap Géza báró, a felsőház tagja 1864. június 11-én Nagybecskereken született, Erdélyből származó örmény családban. Gimnáziumi tanulmányait Nagybecskereken végezte. A jogot Budapesten, Berlinben, Heidelbergben, Párizsban és Bécsben hallgatta. 1887-ben Torontál vármegyében közigazgatási gyakornok lett. 1888-ban nyerte el a budapesti egyetemen a jogtudori címet, és továbbra is a vármegye szolgálatában maradt. 1891-ben letette az ügyvédi vizsgát. 1882-ben Torontál megyében, a begaszentgyörgyi kerületben képviselővé választották, és évek hosszú során át, több cikluson keresztül, 1882-től 1918-ig képviselte ezt a kerületet, kivéve azt az öt évet, amikor az ellenzék soraiból dr. Kardos Samu vette át tőle ezt a tisztséget. A parlamentben hamar feltűnt képességeivel. Nagy népszerűségre tett szert még az ellenzék előtt is, és a legnehezebb kérdésekben kellett gyakran pártja megbízásából kiállnia. Több ízben részt vett az egyházpolitikai vitákban, és az egyik egyházpolitikai törvényjavaslatnak – az izraelita vallás elfogadásáról szóló törvényjavaslatnak – előadója volt. Ennek köszönhető,

hogy az 1895. évi XVII. törvénycikk kinyilvánítja: az izraelita vallás törvényesen bevett vallásnak számít. Sok éven keresztül a pénzügyi bizottságban képviselte a földművelésügyi tárcát. Ferenc József közgazdasági téren szerzett érdemeit jutalmazta, amikor 1913-ban bárói rangra emelte. Vármegyéjében nagy népszerűségre tett szert. Sok Torontál vármegyei helyi érdekű vasút az ő közbenjárásának köszönhette létrejöttét. 1911-ben az akkori pénzügyminiszter felkérésére elvállalta a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének vezérigazgatói állását, e minőségében sokat foglalkozott a földbirtokreform végrehajtásával. Közben 1911-től 1913-ig az úgynevezett „Überland" földek kormánybiztosa volt. „Überland" föld az a terület, mely a kincstár tulajdonában volt, és a bérlők egy bizonyos összegért megvásárolhatták. Ez a jelenség a volt határőrvidékek polgáriasodása után került napirendre, és különösen érintett volt ebben a kérdésben Torontál vármegye a Németbánsági ezred és a Nagykikindai koronakerület visszacsatolása után. A trianoni békeszerződés után Pap Géza Budapesten maradt, és az 1927–1932-es országgyűlési periódusban Csanád–Arad–Torontál vármegyét képviselte a felsőházban.

Budapesten halt meg 1934. július 9-én.

Rohonyi Gyula – jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

1852. július 28-án Glozsánon, Bács-Bodrog vármegyében született. Középiskoláit Szarvason és Budapesten végezte, a jog- és államtudományokat a budapesti egyetemen hallgatta. 1877-ben ügyvéd lett. Mint egyéves önkéntes 1873-ban tartalékos hadnaggyá nevezték ki. Újvidék város törvényhatósági bizottságának volt a tagja. Bács-Bodrog vármegyének 1881-től főügyésze volt. 1893-tól a bács–szerémi evangélikus egyházmegye felügyelője. 1887 és 1892 között az Országgyűlésen a kulpini, majd 1894-től 1896-ig a hódsági kerületet képviselte. 1896-tól 1905-ig Újvidék városa választotta meg képviselőjének az Országgyűlésbe. A pénzügyi és mentelmi bizottságnak volt tagja. A képviselőválasztások feletti bíráskodásról szóló javaslatnak volt előadója. Az 1896 és 1901 közötti Országgyűléseken jelentékeny szerepet vállalt a házszabályok felülvizsgálására összeállított bizottság munkájában. A javaslatok eredeti szövegét ő készítette, s az ő szövege szolgált a bizottsági tárgyalások alapjául. 1903-ban elnöke volt annak a parlamenti bizottságnak, mely a képviselők megvesztegetését célzó eszközök eredetét kutatta. 1910-ben igazságügyi államtitkárnak nevezték ki. Ebben a minőségében vett részt a görögkeleti szerb egyház kongresszusán 1910 júniusában. Törvényjavaslatai, módosítási indítványai a *Főrendiházi irományok*ban, a *Képviselőházi naplók*ban és a *Képviselőházi irományok*ban olvashatók.

A *Jogállam* című, havonként megjelenő jog- és államtudományi szemle egyik szerkesztője volt. A lap 1902 és 1938 között jelent meg. Jogi és politikai lapokban gyakran jelentek meg írásai. Cikke jelent meg a *Jogtudományi Közlöny*ben A correctionalisatio címmel (1881-09-02/36. sz.); a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvében A római sáncok című írása (1885/3–4. füzet); költeményei a *Vasárnapi Újság*ban, például Az ifjú álma című költeménye (1900, 47. évf., 34. sz.); a *Budapesti Szemle* 1896. évi 230. számában A magyar nemzet ethnikai meghatározása című írása, melyben a magyarság eredetének kérdésével foglalkozik.

Önálló forrástanulmányok alapján megírta *A honfoglalás története* című munkáját, mely Budapesten jelent meg 1896-ban, illusztrációként két térképpel.

1914-ben hunyt el.

Schmausz Endre – jogi doktor, ügyvéd, Bács-Bodrog vármegye alispánja, Szabadka–Baja főispánja, országgyűlési képviselő.

Apatinban született 1841-ben. Miután elvégezte jogi tanulmányait, szülővárosában nyitott ügyvédi irodát 1866-ban. Tevékenysége ettől fogva nemcsak a város lakóinak a jogi ügyeinek intézésében merült ki, hanem kiterjedt a város és a vármegye fellendítésére is. Számtalan hasznos intézmény alapításával, szervezésével s a közügyekben élénk részvételével nagy népszerűségre tett szert a városban és a vármegyében, ezért 1872-ben először, majd 1875-ben és 1878-ban is Apatin választási körzet képviselőjének választották meg a magyar Országgyűlésbe. Három mandátumon keresztül aktívan részt vett az Országgyűlés munkájában, melynek bizonyítéka az a sok bejegyzés, felszólalás, törvényjavaslati felterjesztés, melyeket a *Képviselőházi irományok* és a *Képviselőházi naplók* megfelelő számai hagytak az utókorra. Amikor a harmadik mandátuma is letelt, 1881-ben Bács-Bodrog vármegye alispánjává választották meg. Ebben a minőségében is megállta a helyét, többek között segítette a magyarok betelepítését a vármegye területére, különösen a vármegyéhez visszacsatolt Tiszai koronakerület és a Németbánsági ezred feloszlatta részekre, és közreműködött Tiszakálmánfalva létrejöttében is. Tizenhat évig volt alispán, 1897-ben megválasztották Szabadka és Baja főispánjává.

Nevéhez fűződik a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat megalapítása 1883. május 11-én Zomborban, melynek első elnöke is volt. A társulat célját az alapszabályokban így jelölték meg: „Bács-Bodrog megye történelmét egész kiterjedésben művelni". A társulat adta ki a Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyvét több mint három évtizeden át. E könyvek fontos forrásai e terület történelmének a feltárásában. Szintén nagy szerepet játszott Schmausz Endre a kétkötetes *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiájá*nak megjelentetésében (1896) Magyarország ezeréves fennállásának alkalmából.

Apatinban halt meg 1914. november 13-án.

Szlezák Lajos – ügyvéd, városi törvényhatósági tag, tiszti főügyész, országgyűlési képviselő.

Újvidéken született 1868-ban, itt járt iskolába, majd gimnáziumba is. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, 1895-ben ott avatták a jogtudományok doktorává. Ezt követően ügyvédi vizsgát tett, 1897-ben tagja lett az ügyvédi kamarának, és ügyvédi irodát nyitott Újvidéken. Elsősorban büntetőjogászként tett

szert hírnévre, kitűnő szónokként ismerték. Abban az időben azt mondták róla, hogy „kriminális ügyekkel" foglalkozott. Igen nagy gyakorlattal rendelkezett, így különösen az esküdtszéki tárgyalásokon jeleskedett. Tekintélyes ügyvédként gyakran alkalmazták Újvidéken kívül is. Újvidék társadalmi életében is részt vett. Munkatársa volt az *Újvidéki Hírlap*nak. 1897-től tagja volt a város törvényhatósági bizottságának. 1908-ban Újvidék város főügyészévé nevezték ki. 1910-ben a választásokon az újvidéki kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Mivel 1914-ben nem írtak ki új választásokat, csak meghosszabbították a képviselők mandátumát, egészen 1918-ig képviselte az Országgyűlésben Újvidéket. Nincs adat arról, hogy az első világháború alatt mikor költözött el Újvidékről, de amikor a szerb hadsereg átvette a város igazgatását, az 1918. november 8-a és 9-e közötti éjjelen, már nem volt a városban. Magyarországra költözött, ahol tovább folytatta ügyvédi-jogászi tevékenységét, és szakmai jellegű publikációkat is írt.

Budapest temették el 1939-ben.

Várady Imre – ügyvéd, országgyűlési képviselő, szenátor.

Várady Imre, a nagybecskereki ügyvéd, országgyűlési képviselő, szenátor, a két világháború között kisebbségpolitikus a németek lakta Katalinfalván (ma Ravni Topolovac), Torontál vármegyében, a kiegyezés évében, 1867. március 1-jén született, ahol édesapja, Várady József jegyző volt. A család csakhamar Nagybecskerekre költözött, mivel az édesapját kinevezték a nagybecskereki törvényszékhez fogházfelügyelőnek. Az elemi és a gimnáziumi tanulmányait e városban fejezete be kitűnő eredménnyel, és Budapesten megkezdte a jogi tanulmányait. 1893-ban megkapta a jogi doktor címet, majd tagja lett a Szegedi Ügyvédi Kamarának, és megnyitotta a saját ügyvédi irodáját, amely több nemzedéken át, több mint egy századon keresztül megszakítás nélkül működött. 1896-ban megnősült. Házasságukból kilenc gyermek született, közülük heten élték meg a felnőttkort. Az ügyvédi teendők mellett hamar vállalt közéleti szereplést is. Gimnazista éveiben már szerkesztett egy diákújságot, és felnőtt korában is lapszerkesztéssel próbált hatni a közvéleményre. A *Nagybecskereki Hírlap* az első huzamosabb ideig megjelenő ellenzéki lap, amely 1901. november 17-én indult. Főszerkesztője és kiadója dr. Várady Imre ügyvéd. A *Torontaler Volksblatt*, az *Unser Blatt*, a *Délvidéki Újság* meg a *Torontáli Híradó* megjelenésében is Várady Imre munkálkodott. A politika már egyetemi évei alatt is érdekelte, gyakran megjelent az Országházban, és a karzatról hallgatta a felszólalásokat, a vitákat. Nagybecskereken is bekapcsolódott a politikai életbe, mégpedig megyei ellenzékiként. 1905-ben az országos választásokon, mint ellenzéki politikus, a Függetlenségi Párt színeiben bekerült a Magyar Országgyűlésbe. Egy év múlva újra választásokat írtak ki, és ekkor ismét az ellenzék képviselőjeként folytathatta munkáját. Politikusként kereste az együttműködést a délvidéki nemzetiségekkel, különösen a szerbekkel. A kölcsönös megbecsülés elvét vallotta, ami később is megnyilvánult, különösen az első világháború elején, amikor a

szerbséget tömegesen meghurcolták, internálták. Várady Imre ekkor önként vállalta az ártatlanul meghurcoltak védelmét. Képviselősége alatt többször is felszólalt az Országházban. Különösen nagy visszhangra talált az 1909. január 27-én elmondott, csaknem egyórás képviselőházi felszólalása, amelyben egy erős parasztbirtokos osztály létrehozásáért emelte fel szavát, valamint további reformok mellett állt ki, az adó-, földreformot és az egyházi javak megváltását sürgette. Ezzel maga ellen fordította a klerikális világot.

Az 1910-es választásokon elbukott pártjával együtt, de ez a vereség nem sújtotta le, inkább új lendületet adott neki. Ezentúl a városáért, a megyéjéért küzdött mind személyesen, mind az általa alapított lapokon keresztül.

Az első világháborúban fegyver nélküli népfölkelőként Komáromban teljesített szolgálatot, majd tekintettel hat gyermekére és beteg feleségére, valamint ügyvédi praxisára, kérte áthelyezését Nagybecskerekre.

A trianoni békeszerződés után új közegben találta magát az egész délvidéki magyarság. Ebben a helyzetben próbált segíteni a bánáti és a délvidéki magyaroknak Várady Imre. Az ő közbejárására 1921-ben megalakult a Torontál megyei Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület, majd 1922-ben a Magyar Párt, amelynek egyik társelnöke lett. A párt programját is ő állította össze. Mivel tökéletesen beszélte a szerb nyelvet, a magyarság ügyében többször is megfordult Belgrádban. Munkájában segítették azok a szerb politikusok, akiknek a háború alatt segítséget nyújtott. Az 1927-es választásokon a radikálisokkal kötött választási együttműködés révén Strelitzky Dénessel együtt tagja lett a jugoszláv nemzetgyűlésnek, továbbá a tartományi választásokon a tartományi gyűlésnek is tagja lett. Ugyanebben az évben tagja lett Nagybecskerek város képviselő-testületének is. A parlamenti tagsága azonban nagyon rövid életű volt, mert a hatalmi ellentétek miatt II. Sándor király 1929. január 6-án bevezette a királyi diktatúrát, feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt és betiltotta a pártok működését. 1939-ben a jugoszláv–magyar kapcsolatok javulásának időszakában Várady Imre újból megbízatást kapott, kinevezték a szenátus (felsőház) tagjává, ahol egyedüli magyarként lehetett jelen. Felszólalásaiban a jugoszláviai magyarság nevében beszélt, és a reális kérelmek alkotmány útján való orvoslását kérte. 1940 végén sikerült megalakítani a Magyar Kulturális Szövetséget, amelyben Várady csak választmányi tagként volt jelen. A háború és Bánát német megszállása alatt minden politikai aktivitását megszüntette, részben idős korára hivatkozva, de a hozzá forduló bajba jutott embereken mindig igyekezett segíteni. Az új partizánhatalom felkérte, hogy vegyen részt a népfelszabadító bizottság munkájában, amit ő elfogadott, de ez egészen rövid ideig tartott, mert már 1944. november 19-én megszűnt a polgári Népfelszabadító Bizottság, mivel a katonaság vette át a közigazgatási hatalmat. 1945 derekán még részt vett a Magyar Művelődési Közösség megalakításában, melynek alelnöke is volt, de fokozatosan visszavonult a közélettől, és a helyét átadta fiának, Várady Józsefnek.

1959. február 5-én hunyt el Nagybecskereken, életének 92. évében.

Vojnits István – jogi doktor, ügyvéd, Bács-Bodrog vármegye főispánja, Szabadka–Baja főispánja, országgyűlési képviselő.

Szabadkán született 1856. augusztus 18-án. Középiskolai tanulmányainak befejezése után a pécsi jogakadémiát végezte el, és 1878-ban jogtudori oklevelet nyert. Tanulmányainak befejezése után Bács-Bodrog vármegye aljegyzője és tiszteletbeli főjegyzője lett. Később a hódsági kerület országgyűlési képviselőjévé választották, és e kerületet két cikluson át képviselte (1887–1896). 1893-ban Szabadka szabad királyi város és Baja törvényhatósági jogú város főispánjává választották, az 1895. évben pedig Bács-Bodrog vármegye és Zombor szabad királyi város főispánjává nevezték ki. 1899-ben magyar bárói méltóságot és örökös főrendiházi tagságot kapott. 1901-ben főispáni tisztjéről lemondott, és 1902-ben az újverbászi kerületben, az elhunyt Hadzsy János helyére, képviselővé választották. Az 1905-i általános választások alkalmával újra elnyerte a kerület mandátumát, de az 1906. évi általános választások alkalmával nem lépett fel, hanem újból elfoglalta helyét a főrendiházban. 1910-ben az újverbászi kerület ismét megválasztotta. Az Országgyűlésben tagja volt a felirati, a pénzügyi és a közigazgatási bizottságnak.

Budapesten halt meg 1921. március 4-én.

5. DÉLVIDÉKI (VAJDASÁGI) JOGTUDÓSOK A MONARCHIA IDŐSZAKÁBAN

Alföldy Ede – jogi doktor, ügyvéd, királyi törvényszéki elnök, jogtudós.

Alföldy Ede Perlaszon született 1864. szeptember 12-én. 1909-től a Nagybecskereki Királyi Törvényszék elnöke. Élénk munkásságot fejtett ki a jogi irodalom terén, s számos cikke jelent meg jogi szak- és napilapokban.

Önállóan megjelent munkái:

Igazságügyi igazgatás. Bíróságok és ügyészségek főnökei és felügyeleti hatóságaik számára, Pleitz Fer. Pál Nyomdája, Nagybecskerek, 1900

A községi jegyző tennivalói az igazságszolgáltatás körül, Pleitz Fer. Pál Nyomdája, Nagybecskerek, 1898

Esküdtek tudnivalói a büntetőjogból, Pleitz Fer. Pál Nyomdája, Nagybecskerek, 1903

A magánjogi vétség, joggyakorlatunk és az általános polgári törvénykönyv szempontjából, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1905

Bírói gyakorlatunk magánjogi szabályai, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909

Cikkei megjelentek a *Jogtudományi Közlöny*ben, *A Jog*ban, az *Ügyvédek lapjá*ban, a *Polgári jog: a hazai és külföldi magánjog és hiteljog szemléjé*ben, *A Világ*ban, a *Királyi Közjegyzők Közlönyé*ben és egyéb szakfolyóiratokban. A cikkei közül néhányat kiemeltem:

Az ügyvédi díjak megállapításának rendszere, A Jog, 1902, 21. évf., 10. sz., 73–74. o.

Észrevételek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatára, Jogtudományi Közlöny, 1904, 26–30. sz.

A munka nem lehet ajándék?, Jogtudományi Közlöny, 1905, 40. évf., 18. sz., 152–154. o.

A törvény szelleme és betűje (A Curia elnökének székfoglalója alkalmából), Jogtudományi Közlöny, 1906, 40. évf., 19. sz., 155. o.

A hadi károk megtérítésének a jogi alapja, Jogtudományi Közlöny, 1916, 12. sz., 107–108. o.

Hármas tanácsok az ítélőtábláknál, Ügyvédek Lapja, 1916, 33. évf., 43. sz., 1–2. o.

Hibás törvénymagyarázat, Polgári jog: a hazai és külföldi magánjog és hiteljog szemléje, 1938, 14. kötet, 292–294/a. o., 433–436/a. o.

Halálának pontos dátuma nem ismeretes, de tagja volt a Budapesti Ügyvédi Kamarának, és annak nyilvántartásából 1941-ben munkaképtelenség miatt törölték. Egyes információk szerint 1944 végén vagy 1945 elején halt meg Budapesten.

Révész Ernő, jogi doktor, ügyvéd, újságíró, költő, tárcaíró.

Révész Ernő Bajmokon született 1862. december 24-én. A gimnázium három osztályát Szabadkán, a többit Szegeden végezte. Jogra iratkozott Budapesten, de tanulmányai elhúzódtak, mert anyagi nehézségek miatt dolgoznia kellett, hogy megteremtse a tandíjat. Postakiadó volt Bajmokon kilenc évig, ahol az apja is postamester volt. Harminckét éves volt (1894), amikor megszerezte az ügyvédi oklevelét, és ügyvédi irodát nyitott Szabadkán. Az ügyvédi kamara titkára és a magyar jogászegylet igazgató-választmányi tagja lett. Már budapesti tartózkodása idején, az 1880-as évek elején, megkezdte írói tevékenységét a *Fővárosi Lapok*nál, és az 1890-es évek közepéig ott jelentette meg irodalmi műveit. Költeményei, cikkei az *Ország-Világ*ban, a *Fővárosi Lapok*ban, a *Magyar Szalon*ban, a *Bácska*ban, a *Képes Családi Lapok*ban, a *Zombori Hírlap*ban, az *Üstökös*ben, a *Magyar Nyelvőr*ben, a *Zentai Közlöny*ben, a *Zombor és Vidéké*ben, az *Irodalom*ban, a *Magyar Világ*ban jelentek meg. Érdeklődése megoszlott a jog és a költészet között. 1891-ben megjelent első – és egyben utolsó – verseskötete, a *Rigmusok.*

A helyi sajtómegmozdulásokban is benne volt: a híres sajtóbeli zsidó trió – dr. Csillag (Stern) Károly, dr. Blau Géza és dr. Révész (Fischer) Ernő – tagjaként indította el az első napilapot Szabadkán. Először 1896-ban egy sikertelen kísérletük volt a *Bácskai Napló*val (csak huszonnégy napot élt meg), de a következő évben, 1897-ben *Bácskai Hírlap* címmel már életképes, hetente négyszer megjelenő lapot hoztak létre, amely 1902-ben állt át a napi megjelenésre, azaz ekkor vált ténylegesen napilappá. 1921-ben szűnt meg: a belgrádi kormány betiltotta. Gyógyíthatatlan betegsége, felboruló kedélyállapota, közszereplésének csekély

visszhangja letörte élet- és munkakedvét, és 1900-ban kivált a szerkesztőségből. 1902 és 1904 között még elvállalta a *Jogélet* című új hetilap szerkesztőbizottsági tagságát, de ettől is kiábrándultan elpártolt, magába roskadt, elhagyatottan halt meg Szabadkán 1911. április 30-án.

Munkái:

Rigmusok, Révai Leó Kiadása, Budapest, 1891

Úton-útfélen – Apró történetek, Singer és Wolfner Bizománya, Budapest, 1900

Jogi cikkei a *Jogtudományi Közlöny*ben, *A Jog*ban és a *Magyar Kodifikáció*ban jelentek meg.

Stassik Ferenc – jogi doktor, ügyvéd, jogtudós, Torontál vármegye főügyésze.

Stassik Ferenc Veszprémben született 1850-ben. A gimnázium harmadik és negyedik osztályát Nagybecskereken végezte, az ötödiktől a nyolcadikig Aradon és Temesváron tanult. Budapesten szerzett jog- és államtudományi doktori oklevelet, az ügyvédi vizsgát 1876-ban tette le. 1877-ben ügyvédként telepedett le Nagybecskereken. Az első munkahelye az akkor három éve megjelenő *Torontál,* akkor még hetilap segédszerkesztői állása. Már Nagybecskerekre érkezésekor Jean-Jacques Rousseau *A társadalmi szerződés* című művének kész fordítását hozta magával. A *Torontál* már 1877. szeptember 2-án közölte, hogy Rousseau nagy hírű politikai művének, a *Contrat Social*-nak Stassik Ferenc által készült magyar fordítása kikerült a sajtó alól. Stassik Ferenc fordítása 115 évvel azután jelent meg, amikor az eredeti mű napvilágot látott. Rousseau korában a könyv hatalmas vihart kavart, annyira, hogy Rousseau-nak el kellett hagynia Svájcot. Egy évszázaddal később Stassik fordítása, ami különben az első magyar fordítása volt a műnek, nem váltott ki nagy visszhangot, viszont az ő nevéhez fűződik a „társadalmi szerződés" kifejezés, ami legjobban megfelel az eredeti francia címnek. Stassiknak később jól menő ügyvédi irodája volt Nagybecskereken, közben több önálló politikai és jogi munkát jelentetett meg. A politikai életbe is bekapcsolódott, elindította a *Torontáli Ellenzék* című lapot, de ez már túl sok volt a „liberális" vármegyének. A hetilapja 1893. január 1-jén jelent meg, s azonnal a hivatalos vármegye heves ellenállásába ütközött. Ellehetetlenítették a megjelenését, utolsó száma 1893. július 8-án jelent meg. Stassik anyagilag is belebukott a vállalkozásba, s előbb Fiumében, majd visszatérése után Nagybecskereken vállalt állami szolgálatot. Torontál vármegye főügyésze lett. Nyolc nyelvet beszélt, és ezt a tudását felhasználta külföldi szakkönyvek fordítására. Mint jogtudóst különösen foglalkoztatta az 1873. évi XXIX. számú, majd az 1885. évi XXIV. és az 1898. évi XII. törvénycikk által előállt helyzet, mely a polgárosított magyar határőrvidéken fennálló házközösségi intézménynek megszüntetésére vonatkozott. Az 1900-ban megjelent könyve (Dr. Stassik Ferenc: *A volt határőrvidéki házközösségek,* Pleitz Fer. Pál kiadása, Nagybecskerek, 1900) nagy visszhangot váltott ki szakmai körökben, és az abban leírtakat felhasználták az előállt helyzet mind jobb rendezése érdekében.

Politikai cikkeket írt a *Torontál*ba (1876, 1., 2. sz., *Horn Ede, mint nemzetgazda*), a *Temesi Lapok*ba, a *Szegedi Napló*ba. Joggal kapcsolatos munkái a *Jogtudományi Közlöny*ben (1878, 1888) és a *Magánjogi Kodifikációk* című folyóiratban jelentek meg.

Önálló munkái és fordításai:

A becsületsértés tana, Nagybecskerek, 1878

Torontálmegye a Hertelendy-aera alatt és után, Budapest, 1892

A volt határőrvidéki házközösségek, Pleitz Fer. Pál kiadása, Nagybecskerek, 1900

Magyar kisajátítási jog, Nagybecskerek, 1905

A hagyatéki eljárás kézikönyve, Nagybecskerek, 1911

Fordításai:

A társadalmi szerződés, vagy az államjog elvei, írta: Rousseau János Jakab, Nagybecskerek, 1875

Laud Laws – Az angol földbirtokjog, írta: Pollok Frederic, Budapest, 1914

Két jogtudóst szeretnék még megemlíteni, akik a mai Vajdaság területén születtek és végezték el iskoláikat, majd Budapesten folytatták egyetemi tanulmányaikat, és onnan nem tértek vissza a szülőföldjükre, hanem Budapesten, illetve külföldön maradtak és szereztek hírnevet a jogtudomány terén.

Balogh Elemér – az állam- és jogtudományok doktora, ügyvéd, jogtudós, egyetemi tanár.

1881. július 24-én Bajmokon született. Jogi doktorrá 1903. november 23-án avatták a budapesti egyetemen. Már hallgatóként foglalkozott tudományos munkássággal, több pályadíjat is nyert. 1906. június 8-án felvették az ügyvédi kamarába. Számos tanulmányutat tett külföldön a magyar állam ösztöndíjasaként. Volt Bécsben, Londonban, Párizsban, Berlinben, Rómában. Balogh Elemér elsősorban a német pandektisztika képviselője volt. Véleménye szerint a jognak fokozatosan alkalmazkodnia kell a gazdasági viszonyokhoz. Érdeklődése az antik jogok felé irányult. A római jog egyes intézményeivel foglalkozó tanulmányaiban is a gazdasági viszonyok, sajátosságok meghatározó szerepe kerül előtérbe. Az első világháborút követően emigrálni kényszerült. 1922 szeptemberében meghívták a litvániai kaunasi egyetemre római jogi előadásokra. 1928-ig tartózkodott Litvániában. Ott is folytatta tudományos munkásságát, és az egyetem jogi karának folyóiratában jelentek meg művei. Még ebben az évben Berlinbe utazott, hogy az ottani egyetemen összehasonlító jogot tanítson. 1932 és 1933 folyamán huzamosabb időt töltött az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában, és több egyetemen tartott előadásokat. Többek között a Harvardon is. 1933-ban Németország elhagyására kényszerült. Franciaországba ment, ahol a Sorbonne összehasonlító jogi intézetében folytatta kutatásait a Rockefeller-ösztöndíj segítségével. 1936 és 1947 között a Dél-afrikai Unióban élt, és a johannesburgi egyetemen tanított. 1937-ben egy évig Svédországban volt

vendégelőadó. Johannesburgban római jogot és a nemzetközi jog filozófiáját adta elő. 1946-ban nyugdíjba vonult. Előbb Angliában, majd 1955. szeptember 2-án bekövetkezett haláláig Párizsban élt.

A hágai Nemzetközi Jogi Akadémia meghívására kétszer is huzamosabb időt töltött Hágában. Számos tisztsége közül kiemelkedik a Nemzetközi Összehasonlító Akadémia örökös titkári pozíciója. Egy korabeli idézet ennek az intézménynek a munkájáról: „Az összehasonlító jog nemzetközi akadémiája, melynek főtitkára Balogh Elemér, most küldötte szét meghívóit a Hágában 1932. évi augusztus hó 2-től 6-ig tartandó nemzetközi kongresszusra! A meghívó kiemeli, hogy immár 30 nemzeti és 20 egyéb bizottság van megalakulóban, 55 nemzetközi fontos szervezet jelentette be hivatalos közreműködését" – adja hírül a *Jogtudományi Közlöny* (1931, 20. sz., 188. o.).

1918-ig számos cikke jelent meg a *Jogtudományi Közlöny*ben és *A Jog*ban.

Beck Salamon – az állam- és jogtudományok doktora, ügyvéd, jogtudós, egyetemi tanár.

Beck Salamon Topolyán született 1885. március 25-én. Elemi iskoláit szülőfalujában a zsidó iskolában végezte, ezt követően hat évig a szabadkai gimnáziumba járt. Egyik szereplője Kosztolányi *Aranysárkány* című regényének, Glück néven. 1903-ban Újvidéken érettségizett, majd a jogot a Budapesti Tudományegyetemen végezte. 1907-ben avatták doktorrá. A diploma megszerzése után külföldön is folytatott tanulmányokat, majd ügyvédjelölti gyakorlata után 1910-ben letette az ügyvédi vizsgát. Már diákkorában foglalkoztatták a társadalmi problémák. Részt vett a Szocialista Ifjúsági Internacionálén Stuttgartban. Részt vett az 1908-ban alakult Galilei Kör munkájában, amely ateista-szabadgondolkodó egyetemi hallgatók egyesülete volt Budapesten 1908 és 1919 között. 1914-ben az Országos Radikális Párt megalakításakor annak elnökségi tagja lett. A politikán kívül már egyetemista éveiben elkezdett foglalkozni a joggal; 1908-ban megjelent egy cikke a *Jogtudományi Közlöny*ben (A tagok felelőssége a közkereseti társaság váltókötelezettségeiért, 1908–09, 17/29. sz., 254–255. o.). A Tanácsköztársaság idején publikált az Igazságügyi Népbiztosság Propaganda Osztálya által szerkesztett *Proletárjog*ban is. 1925-ben a *Polgári Jog* című, havonta megjelenő szaklap egyik szerkesztője és egyik legtermékenyebb cikkírója is volt. Ügyvédi, szerkesztői, cikkírói tevékenységén felül sokféle társadalmi tevékenységre is felkérték, megválasztották mindaddig, míg a diszkriminációs rendelkezések meg nem tiltották a zsidó származásúak választhatóságát.

A második német megszállás után Beck Salamont Horthy-ligetre internálták, törölték a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak sorából. 1945 után folytatta ügyvédi tevékenységét, ismét tagja, majd elnökségi tagja a Budapesti Ügyvédi Kamarának. A *Jogtudományi Közlöny*nél a szerkesztőbizottság tagja lett.

A második világháború után a jogi felsőoktatásban tanított, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanáraként 1960-ban vonult nyugalomba. 1957-ben a

tudományok (nagy)doktora lett. Egyetemi tanárként arra törekedett, hogy az elmélet és a gyakorlat összefüggését, kölcsönhatását megismertesse a hallgatókkal, és a saját tudásanyagát a lehető legnagyobb mértékben átadja, ennek érdekében egyetemi jegyzeteket, tankönyveket írt, szerkesztett. Halálakor a *Jogtudományi Közlöny*ben megjelent megemlékezésben Beck Salamont az utolsó magyar esetjogásznak nevezték (1974, XXIX. évf., 12. sz., 732–734. o.).

Budapesten halt meg 1974. június 7-én.

Sokszínű egyéniség, kiváló ügyvéd volt, hosszú, mozgalmas életének hatvanhárom tevékeny évében hatszázat meghaladó cikket, tanulmányt és monográfiát írt.

Főbb művei:

A köteles részes jogállása, Budapest, 1913

Rendeltetési javak, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1917

A tisztességtelen versenyről szóló törvény magyarázata, Vámbéry Rusztemmel együtt, Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület Könyvtára, 7., Budapest, 1923

Az 1926. évi magánjogi és hiteljogi törvény bírói gyakorlata, Polgári Jog Könyvtára, Budapest, 1927

Kötelemvalósulás, Polgári Jog Könyvtára, Budapest, 1927

Érdekeszme töredékek, Polgári Jog Könyvtára, Budapest, 1933

Magyar védjegyjog, Polgári Jog Könyvtára, Budapest, 1934

A többszemélyes magánjogi helyzet, Elméleti tanulmány, Szeged, 1935

Jellegtartó és jellegvesztő kötelme, Polgári Jog Könyvtára, Budapest, 1938

Szabadalmi jog, in *Magyar magánjog,* I., szerk. Szladits Károly, Budapest, 1941

Négy értekezés, Budapest, 1941

A magyar kereskedelmi és váltójog vázlat, Budapest, 1947

Az özvegyi jogon való iparűzés, Városi Szemle, 1948

Kereskedelem-, váltó- és csődjog, Egyetemi tankönyv, Budapest, 1948

A békeszerződés és az eszmei javak, Budapest, 1948

Polgári eljárásjog, Beck Salamon előadásai, Budapest, 1951

Többszemélyes perjogi helyzetek, I–V., Doktori értekezés, Budapest, 1952–1956

Az új polgári eljárási jog, Budapest, 1953

Magyar polgári eljárásjog, Egyetemi tankönyv, szerk. Névai Lászlóval, Budapest, 1959, 2. kiadás: 1962

Jogforrás és jogalkotás, Állam- és jogtudomány, 1966

Mértékváltás a kötelezettség teljesítésében, Állam- és jogtudomány, 1968

Öreg jogász tövistermése, Anekdoták, Budapest, 1969

2016-ban létrehozták a *Beck Salamon Alapítvány*t, mely az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanuló tehetséges joghallgatók, doktoranduszok és doktorandák ösztöndíjjal történő támogatását szolgálja.

IRODALOM

A magyar országgyűlés története 1867–1927, szerk. Balla Antal, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019

Ámán Ildikó, Jogász doktorok sub auspiciis Regis avatása a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 1896 és 1915 között, in *Jog határok nélkül,* szerk. Fejes Zsuzsanna, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018, 23–33. o.

Ámán Ildikó, *A kiegyezés hatása a jogászképzésre,* Acta Universitatis Szegediensis : Forum : Acta juridica et politica, 8., 2018, 5–27. o.

Balassa Imre, A kiegyezés kora, in *A magyar országgyűlés története 1867–1927,* szerk. Balla Antal, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019

Berténvi Iván, ifj., Politikai nemzet a Bánságban, A dualizmus kori Torontál megyei országgyűlési képviselők etnikai hátteréről, in *„…nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni",* Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére, szerk. Gebei Sándor, ifj. Berténvi Iván, Rainer M. János, Líceum Kiadó, Eger, 2011, 349–365. o.

Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai,* https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Eckhart Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*, Pázmány Péter Tudományegyetem Kiadása, Budapest, 1936

ELTE Egyetemi Levéltára, F. VIII. 7. Állam- és Jogtudományi Kar, 1725–2004

Ezer év törvényei, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Gyémánt Richárd, *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete,* Acta Universitatis Segediensis : Acta Juridica et politica : Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 1–15., Szeged, 2004, 203–282. o.

Jogtudományi Közlöny 1866–1989, https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/JogtudomanyiKozlony/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Kalapis Zoltán, *Életrajzi kalauz I–III,* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002–2003

Képes György, *A Magyar jogtörténet forrásai,* forrásmutató, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Segédanyagok, https://majt.elte.hu/oktatas/segedanyagok (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Magyar életrajzi lexikon, https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, F. VIII.2 Pécsi Püspöki Joglíceum

Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Máthé Gábor, *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982

Mezey Barna, Nagyszombattól Budapestig, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara (1667–2002), in *A jogászképzés múltja, jelene és jövője,* szerk. Takács Péter, Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal-beszélgetések, ELTE ÁJK, Budapest, 2003

Mezey Barna, *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004

Nagy Zsolt, *A magyar jogi oktatás történeti áttekintése a második világháborúig,* Jogelméleti Szemle, 2003, 2. sz.

Nánási László, *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945,* Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011, 365. o.

Országgyűlési almanach 1884–1944, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/ (Letöltés ideje: 2020. január 9.)

Rokolya Gábor, *Magyar közjegyzők a Délvidéken*, Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2017

Stipta István, *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve,* A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57., Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015

Toth Adalbert, *Parteien und Reichtagswahlen in Ungarn 1848–1892.*, R. Oldenburg Verlag, München, 1973

Bács/Tovatisova	(Nincs adat)	Mándics Tivadar (73-ig)	Gromon Dezső **J** Funták Sándor (76) **J**	Funták Sándor **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**	Gromon Dezső **J**
Hódság	Gromon Dezső **J**	Szemző János	Rónay István	Rónay István	Rónay István	Hevessy Bertalan	**Vojnits István J**	**Vojnits István J** **Rohonyi Gyula** (94-ig) J	Molnár Károly **J**	Molnár Károly **J**	Ertl János	Ertl János	Ertl János
Kúla/ Újverbász	Jámbor Pál	Kármán Lajos	Kármán Lajos	Kármán Lajos	Kármán Lajos	Pulszky Ferenc **J**	Pulszky Ágost **J**	Pulszky Ágost (94-ig) **J**	Kozma László **J**	Hadzsy János	**Vojnits István J**	**Vojnits István J**	**Vojnits István J**
Petrovác/ Kulpin	Pauliny-Tóth Vilmos **J**	Dimitrievics Milos **J**	Dimitrievics Milos **J**	Dimitrievics Milos **J**	Dimitrievics Milos **J**	Dimitrievics Milos **J**	**Rohonyi Gyula J**	Ivánovics Iván **J**	Ivánovics Iván **J**	Mihajlovics Kornél **J**	Hodzsa Milán **J**	Hodzsa Milán **J**	Dungyerszky Gedeon **J**
Óbecse	Latinovics Vince	Matits János **J**	Ráday Gedeon **J**	Popovics Vazul **J**	Popovics Vazul **J**	Popovics Vazul **J**	Popovics Vazul **J**	Popovics Vazul **J**	Gombos Béla	Rado-ványovics György **J**	Mihálovits Endre	Mihálovits Endre	Rado-ványovics György **J**
Ókanizsa	Jankovich Gyula (70-ig) **J** Kossuth Lajos (70–71) **J** Hoós Ferenc (71) **J**	Tóth József **J**	Tóth József **J**	Füzesséry Géza (80) **J**	Podmaniczky Frigyes **J**	Podmaniczky Frigyes **J**	Podmaniczky Frigyes **J**	Tompa Antal **J**	Bezerédy István	**Lovászy Márton J**	**Lovászy Márton J**	**Lovászy Márton J**	**Lovászy Márton J**
Ómoravica/ Kernyája	Pilaszanovics József	Vojnits Barnabás	Vojnits Jakab	Szemző Gyula	Szemző Gyula	Széchenyi Jenő	Piukovics József (88-ig)	Fernbach József	Piukovics József	Piukovics József	Fernbach Károly	Fernbach Károly	Falcione Árpád **J**
Rigyica	Somssich Pál **J**	Somssich Pál **J**	Tóth Vilmos **J**	Latinovics János **J**	Latinovics János **J**	Latinovics János **J**	Latinovics Ernő	Latinovics Ernő	Latinovits Pál **J**	Latinovits Pál **J**	Piukovich Elemér	Piukovich Elemér	Latinovits Pál **J**
Baja/ Szabadka I.	Varga Károly	Varga Károly	Varga Károly	Varga Károly	Mamusich Lázár **J**	Ivánka Imre	Ivánka Imre	Antunovich József	ifj. Vojnits Sándor	ifj. Vojnits Sándor	Varga Károly **J**	Varga Károly **J**	ifj. Vojnits Sándor
Szabadka II.	Mukits Ernő **J**	Mukits Ernő **J**	Mukits Ernő **J**	Mukits Ernő **J**	Mukits Ernő **J**	**Horváth Mór J**	**Horváth Mór (88-ig) J** Antunovich József (88-tól)	Vermes Béla	Vermes Béla	Mukics Simon **J**	Mukics Simon **J**	Mukics Simon **J**	Janiga János **J**
Újvidék	Miletics Szvetozár **J** (69, 70-ig) Pavlovics István (70) **J**	Kondorossy György (72-ig) **J**	Hirsch Tivadar	Hadzsics Antal	Bende Imre	Bende Imre	Móricz Pál (87–91) **J** Harkány Károly (91)	Visontai Soma **J**	**Rohonyi Gyula J**	**Rohonyi Gyula J**	Szalay Lajos **J**	Teleki Arvéd	Szlezák Lajos **J**
Zenta	Majoros István	Majoros István	Majoros István	Majoros István	Ráday Gedeon (83-ig) Szabó László (84-ig) **J**	Szabó László **J**	Szabó László **J**	Szabó László **J**	Kovács Pál	Bartha Miklós **J**	Bartha Miklós **J**	Lovászy Andor **J**	Mikosevits Kanut **J**
Zombor	Konyovics Antal (70-ig) Maximovics Miklós (70) J	Maximovics Miklós J	Czedler János J	Maximovics Miklós J	Maximovics Miklós J	**Mártonffy Károly J**	Koczkár Miklós **J**	Drakulics Pál **J**	Széchenyi József **J**	Drakulics Pál **J**	Drakulics Pál **J**	Drakulics Pál **J**	Konyovits Dávid **J**
Titel	Miletics Szvetozár (76-ig) **J**	Kostics Lázár (73-ig) **J**	Miletics Szvetozár **J**	Sztojkovics Péter (78-ig) Stratimirovics György	Miletics Szvetozár **J**	Dimitrievics Mihály	Dimitrievics Milos **J**	Zákó Milán **J**	Zákó Milán **J** és Zákó István	Zákó István **J**	Miloszav-lyevics Milán **J**	Musitzky Döme **J**	Zákó Milán **J**
338/219 **J** kb. 64,8% **J**	20/12 **J**	18/14 **J**	26/14 **J**	30/17 **J**	27/18 **J**	28/18 **J**	29/21 **J**	28/15 **J**	27/16 **J**	26/16 **J**	26/20 **J**	27/17 **J**	26/21 **J**

Választási körzet/ Ciklus	1869–1872	1872–1875	1875–1878	1878–1881	1881–1884	1884–1887	1887–1892	1892–1896	1896–1901	1901–1905	1905–1906	1906–1910	1910–1914
Bánátkomlós/ Tiszahegyes (1878-ig), Uzdin (1878 után)	Bogdán Vince **J**	(Nincs adat)	(Nincs adat)	Polit-Desančić Mihály **J**	Polit-Desančić Mihály **J**	Izakovits Milán	Izakovits Milán	Joannovics István **J**	Joannovics István **J**	Botka Béla **J**	Botka Béla **J**	Manojlovits János **J**	Popovics Vazul István
Basahíd/ Törökbecse	Miletics Szvetozár (69-től 70-ig) **J**	(Nincs adat)	Bibits Döme	Rohonczy Gedeon	Rohonczy Gedeon	Rohonczy Gedeon	Rohonczy Gedeon	Rohonczy Gedeon	Rohonczy Gedeon	Pavlovics Ljubomir	Pavlovics Ljubomir	Mrksics Jása	Bogdán Zsivkó **J**
Begaszentgyörgy	Gruescu Lázár (70) **Dániel Ernő** (1870) **J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	Kiss Miklós (79-ig) Karátsonyi Guidó (79-ig)	Karátsonyi Guidó	Karátsonyi Aladár **J**	Thurn-Taxis Egon	**Pap Géza J**	**Pap Géza J**	**Pap Géza J**	**Pap Géza J**	Kardos Samu **J**	**Pap Géza J**
Óbesenyő/ Törökkanizsa	(Nincs adat)	Balogh János (1872) **J**	Sváb Károly	Sváb Károly	Sváb Károly	Sváb Károly (85-ig) Szentgyörgyi Imre (85–86) **J** Fabinyi Teofil (86) **J**	Rónay János **J**	Rónay János **J**	Tallián Béla **J**	Tallián Béla **J**	Tallián Béla **J**	Tallián Béla **J**	Tallián Béla **J**
Párdány	Nikolics Sándor (69) Bogdanovics Vilibald (1870)	Nikolics Sándor	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Csávossy Béla **J**	Kiszely Kálmán **J**	**ifj. Dániel Pál J**
Zichyfalva	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál J**	**Dániel Pál Lajos**	Karátsonyi Jenő **J**	Karátsonyi Jenő **J**	Karátsonyi Jenő **J**	Karátsonyi Jenő **J**
Nagybecskerek	Sztratimirovics György	Trifunácz Aleksandar **J**	Balázs Frigyes	**Dániel Ernő J**	Mihajlovics Miksa	**Demkó Pál J**	**Demkó Pál J**	**Demkó Pál J**	**Demkó Pál J**	Szabó Ferenc	**Várady Imre J**	**Várady Imre J**	**Rohonyi Gyula J**
Nagykikinda	Csernovics Béla	Csernovics Béla	Szabovljevics Mihály **J**	Szabovljevics Mihály **J**	Joannovics István **J**	Szabovljevics Mihály **J**	Nikolics Fedor **J**	Nikolics Fedor **J**	Tellecsky Kristóf **J**	Eremits Pál	Tellecsky Kristóf **J**	Polit Mihály **J**	Tellecsky Kristóf **J**
Fehértemplom	(Nincs adat)	Babes Vince (1873)	Sztupa György	Nádasky Márk (78) **J** Mihajlovics János (78-ig) **J**	Mihajlovics János **J**	Mihajlovics János **J**	Sztojacskovics Sándor **J**	Pálffy Elemér (92–96) **J** Szivák Imre (96-ig)	Szivák Imre **J**	Szivák Imre **J**	Szivák Imre **J**	Pescha Miklós **J**	Pescha Miklós **J**
Pancsova	(Nincs adat)	Polit-Desančić Mihály (74–75) **J**	(Nincs adat)	Ráday Gedeon **J**	Ráday Gedeon **J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	**Dániel Ernő J**	Bohus Károly	**Dániel Ernő J**
Versec	Pászt Vilmos (69–71) **J** Szeniczey Ödön (72)	Szeniczey Ödön	Nedetzky István	Beöthy Algernon	**Grecsák Károly J**	Stojacskovics Sándor	**Grecsák Károly J (91)** Ürményi Bernát (91) **J**	Ürményi Bernát **J**	Herczeg Ferenc	Seemayer János	Herczeg Ferenc	Szilassy Zoltán	Karátson Lajos
Apatin	Kürthy István	**Schmausz Endre J**	**Schmausz Endre J**	**Schmausz Endre** (81-ig) **J** Matlekovits Sándor (81-ig) **J**	Matlekovits Sándor **J**	Szemző Gyula	Fernbach Antal **J**	**Kék Lajos J**	Bedő Albert	Fernbach Péter	Vigyázó Ferenc **J**	Zsubory József/ Vigyázó Ferenc	Zsubory József

Matijević Zolna

ÜGYVÉDI KAMARÁK A DÉLVIDÉK (A MAI VAJDASÁG) TERÜLETÉN A MONARCHIA IDEJÉN[1]

„Egy jogállam egyik létfeltétele az illető igazságügyi organizmusok épsége, tekintélye. A legjobb törvények, a legjobb bírói kar mellett is hiányos az igazságszolgáltatás, ha hiányzik egy magas szellemű tekintélyes ügyvédi kar."

(Csemegi Károly államtitkár, 1874)

E munka a Szabadkai, a Szegedi és a Temesvári Ügyvédi Kamarák történetével foglalkozik az 1875 és 1920 közötti periódusban. Ezek a kamarák relevánsak a mai Vajdaság területét tekintve. Azzal, hogy a Monarchia idején alakuló szabadkai kamara teljes egészében a mai Vajdaság területét fedi. A szegedi és temesvári kamarák csak kisebb részben. Ezért ez az áttekintés elsősorban a Szabadkai Ügyvédi Kamarára összpontosít.

Az ügyvédi kamara elődjeként Szabadkán 1873-ban alakult meg a Szabadkai Ügyvédi Egylet dr. Guln György elnöklete alatt. Az egylet célja: „Az ügyvédi testület erkölcsi hitelének emelése, tudományos képzettségének előmozdítása, jog- és államtani ismereteinek terjesztése, a törvénykezés terén feltűnő hiányok távolítására czélzó törekvés, a szerencsétlenség által sujtott és megszorult egyleti tagoknak, ezek özvegyeinek és árváinak segélyezése, szóval az ügyvédi testület társadalmi összes érdekeinek előmozdítása."[2] Az idézet is arra a tényre utal, hogy az egyletek alapszabályaiban lefektetett szabályok már magukban hor-

1 E szöveg Matijević Zolna levéltáros *Az ügyvédi kamarák rövid története 1875–1920* című munkájának rövidített változata.

2 SZTL, F.172.8.274., A Szabadkai Ügyvédi Egylet alapszabályai.

dozzák az ügyvédi rendtartásról szóló törvénytervezet, majd a törvény és ezek keretein belül pedig az ügyvédi kamarák szabályozásának csíráit.

1875. január 1-jétől Bácska és Bánát területén az 1874. évi XXXIV. törvénycikk alapján a következő ügyvédi kamarák alakultak meg: a szabadkai, a szegedi és a temesvári. A Szabadkai Ügyvédi Kamara a szabadkai, a zombori, az újvidéki és a bajai törvényszékek területére, a Szegedi Ügyvédi Kamara a szegedi, a makói, a hódmezővásárhelyi, a nagykikindai törvényszékek területére, a Temesvári Ügyvédi Kamara pedig a temesvári, a nagybecskereki, a lugasi, az oravicai, a verseci, a fehértemplomi, a pancsovai és a karánsebesi törvényszékek területére terjedt ki. A legtöbb vajdasági ügyvéd a Szabadkai és Temesvári Ügyvédi Kamara tagja volt, mert a szegedihez csak Nagykikinda tartozott.

1875 folyamán tehát országszerte alakultak meg az ügyvédi kamarák. Az alakuló gyűlésre a királyi törvényszék elnöke hívta össze a hatáskörébe tartozó kerület ügyvédeit, akiknek igazolniuk kellett tagsági jogosultságukat. Ezzel egy időben a helyi ügyvédegyletek feloszlottak, fennmaradó vagyonuk pedig alapítvány formájában a kamarához került a helyi ügyvédek, illetve családjaik segélyezésére. A kamarák tisztségviselői posztjára többnyire az egyletek korábbi vezetői kerültek.[3]

A törvény az ügyvédi kamara célját így állapítja meg: „Az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megóvása, az ügyvédek jogainak megvédése és kötelességeiknek törvény szerint való pontos teljesítése és ellenőrzése egyrészt, másrészt a jogszolgáltatás és az ügyvédség terén mutatkozó hiányok orvoslása, korszerű reformok életbeléptetése iránti vélemény és javaslattétel, végül a Kamarába bejegyzett ügyvédek fölött a fegyelmi hatóságnak gyakorlása."[4]

Új korszak nyílt meg az ügyvédség történetében az Országgyűlés által meghozott 1874. évi XXXIV. törvénycikkbe foglalt első ügyvédi rendtartással. Ez a rendtartás a következő alapelvekre van fektetve: az ügyvédség a kormánytól és közigazgatási hatóságoktól független, önálló és szabad hivatás,[5] ügyvéd lehet minden magyar ügyvédi oklevéllel rendelkező, valamely ügyvédi kamarába felvett állampolgár. Az ügyvédi hivatás magába foglalja mind a jogi tanácsadást és védelmet, mind a felek képviseletét. Aki nem ügyvéd, az el van tiltva a bíróságok és hatóságok előtt feleket üzletszerűen képviselni (zugírászat). A törvény az ügyvédi hivatás gyakorlásához a kötelező kamarai tagságot követelte meg, a kamarák pedig az ügyvédség legfőbb önkormányzati testületeivé váltak.

3 Horváth Sándor Domonkos, *A Győri Ügyvédi Kamara története 1875–2000,* Győr, 2000, 20. o.

4 Dr. Kormányosi Benő, *A Szegedi Ügyvédi Kamara ötven éves története,* Szeged, 1931, 4. o.

5 Egész 1875-ig az ügyvédek a fellebbviteli bíróságoknak voltak alárendelve, az ügyvédi lajstromokat az Igazságügyi Minisztériumban vezették.

Alakulásának pillanatában a Szabadkai Ügyvédi Kamarának száznyolcvanöt tagja volt: Ada – három, Apatin – hat, Palánka – négy, Topolya – négy, Kúla – hat, Verbász – egy, Újvidék – huszonnégy, Hódság – kettő, Regőce – egy, Zenta – tizenegy, Zombor – harminckettő, Szenttamás – négy, Ó-Becse – hét, Szivác – egy, Szabadka – harminckilenc, Martonos – egy, Ó-Kanizsa – három, Baja – huszonegy, Halas – tíz.[6]

Elnök: dr. Guln György, tudor. Alelnök: Szutrélyi György. Titkár: Paukovits Andor. Ügyész: Parcsetits Félix. Pénztárnok: Kráhl Lipót, tudor.[7]

A Szabadkai Ügyvédi Kamara 1875. évi ügyvédi lajstromába bejegyzett ügyvédek névsora:

1. Ágoston István, Topolya
2. Alföldi József, Apatin
3. Athanaczkovits Trifon, Zombor
4. Dr. Alföldi Gedeon, Zombor
5. Allaga Ottó, Baja
6. Dr. Ambrozovits Károly, Zombor
7. Ambruszt Péter, Kúla
8. André Frigyes, Zombor
9. Arany Károly, Zombor
10. Barthal József, Zombor
11. Barasits Josef, Baja
12. Brestyánszki Kálmán, Zenta
13. Buchwald Lázár, Szabadka
14. Buchwald Simon, Topolya
15. Balla Pál, Újvidék
16. Bibó György, Halas
17. Bérits Sándor, Újvidék
18. Biliczki György, Szabadka
19. Baki József, Szabadka
20. Borovszky Dániel, Új-Verbász
21. Bóbits János, Szabadka
22. Czeisz Máté, Szabadka
23. Czedler János, Zombor
24. Császár Péter, Baja
25. Csóvits Fábián, Szabadka
26. Csukás László, Baja

6 A Szabadkai Ügyvédi Kamara iratai, *Ügyvédek lajstroma I.*, 1875–1890.

7 *Magyarországi tiszti czím- és névtár*, Budapest, 1875, 251. o. Az alelnök személyét illetően a névtár és az eredeti *Ügyvédek lajstroma* eltérést mutat. Valószínűsíthetjük, hogy Szutrélyi György Szutréli Lipóttal azonos, de azt már nem tudtuk feltárni, hogy melyik név a helyes.

27. Dömötör Zuárd, Baja
28. Dekker Péter, Zombor
29. Deák Péter, Halas
30. Dömötör Pál, Baja
31. Drakulits Miklós, Újvidék
32. Dimitrievits János, Szabadka
33. Dudvarszki Gábor, Ada
34. Ettvel Gyula, Majsa
35. Friedrich Alajos, Halas
36. Gregorovits Mladen, Szenttamás
37. Gosztovits Pál, Újvidék
38. Dr. Guln György, Szabadka
    (1894. április 15., 120-as iktatószám alatt – elhalálozása folytán töröltetett)
39. Gajcsinovits Gábor, Újvidék
40. Geiger Mór, Ó-Becse
41. Gálfi Zsigmond, Szabadka (Topolya)
42. Gyurinovits Kálmán, Baja
43. Hipp Miklós, Német Palánka
44. Hail Márton, Ó-Becse
45. Hoffmann Josef, Szabadka
46. Jóczits Mladen, Szenttamás
47. Kármán János, Újvidék
48. Kereszturi György, Zenta
49. Károlyi Josef, Ó-Becse
50. Koczik Pál, Zombor
51. Kuthy Mihály, Szabadka
52. Kósa Ádám, Baja
53. Kováts Josef, Horti-rigicza
54. Kovacsits Károly, Szabadka
55. Dr. Krähl Lipót, Szabadka
56. Keresztes Josef, Kúla
57. Krób Károly, Kúla
58. Koczkár Mihály, Zombor
59. Kocsis Lajos, Zombor
60. Karvázy Zsigmond, Zombor
61. Kovacsits Ágoston, Szabadka
62. Kosztits Mihály, Zombor
63. Kulunsits Viktor, Borsod
64. Latinovits János, Baja
65. Leovics Gedeon, Zombor
66. Latinovits Gyula, B. Almás
67. Lausevits Péter, Ó-Kanizsa

68. Landauer Adolf, Szabadka
69. Lalosevits Miklós, Zombor
70. Lukits Vincze, Hódság
71. Mezei Károly, Palánka
72. Mitták Gusztáv, Újvidék
73. Milassin Zsigmond, Baja
74. Mihelits Sándor, Zombor
75. Mamuzsits Ágoston, Szabadka
76. Matits János, Újvidék
77. Manojlovits Demeter, Zombor
78. Malesevits István, Zenta
79. Miloszávlyevits Milán, Szabadka
80. Milodánovits István, Szabadka
81. Manojlovits György, Szabadka
82. Merényi Dezső, Zenta
83. Mánits Péter, Szabadka
84. Marczikits Illés, Szabadka
85. Moricz Josef, Kúla
86. Magyar Imre, Szabadka
87. Márk Pál, Majsa
88. Nikolits Arkádia, Palánka
89. Nemes Károly, Baja
90. Noll János, B. Almás
91. Németh Mátyás, Szabadka
92. Nikolits Endre, Zenta
93. Oláh Károly, Szabadka
94. Petrovits Márk, Baja
95. Pertits Josef, Szabadka
96. Papik Josef, Újvidék
97. Popovits Döme, Újvidék
98. Pressburger Károly, Újvidék
99. Purczmann Béla, Zombor
100. Parcsetits Félix, Szabadka
101. Paukovits Andor, Szabadka
     (1907. december 22-én történt elhalálozása folytán töröltetett)
102. Pavkovits György, Szabadka
103. Polákovits Mátyás, Újvidék
104. Pintér Ferenc, Zenta
105. Pázsit Antal, Halas
106. Pavlovits István, Újvidék
107. Petrovits András, Újvidék
108. Papp Richard, Halas

109. Kirjakovits Czviin, Zombor
110. Keményfi Pál, Újvidék
111. Kurai Antal, Baja
112. Kozma László, Kúla
113. Nikolits Vazul, Újvidék
114. Olaý Lajos, Baja
115. Radánovits Döme, Ó-Becse
116. Raisz Sándor, Zombor
117. Reiter Nándor, Zombor
118. Risztits István, Palánka
119. Rudits Mihály, Apatin
120. Rezsnyi János, Zombor
121. Rodits Jakab, Szabadka
122. Ravaszi Mihály, Baja
123. Skultéti István, Baja
124. Schuller Simon, Zombor
125. Simon Mihály, Ó-Kanizsa
126. Dr. Schäffer Mór, Szabadka
127. Stojácskovits Miklós, Zombor
128. Szabados János, Szabadka
129. Szabó László, Zenta
130. Szárits Bertalan, Zenta
131. Schilling Ede, Halas
132. Szabó Alajos, Baja
133. Schmausz Endre, Apatin
134. Szűts Mihály, Apatin
135. Skenderovits János, Szabadka
136. Springer Lajos, B. Almás
137. Szutréli Lipót, Baja
138. Skultéti János, Apatin
139. Scultéti Ede, Hódság
140. Szávits János, Ó-Becse
141. Strósz Ignátz, Ada
142. Sziládi Mór, Halas
143. Schick Mátyás, Kúla
144. Silits Mihály, Újvidék
145. Szarvasi Ede, Szabadka
146. Turi Mátyás, Baja
147. Ternovszki Béla, Zombor
148. Thuroczi Zsigmond, Halas
149. Tetsényi Albert, Apatin
150. Va(o)jnovits Áhron, Ó-Becse

151. Vuits Svetozár, Ada
152. Vári Szabó István, Halas
153. Vuits János, Zombor
154. Vukicsevits György, Újvidék
155. Vujevits Zakár, Zombor
156. Dr. Vucsevits Illés, Újvidék
157. Virter (később Vértesi) Károly, Zombor
158. Tokalits Dávid Antal, Szenttamás
159. Zomborcsevits Ferencz, Szabadka
160. Zombori László, Zombor
161. Kellér István, Újvidék
162. Strilich Mihály, Ó-Szivácz
163. Hóós Ferencz, Martonos
164. Csupov Gyula, Ó-Becse
165. Milassin Lajos, Szabadka
166. Piukovits Ferencz, Szabadka
167. Hideg Árpád, Szabadka
168. Dömötör Pál, Szántova
169. Kondorosi György, Újvidék
170. Dr. Polit Mihály, Újvidék
171. Ivánovits Sándor, Újvidék
172. Dobák Béla, Zenta
173. Popovits Milos, Szenttamás
174. Koczkár Zsiga, Zombor
175. Keresztes István, Szabadka
176. Karvázy Domonkos, Zombor
177. Radovánovics György, Újvidék
178. Tóth István, Majsa
179. Csordár György, Zombor
180. Koós István, Ó-Kanizsa
181. Szűcs József, Baja
182. Ifj. Vojnics Máté, Szabadka
183. Papp Antal, Zenta
184. Gyelmis Gerő, Szabadka
185. Matkovics József, Zenta

Megalakulásakor, 1875. február 21-én, a Szegedi Ügyvédi Kamara százнegyvenhat ügyvédet tart számon. Első elnöke dr. Magyar János volt. Elnökhelyettes: dr. Jeney Imre. Titkár: dr. Déry Károly. Pénztárnok: Dr. Nyilassy Pál. Ügyész: Babarczi József. Választmányi tagok: Dr. Deutsch Adolf, dr. Szűcs Andor, dr. Rózsa (Rosenberg) Izsó, Kiss Zsigmond, Bogdán Vince, Bánffi Gyula, dr. Toponárszki Milivoj, Fodor István. Póttagok: Ördög Mihály, Kelemen Ist-

ván, Polczner Jenő, Fekete Ödön. Az 1875 és 1925 közötti időszakban a kamarának hét elnöke volt: dr. Magyar János, Szűcs Andor, Polczner Jenő, dr. Rózsa Izsó, dr. Végman Ferenc, Reiniger Jakab, dr. Széll Gyula. A statisztika szerint a kamara taglétszáma folyamatosan növekszik: 1875: 146, 1885: 207, 1895: 256, 1905: 268, 1915: 360, 1925: 398.[8]

A Temesvári Ügyvédi Kamara a fehértemplomi, a karánsebesi, a lugosi, a pancsovai és a temesvári királyi törvényszékek területeire terjedt ki.

1875-ben az elnök Sulyok Móricz volt. Alelnök: Galgon Mihály. Titkár: Rózsa Imre. Ügyész: Kostyál Antal. Pénztárnok: Várnay Ernő.[9]

1911-ben a kamara elnöke volt Kisfaludy Kálmán, alelnöke Várnay Ernő, titkára Korniss Géza, pénztárnoka dr. Sztura Szilárd, ügyésze dr. Weldin József. Rendes választmányi tagok: dr. Muth Gáspár, Keppich Henrik, dr. Cosma Aurél, dr. Sugár Tivadar, dr. Buding József, dr. Steiner Adolf, dr. Junkert Mátyás. Póttagok: dr. Pokomándy Sándor, dr. Ungár Adolf, dr. Ádám György és dr. Radocsay László temesvári ügyvédek. A kamarának 1911 végén háromszázötven ügyvéd és százkilencvenhat ügyvédjelölt bejegyzett tagja volt, akik közül Temesváron százegy, Buziásfürdőn hét, Csákon hat, Dettán hét, Fehértemplomon tizennyolc, Kevevárán tizenegy, Lippán hét, Nagykárolyfalván három, Temesrékáson négy, Ujaradon négy, Verseczen huszonkét és Vingán öt ügyvéd működött.[10]

A Szabadkai Ügyvédi Kamara hivatali helyiségei a Szabadkai Királyi Törvényszék épületében, az úgynevezett Magyar-féle házban kaptak elhelyezést. A bérpalota a város központjában helyezkedett el, I. kör, Eötvös utca (mai Strossmayer utca) 61. szám alatt.[11] Az egyemeletes épületet 1847-ben Magyar Imre építtette, a helyiségeket pedig kiadta. Az épület a városi hatóság tulajdonába került 1871. november 4-én, az ötömösi Magyar Imre és Magyar György mint eladók és Szabadka szabad királyi város közönsége mint vevő között megkötött adásvételi szerződés alapján. A vételár 80 000 forintot tett ki. A szerződést a város részéről Hidegh Árpád polgármester írta alá. „Az eladók a vett ház birtokát – Guln György ügyvéd, Obláth Leó, Takarékpénztár, Lichtneckert János Singer... és a katonai kincstár által bérbe tartott helyiségek kivételével f. évi november hó 30-án, a most megnevezettek által bérbe tartott helyiségeket vagy is az egész házat 1872 évi április 24-én kötelesek a vevő városnak által adni..." 1874. május 1-jén a Magyar-féle ház telekkönyvileg is a város tulajdonába került,[12] és egészen 1891-ig a bíróság épületeként szolgált.[13] Ma a palota a Zene-

[8] Dr. Kormányosi, i. m. 6–13. o., 16–17. o., 67. o.
[9] *Magyarország tiszti czím- és névtára*, 252. o.
[10] Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Budapest, 262. o.
[11] Malusev Sándor, *Szabadka sz. Kir. Város czím- és lakjegyzéke*, Szabadka, 1906, 93–94. o.
[12] SZTL, F.2,5363/polg.1874.
[13] Iványi István, *Szabadka szabad királyi város története II.*, Szabadka, 1892, 622. o.

dének ad otthont.[14] 1891 után a bíróság új törvényszéki palotába költözik, a mai Boško Vujić utca és a Palicsi út (néhai Láng utca és Szegedi út) sarkán. A palota Wagner Gyula építész 1889-ben készült tervrajzai alapján épült.[15] A Szabadkai Királyi Törvényszék elnöke ennek kapcsán a Városi Tanácshoz fordult: „folyó hó 26-án kelt 1546/eln. sz. átiratom kapcsán tisztelettel értesítem, hogy a kir. Törvényszék az új törvénykezési épületbe való költözködést befejezte, minélfogva az eddig használt, régi helyiségeknek a város közönségével 1889. évi február hó 12-én kötött szerződés 8. pontja értelmében leendő átadását holnap f. hó 4-én délelőtt 10 órakor óhajtom eszközöltetni és ennek foganatosításával elfoglaltságom miatt Róth Nándor kir. törvényszéki bíró urat bíztam meg."[16]

A helyiségek átvételéről, illetve átadásáról készült jegyzőkönyv szerint:

„Jelen voltak

A városi hatóság részéről: Mamusich Lázár polgármester, Szalay Mátyás tnok és Váli Gyula mérnök.

A Kir. Törvényszék részéről: Róth Nándor kir. tszéki bíró.

Lelet

Alulírt bizottság a helyszínén megjelenvén a törvényszék által ezen épületben használt összes helyiségeket bejárta és tüzetesen megszemlélte. Ez alkalommal megállapíttatott, miszerint az összes helyiségek – csekélyebb hiányoktól eltekintve – használható állapotban vannak. Ennélfogva az épületet a város alulírt képviselője a kir. törvényszék használatából átveszi."[17]

Az ügyvédi kamara helyiségei továbbra is a Magyar-féle házban maradtak, a források alapján azonban nem volt megállapítható, hogy meddig.

Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása után a törvényszék de jure a Magyar Köztársaság kebelébe tartozott még, de facto viszont 1918. november 16-ától a Szerb Királyság megszállása alá. A törvényszék nem ismerte el Vajdaság területének Szerbiához, illetve a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz való csatolását, így továbbra is a Magyar Köztársaság Igazságügyi Minisztériumának rendeleteit tartotta érvényesnek. Ez a helyzet 1919. február 19-éig állt fenn, miután megtörtént az intézmény karhatalmi átruházása a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság új törvényszéki személyzetére. Ezzel kezdetét vette a Szabadkai Kerületi Bíróság tevékenysége.[18]

[14] Gordana Prčić Vujnović–Viktorija Aladžić–Mirko Grlica, *Gradotvorci – Városteremtők II.*, Subotica/Szabadka, 2006, 32–33. o.
[15] SZTL, F.275.38. A szabadkai új törvényszék tervrajzai 1889, F.2,8980/tan. 1891.
[16] SZTL, F.2, 8980/tan.1891. Jegyzőkönyv a szabadkai kir. törvényszék régi helyiségeinek átvétele, illetve átadása tárgyában.
[17] Uo.
[18] SZTL, F.23 1918–1921. évi törvényszéki letéti napló, 213.

A Szabadkai Ügyvédi Kamara felfüggesztésére 1920 decemberében került sor a Bácska, Bánát és Baranya területén lakó ügyvédekről és ügyvédjelöltekről szóló törvény változását és módosítását taglaló, 1920. december 20-án kelt, 41348/41501. számú rendelet alapján, amely rendelet 1921. január 10-én jelent meg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 6. számú hivatalos lapjában.[19]

A fentiek kapcsán a Szabadkai Kerületi Bíróság elnöke felkéri a kamara titkárát, hogy írja össze a Szabadkai Ügyvédi Kamara iratait és leltárát. Az összeírás némi nehézségbe ütközött. 1920 folyamán ugyanis a Szabadkai Ügyvédi Kamara az egykori Bercsényi utca 72. szám (ma Sime Matavulja) alatti címre költözött,[20] így az iratok egy része az új címen kapott helyet, ez pedig megnehezítette az átadáshoz szükséges összeírást.

Megszűnésének pillanatában a Szabadkai Ügyvédi Kamara tisztikarát a következő kamarai tagok képezték: elnök: / , alelnök: dr. Brenner József, titkár: dr. Vécsei Samu, pénztárnok: dr. Majoros Adolf.[21]

Ezentúl a Szabadkai Ügyvédi Kamara tagsága a Vajdasági Ügyvédi Kamara tagjaiként folytatta tevékenységét, iratait pedig a Vajdasági Ügyvédi Kamara irattárában őrzik.

19 SZTL, F.45, Pr.I/B.5./1921., Az újvidéki Fellebbviteli Bíróság elnökének a Szabadkai Kerületi Bíróság elnökéhez intézett átirata.

20 SZTL, F.45.6., Elnöki mutató, 1920–1921.

21 SZTL, F.45. ad Pr.I.B.8./1921.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL A TITÓI KORSZAKIG

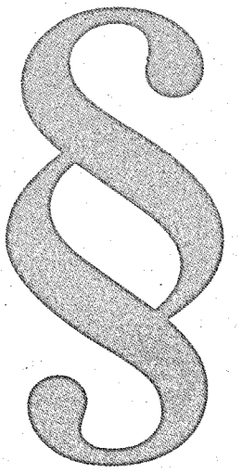

Dévavári Zoltán

A JOG EREJÉVEL, AZ IGAZSÁG FEGYVERÉVEL

Jogászok a délvidéki magyar kisebbségi közösség megszervezésében (1918–1941)

●●

1.

Bármerre is tekintünk a két világháború közötti délvidéki kisebbségi magyar história számunkra ismert és feltérképezett, ugyanakkor számos elemében még napjainkban is hiányos, ellentmondásosnak és zavarosnak tűnő terepén, az akkor kulcsszerepet játszó személyek életrajzában, egy dolgot egészen biztosan állíthatunk: a beilleszkedési kényszerpálya keretei között, a kisebbségi közösségszervezésben, legyen az akár politikai, akár kulturális, kiemelkedő, sőt, döntő szerepe volt az akkori magyar jogásztársadalomnak.

Az 1918-ban kezdődő birtokbavétel, majd az 1920-ban ki- és beteljesedő impériumváltás következtében a magyar államhoz tartozó déli területeket a trianoni békediktátum az SZHSZ Királyságnak ítélte oda. Az új uralom már a birtokbavétel során, hatalma kiépítésének, megszilárdításának az első fázisában radikális őrségváltást hajtott végre az államigazgatás, a gazdaság, a társadalom és a kulturális élet egészében.

Az addigi államalkotó többséget jelentő magyarság így veszítette el politikai, gazdasági és kulturális pozícióit és súlyát, így lett az új szláv elit részéről a legjobb esetben is egy teljesen megbízhatatlannak és illojálisnak tartott, az új állam létét egyenesen veszélyeztető kisebbséggé, amellyel kapcsolatban a politikai magatartást döntően az aktuális hatalmi és biztonságpolitikai szempontok formálták.[1]

---

1 A. Sajti Enikő, Várady Imre és irathagyatéka, in Uő, *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés*, Újvidék, 2016, 54. o.

Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció[2] figyelmen kívül hagyásával az új hatalomtartók az élet szinte egészére kiterjedő őrségváltást a magyar közigazgatás felszámolásával, a magyar tisztviselői kar és az oktatási intézmények tanári gárdájának a tömeges leváltásával és menesztésével lényegében már a birtokbavétel első napjaiban megkezdték.

Mindennek következtében ez a számszerűleg is jelentős réteg, amelynek az egzisztenciája alapvetően a magyar állam szolgálatától függött, így maradt egyik napról a másikra addigi bevételi forrásai nélkül. A helyzetet az is súlyosbította, hogy közülük sokan a tömeges kiutasítások, valamint az állampolgársággal összefüggő optálási jog[3] következtében kénytelenek voltak olyan területekre távozni, melyek a trianoni békeszerződés után is Magyarország birtokában maradtak. Ezzel gyakorlatilag a délvidéki magyar középosztály tisztviselői és tanári rétege az 1920-as évek első felére felszámolódott.

Az ezzel párhuzamosan zajló nacionalizáció és államosítás[4] a magyarság gazdasági pozícióinak az erodálását hozta magával. A magyar bankok, takarékpénztárak és hitelszövetkezetek kivétel nélkül állami tulajdonba kerültek, s lényegi változások következtek be a földbirtokstruktúra egészében is, amelynek egyik hozadékaként a magyar magánbirtokok számottevő része szláv nemzetiségű polgárok magánbirtokává vált. Egy 1938-ban készült jugoszláv felmérés szerint Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség területén az összes megművelhető földnek már csak 14,13%-a volt magyar kézen. A szlávok birtokolták a megművelhető földek 52%-át, míg a németek és a többi nemzeti közösség annak 33,4%-át.[5]

2 A belgrádi egyezményt 1918. november 13-án szerb részről Živojin Mišić szerb vezérkari főnök, magyar részről Linder Béla írta alá az antant megbízottai előtt. A tizennyolc pontos padovai fegyverszünet Magyarországra történő kiterjesztése többek között azt írta elő, hogy Magyarország haderejét a Szamos–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza. Az egyezmény 17. pontja azonban a közigazgatást a békeszerződés megkötéséig magyar kézen hagyta. Az azt aláíró szerb fél ezt a rendelkezést viszont teljesen figyelmen kívül hagyta, s közvetlenül a birtokbavétel után megkezdte a helyi szervek, azaz a magyar közigazgatás felszámolását.

3 Az optálás kérdéskörével bővebben l. Galántai József, *Trianon és a kisebbségvédelem,* Budapest, 1989, 94–98. o.; A. Sajti Enikő, *Impériumváltások, revízió, kisebbség,* Magyarok a Délvidéken, 1918–1947, Budapest, 2004, 25–27. o.; Uő, *Bűntudat és győztes félény,* Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. Szeged, 2010, 54–55. o.; Mesaroš, Šandor, *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929,* Novi Sad, 1981, 149. o.; Dévavári Zoltán, *Új partok felé,* Kisebbségi kiútkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923), Zenta, 2014, 45–50. o., 99. o.

4 A. Sajti, i. m. 2010, 55. o.

5 Uo. 53. o.

Bár az agrárreform[6] eredetileg nem politikai, hanem gazdasági kérdés volt, azonban a Magyarországtól elcsatolt területeken a reform megvalósításánál elsősorban a politikai szempontok domináltak, így a földreform a kisebbségek tekintetében az addig is kétségtelenül jelen lévő földéhségre nemhogy megoldást nem hozott, hanem éppen ellenkezőleg, tovább súlyosbította a kisebbséggé lett nincstelen tömegek már amúgy is katasztrofális megélhetési lehetőségeit.

Az ekkor megvalósított radikális földbirtok-politika következtében a magyarok és a németek végeredményben kimaradtak a földosztásból, s azok is elveszítették addigi kenyérkereseti lehetőségüket, akik előtte az időközben felparcellázott magyar és német nagybirtokokon zsellérként vagy napszámosként dolgoztak.[7]

Mindennek következményeként a magyar közösség mezőgazdasági népessége a megújulásra képtelen tradicionális gazdálkodás keretei közé szorult. A túlnyomó többséget képező nincstelen magyar agrártömegek lényegében minden társadalmi felemelkedés lehetőségétől elvágattak, s ennek következményeként egy jelentős, több tízezres kivándorlási hullám vette kezdetét.[8]

Bár a délvidéki magyarság középosztálya jelentősen meggyengült, teljesen azért mégsem semmisült meg. Egyrészt az új államkeretek között már a húszas évek első felében formálódott egy olyan, idővel komoly tőkével rendelkező, elsősorban szabadkai magyar zsidó vállalkozói és gyáros réteg,[9] amely a magyarság politikai és kulturális életében is komoly befolyással és szereppel bírt, másrészt pedig az államhatalmi megszorítások ellenére továbbra is fennmaradt, és létezett egy, az anyagi egzisztenciájában a mindenkori államtól kevésbé függő

6 Közvetlenül az első világháború után megindított agrárreform keretében a jugoszláv hatóságok megközelítőleg 715 149 hektár, zömében magyar nagybirtokot sajátítottak ki a mai Vajdaság területén. A földreform elsősorban a magyar földbirtokososztály megsemmisítésére irányult, ugyanakkor abból a nincstelen magyar és a német kisebbség tagjai is kimaradtak. Ennek következtében a nagybirtokokon dolgozó magyar zsellérek, napszámosok és bérlők megélhetés nélkül maradtak. Bővebben l. L. Gaćeša, Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941,* Novi Sad, 1968; Uő, *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu,* Novi Sad, 1972; Uő, *Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1919–1941,* Novi Sad, 1975; Živkov, Sava, *Agrarno zakonodavstvo Jugoslavije 1918–1941,* Novi Sad, 1976, 97–103. o.; A. Sajti, i. m. 2004, 33 o.; Uő, i. m. 2010, 13–25. o., 47–67. o., 157–175. o.

7 *Kivándorlás,* Bácsmegyei Napló, 1923. május 24., 1. o.

8 A kivándorlásról l. Csuka János, *A délvidéki magyarság története 1918–1941,* Budapest, 1995, 95–101. o.; Dévavári Zoltán, „Elindult a birnámi erdő...", Kivándorlás a Délvidékről 1923–1925, in *VERITAS Évkönyv,* szerk. Ujváry Gábor, Budapest, 2018, 147–166. o.

9 Részletesen l. Mačković, Stevan, *Industrija i industrijalci Subotice 1918–1941,* Subotica, 2004.

értelmiségi kör. Ők többnyire az ügyvédekből, a magánpraxist folytató orvosokból és a sok esetben jogot végzett újságírók szűk köréből kerültek ki.

Olyanok is akadtak azonban közöttük, mint Dettre János,[10] aki a népszolgálat[11] eszményétől átitatva, lemondva a biztos pénzszerzésről, az egyéni egzisztenciáról és az ügyvédi magánpraxissal járó anyagi előnyökről, tehetségét, műveltségét, tudását és minden energiáját a kisebbséggé lett magyarság szellemi szintjének az emelésére, látóterének a kibővítésére szentelve, tudatosan és hittel vállalta el az ügyvédkedéstől jelentősen nagyobb veszéllyel, ugyanakkor jóval kisebb anyagi előnnyel járó újságírói munkát – a *Bácsmegyei Napló* szerkesztését, vezércikkeinek írását.[12]

Végeredményben tehát a történelmi események, a társadalmi átalakulások ilyen folyamatai vezettettek ahhoz, hogy az elcsatoltak első nemzedékében mind a politikai, mind a kulturális kezdeményezésnél a jogvégzetteknek jutott a döntő s egyben a főszerep.

Az 1918 és 1941 közötti délvidéki kisebbségi magyar történelem így és ezért lett egyben a jogászok története, történelme is.

Ez a tanulmány a szakirodalmi feldolgozások mellett a Várady-hagyaték mára már részben publikált, részben továbbra is ismeretlen irataira, valamint a korabeli sajtó dokumentumaira támaszkodva, rájuk emlékezve, az ebben kiemelkedő, kulcsfontosságú szerepet játszóknak állít most emléket.

[10] Dettre János (Budapest, 1886. május 15. – Topolya, 1944. április vége) jogi diplomát Kolozsváron szerzett. 1911-ben Szegeden nyitotta meg ügyvédi irodáját, 1913-ban Szeged tiszti alügyésze lett. 1917-től a *Szegedi Napló* vezércikkírója volt, majd az őszirózsás forradalom alatt Szeged kormánybiztosa. 1920 szeptemberétől a *Bácsmegyei Napló* főmunkatársa, annak vezércikkírója és szerkesztője, a kisebbségbe szakadt délvidéki magyarság egyik első szellemi vezetője, irodalomszervezője. 1925. október 22-én a jugoszláv hatóságok kiutasították. Ezt követően Szegeden ügyvédként és a *Délmagyarország* vezető publicistájaként tevékenykedett. 1944-ben a magyar hatóságok zsidó származása miatt Topolyára internálták. Közvetlenül a deportálás előtt öngyilkosságot követett el.

[11] Bővebben l. Bárdi Nándor–D. Lőrinc József–Filep Tamás Gusztáv, *Népszolgálat,* A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében, Budapest, 2015; Dévavári Dér Zoltán, A kezdeményező, in Dettre János, *Új partok felé,* Szabadka, 1979, 181–248. o.; Ruszoly József, *Dettre János és kora,* Szeged, 1994; Apró Ferenc, *Jogászok Móra szegedi környezetében,* http://acta.bibl.u-szeged.hu/7429/1/juridpol_073_031-035.pdf.

[12] A Bánsági Magyar Párt elnökségének levele Dettre Jánoshoz, 1923. október 3. In A. Sajti, i. m. 2016, 172–173. o.

2.

Az 1918 novemberétől 1920 nyaráig tartó provizórium során az új hatalomtartó azonnal megkezdte a magyar állam hatalmi struktúráinak a felszámolását és annak gazdasági és kulturális hídfőállásainak leépítését. Az 1918 és 1920 között tartó szerb megszállás idejében a helyenkénti, már kitörésükkor bukásra ítélt spontán lázadások mellett,[13] a nemzeti ellenállásra és a kármentésre korlátozódó néhány elszórt kezdeményezésen túl, az adott helyzetben, lényegében a kivárás és a kényszerű teljes passzivitás lehetett az egyetlen, a puszta túlélést biztosító stratégia.

A magyar nemzeti ellenállás első kézzelfogható dokumentuma Fenyves Ferencnek,[14] a *Bácsmegyei Napló* 1918. november 19-i számában megjelent vezércikke, amelyben Szabadka későbbi hovatartozása szempontjából egyenesen kardinális kérdés tekintetében a jog eszközét hívta segítségül. Fenyves ebben a cikkben abból indult ki, hogy mivel a magyar állam a fegyverszünetet magára érvényesnek ismerte el,[15] így azt betartva nem is akadályozta meg a szerbek szabadkai katonai bevonulását. Ezért – érvelt Fenyves – a várost a szerb erők tehát nem elfoglalták, vagyis nem meghódították, így azt birtokba sem vették, hanem ellenállás nélkül, kizárólag a rend fenntartása céljából szállták meg. Mindebből azt a jogi végkövetkeztetést vonta le, hogy ezért Szabadka területi hovatartozása, vagyis annak a magyar állam keretén belüli további megmaradása sem lehet kétséges.[16]

[13] A. Sajti, i. m. 2010, 22. o.

[14] Fenyves Ferenc (Nagyszentmiklós, 1885. szeptember 15. – Szabadka, 1935. október 15.) családja 1894-ben költözött Szabadkára. A gimnáziumban Kosztolányi Dezső, Munk Artúr, Csáth Géza baráti köréhez tartozott. A hírlapírással a gimnáziumi önképzőkörben találkozott először. Jogot végzett, tanulmányait Budapesten folytatta. 1905-től a *Budapesti Napló* szerkesztőségében dolgozott, 1906-tól a *Bácskai Hírlap* munkatársa volt. 1907-től lett a *Bácsmegyei Napló* szerkesztője, 1910-től annak tulajdonosa. 1913-ban rövid időre Nagyváradra költözött, majd Szabadkára visszatérve a lap szerkesztéspolitikájában a polgári radikalizmus szellemisége kezdett el érvényesülni. 1918 októberében a szabadkai Magyar Nemzeti Tanács tagja. Az 1920-ban újrainduló *Bácsmegyei Naplót*, 1929-től a *Naplót* hol az első vonalból többedmagával, névvel felvállalva, hol a háttérből egészen 1935-ben bekövetkezett haláláig szerkesztette és vezette. Egyik háttér-kezdeményezője és fő támogatója volt az Országos Magyar Párt megalapításának, Dettre Jánossal a délvidéki magyar kisebbségi irodalom megteremtője, a kisebbségi magyar kulturális élet egyik első számú támogatója volt.

[15] Ausztria–Magyarország 1918. november 3-án Padovában kötött fegyverszüneti megállapodást az antanttal.

[16] *Cenzúra és más egyebek. Szűnjenek meg a nemzetiségi uszítások,* Bácsmegyei Napló, 1918. november 19., 2. o. (Az idézett részt követő bekezdést a szerb katonai cenzúra törölte.)

Az adott hatalmi viszonyok között természetesen az ilyen jogi érvelés lényegi változást maximum csak abban jelentett, jelenthetett, hogy november 21-én, amikor a szerb katonai hatóságok az általuk is aláírt belgrádi konvenciót figyelmen kívül hagyva, jogellenesen felszámolták a szabadkai magyar közigazgatást, egyben a *Bácsmegyei Napló* megjelentetését is felfüggesztették.[17]

A magyar közigazgatás felszámolására ezekben a napokban nemcsak Szabadkán, hanem a szerb hadsereg által megszállt délvidéki területek szinte egészén sor került. Pár nappal Fenyves cikkét követően, a becskereki Magyar Nemzeti Tanács nevében, Várady Imre[18] a Nagybecskereket megszálló szerb csapatok parancsnokánál tiltakozott amiatt, hogy a megszálló erők lefegyverezték a magyar nemzetőrséget, s a helyi hatalmat a Szerb Nemzeti Tanácsra ruházták rá. Várady levelében követelte az eltávolított magyar tisztviselők és a magyar zászló azonnali visszahelyezését is, valamint *„a garázdálkodó szerb nemzetőrség"* feloszlatását és a sajtócenzúra eltörlését.[19]

Egy hónappal később Várady már, mint a nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Fenyveshez hasonlóan éppen a belgrádi katonai konvencióra hivatkozva közölte azt a szerb hatalom által kinevezett Slavko Županski[20] főispánnal, hogy a város magyar lakossága nem ismeri el a város felett az újvidéki szerb kormány[21] fennhatóságát, s ezzel összefüggésben pedig Županski főispáni kinevezését sem. Azt is nyomatékosította, hogy a jog betűinek az értelmében Nagybecskereken, de az egész vármegyében a kisebbségben lévő szerbség végeredményben illegitim úton szerezte meg azt a polgári hatalmat, amely minden joghatályos rendelkezés szerint a magyar kormányt illette meg.[22]

17 *Egy stréber portréja,* Bácsmegyei Napló, 1918. december 17., 3–4. o.

18 Várady Imre (Katalinfalva, 1867. március 11. – Nagybecskerek, 1959. március 6.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd Becskereken nyitott ügyvédi irodát. 1905-től az ellenzéki Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője. Ebben az időben jó kapcsolatot épített ki a délvidéki szerbekkel, 1914-ben ő látta el a letartóztatott és internált szerbek jogvédelmét. Az impériumváltás után a Magyar Párt egyik alapítója, annak legbefolyásosabb, mérsékelt politikusa. 1927-től országgyűlési képviselő, 1939-ben jugoszláv szenátor volt. A második világháború alatt nem folytatott politikai tevékenységet, 1945-ben rövid tisztségvállalás után véglegesen visszavonult a közélettől.

19 A nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács levele Dragutin Ristić ezredeshez, 1918. november 27. In A. Sajti, i. m. 2016, 114–117. o.

20 Slavko Županski (Melence, 1889 – Nagybecskerek, 1959) jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1907-ben Becskereken nyitott ügyvédi irodát. Az impériumváltás után a Radikális Párt helyi szervezetének az elnöke volt.

21 Az 1918. november 24-én a Délvidék etnikai struktúráját teljesen figyelmen kívül hagyó újvidéki Nagy Nemzetgyűlés kimondta Bánát, Bácska és Baranya elszakadását Magyarországtól és a Szerb Királysághoz való csatlakozását. Az itt megválasztott Nagy Nemzeti Tanács létrehozta a terület igazgatási feladatait ellátó Bánát, Bácska, Baranya Nemzeti Igazgatóságot, amely a régió kormányaként működött.

A magyar nemzeti ellenállás ilyen jellegű megnyilvánulásai mellett a kármentéshez tartozott a jogellenesen leváltott, az egzisztenciájuktól teljesen megfosztott magyar köztisztviselők segélyezését ellátó bizottságok felállítása is. Hogy az akkor még jogi értelemben Magyarország megszállt déli területein pontosan hol működtek ilyen bizottságok, azt nem tudjuk. Az egészen bizonyos, hogy 1919 novembere és 1920 májusa között Várady vezetésével az akkori bánsági magyar társadalom szinte egésze megmozdult, s erre a célra jelentős összegeket adományozott.[23]

A kármentés e korai szakaszához tartozott még a magyar oktatási rendszer felszámolásával összefüggésben lévő, 1920. június 18-án Svetozar Pribičević[24] oktatási miniszterhez írt levél is. Ebben a nagybecskereki magyarok azt kérték, hogy az SZHSZ Királyság teljesítse a békeszerződésben vállalt kötelezettségét, s biztosítsa az iskolák sérthetetlenségét.[25] Mivel ekkor a Bánságban a lakosság 66%-a nem szerb anyanyelvű volt, ezért az állam továbbra is tartsa fenn a nagybecskereki katolikus főgimnáziumot, illetve tegye lehetővé az érettségik itteni letételét.[26]

A trianoni békeszerződés hatályba lépése után módosultak a számba vehető érvelés keretei. A provizórium alatt még lehetséges volt területi hovatartozást

22 Várady Imre levele Slavko Županskihoz, 1918. december 10. In A. Sajti, i. m. 2016, 123–124. o.

23 A Várady-hagyatékban napjainkig százszámra fennmaradtak az ezzel kapcsolatos kérelmek és nyugták. A nagybecskereki bizottság 1918 novembere és 1920 májusa közötti számadását l. A nagybecskereki Köztisztviselőket Segítő Bizottság számadása, 1919. november – 1920. május. In A. Sajti, i. m. 2016, 127–128. o.

24 Svetozar Pribičević (Kostajnica, 1875. október 26. – Prága, 1936. szeptember 15.) Horvátországban született, szerb politikus, a Demokrata Párt kiemelkedő személyisége. A szerb–horvát–szlovén állam megalakulásakor előbb a belügyminisztériumi, majd az oktatási tárcát vezette, az unitárius állam egyik leghevesebb szónokaként Stjepan Radić és a kisebbségek kérlelhetetlen ellenfelének számított. A húszas évek második felében azonban szembefordult Belgrád centralisztikus politikájával. Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra után letartóztatták, s 1931-ig börtönben raboskodott. Ezt követően Prágába emigrált, ahol megírta a Sándor király diktatúrájáról szóló könyvét. Ott hunyt el 1936-ban.

25 A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1919. december 5-én deklarálta, hogy fenntartások nélkül elfogadja az SZHSZ Királyság és a szövetséges főhatalmak között kötött kisebbségvédelmi szerződést. Ennek értelmében a délszláv államot arra kötelezték, hogy biztosítsa a kisebbségek anyanyelvi oktatását, valamint előírta, hogy az oktatási, vallási célokra részarányosan részesüljenek az állami költségvetésből.

26 A nagybecskereki magyarok levele Svetozar Pribičević oktatási miniszterhez, 1920. június 18. In A. Sajti, i. m. 2016, 135–137. o.

vitatni. Miután a Délvidék nemzetközileg is elismerten az SZHSZ Királyság része lett, az érvelés központjába a kisebbségi jogok érvényesítése került.

Egy évvel később, az 1921. évi július 14-i, 9884. számú közoktatásügyi rendelet kapcsán írt újabb levelet Várady az oktatási miniszternek. Ez volt az a rendelet, amellyel kezdetét vette a nem állami tannyelvű közép- és szakiskolák fokozatos beszüntetése.[27] A becskereki ügyvéd levelében, a délvidéki magyarság nevében, arra kérte a minisztert, hogy annak rendelkezéseit ne terjesszék ki a magyar tagozatokra, azok fenntartását az állam továbbra is biztosítsa. Indoklásában Várady többek között a következőket írta: *„Kérjük azonban kisebbségi jogaink védelmét és nemzeti kultúránk megtartását. Csak akkor érezhetjük magunkat jól s dolgozhatunk teljes erővel az állam közös érdekein, ha a gazdasági egyenlőségen kívül saját fajunk nemzeti kultúrájában szabadon élhetünk, tehát gyermekeinket anyanyelvünkön taníthatjuk."*[28]

A kármentéssel kapcsolatban röviden térjünk még ki a Szabadkai Ügyvédi Kamara 1920 júniusában Marko Trifković[29] igazságügy-miniszterhez írt levelére is, amelyben a szabadkai ügyvédek arra kérték a minisztert, hogy az SZHSZ Királysághoz csatolt Bácska–Bánát–Baranya területén a magyar nyelv, az igazságszolgáltatás zavartalan biztosítása céljából, továbbra is maradjon intézményes használatban. Azt kérték, hogy a peres ügyeket magyarul is tárgyalhassák, a büntetőügyeknél az előkészítő eljárás, beleértve a nyomozást és a vizsgálatot is, magyarul folyjon le, illetve azt is megfogalmazták, hogy a peres beadványokat továbbra is magyarul adhassák be, sőt, a magyarul beszélő igazságügyi személyzet bővítését is kérték.[30]

Mindennek a valóságban sem az oktatáspolitika, sem az igazságszolgáltatás terén nem volt semmilyen kézzelfogható foganatja, sőt éppen ellenkezőleg: rövidesen megkezdődött a még állásban lévő magyar köztisztviselők tömeges leváltása. 1922 augusztusában az utolsó, még hivatalban lévő magyar bírákat – Léner Antalt, Kovács Lajost, Bakule Gézát, dr. Rottman törvényszéki bírót, Bodnár Sándor és Bisttyák járásbírót – is felmentették.[31]

[27] Bővebben l. Dévavári Zoltán, Oktatáspolitika a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában, In *Trianon és a magyar felsőoktatás I.*, szerk. Ujváry Gábor, Budapest, 2018, 67–86. o.

[28] Levél Svetozar Pribičevićnek. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

[29] Marko Trifković (Belgrád, 1864. szeptember 6. – Belgrád, 1928. július 26.) jogi tanulmányait Belgrádban, Berlinben és Zürichben folytatta. 1906-tól szerb igazságügy-miniszter. 1919 júliusa és szeptembere között szerb miniszterelnök, 1918 novemberében és decemberében belügyminiszter, ezután igazságügy-miniszter majd az országgyűlés elnöke volt.

[30] A szabadkai ügyvédi kamara levele az igazságügy-miniszterhez, 1920. június. In A. Sajti, i. m. 2016, 138–140. o.

[31] Dévavári, i. m. 2014, 56. o.

3.

A megváltozott impériumban a kisebbséggé vált magyarok újrakezdését, a kisebbségi létre való beilleszkedést és berendezkedést, annak kereteinek a kiművelését és kialakítását az impériumváltás okozta lelki sokkon túl az 1918 előtti megmaradt magyar politikai, gazdasági és kulturális elit közötti szembenállás és megosztottság is gátolta.

Az egyéni sérelmek és konfliktusok, a függetlenségiek és a munkapártiak küzdelmeinek a nem is oly távoli emléke,[32] a magyarországi politikai események – az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság, majd a vörös- és a fehérterror – eltérő megítélése ekkor még oly magas hőfokon izzott, ami okkal és joggal kérdőjelezett meg minden lehetséges együttműködést.

A délszláv állam ellenőrzése alatt álló területeken a végletekig megosztott magyar társadalomra súlyosbítólag hatott az állampolgárság megoldatlanságának a kérdése, a nincstelen magyar tömegek egyre elviselhetetlenebb nyomora, a magyar köztisztviselői kar tömeges elbocsátása és annak az ország területéről való kiutasítása, a megfélemlítés és a megfélemlítettség légköre, valamint ezzel párhuzamosan a magyar középréteg gazdasági, szellemi és természetesen politikai erodálódása is.[33]

Ilyen fájdalmas, a realitásokat józan ésszel felmérő helyzetben a kik vagyunk, mit akarunk, merre tartunk öndefiniálás, majd a lehetséges kisebbségi stratégia kidolgozása előtt a kulcskérdés alapvetően tehát annak a gondolatnak a kimondása, elfogadása és a széles tömegekhez való eljuttatása volt, amely az érzelmi averziókon túllépve, a kisebbségbe került magyarság ügyében egy zászló alá próbálta hívni a gondolkodásukban egymástól megannyi fényévnyi távolságra lévők egészét.

A megváltozott körülmények között az ideológiai ellentétek áthidalására, a magyar politikai szervezkedés elméleti vitáinak a lebonyolítására, az ezzel kapcsolatos jogdogmatika kidolgozására, majd a kisebbségi magyar kultúra, irodalom határainak a kijelölésére és kitöltésére a magyar napilapok újbóli nyomtatásának az engedélyezése[34] után elsőként a szabadkai *Bácsmegyei Napló* napilap vállalkozott.

1920-tól a Dettre János és Fenyves Ferenc közös szerkesztése alatt nagy, napi tizenöt–húsz ezres példányszámúvá[35] váló, előbb nyolc, majd tizenkettő, végül

[32] Bővebben l. Lebl, Arpad, *Građanske partije u Vojvodini 1887–1918*, Novi Sad, 1979, 67–95. o.; Dr. Čehak, Kalman, *Političke borbe u Bačkoj i Banatu u vreme vladavine koalicije 1906–1909*, Novi Sad, 1987.

[33] Bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 120–128. o.

[34] Az SZHSZ Királyság időszakában, vagyis az 1920-tól 1929-ig tartó periódusban, a Délvidéken négy magyar nyelvű napilap jelent meg. Újvidéken a konzervatív *Délbácska*, Nagybecskereken a Várady Imre köréhez köthető liberális *Torontál*, Szabadkán a polgári-liberális *Bácsmegyei Napló*, illetve a Magyar Párt szócsöve, a *Hírlap*.

[35] Kolozsi Tibor, *Szabadkai sajtó (1919–1945)*, Újvidék, 1979, 60. o.

tizenhat oldalon megjelenő,[36] jelentős közvélemény-formáló napilap rövidesen hozzá is látott a megmaradt, orientációját vesztett magyar politikai és kulturális elit tömörítéséhez, a formálódó Magyar Párt első programjának a kidolgozásához, a kisebbségi magyar érdekvédő és érdekérvényesítő jogdogmatika megfogalmazásához, valamint a kisebbségi magyar irodalom alapjainak a lerakásához.

A szerveződő kisebbségi magyar politikai elit számára már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy a szűkre szabott mozgáspályán a kisebbségi ügyek érvényesítésének, annak, hogy a magyarok egyáltalán csak megtalálják a helyüket a pillanatnyi érdekek mentén gyakran váltakozó, nem egy esetben átláthatatlan jugoszláv belpolitika mocsaras világában, hogy elérjék a számarányuknak megfelelő parlamenti képviseletet és a magyarság polgári jogainak a biztosítását, annak az egyik eszköze a közvetlen, személyes kapcsolatok felhasználásával történő kijárásos rendszer lehetőleg minél hatékonyabb alkalmazása lehet.

Közülük egyeseknek, mint Váradynak, már ekkor, az előző időkből magukkal hozott éra révén voltak is már tapasztalataik a tárgyalásos érdekegyeztetésről, a célszerű paktumok mibenlétéről. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az érdekérvényesítés egyetlen és kizárólagos eszköze a jog erejével és az igazság fegyverével, az új állam törvényeinek a betartásával megvívandó parlamenti küzdelem révén lesz majd lehetséges.[37]

Hogy az első ilyen jellegű kapcsolatfelvételre mikor és kik között került sor, azt nem tudjuk. A megmaradt iratok azt mutatják, hogy a kezdeti időszakban Fenyves Ferenc, Gráber László,[38] Székely Áron[39] és Várady Imre – valamennyien jogászok – voltak azok, akik korábbi kapcsolataikat felhasználva először

36 Fenyves Ferenc, *Még egyszer elmondom,* Fenyves Ferenc írásai, Szabadka, 1938, 20. o.

37 A Magyar Párt elnökségi ülésének jegyzőkönyve, 1927. február 6. In A. Sajti, i. m. 2016, 227–230. o.

38 Gráber László (Túrócszentmárton, 1878. augusztus 17. – Pancsova, 1939. március 31.) jogi tanulmányait Budapesten végezte. A világháború előtt a Függetlenségi Pártban politizált. Ekkor került kapcsolatba Várady Imrével, a délvidéki magyarság két világháború közötti egyik első számú vezetőjével. Az impériumváltás után a *Bácsmegyei Napló* főmunkatársa, egyik első kezdeményezője a kisebbséggé vált magyarság politikai szervezkedésének, a Magyar Párt politikai programjának kidolgozója. A Magyar Párt 1922. szeptember 17-i megalakulása után Várady Imre mellett annak társelnöke, fő ideológusa volt. 1923-ban a szerb hatóságok koncepciós vádakkal letartóztatták. Az 1925-ös februári választásokat megelőző jelöltállítás során a párt jobbszárnya megbuktatta jelöltségét. Ezt követően a politikai életből részlegesen visszavonult, s 1939-ben bekövetkezett haláláig ügyvédként dolgozott.

39 Székely Áron (?, 1874 – Szabadka, 1948) szabadkai, izraelita vallású magyar ügyvéd, a Magyar Párt alapítója, a párt vezetőségének a tagja, a párt programjának egyik kidolgozója. Bár túlélte a holokausztot, családtagjai közül sokan lettek annak áldozatai.

kezdtek el élni ezzel a lehetőséggel. Az is egészen bizonyos, hogy minderre még a Magyar Párt hivatalos megalakulása előtt sor került.

Gráber 1922. május 16-án arról értesítette Váradyt, hogy Székely közvetítésével fogadta őt Pavle Marinković[40] befolyásos demokrata politikus, aki azt az üzenetet adta át neki, hogy az ekkor már jugoszláv emigrációban élő Linder Béla,[41] aki egyébként a megbeszélésen a demokrata párti politikus kíséretéhez tartozott, találkozni szeretne a formálódó Magyar Párt vezető politikusaival. Gráber, Marinković közlésére reflektálva, kijelentette, hogy személy szerint ő is, de Várady is elzárkózik minden ilyen jellegű kapcsolatfelvételtől.[42]

Azt is tudjuk, hogy a Nikola Pašić[43] szerb miniszterelnökkel 1922. április 19-én lezajlott első személyes találkozó megszervezését Fenyves Ferenc járta ki. Magán a találkozón magyar részről Várady mellett Sántha György,[44] Strelitzky Dénes[45] és Gráber László vett részt. A miniszterelnöki audiencián lejátszódó, a magyar delegációra nézve végül megalázó deputáció lényegében semmilyen kézzelfogható eredménnyel nem járt, hacsak azzal nem, hogy világossá és egyér-

40 Pavle Marinković (Belgrád, 1866. július 15. – Vrnjačka Banja, 1925. július 11.) jogi tanulmányait Párizsban végezte el. Az 1895 és 1898 közötti időszakban pétervári és athéni szerb követ. 1900 és 1901 között szerb vallásügyi miniszter, majd 1901 és 1903 között szófiai követ. 1919-ben előbb erdészeti és bányaügyi, majd 1920-ig oktatási miniszter. Ezután 1921-ig ismét vallásügyi miniszter volt.

41 Linder Béla (Budapest, 1876. február 10. – Belgrád, 1962. április 15.) tüzérkari ezredes, a Károlyi-kormány hadügyminisztere, a Berinkey-kormány tárca nélküli minisztere, a Tanácsköztársaság bécsi katonai megbízottja és a szerbek által megszállt Pécs polgármestere volt. 1921-től haláláig Jugoszláviában élt.

42 Gráber László levele Várady Imréhez, 1922. május 16. In A. Sajti Enikő, i. m., 2016, 156–157. o.

43 Nikola Pašić (Zaječar, 1845. december 31. – Belgrád, 1926. december 10.) szerb politikus, a Radikális Párt alapítója, annak vezetője. 1891 és 1892 között először töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. 1893 és 1894 között a szerb kormány oroszországi diplomatája volt. A Milan király elleni 1899-es merénylet után öt év fegyházra ítélték, de kegyelemmel azonnal szabadult. Aleksandar Obrenović meggyilkolását, majd a Karađorđević-dinasztia hatalomra kerülését követően, 1903-ban átvette a Radikális Párt vezetését. 1904-től egészen az 1926-ban bekövetkezett haláláig előbb a Szerb Királyság, majd a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke volt. Belpolitikáját az erőteljes centralizáció és a szerb szupremácia érvényesítése jellemezte.

44 Sántha György (1863–1948) orvos, 1922 és 1929 között az Országos Magyar Párt elnöke, azonban a párton belül a valós hatalom a Várady–Strelitzky–Deák hármas kezében volt. 1940 novemberében a Magyar Közművelődési Szövetség díszelnöke, 1942-től magyar országgyűlési képviselő volt.

45 Strelitzky Dénes (Baja, 1888. július 3. – Szabadka, 1953. január 21.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezt követően Szabadkán ügyvédeskedett. A Magyar Párt elnökségének tagja, Várady Imre és Deák Leó mellett a párt kijáró politikusainak egyike, a párt jogvédő irodájának a vezetője, egy időben a *Hírlap* főszerkesztője.

telművé tette, hogy az adott helyzetben a kisebbségi magyarság élet- és létkörülményeivel kapcsolatos kérdések tekintetében érdemi párbeszédre nincs, s a belátható jövőben nem is lesz esély.[46]

A szerb politikai elittel e korai szakaszban zajló tárgyalásokkal kapcsolatban megmaradt egy olyan, tizenegy pontból álló feljegyzés, amely révén rekonstruálni tudjuk azokat a magyar követeléseket, amelyeket az akkor még formálódó Magyar Párt a prioritásainak tartott. Első helyen a Magyar Párt megalapításának az engedélyezése állt. Második helyen az ingatlan vagyonokkal kapcsolatos rendelet felfüggesztése, vagy annak olyan irányú változtatása volt, amely a kisebbségek számára is lehetővé tette a földbirtokok tulajdonlását, illetve a lakóingatlanok adásvételét. A harmadik pont azt kérte, hogy azokon a helyeken, ahol a magyarság etnikailag is jelen van, annak tagjai is vegyenek részt az adókivető bizottságok munkájában. A negyedik pont a földhozamok felülvizsgálatát és ezzel összefüggésben a földosztás felülbírálatát kérte. Az ötödik követelés a Magyar Kultúrszövetség létrehozásának az engedélyezése volt. Azt is kérték, hogy a magyar közösség olyan olvasóköröket is nyithasson, amelyek politikai tevékenységet is folytatnak.[47] Ennek a pontnak a sarkalatos kérése volt a magyar előadások előzetes cenzúrájának az eltörlése, illetve azoknak az államnyelvre való kötelező fordításának a felfüggesztése. A hatodik pont a magyar osztályok magyar anyanyelvű tanítókkal való feltöltését látta elő. A hetedik pont a névelemzés végleges felszámolásáért szállt síkra. A nyolcadik pont az egész ország területén joghatással rendelkező két magyar tanfelügyelő kinevezését követelte. A kilencedik pontban a városokban és a községekben részarányos tanácsnoki mandátumokat kért. A tizedik pont a magyar kulturális intézmények részarányos finanszírozásáért szállt síkra. Végezetül az utolsó, tizenegyedik pont pedig a kisebbségek számára az útlevelek kiadásának a lehetővé tételét fogalmazta meg.[48]

Az 1922. szeptember 17-én Zentán hivatalosan is létrejött Magyar Párt megalakulásának a körülményei és eseménytörténete napjainkra már közismertek, így annak ismertetésére nem térünk ki.[49] Arra azonban feltétlenül utalni

A mérsékelt politikus a visszacsatolás után nem vállalt politikai szerepet, 1945 után a szabadkai Népfront egyik kerületi alelnöke, a Magyar Közművelődési Közösség választmányának a tagja volt.

46 Dévavári, i. m. 2014, 120–121. o.

47 Ez a követelés a német Kulturbund hasonló jellegű tevékenységével volt összefüggésben.

48 Zahtevi (követelések). In Várady-hagyaték, 1. doboz.

49 Bővebben l. A. Sajti, i. m. 2004, 34–46. o.; Csuka, i. m.; Dévavári, i. m. 2014, 134–138. o.

szeretnénk, hogy a korban nagy feltűnést keltő Jászi[50]–Dettre-viták,[51] majd az azokat szervesen kiegészítő Fenyves és Gráber által írt vezércikkek és a részben azok hatására szárba szökkenő magyar szervezkedés első pillanatától kezdve a *Bácsmegyei Napló* tevékeny, a széles tömegek számára elérhető főszerepet játszott. A lapnak kiemelkedő szerepe volt a kisebbségi magyarságot érő jogfosztások, a magyar oktatáspolitika felszámolását célzó intézkedések, magának a Magyar Párt szervezkedésének, annak ellehetetlenítésére tett kísérleteknek, a magyarokat ért fizikai terror[52] rögzítésében, a megfélemlítést célzó első kirakat- és kémperekről[53] való részletes tudósításban, valamint a felgyorsuló kivándorlásnak a fájdalmas bemutatásában is.

1922 első felében, elsősorban Gráber László és Dettre János szellemi tevékenysége folytán,[54] e lap hasábjain bontakozott ki az a vita, majd az az útkeresés, amely révén végül megszületett a Magyar Párt programja.[55]

A tizenhat pontból álló pártprogram a Magyar Pártot, osztály és felekezeti különbségek nélkül – ebbe a zsidókat is beleértve –, minden, az SZHSZ Királyságban élő magyar pártjaként definiálta. Annak egyes közjogi elemei 1868-ig

50 Jászi Oszkár (Nagykároly, 1875. március 2. – Oberlin, USA, 1967. február 13.) jogi diplomát Budapesten szerzett. 1900-ban a *Huszadik Század* című társadalomtudományi folyóirat egyik alapítója, 1914-től a Polgári Radikális Párt elnöke. 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács tárca nélküli minisztere, tisztségéről 1919. január 19-én lemondott. 1919. április 30-án emigrált. Előbb Bécsben, majd 1925-től haláláig az Amerikai Egyesült Államokban élt.

51 Jászi Oszkár 1921 második felében kezdett el egy ideig rendszeresen publikálni a *Bácsmegyei Napló*ban. A több esetben is a lap napi vezércikkét író Jászi előbb a magyar belpolitikai helyzetet vette nagyító alá, majd 1921. december 4-én jelentette meg *A magyar nemzeti kisebbségek helyzete az új államban* című publicisztikáját, amelyben elsőként fogalmazta meg a kisebbségi politikai szervezkedés szükségességét. A szerveződés miként tekintetében azonban komoly véleménykülönbségek voltak, így az elkövetkező hetekben a kérdés körül élénk polémia bontakozott ki Jászi és Dettre között. Bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 91–99. o.

52 Dévavári, Zoltán, *Violence as the weapon of political parties.* The operation of ORJUNA and SRNAO in Vojvodina (1922–1924), Istraživanja, Journal of Historical Researches, No. 28., 2017, Novi Sad, 147–170. o.

53 Bővebben l. Dévavári Zoltán, „A lélekzetvételünknek is tiszta szándékúnak kellett lennie, hogy a gyanunak árnya se érhessen bennünket." Egy délvidéki (koncepciós) kémper rekonstrukciója (1922–1924), in *VERITAS Évkönyv*, szerk. Ujváry Gábor, Budapest, 2018, 189–202. o.

54 Ezek közül csupán párat sorolunk fel a szemléltetés céljából: Dettre János, *A program,* Bácsmegyei Napló, 1922. február 22., 1. o.; Gráber László, *A magyar párt viszonya az országos pártokhoz,* Bácsmegyei Napló, 1922. március 28., 1. o.; *A magyar program (közreadta: a Magyar Párt szabadkai szervezete),* Bácsmegyei Napló, 1922. április 9.

55 A Magyar Párt programját bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 139–145. o.

nyúltak vissza, alapjaiban azonban a békeszerződések által biztosított kisebbségi jogok követelését foglalta össze. Fókuszában a magyar közösséget leginkább sújtó kérdéseket vázolta fel, s azokra kívánt adekvát válaszokat adni. A program ebből az aspektusból a kisebbségi jogkövetelés maximális összefoglalója volt, s alapvetően az impériumváltás előtti status quo megőrzését, valamint a magyar közösség folyamatosan romló helyzetének a megállítását, annak orvoslását tűzte ki célul. Ugyanakkor számos tézise jelentősen túl is lépett az 1868-as közjogi felfogáson, illetve a békeszerződés által biztosított kisebbségi jogok lényegi pontjain is. Gazdasági elemei, azok, amelyek a földreformmal, a munkajoggal, a magyar kulturális, gazdasági és szociális intézményekkel foglalkoztak, s előlátták a magyar intézményeknek a központi költségvetésből történő részarányos finanszírozását, kétségtelenül olyan új elemei voltak a kisebbségi jogdogmatikának, amelyek, egyes pontjaikban, még ma is aktuálpolitikai jelentőséggel bírnak. Mindemellett a programnak a közigazgatással kapcsolatos, a decentralizáció jegyében írt tézisei a Vajdaság területén felállítandó önálló, autonóm közigazgatási kerületnek a követelése mellett is hitet tettek.[56]

4.

Bár a zentai zászlóbontás után a Magyar Párt elnöki székét Sántha György töltötte be, a fennmaradt korabeli iratok sokasága és a párton belüli történések arról tanúskodnak, hogy ez a tisztség alapvetően formális volt. Sántha a pártelnökség ellenére nem rendelkezett valódi döntéshozatali súllyal, valamint erős befolyással és hatalommal.

Már ebben a korai időszakban egyértelművé lett, hogy a magyarság ügyeiben a kulcsszerepet a sajtó terén Fenyves Ferenc, az ideológia tekintetében Dettre János és Gráber László, a politikai színtéren pedig Várady Imre, Strelitzky Dénes, Prokopy Imre[57] és Deák Leó[58] játszotta.

[56] Bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 139–143. o.; A Magyar Párt röplapja, 1922. Mit akar a Magyar-Párt (A pártprogram főbb elvei). In A. Sajti, i. m. 2016, 151–154. o.

[57] Prokopy Imre (Zombor, 1873. szeptember 8. – Budapest, 1944. június 1.) 1897-ben Zomborban nyitott ügyvédi irodát. 1919-ben Bács-Bodrog vármegye főispánjává nevezték ki, azonban beiktatását a szerb hatóságok megakadályozták, Prokopyt internálták. 1922-ben a Magyar Párt főtitkára volt, 1927-ben a trianoni Magyarország területére költözött. 1929 és 1933 között a Genfben székelő Népszövetség titkárságára húsz petíciót juttatott el a délvidéki magyarság üldöztetésével kapcsolatban. 1941-ben súlyos betegként tért vissza szülővárosába, 1943-ban a Szenteleky Társaság ügyvezető elnöke lett.

[58] Deák Leó (Kúla, 1888. január 14. – Újvidék, 1945. november 16-a után) jogi oklevelet Budapesten szerzett, majd Zomborban nyitott ügyvédi irodát. A Magyar Párt egyik alapítója, annak titkára. Várady Imrével és Strelitzky Dénessel együtt annak a hármasnak volt a tagja, amelyik a húszas, de elsősorban a harmincas években Belgrádban személyesen járta ki a magyarok számára fontos kérdések megoldását. 1927-től a tartományi gyűlés tagja. Rendszeresen írt a korabeli lapokba, pénzügyileg is támogatta a *Vajdasági Írás* folyóirat megindítását, később pedig a *Kalangya* munkatársa volt. Az 1941-es újabb impériumváltást követően mint mérsékelt politikust Bács-Bodrog vármegye főispánjává nevezték ki. Az elsők között követelte az 1942-es újvidéki razzia leállítását, a történtek kivizsgálását. Magyarország náci megszállása után tisztségéből leváltották, majd 1945. november 1-jén az új jugoszláv hatalom háborús bűnösként halálra ítélte, az ítéletet 1945. november 16-a után végrehajtották. Perének újratárgyalása, rehabilitációja a mai napig nem történt meg.

Abban, hogy a politikai döntéshozatalban lényegében már ekkor is, de a harmincas évekre aztán már egyértelműen a Várady–Deák–Strelitzky jogászhármas vitte a főszerepet, a hasonló habitusuk, képzettségük, érdeklődési körük, személyes emberi szimpátiájuk mellett kétségtelenül lakhelyük eltérő földrajzi elhelyezkedése, azoknak a korabeli politikai centrumok sorában való kulcsfontossága is döntő szerepet játszott.

A Várady-hagyatékban fennmaradt iratok azt mutatják, hogy ebben a kezdeti időszakban azonban még csak alakult, formálódott, s lényegében majd csak a királyi diktatúra bevezetése után szilárdult meg a Várady–Deák–Strelitzky-féle triumvirátus.

Ennek több objektív oka is volt. Bár az impériumváltás előtt, már csak a földrajzi elhelyezkedés miatt is, Bácska és a Bánság szomszédos megyék voltak, azonban a politikai figyelmük fókusza, gazdasági, s ezzel összefüggésben érdekeik, érdekérvényesítési mechanizmusaik és centrumaik teljesen más irányba húztak. Becskerek elsősorban Temesvár és Erdély, némileg Szeged, illetve Budapest felé, míg Szabadka és Zombor Szeged mellett elsősorban Budapest felé gravitált, Újvidék pedig már ebben az időszakban is kívül esett a magyar politikai és gazdasági centrumok fő sodrán.

Ebben az 1918-ig, 1920-ig gyökeresen más közigazgatási konstellációban a bácskai és a bánsági magyar politikai, gazdasági és szellemi elit közötti együttműködés, ismeret- és kapcsolatrendszer, az érdekek kijárásának az útjai lényegében nemigen keresztezték egymást, azok gyakorlatilag nem különböztek a többi szomszédos magyar megyével kapcsolatos ilyen jellegű kapcsolattartástól. Elvileg ugyan volt rá esély, hogy a későbbi főszereplők a korabeli sajtó révén halljanak egymásról, arra is volt objektív lehetőség, hogy ilyen vagy olyan üzleti, jogi, ügyvédi, bírósági, esetleg politikai kérdésekben együttműködjenek vagy konfrontálódjanak. Mindazonáltal az eltérő érdekrendszerük, figyelmük és életterük más-más irányba történő fókuszálása 1918 előtt lényegében teljesen más közegben történt. Ebben a közigazgatási konstellációban a politikailag és gazdaságilag is a főváros felé gravitáló Szabadkától Becskerek minden értelemben távolabbra feküdt, mint Budapest.

Egy impériumváltásnak kellett ahhoz bekövetkeznie, hogy ezeket a hosszú évtizedek alatt kiépült és bejáródott eredeti kapcsolatrendszereket és érdekszférákat a határhúzások szétzilálják, s a megváltozott körülmények között egy új politikai és gazdasági egységbe, közösségbe kerülőket összehozzák.

Azt is tegyük hozzá, hogy az elcsatoltak első nemzedékénél is létezett már egy generációs törésvonal. Az első körbe azok tartoztak, akik az 1860 és 1880 közötti időszakban születtek. Közülük Várady Imre volt a legidősebb, aki 1867-ben született. Őt követte Prokopy Imre, aki a Magyar Párt megalakításakor 49 éves volt. S végezetül ide tartozott az 1878-as születésű Gráber László is.

A második kört a Kosztolányi Dezső és Csáth Géza legszűkebb baráti köréhez tartozó, egyébként, s ennek lesz még jelentősége, a Temes megyei Nagyszentmiklóson, 1886-ban született Fenyves Ferenc és a vele egyidős Dettre János adta. Ebbe a generációba tartozott Strelitzky Dénes és Deák Leó is, akik két évvel voltak fiatalabbak náluk.

Ha figyelmesen megnézzük az életrajzi adatokat, láthatjuk: bár az impériumváltás előtt földrajzilag más-más helyen tartózkodtak, a két generáció között több közös érintkezési pont volt.

Egyrészt jogi tanulmányaikat mindannyian Budapesten végezték. Bár az első kör tagjainál a köztük lévő aránylag nagy korkülönbség miatt kizárható, hogy évfolyamtársak lettek volna, a második kör tagjainál azonban a közeli születési dátumok miatt ennek a valószínűsége igen nagy.

Közös érintkezési pont volt az is, hogy az impériumváltás előtt Várady és Gráber is függetlenségpárti politikusként politizált. A megmaradt iratokból azt is tudjuk, hogy Várady 1914-ben szoros kapcsolatba került a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párttal. Az is bizonyos, hogy Fenyves és Dettre is kapcsolatban állt a polgári radikálisokkal. Az is tény, hogy 1918-ban, az őszirózsás forradalom, majd az összeomlás napjaiban közülük többen is fontos politikai szerepet vállaltak. Dettre Szeged főispánja, Fenyves a szabadkai Magyar Nemzeti Tanács vezető tagja, Várady a becskereki Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Prokopy Imre pedig Zombor utolsó magyar főispánja volt.

Vagyis: ebben az átalakuló és gyorsan formálódó új világban, 1918 októberében és novemberében, lényegében a(z) (összeomló) központi magyar hatalom helyi letéteményeseinek, hordozóinak számítottak.

Mindezek után az a tény, hogy a Szegedet elhagyni kényszerülő Dettre miért éppen Szabadkára emigrált, s miért pont Fenyvesnél talált biztos menedéket, új hazát és új családot, lényegében már megválaszolásra is került.

Van azonban még egy olyan fontos körülmény, amit a személyes kapcsolatoknál és az 1920 után formálódó, majd kialakuló délvidéki magyar politikai elit személyes kapcsolatrendszerénél mérlegelni és figyelembe kell venni. Ez pedig az, hogy a mai Romániához tartozó Nagyszentmiklóson született Fenyves 1918 novemberében Temesváron vette feleségül a helyi születésű Baruch Erzsébetet.[59] Egy látszólag apró, magánjellegű családi epizódról van szó, azonban ez az információ arra is rámutat, hogy Fenyves azt megelőzően is számos alkalommal megfordult a Bánság fővárosában. Vagyis: Fenyves élete hosszú időn át, egy rövid nagyváradi kitérővel tarkítva, lényegében a Szabadka, Budapest és Temesvár közötti ingázással telt el. Ez pedig azért fontos részlet, mert alapvetően ez volt az a mozgástér, amit a Nagybecskerek–Temesvár–Budapest háromszögben mozgó Várady is bejárt. Bár nem ismerjük Várady és Fenyves személyes megismerkedésének a történetét, a logikai összefüggések arra engednek következtetni, hogy már 1918-ban is ismerték egymást. A polgári radikális szál mellett erre enged következtetni a húszas évek első feléből fennmaradt levelezésük mondatszerkezetének a milyensége és a mélysége is, amelyekből egy régóta fennálló, időről időre érzelmileg bár hullámzó, de mindent összevetve egy kölcsönös és mély tisztelettel átitatott régi barátság képe rajzolódik ki.

Mindennek azért van jelentősége, mert az 1918 végi betiltás után 1920-ban újrainduló, Fenyves tulajdonában lévő, szabadkai *Bácsmegyei Napló* napilap volt lényegében az a közös pont, gyűjtőhely, amely a magánházaknál tartott megbeszélések mellett[60] végül intézményesített keretek között lehetővé tette az elcsatoltak első két nagy nemzedékének az egymásra találását.

Ez volt az oka annak is, hogy a kezdeti időkben alapvetően Várady és Gráber kapcsolata volt az az egyedüli biztos pont, amit nem a nulláról kellett felépíteni. Mindketten ugyanabban a megyében éltek, s Becskerekhez Pancsova földrajzilag is jóval közelebb is volt, mint Szabadka, s mint arra már utaltam, ők még a *„régi, boldog békeidőkből"* ismerték egymást, sőt függetlenségpárti politikusként szorosan együtt is működtek. Ez a személyes kapcsolati szál volt az oka annak is, hogy a becskereki és a pancsovai ügyvéd közötti együttműködés, levelezés, ügykijárás a Magyar Párt szervezésekor, 1922-ben és 1923-ban lényegesen meghaladta a Strelitzkyvel és Deákkal való levélváltást. Ehhez még az is hozzájárult, hogy a belgrádi információk, hírek, a szerb fővárossal való kapcsolatépítés a földrajzi objektivitás mellett Pancsováról voltak a legegyszerűbben hozzáférhetők, illetve intézhetők.

A hagyatékban fennmaradt levelezésekből azt is tudjuk, hogy a sorsdöntő stratégiai kérdések tekintetében Várady Gráber mellett már ebben az időszakban is, igaz, ekkor még magázódva – ami jól mutatja a kettejük közötti kapcsolat frissességét is –, elsősorban Deák Leóval konzultált. Hogy Várady és a tőle húsz évvel fiatalabb Deák mikor és hogyan ismerkedett meg, azt nem tudjuk. A fenti logikai síkon haladva azonban élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a kettejüket összekötő kapocs a *Bácsmegyei Napló* mellett a Magyar Párt szervezésében is fontos szerepet játszó, azonban az első években inkább a háttérben, mint előtérben lévő Prokopy Imre, Zombor utolsó magyar főispánja volt.

---

59 *Házasság*, Bácsmegyei Napló, 1918. november 12., 3. o.

60 Csuka, i. m. 47–72. o.; A. Sajti, i. m. 2004, 34–35. o.

5.

A Magyar Párt a korabeli államalkotó elit támadásai ellenére az önálló kisebbségi politizálás útjára lépett, s ezzel lényegében elutasította a szerb pártok részéről rá nehezedő olyan irányú nyomásgyakorlását is, amely a magyar tömegeket osztályhelyzetük alapján a regnáló szerb pártokba terelte volna. Ezért, no meg a magyarsággal szembeni totális bizalmatlanság légköre miatt, a Magyar Párt így már megalakulása előtt, de utána pedig különösen a szerb hatalmi körök kombattáns támadásával volt kénytelen szembesülni.

A helyzetet az is súlyosbította, hogy a jogsértések, valamint a magyar intézményrendszerek leépítési folyamatai nemhogy megálltak volna, hanem éppen ellenkezőleg, újult erőre kaptak.

Ilyen előzmények után 1922 második fele és 1923 első hónapjai a pártépítés mellett elsősorban a magyarság oktatási intézményeivel kapcsolatos támadásokra való reflektálásokkal teltek el.

Témánk terjedelmének szűkössége miatt kénytelenek leszünk a kulisszák mögött zajló eseményeket feltáró korabeli levelezések tételes felsorolásától és ismertetésétől eltekinteni, ezért csak arra utalnánk, hogy Deák és Várady 1922 júniusában arról a magyarság sérelmeit felsoroló memorandumról[61] váltott levelet,[62] amelyet később Pašić miniszterelnöknek juttattak el.[63]

1922 második felében az is egyértelművé lett, hogy a következő évben általános parlamenti választásokra kerül majd sor. A Magyar Párt az ellene indított támadás mellett azzal is kénytelen volt szembesülni, hogy az elvileg a hátországát jelentő magyar választók tömegeit egyszerűen nem vették a választási névjegyzékre.

Ebben a helyzetben pedig egyenes út vezetett el odáig, hogy a párt prominens politikusai a minimális jogérvényesítést lehetővé tevő, a hatalmat tartó Radikális Párttal keressék a megegyezést. A cél világos és egyértelmű volt: a magyar sérelmek orvoslása és a magyar tömegek választójogának a biztosítása mellett a magyar jogérvényesítést lehetővé tevő parlamenti képviselet.

Egy 1922. november 18-án keltezett, Gráber által aláírt dokumentum arról tesz tanúbizonyságot, hogy a közelgő választások kapcsán a Radikális Párttal való háttértárgyalásokat, az ott követendő taktikai és stratégiai magatartást lényegében ő, illetve Várady dolgozta ki, majd folytatta le Milorad Vlaškalin[64] torontáli főispán és Vasa Jovanović[65] belgrádi ügyvéd, a Népszövetségi Liga főtitkára, majd későbbi közlekedésügyi miniszterhelyettes kijárásos közvetítésével.[66]

Ezek a titkos tárgyalások 1923. január 18-án fejeződtek be. Két nappal később azonban annak a tartalmát *Erkölcstelen paktum* címmel Vukov Lukács[67] a *Hírlap* címoldalán nyilvánosságra hozta. Kitört a botrány, majd vele párhuzamosan megtörtént a magyar sajtó, ebben az esetben a *Hírlap*[68] és a *Bácsmegyei Napló* első egymásnak feszülése is, így végül a radikálisokkal való együttműködésből sem lett semmi.[69]

A névjegyzéki anomáliák, a pártot és képviselőit a hatalom által ért intrikák és annak párthadseregei – az ORJUNA és a SRNAO[70] – által alkalmazott nyers fizikai terror következtében a Magyar Párt végül a választások bojkottja mellett döntött.

Bár a választások utáni új helyzetben a magyar közösség semmilyen releváns érdekérvényesítő politikai erővel, súllyal nem bírt, mindez a belgrádi hatalmi köröknek a magyarkérdéshez való hozzáállásán a kiélezett belpolitikai helyzet ellenére sem változtatott. Éppen ellenkezőleg – a magyar politikai szerveződés

---

61 *A magyar közösség sérelmei és kívánságai* című összeállítás magyar változata a Várady-hagyaték 11. dobozában található.

62 Deák Leó levele Várady Imréhez, 1922. június 7. In A. Sajti, i. m. 2016, 158–159. o.

63 A memorandumot eredetileg egy Gráber által vezetett küldöttség kívánta 1922. június 27-én átadni a miniszterelnöknek, amire akkor nem került sor. Végül azt az újabb sérelmekkel kiegészítve 1922. szeptember 14-én postán küldték el. Bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 124–125. o.

64 Milorad Vlaškalin (Szerbpárdány, 1890. május 26. – Törökbecse, 1984. december 27.) jogi tanulmányait Budapesten végezte. Az impériumváltás után előbb torontáli főispán, majd a Belügyminisztérium BBB ügyosztályának vezetője, 1939-től miniszteri segéd volt.

65 Vasa Jovanović (Üszküb/Szkopje, 1874. február – Belgrád, 1970. december 31.) 1903-ban a csetnik mozgalom egyik alapítója volt. A háború után a Népszövetségben Jugoszláviát képviselte. Több kormányban közlekedésügyi miniszterhelyettes volt.

66 Gráber László bizalmas levele, 1922. november 18. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

67 Vukov Lukács (Szabadka, 1887. november 11. – Szabadka, 1957. június 30.) a Monarchia éveiben a szabadkai lapok munkatársa volt, 1920-tól a *Bácsmegyei Napló*nál dolgozott. 1921-től a *Hírlap* felelős szerkesztője lett. 1923-ban a *Hírlap*ban hozta nyilvánosságra a Magyar Párt és a Radikális Párt közötti tárgyalásokat, s emiatt heves vitába keveredett Fenyves Ferenccel. 1927-ben *Föld* címmel saját lapot indított, a következő évben Budapestre emigrált. 1941-ben tért vissza Szabadkára, jelentősebb közéleti szerepet nem vállalt. Nyomorúságos körülmények között, elhagyatva és teljes magányban szülővárosa szegényházában hunyt el.

68 A *Hírlap* ekkor még a Magyar Párttól független napilap volt.

69 Bővebben l. Dévavári, i. m. 2014, 150–157. o.

70 Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA) a Svetozar Pribičević vezette, az integratív jugoszlavizmus ideológiai alapján álló Demokrata Párt a dalmáciai Splitben 1922-ben alapított félkatonai szervezete, párthadserege volt. A Srpska nacionalna omladina (SRNAO) a Radikális Párt hasonló, 1923-ban Nikola Pašić miniszterelnök támogatásával létrehozott párthadserege volt. Az ORJUNA és a SRNAO számos támadást hajtott végre a magyar és a német etnikum tagjai ellen. 1929-ben feloszlatták őket.

és annak a vezetői elleni nyers erőszak éppen az 1923 és 1925 közötti időszakban kulminálódott.

1923. április 26-án az Ébredő Magyarokkal[71] való kapcsolattartás és kémkedés vádjával letartóztatták Nagy Ödönt,[72] a Magyar Párt szabadkai vezetőjét.[73] Hogy cinizmus vagy csak pusztán tudatlanság volt-e, azt már vélhetőleg sosem fogjuk megtudni, mindenesetre az is tény, hogy Nagy letartóztatásával párhuzamosan Belgrádban lefogták a Magyar Párt főideológusának számító, egyébként izraelita vallású, Gráber Lászlót is. Grábert Naggyal együtt azzal vádoltak meg, hogy közvetlen kapcsolatot tartott fenn az antiszemita magyar szervezettel.[74]

Annak ellenére, hogy a korabeli magyar sajtó a bizonyítékként tálalt iratokról azonnal megállapította, hogy azok hamisítványok, s ezt később a hatóságok is kénytelenek voltak elismerni, a szenzációhajhász szerb bulvársajtóban maximális fordulatra állították a Gráber elleni karaktergyilkosságot.[75]

A hatalom nyers támadásai, majd a párt 1924. május 3-i betiltása után[76] az év nyarára a Magyar Pártot súlyos belharcok kezdték megrázni. A kulminálódó feszültségek hátterében az állt, hogy a sorozatos kudarcok miatt az egyéni boldogulásukat keresők közül a pártot egyre többen elhagyták, s átigazoltak a hatalmi Szerb Radikális Pártba.

Ugyanakkor a párton belül is fel- és megerősödött azoknak a hangja, akik a függetlenség feladásában és a szláv pártokba történő integrálódásban látták az előre vivő utat. A belső helyzetet az is feszítette, hogy a Magyar Párt 1922-es alapítása óta menetrendszerűen visszatérő téma volt a szabadkai zsidóknak és a *Bácsmegyei Napló*nak a Magyar Párton belüli szerepe, helyzete, befolyása és súlya, amit elsősorban a párton belüli újvidéki jobboldali értelmiség, a Fáth Ferenc apátplébános[77] és a *Délbácska* napilap[78] körül tömörülők tartottak terítéken.

1924. augusztus végén, szeptember elején a *Délbácska* általános támadást indított a Magyar Párt befolyásos szabadkai zsidó vezetői és Gráber László ellen. Az újvidéki lap Grábert a radikálisokkal való újabb háttértárgyalásokkal vádolta meg, majd arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Magyar Pártban, de különösen annak vezetői között nincs helye a zsidóknak.

Az antiszemitizmus egyre feszültebb légkörében Sántha György[79] és Deák Leó[80] is elítélték az ilyen jelenségeket. Ennek ellenére az indulatok az 1925-ös választásokkal kapcsolatos jelöltállítás során, 1924 novemberében kulminálódtak, amikor is a *Délbácska* élesen kikelve Gráber jelöltállítása ellen, egyben a *Bácsmegyei Napló*ra is rárontva, egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy *„[...] a magyar tömegek hozzánk kétségtelenül közelebb állnak, mint azokhoz a nevekhez, amelyek »szimpatikusak« a prepotens szuboticai közlöny előtt. Végezetül még csak ennyit: A Délbácska nem tür semmiféle terrort. Liberális terrort legkevésbé. [...] A Bácsmegyei Naplóhoz semmi közünk, vele semmi dolgunk. Csak önvallomást teszünk, amikor ideirjuk: A novisadi magyarság a saját akaratának érvényesitésén és a maga meggyőződésének követésén tul elégtételt vesz akkor, amikor elveti a Bácsmegyei Napló protezsáltjait."*[81]

Ezzel kezdetét is vette a két lap egymás elleni harca, mely rövidesen a Magyar Pártot is elérte, s a Radikális Pártba történő tömeges átlépések mellet a párt az ideológiai törésvonalak mentén több – nemzeti keresztény, polgári centrista és liberális – frakcióra szakadt.

Belgrád, kihasználva a magyar belviszályt, 1925. január 5-én állam ellenes cselekedetek vádjával letartóztatta a párt több prominens személyét, köztük

71 Az Ébredő Magyarok közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után alakult magyar szélsőjobboldali, antiszemita szervezet volt. Még Teleki első miniszterelnöksége alatt, 1920-ban betiltották.

72 Nagy Ödön (?–?) ügyvéd, a Magyar Párt szabadkai elnöke, 1928–1929-ben a Magyar Párt belgrádi országgyűlési képviselője, egy radikális párti képviselő helyét kapta meg. A harmincas években a Szántó-féle hűségmozgalom tagja volt.

73 *Letartóztatták dr. Nagy Ödönt – Az a vád ellene, hogy összeköttetése volt a budapesti ébredőkkel,* Hírlap, 1923. április 27., 5. o.

74 *Gyors tempóban folyik a vizsgálat Nagy Ödön és Gráber László ellen – Hamisított névaláírás,* Hírlap, 1923. április 28., 3. o.

75 A *Gráber-ügy a beográdi sajtóban,* Hírlap, 1923. május 1., 2. o.

76 *A kormány feloszlatta a Magyar Pártot. Felfüggesztették a magyarság valamennyi egyesületének a működését – Politikusok a feloszlatás okairól – A Magyar Párt elnökének nyilatkozata,* Bácsmegyei Napló, 1924. május 4., 1. o.; *Az államtanácshoz fellebbez a Magyar Párt a becskereki gyülésének betiltása miatt,* Hírlap, 1924. május 6., 1. o.; *Betiltották a Magyar Párt nagygyülését. A pártvezetőség nyilatkozata – Mit mond a bánsági párt elnöke – Az elmaradt határozati javaslat,* Torontál, 1924. május 6., 1. o.

77 Fáth Ferenc (Hódság, 1874. július 17. – Újvidék, ?) 1898-ban Kalocsán szentelték pappá. Paripáson, Hódságon, Hajóson, majd 1905-től Újvidéken volt plébános. 1919-ben az újvidéki magyarok nevében aláírta az új államra letett hűségnyilatkozatot. Ennek értelmében az újvidéki magyarok elfogadták a Szerb Nemzeti Tanács megválasztásának a tényét, illetve vállalták a kibővített városi tanácsban való munkát. 1920-ban a *Délbácska* napilap egyik alapítója, a húszas években a Magyar Párt jobboldali szárnyának a markáns vezetője volt.

78 A *Délbácská*t Fáth Ferenc apátplébános alapította 1920-ban Újvidéken. A Magyar Párt jobboldali szárnyának a sajtóorgánuma volt. Számos cikkében élesen támadta a Várady–Strelitzky–Deák vonalat, több cikkében kirohanást intézett a *Bácsmegyei Napló* liberalizmusával szemben. Betiltása után *Reggeli Újság* néven jelent meg.

79 *Sántha György dr. az antiszemita jelszavak ellen.* Bácsmegyei Napló, 1924. szeptember 2., 3. o.

80 *A Magyar Párt az antiszemitizmus ellen – Dr. Deák Leó nyilatkozata a Hirlapnak a zsidókérdésről,* Hírlap, 1924. szeptember 19., 1. o.

81 *„Kisorsolt" magyar jelöltek – Mit akar a novisadi magyarság?* Délbácska, 1924. november 28., 1. o.

Sántha Györgyöt, Strelitzky Dénest és Deák Leót is.[82] A vádakat végül majd csak 1925. április 6-án ejtették, s szüntették meg az eljárást.[83]

Az ideológia és egyéni unszimpátiából kulminálódó belső konfliktusoknak azonban volt még egy, eddig teljesen ismeretlen mellékszála is. Nevesül az a tény, hogy 1924-ig a Magyar Párt központi sajtóorgánuma lényegében a Fenyves tulajdonában lévő *Bácsmegyei Napló* volt. Bár a korszakban ekkor már több magyar napilap is megjelent – az említett *Délbácska* mellett a nagybecskereki *Torontál* és az 1921. december 16-ától a lapárusok standjára kerülő szabadkai *Hírlap* is –, ezeknek a lapoknak már csak a terjesztési sugaruk miatt is, a közvélemény egészének a formálásában és a médiapiac birtoklásában jóformán csak lokális jellegük volt. Az impériumváltás első négy évében így lényegében a *Bácsmegyei Napló* volt az egyetlen olyan magyar sajtóorgánum, amely a délszláv térség egészében elérhető volt, s a befolyása nemcsak a magyar, hanem a szláv közvéleményre is jelentős volt.

Csakhogy 1922. május 8-án a *Hírlap* Ingusz Sándor[84] és Havas Emil[85] tulajdonába került, s Szántó Róbert,[86] majd Havas Károly[87] főszerkesztése alatt

[82] *Letartóztatták a magyar párt suboticai vezetőit – A Hirlap egyik elbocsátott alkalmazottjának följelentése alapján indult meg az eljárás,* Bácsmegyei Napló, 1925. január 6., 3. o.; *A magyar párt vezetői ellen a rendőrség befejezte a nyomozást – Tizenhárom gyanúsítottat már szabadlábra helyeztek – A magyar párt elnökségének letartóztatott tagjait szerdán kísérik át az ügyészséghez,* Bácsmegyei Napló, 1925. január 7., 1. o.

[83] *Jogerősen megszüntették az eljárást a Magyar Párt vezetői ellen,* Hírlap, 1925. április 7., 5. o.

[84] Ingusz Sándor (Nagybaracska, 1896. szeptember 16. – Voronjež, 1943. március 31.) szabadkai vállalkozó, földbirtokos, gyáros, a *Hírlap* alapítója és első tulajdonosa, később a Mekka szövőüzem főrészvényese. 1941-ben a magyar hatóságok internálták, ezt követően mint munkaszolgálatos a bori bányában dolgozott. Felesége, Goldstein Margit, Auschwitzban vesztette életét. A család tulajdonát a jugoszláv hatóságok 1946-ban államosították.

[85] Havas Emil (Topolya, 1884. november 24. – ?, 1944) jogi diplomáját Kolozsváron szerezte meg, 1905-től a *Bácskai Hírlap* újságírója, majd annak szerkesztője. 1906-ban Csáth Gézával és Munk Artúrral közösen írta meg a *Repülő Vucsidol* című regényt. A két világháború között a *Bácsmegyei Napló,* majd a *Napló* vezető cikkírója Milkó Izidorral, Munk Artúrral és Radó Imrével. 1933-ban irodalmi vitába keveredett Szenteleky Kornéllal, kifogásolva a couleur locale érvényesítését a kisebbségi magyar irodalomban. Halála körülményei napjainkig nem tisztázottak, csupán annyi a biztos, hogy a holokauszt áldozata lett.

[86] Szántó Róbert (Újverbász, 1891. február 9. – Budapest, 1941. június 28.) teológiai tanulmányait Pozsonyban végezte. 1920 és 1929 között a szabadkai evangélikus gyülekezet lelkipásztora, 1923 és 1924-ben a *Vándorút* és a *Hírlap* szerkesztője, a Magyar Párt főtitkára volt. 1929-ben kiutasították Jugoszláviából. Ezután haláláig a kelenföldi (Budapest) gyülekezet lelkipásztora volt. Gyilkosság áldozata lett.

[87] Havas Károly (Szabadka, 1887. szeptember 9. – Bácsalmás, 1944. június 19.) tanulmányait Budapesten történelem és magyar szakon folytatta, azokat azonban nem fejezte be. Előbb pesti német lapoknál újságíróskodott, majd a *Bácskai Hírlap* munkatársa lett. 1920-tól a *Bácsmegyei Napló,* majd a *Hírlap* cikkírója, szerkesztője, a két világháború közötti szabadkai újságírás egyik legnagyobb formátumú egyénisége. Számos regénye jelent meg, a *Napló* irodalmi oldalainak a szerkesztője, folyóiratok állandó munkatársa volt. Első regénye *Az idők mélyén* címmel 1934-ben jelent meg. 1944. június 19-én, mielőtt beterelték volna az Auschwitzba tartó szerelvények egyikébe, öngyilkosságot követett el.

rövidesen előbb a Magyar Párt félhivatalos lapjává vált, s miután azt Ingusz 1924. szeptember 16-án eladta a Magyar Párt elnökének, Sántha Györgynek, egyértelműen a párt vezető sajtóorgánuma lett.[88]

Ez a fejlemény pedig Fenyvest nemcsak személyes hiúságában sértette meg, hanem az egyben a Magyar Párton belüli befolyásának a háttérbe szorulását is jelentette. Történt mindez akkor, amikor Fenyves önmagát már a háttérben meghúzódó szürke eminenciásként a magyarság politikai vezéreként látta.[89] Így aztán személyes sértettsége, egyéni hatalmi érdekei is döntően hozzájárultak ahhoz, hogy a *Bácsmegyei Napló*ban is egyre több, erősen eltúlzott, felnagyított, részleteket kiragadó, tendenciózus, a Magyar Pártot támadó írás jelent meg.

A konfliktus kiéleződése következtében Fenyves és a mellette mindvégig kitartó Dettre kapcsolata nemcsak a párt jobbszárnyával, hanem a hozzájuk ideológiailag közel állókkal is megromlott. Várady, Gráber, Strelitzky és Deák is elsősorban a vezéri ambíciókra törő Fenyvest és legfőbb szövetségesét, Dettrét[90] tartotta felelősnek a szembenállás eszkalálódásáért.[91]

Ilyen előzmények után a súlyos belharcoktól terhelt, lényegében sajtója nélkül maradt, de a hatalom által is ellehetetlenített Magyar Párt az 1925. február 8-i választásokon katasztrofális vereséget szenvedett – nem jutott be a parlamentbe, s ezzel a délvidéki magyarság 1923 után immáron másodszorra is politikai érdekérvényesítés nélkül maradt. Mindez determináló következményekkel járt. Az elkövetkező hetek, hónapok a Magyar Párton belüli erőteljes erjedés kulminálódását, a lapok belharcának a fokozódását, s egy új, minden szempontból fájdalmas és nehéz útkeresés időszakát hozták magukkal.

[88] A *Hírlap* történetét l. Kolozsi, i. m. 95–108. o.

[89] Fenyves Ferenc levele Gráber Lászlóhoz, 1924. július 10-én. In Várady-hagyaték, 11. doboz.

[90] Várady például 1925. szeptember 9-én Grábernek írt levelében arról írt, hogy végtelenül megdöbbentette, megbántotta és elkeserítette Dettrének a *Bácsmegyei Napló*ba írt *Hozzászólás* című, a Magyar Párt vezetőségét támadó vezércikke (Várady Imre Gráber Lászlónak, 1925. szeptember 9. In Várady-hagyaték, 11. doboz).

[91] A konfliktussal kapcsolatban már megjelent levelek közül l. Fenyves Ferenc levele Gráber Lászlóhoz, 1924. július 16.; Deák Leó levele Gráber Lászlóhoz, 1924. július 25.; Várady Imre levele Dettre Jánoshoz, 1925. szeptember 8. In A. Sajti, i. m. 2016, 180–183. o., 184–190. o., 214–215. o.

1925. február 22-én a párt elnöki tanácsának az ülésén lemondott társelnöki tisztségéről Gráber László,[92] majd március 28-án ugyanezt tette a párt szabadkai helyi szervezetének teljes vezetősége.[93]

Tegyük hozzá: a rendelkezésünkre álló iratokból az derült ki, hogy Gráber lemondása nem volt összefüggésben az elsősorban a *Bácsmegyei Napló* és a *Délbácska*, majd az abba rövidesen bekapcsolódó *Hírlap* közötti sajtóháborúhoz.

A csatározások során a Gráber-ügy az újvidéki napilap és a *Bácsmegyei Napló* háborújától mindvégig külön síkon zajlott. A két konfliktus közötti egyetlen közös szál, összekötő kapocs csak Gráber, Fenyves és Dettre zsidó származása volt. Mivel az újvidéki napilap ezt a fegyvert a Gráberrel való leszámolás során is bevetette, lényegében ez tette a két egymástól teljesen független konfliktust a kortársak számára is egy időre átláthatatlanná, összemosódottá, holott a valóságban ebben a konfliktusban a zsidókérdés – ellentétben a *Bácsmegyei Napló*val zajló háborúval – itt csupán mellékszálként jelent meg.

A Grábert érő támadások fókuszában alapvetően és elsősorban a radikálisokkal folytatott tárgyalások álltak. Az a kérdés, amely már 1922 óta állandóan megosztotta a kisebbségi magyar politikai elitet. Ahogyan azt már fentebb, a Vukov-affér kapcsán láthattuk, a párt radikális jobboldala már 1922-ben és 1923 elején is elutasította a kormánypárttal való tárgyalásokat, azokat egyenesen a magyarság és a magyar érdekek elárulásának tartotta. Ez az attitűd pedig továbbra is megmaradt.

Maga Gráber ezeknek a támadásoknak a fókuszába lényegében a széles tömegek előtt jól tematizálható zsidó származása miatt került, azonban azok egyszerre irányultak a Magyar Párt mérsékelt, kompromisszumot kereső politikusai, így Várady, Deák, Strelitzky, sőt Prokopy ellen is. A megmaradt iratokból azt is meg lehet tudni, hogy a konfliktus kiéleződésekor ezt az összefüggést még az abban érintettek sem érzékelték, látták át, sőt, ők maguk is hajlamosak voltak a két kérdést egybemosni. Grábert, aki szintén komoly fenntartásokkal és ellenvetésekkel fogadta Fenyves vezéri ambícióit, így és ezért gyanúsították meg a legközelebbi barátai – Várady és Deák is – olyan vezércikkek szerzésével, amit a valóságban, mint az rövidesen ki is derült, Dettre írt.

Amikor mindez a belső levelezések során rövidesen tisztázódott, akkor lett egyértelmű az is, hogy a *Délbácska* és a hozzá közel álló újvidéki magyar konzervatív körök két frontot nyitva lényegében kettős játékot játszottak, s végeredményben sikeresen szembe is fordították a „liberális zsidó *Bácsmegyei Napló*" szellemi holdudvarát a kormányzó radikálisokkal megegyezést kereső mérsékelt politikusokkal.

[92] *A Magyar Párt elnöki tanácsa vasárnap tartott ülésén a magyarság további szervezkedése mellett döntött – Lemondott dr. Gráber László, a Magyar Párt országos alelnöke,* Délbácska, 1925. február 24., 1. o.

[93] *Lemond a Magyar Párt vezetősége Szuboticán. Kinek fogják átadni a párt vezetését? A „magyar" sajtó állásfoglalása kedvetlenítette el a párt vezetőit,* Délbácska, 1925. március 29., 1. o.; *A suboticai Magyar Párt több vezető tagja lemondásra készül – Áprilisban lesz a szuboticai Magyar Párt közgyűlése,* Hírlap, 1925. március 29., 1. o.

Fordítva is hasonló mozgatórugók álltak: Fenyves harca a *Délbácská*val az ideológiai különbségek mellett kétségtelenül az antiszemitizmussal függött összesze, de alapvetően a *Hírlap* előtérbe kerülése[94] és a mérsékelt liberális köröknél történő elszigetelődése, illetve befolyásvesztése indukálta a Magyar Párt becskereki, zombori és szabadkai szárnyával való személyes konfliktusait. Hogy a korabeli történések még kuszábbak legyenek, Fenyves is és Dettre is lényegében a radikálisokkal való megegyezés híve volt. Így aztán Fenyvesnek a Várady–Gráber–Strelitzky–Deák–Prokopy vonallal kialakult nézeteltérése lényegében az egyéni sértettségből, sértődöttségből és a *Bácsmegyei Napló* hatalmi befolyásának a féltéséből fakadt.

Mindez akkor lett nyilvánvaló, amikor a választási kudarc után Fáth egyenesen azt közölte a belgrádi magyar követtel, hogy a hazafiatlan magyaroknak tartott, a *„megalkuvó liberálisokkal, a Gráberekkel"* az együttműködés elképzelhetetlen, s ezért a Magyar Pártot egyszerűen fel kell oszlatni, s az új szervezetet a *Délbácska* köré tömörülő újvidékiekből kell megalakítani.[95]

A fennmaradt, eddig még jórészt publikálatlan iratok szerint ez volt az a periódus, amikor Prokopy Imre szerepe a Magyar Pártban felértékelődött. A megmaradt levelek azt mutatják, hogy Prokopy is egyike volt azoknak, akik igyekeztek az elszigetelődő, politikai karrierjét ekkor még teljesen feladni nem szándékozó Grábert védeni és megmenteni. Az is egyértelműen kirajzolódik a levelekből, hogy akárcsak Gráber és Várady, úgy Prokopy is azon a véleményen volt, hogy a kudarcok és a sikertelenségek ellenére a Magyar Párt mozgásterét továbbra is a hatalmi Radikális Párttal való ilyen vagy olyan kompromisszumokon nyugvó megállapodás tudja kiszélesíteni.

Még javában tartottak a belharcok, amikor 1925. augusztus 12-én írt levelében arra sürgette Váradyt, hogy Gráberrel történt egyeztetése után ő is úgy látja, hogy a párt vezetőségének a passzivitását és tétlenségét minél hamarabb fel kell számolni, s változtatni kell az addig követett taktikán is. Prokopy azt is nyomatékosította, hogy megítélése szerint sürgősen fel kell venni a kapcsolatot a radikálisokkal, s amennyiben az lehetséges, egy olyan megállapodást kell velük megkötni, amely a párt önállóságának a fenntartásával végre valós politikai engedményeket biztosít a magyarság részére.[96]

[94] A *Bácsmegyei Napló* és az ekkor zsidó származású Havas Károly által szerkesztett *Hírlap* közötti konfliktusnál arra is utalnunk kell, hogy lényegében mindkét lapnál jelentős volt az izraelita vallású munkatársak száma.

[95] A. Sajti, i. m. 2004, 65. o.

[96] Prokopy Imre levele Várady Imréhez, 1925. augusztus 12. In Várady-hagyaték, 11. doboz.

Ilyen előzmények után került sor 1925. szeptember 6-án a párt konszolidációja érdekében Szabadkára összehívott értekezletre, amelyre Grábert nem hívták meg.[97] Ezeken a tárgyalásokon végül egy olyan megállapodás is megszületett, amely körvonalazta azt, hogy a szláv pártokkal továbbra is keresni kell az együttműködés lehetőségét, s hogy ezeket az újabb tárgyalásokat Várady fogja majd vezetni.[98]

Úgy tűnt ekkor, hogy a szeptemberi értekezleten a belső konfliktusok végre talán kezdtek nyugvópontra térni. Gráber háttérbe vonult, de barátai nem engedték el a kezét, s lényegében Várady főtanácsadója maradt. Miközben Prokopy pedig Dettrét és Fenyvest igyekezett megbékíteni, újabb lesújtó hír érkezett: a szerb hatóságok megelégelték Dettrének a *Bácsmegyei Napló* élén kifejtett politikai szerepvállalását, vezércikkeit, s 1925. október 23-án a koholt vádak alapján kiutasították az országból.[99]

Dettre kiutasítása súlyos csapás volt a magyar ügyre. Kényszerű távozásával a délvidéki magyar politikai és kulturális újságírás egyik legfelkészültebb és legnagyobb formátumú egyénisége hallgatott el. A belső konfliktusok ellenére ezzel mindenki, különösen Várady, aki egyébként pont a kiutasítása előtti hetekben veszett vele össze, szintén tisztában volt.[100] Ha volt, s lehetett a fejlemények ilyen negatív irányú fordulatának némi hozadéka, az talán az volt, hogy a veszély óráiban a régi harcostársak újra összezártak. Dettre és Várady kapcsolata a kiutasítás után rövidesen rendeződött, Fenyves is megbékélt az új helyzettel, s a háttérből ismételten a Várady–Deák–Strelitzky vonal fontos és erős szövetségese, kijáróembere lett.

[97] Prokopy Imre levele Várady Imréhez, 1925. augusztus 27. In Várady-hagyaték, 11. doboz.

[98] *A magyar párt új orientációja – Szoros együttműködést kíván valamennyi országos párttal. Az elnöki tanács ülése,* Bácsmegyei Napló, 1925. szeptember 7., 1. o.; *A magyar párt uj orientációját érdeklődéssel várják a vajdasági radikálisok. Együttműködés a kerületi választásokon és a Vajdaság egységfrontjának kiépítésében,* uo. 2. o.; Prokopy Imre levele Várady Imréhez, 1925. szeptember 7. In A. Sajti, i. m. 2016, 212–213. o.

[99] *Hogyan történt dr. Dettre János kiutasitása? Öt perces megbeszélésre a rendőrségre kérték, letartóztatták és még az éj folyamán átadták a magyar hatóságoknak.* Bácsmegyei Napló, 1925. október 24., 3. o.; *Dr. Dettre Jánost, a „Bácsmegyei Napló" főszerkesztőjét a szuboticai rendőrség titokzatos körülmények között áttette a határon – Dr. Horvát Cvetkó szuboticai főkapitány személyesen elkisérte Horgosig – A magyar határrendőrség csak „felsőbb utasításra" vette át Dettrét – A kiutasított már Szegedre érkezett,* Délbácska, 1925. október 24., 2. o.

[100] Ezzel kapcsolatban l. A Bánsági Magyar Párt levele Dettre Jánoshoz, 1925. október 25. In A. Sajti, i. m. 2016, 218. o.

Gráber lemondásával, majd háttérbe vonulásával, Dettre kiutasításával és Fenyves átmeneti háttérbe szorulásával a Magyar Párt történetének egy új szakasza kezdődött meg, s ebben már a döntő szót Budapest vitte.[101]

6.

Fáthék ekkor talán okkal és joggal érezhették úgy, hogy kezdett beérni a hosszas intrika gyümölcse, ráadásul az adott konstellációban a külső körülmények is nekik kedveztek a magyarságon belüli politikai befolyás megszerzésére.

Csakhogy Budapesten ezt nem egészen így látták, s Bethlen miniszterelnök és köre végül nem az újvidékiek mellett kötelezte el magát, hanem lényegében a radikálisokkal kompromisszumot kereső mérsékelt irányzatot hozta azzal helyzetbe, hogy mint a délvidéki magyarság potenciális új vezetőjét, Prokopy Imrét kezdte el futtatni.[102] Az újvidéki szárny meggyengülésére, s Prokopy erősödésére a kortársak már 1926 januárjában is felfigyelhettek, amikor Deák Leó őt kérte fel a kifejezetten a számára kreált pártirodai, illetve a párttitkári tisztség elvállalására.[103]

A konszolidáció irányába mutatott az is, hogy közben a Radikális Párttal is folytak a tárgyalások, amelyek az 1927. január 23-i tartományi választásokra végre meg is hozták az első eredményeket. A radikálisokkal megkötött paktum, amely a magyar sérelmek orvoslására ugyan nem tért ki, biztosította azt, hogy a bácskai és a belgrádi tartományi gyűlésbe[104] a magyar képviselők is bekerülhessenek.[105] Az újvidéki tartományi gyűlésbe ekkor hét magyar képviselő került be, s ugyanennyi foglalta el helyét a belgrádi tartományi gyűlésben is.[106]

A fennmaradt dokumentumok arra mutatnak, hogy a paktum megkötése elsősorban Várady és a magyar ügyekben később még majd fontos szerepet ját-

[101] Bővebben l. A. Sajti, i. m. 2004, 64–78. o.; valamint Csuka, i. m. 237. o.

[102] A. Sajti, i. m. 2004, 66–67. o.

[103] Prokopy Imre levele Várady Imréhez, 1926. január 22. In A. Sajti, i. m. 2016, 223. o.

[104] Az 1922-es rendelet értelmében az SZHSZ Királyságban ekkor harminchárom tartományi közigazgatási egység volt. A mai Vajdaság területe két tartomány között oszlott meg. Bácska a Tisza mente kivételével a bácskai tartományhoz, Bánát a Tisza mentével a belgrádi tartományhoz tartozott.

[105] A. Sajti, i. m. 2004, 68. o.

[106] *A Bánság magyarsága hét magyar, a németség három német képviselőt választott – Bácsmegye tizenegy németet és hét magyart küldött a tartománygyűlésbe,* Torontál, 1927. január 26., 1. o.

szó, Váradyt még az 1918 előtti időkből ismerő Nikola Bešlić[107] ügyvédnek volt köszönhető.[108] Ebben az a tény is közrejátszott, hogy Várady az első világháború éveiben ügyvédként több szerbet védett sikeresen és nem egy esetben az életüket is megmentette. Ez aztán, a fordulat után, egy olyan megbecsült tárgyaló pozíciót biztosított számára, amely révén néha szerbeket is sikerült a magyar ügy oldalára állítania.

Mutatja ezt az is, hogy Bešlić a radikálisok és a Magyar Párt közötti együttműködést a korabeli közvélemény előtt azzal indokolta, hogy *„ha volt annyi bátorsága és nyílt férfiassága Váradynak, hogy a magyar éra alatt a szerbekkel szövetkezve küzdjön az egyenlő jogokért, akkor miért ne haladjunk együtt most Váradyval, amikor uralkodó nemzet vagyunk ezen a területen."*[109]

Az elkövetkező hónapok a párt belső stabilizációja mellett a radikálisokkal folytatott további egyeztetésekkel teltek el, s ezeken Várady mellett Prokopy is részt vett.[110] 1927. június 10-én Strelitzky például arról tájékoztatta Váradyt, hogy a szabadkai főispán, Radonić[111] azt közölte vele, hogy a miniszterelnök[112] június 14-én fogadja őt és Váradyt. A belgrádi útra Prokopy és Deák is elkísérte őket, Gráber pedig a helyszínen csatlakozott hozzájuk.[113] Ezeknek az alkudozásoknak az eredményeként az 1927. szeptember 11-ére kiírt parlamenti választásokra végül egy minimális program valósult meg. A paktum értelmében a Magyar Párt azzal a feltétellel tarthatta meg szervezeti önállóságát, hogy a megválasztandó képviselői belépnek a radikális klubba.[114]

Várady és Strelitzky így lett 1927 szeptemberében országgyűlési képviselő, akikhez 1928 tavaszán, miután az egyik szabadkai radikális párti képviselő helye

[107] Nikola Bešlić (1891–1955) mérnöki tanulmányait Budapesten végezte. A Radikális Párt, majd a Jugoszláv Radikális Közösség bánáti vezetője, közlekedésügyi miniszter volt. Magyar felesége révén jó kapcsolatokat tartott fenn a bánáti magyarok vezetőivel, s Budapesten is a jugoszláv–magyar közeledés híveként tartották számon.

[108] A választások után Nikola Bešlićet választották meg a belgrádi tartományi gyűlés elnökévé, míg a magyar–radikális frakció alelnöke Várady lett. (*A beográdi kerületi szkupstina elnökének jelölték Beslity Nikolát. A radikális–magyar klub alelnöke dr. Várady Imre lett. – A vajdaságiak óriási tulsulya a szkupstina tisztikarában,* Torontál, 1927. február 23., 1. o.)

[109] *A magyarság és a szerbség hitet tett a megértés politikája mellett,* Torontál, 1927. január 17., 1. o.

[110] Prokopy Imre levele Várady Imréhez, 1926. március 31. In Várady-hagyaték, 11. doboz.

[111] Radonić főispán életrajzi adatait nem találtuk meg.

[112] A miniszterelnök ekkor Velimir Vukićević volt.

[113] Strelitzky Dénes levele Gráber Lászlóhoz, 1917. június 10. In Várady-hagyaték, 14. doboz; Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1927. június 17. In Várady-hagyaték, 23. doboz.

[114] A parlamenti klubok a mai frakcióknak feleltek meg.

megüresedett, az utána a legtöbb szavazatot kapó Nagy Ödön – miután hosszas huzavona után letette az államnyelvet igazoló nyelvvizsgát – csatlakozott.[115]

Bár a magyar közösségre nehezedő nyomásgyakorlás ezt követően sem maradt abba, mindenesetre érezhetően enyhült a már majd egy évtizede tartó nyomasztó légkör. 1927 decemberében a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület is megtarthatta közgyűlését, amelyen Strelitzky és Várady, immáron mint országgyűlési képviselők, voltak a díszvendégek.[116]

Mindezekből a példákból is látható, hogy Belgrád, de elsősorban a Radikális Párt viszonyulása a magyar közösséghez 1927-re mozdult ki az addig többnyire teljesen negligáló álláspontból. Ebben az ország konstans belpolitikai intsabilitásával járó állandó erőviszonyok átrendeződése mellett kétségtelenül kiemelkedő szerepe volt Nikola Bešlićnek is. Bár a magyarság sérelmei tekintetében nem született döntő áttörés, s az önálló magyar politizálás határait és kereteit is a radikálisokkal való kényszerű együttműködés jelölte ki, 1927-től bő két évre, az addigiaktól eltérően, a kisebbségi magyar kérdésben, minden felemássága ellenére, mégiscsak egy nyugalmi periódus köszöntött be.

Az ekkor megnyílt kapukat azonban nem célszerű túlbecsülni. A mozgástér továbbra is rendkívül szűkre szabott volt, így az immáron parlamenti képviselettel is bíró Magyar Párt elsősorban a legégetőbb kérdésekre tudott csak fókuszálni: a választói névjegyzék kiigazítására, az iskolapolitikára, a magyar nyelv hivatali használatára és az agrárreform igazságtalanságaira.

A tartományi, képviselő-testületi és a parlamenti munka prioritásairól a Magyar Párt elnökségének 1927. február 6-án Szabadkán megtartott értekezletén született döntés. Ezen a találkozón Várady számolt be a radikálisokkal kötött paktum részleteiről, illetve a bánáti eredményekről. A szabadkai eredményeket Strelitzky, a zomboriakat Deák ismertette. Achs Izidor[117] a dél-bácskai eredményekről szólt, míg a Tisza menti eredményeket Király Károly[118] és Batta Péter[119] értékelte.

A választási eredmények ismertetése után a tartományi és a leendő országos parlamenti politika követendő stratégiájával kapcsolatban Várady, Strelitzky, Gráber és Nagy Ödön szólalt fel, majd egyöntetűen az a határozat született, hogy a választói névjegyzék kiigazítása mellett *„a leendő magyar parlamenti kép-*

[115] A. Sajti, i. m. 2004, 69–71. o.

[116] *A Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület közgyűlése. – Strelitzky Dénes és Borsodi Lajos felolvasása – Három jelenet modern magyar színművekből,* Torontál, 1927. december 5., 1. o.

[117] Achs Izidor (1890–?) Palánkán, majd Újvidéken volt állami, polgári iskolai tanár. Számos cikkében foglalkozott a kisebbségi kérdéssel, a *Kalangya*ban is publikált.

[118] Király Károly (?–?) adai ügyvéd, közjegyző, a Magyar Párt politikusa.

[119] Batta Péter (1881–1946) kanizsai ügyvéd, néprajzkutató, a *Híd* és a *Kalangya* munkatársa volt.

viselet kezét semmi irányban sem kívánja megkötni. Figyelmébe ajánlja azonban, hogy működésében a párt programjában lefektetett elvektől el nem térhet. Ebben a keretben önmaga választhatja meg azokat az utakat és taktikai eszközöket, amelyek pillanatnyilag a legalkalmasabbnak mutatkoznak annak a célnak az elérésére, hogy a párt célkitűzései közül a magyarság tényleges politikai egyenjogosítása, a magyar nincstelenek földhöz juttatása és az anyanyelvén való alsó és középfokú oktatás mielőbb valóra váljék."[120]

A magyarsággal kapcsolatos belgrádi politika enyhülését mutatta az is, hogy ezen az elnökségi ülésen Prokopy indítványára arról is határozat született, hogy meg kell kezdeni az addig teljesen ellehetetlenített, sőt nem egy esetben egyenesen üldözött magyar közművelődési egyesületek, önképzőkörök, dal- és zeneegyletek szervezését, létesítését, illetve azok alapszabályainak a jóváhagyásának a kieszközlését.[121]

Egy 1928. június 18-án keltezett irat ugyancsak megerősíti az 1927-ben elfogadott alapelveket. Ebben a levélben a párt magyarkanizsai szervezete arra kérte fel Váradyt, hogy az agrárreformmal kapcsolatban minden erejével hasson oda, hogy *„a magyar nincstelen földmunkások igényei végre szintén elismertessenek s szülőhelyükön részesüljenek a helyi viszonyokhoz képest megfelelő ingyen földsegélyben."*[122]

1928. október 24-én Váradyt, Strelitzkyt és Deák Leót Budapestre rendelték, ahol a belgrádi magyar követ jelenlétében Bethlen István miniszterelnök fogadta őket. A megbeszélések egyik témája a követ és Strelitzky közötti feszült viszony volt. Ennek hátterében az állt, hogy Strelitzky a követet azzal vádolta, hogy a magyar kormány szándékait meghaladva támogatta Fáth Ferencet s a párt újvidéki radikális köreit, s azt is sérelmezte, hogy őt is, Váradyt is és Deákot is szabadkőművesnek és zsidóbarátnak tartja. A személyes sérelmek és konfliktusok tisztázása mellett a megbeszélés fókuszában azonban a magyar képviselők követendő parlamenti magatartása és a Radikális Párttal való kapcsolata állt. Bethlen azt kérte tőlük, hogy lépjenek ki a radikális frakcióból, javítsák a kapcsolataikat a Német Párt képviselőivel, Strelitzkyt pedig egyenesen arra utasította a miniszterelnök, hogy az agrárkérdés következő parlamenti vitájában szólaljon fel.[123]

Bár Strelitzky e parlamenti szereplésével kapcsolatban nem találtunk releváns dokumentumokat, vélhetőleg arra a felgyorsult események sodrásában már nem is került sor, ugyanakkor a magyar–német együttműködés pár héttel később

120 Határozati javaslat és jegyzőkönyv az SHS országos magyar párt elnökségének 1927. február 6-án Suboticán összehívott értekezletéről. In Várady-hagyaték, 23. doboz.

121 Uo.

122 Az Országos Magyar Párt magyarkanizsai helyi szervezetének levele Várady Imréhez, 1928. június 18. In Várady-hagyaték, 4. doboz.

123 A. Sajti Enikő, Várady Imre és irathagyatéka – Bevezető tanulmány, in Uő, i. m. 2016, 53. o.

a valóságban is megvalósult. Miután 1928 novemberében, amikor a parlament elé került az elemi iskolai törvény, a Német és a Magyar Párt 1928. december 18-án egy összesen húsz paragrafusból álló, olyan önálló törvényjavaslatot adott be a kisebbségi iskolák, osztályok törvényi működése és szabályozásával kapcsolatban, amely elejét vette volna a kisebbségellenes oktatáspolitikai intézkedések törvényesítésének.[124]

Jelezzük azonban azt is, hogy az elemi oktatásról szóló törvény nem volt minden előzmény nélküli. Pribičević hivatalosan már 1925. május 20-án közzétette az elemi iskolákról szóló új törvénytervezetét, amely 12 fejezetből és 194 szakaszból állt.[125] Az első szakasz általános rendelkezéseket tartalmazott. Ezek szerint az elemi iskola az ifjúságot nemzeti szellemben, az állami egység szellemében nevelte. Nyolcéves kötelező, az állam terhére történő oktatást látott elő. A 35. § szabályozta a nemzetiségi iskolákat, melynek a szó szerinti szövege a következő volt: *„az oktatás minden elemi iskolában az állami nyelven folyik. Azokon a vidékeken, ahol jelentős számban élnek más fajú és nyelvű állampolgáraink, a hivatalos nyelven való oktatás mellett ugyanabban az állami iskolában kérelmükre a közoktatási miniszter meg fogja engedni az anyanyelvükön történő oktatást az első négy évben, kivéve a nemzeti tárgyak csoportjának oktatását, amely az állam nyelvén fog folyni (állami nyelv, földrajz és történelem)."*[126]

Ez a tervezet elvileg ugyan biztosította a kisebbségek elemi iskolai oktatását, azonban alkotmányellenes módon a nyolc év kötelező oktatásnak csupán az első négy évében engedélyezte az anyanyelvi oktatást. Azt is csak elvileg, mivel annak megindítása kérelemhez volt kötve, s elbírálása kizárólag a miniszter diszkréciós hatáskörébe tartozott. Ráadásul a törvénytervezet nem határozta azt sem meg, hogy egy adott kisebbségnek milyen lakossági számarány mellett ad lehetőséget a kérelem benyújtásához. Magyar, de egyes területeken német vonatkozásban pedig külön problémát jelentett az a kitétel, miszerint a javaslat faji, s nem nyelvi kisebbségekről beszélt, vagyis a zsidóságot, amelyet a szerb törvények külön etnikumként kezeltek, véglegesen és végérvényesen leválasztotta a magyar és kisebb mértékben a német iskoláktól.

124 Odredbe narodnim manjinama do donošenja zakona, koji će jedinstveno regulisati celokupno školstvo narodnih manjina. Beograd, 18. XII. 1928. g. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

125 *Pribicsevics törvénytervezete az elemi iskolákról – A magániskolák működésének szabályozása – A nemzetiségi iskolákról nem emlékezik meg a tervezet,* Bácsmegyei Napló, 1925. május 21., 1. o.

126 *Pribicsevics iskolatörvénytervezete – Nyolc éves lesz az oktatás – A nemzetiségi tanulókat az alsó osztályokban anyanyelvükön is tanithatják – ha a miniszter megengedi – Fakultativ vallásoktatás – Nemzetiségi vidékeken előkészitő tanfolyamokat szerveznek,* Bácsmegyei Napló, 1925. május 23., 3. o.

A törvényt végül a szerb–horvát ellentétek miatt akkor nem sikerült elfogadni, azonban a kisebbségekre vonatkozó részt Pribičević 1925. június 25-én rendelet formájában mégis bevezette.[127]

Mivel Várady és Strelitzky ekkor már elsősorban a parlamenti munkával volt lefoglalva, így a háttérügyeket elsősorban Deák és Prokopy vitte. 1927 májusában ő készítette el a párt új szervezeti szabályzatát és ügyrendjét.[128] Az ügyrend foglalkozott a párttagok felvételével és a párttagság megszűnésével, a párttagok jogaival és kötelezettségeivel, a párt szerveivel, a kerületi választmány, a központi intézőbizottság, a központi végrehajtó bizottság, a közgyűlés, valamint az elnök, a társelnök és az alelnökök hatásköreivel, végezetül pedig a képviselők feladataival és kötelezettségeivel.[129]

Ugyancsak Prokopyhoz fűződött az SZHSZ Királyság magyar népszövetségi ligájának a megszervezése is.[130] Mindez ekkor már nem volt előzmények nélküli. A Magyar Párt ugyanis, a belgrádi magyar követség háttérmunkájának eredményeként, 1925 októberében vett részt először Genfben a Népszövetségi Ligák[131] kongresszusán. A prominens délvidéki magyarok közül az adott politikai légkörben azonban kezdetben senki sem vállalkozott az utazásra, s végül a belgrádi magyar követség nyomására Deák Leó utazott Genfbe. Egy évvel később Deák mellett már Strelitzky is részt vett a konferencián, s azon Deák a kisebbségek választójogával kapcsolatban már fel is szólalt. A Magyar Párt képviselői utoljára 1928-ban tudtak Genfbe utazni, mivel a királyi diktatúra bevezetése után Belgrád már nem engedélyezte ezeket az utakat.[132]

Mindez egyébként a lehető legrosszabbkor jött, mivel, mint arra fentebb már utaltam, 1928 novemberében parlamenti eljárásba került az elemi iskolai törvény, amely már törvényes formában állandósította volna a kisebbségellenes oktatáspolitikai intézkedéseket, s ezért a Magyar Párt vezetői komolyan fontolgatták azt, hogy a nemzetközi közvélemény elé viszik mindezt.[133]

Prokopy a Miniszterelnökség kérésére 1927. december 20-án váratlanul Budapestre települt. Azt a feladatot kapta ugyanis, hogy a Népszövetség felé egyéni beadványaival ő mutassa be a jugoszláviai magyarok sérelmeit. 1929 novemberétől 1934 márciusáig összesen húsz petíciót és három pótbeadványt adott át. A petíciók és helyzetjelentések a hitelesség érdekében a vonatkozó jugoszláv miniszteri rendeletekre, törvényekre, saját jegyzeteire, a szerb, a horvát, a délvidéki magyar és német lapokra és folyóiratokra alapozva tárták fel zömében az iskolai, nyelvi, kulturális, valamint a köztisztviselői sérelmeket.

A Prokopy által beterjesztett panasziratok közül a Népszövetség főtitkári hivatalának a kisebbségi osztálya tizenhetet fogadott el, s hármat utasított vissza. A kisebbségvédelmi eljárások bevett gyakorlata azonban az volt, hogy a bepanaszolt kormányoknak a petíciókban felhozott sérelmekre adott válaszait nem közölték a panaszosokkal, így arra sem volt lehetőség, hogy azok arra közvetlenül reagáljanak, így végeredményben az utolsó szó mindig a bepanaszolt kormányoké volt. Ennek következtében a panaszok még a kivizsgálás fázisáig sem jutottak el, ráadásul a sérelmek összegyűjtésében közreműködőket a jugoszláv hatóságok nemcsak zaklatták, hanem több esetben le is tartóztatták.[134]

7.

Az a kegyelmi állapot, amely az 1927-es magyar választási sikereket követte, az ország konstans belpolitikai krízisében, amely lényegében már 1920-tól, az alkotmány meghozatalától a horvát kérdés és centralizáció, illetve a föderalizáció kérdésköre körül csúcsosodott ki, rövidesen véget ért. 1928 februárjában Stjepan Radić már nemcsak az alkotmány revíziójának a szükségességét, hanem egyenesen a területi autonómia kérdését is felvetette. A belpolitikai feszültség végül 1928 júniusában kulminálódott, akkor, amikor Radić nyilvánosságra hozta konföderációs tervezetét. Pár nappal később, június 20-án, a parlamenti vita hevében Sándor király utasítására egy radikális képviselő, Puniša Račić[135] halálos lövéseket adott le a horvát vezetőre és négy párttársára. Az országban elural-

127 Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd, 2005, 239. o.

128 Prokopy Imre Várady Imréhez, 1927. május 8. In Várady-hagyaték, 23. doboz.

129 A Szerbek, Horvátok és Szlovének Királysága Magyar Pártjának Ügyrendje. In Várady-hagyaték, 22. doboz.

130 A Népszövetségi Ligák Szövetsége 1921. október 15-én alakította meg a Kisebbségi Bizottságot. Ez a fórum teremtett lehetőséget a kisebbségek számára, hogy a többségi nemzeteket reprezentáló szervezetektől független kisebbségi ligákat hozzanak létre. E testület volt hivatott a magyar kisebbség legitim képviseletére.

131 A Népszövetségi Ligák a kisebbségek kisebbségvédelmi szervezetei voltak, amelyek a Népszövetség keretein belül működtek.

132 A. Sajti, i. m. 2004, 110–113. o.

133 A. Sajti, i. m. 2004, 109. o.

134 Uo. Prokopynak a Népszövetségi Tanácshoz intézett irataival kapcsolatban l. még *A visszatért Délvidék*, szerk. Csuka Zoltán, Budapest, 1941, 67–80. o.; Eiler Ferenc, *Kisebbségvédelem és revízió*, Magyar törekvések az Európai Nemzetiségi Kongresszuson (1925–1939), Budapest, 2007, 49–50. o., 52. o., 155–161. o., 166. o., 181. o., 196–200. o., 211. o., 232–236. o.

135 Puniša Račić (Andrijevica, 1886. július 17. – Belgrád, 1944. október 16.) az 1900-as évek elején a Fekete Kéz szerb titkos egység tagja volt. A szarajevói merénylet mellett ez az alakulat Nikola Petrović montenegrói királyt is meg akarta gyilkolni. Račić 1911-től a szerb katonai kémelhárítás tisztje volt, 1917-től szoros kapcsolatban állt Nikola Pašićtyal. A húszas évek első felében a Radikális Párt koszovói vezetőjeként számos köztörvényes bűncselekményt követett el. 1927-től a Szerb Csetnikek Szövetségét irányította, s ugyanebben az évben lett parlamenti képviselő. A Radić elleni merényletet, mint a Fehér Kéz tagja, Sándor király utasítására követte el. Tettéért

kodott a káosz, így a magyar párti képviselők munkája, a kisebbségi iskolákkal kapcsolatos törvénytervezetük is elakadt, de a népiskolai törvényt sem tudták elfogadtatni. 1929. január 6-án II. Sándor király felfüggesztette az alkotmányt, feloszlatta a parlamentet, a tartománygyűléseket és a városi képviselő-testületeket, betiltotta a pártok működését. Miniszterelnökké saját testőrparancsnokát, Petar Živkovićot[136] nevezte ki.

Mindezek a folyamatok természetesen kihatottak s érintették a magyar közösséget is. Az 1927-ben annyi nehézséggel és fáradtsággal megkezdett parlamenti építkezés így 1929 januárjában kényszerűségből félbeszakadt. A Magyar Pártot, akárcsak a többi pártot is, feloszlatták, a genfi kiutazásokat ellehetetlenítették, az éppen csak szerveződő magyar kulturális intézmények felállítása pedig szintén kényszerűségből elakadt.

Ha létezik a két világháború közötti délvidéki magyar históriának olyan szakasza, amelyet a legnehezebb rekonstruálni, akkor az az 1919 és 1921 közötti periódus után kétségkívül az 1929 és 1933 közötti időszak volt. A diktatúra idejében a lapokat cenzúrázták, így azokból érdemi információkat a késői utókor nem nyerhetett, a Magyar Párt betiltása miatt ezzel kapcsolatos iratok egyáltalán nem is keletkezhettek, a magánlevelezéseket felbontották, így az ott megfogalmazott mondatok összefüggéseire évtizedek távlatából csak utalásszerűen lehet következtetni.

Ennek ellenére, a rendelkezésünkre álló forrásokból az azért jól kirajzolódik, hogy a magyar közélet normalizálódása a diktatúra 1931-es konszolidációja után kezdődött meg. Ismételten a régi csatornákon, s akárcsak 1922-ben, úgy most is Fenyvesen keresztül indult meg a belgrádi elittel való első kapcsolatfelvétel.

1931 tavaszán a szabadkai rendőrkapitány magához rendelte Fenyvest, s közölte vele, hogy felsőbb utasításra azt az üzenetet adja át a volt magyar párti vezetőknek, hogy a magyarság jogos igényeinek az előremozdítása céljából vegyék fel a kapcsolatot a rezsimmel.[137]

A Svetomir Matić[138] bánnal való tárgyalásokon 1931 áprilisának első felében Strelitzky mellett Deák, Fenyves, Gráber, Achs és Várady vett részt,[139] amelyek egy óbecsei szerb ügyvéd közvetítésével szeptemberben is folytatódtak. Strelitzkynek írt egyik leveléből az derül ki, hogy ekkor már megkezdték a miniszterelnöki audiencia szervezését is.[140]

Arra, hogy a kormányfővel végül sor került-e a találkozóra, vagy sem, arról semmilyen adatot nem találtunk, s a tárgyalásokról sem kerültek eddig elő releváns iratok, ezért élünk azzal a gyanúval, hogy az nem történt meg. Az viszont egészen bizonyos, hogy már az első kapcsolatfelvételek során egyértelművé vált, hogy a megváltozott és adott új körülmények között a Magyar Párt újjászervezésére semmilyen esély nincs. Ehhez a belpolitikai fejlemények mellett az is hozzájárult, hogy a magyar–jugoszláv kapcsolatok ismét a mélyponton voltak: még el sem ült a frankhamisítással összefüggő bizalmatlansági légkör, amikor dinárhamisítási botrány okozott újabb feszültségeket.[141]

A megmaradt korabeli iratokból azonban egy olyan kép is kirajzolódik, miszerint a művelődési egyesületek, elsősorban a becskereki Közművelődési Egyesület engedélyezésével azért mégiscsak sikerült kimozdulni a holtpontról, s úgy tűnt, hogy ha a politikai szerveződés nem is, de a kulturális intézményépítés előtt talán megnyílhatnak a kapuk.

Azt is tudjuk, hogy a cenzúra éber figyelmének következtében megritkuló levelezések ellenére Várady, Strelitzky és Deák továbbra is szorosan tartották egymással a kapcsolatot, s az aktuálpolitikai ügyekben rendszeresen egyeztettek is egymással. Igaz, ezek a konzultációk, eltérően az előző periódustól, a kényszerítő körülmények miatt a legtöbb esetben feljegyzések készítése nélkül, a legtöbb esetben személyes találkozók során zajlottak. 1932. szeptember 18-án vagy Szabadkán, vagy Újvidéken találkozott is Strelitzky Váradyval és Deákkal, s azon a megbeszélésen Sántha György is jelen volt.[142] Hogy ott és akkor miről

húsz év börtönbüntetésre ítélték. 1944 októberében a Belgrádba bevonuló partizánok halálra ítélték és kivégezték.

136 Petar Živković (Negotin, 1879. január 1. – Párizs, 1947. február 3.) a katonai akadémiát Belgrádban végezte. A Dragutin Dimitrije Apis vezette Fekete Kéz nacionalista szervezet tagjaként vett részt 1903-ban az Aleksandar Obrenović király elleni katonai puccsban és az uralkodó meggyilkolásában. Az időközben túlhatalomra szert tett Apis ellensúlyozására 1912-ben megalapította a Sándor trónörököshöz hű Fehér Kéz titkos egységet, amely rövidesen a Karađorđević-dinasztia elit egysége lett. 1916-ban az egyik főszereplője volt az időközben a szerb titkosszolgálatot irányító, s jelentős befolyással bíró Apis letartóztatásának, majd 1917-es kivégzésének. Ugyanebben az évben a Királyi Gárda parancsnokává nevezték ki. 1929. január 6-a és 1932. április 4-e között a Jugoszláv Királyság miniszterelnöke volt. 1941-ben emigrált, a háborút követően az újra létrejött Jugoszláviában berendezkedő kommunista hatalom ellen szervezkedett. A kommunista hatóságok 1946-ban távollétében halálra ítélték, 1947-ben Párizsban hunyt el.

137 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1931. március 17. In A. Sajti, i. m. 2016, 247–249.

138 Svetomir Matić (Kraljevo, 1870. november 24. – Újvidék, 1931. május 2.) a hadiakadémiát 1891-ben végezte el. Szerb, majd jugoszláv tábornok volt. 1930-ban nevezték ki bánná, azonban a következő év májusában váratlanul elhalálozott.

139 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1931. április 10. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

140 Miloš Vlahović levele Strelitzky Déneshez, 1931. szeptember 26. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

141 A dinárhamisítási botrányról l. Kántás Balázs–Szerényi Ildikó, *Dinárhamisítás a Délvidéken*, http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/dinarhamisitas_a_delvideken.

142 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1932. szeptember 15. In Várady-hagyaték, 14. doboz.

esett szó, azt nem tudjuk, azonban az adott helyzetben vélhetőleg kulcsfontosságú kérdések dőlhettek el. Pár nap múlva ugyanis Strelitzky arról értesítette Váradyt, hogy Sántha október 9-én ebéddel és szállással várta szabadkai otthonában.[143]

Vélhetőleg ekkor konkretizálódott az egységes, országos magyar kulturális egyesület létrehozásának a terve. Várady 1932. december 29-én azért hívta össze 1933 januárjának első napjaira Becskerekre a korabeli magyar mérvadó értelmiséget, hogy az őket elválasztó politikai különbözőségek ellenére kezdjék meg annak az ernyőszervezetnek a megszervezését, amely kulturális központként fogná össze a magyar kulturális egyesületeket.[144]

Erre az értekezletre 1933. január 7-én került sor Becskereken, s azon jelen volt a délvidéki magyarság politikai és értelmiségi színe-java. A konferenciát Várady nyitotta meg, aki arra utalt, hogy a diktatúra bevezetése után a magyar kisebbség a vezetők és az irányítás hiányában lényegében széthullott, a magyar tömegek pedig teljesen tanácstalanok voltak ebben az új helyzetben. A tanácskozást pedig azért hívta össze, hogy ebből az apátiából való kiutat megtalálják, egységes munkatervet dolgozzanak ki, s meghatározzák az azok végrehajtásáért felelős személyeket.

A jelenlévők ott és akkor abban is egyetértettek, hogy az adott politikai viszonyok között az egyetlen lehetséges mozgástér a politika mellőzése melletti kulturális és gazdasági szervezkedés lehet. Abban is egyetértés volt, hogy a kulturális ernyőszervezet a Magyar Közművelődési Egyesület legyen, s annak székhelyévé pedig Becskereket tegyék meg.[145]

A szervezkedés felemásan, csalódásokkal, ugyanakkor biztató jelekkel indult meg. 1933. január 23-án a rendőrség még megakadályozta a zentai alapszervezet megalakulását.[146] A Dunai bánság báni hivatala azonban 1933. február 12-én helyt adott a zombori Petrényi József panaszának, amelyben azt sérelmezte, hogy a helyi rendőrség még 1932-ben megakadályozta a Zombori Magyar Közművelődési Egylet rendkívüli közgyűlését. Ennek következtében 1933. március 4-én a zombori rendőr-főkapitányság is engedélyezte a városban a Közművelődési Szövetség zombori tagozatának a megnyitását.[147]

[143] Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1932. szeptember 30. In Várady-hagyaték, 23. doboz.

[144] Dr. Várady Imre körlevele egy egységes, országos kulturális egyesület létrehozására, 1932. december 29. In A. Sajti, i. m. 2016, 258–259. o.

[145] A becskereki Magyar Közművelődési Egylet 1933. január 7-i értekezletének jegyzőkönyve. In A. Sajti, i. m. 2016, 270–276. o.

[146] Prestojništvo gr. Policije, Sente. Predmet: Mađarsko kulturno udruženje iz Vel. Bečkereka, izveštaj o osnivanju Produžnice u Senti. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

[147] Prestojništvo Gradske Policije Sombor, rešenje kr. Banske Uprave Dunavske Banovine u Nsadu II. Br.5526/933. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

A kedvező fordulat következtében 1918 óta nem látott kulturális kezdeményezések sora indult meg; ifjúsági tagozatok alakultak, művelődési rendezvények tartattak meg, amatőr színtársulatok formálódtak, melyek aztán Bácska és a Bánság egészét behálózták, s Becskerek mellett elsősorban az immáron Strelitzky vezetése alatt álló szabadkai Népkörben csúcsosodtak ki.[148] Új tervek születtek a magyar sajtóval kapcsolatban is,[149] ekkor látott napvilágot Kende Ferencnek[150] a magyar agrárnépességet, a kisiparosok tömegét és a polgárságot is lefedő népművelési tervezete.[151] Ez az a rövid felívelő periódus, amikor megjelent a *Kalangya* első száma,[152] majd 1934-ben Szabadkán a *Híd* folyóirat is útjára indult.[153]

Úgy tűnt, hogy az oktatáspolitikai megszorítások ellenére ennél a kulcskérdésnél is sikerül kimozdulni a holtpontról. Bár az elemi és a középiskolai kérdésben nem történt érdemi változás, a Várady-hagyatékban megmaradt iratok sora tanúskodik arról, hogy Várady és Deák intenzív munkájának köszönhetően megszerveződött a magyar egyetemistákat támogató segélyalap is.[154]

1933-ban így alakulhat meg a Belgrádban tanuló, zömében az iparosok, kiskereskedők és az anyagi egzisztenciájukat teljesen elvesztő, mélyszegénységben tengődő értelmiségi szülők gyermekeit tömörítő Bolyai Farkas Magyar Diák-

[148] Garay Béla, *Magyar műkedvelő az őrhelyeken,* Szabadka, 2012, 43–65. o.

[149] Kende Ferenc levele Várady Imréhez és Strelitzky Déneshez, 1933. május 16. In A. Sajti, i. m. 2016, 293–294. o.

[150] Kende Ferenc (Nagybecskerek, 1886. július 14. – Budapest, 1974. április 3.) az első világháború előtt a Huszadik Század kiadóhivatalának volt a főnöke, majd Párizsban, Londonban élt. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, 1926-ban Szabadkán telepedett le, ahol Literária néven könyv- és lapterjesztő vállalatot hozott létre. Elsőként támogatta Szenteleky Kornél irodalomszervezői tevékenységét, együttműködést teremtett a *Napló* és a *Kalangya* között, közvetített a politika és az irodalom között. 1934-ben a hatalom ellehetetleníttette a működését, így a *Reggeli Újság* kiadóhivatalának a vezetője lett. 1941-ben Budapestre költözött.

[151] Kende Ferenc népművelési tervezete, 1933. szeptember 7. In A. Sajti, i. m. 2016, 301–304. o.

[152] A *Kalangya* történetét l. Utasi Csaba, *Irodalmunk és a Kalangya,* Újvidék, 1984.

[153] A *Híd* történetéről l. *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás,* Tanulmányok a *Híd* történetéből, szerk. Faragó Kornélia, Újvidék–Zenta, 2014.

[154] Ezzel kapcsolatban l. például *Az 1933-ban támogatott magyar egyetemisták és tanítóképzős hallgatók névsora.* In A. Sajti, i. m. 2016, 289. o.

egyesület.[155] Ennek elnöke 1934-ben Csapo Sándor[156] lett, s Strelitzky közbenjárására sikerült megszervezni a Bolyai menzáját is.[157]

A biztató kezdetek után az egyre erőteljesebb építkezés és kulturális felvirágzás azonban váratlanul megtört. Belgrád 1934-ben visszatért a furkósbot politikára. 1934. április 14-én, tehát még a marseille-i királygyilkosság előtt, az Újvidéken székelő Dunai bánság báni hivatala feloszlatta a Közművelődési Szövetséget,[158] majd 1934. június 9-én Aleksandar Preradović szabadkai rendőrfőnök a szabadkai Népkör működését is betiltotta, és lefoglalta annak minden ingó és ingatlan vagyonát.[159]

8.

Ismét jó egyéves kényszerszünet következett. Annak ellenére, hogy a magyarság politikai érdekképviselettel nem rendelkezett, a különböző ügyek kijárásai az előző időszakhoz képest azért mégiscsak gördülékenyebben zajlottak. Bár a lényeges politikai kérdésekben továbbra sem történtek érdemi elmozdulások, az apróbb, zömében egyéni ügyekkel kapcsolatban azonban 1936-tól már sikerrel lehetett kopogtatni a belgrádi ajtókon.

A megmaradt iratok arról tanúskodnak, hogy a harmincas évek első felében a fő prioritás a magyar művelődési intézmények újbóli engedélyezésének a kijárása volt. 1933 januárjában Strelitzky és Várady járt a bánnál az ügy érdekében.[160] Áprilisban pedig Ivković Ivandekićet[161] kérték meg arra, hogy közvetítsen Stevan Ćirić[162] oktatási miniszternél a kultúregyesületek ügyében.[163] Bár a tárgyalások elhúzódtak, 1936 végére végül megtörtént az áttörés: 1936. december 6-án másfél évnyi kényszerű szünet után a betiltott Népkör, igaz, Magyar Olvasókör néven és új alapszabállyal, újra megkezdhette munkáját.[164]

1936 júliusában Várady arról értesítette Strelitzkyt, hogy száztíz hadirokkant nyugdíjjogosultságának az ügyében kell eljárniuk. A tárgyalásokra július 8-án került sor Stanković[165] miniszternél.[166] 1936 szeptemberében Deák ismét Genfbe utazott, s ezzel párhuzamosan Váradyval egy olyan memorandumot is szerkesztettek, amely a magyar tanítóképző megnyitását kérte a miniszterelnöktől. Ennek előzménye egyébként az volt, hogy a képző megnyitását Deák már 1935-ben, majd 1936-ban újra kérelmezte a kultúrminisztériumtól.[167] A kezdeményezés végül elbukott: 1936. október 16-án az oktatási miniszter arra hivatkozva utasította el azt, hogy az 1934/35-ös tanévre mindösszesen csak egy magyar anyanyelvű hallgató iratkozott be a belgrádi tanítóképzőbe.[168] Október utolsó napjaiban Deák és Strelitzky kért és végül kapott is időpontot Anton Korošec[169] belügyminisztertől, azonban érdemi előrelépést ekkor sem sikerült elérni.[170]

155 Lévay Endre, *A kisebbségi Egyetemisták élete,* Kalangya, 1934. december, 913–914. o.

156 Csapo Sándor életrajzi adatait nem sikerült rekonstruálni.

157 Gubás Jenő, *Értelmiségünk bölcsője,* A belgrádi magyar egyetemista egyesületek története, Horgos, 2017, 48. o.; Dévavári Zoltán, Árkádia útján (Indulás és útkeresés – a Híd eszme- és politikatörténete 1934–1941), in *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás,* 27–29. o.

158 Várady Imre panasza a Királyi Államtanácsnak a Közművelődési Szövetség feloszlatásával kapcsolatban. In Várady-hagyaték, 9. doboz.

159 Csuka, i. m. 428. o.; Garay, i. m. 65. o.; Dévavári, Árkádia útján, 34–35. o.

160 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1935. január 21. In Várady-hagyaték, 9. doboz.

161 Ivan Ivković Ivandekić (Szabadka, 1882. május 26. – Szabadka, 1968. november 6.) mérnöki tanulmányait Budapesten folytatta. 1918-ban a Bunyevác–Szerb Nemzeti Tanács tagja volt. Előbb a Bunyevác–Sokác Pártban, majd a Horvát Parasztpártban politizált. 1931-től a mindenkori kormánypártok tagja volt. 1933 és 1934 között Szabadka polgármestere, 1934 és 1938 között a városi képviselő-testület elnöke volt.

162 Stevan Ćirić (Karlóca, 1886. május 31. – Karlóca, 1955. június 25.) filozófiát és történelmet Bécsben tanult. A Radikális Pártban kezdett el politizálni, 1931-ben parlamenti képviselőnek választották, 1935 júniusától 1939 januárjáig az Országgyűlés elnöke, illetve 1934. december 20-a és 1939. augusztus 26-a között oktatási miniszter volt.

163 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1935. április 16. In Várady-hagyaték, 9. doboz.

164 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör Választmányának 1936. évi december 6-án megtartott üléséről.

165 Svetozar Stanković 1935. március 7-e és 1939. február 5-e között az agrárminiszteri tisztséget töltötte be.

166 Várady Imre levele Strelitzky Dénesnek, 1936. június 1. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

167 Deák Leó levele Várady Imréhez, 1936. szeptember 11. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

168 Az oktatási miniszter levele Várady Imréhez, 1936. október 16. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

169 Anton Korošec (Biserjane, Sveti Jurij ob Ščavnici, 1872. május 12. – Belgrád, 1940. december 14.) 1907-től a Szlovén Néppárt tagja, 1917-től a bécsi parlamentben működő Jugoszláv Klub vezetője volt. 1918. október 29-én a Szlovén–Horvát–Szerb Állam tanácsának az elnöke, a Szerbiával történt egyesülés után az új délszláv állam miniszterelnök-helyettese, 1928 és 1929 között miniszterelnök, 1935 és 1939 között belügyminiszter volt.

170 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1936. október 30. In Várady-hagyaték, 5. doboz.

1937. április 28-án aztán Milan Stojadinović[171] miniszterelnök is fogadta Váradyt, Strelitzkyt és Deákot. A megbeszélések a választási együttműködésről és az ezzel összefüggő kompromisszumokról szóltak. Váradyék elsősorban a Magyar Párt működésének az újbóli engedélyezését kívánták elérni, azonban erről a kormányfő hallani sem akart. Ugyanakkor ígéret született a névelemzés eltörlésére, a kulturális egyesületek engedélyezésére, a magyar tanítók visszahelyezésére és a belgrádi magyar tanítóképző ügyének a rendezésére.[172] Mindehhez az is hozzájárult, hogy Belgrád egyre nagyobb aggodalommal figyelte a Nagy Iván-féle[173] szervezkedés térnyerését, amely nyíltan együttműködött a kormány ellenzékével.[174] Ráadásul jelentős változások történtek a nemzetközi politika színterén is. A jugoszláv külpolitika mozgásterét ugyanis egyre inkább az erősödő náci Németország politikai és gazdasági térnyerése határozta meg. Ennek egyenes következményeként az ország a harmincas évek második felében fokozatosan a német érdekszférába sodródott. Mindez az addigi franciabarát külpolitikai orientáció fokozatos feladását eredményezte. 1936-ban már recsegett-ropogott a kisantant szövetsége. Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia képviselői 1938 augusztusában a szlovéniai Bledben találkoztak utoljára. Rövidesen, 1939 márciusában Csehországot megszállták a német erők, s annak felbomlásával formálisan is megszűnt a kisantant. 1938 tavaszán a náci Németország bekebelezte Ausztriát, szeptember 30-án a müncheni egyezmény értelmében a Szudéta-vidék is Németországhoz került.

[171] Milan Stojadinović (Čačak, 1888. augusztus 4. – Buenos Aires, 1961. október 26.) jogi tanulmányait Belgrádban végezte, közgazdasági doktorátust 1911-ben szerzett. 1922 és 1935 között három alkalommal töltötte be a pénzügyminiszteri tisztséget. 1935-től 1939-ig Jugoszlávia miniszterelnöke volt. Külpolitikájában kezdetben igyekezett elhárítani a német és az olasz fenyegetést, azonban országa folyamatosan a központi hatalmak befolyása alá sodródott, s idővel maga is egyre többet vett át az olasz fasiszta hatalomgyakorlás technikájából. A horvát kérdésben merev álláspontot képviselt, 1939-ben az egyre nyilvánvalóbb vezéri ambíciói mellett ez okozta politikai bukását. Nem sokkal később internálták, röviddel a háború kitörése után brit fogságba került. 1948-tól Argentínában élt. 1954-ben egyezményt kötött az emigrációban élő Ante Paveličtyel, amely a második Jugoszlávia felosztását látta elő.

[172] A. Sajti, i. m. 2004, 85–86. o.

[173] Nagy Iván (Újvidék, 1904 – San Francisco, 1972) ügyvéd, a Magyar Párt polgári centralista szárnyával szemben álló, a horvát ellenzékkel szövetséget kereső keresztényszocialista kisebbségpolitikus. 1942 és 1944 között a magyar parlamentbe behívott országgyűlési képviselő. A keresztényszocialista *Nép* lap egyik alapítója. A második világháború után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, s haláláig jelentős szerepet játszott a magyar emigráns mozgalomban. A jugoszláv hatóságok népellenségnek nyilvánították.

[174] Uo.

Az események ilyen alakulása után Belgrád attól is tartott, hogy a Népkör körül kulminálódott konfliktusok ellenére a magyar politikai körök között végül az ellentétek is elsimulhatnak, mivel Deák és Nagy között 1938 nyarán ilyen jellegű tárgyalások folytak, s ennek esetleges sikere viszont egy magyar egységfront létrejöttének a veszélyét hordozta magában, amely horvát mintára esetleg egy maximális nemzetiségi autonómia igényével léphetne fel.[175]

Az 1938. december 11-i választásokra aztán Belgrádban megszületett a döntés az egykori Magyar Párt prominenseit, de Nagy Ivánékat is irritáló Szántó-féle hűségmozgalom ejtéséről. A választások után a magyar kisebbségi kérdésben közvetlen párbeszéd kezdődött meg a magyar és a jugoszláv kormánykörök között. Budapest a belgrádi magyar követségen keresztül kezdetben három képviselői helyet kért a következő választások után, illetve egy szenátori helyet. Ilyen előzmények után, 1939 januárjában Várady Imrét kinevezték szenátorrá.[176]

1939. március 21-én Várady nagy beszédet tartott a szenátus pénzügyi bizottságában, ahol az alkotmány szellemében és a törvényes rendelkezések alapján követelte a magyar sérelmek és panaszok méltányos orvoslását. Beszédében hangsúlyozta, hogy elsősorban a gazdaság-, az adó-, a kultúr- és iskolapolitika kérdéseinek a megoldását várja, ugyanakkor hitet tett a szabad mozgás és utazás jogának a biztosítása, a közigazgatási határok átszervezése mellett is. Várady az elmúlt évtizedek magyar–szerb kapcsolatrendszerének az alakulását történelmi távlatokban áttekintve arra is emlékeztette szenátortársait, hogy az első világháború idején Tisza István magyar miniszter egyik parlamenti beszédében elismerte a szerb hadsereg helytállását, fegyelmét, de utalt Horthy mohácsi beszédére, s mindazokra a gesztusokra, amelyeket az elmúlt évtizedekben a magyar politika elsősorban a szerbek irányába tett meg.[177]

1939. április 19-én értekezletet tartott a volt Magyar Párt vezetősége. Itt lényegében Várady előbbi beszédének a szellemében összesen tizenegy pontban pontosították a magyarság sérelmeit és kívánságait. Ez nem sokban tért el az 1922 első felében összeírt, a fentiekben már ismertetésre került kívánságoktól. Az értekezlet kimondta a Magyar Párt újraszervezése engedélyezésének a kívánalmát, a számarányos parlamenti és szenátusi helyeket, a kisebbségi kulturális egyesületek szabad létesítését, azok arányos állami támogatását, a közmunkáknál a magyarság alkalmazását, az adókivető bizottságokban a számarányos magyar képviseletet, a magyar iskolajog külön törvényben való biztosítását, a magyarság számarányának megfelelő magyar középiskolák létrehozását, a magyar tanítók utánpótlásának a biztosítását, s *„kifejezetten kérik annak a jognak a biztosítását,*

[175] A. Sajti, i. m. 2004, 88. o.; Uő, Várady Imre és hagyatéka, in Uő, i. m. 2016, 58–59. o.

[176] A. Sajti, i. m. 2004, 88–89. o.

[177] Várady Imre beszéde a Jugoszláv Királyság szenátusában, 1939. március 21. In A. Sajti, i. m. 2016, 580–585. o.

hogy a magát magyarnak valló szülők gyermekei csupán magyar iskolába járhatnak és semmiféle névelemzéssel és egyéb erőszakos cselekményekkel nem kényszeríthetők más tannyelvű iskolába". Az értekezlet a tizedik pontban a magyar alkalmazottak felvételét kérte az állami intézményekbe, hivatalokba, törvényhatóságokba és a községi szervekbe, s végezetül kérték az útlevél kiadásával kapcsolatos korlátozások felülbírálatát.[178]

Várady a magyar sérelmek orvoslására 1939. február elsején állította fel a Népirodát. A Tóth Ferenc[179] vezetése alatt álló irodához 1940 áprilisáig összesen kétszáz panasz, illetve tanácsadási kérelem futott be. Harminchét esetben hadirokkant ügyben fordultak az irodához, húsz esetben állás és munkakereséssel, tizennyolc esetben iskolaügyben keresték azt fel, tizenöt esetben ingatlanátruházási, tíz esetben munkásbiztosító elleni panasszal fordultak az irodához. Számos panasz és kérelem érkezett be a közművelődési, gazdaköri alapításokkal, földigényléssel, trafikengedélyezéssel, iparigazolvány-megszerzéssel, jegyzővisszahelyezéssel, katonai behívásokkal kapcsolatban is.[180]

Ezeket a panaszokat többnyire az akkor már bejáródott kijárásos ügyintézéssel próbálták meg orvosolni. A fennmaradt iratok arról tanúskodnak, hogy innentől kezdve nemcsak a magyarság politikai kérdésével kapcsolatos nagy, stratégiai kérdések ügyében zajlottak rendszeres találkozók, amelyekben a fentiekben már említett Nikola Bešlić volt a fő kapcsolattartó,[181] hanem az egyszerű, hétköznapi emberek fenti ügyeinek a kijárása, azok megoldása is előtérbe került. Ebben a munkában az ügyvédként Belgrádban élő Lengyel Ferenc[182] mellett Várady Imre fia, József[183] vitte a főszerepet.[184]

Deák ebben az időszakban a magyar iskolákkal kapcsolatos kérdéseknek szentelte az idejét. 1940 márciusában állította össze az elemi iskolák és a gimnáziumok magyar tagozataira jelentkező tanerő névsorát. Az ezzel kapcsolatos ügykijárást Bešlić és Lengyel közvetítésével Deák és Várady intézte.[185]

[178] A volt magyar párti képviselők értekezletének jegyzőkönyve, 1939. április 19. In A. Sajti, i. m. 2016, 590–592. o.

[179] Tóth Ferenc (?–1955) becskereki kisiparos, fazekasmester. A Magyar Párt és a magyar kulturális élet aktív résztvevője, 1939-től a becskereki Népiroda titkára volt.

[180] Tóth Ferenc titkár beszámolója a Népiroda 1939 óta végzett munkájáról, 1940. április 19. In A. Sajti, i. m. 2016, 645–646. o.

[181] L. például Várady Imre válasza Deák Leónak és Király Károlynak, 1940. február 3. In A. Sajti, i. m. 2016, 620. o.

[182] Lengyel Ferenc életrajzát nem sikerült rekonstruálni.

[183] Várady József (Nagybecskerek, 1912. január 16. – Nagybecskerek, 1988. április 30.) Várady Imre fia, ügyvéd. A harmincas évek közepétől apja ügyvédi irodájában dolgozott. Tevékeny szerepet játszott a magyarság kulturális, politikai ügyeinek a jogi intézésében, képviseletében.

[184] Lengyel Ferenc levele Várady Imréhez, 1939. szeptember 19. In A. Sajti, i. m. 2016, 606. o.; Lengyel Ferenc belgrádi ügyvéd levele Várady Imréhez, 1940. november 1. Uo. 683. o.; Lengyel Ferenc belgrádi ügyvéd levele Várady Józsefhez, 1940. november 7. Uo. 685–686. o.

9.

Az elsősorban külpolitikai események következtében keletkezett belpolitikai mozgástér kiszélesedésével úgy tűnt, hogy a magyarság ügye végre kimozdult a holtpontról. Csakhogy a harmincas évek második felében újabb belharc bontakozott ki, amely az 1924-1925-ös konfliktusoktól jóval tágabb horizontot ölelt fel.

A húszas–harmincas évek fordulójára az „öregek" nemzedékének egymás közötti harca mellett ugyanis megjelent és helyet követelt magának az időközben felnövekedett új kisebbségi magyar generáció is, s frontális támadást intézett nemcsak az előző periódus konvencionális gondolatvilágával és felfogásával szemben, hanem egymással is komoly ideológiai, sokszor már-már szellemi háborús összetűzéseket kreált.

Ennek előzménye az, hogy a megmaradt középosztály és a birtokosok gyermekei a húszas évek közepétől többnyire a Zágrábi Egyetemre iratkoztak be, s 1924-ben elsőként itt is alakult meg Vilt Vilmos[186] újvidéki orvos támogatásával a Vojvodina nevű katolikus diákegyesület, amely kezdettől fogva a keresztény világnézet szellemiségében fejtette ki tevékenységét. 1932-ben jött létre a Boldog Krizinről elnevezett diákkonviktus, 1936-ban pedig létrehozták a zágrábi magyar diákotthont. Az egyesület erejét, befolyását mutatta az is, hogy 1934-re a költségvetése már elérte az évi ötvenezer dinárt.[187] Ebben az évben mintegy százötven magyar egyetemi hallgató tanult Zágrábban, többségük az orvosi, az állatorvosi, a gyógyszerészeti, illetve a jogi karon. Közülük mintegy százan voltak tagjai az 1932-ben alapított Zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesületének. A tagság zöme a középosztálybeli, jómódú vagy vagyonos családok gyermekeiből került ki, hivatalos világnézetük pedig a keresztényszocializmus volt. Azonban a tagok egy része a nemzetiszocializmus irányába tolódott el, s magának az egyesületnek a szervezeti felépítése is a vezérelvet követte.[188]

[185] Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 6. In A. Sajti, i. m. 2016, 631–632. o.; Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 11. Uo. 633–634. o.

[186] Vilt Vilmos (1875–1939) orvos, az újvidéki jódfürdő alapítója és igazgatója, a *Délbácska* napilap egyik kezdeményezője. A Magyar Párt helyi vezetője, 1927 és 1929 között városi képviselő, a Belvárosi Katolikus Kör díszelnöke.

[187] Csuka, i. m. 488–489. o.

[188] *A zagrebi főiskolai hallgatók,* Híd, 1937. január–február, 21–22. o.; Lévay, i. m. 913. o.

Ebből a szellemi körből nőtt ki aztán Nagy Iván mozgalma, akiről a zágrábi magyar konzul egyébként már 1926 folyamán értesítette Budapestet.[189] Nagyra zágrábi tartózkodása során nagy hatással volt a horvát politikai mozgalom, eszmeképe a retorikájában republikanizmust hirdető, a valóságban azonban nagy horvát ambíciókat dédelgető Stjepan Radić[190] Horvát Parasztpártja volt, amely Nagy szemében a Belgrád elleni sikeres politikai küzdelmet testesítette meg. Ennek hatására fogalmazta meg téziseiben a magyar ellenállást, a népi gyökerekből való szervezkedést és a zágrábi politikai orientációt.

Míg a Magyar Párt fennállása során mindvégig sikertelenül próbált meg elés leérni a nincstelen magyar falusi tömegekhez, addig Nagy Iván a Horvát Parasztpárt politikájának lényegi elemeit és kommunikációs technikáját átvéve a földkérdést jobboldali radikális eszközökkel kívánta megoldani.

1935. december 8-án a *Nép* című hetilap megalapításával,[191] az újvidéki *Reggeli Újság* napilap támogatásának a megszerzésével, valamint 1940. november 1-jén a *Jugoszláviai Magyar Élet*, 1941-től a *Magyar Élet* kéthetente megjelenő folyóirattal olyan médiatérre és kommunikációs eszközökre tett szert, amelyek révén sikerült megtörnie a délvidéki magyar médiatérben a *Bácsmegyei Napló* – ekkor már csak *Napló* addigi kétségtelen dominanciáját, s sikeresen tudott eljutni és hatni a magyar társadalom szinte minden társadalmi rétegére. Ennek a többsíkú politikai kommunikációnak, no meg az állandó terepi munkának és a konspiráción alapuló sejtszervezetek megalakításának köszönhetően Nagy Iván elsősorban a Tisza mentén és Dél-Bácskában – Óbecsén és Újvidéken – nagy hatást tudott gyakorolni – a Magyar Párt által a húszas években gyakorlatilag megszólításra képtelen – magyar nincstelenek tömegeire, akik személyében nem a karrier-, hanem elsősorban a munkáspolitikust látták.[192]

Időközben a Belgrádi Egyetemen is fontos változások történtek. A szerb főváros egyetemére a földrajzi közelség, az olcsóbb megélhetés miatt elsősorban az

[189] A. Sajti, i. m. 2004, 87. o.

[190] Stjepan Radić (Trabajevo Desno, 1871. május 11. – Zágráb, 1928. augusztus 8.) horvát politikus, a Horvát Parasztpárt első elnöke volt. Az 1920-as években a szerb centralista pártok fő ellenfele, távlati célja Horvátország önrendelkezésének a kivívása volt. Bár 1925-ben kiegyezett Belgráddal, de tartós megbékélésre nem került sor. 1928-ban a belgrádi parlamentben gyilkolták meg.

[191] Csuka János idézett munkájának 494. oldalán a *Nép* megjelenési dátumát tévesen 1936. december 8-ára tette. Ezzel szemben a Létmányi István által szerkesztett *Nép* 1. évfolyamának 1. száma 1935. december 8-án jelent meg. Utolsó megjelent példánya a 7. évfolyam 47. száma volt 1941. december 25-én. Ezt követően Radicsevich Sándor szerkesztésében *Új Nép* címen jelent meg 1942 és 1944 között.

[192] Nagy Iván két világháború közötti politikai tevékenységét és a Magyar Párt viszonyát bővebben l. A. Sajti, i. m. 2004, 88–94 o.; Csuka, i. m. 494–499. o.

iparosok, a kiskereskedők vagy az anyagi egzisztenciájukat teljesen elvesztő, és ezért mélyszegénységben tengődő értelmiségi szülők gyermekei iratkoztak be.[193]

A Belgrádi Egyetem kihelyezett tagozatán, a szabadkai jogi fakultáson lévő magyar hallgatók aktívan bekapcsolódtak a Népkör, később a Magyar Olvasókör munkájába: a nevükhöz volt köthető az Ifjúsági Kultúrosztály létrehozása, s emellett színházi és ismeretterjesztő előadásokat tartottak, valamint az analfabetizmus felszámolásának céljával rendíthetetlenül járták a Szabadka környéki falvakat.[194]

Ebből a belgrádi, szabadkai és a Zágrábban perifériára sodródott közegből formálódott aztán ki Mayer Ottmár[195] vezetésével az az egyértelműen baloldali, sőt, kommunista irányzat, amely 1936-ban a *Híd* folyóirat átvételével megjelenhetett a délvidéki magyar médiapiacon is, s ezáltal kitört az addigi közéleti elszigeteltségből.

Mayer, aki Nagyhoz hasonlóan – igaz, teljesen más politikai ideológia és koncepció mellett – ugyancsak vezéri ambíciókat dédelgetett, s az már talán csak a sors és a kor paradoxona lehetett, hogy mindketten a *„régit végleg eltörölni"*, vagyis a húszas évek kisebbségi liberális polgári politikájának a meghaladásában látták politikai ambícióik valóságban történő realizálásának az esélyét.

A két hasonló habitusú, de ideológiailag homlokegyenest eltérő koncepciót képviselő Mayer és Nagy közötti összecsapás, amelybe a Magyar Párt prominens politikusai is belesodródtak, sorsszerűen be is következett.

A Magyar Párt egykori prominensei, de különösen Várady, Strelitzky és Marton Andor[196] már a kezdetektől ingerülten figyelték Nagy Iván mozgalmá-

[193] Lévay, i. m. 913–914. o.

[194] Csuka, i. m. 494. o.

[195] Mayer Ottmár (Temesvár, 1911. november 11. – Szabadka, 1941. november 18.) szüleivel 1917-ben költözött Szabadkára, a gimnáziumot 1930-ban végezte el. Budapesti egyetemi tanulmányait az anyagiak miatt kénytelen volt abbahagyni. Ezután Kolozsváron a református főiskolán folytatott teológiai tanulmányokat. 1935-től a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, a *Híd* folyóirat munkatársa, majd szerkesztője. 1941-ben előbb a jugoszláv, majd a magyar hatóságok is letartóztatták. 1941. november 18-án kommunista szervezkedés, szabotázsakciók, gyújtogatás, szovjet ejtőernyősök fogadására tett kísérlet vádpontjaiban bűnösnek találták, s kivégezték.

[196] Marton Andor (Ják, 1886. február 6. – Becskerek, 1943. június 21.) tanulmányait a magyaróvári gazdasági akadémián fejezte. Előbb Kassán volt tanár, majd 1884-től a Torontál megyei gazdasági egyesület főtitkára lett. 1918 előtt elsősorban birtokpolitikával foglalkozott, s több szaklap, folyóirat munkatársa volt. Évtizedekig volt a Bánáti (Becskereki) Közművelődési Szövetség elnöke, anyagilag támogatta a magyar lapokat, a becskereki *Torontál* napilap felelős szerkesztője, Várady Imre egyik legszűkebb bizalmasa volt.

nak a térnyerését, de bizalmatlansággal és tanácstalansággal reagáltak a kommunista hidasok mind erőteljesebb kibontakozására is.[197]

Bár a *Híd* Szabadkán jelent meg, a szabadkai magyar politikai erőtérben a Mayer köré tömörülő hidasok az agrárproletariátus soraiban egyre nagyobb népszerűségük ellenére sem tudtak valós politikai befolyásra szert tenni. Ugyanezzel a problémával, igaz, teljesen más előjellel, Nagy Iván is kénytelen volt szembesülni.

Ráadásul ez volt az az időszak is, amikor a magyar politikai színtéren megjelent Szántó Gábor,[198] akire Belgrád kreálmányaként az 1929-es királyi diktatúra bevezetése után azt a feladatot szabták, hogy az ő személyével is demonstrálják a hazai ellenzék és külföld felé az új politikai rendszernek azt a széles társadalmi bázisát, amelyet a kisebbségek is támogatnak.

1930-ban ő alapította meg a belgrádi kormánypárt, a Jugoszláv Egységmozgalom magyar szervezetét, s karrierje üstökösként kezdett felívelni: 1931-ben előbb szabadkai önkormányzati, majd országgyűlési képviselő lett. Bár képviselővé választása után számos alkalommal szót emelt a magyarok sérelmei és gazdasági hátrányai miatt, zsidó származása és felszólalásainak a gusztustalanság határát súroló hűségnyilatkozatai miatt számos támadás érte, s a magyar tömegek végeredményben sosem fogadták el vezetőjüknek.

Hogy ellensúlyozza Prokopy Imre a délvidéki magyarság helyzetével kapcsolatos, a genfi Népszövetséghez beadott beadványait, ő alapította meg a kormányhoz lojális Jugoszláviai Magyar Népszövetségi Ligát.[199]

Ezen küzdelmek fő színtere, a *Nép* és a *Híd* hasábjain zajló kölcsönös támadások frontja mellett, a szabadkai magyarság kulturális bástyájának számító Népkör, 1934-es újraindulásától Magyar Olvasókör lett, s a Népkör ellenőrzése feletti hatalmi harc aztán aránylag rövid idő alatt túllépett a klasszikus ideológiai csatározásokon. Egyre inkább kitapinthatóbb lett mind Mayerék, mind Nagy Iványék részéről az egykori magyar párti politikusokkal szembeni generációs averzió, másrészt pedig, mivel az Olvasókör vezetőségében és tagságának soraiban is jelentős volt a helyi izraeliták száma, így a küzdelem fókuszába az ideológiai és generációs párharcok mellett a zsidókérdés került.

Az antiszemita kilengések ellen tiltakozva 1938. január 2-án Strelitzky Dénes lemondott az Olvasókör ügyvezetői tisztségéről. Döntésének a súlyával maga is tisztában volt: *„Úgy érzem, hogy én voltam az utolsó, aki még úgy, ahogy össze tudtam fogni itt minden számot-tevő tényezőt, s legalább presztízs erőt tudtam az itteni magyar szervezkedésnek szerezni. Most ezt végveszély fenyegeti. Attól lehet tartani, hogy vagy egy ádáz testvérharc keletkezik, vagy pedig a vezetőség, nem vonva le semmi konzekvenciát, helyén maradva Szántó mellé áll, elvbarátainkat téve felelőssé a Kör bekövetkezett válságáért. Mindkettő kétségbeejtő perspektíva, amit még növel az is, hogy Szántó emberei úgyszólván kizárólag az ellencsoporttal mentek s így most esetleg két lóra ülhet."*[200]

Strelitzky aggodalma rövidesen a valóságban is realizálódott: az elnyúló csatározások során mindkét fél a szemben álló tábor kizárását követelte, s a felállított különböző bizottságok sem tudták a szembenállókat egymással kibékíteni, így végül a törés balról is és jobbról is megtörtént.

1939. január 15-én a fokozódó külső és belső nyomásgyakorlás következtében a *Híd*at végül kitiltották, Mayer Ottmárt pedig kizárták az Olvasókörből, s leváltották az Ifjúsági Alcsoportnak a kommunista szimpatizáns tagjait is.[201]

Miután a tárgyalások 1939 áprilisában végérvényesen zátonyra futottak, a Nagy Iván-féle szárny is kilépett a Népkörből, majd megalapították a szabadkai püspökség alatt működő Katolikus Kör magyar tagozatát. Megkezdték a Népkör előadásainak a bojkottját, a diáksegélyezésre szánt adományok befizetését pedig felfüggesztették.

Az Olvasókörre ráadásul immáron Belgrád is egyre nagyobb nyomást gyakorolt: a hatóságok az Olvasókör ismételt bezárásával, illetve annak feloszlatásával fenyegették meg annak vezetőségét, amennyiben az Ifjúsági Alcsoport Mayer Ottmárhoz hű tizenegy tagját nem zárják ki a tagságból, és nem számolják fel végérvényesen a *Híd* Magyar Olvasókörre gyakorolt befolyását.

A kizárások után, 1939 szeptemberének első napjaiban, abból a célból, hogy tárgyalásokkal próbálják meg helyreállítani a magyarság megbomlott egységét,

197 Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1936. május 9. In A. Sajti, i. m. 2016, 280. o.

198 Szántó (Schlesinger?) Gábor (Budapest, 1882? – Belgrád, 1957. április 29.) orvosi tanulmányait Budapesten végezte. 1914-ben költözött Szabadkára. A zsidó származású Szántó 1930-ban alapította meg a belgrádi kormánypárt ellenőrzése alatt álló Jugoszláv Egységmozgalom magyar szervezeteit. 1931 decemberében Szántó ugyan találkozott az egykori Magyar Párt prominens vezetőivel, azonban a Belgrád támogatását élvező politikus és a Budapestről instruált egykori Magyar Párt tagjai között nem jött létre érdemi együttműködés. 1935-ben ismét parlamenti képviselővé választották, 1938-ra azonban Belgrádban is elszigetelődött, helyét Fodor Gellért horgosi vállalkozó vette át. Az országos politikából való kiszorulásért 1939-ben a szabadkai városi tanácsi tagsággal kárpótolták. Későbbi életútjáról nincsenek adataink.

199 Szántó Gábor politikai szerepét bővebben l. Hornyák Árpád, *Találkozások-ütközések*, Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből, Pécs, 2010, 74–86. o.

200 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör 1938. január 2-án megtartott rendes választmányi üléséről; Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1938. január 3. In A. Sajti, i. m. 2016, 493–494. o.

201 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör 1939. január 15-én megtartott választmányi üléséről.

Deák Leó és Reök Andor[202] Zomborban találkozott Nagy Ivánnal, Koráni Elemérrel[203] és Pummer Sándorral.[204] Deák kompromisszumos javaslatait Nagy végül elutasította, s lényegében a Várady–Deák–Strelitzky vonalnak adott olyan ultimátumot, amely gyakorlatilag az ő közéleti kivonulásuk kéréseként volt értelmezhető.[205]

A Nagyékkal való kudarc után, szeptember 3-án Reök Andor horgosi birtokán Deák és Várady a másik féllel, az Olvasókör Ifjúsági Alcsoportjával találkozott. Ezen a megbeszélésen szinte azonnal elszabadultak az indulatok, s a jelenlévők személyeskedve, hevesen és alaptalanul azzal támadták és vádolták Váradyt, illetve Deákot, hogy Nagy Ivánnal konspiráltak.[206]

Deák a történtek után azonban még mindig úgy gondolta, hogy a magyarság egységének a helyreállítása még ebben, az indulatoktól túlfűtött helyzetben is minden prioritás felett állt, azonban ekkor már-már azzal is tisztában volt, hogy az augusztusi történések után a további szétforgácsolódás megállítására minimálisak az esélyek: *„nekem az az álláspontom és ebből nem engedek: az egységet létre kell hozni, ha megvan a lehetőség. Nem úgy azonban, hogy ezzel az egységgel újabb csoportokat létesítünk. Nem úgy, hogy az egység következtében éppen azok a mi régi és megbízható politikai barátaink veszítsék el a kedvüket és alakítsanak külön csoportot, akikkel 20 esztendőn keresztül ettük a keserű kenyeret és vállaltuk önzetlenül a jugoszláviai magyarságnak a sorsát és annak intézését. Igen: van szelekciónak helye. Sőt annak is van helye, hogy a megbízhatatlanok ne élhessenek vissza a népnek a bizalmával. Ez azonban nem jelenti azt, hogy új helyzet előtt állván elutasítsuk a jóhiszemű munkára jelentkezőket. Munkásokra szükségünk van, a népnek a képviselői és az ügyek intézői pedig kerüljenek ki azokból, akik megbízhatóságuknak tanújelét adták és akiket, mint megbízhatókat a nép maga elismer."*[207]

Ilyen előzmények után indult meg a Magyar Kultúrszövetség megalakítása, amelynek az alakuló ülésére 1940. november 24-én került sor. Az egyre erősödő jobboldali előretörés következtében a szövetség élére Krámer Gyula[208] újvidéki gyáros, a helyi Polgári Kaszinó elnöke került. Várady és Deák a volt magyar párti vezetőkkel együtt csak a választmányba került be, ugyanakkor abból kihagyták a szabadkai Magyar Olvasókört, s annak Ifjúsági Kultúrosztályát is.[209] Mindez újabb belső konfliktusokat eredményezett.[210]

A különböző politikai frakciók egysége megőrzése céljából a szemben álló felek tömörítésével 1941. március 24-én létrehozták a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsát. Ennek tagjai Várady, Deák, Nagy Iván, Pummer Sándor topolyai ügyvéd, valamint Bissingen Ernő[211] temesvajkóci földbirtokos voltak. Elvileg a kéthetente ülésező ötös csoport feladata volt a jugoszláviai magyar népcsoport politikai, közművelődési, gazdasági és közösségi irányítása.[212]

Mindezt azonban a felgyorsuló események sodrása már meghaladta: 1941 áprilisában egy új világ jött el, s ezzel a délvidéki magyar jogászok történetének is egy új korszaka vette kezdetét.

Bácska 1944 októberéig visszatért Magyarországhoz, a Bánság a szerb állam része lett. Deák Leó mérsékelt politikusként a náci megszállásig Bács-Bodrog

202 Reök Andor (Szeged, 1899. január 20. – Újvidék, 1944 novembere) tanulmányait Keszthelyen végezte, 1923-ban vette át a család tulajdonában lévő horgosi birtok vezetését. A harmincas évek második felétől a Várady–Deák–Strelitzky vonaltól jobbra álló, ugyanakkor mérsékelt magyar politikus volt. 1941 augusztusában Szabadka thj. város főispánjává nevezték ki. A bajai főispáni tisztséget is ellátó Reököt a német megszállás után leváltották. 1944 novemberében Újvidéken öngyilkosságot követett el.

203 Koráni Elemér (Szilberek, 1888. március 13. – Innsbruck, 1957. június 25.) teológiai tanulmányait Kalocsán végezte, majd Futakon volt káplán. Az első világháborúban papként vett részt. A háború után a zombori főgimnázium hittantanára volt, majd 1924-től az újvidéki belvárosi plébániára került. 1925-ben kánonjogi doktorátust nyert Szegeden, 1929-től a Belvárosi Katolikus Kör választmányi tagja, a *Délbácska*, majd a *Reggeli Újság* külpolitikai rovatának a vezetője. A Jugoszláviai Közművelődési Szövetség alelnöke, majd a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke. 1941-ben a nemzethűségi bizonyítványokat kiadó Tízes Bizottság, 1942-ben az újvidéki razzia idején az igazolóbizottság tagja, magyar országgyűlési képviselő volt. 1945-ben háborús bűnösnek nyilvánították. Előbb Magyarországra, majd Nyugatra menekült.

204 Pummer Sándor (?–1947) topolyai ügyvéd, közjegyző, a Nagy Iván-féle szárny aktív tagja. 1938-ban államellenes tevékenység miatt letartóztatták, majd felmentették. 1947-ben „a megszállókkal való együttműködés" címén háborús bűnösként halálra ítélték, majd kivégezték.

205 Deák Leó levele Várady Imréhez 1939. szeptember 5. In A. Sajti, i. m. 2016, 596–603. o.

206 Uo.

207 Uo.

208 Krámer Gyula (1883–1945) gyáros, az újvidéki Polgári Kaszinó elnöke, a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, majd a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke. 1942-től a magyar parlament felsőházának a tagja. 1945-ben Deák Leóval együtt halálra ítélték, majd kivégezték.

209 A. Sajti, Várady Imre és irathagyatéka, in Uő, i. m. 2016, 61–63. o.

210 Havas Károly levele Várady Imréhez, 1940. november 25. In A. Sajti, i. m. 2016, 692–694. o.; Kongó Tivadar és Kun Szabó György levele Várady Imréhez, 1940. november 29. Uo. 695–697. o.; A szabadkai Magyar Olvasókör vezetőinek levele a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség elnökségéhez, 1941. január 16. Uo. 708–709. o.

211 Bissingen Ernő gróf (?–1945) dél-bánsági, temesvajkóci földbirtokos. 1945-ben háborús bűnösként kivégezték.

212 A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség politikai ötös tanácsa ülésének jegyzőkönyve, 1941. március 24. In A. Sajti, i. m. 2016, 724–725. o.; A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsa ülésének jegyzőkönyve, 1941. április 3. Uo. 726–727. o.

vármegye főispánja volt, 1941-ben az utolsó pillanatig próbálta megmenteni a *Bácsmegyei Naplót*, akkor már csak *Naplót* a betiltástól, majd elsőként követelte a dél-bácskai razzia leállítását. Strelitzky nem vállalt közéleti szerepet, Nagy Iván 1942 és 1944 között magyar országgyűlési képviselőként dolgozott, Várady pedig a Bánságban maradt, s a hagyatékból tudható, hogy az üldözöttek jogsegélyezésének az ellátása mellett 1942 második felétől Kállay Miklós miniszterelnök kérésére a háttér-diplomácia eszköztárával tett kétségbeesett kísérleteket a szerbekkel való megbékélésre, a magyar–szerb viszonyrendszer normalizálására.

Dettre János, a Fenyves család, a Magyar Párt, a *Bácsmegyei Napló* és a *Hírlap* megannyi jeles és kiemelkedő képviselője és munkatársa a holokauszt áldozata lett.

Az újabb impériumváltás után Deák Leót a jugoszláv kommunista hatóságok perbe fogták s kivégezték, rehabilitációjára a mai napig nem került sor.

Váradyt – naplójából tudjuk – mélyen megviselte Deák sorsa, de vele sem volt kegyes a történelem: 1946-ban a megszálló német hatóságokkal való kollaboráció vádjával bíróság elé állították, s fasisztának bélyegezték meg. Az ekkor már idős ügyvédet a komolyabb jogkövetkezményektől[213] és a vagyonelkobzástól Slavko Županski, az 1918-as Szerb Nemzeti Tanács elnöke, Torontál vármegye első jugoszláv főispánja, 1946-ban pedig a Szocialista Szövetség (Népfront) városi elnöke mentette meg.

Nagy Iván túlélte a háborút, az Egyesült Államokban vasmunkásként kezdett új életet, ahol a délvidéki magyar emigráció egyik szervezője és vezetője lett.

10.

Az 1918-ban kezdődő, majd 1920-ban jogilag is végbement impériumváltás során a délvidéki magyar jogászok egy teljesen megváltozott helyzetben és körülményben kezdtek hozzá az új élethelyzethez való adaptációhoz.

Mint a fentiekben láthattuk, a délvidéki jogászok két világháború közötti története a kisebbségi lét tudatosításának, kiútkeresésének, önszerveződésének a története is volt egyben.

1918 novemberétől előbb a nemzeti ellenállás békés jogi útját és eszközeit választva tiltakoztak a megszálló szerb hadsereg túlkapásai, a magyar közigazgatás törvénytelen és jogellenes felszámolása, az ezzel összefüggő elbocsátások ellen.

Az impériumváltás után pedig már a kezdetektől a jog erejére és az igazság fegyverére támaszkodva elsőként próbáltak meg tenni a magyar nyelv és a magyar iskolák szembeni frontális támadások ellen.

A fojtogató légszomjban és a hatósági üldöztetések türelmetlen légkörében lényegében a semmiből szervezték meg az addigi többségi nemzetből kiszolgáltatott és számos esetben üldözött kisebbséggé vált, ugyanakkor egymással is rivalizáló magyarság kulturális és politikai életét.

Az elsők közt kezdtek neki a magyar önszerveződés, a kisebbségi magyar politika jogdogmatikájának és a követendő kisebbségi stratégia kidolgozásának, hittel, tudással és anyagilag is támogatták a magyar szó, a magyar szellem és a magyar kultúra újjászületését. A néma és az esendő tétlenségből utat mutattak, a vágyakból és álmokból terveket alkottak, a politikai és a számos esetben tettlegességig fajuló, őket is elérő nyílt erőszak ellenére az öntudatos, a többségi politikai elitbe nem beolvadó, nyelvét, kultúráját, múltját féltő, őrző s védő kisebbségi szervezetet hoztak létre.

Felismerve a kényszerpálya mozgásterét, a bizalmat egy irányban megelőlegezve keresték a megegyezést a mindenkori belgrádi hatalommal. A korabeli vádakkal ellentétben nem gyávaságból, s még csak nem is egyéni számításból és előnyök miatt, hanem azért, mert tisztában voltak a realitással, azzal, hogy az adott bel- és külpolitikai erőviszonyok között bármilyen jogérvényesítés kizárólag a mindenkori szerb uralkodó támogatását bíró kormánypárttal, a Radikális Párttal való megegyezéssel lehetséges.

Nem rajtuk múlt, hogy ezek a tárgyalások, majd az első megmérettetések nem úgy sikerültek, ahogyan azt egy demokratikus jogállamtól elvárhatták volna: a Magyar Pártot naponta támadták, vezetői a karaktergyilkosság áldozataivá váltak, a hátországot jelentő magyar tömegek választási névjegyzékre való felvételét évekig elszabotálták, a magyar kulturális intézményeket felszámolták, az újak megalakítását minden eszközzel igyekeztek megakadályozni, az iskolákban a magyar tagozatokat bezárták, s a magyarokat a földreformból is kirekesztették.

Tevékenységüket nehezítette az is, hogy ebben a rendkívül kiélezett és összetett helyzetben olyanok is voltak, s nem is kevesen, akik az egyéni érvényesülésüket, anyagi előnyszerzésüket előtérbe helyezve már a kezdetekkor elfordultak a magyar ügytől, s vagy a teljes politikai és kulturális apátiába süllyedtek, vagy az államalkotó pártokban keresték önnön boldogulásukat.

Nem tett jót a magyar ügynek a húszas évek közepén elsősorban ideológiai okokból kicsúcsosodó első belső konfliktus sem. A modern antiszemitizmus megjelenése, a kisebbségi létben követendő stratégiai és taktikai kérdések eltérő értelmezése belső szakadással fenyegető helyzetbe sodorta mindazokat, akik ugyanakkor azt is helyesen és jól látták, hogy a szorongató kisebbségi létben az egyetlen és helyes alternatíva a megannyi fáradtsággal és energiával kialakított, az ideológiai és vallási sokszínűség tolerálásával nagy nehezen megvalósított egység megőrzése volt.

Az 1925 második felében, 1926 elején végbement konszolidáció, valamint az ország belpolitikai erőviszonyaiban bekövetkezett módosulások vezettek el végül oda, hogy a kisebbségi magyar politikai érdekérvényesítés végre megjelenhetett az országos, egyben a nemzetközi politikai porondon is: képviselőket delegálhatott a városi és a helyi közösségek tanácsába, a bácskai és a belgrádi

213 Váradyt ekkor egy év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

tartományi gyűlésbe, s Várady Imre és Strelitzky Dénes személyében a magyarság legitim képviselői az országgyűlésben is megkezdhették a munkát.

Ekkor úgy tűnt, beérhetett a fél évtizedes politikai építkezés és a nyomásgyakorlás ellenére mindvégig kitartó meg nem alkuvás gyümölcse: a belső párharcok elhalkultak, a magyarság kollektív zaklatásának az intenzitása is alábbhagyott, s a kompromisszumos kijárásos taktikával, ha nem is lehetett megállítani a magyar közösség intézményi és gazdasági erodálását, az állam által felülről irányított leépítését és felszámolását, legalább lassítani lehetett mindazokat a folyamatokat, amelyeket a délszláv állam az impériumváltás óta következetesen hajtott végre.

Ennek a másfél éves építkezésnek a királyi diktatúra 1929-ben történt bevezetése vetett véget: a Magyar Pártot, akárcsak az összes politikai pártot, feloszlatták, így a politikai mellett a kulturális alapozás is kényszerűségből félbeszakadt.

A konszolidációra majd csak 1931-ben került sor. A megváltozott belpolitikai helyzetben ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy az önálló politikai érdekérvényesítésre az adott körülmények között nem volt, s reálisan nem is lesz lehetőség. Ennek ellenére az 1931 és az 1934 közötti időszak volt a két világháború közötti periódusban a kisebbségi magyar kultúra legprosperálóbb időszaka: az erősen cenzúrázott napilapok mellett ekkor alakultak meg az első, folyamatosan megjelenő folyóiratok, a *Kalangya* és a *Híd,* ekkor jött létre nagybecskereki székhellyel a magyar kulturális intézmények ernyőszervezete, a Magyar Közművelődési Szövetség, s 1918 óta nem látott kulturális kezdeményezések sora indult meg szerte Bácskában és a Bánságban; ifjúsági tagozatok alakultak, művelődési rendezvények tartattak meg, amatőr színtársulatok formálódtak, s mindebben, akárcsak az 1920-as évek eseményeinél, a sorsdöntő szerepet a jogászok vállalták fel.

A délszláv állam számára bekövetkező, kedvezőtlenné váló külpolitikai mozgástér és Magyarország geopolitikai helyzetének a felértékelődése vezetett el végül oda, hogy a harmincas évek végére Várady immáron szenátorként képviselhette a kisebbségi magyarság ügyeit és sérelmeit a jugoszláv országos politikában.

A kedvező előjeleket és fejleményeket azonban most is megtörték a magyarság hatáskörén kívül álló, tőle független, ugyanakkor élet- és léthelyzetére nagyon is hatással bíró bel- és külpolitikai fejlemények. Ráadásul mindezt a húszas évek belső konfliktusainál is jóval súlyosabb közösségi válság is tetézte: a harmincas évek fordulójára nőtt fel, s kért helyet magának a nap alatt az az új nemzedék, amely szakítva az előző periódus konvencionális gondolatvilágával és felfogásával, egymással is komoly ideológiai, sokszor egyenesen szellemi háborús összetűzéseket kreált. A radikális bal- és jobboldal megjelenése, majd közéleti térnyerése, az antiszemitizmus kérdésének immáron faji alapon történő előtérbe helyeződése alapjaiban írta át és felül a húszas években kialakult belső erőviszonyokat.

Miközben a külső és a belső kényszerítő hatások következtében Belgrád a magyar kérdésben fokozatosan defenzívába kerülve egyre mérsékeltebb, a húszas évek egészéhez és az 1935-ig tartó periódushoz képest már egyenesen liberális álláspontot képviselt. A magyar–magyar belháború konfliktusai idővel lényegében kiléptek az ellenőrizhető és irányítható folyamatok keretéből. Ebben a helyzetben a magyarság ideológiai törésvonalak mentén történő szakadása az idő előrehaladtával elkerülhetetlenné vált. Hogy az végül nem történt meg, annak oka elsősorban a felgyorsuló eseményeknek tudható be: 1941 tavaszáig hatalmas belső konfliktusok, erőfeszítések révén a végleges szakítást mégiscsak sikerült elkerülni, s a látszólagos egységet fenntartani. Ilyen előzmények között került megalapításra a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, amely 1941 elejére a kulturális építkezés mellett lényegében a délvidéki magyarság politikai szerveződésének az alapját is jelentette.

Mindezeket a folyamatokat 1941 áprilisa, az akkori események, az újabb impériumváltások és az eszkalálódó második világháború végérvényesen kettőbe törték. S bár az ekkor teljesen más hatalmi konstellációban megkezdődött periódus eseményeinek jó része napjainkban már közismert, s bár számos részletkérdés még mindig feldolgozásra és kutatásra vár, a végkifejlet, mindaz, ami 1944 nyarán, majd őszén előbb a holokauszt, majd az újabb uralom- és hatalomváltással bekövetkező tömeggyilkosságokba torkollott, s mindaz, ami a két világháború között élő és működő délvidéki jogászok életére is döntő hatással volt, alapjaiban determinálta az újból kisebbséggé vált délvidéki magyarság további sorsát is. Mindennek következtében 1944 őszén nemcsak egy időszak, hanem a bácskai és a bánsági magyarság 1918-ban indult fejezetének a története is végérvényesen lezárult.

Az 1945-ben beköszöntött új világban, a második kisebbségi lét kezdetekor a vezető szerepet így már nem a jogászok vitték, hanem az az új nemzedék, amely a harmincas évek magyar belháborúját fiatal felnőttként vagy még gyerekként követte és élte végig. Azonban ennek a zömében egyetemistákból, írókból és újságírókból álló fiatal generációnak a sorsa is hamarosan beteljesedett: 1948-ban többségüket bírósági ítélet nélkül évekre a Kopár-szigeten működő koncentrációs táborba hurcolták, s ezzel életpályájukat is derékba törték. De ez már egy másik, még mindig megírásra váró történet.

Így, egy korszak szintetizálásának a lezárásakor a most tollát letevő történész mindehhez már csak egyetlenegy dolgot tehet hozzá: Fenyves Ferenc, Dettre János, Prokopy Imre, Gráber László, Strelitzky Dénes, Várady Imre és Deák Leó, akiket a közös jogászi végzettségük révén is egymás mellé sodort a történelem kiszámíthatatlan, fordulatokban gazdag kereke, s tette őket akaratlanul is a két világháború közötti délvidéki magyar történet szellemi és politikai vezetőivé, főszereplőivé, kisebbség- és közösségszervező munkájukkal kitörölhetetlenül beírták a nevüket nemcsak a kisebbségi, hanem az egyetemes magyar történetírás lapjaira is.

Mészáros Zoltán

MAGYAR DIÁKOK A DÉLSZLÁV JOGÁSZKÉPZÉSBEN, 1920–1941

1. A VAJDASÁGI MAGYAR DIÁKOK A ZÁGRÁBI, A BELGRÁDI ÉS A SZABADKAI JOGÁSZKÉPZÉSBEN

A jogászok helyzete minden államban, így az 1918-ban alakuló délszláv államban is, sajátos volt. Még sajátosabb, ha egy hirtelen (de facto 1918, de iure 1920) kisebbséggé váló közösség jogászairól van szó, hiszen szerepük van a hatalommal való kommunikációban, közjegyzőként, ügyvédként, ügyészként és bíróként is. A helyzetváltás persze érint más értelmiségieket is.[1] Minden állampolgár életének egy-egy fontos állomásán igénybe veszi szolgáltatásaikat, azaz szüksége van jogászi támogatásra, iránymutatásra. Különösen így van ez, amikor kisebbségi polgárról van szó, aki esetleg nem érti pontosan a szakkifejezéseket, valamint nincs tisztában a jogi eljárások lefolytatásával. Ne felejtsük el, hogy a kisebbséggé váló magyarok a többségi nyelvet beszélő polgártársaikhoz viszonyítva hátrányos helyzetbe kerültek, ugyanis a jogszolgáltatás nyelve magyarról szerbre változott. Elvben ennek rögvest meg kellett volna történnie, de a gyakorlatban egy ideig nem lehetett megvalósítani. Később a szerb dominancia olyan erős lett, hogy ezzel az egyébként a délszláv állam létrejöttét óhajtó katolikus vallású dél-

[1] Gubás Jenő ezt a felelősséget az egész értelmiségre kiterjeszti. L. Gubás Jenő, *Értelmiségünk bölcsője* (2., bővített kiadás), Aracs Könyvek 12., Horgos, 2017, 8. o. Gubás legtöbbet a belgrádi Studentsko kulturno i literarno udruženje Bolyai Farkasról (Bolyai Farkas Magyar Kultúregyesület) beszél. Az Újvidéken létrejött Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség (DMKSZ) messze túlmutat az egyetemisták egyesületén.

szlávok sem mindig egyeztek. A magyar diákoknak, főleg a Belgrádba járóknak, az érettségi után gyakran néhány évet a szerb nyelv tanulására kellett szánniuk.[2]

A magyarságot váratlanul érte az első világháború vége. Előtte nem volt „vajdasági magyar" helyzet, életérzés, sors. 1914-ben még szinte senki sem számított az állam, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésére, így arra sem, hogy a háború vége a Monarchiában egy teljes politikai és társadalmi összeomlást eredményez majd. A győztes hatalmak alkui, a szövetségeseik igényei, valamint Magyarország erősen korlátozott lehetőségei végül azt eredményezték, hogy Bácska, Bánát és Baranya (pontosabban Dél-Baranya, illetve a Baranyai-háromszög), valamint egész Horvátország és Fiume/Rijeka, valamint a Muravidék a délszláv állam részei lettek. Ilyen körülmények között jött létre a jugoszláviai magyarság, mint kényszerközösség.

A mai Vajdaság területén az egykori Osztrák–Magyar Monarchiában[3] magasabb volt az iskolázottság, mint sok más délszláv területen, viszont ezúttal az volt a cél, hogy a Vajdaságban minél több teret nyerjen a délszláv fizikai jelenlét és szellemiség.[4] Szükségük volt szakképzett jogászokra is, hiszen a területen az egykori Magyarországon megfogalmazott törvények voltak érvényben. 1920-ra a magyar jogászok nagy része elhagyta a délszláv államot, azokat a kevéseket, akik nem mentek el, nem tartották politikailag megfelelőnek.[5] Zágrábban, Belgrádban és Ljubljanában már folyt jogászképzés, ez utóbbi kevésbé érdekes magyar szempontból, ellenben létrehozták Szabadkán a Belgrádi Egyetem Jogi Karának kihelyezett Szabadkai Jogi Karát. Ennek történetét áthatja a döntés politikai háttere. Az egyetlen szabadkai magyar tagozatú gimnáziumról feljegyezték, hogy az évenkénti tizenöt-tizenhat érettségiző Zágrábba, Belgrádba, esetleg Dalmáciába távozik (két-három tanuló), az utóbbiban teológiát tanulni. Ezek mellett a Szabadkán maradás is reális opció volt.[6]

A jogászkérdés megoldása mellett az egész országra kiterjedő nemzettudatot is létre akarták hozni.[7] Ebben fontos láncszem volt a közoktatás és a felsőoktatás is.[8] Sőt a szabadkai intézményről szóló vitákban Marko Vilić, a női gimnázium igazgatója, és más is, úgy érvelt, hogy a tudományosságnál és szakmaiságnál fontosabbak a nemzeti célok.[9] Az újonnan alakuló helyzetben a magyar érdekképviseletnek csak a magyar tanítóképzést sikerült megtartania.[10]

Az új állam célrendszerében a legdélibb és legészakibb nagyváros (Szkopje és Szabadka) külön fontossággal bírt. Szkopjében bölcsészettudományi egyetemet hoztak létre, és más államilag fontos kultúrintézményt.

A zágrábi, belgrádi és szabadkai jogászképzés sokban hasonlított, de különbözött is. A fennmaradt iratok és sorsuk is különbözött. Zágrábban és Belgrádban viszonylagos kontinuitás tapasztalható, hiszen mindkét egyetem működött már az első világháború előtt, és folytatta a működését utána is, ám Szabadkán csak a két világháború között működött a jogi képzés. Míg Zágrábban könyvekbe kötötték a hallgatók beiratkozási íveit, és így egyfajta anyakönyvet hoztak létre, amely a jegyeket is tartalmazta, Szabadkán külön okmányokként kezelték a beiratkozási íveket. A zágrábi, a belgrádi és a szabadkai ügyvezetés különbözött egymástól. Különösen az furcsa, hogy Zágrábból nincs adatunk az 1927 előtt diplomázókról, noha elvben az lehetséges volna, sőt, valószínű is, hogy 1927 előtt is diplomáztak ott magyar hallgatók. Mindennek ellenére megpróbáltuk azonos elvek mentén elemezni az adatokat, amelyeket az alábbiakban teszünk közzé.

2. A ZÁGRÁBI JOGI KAR SZEREPE

A Zágrábi Egyetem a legrégebbi folyamatosan, 1669-től működő egyetem Horvátországban.[11] Az ország nagy sorsfordulói, illetve a mindenkori magyar királyhoz való tartozás meghatározó volt. Ezért, és ennek ellenére is, számos szellemi és horvát nemzeti kezdeményezés indult onnan. A régi időkben azon-

2 Uo. 26. o.

3 Šimunović-Bešlin, Biljana, *Faculty of Law in Subotica – „Northern Star" of Higher Education in the Kingdom of Yugoslavia* [A Szabadkai Jogi Egyetem – Észak csillaga a Jugoszláv Királyság felsőoktatásában], Istraživanja (Journal of Historical Researches, original scientific paper), 29/2018, 146. o.

4 Uo. 147. o.

5 Kuntić, Kalman, *Pravni fakultet u Subotici 1920-1941.*, Hrvatsko akademsko društvo, 2016, 21. o.

6 Gubás, i. m. 29. o. (A szerző statisztikákat is közöl a 36. oldaltól a 38. oldalig, de nem közli azok forrását. Ezekből az derül ki, hogy a harmincas évek közepén nagyjából száz magyar egyetemi hallgató volt, többségük jogot és orvostudományt tanult. Belgrádban egyszerre körülbelül huszonöt magyar egyetemi hallgató tanult [32. o.]).

7 Bjelica, Slobodan, *Pokušaji preseljenja Pravnog fakulteta iz Subotice u Novi Sad 20-tih godina XX veka* [A szabadkai Jogi Kar Újvidékre költöztetésének kísérletei a XX. század húszas éveiben], Luča (Časopis za kulturu, umetnost i nauku), 2015, 1., Subotica, 49. o.

8 Uo. (Hivatkozva: Dimić, Ljubodrag, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941* [A királyi Jugoszlávia kultúrpolitikája 1918 és 1941 között], Knjiga 1, Beograd, 1997, 94. o.)

9 Uo. 52. o.

10 „[A] magyar tanítóképző ügyét nem volt szabad veszni hagyni, ezért a *Magyar Párt* vezetői, *dr. Deák Leó, dr. Várady Imre, dr. Strelitzky Dénes* és *dr. Király Károly* a gyűjtőakció élére álltak, és gondoskodtak az internátusba került fiatalok ösztöndíjazásáról" (Gubás, i. m. 18. o.). Ezenkívül a magyarság, az ifjúság és az értelmiség önképzőkört és egyesületeket szervezett, amelyek túlmutatnak a szűken vett tárgyunkon.

11 *Pravni fakultet u Zagrebu I*, Prilozi za povijest Fakulteta [A Zágrábi Jogi Egyetem I, Adalékok az egyetem történetéhez], ed. Pavić, Željko, Pravni fakultet, Zagreb, 1996, 5. o. Mária Terézia mintaszerűen (mivel akkoriban csak uralkodók alapíthattak egyetemet) a *Benigna Resolutio* című döntésével, 1776. október 5-én létrehozta az Akadémiai Jog- és Államtudományi Egyetemet (Facultas Iuridicia Regiae Scientiarum Academiae).

ban a Zágrábi Egyetem szerepe egészen más lehetett magyar szempontból, azaz szerepe és fontossága egy új minőséget kapott, amikor létrejött a délszláv állam.

Zágrábban még 1918. október 29-én kikiáltották – több mint nyolcszáz évnyi államjogi együttélés után – a Magyarországtól való elszakadást és a csatlakozást az új délszláv államhoz. Ezt véglegesen ugyancsak a trianoni szerződéssel szentesítették, mint a vajdasági „uralomváltozást" – ahogy ezt a korszakban mondták. Így Zágráb, mint egykori monarchiabeli város, a kisebbséggé váló magyar lakosság és egyetemi ifjúság szempontjából fontossá vált. Ráadásul Zágrábban teljes univerzitás működött, ami nem csak a jogászokat vonzotta. Nem véletlen tehát, hogy az úgynevezett királyi Jugoszláviában rangot és megbecsültséget jelentett Zágrábban tanulni. Ugyanakkor Zágráb messze volt a jugoszláviai magyarság zömétől, a vajdasági és Duna menti tömbmagyarságtól, noha Szlavónia-szerte is éltek magyarok, ám a helyi lakossághoz képest kevesen.

Zágráb egyrészt tehát az egykori Osztrák–Magyar Monarchia hangulatából őrzött meg valamit, és ezért volt otthonosabb a magyarok számára, másrészt viszont földrajzilag távolabb esett a tömbmagyarságtól. Így adódott, hogy a két világháború között a Zágrábi Jogi Karnak kétszázkilenc magyar hallgatója volt, valamivel kevesebb mint a tömbmagyarság egyik központi városának, Szabadkának, de több, mint a tömbmagyarsághoz közelebbi fővárosnak, Belgrádnak.

2.1. A Zágrábi Jogi Kar magyar hallgatóinak jellemzői

A Zágrábi Egyetem Jogi Karára kétszázkilenc magyar iratkozott be.[12] Közülük hetvenkettő diplomázott 1941-ig.[13] A legidősebb beiratkozó 1892-ben született, a legfiatalabb pedig 1930-ban. Az 1899-ig születettek között évente egy magyar beiratkozó volt, majd ez után fokozatosan nőtt, illetve változó volt az érdeklődés.[14] Kimagaslóan sokan iratkoztak be az 1908-ban születettek közül, harmincan.[15] Az 1904-es születésűektől növekedett meg a beiratkozók száma, és az 1915-ig születettek közül minden évben ötnél többen iratkoztak be. Az 1916-ban születettek közül csak egy beiratkozó volt, az 1917-es generációból ismét nem volt magyar érdeklődő, 1916 és 1930 között mindössze hatan iratkoztak be.

[12] Az adatok összegyűjtését Mezei Zsuzsanna levéltári tanácsos, a Vajdasági Levéltár nyugalmazott munkatársa végezte el, az elemzés az ő kutatásán alapszik.

[13] Évenkénti felbontásban: 1927/1, 1928/4, 1929/3, 1930/5, 1931/12, 1932/5, 1933/5, 1934/6, 1935/4, 1936/4, 1937/2, (egy esetben nem lehetett megállapítani, hogy a diplomaszerzés időpontja 1937 vagy 1939), 1938/1, 1939/5, 1940/1, 1941/1.

[14] Évekre lebontva: 1899/2, 1900/4, 1901/3, 1902/3, 1903/3, 1904/8, 1905/5, 1906/11, 1907/5, 1913/13, 1914/8, 1915/7, 1916/1, 1919/2, 1920/1, 1921/1, 1930/1.

[15] Évekre lebontva: 1908/30, 1909/13, 1910/14, 1911/13, 1912/11.

A korban fontos volt a nemzeti és a vallási hovatartozás is. Mindössze egy olyan hallgató volt, akiről nem jegyezték fel, hogy magyar (valahogy kimaradt az adminisztrációból), de róla is feltételezhetjük, hogy magyar volt. Tehát kétszáznyolc hallgatónál állapíthatunk meg magyar azonosságot. Ha ehhez hozzátesszük azt a hallgatót, akinek az azonosságát mutató adatai kimaradtak a nyilvántartásból, de a neve eligazításul szolgál, akkor leszögezhetjük, hogy kétszázkilenc magyar hallgató tanult Zágrábban. A diplomázásokról szóló adatok azonban – valamilyen oknál fogva – csak 1927 és 1941 között állnak a rendelkezésünkre. Nem tudjuk, miért az 1927-es év a cezúra.

A beiratkozott magyar hallgatóknak nagyjából a fele, azaz száznyolc hallgató római katolikus vallású volt, nyolcvankettő izraelita, nyolc református és hat ágostai hitvallású evangélikus (lutheránus). Ez a fajta mintázat visszaköszön majd a Szabadkai Jogi Karon is, azonban a Zágrábi Jogi Karon azoknak a száma, akiket izraelita hitvallásúként a magyarsághoz soroltak, jóval nagyobb.

A hallgatók területi megoszlása meglehetősen tarka. Mindössze egy hallgatóról nincsenek adatok, azonban erről a hallgatóról tudjuk, hogy szabadkai, mert a Szabadkai Jogi Karra is beiratkozott, és az ottani dossziéjából ez egyértelmű. Vele együtt Szabadkáról összesen tízen tanultak Zágrábban. Ami a földrajzi megoszlást illeti, a magyar hallgatók sokfelől érkeztek, voltak települések, ahonnan mindössze egy-két hallgató. A kibocsátóközpontok közül a Szabadkához viszonylag közeli Zenta emelkedik ki huszonkét hallgatóval, majd Nagybecskerek, ahonnan huszonegyen érkeztek, azután Zombor, amely ugyan Szabadkához van közelebb, mégis kilencen Zágrábot választották. Ezenkívül említésre méltó az újvidéki tizenhét, az óbecsei tizenhárom és a kúlai kilenc hallgató. Érdekes, hogy a Szabadkához közeli Topolyáról hatan, Magyarkanizsáról öten, Csantavérről pedig hárman érkeztek a horvát fővárosba. Bezdánból és Hódságból hárman érdeklődtek a zágrábi jogi tanulmányok iránt.[16] Összességében elmondhatjuk, hogy a Szabadkától távolabb eső nyugat- és dél-bácskaiak szívesebben választották Zágrábot. Ezenkívül a szerémségi települések, a bánáti nagyobb városok, illetve a Szabadkától távolabbi központok diákjai iratkoztak Zágrábba. Elgondolkodtató azonban az, hogy a Szabadkai Jogi Kar közelsége ellenére, Szabadkáról és környékéről nagyjából hetven hallgató választotta a kor mércéi szerint igen távoli várost.

[16] Ketten érkeztek Apatinból, Bajsáról, Bácsról, Csúrogról, Módosról, Oroszlámosról, Nagykikindáról, Temerinből, Versecről. Az egy hallgatót kibocsátó települések a következők: Alibunar, Antalfalva, Bácsfeketehegy, Bácsföldvár, Bácskeresztúr, Bácskossuthfalva, Basahíd, Béga, Belgrád, Cserépalja, Elemér, Erzsébetlak, Katalinfalva, Kerény, Kevevára, Kishegyes, Kupuszina, Maradék, Pacsér, Pancsova, Paripás, Parrag, Péterréve, Petrőc, Piros, Sóvé, Szárcsa, Szávaszentdemeter, Szeged, Szeghegy, Szenttamás, Szentfülöp, Titel, Torda, Tovarnik, Verbász.

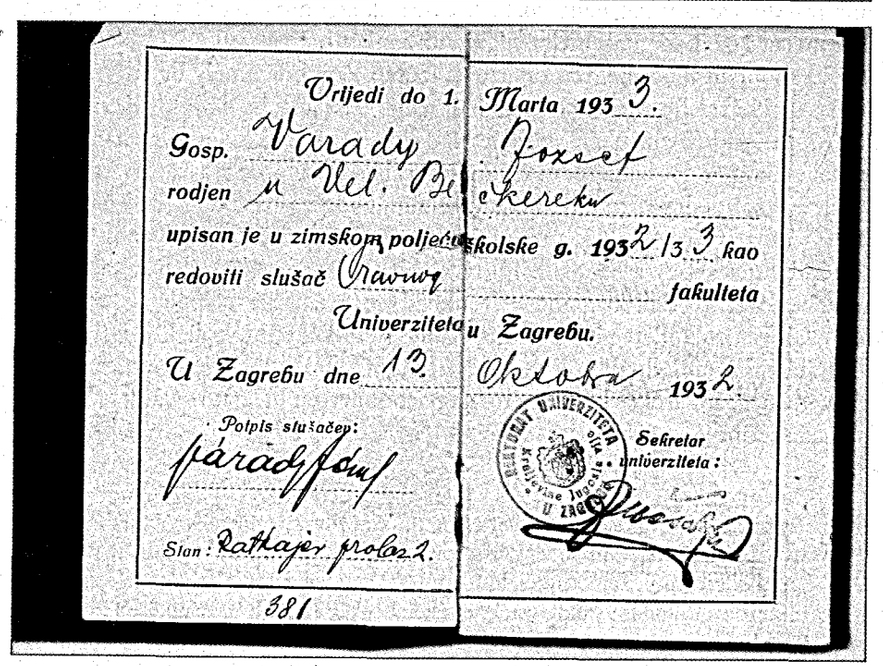

Egy zágrábi magyar joghallgató igazolványa 1932-ből

A hallgatók családi háttere eltérő, s azt mutatja, hogy a felsőbb, illetve középrétegekből érkeztek; húsz esetben erről nincs adatunk (egyszer azt írták be a szüleikről, hogy nyugdíjas, a többi esetben pedig semmit), illetve három esetben háziasszonyt jelöltek meg, ami azt jelentheti, hogy a beiratkozó édesapja már nincs segítségére a hallgatónak. Az egészen magas körökből nagyjából huszonketten származtak: tizenkettő földbirtokos, három bankigazgató, öt gyárigazgató, egy pénzügyi osztályvezető és egy nyomdatulajdonos gyereke. A dolog pikantériája, hogy a majdani szabadkai főépítész – akit a fia valami furcsa okból polgármesternek írt be –, dr. Hoffmann Károly gyereke, Jenő is Zágrábban tanult. Jogászok esetében viszonylag gyakoribb, hogy a leszármazottak folytatják apjuk hivatását, a Zágrábi Jogi Kar hallgatói között harminchárman ügyvéd gyerekei voltak, és egy közjegyzőé. Ez azt jelenti, hogy az összes hallgató több mint negyede ezekből a körökből származott. A társadalmi ranglétra másik végéről tizenketten, vagyis a beiratkozottak körülbelül 5%-a érkezett földműves családból. A feltörekvő rétegekből összesen negyvenhárom diák tanult a horvát városban, ide értjük a kereskedelmi utazókat (három), ügynököket (nyilván valamilyen nem dologi terméket eladni kívánó eladóról lehet szó) és a magánvállalkozókat (hét), valamint a vendégfogadósokat (három), a borászt (egy), a „szállítót" – ami azt jelentheti mai fogalmaink szerint, hogy szállítmányozással foglalkozó vállalkozó. Az államhoz kapcsolódó egzisztenciával harmincegy tisztviselő, titkár, könyvelő, állami alkalmazott, városi tanácsos hátterű hallgató érkezett, köztük egy végrehajtó. Munkáscsaládból tizenhárom hallgató származott (egy pék, két gépész, egy kéményseprő, három hentes, egy szabó, két városi kertész, két gyári munkás és egy autószerelő). Ez a kategória érintkezik a vállalkozó, a feltörekvő és értelmiségi rétegekkel is. A szélesen vett értelmiséget harmincegy főre tehetjük, és ez a legtarkább kategória. Hadd említsem meg, hogy volt az értelmiségiek között három vallási hátterű hallgató, egy rabbi, egy lelkész (akire majd alább ki is térünk) és egy kántor gyereke. Szűken értelmezve mindössze huszonhárom értelmiségi hátterű hallgató járt a Zágrábi Jogi Karra (közgazdász [öt], orvos [öt], főorvos [egy], fogorvos [egy], állatorvos [egy], tanító, tanár, tanítónő [három], mérnök [kettő], szobrász [egy], újságíró [egy]). (Hogy ki tartozik az értelmiségi kategóriába, az persze vitatható. A zenészt és a szobrászt külön kategóriaként művésznek is tekinthetjük, a pénzügyi és birtokos elit egyes tagjait pedig értelmiségieknek - mint ahogy a jogászokat is.)

2.2. A Zágrábi Jogi Kar magyar hallgatóinak eredményei

A Zágrábi Egyetem Jogi Karán intenzív doktori képzés is folyt. Hogy valaki doktori címet szerezzen, szigorlatot kellett tennie. Ezzel nem a jogtudományok doktora lett, hanem „jogi doktor" címet szerzett. Szigorlat és doktori cím nélkül is lehetett azonban diplomázni és jogi gyakorlatot folytatni. Egészen sokan, harmincnyolcan szereztek doktori fokozatot. A diplomák számát illetően

1927-től[17] pontos adataink vannak. A vizsgált időszakban (1927–1940) összesen kétezer-kilencszázhetvenkilenc diplomát adtak ki,[18] évente átlagban megközelítőleg százkilencvennyolcat. Azaz majdnem annyit, amennyit (kétszázkilenc) a magyar hallgatók összesen kiérdemeltek. Diplomázás szempontjából az egyetem legrosszabb évei az 1941-es és az 1927-es évek voltak, míg a legjobbak az 1933-as és az 1934-es.[19] Mindez azt jelenti, hogy Zágrábban jogot tanulni magyarként egy erősen kisebbségi helyzetet jelentett, amit azonban az korrigált valamelyest, hogy más egyetemek is működtek, és léteztek a magyar kultúrélet-nek színterei, ahol az egyetemi ifjúság találkozhatott egymással.

Az egyetemet a nyolcadik szemeszterben egyetlenegy hallgató sem fejezte be diplomázás nélkül, tizenheten a hetedik szemeszterben abbahagyták tanulmányaikat. A hatodik szemesztert mindössze egy hallgató hagyta el, az ötödiket tizenegyen, a negyediket hárman, a harmadikat tizenketten. A második szemeszterben húszan akadtak el. Az első szemeszterből viszont hatvanan estek ki, két hallgatóról pedig nincs adat, vélhetően csak beiratkoztak. Mindez azt jelenti, hogy az első szemeszter volt egyben a legnagyobb akadály is.

2.2.1. A diplomások

A Zágrábi Egyetem Jogi Karán hetvenketten diplomáztak a két világháború között, ez azt jelenti, hogy a beiratkozók nagyjából egyharmada diplomázott is. Közülük pedig huszonnyolcan doktori fokozatot is szereztek.

A diplomások közül a legidősebb 1899-ben született, a legfiatalabb pedig 1930-ban.[20] A születési éveket tekintve tehát az 1904-től 1915-ig terjedő időszak viszonylag eredményes volt, a hallgatók óriási többsége ekkor diplomázott, évente nagyjából öten, az 1908-ban születettek kiugróan sokan, tizenhárman. Az első magyar hallgató 1927-ben szerezte meg a diplomát, az utolsó pedig 1941-ben.[21]

A beiratkozásokról, illetve az első szemeszter megkezdéséről nincs elég adatunk. Első pillantásra azonban látszik, hogy a beiratkozók és a diplomázók adatai korrelálnak, azaz az 1908-ban születettek közül iratkoztak be a legtöbben,

[17] *Pravni fakultet u Zagrebu I,* 447–464. o.

[18] A fenn idézett Pavić-féle könyvből és Mezei Zsuzsanna adataiból sem derül ki, hogy az 1920-szal induló és 1926-tal bezáruló időszak diplomásai hányan voltak.

[19] A diplomázók létszáma évekre lebontva: 1927/179, 1928/136, 1929/159, 1930/149, 1931/170, 1935/205, 1933/244, 1934/243, 1935/217, 1936/206, 1937/237, 1938/242, 1939/228, 1940/228, 1941/156.

[20] Évenként: 1899/1, 1900/1, 1902/1, 1904/4, 1905/5, 1906/5, 1907/5, 1908/13, 1909/5, 1910/5, 1911/6, 1912/5, 1913/8, 1914/2, 1915/3, 1916/1, 1921/1, 1930/1.

[21] Évenként: 1927/1, 1928/4, 1929/3, 1930/5, 1931/12, 1932/7, 1933/6, 1934/7, 1935/6, 1936/6, 1937/3, 1938/5, 1939/5, 1940/1, 1941/1.

tizenhárman, és az 1931-es évben diplomáztak a legtöbben, tizenketten. A diplomázók és a beiratkozók aránya nagyjából megegyezik.

A korszak nagy kérdése volt a vallási hovatartozás. Római katolikus diplomázó hallgatóból harminchárom volt, izraelita hitvallásúból harmincegy, reformátusból négy, ágostai hitvallású evangélikusból egy. Három hallgatóról nincs adatunk.

A diplomások huszonhat helységből származtak. Érdekes, hogy a legtöbben, tízen, Szabadkáról, ez különösen annak a fényében érdekes, hogy Szabadkán működött a Szabadkai Jogi Kar. Kúláról, Óbecséről, Újvidékről és Zentáról heten diplomáztak, Zomborból öten, Nagybecskerekről négyen, Bácsról, Bajsáról, Csantavérről, Hódságból, Magyarkanizsáról, Péterrévéről ketten. Egy diplomázó származott Alibunárról, Antalfalváról, Cserépaljáról, Csúrogról, Kevevárról, Módosról, Paripásról, Petrőcről, Sóvéről, Szentfülöpről, Topolyáról, Tordáról, Versecről.

A diplomások családi hátterét illetően el kell mondanunk, hogy hét hallgatóról nem tudunk semmit, de a többi adatból jól kivehető, hogy Zágrábban az elithez tartozók sikeresebbek, és eleve a beiratkozásnál is többen voltak. A földművescsaládból származók közül hárman és munkáscsaládból csak ketten végeztek (gépész, kéményseprő), ketten voltak, akiket háziasszonyok támogattak, bizonyára ők sem tartoztak az elithez. A hagyományos elithez elsősorban a földtulajdonosok (hét), malom-, illetve nyomdatulajdonosok sorolhatók. Azonban messze elmaradnak az új feltörekvő rétegek mögött, akik közül tízen kereskedők gyerekei. Ezenkívül jelen voltak a bankigazgató, igazgató, magánvállalkozó, pénzügyi osztályvezető gyerekei. Az államhoz kötődő egzisztenciák közül családi háttérként hét tisztviselő, egy végrehajtó és egy ügynök nevezhető meg. A többi diplomázó értelmiségi családból származik.

Az értelmiségiek közül kiemelkedtek az ügyvédek gyerekei, tizennyolc diplomázott a harminchárom beiratkozottból, ami kimagasló eredmény. A többi értelmiségi között van két egyházi kötődésű, egy kántor és egy lelkész, valamint két közgazdász, két orvos, két tanár és egy mérnök.

A Zágrábi Egyetemmel kapcsolatban kijelenthetjük, hogy a magasabb társadalmi körökből származó hallgatók diplomáztak nagyobb eséllyel. Érdekes az eltolódás a hagyományos elittől (birtokosok, általában földbirtokosok) az újonnan feltörekvő elit (főleg a kereskedők) felé. Szembeötlő továbbá az értelmiségen belül az ügyvédek dominanciája, de az egyéb értelmiségi származású diplomások között is többen vannak, mint a hagyományos elitből származók. Az államhoz kötődő egzisztenciákból viszonylag kevesen diplomáztak.

A Zágrábi Egyetem Jogi Karán mindössze négy hölgy vett részt a képzésben (három izraelita hitvallású és egy római katolikus), és közülük csak Grün Piroska diplomázott.

2.2.2. A doktori fokozatot elérők

A Zágrábi Egyetem Jogi Karán harminchatan értek el doktori fokozatot, azaz a diplomázók fele. Noha nem mindannyian Zágrábban diplomáztak, tizenegy hallgató diplomázási helyéről nincs adat, és négy beiratkozásáról se. Az utóbbiak bizonyára máshonnan érkeztek, az előbbiek pedig, a bürokrácia működése folytán, csak a legmagasabb elért eredményt vezethették be az iratokba.

Akárhogyan is van, mindez azt jelenti, hogy az összes beiratkozó magyar közül majd 17% doktori címmel fejezte be tanulmányait. A legidősebb 1897-ben született, a legfiatalabb 1930-ban.[22] Nagyon hosszú időszakon át, vagyis az 1915-től 1930-ig születettek közül senki sem doktorált. Ugyanakkor az 1908-as évben születettek itt is kiemelkedtek. Az első doktori fokozatot szerző 1920-ban iratkozott be, és nyolc évbe telt, mire doktorált, az utolsó 1934-ben iratkozott be, és hat év alatt doktorált.[23] A magyar hallgatók doktorálásáról az első adat 1927-ből való, az utolsó 1940-ből (abban az évben hárman is doktoráltak).[24] A születési évek és a stúdiumok megkezdése, valamint a diplomák, illetve doktori oklevelek megszerzése azt mutatja, hogy egyre kevésbé volt szignifikáns az évszám szerinti megoszlás. Mindkettő az egyenletes megoszlás felé közeledik, ez nyilvánvaló, hiszen a képességek, és nem csak a születési évek, a családi háttér és a beiratkozás ideje döntik el, hogy ki diplomázik, illetve doktorál.

Ez azonban kevésbé vonatkozik a területi eloszlásra. A doktori címmel rendelkezők tizennyolc helységből származtak, és kimagaslóan sokan Szabadkáról (heten), Kúláról (hatan), Zentáról (öten) és Újvidékről (négyen). Ketten voltak Nagybecskerekről és Péterrévéről, de jöttek még Bácsról, Bácsfeketehegyről, Belgrádból, Cserépaljáról, Csúrogról, Magyarkanizsáról, Módosról, Óbecséről, Titelről, Topolyáról, Versecről, Zomborból.

2.3. Következtetések a Zágrábi Egyetem Jogi Karáról

A Zágrábi Egyetemnek kétségtelenül hagyománya és patinája volt. Abban a korszakban és ma is egyre inkább ennek van jelentősége. Nem mindegy, hogy ki milyen egyetemen diplomázott, ugyanis a diplomákhoz, a diplomázás helyéhez egyéb vélt, de sokszor valós képzetek is kapcsolódtak a minőség és a tudás szintjét illetően.

[22] Születési évekre lebontva: 1897/1, 1900/1, 1901/1, 1904/3, 1905/3, 1906/2, 1907/2, 1908/7, 1909/4, 1910/1, 1911/2, 1912/2, 1913/2, 1914/3, 1915/2, 1930/1.

[23] A beiratkozás évekre lebontva: 1920/1, 1923/2, 1924/1, 1925/4, 1926/4, 1927/4, 1928/2, 1929/3, 1930/2, 1931/2, 1934/1.

[24] A doktori fokozat megszerzésének időpontja évekre lebontva: 1927/1, 1928/5, 1929/1, 1930/3, 1931/1, 1932/4, 1933/8, 1934/3, 1935/4, 1936/1, 1937/1, 1938/3, 1940/3.

A zágrábi képzésről megállapíthatjuk, hogy a magasabb presztízsű társadalmi rétegek jelenléte markáns, bár még a doktori képzésbe is bejuthatott szegényebb rétegből származó hallgató. Mégis érdekes, hogy a zágrábiak között gyakoribbak voltak az extrém politikai nézetek.[25] Zágrábba járni rangot jelentett, ez különösen abban fejeződik ki, hogy Szabadkáról és környékéről is sokan inkább Zágrábot választották a helyi, illetve közelben lévő kihelyezett Szabadkai Jogi Kar helyett. A híres, illetve később híressé váló emberek közül figyelmet érdemel Várady József személye, aki a későbbiekben ügyvédként hagyott maga után tetemes iratanyagot, amely történeti és jogtörténeti forrásként fontos, de 1934-ben ott diplomázott Székely Tibor, a későbbi világutazó is, aki nem jogászként vált híressé.

3. A BELGRÁDI JOGI KAR SZEREPE

Belgrád szerepe kiemelkedő volt az 1918-ban újonnan létrejött délszláv államban, hiszen azelőtt Szerbia fővárosa volt, amelynek katonai és politikai elitje elévülhetetlen érdemeket szerzett a délszláv állam létrehozásában.

A király, az országos parlament, a politikai és gazdasági elit is Belgrádhoz kötődött, így nem véletlen, hogy a felsőoktatás központját is ide képzelte az ország politikai elitjének a legnagyobb része, noha ez a politikai elit az akkor még újonnan szerzett területek oktatására is odafigyelt, ezért alapítottak Szkopjéban Bölcsészettudományi Kart, Szabadkán pedig Jogi Kart. Mindezek ellenére a zágrábi univerzitás előnye és kontinuitása vitathatatlan maradt.

3.1. A Belgrádi Jogi Karon tanuló magyar hallgatók jellemzői

A Belgrádi Jogi Karon összesen kilencvenöt magyar hallgató, illetve magyarnak minősített hallgató fordult meg 1919 és 1940 között. Azonban a Zágrábi Jogi Kar praxisával ellentétben, azokat is magyarnak tekintették, akik egyébként magukat nem magyarnak vallották.[26] Így van az, hogy tizenhét hallgató nemzetiségéről nincs adat, a magyarnak tekintett hallgatók közül harmincnégyen vallották magukat ténylegesen is magyarnak, mellettük még huszonöt jugoszlávot, egy jugoszláv–németet, egy németet, valamint tizenhét önmagát izraelita hitvallásúnak valló hallgatót találunk a magyarnak tekintett hallgatók között. A kitöltendő beadványokban Belgrádban szigorúan megkövetelték a cirill betűs

[25] Gubás, i. m. 30. o.

[26] Mezei Zsuzsanna kutatta és gyűjtötte össze a forrásokból a magyarokra vonatkozó adatokat. A Belgrádi Egyetem Jogi Karáról ezt az összesítést kapta. A dolog hátterében bizonyára az áll, hogy a beiratkozási lapok menet közben (a két világháború között) változtak.

írást (a zágrábi gyakorlattal ellentétben), és ha valaki nem azt használta, azt ott helyben kijavították, azaz a cirill írásmódnak teljes érvényt szereztek. A vesztes háború után nem volt könnyű magyarnak lenni, így okkal feltételezhetjük, hogy voltak, akik pragmatikus okokból kifolyólag más identitást vallottak. A belgrádi jogi hallgatók nemzetiségi kérdését tekintve tehát a fenti adatok értelmében egy megengedőbb, illetve az akkori egyetemi bürokrácia szempontjait figyelembe vevő megközelítést alkalmazunk. A belgrádi kar magyar hallgatóinak különböző szempontokból történő elemzésénél magyarnak tekintjük azt, akit a hivatal magyar hallgatónak tekintett. (Zágrábban és Szabadkán sem volt ilyen besorolási praxis.)

A Belgrádi Egyetem Jogi Karára járó magyar hallgatók közül a legidősebb 1877-ben született, a legfiatalabb pedig 1922-ben.[27] Beiratkozás szerint az első hallgató még 1919-ben beiratkozott, az utolsó pedig 1940-ben,[28] azonban mivel a Belgrádi Egyetem fennmaradt a második világháború után is, így voltak, akik folytatták tanulmányaikat, és a magyar hallgatók beiratkozása is tovább folytatódott, noha a társadalmi viszonyok és a jogrend is megváltozott. Megállapíthatjuk, hogy a legtöbben 1924 és 1934 között iratkoztak be. Azzal, hogy 1931-ben tizenketten (a Belgrádba iratkozók több mint 10%-a) kezdték meg tanulmányaikat, emellett kimagasló évek még az 1927-es és az 1932-es, amikor nyolc-nyolc, és az 1933-as, amikor hét beiratkozóval számolhatunk. A születési éveknél az 1911-es és az 1914-es emelhető ki hét–tíz beiratkozóval, azaz a Belgrádi Jogi Karon, ahogyan a zágrábin is, voltak magyar szempontból népesebb generációk is.

A Belgrádi Egyetem ügyvitelének volt egy olyan aspektusa, hogy bizonyos esetekben (harminchat) feljegyezték a kiiratkozást (ötvenkilenc esetben viszont nem) és a kiiratkozás időpontját is, ez azonban nem jelenti azt, hogy sikertelen volt a tanuló, hiszen a diplomások esetében is megtették ezt, vélhetően azért, hogy jelezzék a hallgatói jogviszony megszűnését. 1922-ből és 1953-ból vannak kiiratkozók.[29] Ez utóbbi dátum ugyan nem tartozik a két világháború közötti időszakba, de a beiratkozás időpontja, 1930, igen. Mivel Belgrádban a második világháború folyamán és utána is volt oktatás, ugyanez érvényes az 1946-ban és

[27] Születési évekre lebontva: 1887/1, 1893/1, 1895/1, 1898/1, 1899/1, 1900/3, 1901/3, 1902/3, 1903/2, 1904/2, 1905/5, 1906/6, 1907/9, 1908/4, 1909/6, 1910/2, 1911/9, 1912/8, 1913/6, 1914/5, 1915/1, 1916/4, 1917/senki, 1918/3, 1919/4, 1920/2 1921/1, 1922/1.

[28] Beiratkozások évekre lebontva: 1919/1, 1920/1, 1921/2, 1922/2, 1923/2, 1924/5, 1925/5, 1926/3, 1927/8, 1928/5, 1929/5, 1930/5, 1931/12, 1932/7, 1933/3, 1934/6, 1935/senki, 1936/1, 1937/4, 1938/4, 1939/2, 1940/1 (és volt egy olvashatatlan dokumentum is).

[29] Évek szerint: 1922/1, 1924/1, 1926/2, 1927/1, 1928/1, 1929/1, 1930/2, 1931/2, 1932/6, 1933/2, 1934/4, 1935/6 (megjegyzés: közülük ketten valamikor mégis diplomáztak), 1938/1, 1939/1, 1940/1, 1946/1, 1947/1, 1953/1.

az 1947-ben kiiratkozó két hallgatóra is. Mindez azonban már átvezet bennünket a beiratkozók eredményeire.

A korszak egyik legfontosabb kérdése a vallási hovatartozás volt Belgrádban is; mindössze tizenhét személyről nincs adat. A magyar hallgatók között a legtöbben római katolikus vallásúak voltak, harmincnégyen, izraelita hitvallásúak tizenheten, reformátusok is meglehetősen sokan jártak Belgrádba, kilencen, és egy közelebbről meg nem határozott protestáns (bizonyára szintén református). Ebben specifikus a Belgrádi Egyetem, és ennek nagyrészt földrajzi okai vannak. Pancsován, valamint a környékén viszonylag sok magyar református élt, és kilencen érkeztek ebből a térségből (és egy Nagybecskerekről). A hallgatók között egy teljesen magyaros nevű, görögkeleti vallásúnak bejegyzett tanulót is találunk.

A születés helye szerinti területi megoszlás nagyon tarka. A legtöbb településről csak egy hallgató érkezett.[30] A legtöbben, tizenkilencen, Újvidékről iratkoztak be, a közeli Pancsováról tizenhárman érkeztek, Nagybecskerekről heten, a Szabadkához közeli Zentáról hatan (és még Zomborból is ketten), Versecről öten. Hárman iratkoztak be Debelyacsáról (Torontálvásárhelyről), Fehértemplomról, Karlócáról és Nagykikindáról, Törökbecséről pedig ketten. A beiratkozók egyetemi tanulmányai helyszínének megválasztásában a földrajzi közelség volt a döntő, noha az észak-bácskaiak közül is néhányan Belgrádba iratkoztak.

A hallgatók társadalmi helyzetét vizsgálva azt látjuk, hogy a Belgrádba iratkozók közül a hallgatók hátteréből hiányoznak a hagyományos elit képviselői, sőt, a szűken vett elitből is csak hárman vannak, egy-egy nagyiparos, gyártulajdonos és szállodatulajdonos. A jogászok gyerekei is kis számban vannak jelen, hat ügyvéd (és egy elhunyt ügyvéd) és egy bíró gyereke. Az elhunyt szülők gyermekeinek a száma egyébként meghaladja a 10%-ot (tizenegy hallgató), és azoknak a száma, akikről nincs adat, még több: tizennyolc. Nyugdíjas hátterű hallgató kilenc van, közülük egy nyugdíjas jegyző gyereke. Az államhoz kötődő egzisztenciákból heten vannak, közelebbről meg nem határozott tisztviselősarjból négyen, az adóellenőrt és a nyugdíjas tisztviselőt is ideszámolhatjuk. A nem jogászi hátterű értelmiségiek sincsenek sokan, gyógyszerész kettő, könyvkereskedő egy, közgazdász egy, orvos egy, tanár kettő, tanító egy, zenetanár egy. Lehet, hogy egy külön kategória kellene, hogy legyen, de én még az udvari fényképészt is idesorolom, azaz értelmiségi hátterű hallgatóból mindössze tíz van. Földműves családból mindössze két hallgató érkezett, ami szintén kevés. A munkásszülői hátterűek száma hét (egy cipész, egy gombkötő, egy kereskedősegéd, két kisiparos, egy nyomdász, egy szabó). A feltörekvő réteg van a legnagyobb számban jelen, kereskedői háttérrel tizenhatan érkeztek, vállalkozóival

[30] Ezek a települések: Ada, Bajmok, Bóka, Csantavér, Erdővég, Horgos, Kúla, Mitrovica, Mohol, Óbecse, Oberzs (szerintem: Obersdorf), Ókanizsa, Ószivác, Pacsér, Padé, Palánka, Perlez, Pétervárad, Ruma, Szabadka, Temerin, Titel, Torda, Zimony.

és ügynöki háttérrel pedig ketten-ketten, azaz összesen húszan tartoznak abba a rétegbe, amely a korban a legjobban prosperál. Ami a többi hallgató szülői-gazdasági hátterét illeti, az igen heterogén.

3.2. A Belgrádi Egyetem Jogi Karán tanuló magyar hallgatók eredményei

3.2.1. A tanulmányaikat diplomázás nélkül befejező hallgatók

A Belgrádi Jogi Karra járó kilencvenöt hallgató közül tizenkettő diplomázott, ami valamivel 10% fölött van, ez azt jelenti, hogy a diplomázási ráta alaposan elmarad a Zágrábi Jogi Kar hatékonyságától.

A nyolcadik szemesztert ketten hagyták el diplomázás nélkül, a hetediket egy, a hatodik szemeszternél senki nem adta fel, az ötödik szemesztert hatan adták fel, a negyediket ketten, a harmadikat öten, a másodikat négyen, az elsőt ötvennyolcan. Hat hallgatóról nincs adat. A Belgrádi Egyetemen tehát rendkívül keményen bántak az elsőéves magyar hallgatókkal, 61%-uk már az első szemeszterben feladta vagy feladni kényszerült tanulmányait.

3.2.2. A Belgrádi Egyetemen diplomát szerző magyar hallgatók

A tizenkét diplomázó 1929 és 1940 között diplomázott, ilyen szempontból különösen az 1939-es év volt a legsikeresebb, akkor négyen szereztek diplomát.[31] 1902 és 1916 között születtek,[32] és 1924 és 1934 között iratkoztak be.[33] A diplomázások és a születési évek is azt mutatják, hogy a későbbi években voltak sikeresebbek a magyar hallgatók, és hogy általában öt év alatt végeztek, noha volt, aki négy év alatt, és olyan is, akinek hét év kellett.

A vallási megoszlást illetően hat római katolikus, négy izraelita hitvallású és két református volt, ezekből az adatokból azonban nem lehet következtetéseket levonni. Érdekes viszont a beiratkozási szociális minta. A diplomások között egy mondható a társadalmi elitbe tartozónak (egy nagyiparos gyermeke), kettő kereskedői háttérrel rendelkezett, hárman pedig nyugdíjasok gyerekei voltak. Az államhoz kötődő egzisztenciájú, tisztviselő hátterű diplomásból is egy van, az alsóbb polgári rétegből pedig két végzős volt (egy szabó és egy kisiparos gyereke). Mindebből az látszik, hogy a társadalom felső, módosabb rétegéből származó hallgatók közül kevesen diplomáztak.

[31] Diplomázás évekre lebontva: 1928/1, 1929/1, 1931/1, 1933/1, 1934/1, 1938/1, 1939/4, 1940/2.

[32] Diplomázások születési évek szerint: 1902/1, 1906/1, 1907/1, 1909/1, 1912/1, 1913/1, 1914/3, 1916/3.

[33] Beiratkozások évek szerint: 1924/1, 1925/1, 1927/1, 1928/1, 1932/2, 1933/3, 1934/2.

Ami a földrajzi megoszlást illeti, hasonló az összkép, mint a beiratkozásnál: Pancsováról négyen, Újvidékről hárman diplomáztak, azaz a diplomások több mint fele ezekből a városokból valók. Az egy-egy szabadkai és ósziváci diplomás távolabbról érkezett, és földrajzi szempontból logikusabb választás lehetett volna Szabadka. A palánkai, szávaszentdemeteri és főleg a zimonyi diplomás esetében azonban úgyszintén a földrajzi közelség számíthatott az intézményválasztásnál.

3.2.3. A Belgrádban tanuló hölgyek

A Belgrádi Egyetem Jogi Karára aránylag sok (tizenkét) hölgy iratkozott be, vagyis a magyar beiratkozó hölgyek az összes magyar beiratkozó több mint 10%-át teszik ki. Azonban csak egy diplomázott közülük, Surány Klára. A hölgyek eredményei azonban meglehetősen gyengék. Közülük csak egy jutott el a harmadik szemeszterig, ketten a második szemeszterben adták fel, nyolcan az elsőben, és egy hölgyről nincs adat, azaz bizonyára csak beiratkozott.

3.3. Következtetések

A Belgrádi Egyetem Jogi Kara nem számított a magyarság kitüntetett célpontjának, még a távolabb eső Zágráb is vonzóbb volt. Ugyanakkor az is látszik, hogy a Belgrádi Egyetem Jogi Karára az alsóbb rétegekből jóval többen érkeztek – arányaikat tekintve – mint a Zágrábi Egyetem Jogi Karára. Úgy tűnik, hogy a Belgrádi Egyetem Jogi Karának a presztízse és a híre gyengébb volt (legalábbis a magyarság körében). Tény az is, hogy arányát tekintve sokkal kevesebben végezhették el sikeresen a tanulmányaikat, nagyjából 10%-uk, míg Zágrábban ez nagyjából 30%-os volt.

Megállapításunkkal teljesen egybecseng Gubás Jenő véleménye, miszerint a bánáti szegénységből inkább Belgrádba mentek tanulni.[34] A belgrádi képet színesíti, hogy a Bolyai Farkas Magyar Kultúregyesület, melynek hivatalos neve: Studensko kulturno i literarno udruženje Bolyai Farkas, több mint százhatvan értelmiségit számlált. Közülük kilencen jogászok voltak.[35]

[34] Gubás, i. m. 27. o.

[35] Uo. 84–88. o. A Bolyai tagsága visszaemlékezések alapján (sorszám, név, későbbi lakóhely, korábbi lakóhely): 20. Csende Károly, jogász, Torontálvásárhely; 31. Dukay Ernő, jogász, Szeged, Magyarkanizsa; 38. Forrai István, jogász, Székelykeve; 74. Komáromi Szilveszter, jogász, Magyarország, Kishegyes; 82. Körtvélyesi Mátyás, jogász, Zenta, Ada; 83. dr. Kun Szabó László, jogász, Szabadka; 88. Lengyel Ferenc, jogász, Versec; 90. Losoncz Aurél, jogász, Szabadka, Magyarkanizsa; 106. Pintér Lajos, jogász, Versec.

4. A SZABADKAI JOGI KAR, MINT DÉLSZLÁV FELSŐOKTATÁSI OLVASZTÓTÉGELY

Szabadkán az első egyetemi oktatási intézmény a Belgrádi Egyetem Szabadkai Jogi Kara volt, és ennek fontos politikai célzata is volt. A jogászok az állam jogrendjét érvényesítik. Térségünk a megkésett állam- és nemzetépítés korszakában volt, így egy jogi karnak – a délszláv államban így gondolták – nemzeti feladata is van.[36] Nem véletlen, hogy a belgrádi központú egyetem Szabadkán, nem pedig Újvidéken indított jogi kart. Úgy vélték, hogy a hazaszerető ifjúság (a sok délszláv diák) lelkesedése ellent tud állni az irredenta (magyarországi) propagandának.[37] Sőt ez az ifjúság nemcsak lelkes kellene, hogy legyen, hanem egyben kifinomult is.[38] A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban a belgrádit képzelték el a legfontosabb univerzitásként.[39] A Szabadkán tanító tanárok közül volt, aki aktívan politizált is. Fedor Nikić és Mirko Kostić is elhagyta az egyetemet, mert a parlamenti politizálás jobban vonzotta őket.

Mivel a szabadkai iratokat részletesebben át tudtuk vizsgálni, ezért a Szabadkai Jogi Karról változatosabb információkat tudunk közölni.

4.1. Szabadka és a Szabadkai Jogi Kar

Szabadka nemzeti szempontból rendkívül furcsa város. Ha az 1910-es és az 1921-es népszámlálás adatait hasonlítjuk össze, akkor a tapasztalatlan szemlélő azt gondolná, hogy valami nagy etnikai megrázkódtatás, kitelepítés történt, azonban a helyzet más. A szabadkaiak jelentős részének többes identitása van. Ezért bizonyos helyzetekben az egyik, más helyzetekben a másik identitásukat tekintették a fontosabbnak, és inkább a városhoz volt erős a kötődésük. Ennek ellenére, egyes vélemények szerint, Szabadkán a szuverenitás megváltozása után is a közbeszédben a magyar nyelv használata volt általános.[40] A béketárgyalásokon is a délszláv állam északi határairól folyt komoly vita.[41] Az sem volt vitás, hogy az újonnan létrejövő délszláv államban a magyarság politikai központja a város. Ezért volt Szabadka az 1920-as évektől délszláv nemzeti szempontból olyannyira érdekes. Labilis voltát tisztázni akarta az akkor aktuálissá vált hatalom.

A király dekrétumával 1920. január 27-én jött létre az egyetem. Az alakuló ülés 1920. június 17-én volt, amikor konstatálták, hogy nincs elég tanár. (Ezért alkalmaztak később több oroszországi szakembert is.) A dékán dr. Milutin Miljković lett.[42] Az első évet a nyári szemeszterrel kezdték, nyolcvan rendes és huszonhat rendkívüli, azaz távhallgató iratkozott be, és mindössze négy egyetemi tanár tanította őket.[43] Némi hezitálás után az intézmény 1920. november 11/12-én a Női Tanítóképzőbe (Ženska Preparandija) költözött, az akkori Wilson és Harambašić utca sarkára, és itt működött 1941-ig.[44] A döntést a húszas években még vitatták. 1926-ban Aleksa Ivić, aki délszláv történelmet tanított a Szabadkai Egyetemen, szorgalmazta az áttelepítést, azonban ez alkalommal azért hiúsult meg a terv, mert sem az állam, sem Újvidék városa nem akarta állni az áttelepítés költségeit.[45] Az 1929-es diktatúra bevezetésével a viták elültek, noha 1931-ben a Szabadkai Jogi Kar hallgatói fogalmaztak meg petíciót az egyetem beszüntetéséről.[46]

A Vajdaság esetében egyértelmű volt a „kultúrharc" [kulturna borba].[47] Ennek volt közigazgatási háttere is, ugyanis az eltávozó jogászokat valahogy pótolni kellett, ráadásul Magyarországon a határ közelében hoztak létre jogi egyetemeket, Szegeden, Pécsett és Kecskeméten.[48] A kihelyezett jogi kart Újvidék is szerette volna megszerezni, valamint a szerb politikai és papi elit is hajlott erre, így a kérdés eldöntésére bizottságot hoztak létre. Végül a választás a „nemzeti misszió" miatt Szabadkára esett.[49] A magyar ifjak gyakran mentek Magyarországra tanulni, de ezt 1921-ben betiltották.[50] Bjelica szerint a Belgrádi Egyetem ösztöndíjakkal buzdította a jogászok szabadkai tanulását, azonban ennek nincs nyoma a dossziékban.

36 Segedinčev, Tatjana, *Ruska emigracija na subotičkom pravnom fakultetu (1920-1941)* [Orosz emigránsok a szabadkai jogi egyetemen], Ex Pannonia, 1997/2., 105–106. o.

37 Kuntić, i. m. 85. o. Ugyanezt az érvet hozza fel dr. Matijević Stipan is (Matijević, Dr Stipan, *Događaji koji su se odigrali za vreme mojeg javnog delovanja od 10. nov. do 20. maja 1920. god.*, Subotica, 1928).

38 Šimunović-Bešlin, i. m. 143. o.

39 Uo. 144. o.

40 Grlica, Mirko, Proslava Milenijuma u Subotici 1896. godine [A millennium megünneplése Szabadkán 1896-ban], in *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság,* Egy tudományos tanácskozás anyaga, *1100 godina doseljenja Mađara i Vojvodina,* Zbornik radova naučnog skupa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva–Forum, Beograd–Novi Sad, 1997, 346–353. o.; Šimunović-Bešlin hivatkozik Mirko Grlicára, l. Šimunović-Bešlin, i. m. 146. o.

41 Šimunović-Bešlin, i. m. 153. o.

42 Segedinčev, i. m. 107. o.

43 Az első év rendes hallgatóiról szóló adatokat l. Mačković, Stevan, *O prvim studentima upisanim na Pravni fakultet u Subotici* [A Szabadkai Jogi Egyetemre iratkozott első hallgatókról], Ex Pannonia, 2019/23., 3–13. o.

44 Segedinčev, i. m. 106. o.

45 Bjelica, i. m. 53. o.

46 Simić, Miodrag, *Istorija Subotičkog pravnog fakulteta 1920–1941* [A Szabadkai Jogi Kar története, 1920–1941], Beograd, 1999, 87. o.

47 Uo. Szó szerint így használja a szerző. Hivatkozva: Nikić, Fedor, *Pravni fakultet u Subotici* [A Szabadkai Jogi Egyetem], Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1929, 83. o.

48 Bjelica, i. m. 50. o.

49 Uo.

50 Uo. 5. o.

A szabadkaiak többsége nem fogadta örömmel az egyetem létrejöttét, és annak a „dinári övezetből"[51] származó hallgatóit. Bizonyára az sem tetszett nekik, hogy ingyen lakhattak és ingyen étkeztek,[52] míg az egyszerű városlakók még mindig szűkölködtek. A vajdasági származású diákok érdeklődése csekély volt. Az 1921/22-es tanévben az összes hallgatóból (ötszáznegyvenkettő), csak százegyven volt vajdasági.[53] Egyetlen tárgyat sem oktattak magyar nyelven. Az újonnan érkezők is ellenségesnek érezték a szabadkaiakat. Az egyetem hallgatói nacionalista és más kilengésekben vettek részt. Az újonnan alakult délszláv államban, így a minisztériumban is megfogalmazták, hogy eliminálni kell a „magyarizáció", „germanizáció", „italizáció" stb. által okozott sérüléseket, sőt, már a Vajdasági Nemzeti Igazgatóság a feladatai között jelölte meg a magyar közoktatás „dekonstrukcióját".[54]

A Szabadkai Jogi Kar 1926/27-ben a második legkisebb egyetem volt az országban, bizonyára így volt ez a kezdetektől végig. Az ország tizenegyezer-hatszázhuszonegy egyetemi hallgatójából abban az évben összesen háromszáztizennégy hallgató tanult Szabadkán.[55]

A Belgrádi Egyetem jogköre nem hagyott nagy mozgásteret a szabadkai kihelyezett karnak, döntései többnyire formálisak voltak, csak pénzügyeit és az adminisztrációját vezette elkülönülve. A két intézmény tanterve azonos volt. Ezenkívül Szabadkán még két szervet választottak: az Egyetem Tanácsát (Savet fakulteta) és az Akadémiai Bíróságot (Akademski sud), amely a hallgatók kihágásait vizsgálta. 1923-ban a belgrádi és a szabadkai egyetem tantervét teljesen egységesítették. Az első előadás 1920. március 23-án volt.[56] A Szabadkai Jogi Karon – fennállásának nagyjából két évtizede alatt – harminchét egyetemi oktató tanított, hosszabb-rövidebb ideig.[57] A Szabadkán kiállított diplomák elvben egyenértékűek voltak a hasonló zágrábi és belgrádi diplomákkal. A külföldi egyetemeken szerzett diplomák honosításáról szóló hosszas, majd egy évtizedes vita után, 1930-ban rendelkeztek.[58] Az egyetem tartósan nehéz anyagi helyzetben volt, a belgrádi érdektelenség miatt az egyetem a bezárás határán imbolygott szinte egész léte alatt. A Vajdaságból is inkább Belgrádba vagy Zágrábba igyekeztek, így Szabadkán létszámhiánnyal küszködtek. Az 1929-es válság következtében egyre kevesebben érkeztek ösztöndíjjal az ország távoli vidékeiről, így a környékről iratkoztak be és lettek egyre többen. A Szabadkai Jogi Kar

[51] Uo. 50–51. o.
[52] Šimunović-Bešlin, i. m. 153. o.
[53] Bjelica, i. m. 51. o. Hivatkozik M. Konstantinovićra, aki a kar tanára volt.
[54] Šimunović-Bešlin, i. m. 146. o.
[55] Simić, i. m. 1999, 83. o.
[56] SzTL F.228 Šumarni Inventar [Áttekintő raktári jegyzék].
[57] Kuntić, i. m. 42. o.
[58] Uo. 40. o.

egy idegen test volt a városban, hiszen sem tanárai, sem diákjai nem a városból érkeztek.[59] Konstantinović professzor szerint a szabadkaiak a telet a városban töltik, a nyarat pedig a földjeiken. És az egyetem olyan, mint egy átültetett növény, amely nem tud gyökeret ereszteni.[60]

Az egyetemen 1924-ben komoly fegyelmet vezettek be, egy párt sem lehetett jelen, és egyetlen hirdetést sem lehetett kitenni a hirdetőfalra a dékán beleegyezése nélkül.[61] Aki ezt a szabályt megszegte, azt kizárták az intézményből. Ekkoriban az egyetemista klubokban éles viták folytak.

Az egyetem 1941. április 1-jén szűnt meg a gyakorlatban működni. Az utolsó diplomát a 3855-ös folyószámon, a 4101-es dossziészámú hallgatónak adták ki, az Oroszországból jött Kozlov N. Anatolijének, dátum szerint 1941. február 15-én, aki az első szemesztert 1938. november 18-án kezdte.

4.2. A Szabadkai Jogi Kar magyar hallgatói és eredményeik

A „magyarság" meghatározása sok szegmensből áll, e munkában Szabadka esetében a formális megközelítést kellett alkalmaznunk, így azt tekintettem magyarnak, aki az adatlapban azt írta, hogy „magyar", így sok magyaros hangzású nevet viselő hallgatóról derült ki, hogy nem magyarnak vallotta magát. Ennek az identitásvállalásnak (vagy indentitáskerülésnek) politikai okai is lehettek. Mivel egy ideig nem kérdeztek rá a nemzetiségre, sok esetben csak vélelmezem a hallgató magyar voltát, egyéb jelekből (születési hely, lakhely, vallás, helyesírás, illetve magyar ortográfia, név, az aláírás, a vezetéknév, mivel a keresztneveket fordították). Így a magyar hallgatók száma e munkában a magukat egyértelműen magyarnak vallókon és az én elég szigorú kritériumaim alapján történő vélelmezésemen alapul. Ezek szerint a Szabadkai Jogi Karra fennállása alatt háromszáznegyvenegy magyar iratkozott be (a távhallgatókat és a diplomázókat is ideszámolva, hatvanöt doboznyi személyes dosszié és négyezer-negyvenhat bejegyzés átnézése a főkönyvben). Ez alapján a trendek, tendenciák jól értelmezhetők. Kuntić adatai szerint összesen négyszázhetvennégy magyar hallgatója volt a Szabadkai Jogi Karnak, ő az iktatókönyv alapján becsülte fel a számukat.

[59] Legalábbis így érzékelte ezt egy egyetemista, Miloš Stevanov, aki a *Glas Matice srpske* című lapban írt erről.
[60] Šimunović-Bešlin, i. m. 154. o.
[61] A kommunisták mégis 1933-ban létrehozták illegális sejtjüket, amelyben Petar Radaković és Rista Lekić működött. Majd többen is csatlakoztak hozzájuk. Simić szerint a kommunista ideológia könnyen terjedt, mert a szabadkai egyetemi hallgatók javarészt szegény területekről érkeztek, és 1931-ben, 1933-ban, 1935-ben, 1936-ban és 1939-ben is demonstráltak, illetve sztrájkoltak. Simić, Miodrag, *Beogradski i Subotički pravni fakultet 1941–1945* (drugo i dopunjeno izdanje) [A Belgrádi és Szabadkai Jogi Egyetem 1941–1945 (második, kiegészített kiadás)], Beograd, 1998, 136–137. o.

A Szabadkai Jogi Karra beiratkozó legidősebb hallgató 1879-ban született, a legfiatalabb pedig 1922-ben. A karon magyarként tanulni kisebbségi helyzetet jelentett. Fennállása alatt nagyjából a beiratkozók 8-9%-a volt magyar, noha a majdani Vajdaság területére számított lakosságnak körülbelül 29%-a volt az. A diplomázási rátájuk a beiratkozásukhoz képest jobb volt (háromszáznegyvenegyből ötvenhat, azaz 16,4%). A magyar hallgatók vallási identitása többféle (római katolikus – kétszázhetvenhárom, izraelita – negyvenkettő,[62] ágostai hitvallású evangélikus – nyolc, református – tizenhét, görög katolikus – kettő). Arra is van példa, hogy menet közben váltottak vallási vagy nemzeti identitást, vagy nem is jelölték meg.[63]

Kuntić adatai szerint az egyetemre nagyjából négyezer-négyszáztizenöt hallgató iratkozott be, közülük csak ezernégyszázharmincegy diplomázott.[64] Miodrag Simić adatai szerint ezernégyszáznegyvenkilencen diplomáztak.[65] Kezdetben csak minden negyedik hallgató iratkozott be a Vajdaságból.[66] A vajdasági beiratkozók közül is jóval több volt a nem magyar. Kuntić és az én adatom között elég nagy a különbség, de a lényeg nyilvánvaló, az egyetemen óriási többségben voltak a délszlávok. A montenegróiak, a dalmáciaiak és a hercegovinaiak jelenlétének okát csak a politikum nemzeti céljaival magyarázhatom, hiszen Zágráb vagy Belgrád közelebb lett volna számukra. Az ortodox hitűek döntő többségben voltak (szerbek, jugoszlávok, orosz emigránsok [kétszázharmincöten], ritkábban bolgárok). Szembetűnő tehát nemcsak a szerbesítés, hanem általában véve a város szlávosítása. A város délszláv jellegéről a tanári gárda is gondoskodott.

A magyar beiratkozott hallgatókra hatással volt a földrajzi tényező is, ezért Szabadkáról és környékéről iratkoztak be a legtöbben, egyesek Szabadkára, illetve környékére is költöztek tanulmányaik megkezdésekor. A második fő tényező az anyagi biztonság, illetve bőség kérdése volt. Aki tehette, azaz akinek volt rá pénze, inkább Zágrábba iratkozott. A vajdasági nem magyar lakosságból származó tanulók száma is nagyjából tízszerese a magyar hallgatók számának. A magyar hallgatók zöme jellemzően Szabadka közeléből, illetve a gimnáziumi központokból érkezett, de apró falvakból és a Duna jobb partjáról is származtak hallgatók. Kivételes volt, hogy az Ausztriához tartozó Seebachból is beiratkoztak. Egyes hallgatók az akkori Csehszlovákiában, Romániában születtek,

[62] A Szabadkai Jogi Kar iktatójában következetesen a „mojs." rövidítést használják hitük megjelölésére. Esetenként azt kiírják, hogy „mojsijevac", azaz „mózeshitű". A beiratkozólapokon ők magukat gyakran zsidónak (Jevrej), mózeshitűnek (mojsijevac), esetenként „izr."-ként írták be.

[63] SzTL F. 228 1208-as dosszié (ami nem szerepel a főkönyvben, annak a helye ki van hagyva).

[64] Kuntić, i. m. 41. o.

[65] Simić, i. m. 1999, 261. o.

[66] Šimunović-Bešlin, i. m. 149.

és időközben a majdani Vajdaságba költöztek, és ott érte őket a szuverenitás megváltozása.

A beiratkozásokból az látszik, hogy az akkori magyarság, a sokk ellenére, amit az elvesztett első világháború és a trianoni szerződés okozott, nem torpant meg, és ott próbálta folytatni az életét, ahol az abbamaradt a háború előtt. A magyar családokban, ha csak lehetett, az oktatást egyöntetűen támogatták, bizonyára nem kis áldozatot vállalva. Impozáns az, hogy a Vajdaság egész területéről „szerencsét próbáltak" a Szabadkai Jogi Karon, egészen kis falvakból és alacsony bérrel rendelkező rétegekből is. Szinte az összes magyar hallgatót a szüleik támogatták. Ez azt mutatta, hogy tisztában voltak azzal, hogy az érvényesülés egyik módja a tanulás, és ezt anyagi áldozatot vállalva is támogatták. Mindössze öten nyilatkoztak úgy, hogy önfenntartók.

A beiratkozók között voltak birtokosi és jól kereső családi háttérből származó hallgatók is, másrészt voltak olyanok, akiknek az apjuk már elhunyt, persze ez nem jelentette automatikusan azt, hogy szegénységből jönnek, azonban az elhunyt hivatalnok vagy mezőgazdasággal foglalkozó hiányzó szülő komoly hátrányt jelentett. Az egyetemre iratkozók többsége értelmiségi (a jogászokat is ebbe a kategóriába sorolva), vagy hivatalnoki háttérrel jött, vagy az akkor jó jövedelmet jelentő feltörekvő kereskedők gyerekeiként érkeztek, de a munkások és a földművesek jelenléte is jól érzékelhető.

A legtöbb beiratkozó és legtöbb diplomázó azok között volt, akik 1910 és 1913 között születtek, de az 1913 és 1920 közötti időszak sem mondható kifejezetten rossznak. A diplomaszerzés szempontjából azok voltak a legkedvezőbb helyzetben, akik 1910 és 1917 között születtek. Ezekben az években adták ki a magyar hallgatók diplomáinak nagyjából felét. A beiratkozások éve más mintázatot mutat, mint a beiratkozók születési éve, a legnépszerűbb év kétségtelenül az 1920-as. Ekkor harmincnyolc magyar iratkozott be. Ez logikus, hiszen több generáció került ugyanakkor ugyanabba a helyzetbe – azok, akik még a Monarchiában kezdték el tanulmányaikat, majd 1920-ban Szabadkán folytatták; azok, akik az első világháború idején tanultak volna jogot, és az életkorukból adódóan egyetemet kezdők is ekkor iratkozhattak be. Ez a tendencia egy kicsit igaz 1921-re is, noha akkor már csak tizennégy magyarról tudunk. A legtöbben 1929-ban iratkoztak be, huszonhatan. A diplomák megoszlása beiratkozás szerint eltérő képet mutat, de az 1929-ben és 1934-ben beiratkozottak voltak a legsikeresebbek.[67] A korszakban még csak kibontakozóban volt a hölgyek egyetemi tanulmánya; huszonhat magyar hölgy kezdte meg tanulmányait Szabadkán, és közülük ketten diplomáztak. A hölgyek, ha ügyvédi, professzori háttérrel érkeztek, nem

[67] 1922/1, 1924/1, 1925/2, 1926/2, 1927/3, 1928/4, 1929/8, 1930/1, 1931/2, 1932/10, 1933/8, 1934/7, 1935/1, 1936/4, 1938/1, ezenkívül van egy nem iktatott diplomás is, aki 1940-ben iratkozott be, miután Zágrábban már diplomázott.

lakhattak a kollégiumban, a női emancipáció tehát Szabadkán a két világháború közötti korszakban a felsőbb körökből indult.

Факултет

уПИСНИ ЛИСТ

г. Пехок Ладислав који се уписао

за ученика у I зимски семестар

ОТСЕК (ГРУПА)

1) Дан, месец и година рођења 21 мај 1922
2) Место рођења (бановина) Мокрин, дунавска бановина
3) Држављанство југословенско
4) Народност мађар
5) Вероисповест рим. кат.
6) Очево име и презиме Др. Пехок Б. Ладислав
7) Очево занимање адвокат
8) Код кога станује (код породице или као самац) самац
9) Где станује у мађ. дому, Суботица
10) Стално место живљења (где се бави о распусту) Велика Кикинда, Чакоњева 5
11) Од чега се издржава (родитељи, државна служба, приватна служба, банка, редакција и т.д.) родитељи
12) Прима ли благодијање —
13) Јели питомац и чији —
14) Где је и кад положио испит зрелости Вел. Кикинда, 22 јуна 1940

27 септ. 1940 год.
Београд
Суботица

Својеручни потпис ученика,
Пехок Ладислав

Egy szabadkai magyar diák beiratkozási lapja 1940-ből

A Szabadkai Jogi Karon a diploma megszerzése a magyar hallgatóknak különösen nehéz volt. Hatvanhárom beiratkozóról nincs semmilyen további adat, csak a beiratkozás ténye. A távhallgatókat nem írták be a főkönyvbe, más esetekben csak egy szál dokumentum maradt fenn róluk. Az első szemesztert megkezdők és elhagyók hatvanöten vannak. A tanulmányaikat a második szemeszterben feladók száma már csak negyvenöt. Úgy tűnik, hogy az első két szemeszter nagyon sokak számára hozta azt a tapasztalatot, hogy nincs mit keresniük a karon, így az összes magyar beiratkozó fele már ekkor abbahagyta tanulmányait. Ezenkívül a kezdődő második világháború is, amely után végleg megszűnt az intézmény, távozásra kényszerített egyes hallgatókat. A harmadik szemeszter bizonyára nem volt nehéz, ugyanis csak húszan adták fel a tanulást, ellenben a negyedik szemeszter negyven magyar hallgatónak jelentett megoldhatatlan feladatot.[68] Vélhetően inkább a negyedik szemeszterben szembesültek valamilyen sorsdöntő vizsgával. (De lehettek más okai is a távozásnak.) Az ötödik szemesztert tizennyolcan hagyták el, a hatodikat tizennégyen, a hetedik szemesztert mindössze ketten. Egészen bizonyos, hogy az egyetemi hallgató az utolsó évben nem hagyja abba egykönnyen a tanulmányait, hiszen sok időt, energiát, pénzt fektetett bele. Bizonyára a bukott vizsga megismétlésének korlátozása zárta le az utat a diplomázáshoz. A legnehezebb tárgy a polgári jog volt.[69] A nyolcadik szemeszterben számottevő azok száma (huszonnyolc hallgató), akik feladták tanulmányaikat anélkül, hogy diplomát szereztek volna. Úgy gondolom, hogy a hallgatók sikertelenségében, legalábbis azoknál, akik elérték a hatodik, hetedik és nyolcadik szemesztert, sorsdöntő lehetett tanáraik szigora is. Szerepet játszhatott az is, hogy többen szívesebben folytatták tanulmányaikat Zágrábban.

4.2.1. A diplomát szerző magyar hallgatók

Az egyetemi képzések csúcspontja a diploma megszerzése. A személyes dossziék és a főkönyvbe való beírás alapján ez ötvenhat magyar hallgatónak sikerült (egynek már eleve volt Zágrábból).[70] Ahhoz, hogy ezt az adatot értelmezni tudjuk, a tanulmányait félbehagyó sok hallgató adatai mellett, még néhány adat szükséges. A Szabadkai Jogi Kar, a főkönyv alapján végzett számításaink szerint, ezernégyszázharmincnyolc diplomát adott ki, ez hárommal kevesebb, mint amit Kuntić összesített.[71] A beiratkozási lapokat vizsgálva, a vajdasági nem magyar

68 Közülük az egyik következetesen jugoszlávnak vallotta magát, de a később felálló, Tito fémjelezte rendszerben az egyik legkiemelkedőbb magyar kultúrpolitikussá avanzsált.

69 Kuntić, i. m. 35. o.

70 Valamilyen okból Szabadkán is volt dossziéja Viderkov Ivannak, a 267-es. Nem vezették a főkönyvben, azaz Szabadkán bizonyára távhallgató volt, viszont a dossziéjában abba a sorba, amely másoknál az érettségi vizsga idejéről és helyéről szól, azt írták, hogy „Diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu". Viszont a neve nem szerepel a Zágrábban diplomázottak között.

71 E sorok szerzője összeszámolta és kiírta azokat az iktatókönyvbe írt sorszámokat, amelyeknek a végén szerepel, hogy diplomát adtak ki. Ezek után kérdés, hogy miből adódik a különbség, azonkívül, hogy a kézi számolások felettébb bizonytalanok. Nos, legalább négy olyan bejegyzés van, amely nehezen értelmezhető. Az első, a 281-es és a 282-es bejegyzés, amelynek a végén kétségtelenül egy diplomázás szerepel, és egy utalás a 438-as számra, amelynek a végén nem szerepel diplomázás, nem

hallgatók, akik magyarlakta településen éltek, körülbelül kétszázkilencven diplomát szereztek, azaz ötször többet, mint amennyit magyar társaik.

Mivel a korban a vallást a főkönyvbe beírandó fontos adatnak tartották, érdemes ezeket megvizsgálnunk, hiszen a történelem egyik alaptézise, hogy a korszakban érdekes és fontos dolgok alapján próbáljuk értelmezni az egykori jelent. A főkönyv adatai szerint, a mi számításaink alapján, a diplomások közül ezerszázhuszonheten pravoszlávok, azaz keleti ortodoxok. Ebbe beletartoznak a szerbek, a montenegróiak, a magukat jugoszlávnak vallók, a bolgárok, az orosz emigránsok. Kétszázharmincan katolikusok, ebbe beleértendők a vajdasági, de a hercegovinai, a dalmáciai és egyéb tájakról származó katolikusok is, ötvenen izraelita vallásúak, szintén az ország egészéből, noha főleg a Vajdaságból származnak, nyolcan evangélikusok, heten muzulmánok, hárman reformátusok, ide tartozik a magát közelebbről nem meghatározó protestáns is. Az iratok szerint ketten görög katolikusok és egyvalaki ókatolikus.

Az összeszámolási bizonytalanság nem akkora, hogy ne tudnánk következtetéseket levonni. A számok így is önmagukért beszélnek. A Szabadkai Jogi Karon az ortodox vallásúak óriási dominanciája érvényesült. Akiknek végül sikerült diplomázniuk, ebben a közegben találták meg a helyüket, és érték el sikereiket.

A diplomát szerző hallgatókat nagyjából öt csoportra lehet osztani társadalmi pozíciójukat illetően, amire az apjuk foglalkozása alapján következtetünk. Kevesen vannak az alacsony sorból kikerülő hallgatók, a földművesek és a munkások gyerekei. Az iparosok, a kereskedők és a hivatalnokok gyerekei már többen vannak, a legtöbbjük apja valamilyen állami, banki, vállalati tisztviselő, és vannak értelmiségi családból (jogász és egyéb) kikerülő hallgatók is. Ezenkívül a hagyományos alluviális gazdasággal bíró szülők gyerekei is megjelennek a jogászképzésben, de viszonylag ritkán.

Földműves hátterű diplomásból négy van, azzal, hogy egyesek nem adták meg apjuk foglalkozását, illetve nyugdíjasként tüntették fel őket. A beiratkozott hallgatókhoz képest ez azt jelenti, hogy kivételes eset volt, ha valaki ilyen háttérrel diplomát szerzett.

egyértelmű. E bejegyzést diplomázásnak vehettem csak, noha a bejegyző szándéka talán más volt. Az 1525-ös bejegyzésben kétségtelenül szerepel, hogy a hallgató minden vizsgát letett, és pirossal beírták az utolsó osztályzatát, azonban a kézírás olyan apró és olvashatatlan, hogy nagyítóval és számítógépes, jó minőségű szkennelés nagyítása után sem tudtuk elolvasni. És végül az 1568-as bejegyzésnél hosszan írnak egy verseci illetőségű hallgató latin vizsgájáról, aki szintén letett minden vizsgát, azonban nála sem szerepel egyértelműen, hogy diplomázott-e. A diplomázás tényét egyébként pirossal írták be, a 3421-es bejegyzésnél azonban grafittal, kész csoda volt észrevenni.

Másrészt a jogi végzettségű családból származó végzősök sincsenek sokan, egy bíró és három ügyvéd gyermeke diplomázott. Értelmiségi hátterű hallgatók (öt) is diplomáztak, orvos, mérnök, tanár és nyugalmazott „professzor" (ami a korszakban jelenthetett középiskolai tanárt is) gyerekei. Mindez meglepő. Ám az is lehet, hogy arról tanúskodik, hogy a környezet kedvezőtlen, esetleg a tantárgyak nehezek, vagy az egyetemi tanárok szigorúak voltak. Érdemes lenne egyszer statisztikai elemzésnek alávetni az osztályzatokat (amelyeknek iktatókönyvei hiánytalanul megvannak a levéltárban).

A diplomázó hallgatók jelentős részét, gerincét a hivatalnokok gyerekei tették ki (tizenhét). Vannak állami és magánhivatalnokok, jegyzők, megyei, vasúti tisztviselők, valamint egy pénztáros és egy útellenőr is.

Említésre méltó az anyagiakat illetően a feltörőben lévő családokból kikerülő diplomások száma, ezek a kereskedők gyerekei (hat). Hagyományosan gazdagnak számítottak a korszakban még a földbirtokosok, gyerekeik közül hárman is diplomát szereztek. Nem könnyű elhatárolni, definiálni a gyorsan gazdagodó, illetve vállalkozónak nevezhető réteget, de ilyen háttérrel tízen diplomáztak.

A diplomások között államhatalmi hátterű hallgatók is voltak, népképviselő, alhadnagy és altiszt (a beiratkozólapjukba nem írták oda, hogy mely országot szolgálták, azonban lévén, hogy ezek a hallgatók 1910 és 1913 között születtek, a szüleik még nyilván az egykori Osztrák–Magyar Monarchiát szolgálták). Mindezeken kívül volt egy Amerikából hazatelepült hallgató, aki kiemeli, hogy apja „gyári munkás"; Peter-Paul Dukai is diplomát szerzett.

Ami a létfenntartási költségeket illeti, tizenhat hallgató a szüleit jelölte meg, ketten közelebbről meg nem határozott magánszolgáltatásokat végeztek, a többiek pedig erről a kérdésről nem nyilatkoztak, igaz, az első, sokáig használt űrlapon erre nem is kérdeztek rá.

A kisszámú magyar diplomások között, úgy látom, jelentős a feltörekvőben lévő társadalmi rétegek képviselete, azoké, akik a Monarchiában és a délszláv királyságban is piacképes tevékenységgel keresték a pénzüket. Szokatlan a jogászok gyerekeinek sikertelensége, különösen a zágrábi helyzettel összehasonlítva, és az értelmiségi hátterű hallgatók viszonylag szerény sikere. A fennálló helyzethez legjobban a hivatalnokok gyerekei alkalmazkodtak, így ők szerezték a legtöbb diplomát.

A diplomázó hallgatók vallási hátterét a korszakban fontosnak tartották, amelynek az elkövetkező korszak mutatta meg a hátulütőit, és azt, hogy voltaképpen káros és embertelen, ha túl sokat foglalkozunk ezzel, mégis, a délszláv államban ez is számított.

A magyar hallgatók nagy többsége a római katolikus egyház híve volt, így a diplomázók többsége is az (negyvenheten). Hat olyan izraelita vallású hallgató diplomázott, aki az iratokban magyarnak vallotta magát, továbbá két református és három evangélikus hitű magyar hallgató.

A diplomások vallásukról való megnyilatkozásában látszik, hogy a magyarság nem egy valláshoz kötött identitás, azaz nincs identitásvallás a magyarok között, mint például a szerbek esetében. A korszakban ezt a helyzetet úgy magyarázták, hogy a Vajdaságban még nem érlelődött ki a teljes nemzeti egység, voltaképpen a vallási identitás a magyarság esetében szabad és változatos, ez pedig idegenül hatott az új állam nagyobb részén.

A vajdasági magyar diplomások területi megoszlása azt a mintázatot mutatja, amit az akkori magyar lakosság eloszlása mutathatott a korban. Azok a helyek, ahonnan a magyar hallgatók érkeztek, megegyeznek a nagyobb magyar lakosságú településekkel.

Mindezért nem véletlen, hogy Szabadkáról tizenketten diplomáztak, Zomborból négyen, Zentáról hárman, Magyarkanizsáról (a korszakban csak Kanizsa) hárman, Horgosról és Csantavérről egy ember. Azt hiszem, hogy ezekben az esetekben fontos a földrajzi közelség, de a többi helységből származók esetében ez fordított lesz, és a földrajzi helyzet hatása inkább hátrányt, nehézséget jelent. Egyesek az utazási és kapcsolattartási nehézségek ellenére kitartó munkával diplomáztak, persze ez nem csökkenti a földrajzilag közelebb esők érdemeit és kvalitását, de mindannyian tudjuk, hogy más a saját városban, és más távol a szülői háztól tanulmányokat folytatni. Öt magyarországi születésű hallgató is diplomát szerzett (Bátaszék, Cegléd, Miskolc, Pécs, Siklós). Jellemző rájuk, hogy hivatalnoki hátterű családokból érkeztek, és a határok megváltoztatása tette őket vajdasági magyarrá, közülük hárman Szabadkán érettségiztek (ketten nem jelölték meg, hogy hol).

Ami a többi diplomást illeti, itt is a földrajzi közelség számít, csakúgy, mint a személyes kvalitások. Így a legtöbben Bácskából származtak: Ada (egy), Bezdán (kettő), Doroszló (egy), Gombos (kettő), Hódság (kettő), Kúla (három), Mohol (három), Óbecse (egy, aki viszont állandó lakhelyként a travniki gimnáziumot jelölte meg), Pacsér (egy), Újvidék (kettő), Temerin (egy), Topolya (kettő).

Bánátból, leszámítva Nagybecskereket, mint gimnáziumi központot, csak hárman érkeztek (Nagykikinda, Torontálsziget, Ürményháza), Szerémségből pedig csak ketten. Egy Berzétmonostorról, amely ma Horvátországhoz tartozik, de az akkori Szerém megye része volt, és az onnan származó hallgatónak már Szabadkán volt az állandó lakhelye, a másik szerémségi pedig Šidről érkezett. Ezenkívül van még egy Ohio államból (USA) származó diplomás is, de az állandó lakhelye neki is Szabadka volt.

A legtöbb diplomás Szabadkán fejezte be a gimnáziumot, illetve annak különböző formáit (állami, férfi, női, reál), szám szerint huszonketten; öten Zomborban, hárman Újvidéken, négyen Zentán, ketten Nagybecskereken (az utóbbi már Petrovgradnak nevezi a várost). Volt egy budapesti és egy boszniai (Travnik) beiratkozó is.

Két olyan hallgató is beiratkozott, aki már a középiskolai fokozattól magasabb képzésben részesült, magisztrátusa volt, illetve a Zágrábi Egyetemen diplomázott.

Sajnos sokan, tizenhárman, nem tüntették fel a gimnázium helyét, ahol érettségiztek, csupán az érettségizés tényét. Ők bizonyára leadták az okmányt a beiratkozásról, majd azt valamikor visszakérték, vagy a fond hányatott sorsa miatt elvesztek.

A Szabadkai Jogi Karon az első évfolyam meglehetősen heterogén volt, azonban a második évfolyamtól erősen érvényesül az állami akarat, és nagyon sok pravoszláv vallású, jugoszláv hátterű hallgató iratkozik be. Ez a tendencia a húszas évek közepén megáll, ugyanis jogászi „hiperprodukcióra" panaszkodnak a törvényhozásban, és a hallgatók megoszlása kiegyensúlyozottabb lesz, de a pravoszlávok dominanciája fennmarad, noha nem olyan erős, mint az azt megelőző években.

A legidősebb hallgató 1892-ben született, de a beiratkozás időpontja viszonylag kései (1927). Hasonló lehet a helyzet az 1896-ban született és 1926-ban beiratkozó hallgatóval is. Évenként egy-egy hallgató diplomázott az 1901 és 1905 között születettek közül, a beiratkozásuk időszaka jellemzően az a korszak, amikor nagyon erős volt az ellenszél a magyar hallgatókkal szemben, azaz 1920 és 1926/27 között. Ebből az időszakból mindössze négyen szereztek diplomát.

Az 1906 és 1908 között születettek jellemzően 1925 és 1928 között iratkoztak be, de voltak, akik kicsit később, a húszas évek végén, a harmincas évek elején (volt, aki többet is várt, 1939-ig). Leginkább azoknak sikerült diplomázniuk, akik 1910 után, de főleg 1911-ben és az azt követő években születtek, ők jellemzően az 1929-es évet követően iratkoztak be (volt olyan is, aki 1908-ban született, de 1932-ben iratkozott be). Ezeknek a hallgatóknak úgy alakultak a körülményei, hogy nagyjából az érettségi után kezdhették tanulmányaikat, tizennyolc és tizenkilenc éves korukban, vagyis míg az 1910-es születésűek közül hárman, addig az 1911-ben születettek közül már tízen iratkoztak be, 1929-ben és 1932-ben. Ennek a magyarázata az lehetett, hogy akik nem klasszikus gimnáziumból jöttek, azoknak latinból is vizsgázniuk kellett, és noha távhallgatóként részt vettek az oktatásban, rendes hallgatók csak a letett latin vizsga után lehettek. Az 1912-ben született diplomások csak ketten voltak, és 1933-ban iratkoztak be, azonban az 1913-ban születettek közül nyolcan, 1932-es és 1933-as beiratkozással, noha voltak, akik néhány évet vártak az érettségi után. A legtöbbet, hét évet, egy nagybecskereki (akkor már Petrovgrad) hallgató, aki 1938-ban, hét évvel az érettségi után iratkozott be. Az 1914-ben születettekkel hasonló a helyzet, ők öten voltak, és mindannyian 1932 és 1934 között iratkoztak be. Az 1915 és 1919 között születettek már kevesebben vannak. Része lehet ebben a nagypolitika alakulásának is, de annak is, hogy az, aki 1937 után iratkozott, gyakorlatilag nem szerezhetett diplomát a Szabadkai Jogi Karon, hiszen a

Jugoszláv Királyságot is maga alá sodró világháború nyolcszemeszternyire volt, és az oktatás 1941 áprilisában de facto megszűnt.

Következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy ahhoz, hogy valaki magyarként diplomázhatott a Szabadkai Jogi Karon, szükség volt „születési időponti" szerencsére is, vagyis, hogy a majdani hallgató elkerülje a kezdeti hatalmas nyomást és a közelgő háborút. A „diplomázási ablak" az 1911 és 1914 közöttieknek volt valamennyire nyitva, a többi generáció már csak át-átcsúszhatott a záródó lehetőségek között. A régi hivatalnoki, jogi végzettségű gárda nem nagy sikerrel próbálkozhatott diplomát szerezni Szabadkán.

4.2.2. A doktori képzés és a magyarok

A Szabadkai Jogi Karon a kezdetektől folyt doktori képzés, azonban a doktoranduszok számáról nem lehet még becslést sem közzétenni. Mindössze két magyarról tudunk a fondban őrzött iratok alapján, Rukavina Oszkárról (az eredeti bejegyzésben Oskar Rukavina)[72] és Perl O. Sándorról (az eredeti bejegyzésben Perl Aleksandar).[73] Mindketten szabadkaiak voltak, és a felső középosztályból származtak. Rukavina apja kereskedő, Perlé pedig 1924-ben, amikor rendes tanulmányait kezdi, bankigazgató, 1929-ben pedig közvetítő. Rukavina 1924-ben, Perl 1929-ban iratkozott be a doktori képzésre, a rendes képzést 1924-ben kezdte, szabadkai gimnáziumi érettségivel. Érdekes, hogy Rukavinának csak kereskedelmi érettségije volt, amit a beiratkozásnál azzal fogadtak el, hogy a második szemeszter végén latin nyelvvizsgát tesz (ez volt ugyanis a fő szabály). Perl vallása izraelita, de minden dokumentumban, a nemzeti identitásnál, következetesen magyarnak vallja magát. Rukavina szemináriumi dolgozatai és doktori munkája nem maradt fenn. Perlnek azonban két szemináriumi munkája is fennmaradt, szerb nyelven. Ezek: A bírói mérlegelés a büntetés kiszabásánál – enyhítő és súlyosbító körülmények (Sudsko odmeravanje kazne – Otežavane i olakšavajuće okolnosti), valamint a Rendőri nyomozás tartalma, formája és célja (Sadržina, forma i cilj policijskih izviđanja). Perl személyes dossziéjában egyébként szokatlanul sok irat őrződött meg, amelyek alapján képet lehetne alkotni szinte az egész tanulmányi karrierjéről, azonban doktori munkája nem maradt fenn a Szabadkai Levéltár fondjában.

A két adatsor alapján nem vonhatunk le általános következtetéseket, főleg úgy nem, hogy nem tudjuk, hányan és milyen társadalmi pozícióval, nemzeti, vallási háttérrel doktoráltak. Csupán sejtem, hogy a doktori képzéshez szükséges volt a szilárd anyagi háttér, mert a védéskor a doktori munkát száz példányban kellett közzétenni.

A Szabadkai Jogi Kar iratai számos módon vizsgálhatók még, amit eddig még egyetlen szerző sem merített ki.

Секретаријату факултета.

Пријављујем се за вапредног ученика правног факултета у Суботици одсека, у први (I.) семестар.

Потребне податке исписујем:

Дан, месец и година рођења 4. јуна 1899.

Место (срез, округ, покрајина) рођења Ст. Канижа, Бента, Бачка

Вероисповед рим. католичко

Држављанин Е. Х. Е.

Име и презиме очево Антун Тотх

Очева занимање свирач

Очева или стараочева адреса II. кварт 737 бр. Суботице

Стан учеников (улица и број) II. кварт бр. 737.

Досадање школовање испит зрелост више трг. школе.

16. фебруара 1921. у Суботици.

Антун Тотх слушаоц права.

(Пријавни лист треба пажљиво и тачно попунити. За нетачне и непотпуне податке одговоран је потписник овога листа).

Az adatlapokat cirill betűkkel írták, de egy magyar hallgató (Tóth) nem fonetikusan írta, mert a „h" betűt is odaírta a vezetékneve végére (Tomx)

4.3. Következtetések

A Szabadkai Jogi Kar módszeresen és nagy erőkkel haladt elsődleges célja felé, a délszláv ifjúság nagy számban általa jelent meg a városban más vidékekről.

[72] SzTL F.229 1208-as dosszié, 167-es doboz. Ő a fennmaradt vizsgabejelentőkön négy alkalommal vallotta magát magyarnak, majd az 1925/26-os évtől kétszer horvátnak.

[73] 1023 PERL O. Aleksandar, az 1177-es számon is iktatták, a doktori tanulmányainak dossziészáma 34. A doktorátus adatai nincsenek a főkönyvben.

Működése folytán Szabadkára egy masszív, délszláv többségű diáksereget telepítettek, függetlenül attól, hogy végül hányan diplomáztak. Naivitás volt azonban azt várni, hogy egy város jellege néhány év alatt megváltozik, ennek ellenére a Szabadkai Jogi Kar e trend beindításának része volt, amely trend – ugyan más módszerekkel – ma is tart.

Megállapítható továbbá, hogy a magyar beiratkozók és diplomázók reprezentáltsága messze alulmarad a vajdasági magyarok akkori vajdasági létszámától, ami körülbelül egyharmad volt. Arányuk a Szabadkai Jogi Karon kevesebb egytizednél. Ez a szám egy majdani elitváltást is előrevetített. Az 1928/29-es tanévben Fedor Nikić kijelentette, hogy sikerült nemzetért dolgozó szakembereket képezniük,[74] akik a nemzeti kultúra hordozói lesznek.

Az egyetem a fentiek mellett két-három, bizonyára nem szándékolt, emancipációs célt is megvalósított. Egyrészt valóban ez volt az első vajdasági egyetem. A Trianon előtti Magyarországon nem alapítottak egyetemet a Délvidéken.[75] Így az egyetem növelte a társadalmi mobilitást Szabadka környékén, azzal, hogy számos vajdasági és távoli kis faluból is érkeztek hallgatók. Másrészt a beiratkozott diákok közül sokan az intellektuális eliten kívüliek voltak, sőt a nagy többség ilyen volt, sok földműves, kereskedő, valamilyen mesterség művelőjének gyereke iratkozott be, próbált szerencsét, sőt, az is állítható, hogy a jogi, társadalmi, pénzügyi elit képviselői voltak a kivételek, a kisebbség ezen az egyetemen. A társadalom alsóbb rétegeinek megmozgatása persze elsősorban a délszláv hallgatók miatt volt, de a mellékhatása a magyar hallgatók struktúráján is érződött. És végül a nők is megjelentek a felsőoktatásban, ami az eredményességüket illeti, legalábbis a magyar hölgyekét, az alulmaradt a férfiakén, és úgy vélem, hogy ez még inkább így volt más közösségeknél (persze erről egzakt módon a számok tudnának pontos információt adni).

Fontos megállapítanunk, hogy számos olyan ember tanult az egyetemen, aki később hírnévre tett szert. Andrija Gams, az ismert jogtudós is Szabadkán kezdte meg tanulmányait.[76] Jó néhány neves magyar értelmiségiről is fennmaradtak adatok, fiatalkori képek. Kongó Tivadar, Rehák László vagy a magát jugoszlávnak valló, ám a titoizmusban „magyar ügyekben" angazsált Keck Zsigmond, továbbá Jovan Mikić, Szabadka első számú partizánszimbóluma is itt tanult. Ezenkívül legalább tizenkilencen folytattak doktori kurzusokat Szabadkán, azaz ennyi dosszié maradt fenn róluk, amelyekből nem mindig derül ki egyértelműen, hogy sikeresek voltak-e. Viszont több, akkor így nevezték, „szemináriumi munka" megőrződött, ami csemege lehet a jogtörténészeknek.

74 Bjelica, i. m. 53. o. Hivatkozva (egészen pontosan): „jedan kadar mladih nacionalnih radnika". Ismét M. Konstantinovićra utal (85. o.).

75 Šimunović-Bešlin, i. m. 143. o.

76 SzTL F.228 1940-es dosszié.

Összegzésként a magyarsággal kapcsolatban, a költőt idézve, hozzátehetjük, hogy nemcsak a „templom és az iskola", hanem a jogász is fontos. Azon kevés magyar közül, aki diplomázott a súlyosbodó körülmények között, többen a korszak kisebbségi vezetőihez, értelmiségi elitjéhez csatlakoztak.

5. ÁLTALÁNOS KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar hallgatók alulreprezentáltak voltak a felsőoktatásban, így a jogi képzésben is. Zágráb, Belgrád és Szabadka ennek az alulreprezentáltságnak másmás arcát mutatja meg.[77] Zágrábban az elit jelenléte a markáns, mert az élet többe került. Ott havi 1000–1500 dinárra volt szükségük, míg Belgrádban 600–700 dinárból is meg lehetett élni, azaz oda a szegényebb hallgatók jártak, és azok, akik földrajzilag közel estek. Gubás úgy értékelte, hogy a szabadkai joghallgatók voltak a legrosszabb helyzetben, ugyanis nem választhattak hivatást, csak jogra iratkozhattak. Tény, hogy valóban a gazdagabb szabadkaiaknak volt inkább lehetősége Zágrábban tanulni, és zömmel a szegényebb hallgatók maradtak Szabadkán. Ők az 1920-ban induló Szabadkai Jogi Kar hangulatát, melyet az új államteremtés irányított, kirekesztőbbnek érezhették, mint a zágrábi hagyományos horvát vagy a belgrádi hagyományos szerb környezetet.

A magyar joghallgatók száma presztízsvesztést mutat, és egy más helyzetet jelez az új államban és az új nyelvi környezetben. Azt is látjuk továbbá, hogy – ha nehezebb is, de – lehetséges volt magyar azonosságot fenntartva diplomát szerezni és helytállni a szakmán belül és a társadalmi életben is. Az akadályok, kihívások és esélyek ötvöződése száz év után is folytatódik.

IRODALOM

Bjelica, Slobodan, *Pokušaji preseljenja Pravnog fakulteta iz Subotice u Novi Sad 20-tih godina XX veka* [A Szabadkai Jogi Kar Újvidékre költöztetésének kísérletei a huszadik század húszas éveiben], Luča (Časopis za kulturu, umetnost i nauku), 2015, 1., Subotica, 49–54. o.

Grlica, Mirko, Proslava Milenijuma u Subotici 1896. godine [A millennium megünneplése Szabadkán 1896-ban], in *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*, Egy tudományos tanácskozás anyaga, *1100 godina doseljenja Mađara i Vojvodina*, Zbornik radova naučnog skupa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva–Forum, Beograd–Novi Sad, 1997, 346–353.

77 Gubás, i. m. 29. o. Gubás szerint a három egyetemi város három különböző embert nevelt.

Gubás Jenő, *Értelmiségünk bölcsője* (2., bővített kiadás), Aracs Könyvek 12., Horgos, 2017

Kuntić, Kalman, *Pravni fakultet u Subotici 1920.-1941.* [A Szabadkai Jogi Egyetem, 1920–1941], Hrvatsko akademsko društvo, 2016

Mačković, Stevan, *O prvim studentima upisanim na Pravni fakultet u Subotici* [A Szabadkai Jogi Egyetemre iratkozott első hallgatókról], Ex Pannonia, 2019/23., 3–13. o.

Matijević, Dr Stipan, *Događaji koji su se odigrali za vreme mojeg javnog delovanja od 10. nov. do 20. maja 1920. god.*, Subotica, 1928

Pravni fakultet u Zagrebu I, Prilozi za povijest Fakulteta [A Zágrábi Jogi Egyetem I, Adalékok az egyetem történetéhez], ed. Pavić, Željko, Pravni fakultet, Zagreb, 1996

Segedinčev, Tatjana, Ruska emigracija na subotičkom pravnom fakultetu (1920-1941) [Orosz emigránsok a Szabadkai Jogi Egyetemen], Ex Pannonia, 1997/2., 105–119. o.

Simić, Miodrag, *Beogradski i Subotički pravni fakultet 1941-1945* (drugo i dopunjeno izdanje) [A Belgrádi és Szabadkai Jogi Egyetem 1941–1945 (második, kiegészített kiadás)], Beograd, 1998

Simić, Miodrag, *Istorija Subotičkog pravnog fakulteta 1920-1941* [A Szabadkai Jogi Kar története, 1920–1941], Beograd, 1999

Šimunović-Bešlin, Biljana, *Faculty of Law in Subotica – „Northern Star" of Higher Education in the Kingdom of Yugoslavia* [A Szabadkai Jogi Egyetem – Észak csillaga a Jugoszláv Királyság felsőoktatásában], Istraživanja (Journal of Historical Researches, original scientific paper), 29/2018, 143–162. o.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Szabadkai Történelmi Levéltár: SZTL. F:228. Szabadkai Jogi Egyetem – Szabadka (1920–1941); 1920–1941 (szerbül: IAS. F:228. Pravni fakultet – Subotica [1920–1941]; 1920–1941)

Dudás Attila

A MAGYAR NYELV HIVATALOS HASZNÁLATA A KÖZIGAZGATÁSI ÉS BÍRÓSÁGI ELJÁRÁSOKBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI JUGOSZLÁVIÁBAN

1. A MAGYAR BÍRÓSÁGI RENDSZER ÁTVÉTELE ÉS ÁTALAKÍTÁSA KÖZVETLENÜL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A Szerb Királyság katonai alakulatai 1918 novemberének első felében fokozatosan elfoglalták a Délvidék azon területeit, amelyeket az itt élő szerb és más délszláv népek Vajdaságnak (Vojvodina) neveztek. Az 1918. november 11-ei általános fegyverszünetet a délvidéki hadszíntereken a Belgrádi Katonai Konvenció követte, amelyet két nappal később, november 13-án írtak alá.[1] A Belgrádi Katonai Konvenció értelmében a megszállt területek továbbra is a magyar kormány, azaz a magyar polgári kormányzat irányítása alatt maradtak.[2] Így a magyar bíróságok tovább folytatták tevékenységüket.

Ezt követően azonban már november 25-én Újvidéken a bánáti, a bácskai és a baranyai szerbek, a bunyevácok és más szlávok Nagy Nemzetgyűlése (újvidé-

1 L. részletesebben Krizman, Bogdan, *„Beogradsko primirje" od 13. novembra 1918. godine* [Az 1918. november 13-ai „belgrádi fegyverszünet"], Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 47., 1967, 111–134. o.

2 Drakić, Gordana, *Pravosudne prilike na području Vojvodine 1918–1934.* [Az igazságszolgáltatási rendszer állapota a Vajdaság területén, 1918–1934], Pravni fakultet u Novom Sadu – Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad, 2015, 1. o.

ki Nagy Nemzetgyűlés) kikiáltja ezen területek elszakadását Magyarországtól és a Szerb Királysággal való egyesülésüket.[3] Ugyanakkor a Nagy Nemzetgyűlés meghirdeti a magyar jog alkalmazásának kontinuitását a Vajdaságban az új államalakulat teljes felállásáig: A nemzetgyűlés végrehajtó szerve, a Nemzeti Igazgatóság (*Narodna uprava*) a terület igazgatását a lehetőségekhez mérten, a meglévő törvényekkel és jogszabályokkal összhangban fogja gyakorolni.

A Nemzeti Igazgatóságnak az igazságügyi kérdésekkel megbízott helyettese az igazgatóság 1918. december 6-ai plenáris ülésén értesítette a tagokat, hogy átiratot küldtek minden vajdasági bíróságnak és ügyészségnek, amelyben felhívták a bíróságok és az ügyészség alkalmazottait arra, hogy lépjenek az igazgatóság szolgálatába. Az igazgatóság nyolcnapos határidőt szabott ki az alkalmazottaknak, hogy nyilatkozzanak.

A bírósági és ügyészségi alkalmazottakhoz intézett felhívásra Berinkey Dénes akkori magyar igazságügyi miniszter tiltakozó jegyzékkel reagált, melyben kiemelte, hogy a felhívással a Nemzeti Igazgatóság megsértette a Belgrádi Katonai Konvenciót. Az igazságügyben alkalmazottakat ugyanis az igazgatóság abban az esetben volt hajlandó megtartani addigi munkakörükben, amennyiben egyéni kérelemmel fordulnak az igazgatósághoz, hivatali esküt tesznek, és annak határozatait alkalmazzák. Ezzel a Nemzeti Igazgatóság megsértette a Belgrádi Katonai Konvenciót, amely szavatolta a magyar polgári kormányzás működését az elcsatolt területeken, aminek részét képezi az igazságszolgáltatási rendszer is. Ugyanakkor a miniszter felszólította a Nemzeti Igazgatóságot, hogy folytassanak Pesten tárgyalásokat ebben a kérdésben, és e célból az igazgatóság nevezze ki képviselőit, akik majd a tárgyalásokon képviselik érdekeiket. Levelében a miniszter ezenkívül kérte az igazgatóságot, hogy a tárgyalások idejére függessze fel az alkalmazottakkal szemben szabott nyolcnapos nyilatkozattételi határidőt.[4] A Nemzeti Igazgatóság válaszában kiemelte, hajlandó a kérdésről tárgyalni, viszont azok csak adminisztratív jellegű kérdésekre vonatkozhatnak, mert politikai és nemzetközi jogi kérdésekben az igazgatóságnak nincs mandátuma tárgyalásokat folytatni, majd felajánlotta a miniszternek, hogy a tárgyalásokat Újvidéken folytassák le. A tárgyalásokra végül nem került sor, mert 1918. december 20-án megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyi Állam kormánya, ami után az igazgatóság úgy érezte, hogy nincs már mandátuma a magyar igazságügyi miniszterrel tárgyalásokat folytatni.[5] Időközben pedig felmondtak azoknak a bírósági és ügyészségi alkalmazottaknak, akik nem voltak hajlandók hivatali esküt tenni a Nemzeti Igazgatóságnak. Ez a bíróságokon bíróhiányt eredményezett, amit a Nemzeti Igazgatóság többnyire szerb nemzetiségű ügyvédek bíróvá való kinevezésével oldott meg, gyorsított eljárással.[6]

1919. március 11-én az új jugoszláv államalakulat megszüntette a Nemzeti Igazgatóságot, és ettől kezdve Bánát, Bácska és Baranya igazgatását közvetlenül Belgrádba helyezték át, az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe.[7]

2. SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK A VAJDASÁGI JÁRÁSBÍRÓSÁGOKON ÉS TÖRVÉNYSZÉKEKEN

Az új hatalom, kezdetben a Nemzeti Igazgatóság, majd pedig az SZHSZ Királyi Állam kormánya, nem változtatott azonnal a magyar bírósági szervezeten a Vajdaságban. Ez értelemszerűen az első fokon eljáró bíróságokra vonatkozott, azaz a járásbíróságokra és a törvényszékekre. A fellebbviteli bíróságok, elsősorban a Szegedi Ítélőtábla, illetve a Királyi Kúria joghatósága megszűnt,[8] mert székhelyük másik állam területén volt (vagy talán pontosabb az a megfogalmazás, hogy másik állam területén maradt). A fellebbviteli bírósági rendszernek a magyar bírósági rendszerből átvett elsőfokú bíróságok „fölé alapítása" csak 1919. november 13-án, az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság létrehozásával[9] történt meg, pontosabban 1920. március 2-án, amikor az új fellebbviteli bíróság az első tárgyalását megtartotta.[10] Ezt követte a Belgrádi Semmítőszék újvidéki, úgynevezett „B osztályának" a megalapítása, amelyre 1920. szeptember 17-én került sor.[11] A Királyi Magyarország bírósági szervezetéből származó járási bíróságok

[3] A Nagy Nemzetgyűlés nem tükrözte a Vajdaság nemzetiségi összetételét: a hétszázötvenhét küldöttből hétszázötven volt délszláv, hat német és egy magyar. L. A. Sajti Enikő, A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került magyarok (1918–1921), in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 44. o.

[4] *Berinkey Dénes 1918. december 12-én kelt levele.* Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatósága fond]. A levéltári anyagban Berinkey Dénes levelének szövege szerb nyelvű, írott cirill betűkkel írt szövege lelhető fel. Vélelmezhetően a Nemzeti Igazgatóság Igazságügyi Osztályától származó hivatalos fordításról van szó. Hivatkozva: Drakić, i. m. 4. o.

[5] Uo. 5. o.

[6] A. Sajti, i. m. 45. o.

[7] Uo.

[8] Drakić, i. m. 17. o.

[9] *Uredba o osnivanju Apelacionog suda u Novom Sadu za područje Banata i Bačke* [Rendelet az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság megalapításáról Bánát és Bácska területére], Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Hivatalos Újságja], 1919. november 20., 143. sz.

[10] Drakić, i. m. 19. o.

[11] *Uredba o ustrojstvu Odeljenja B Beogradskog Kasacionog suda* [Rendelet a Belgrádi Semmítőszék B osztályának megalapításáról], Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Hivatalos Újságja], 1920. október 16., 229. sz.

és törvényszékek hivatalosan csak 1928-ban, a Rendes bíróságok szervezetéről szóló törvény[12] elfogadásával nyertek új elnevezéseket, és integrálódtak véglegesen az SZHSZ Királyság bírósági szervezetébe.

Az új hatalom ezért a hatalomváltás után a magyar bírósági rendszer megváltoztatása helyett azt inkább „belülről" igyekezett átalakítani, azon magyar bírák és ügyészek menesztésével, akik nem voltak hajlandóak hivatali esküt tenni, helyükre új, többnyire szerb nemzetiségű bírák, illetve új bírósági elnökök kinevezésével. Ez a folyamat 1919 februárjában érte el tetőfokát, amikor új elnököt kapott az Újvidéki Járásbíróság, az Újvidéki Törvényszék, majd azt követően a Szabadkai és Zombori Törvényszékek is.[13]

Az új (szerb vagy más szláv) bírák kinevezése, és ezáltal a szerb nyelvre mint az eljárás nyelvére való áttérés azonban szinte egy bíróságon sem ment gyorsan és zökkenőmentesen, alapvetően azért, mert az új hatalom nem rendelkezett megfelelő számú szerb vagy szláv nemzetiségű bíróval. Ezt az új hatalom képviselői is elismerték. A városok vezetőségének küldött egyik köriratában a Belügyminisztérium felügyelője a következőt írta: „Bánát, Bácska és Baranya területén bíróságaink még nem alakultak meg minden településen, így egyes településeken még mindig magyar bírók dolgoznak, és magyar nyelven folytatják le az eljárásokat."[14] A körirat részletezi ennek az okát: „A szakképzett jogászok hiánya minden tartományban jelen van, viszont ez különösen Bánátban, Bácskában és Baranyában érezteti a hatását, ahol a jelölteknek a hivatalos nyelv mellett ismerniük kell a magyar nyelvet is, hiszen minden törvény magyar nyelven van."[15] A magyar nyelv ismerete, a magyar jog alkalmazása miatt tehát, olyannyira fontos volt, hogy a bírák kinevezésekor feltételként szerepelt, függetlenül attól, hogy a közvéleményben ez nem nyert pozitív visszhangot. Ezzel kívánta az új hatalom a Vajdaságban elkerülni azt a forgatókönyvet, ami Muravidék (Prekomurje) területén történt. Ott ugyanis, a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt, átmeneti időszak nélkül, szinte azonnali hatállyal vezették be a Szlovéniában alkalmazásban lévő Osztrák Általános Polgári Törvénykönyvet, ami megrázóbb következményekkel járt, mint a magyar jog további alkalmazása a bírák

12 *Zakon o uređenju redovnih sudova* [A rendes bíróságok szervezetéről szóló törvény], Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Hivatalos Újságja], 40/1929. sz.

13 Drakić, i. m. 10–11. o.

14 *Raspis ministarstva unutrašnjih dela Kraljevstva SHS – Odeljenje za Banat, Bačku i Baranju* [Az SZHSZ Királyság Belügyminisztériuma – Bánát, Bácska és Baranya osztályának körlevele], 11663/1919 sz., Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatósága fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 35. o.

15 Uo.

megfelelő magyar nyelvtudásának hiánya mellett is.[16] A közvélemény komoly ellenállása abból eredt, hogy a háború előtti időszakban a Vajdaság területén működő magyar bíróságokon a hivatalos nyelv kizárólag a magyar volt, a bírók pedig nem voltak kötelesek ismerni a felek hivatalos nyelvtől eltérő anyanyelvét. Ezért gyakran nem jogász végzettségű tolmácsokat kellett alkalmazni, ha a fél vagy a felek nem tudtak magyarul, aminek eredményeképpen csorbult a közvetlenség elvének alkalmazása a bírósági eljárásokban.[17] A jelentésből kiolvasható az új hatalmi rend igazolásának és a nem szláv nyelvek hivatalos használatának új alapokra való elhelyezésének igénye. Köztudott, hogy az első világháborút megelőző évtizedekben a Monarchiában a lakosság jelentős része nem magyar nemzetiségű volt, de ebből nem következik szükségszerűen, hogy nem tudtak magyarul vagy a magyartól eltérő nyelv hivatalos használatát igényelték volna.

3. A VAJDASÁGI BÍRÓSÁGOKON URALKODÓ ÁLLAPOTOK AZ 1920-AS ÉVEK VÉGÉN, ÉS A HÁBORÚ ELŐTTI KORSZAKBÓL SZÁRMAZÓ, MÉG FOLYAMATBAN LÉVŐ ELJÁRÁSOK PROBLÉMÁJA

A hatalomváltással nem szűnt meg az első világháború előtti magyar jogforrások alkalmazása a Vajdaság területén. Ezek elejében csak magyar nyelven voltak elérhetők, viszont idővel készültek nem hivatalos és hivatalosnak minősíthető fordítások is, de azok hitelessége és pontossága megkérdőjelezhető volt. A magyar nyelvű jogforrások szerb nyelvre való fordítása már 1920-ban elkezdődött. Ezek főleg magánjellegű fordítások voltak. A fordításokat többnyire vajdasági bírák végezték el magyar nyelvről, vagy a magyarról német nyelvre fordított szövegek alapján. Az új kormányzat ezért célkitűzésként fogalmazta meg, hogy a Vajdaság területén alkalmazásban lévő magyar nyelvű jogforrásokat hivatalosan is fordítsák le a hivatalos (szerb–horvát–szlovén) nyelvre, illetve nem hivatalos, magánjellegű fordításokat hivatalosan jelentessenek meg.[18] Ez a folyamat is azonban meglehetősen lassan és nehézkesen haladt előre. Egy 1923-ból származó átiratban az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság titkára értesítette az Igazságügyi Minisztériumot, hogy nincs tudomása arról, hogy a bíróságon bárki is ren-

16 Ignjatović, Nikola, *Pravosuđe u Vojvodini posle Ujedinjenja* [Igazságszolgáltatás a Vajdaságban az egyesülés után], Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1924, 302., 2., 63–65. o.

17 *Izveštaj advokata Stevana Adamovića, Milana Bokšana i Koste Hadžija iz februara meseca 1919. godine* [Stevan Adamović, Milan Bokšan és Kosta Hadži ügyvédek 1919 februárjából származó jelentése], Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatósága fond], kut. 8, 20. Hivatkozva: Drakić, i. m. 16. o.

18 L. részletesebben Drakić, i. m. 37–39. o.

delkezne a jogforrások teljes szerb nyelvű fordításával. Az átirat szerint egyedül az államügyészségen rendelkeztek a büntetőjogi jogszabályok zömének szerb nyelvű fordításaival. A bírák többsége, akik nem tudtak magyarul, a magyar nyelvű jogforrások német nyelvű fordításait használták.[19]

Egy 1928-ból származó helyzetértékelés hűen tükrözi az akkori állapotokat.[20] A szerző kiemeli, hogy a Vajdaságban hatályban maradt magyar törvénycikkek és miniszteri rendeletek zömét még 1928-ra sem fordították le szerb nyelvre hivatalosan, így azok tartalmát a hivatalban lévő bírák többsége nem ismeri. Példaképpen megemlíti, hogy az Újvidéki Kerületi Bíróságon (Törvényszéken) hivatalban lévő harminchat bíró közül csak hatan értenek magyarul. A magyarul nem tudó bírák a magyar nyelvű jogszabályok szerb nyelvű fordításai alapján ítélkeznek, amelyek gyakran tévesek és pontatlanok, még azok is, amelyek hivatalos fordításnak minősülnek (mint amilyen a perrendtartási törvény volt, például). Olyan esetet is említ a forrás, amelyben a bírót fegyelmi eljárás alá vonták a törvényi rendelkezések súlyos megsértése miatt, amivel kapcsolatban azzal védekezett, hogy a törvény szövegét nem fordították le a hivatalos nyelvre, ő pedig nem köteles magyarul tudni.[21] 1928-ra az Újvidéki Kerületi Bíróság összetétele is alapvetően megváltozott, a húszas évek elején elfogadott célkitűzések fényében, hogy a vajdasági bíróságokon a magyar bírák helyére, akik nem voltak hajlandóak hivatali esküt tenni az új hatalomnak, és emiatt elbocsátották őket, a királyság más területéről alkalmazzanak bírákat. Így a harminchat bíró közül 1928-ban ketten Dél-Szerbiából származtak, négyen az úgynevezett kumanovói csata előtti Szerbiából (a balkáni háborúk előtti Szerbia), tizenketten Horvátországból és Szlavóniából, négyen Dalmáciából, nyolcan Montenegróból, ketten Oroszországból és csak négyen voltak vajdaságiak.[22]

A nyelvi akadályok miatt rendkívül magas volt azoknak a tárgyaknak a száma, amelyek még a háború előtti időszakban kezdődtek, de még nem született határozat az ügy lezárására. A felgyülemlett régi tárgyak befejezésének érdekében az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság elnöke elrendelte a vajdasági kerületi bíróságoknak, hogy úgynevezett „ideiglenes magyar szenátusokat" (privremeni mađarski senati) hozzanak létre. Ezekben a különleges bírói tanácsokban „ideiglenes bírákként" olyan ügyvédeket alkalmaztak, akik a magyar mellett szerbül is beszéltek. Ezeknek az ideiglenes magyar szenátusoknak kizárólagosan a háború előtti, még el nem döntött ügyek befejezése volt a feladata. A fellebbviteli bíróság elrendelte a kerületi bíróságoknak, hogy aktualizált adatok alapján jelentést adjanak le a háború előtti bírói tanácsoktól származó, még el nem döntött tárgyakról.[23] Ennek hatékony végrehajtása érdekében 1921 februárjának elején elrendelte továbbá, hogy ezekben az „ideiglenes magyar szenátusokban" nyugalmazott magyar bírákat kell alkalmazni, feltéve, ha eleget tesznek a bírói hivatás végzéséhez szükséges feltételeknek. Kiemelte, hogy ez nem jelenti a nyugalmazott magyar bírák újbóli igazságügyi szolgálatba való helyezését, hanem csak ideiglenes alkalmazásukat, a bíróságokon felgyülemlett régi tárgyak eldöntéséig.[24]

A régi, folyamatban lévő tárgyak problémája azonban, a levéltári források alapján, még meglehetősen sokáig fennállt. Erről tanúskodik az Újvidéki Kerületi Bíróság egy 1924-ből származó jelentése, amelyben értesíti az Újvidéki Fellebbviteli Bíróságot, hogy a kerületi bíróságon még mindig alacsony a bírák száma, amit tovább súlyosbít az a tény, hogy a bíróságon továbbra is magas azon, még folyamatban lévő eljárások száma, amelyek magyar nyelven folytak. Ezért a kerületi bíróság elnöke kéréssel fordult a fellebbviteli bíróság elnökéhez, hogy jelentését továbbítsa az igazságügyi miniszternek és kérte, hogy hozzanak létre a bíróságon egy-egy külön tanácsot a magyar nyelven folytatott polgári perek és büntetőeljárások befejezésére, amelyekben olyan idősebb bírákat kellene al-

19 *Dopis sekretara Apelacionog suda od 18. maja 1923. godine* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság titkárának 1923. május 18-ai átirata], *br. Preds II A 29/1923*, Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Odeljenje B Kasacionog suda u Novom Sadu 1920–1941 [A Semmítőszék újvidéki B osztálya 1920–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 38. o.

20 Belajčić, Vladimir, *Pravosudne prilike na području Novosadskog Okružnog suda I* [Az igazságügyi rendszer állapota az Újvidéki Kerületi Bíróság illetékességi területén I.], Glasnik Advokatske komore za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Ügyvédi Kamarájának Közlönye], 1928/1., 6–9. o.; Uő, *Pravosudne prilike na području Novosadskog Okružnog suda II* [Az igazságügyi rendszer állapota az Újvidéki Kerületi Bíróság illetékességi területén II.], Glasnik Advokatske komore za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Ügyvédi Kamarájának Közlönye], 1928/2–3., 6–9. o.; Uő, *Pravosudne prilike na području Novosadskog Okružnog suda III* [Az igazságügyi rendszer állapota az Újvidéki Kerületi Bíróság illetékességi területén III.], Glasnik Advokatske komore za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Ügyvédi Kamarájának Közlönye], 1928/4–5., 7–10. o.

21 Belajčić, i. m. 1928/2–3., 8. o.

22 Belajčić, i. m. 1928/4–5., 8. o.

23 *Dopis predsednika Apelacionog suda od 31. januara 1921. godine* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1921. január 31-ei átirata], *br. Preds II G 2/1921*, Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 41. o.

24 *Dopis predsednika Apelacionog suda od 1. februara 1921. godine* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1921. február 1-jei átirata], *br. Preds II G 2/2-1921*, Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 41. o.

kalmazni, akik kellő gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek, és lehetőség szerint tudnak magyarul is a terjedelmes magyar nyelvű peranyag áttekintése céljából.[25]

4. A MAGYAR NYELV HIVATALOS HASZNÁLATÁNAK JOGSZABÁLYI HÁTTERE AZ SZHSZ KIRÁLYSÁGBAN

Az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés két határozatot fogadott el, amelyek közül mindkettő érinti az új államalakulatban kisebbséggé vált nemzetek jogait. Az I. határozat 2. pontjában a Nagy Nemzetgyűlés kifejezte meggyőződését, hogy a Szerb Királyságban nemcsak a szerb népek, hanem a velük együtt élő szláv és nem szláv népek is megtalálják boldogulásukat szabadságban és egyenlőségben. Ezt pontosítva, a határozat 4. pontja utáni első bekezdés kimondja, hogy a nem szerb és nem szláv népek számára, amelyek az új államban maradnak, igényük szerint szavatoltak mindazok a jogok, amelyek szükségesek ahhoz, hogy kisebbségként megőrizzék és fejlesszék nemzeti identitásukat. A nyelvhasználat kérdését a II. határozat szavatolja kifejezetten: a 7. bekezdés második mondata szerint, minden polgár elvitathatatlan joga, hogy a saját anyanyelvén értekezzen minden állami szervvel.

A kisebbségek anyanyelvének hivatalos használatára való joga kicseng a Nemzeti Igazgatóság magyar bíráknak és ügyészeknek kiküldött, 1918. december 6-ai értesítéséből is. Az értesítésben az igazgatóság kiemelte, hogy minden bíróság működésében a „felek nyelve egyben az eljárás nyelve is" („jezik stranaka je i jezik suđenja") elvet kell alkalmazni.[26] Ennek az elvnek az alkalmazása a november 25-ei nyilatkozatban foglalt kisebbségoltalmi deklaráció gyakorlati megvalósítását jelentette volna, amely szerint minden polgárnak jogában áll anyanyelvén értekezni az állami szervekkel.

A későbbi jugoszláv jogalkotásban azonban már eltűnik e békülékeny és toleráns szándék minden jele. A magyar nyelv hivatalos használatának kiszorításához a bírósági eljárásokban a királyi Jugoszlávia első, 1921. június 28-án

[25] *Izveštaj predsednika Okružnog suda u Novom Sadu od 9. septembra 1924. godine* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1924. szeptember 9-ei jelentése], *br. Preds XXII T. 1-70/1924*, Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 45. o.

[26] *Zapisnik sa plenarne sednice Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju od 24. novembra 1918. godine* [Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatósága 1918. november 24-ei plenáris ülésén készült jegyzőkönyv], Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju [Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatósága fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 2. o.

elfogadott alkotmánya[27] szolgáltatta a szilárd jogi alapot. Az alkotmány ugyanis már a bevezető rendelkezéseiben előírta, hogy az SZHSZ Királyság hivatalos nyelve a szerb–horvát–szlovén nyelv.[28] Semmilyen említést nem tesz a királyság területén élő nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogáról. Az egyetlen rendelkezés, amely a kisebbségi nyelvhasználatot érinti, a kisebbségi nyelven folyó oktatásra vonatkozik: az alkotmány előírja, meglehetősen szokatlan szóhasználatban, hogy a más fajhoz tartozó vagy más nyelvet beszélő kisebbségek számára megadatik az alapszintű anyanyelvi oktatás, külön törvény rendelkezéseivel összhangban.[29]

Még ennél is megszorítóbb hozzáállás olvasható ki az 1931. évi alkotmányból, amelyet a király 1929. január 6-án bevezetett abszolút uralmának a feloldása céljából hozott meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés (az 1931-es úgynevezett „Oktrojált Alkotmány"). Az 1931. évi alkotmány szóról szóra, sőt, ugyanazon a törvényhelyen veszi át az 1921. évi alkotmány rendelkezését a hivatalos nyelvről: rögzíti, hogy a királyságban a szerb–horvát–szlovén nyelv a hivatalos nyelv, és nem szavatolja kifejezetten a kisebbségek anyanyelvének hivatalos használatát.[30] Az 1931. évi alkotmány az 1921. évi alkotmánnyal szemben azonban már említést sem tesz a kisebbségek anyanyelven történő alapfokú oktatásáról.

5. A MAGYAR NYELV FOKOZATOS KISZORULÁSA A BÍRÓSÁGI ELJÁRÁSOKBÓL AZ 1920-AS ÉVEK FOLYAMÁN

Közvetlenül a háború után még meglehetősen érzékelhető volt a nyelvi tolerancia, elsősorban a közigazgatásban. Levéltári források igazolják, hogy a Nemzeti Igazgatóság már 1918. december 31-én 455/1918-as szám alatt átiratot küldött a főispánoknak és a megyei jogú városok polgármestereinek, amelyben felszólítja őket, hogy a közigazgatás hivatalos nyelve a szerb, cirill vagy latin betűs írásmódban. Mivel az átirat nem hozta meg a várt eredményeket, a Nemzeti Igazgatóság 1919. január 30-án megismételte az átiratot (650/1919. sz.).[31]Az

[27] *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Alkotmánya], Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Hivatalos Újságja], 142 A sz. Mivel az alkotmányt június 28-án, Vid napján fogadták el, szakmai körökben vidovdáni/Vid-napi Alkotmányként ismert (Vidovdanski ustav).

[28] L. az 1921. évi alkotmány 3. szakaszát.

[29] L. az 1921. évi alkotmány 16. szakaszának 13. bekezdését.

[30] L. az 1931. évi alkotmány 3. szakaszát.

[31] Istorijski Arhiv Subotica [Szabadkai Történelmi Levéltár], Fond Gradsko poglavarstvo – Subotica (1918–1941) [Városi Elöljáróság – Szabadka (1918–1941) fond], [1901]1918-1941[1942]:IAS, F:47. 1490. 376/919.

átiratok szerint, amennyiben az ügyfél beadványát szerb nyelven, de latin betűs írásmódban nyújtotta be, ugyanígy kell rá a közigazgatási hatóságnak válaszolnia, szólt az átirat szövege. Amennyiben a fél nem szerb nyelvű beadványt nyújtott be, a hatóságnak kétnyelvű határozatot kellett hoznia: balról féloldalt szerbül, cirill betűs írásmódban, jobbról féloldalt pedig a beadvány nyelvén és írásmódjában. A cirill betűs írásmód volt a fő szabály: szerb lett a hivatalos nyelv, cirill betűs írásmóddal, illetve latin betűs írásmóddal, azokon a területeken, amelyeken bunyevácok éltek – külön kiemeli az átirat.

Párhuzamosan a magyar jogász szakkáderek fokozatos felváltásával szerb vagy szláv nemzetiségű jogászokkal a bíróságokon és az ügyészségeken, az új kormányzat fontosnak tartotta a bírósági eljárási rendtartások egységesítését is, hiszen az egyes bíróságok eltérő gyakorlatot alakítottak ki a nyelvhasználat kérdésével kapcsolatban.[32] Az eljárási rendtartások koordinációja az Igazságügyi Minisztérium hatáskörében volt. Dr. Várady Imre nagybecskereki ügyvéd irattárából származó adatok szerint az igazságügyi miniszter már 1920 januárjában rendelettel szabályozta a nyelvhasználat kérdését. Ennek alapján a Nagybecskereki Törvényszék 1920. január 21-én köriratban értesítette az illetékességi területén ügyvédi tevékenységet végző ügyvédeket, hogy 1920. február 1-jétől kezdve a bíróság szláv ügyvédektől semmilyen beadványt nem fogad el magyar nyelven, illetve nem szláv ügyvédektől sem, amennyiben mindkét fél vagy legalább az alperes szláv.[33] 1920. február 5-én az Igazságügyi Minisztérium tovább szigorítja a magyar nyelv hivatalos használatának feltételeit: elrendelte, hogy a beadványok nyelvére vonatkozó januári rendelet nemcsak az új, hanem a folyamatban lévő ügyekre is vonatkozik, azt viszont nem zárta ki, hogy a szerb nyelvű beadvány mellé a felek magyar nyelvű fordítást mellékeljenek.[34] Ezt követően 1920. február 14-én a Nagybecskereki Törvényszék újabb köriratot bocsát ki, amelyben értesíti az ügyvédeket, hogy Nagybecskerek területén kizárólag szerbhorvát nyelven készülhetnek beadványok. Amennyiben a felek beadványaikat ettől eltérő nyelven nyújtják be, a bíróság azokat hiánypótlásra visszaküldi.[35]

A szerb mint hivatalos nyelv szinte átmenet nélküli bevezetési kényszere egy olyan közegben, amelyben a magyar jogot kellett alkalmazni, többnyire magyarul tudó és a jogi szakképesítést magyar egyetemeken szerzett jogászok által, gyakorlatilag lehetetlennek bizonyult. Ezt igazolja a Szabadkai Ügyvédi Kamarának az igazságügyi miniszterhez intézett levele, amelyet ötvennyolc szabadkai

[32] Drakić, i. m. 35. o.

[33] L. Várady Tibor, *Zoknik a csilláron, életek hajszálon.* Történetek az irattárból, Forum–Magvető, Újvidék–Budapest, 2013, 48. o.

[34] Uo.

[35] Uo.

ügyvéd írt alá.[36] A levélben az ügyvédi kamara kérte a minisztert, hogy közbenjárására az igazságszolgáltatásban a magyar nyelv ismét hivatalos nyelvvé váljon, a felek és képviselőik magyar nyelven fordulhassanak a bíróságokhoz, valamint a büntetőeljárások előkészítése – a nyomozás és a vizsgálati eljárás is – is magyar nyelven folyjon le.[37]

Vélelmezhetjük, hogy az 1920 januárjában és februárjában tett lépések a magyar nyelv kiszorítására a bírósági eljárásokból nem hozták meg a várt eredményeket, mert az Igazságügyi Minisztérium 1920 decembere és 1921 júniusa között további rendeletekkel szabályozta a hivatalos nyelvhasználat kérdését. A minisztérium ugyanis 1920. december 21-én rendeletet adott ki a nyelv- és íráshasználatról a bírósági eljárásokban,[38] amelyről az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1920 decembere végén köriratban értesítette az illetékességi területén működő bíróságokat. A rendelet szövege szerint „...a hivatalos nyelv a szerb–horvát–szlovén, ami egyben a tárgyalás nyelve is, így az ügyvédek és a felek összes beadványukat csak ezen a nyelven adhatják be. A bírók és a bírósági alkalmazottak fegyelmi büntetés terhe alatt kötelesek a rendeletet szigorúan betartani."[39] A rendeletben a minisztérium külön szabályozta az eljárás nyelvét a Szabadkai Törvényszék, valamint az illetékességi területén működő járásbíróság előtt folyó eljárásokban. Előírta, hogy az „átmeneti időszakban a tárgyalás folyhat magyar nyelven is, amennyiben az ügyvédek nem ismerik az államnyelvet, a bíró, illetve a bírói tanács összes tagja pedig tud magyarul. E rendelet 1921. január 1-jével lép hatályba."[40]

E rendelkezés egyes bíróságok eljárásrendi gyakorlatában olyan értelmezést nyert, hogy a beadványokat magyar nyelven is lehet szerkeszteni, illetve beadni. Ezt a gyakorlatot a minisztérium tévesnek minősítette, és 1921 júniusában új rendeletet fogadott el a hivatalos nyelvhasználatról a bírósági eljárásokban,

[36] L. A. Sajti Enikő, *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés.* Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai, Forum, Újvidék, 2016, 138–140. o.

[37] Uo. 138. o.

[38] *Naredba Ministarstva pravde br. 50765 od 21. decembra 1920. godine* [Az Igazságügyi Minisztérium 1920. december 21-én kelt 50765. számú rendelete], *br. Preds II A11/1920,* Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 35. o.

[39] „...службени језик српско-хрватски-словеначки, а то је и расправни тако да сви поднесци адвоката или странака имају на истом језику бити састављени. Судије и судски намештеници се имају строго ове наредбе придржавати под претњом дисциплинске казне." Hivatkozva: Drakić, i. m. 35. o.

[40] „у прелазном периоду може се расправљати и на мађарском језику, у том случају ако адвокати не знају државни језик, а судија односно сви чланови судског колегијума знају мађарски. Ова наредба важи од 1. јануара 1921. године." Hivatkozva: Drakić, i. m. 35. o.

amelyről az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság átiratban értesítette az illetékességi területe alá tartozó bíróságokat.[41] Az új rendelet értelmében a minisztérium egyértelműen a következőt írta elő: „Minden bíróság esetében, tehát azon bíróságokra vonatkozólag is, amelyeknél átmeneti megoldásként magyar nyelven lehet a tárgyalást lefolytatni, minden beadványt kivétel nélkül a hivatalos – szerb, horvát vagy szlovén – nyelven kell beadni."[42] Ugyanakkor, a fellebbviteli bíróság elnökének meghagyta, hogy tájékoztassa a Szabadkai Törvényszék illetékességi területén működő ügyvédeket, hogy „a jövőben a bíróságok nem járnak el olyan beadvány szerint, amelyet az államnyelvtől eltérő nyelven adnak be, és ezeket a bíróságok elutasítják, mulasztás igazolásának pedig nincs helye".[43] Ezt megelőzően, 1921 januárjában, a minisztérium elrendelte a bíróságokon és az ügyészségeken, valamint a királyi közjegyzők által addig használatban levő összes magyar nyelvű formanyomtatvány hivatalos nyelvre (a Vajdaság területén ez a szerb nyelv volt, cirill betűs írásmóddal) való lefordítását, hogy az összes bírósági illetékességi területen egységes jogi terminológia legyen használatban.[44]

6. A MAGYAR PÁRT REAKCIÓJA A MAGYAR NYELV HIVATALOS NYELVHASZNÁLATÁNAK KORLÁTOZÁSÁRA

A vajdasági, pontosabban akkor jugoszláviai magyarság 1918 és 1922 között (az optálási határidő lejártáig) teljes politikai jogfosztottságban élt. Igaz, hogy az SZHSZ Királyság kisebbségvédelmi szerződést és békeszerződést írt alá, amely szavatolta a királyság területén kisebbségi sorsba szakadt népek politikai jogait,

41 *Dopis predsednika Apelacionog suda upućen Predsedništvu Odeljenja B Kasacionog suda od 12. juna 1921. godine* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság elnökének a Semmítőszék B osztálya elnökségéhez 1921. június 12-én intézett átirata], *br. Preds IA 160/2 1921,* Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 36. o.

42 „Код сваког суда, дакле и код онога, код кога се још прелазно може изнимно мађарски расправљати мора се сваки поднесак безусловно на службеном – српском, хрватском или словеначком – језику поднети." Hivatkozva: Drakić, i. m. 35. o.

43 „...се убудуће поднесак, који је на другом, – а не на службеном језику писан, неће решавати, него ће се без дозволе повраћаја у пређашње стање – одбацити." Hivatkozva: Drakić, i. m. 36. o.

44 *Dopis predsednika Apelacionog suda upućen predsednicima svih okružnih sudova* [Az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság elnökének az összes kerületi bíróság elnökeihez intézett átirata], *br. Preds IA 179/2 1921,* Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Apelacioni sud u Novom Sadu 1919–1941 [Újvidéki Fellebbviteli Bíróság 1919–1941 fond]. Hivatkozva: Drakić, i. m. 36. o.

viszont ezt a kormányzat úgy értelmezte, hogy a nem szláv lakosság ezen politikai jogokat mindaddig nem élvezheti, amíg nem jár le az optálási határidő.[45]

Az optálási határidő lejártának (1922. január 26.) közeledtével ébredt rá fokozatosan a jugoszláviai magyarság, hogy még nem rendelkezik politikai érdekképviselettel az SZHSZ Királyságban.[46] Ekkor született meg a Magyar Párt, a jugoszláviai magyarok politikai pártjának létrehozására irányuló kezdeményezés. A kormányzat ezt a kezdeményezést minden hatalmi szinten igyekezett gátolni vagy lassítani. Ezért a párt megalakulására elsődlegesen kitűzött helyszín és időpont (Szabadkán, 1922. május 7-én) helyett a Magyar Párt első közgyűlését 1922. szeptember 17-én tartotta meg, mintegy háromezer fő jelenlétében.[47]

Ezen a közgyűlésen került elfogadásra a Magyar Párt programja, amely nyomatékosította, hogy a magyarok az SZHSZ Királyság lojális, hű állampolgárai kívánnak lenni, a párt pedig kizárólag alkotmányos, törvényes eszközökkel fog küzdeni pártpolitikai céljai eléréséért.[48] A program lényegi elemeit képezte a kisebbségvédelmi szerződésben és az alkotmányban biztosított jogok maradéktalan betartása és érvényesítése, többek között az anyanyelvi oktatás; az anyanyelv szabad használata; a betiltott egyesületek tevékenységének újbóli engedélyezése; a választási körzetek és a választójogi törvény kisebbségekre hátrányos rendelkezéseinek módosítása; a méltánytalan és egyenlőtlen adórendszer megváltoztatása; az agrárreform diszkriminatív intézkedéseinek hatályon kívül helyezése; a közigazgatás tisztasága és átláthatósága stb.[49] A kisebbségi nyelvek hivatalos használatával kapcsolatban a program tételesen kiemeli, hogy a magyarság törvényi biztosítékokat követel, hogy azokon a területeken, ahol a nemzeti (nyelvi) kisebbségeket számarányuknál fogva az államnyelv sérelme nélkül az anyanyelv használata tekintetében külön jogok illetik meg, az anyanyelvüket mind maguk, mind képviselőik a bíróságok, állami és önkormányzati hatóságok előtt minden fokon, szóban és írásban, bármilyen korlátozás nélkül szabadon használhassák, és beadványaikat azon a nyelven intézzék el, amely nyelven azokat előterjesztették.[50] Törvényi biztosítékot követeltek továbbá a párt alapítói, hogy az államnyelv ismeretének hiánya az önkormányzati választásokon sem a választói jogosultságnak, sem pedig a megválaszthatóságnak nem lesz akadálya, illetve az önkormányzati testületek ülésein a nemzeti kisebbségek anyanyelvü-

45 A. Sajti Enikő, *A jugoszláviai magyar párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon,* Acta Universitatis Szegediensis : acta historica, 1991 (Különszám), 99. o.

46 Uo.

47 Uo. 102. o.

48 Uo.

49 Uo.

50 A Magyar Párt Programja, 3. pont, in *Veremidő – Magyarok a királyi Jugoszláviában (1918–1941),* szerk. Mák Ferenc, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2018, 33–38. o.

kön szólalhassanak fel, valamint az ülések jegyzőkönyveit az ott élő kisebbségek anyanyelvén is vezetni fogják.[51] Reagálva a magyar bírók, ügyészek, bírósági alkalmazottak elbocsátására, az ülés résztvevői követelték a megfelelő képesítéssel rendelkező, elbocsátott régi tisztviselők állásaikba történő visszahelyezését, a vissza nem fogadott tisztviselők esetében pedig a szerzett nyugdíjigényeik elismerését.[52]

7. A MAGYAR NYELV HIVATALOS HASZNÁLATA A BÍRÓSÁGI GYAKORLATBAN – SZEMELVÉNYEK

Az SZHSZ Királyi Állam, illetve az SZHSZ Királyság első éveiben az igazságszolgáltatás működtetése a Vajdaságban egyáltalán nem volt egyszerű feladat: a magyar jogforrásokat többnyire szerb vagy szláv bíráknak kellett alkalmazni, miközben nemigen álltak rendelkezésre szerb nyelvű fordítások, magyarul pedig nem feltétlenül kellett tudniuk; illetve magyar ajkú bíráknak, akik közül nem mindannyian tudtak szerbül, szerb nyelven kellett az eljárásokat lefolytatniuk. E két oldalról egyszerre érkező nyomás alatt, az eljárások nyelvének szerbre váltása a bírósági eljárásokban még megközelítőleg sem ment olyan egyszerűen és könnyen, ahogyan azt az új hatalom elképzelte.

A sajtóból származó információk szerint az első ítéletet, amelyet már I. Péter (Petar) jugoszláv király nevében hoztak meg a Vajdaság területén, a Szabadkai Törvényszék hozta meg 1919. május 17-én, amelyben az eljáró bíró szerb nemzetiségű volt, a felek pedig magyarok.[53] Levéltári források hiányában csak vélelmezhetjük, hogy az eljárás magyarul folyhatott, viszont az ítélet közlése és írásba foglalása már szerbül történt. Ezt a feltételezést, miszerint a tárgyalás nyelve magyar volt, arra lehet alapozni, hogy a korabeli sajtóból származó későbbi információk szerint a Vajdaság területén az első főtárgyalást büntetőeljárásban szerb nyelven az Újvidéki Törvényszék előtt tartották meg 1919. június 2-án.[54]

A nyelvi összemosódásokat jól tükrözi egy tárgy dr. Várady Imre irattárából. A P/I 41/3 1920. ügyiratszámú peres eljárásban dr. Kiss János törvényszéki tanácselnök magyar nyelven bocsát ki végzést 1920. augusztus 21-én. A felperes és az alperesek is magyarok (Újvári Adolf a felperes, illetve Herczegh Sándor és társa az alperesek). A végzés szövege teljes mértékben magyar nyelvű, egyedül a

51 A Magyar Párt Programja, 4. pont.

52 A Magyar Párt Programja, 12. pont.

53 *Prva presuda u ime kralja Petra u Vojvodini* [Az első ítélet Péter király nevében a Vajdaságban], Zastava, 1919. május 23., 104. sz. Hivatkozva: Drakić, i. m. 12. o.

54 *Iz Okružnog suda u N. Sadu – Prva kaznena rasprava na srpskom jeziku* [Az Újvidéki Kerületi Bíróságról – Első büntetőtárgyalás szerb nyelven], Zastava, 1919. június 5., 115. sz. Hivatkozva: Drakić, i. m. 12. o.

bíróság elnevezése torzult el: a végzést a bíró már nem a Nagybecskereki Királyi Törvényszék nevében hozza meg, hanem „veliki-becskereki kir. törvényszék nevében". Ugyanígy a végzésben a magyar nyelvű keltezés is torzul, hiszen már nem „Nagybecskereken", hanem „Veliki Becskereken" településnévvel kezdődik.[55] Az ügy nyelvi pikantériájának ez még csak a kezdete. Az egyik fél jogi képviselője neve alapján szerb nemzetiségű ügyvéd, de nyilván magyar nyelven járhatott iskolába, mert igaz, szerbül írja meg a beadványát, de a magyar helyesírás szabályai szerint: „pripremni spis" (előkészítő irat) helyett „pripremni szpisz" szerepel, azaz a beadványban nyelvi transzkripció jelenik meg.[56] Néhány hónappal később ugyanebben az eljárásban már teljes a nyelvi váltás. Az eljáró bíró személye ugyanaz, Kiss János, de már Jovan Kisnek hívják, aki 1920. december 21-én idézést bocsát ki. Az ehhez az idézéshez használt formanyomtatvány már szerb nyelvű, cirill írásmódban. Sőt, a felek neve is már cirill írásmódban szerepel a formanyomtatvány azon részében, amelyet a bírósági hivatalnok kézzel töltött ki.[57]

A hatalomváltással együtt járó nyelvváltás kihívásait jól jeleníti meg az Újvidéki Törvényszéken lefolytatott 1246/919. ügyszámmal jelzett tárgy is.[58] A nevek alapján vélelmezhető, hogy a felperes és az alperes, a felperest képviselő ügyvéd, valamint az eljáró bíró, illetve a jegyzőkönyvvezető is szerbek, vagy legalábbis szlávok, tehát nem magyarok. A keresetlevelet az Újvidéki Törvényszék 1920. szeptember 3-án iktatta be. Az ítéletet 1921. március 10-én hozta meg a bíróság, amely 1921. április 8-án emelkedett jogerőre.[59] Az ítélet szerb nyelven, cirill írásmóddal íródott. 1921 márciusára tehát a nyelvi váltás teljes az Újvidéki Törvényszéken. Viszont a peres eljárást megelőző nem peres eljárás már sokkal összetettebb nyelvi képleteket tár fel. A nem peres eljárást a kérelmező az úgynevezett szegénységi jog, vagy a pontosabb szóhasználat szerint, a szegényjog elismerését (az eljárás költségei alóli részbeni vagy teljes felmentését – költségmentességet vagy költségkedvezményt) kéri a házassági bontóperben. A nem peres eljárás iratborítékának formanyomtatványa magyar nyelvű, amelyre kézzel írták be a felek személynevét és az ügy tárgyát, illetve magyar nyelvű bélyegzőlenyomaton szerepel a bíróság elnevezése (Újvidéki Törvényszék).

55 L. Várady, i. m. 48. o.

56 L. uo. 50. o.

57 L. uo. 51. o.

58 *F.79,* Arhiv Vojvodine [Vajdasági Levéltár], Fond Okružni sud – Novi Sad (1918–1941) [Kerületi Bíróság – Újvidék (1918–1941) fond].

59 A felek nyilván nem nyújtottak be fellebbezést, vagy jogorvoslati jogosultságukról lemondtak, ezért emelkedett az ítélet jogerőre már első fokon.

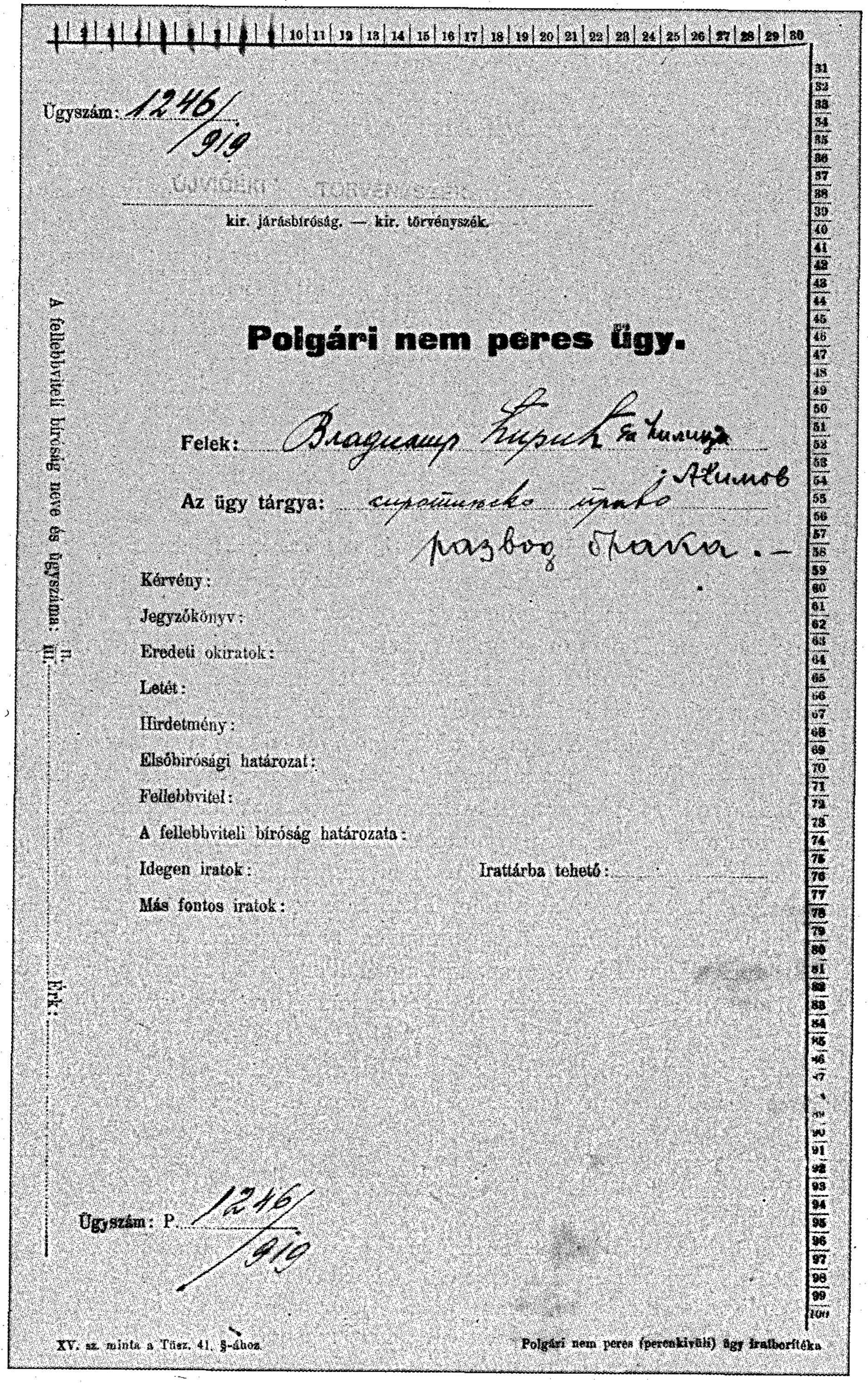

10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

Ügyszám: 1246/919

ÚJVIDÉKI TÖRVÉNYSZÉK

kir. járásbiróság. — kir. törvényszék.

A fellebbviteli biróság neve és ügyszáma: II. III. Érk:

Polgári nem peres ügy.

Felek: Владимир Ћирић са женом Анком Аћимов

Az ügy tárgya: сиромашко право развод брака.—

Kérvény:

Jegyzőkönyv:

Eredeti okiratok:

Letét:

Hirdetmény:

Elsőbirósági határozat:

Fellebbvitel:

A fellebbviteli biróság határozata:

Idegen iratok: Irattárba tehető:

Más fontos iratok:

Ügyszám: P. 1246/919

XV. sz. minta a Tüsz. 41. §-ához. Polgári nem peres (perenkivüli) ügy iratboritéka

Ugyanígy az iratboríték belső oldalán található értesítőrész is magyar nyelvű, de szerb nyelven, cirill betűs írásmóddal van kitöltve.

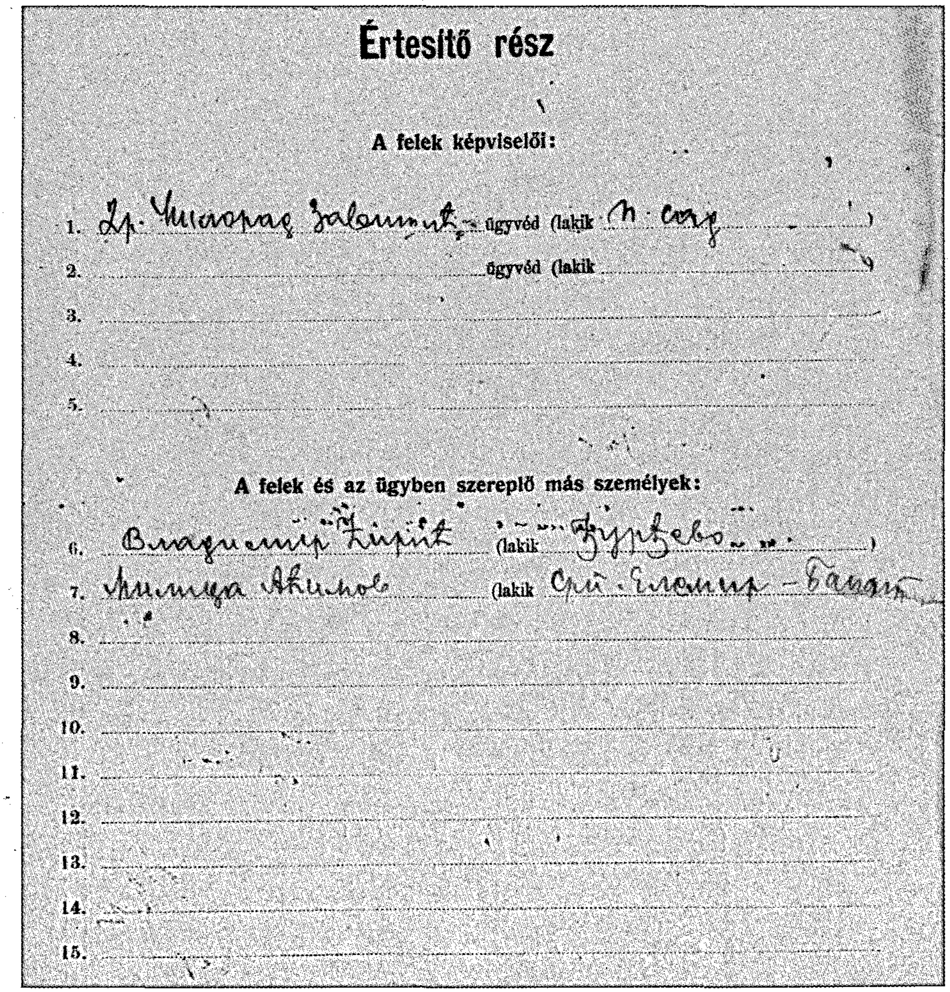

Értesítő rész

A felek képviselői:

1. Др. Милорад Јабланович ügyvéd (lakik Н. Сад)
2. ügyvéd (lakik)
3.
4.
5.

A felek és az ügyben szereplő más személyek:

6. Владимир Ћирић (lakik Жабаљ)
7. Милица Аћимов (lakik Срп. Итебеј — Банат)
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.

A szegénységi jog megítélésének előfeltétele a kérelmező hátrányos vagyoni helyzetének megállapítása, ami közigazgatási hatáskörben van. Erről a községi közigazgatási szerv állított ki hatósági igazolványt 1919. szeptember 11-én, amely teljes mértékben magyar nyelvű: a formanyomtatvány és a kézzel bevitt tartalmi elemek is magyar nyelven vannak, sőt, a szerb (szláv) nemzetiségű felek személyneve és személyes adatai is magyarosított formában jelennek meg (Tyirity Vladimir vagy Tyirity Vláda).

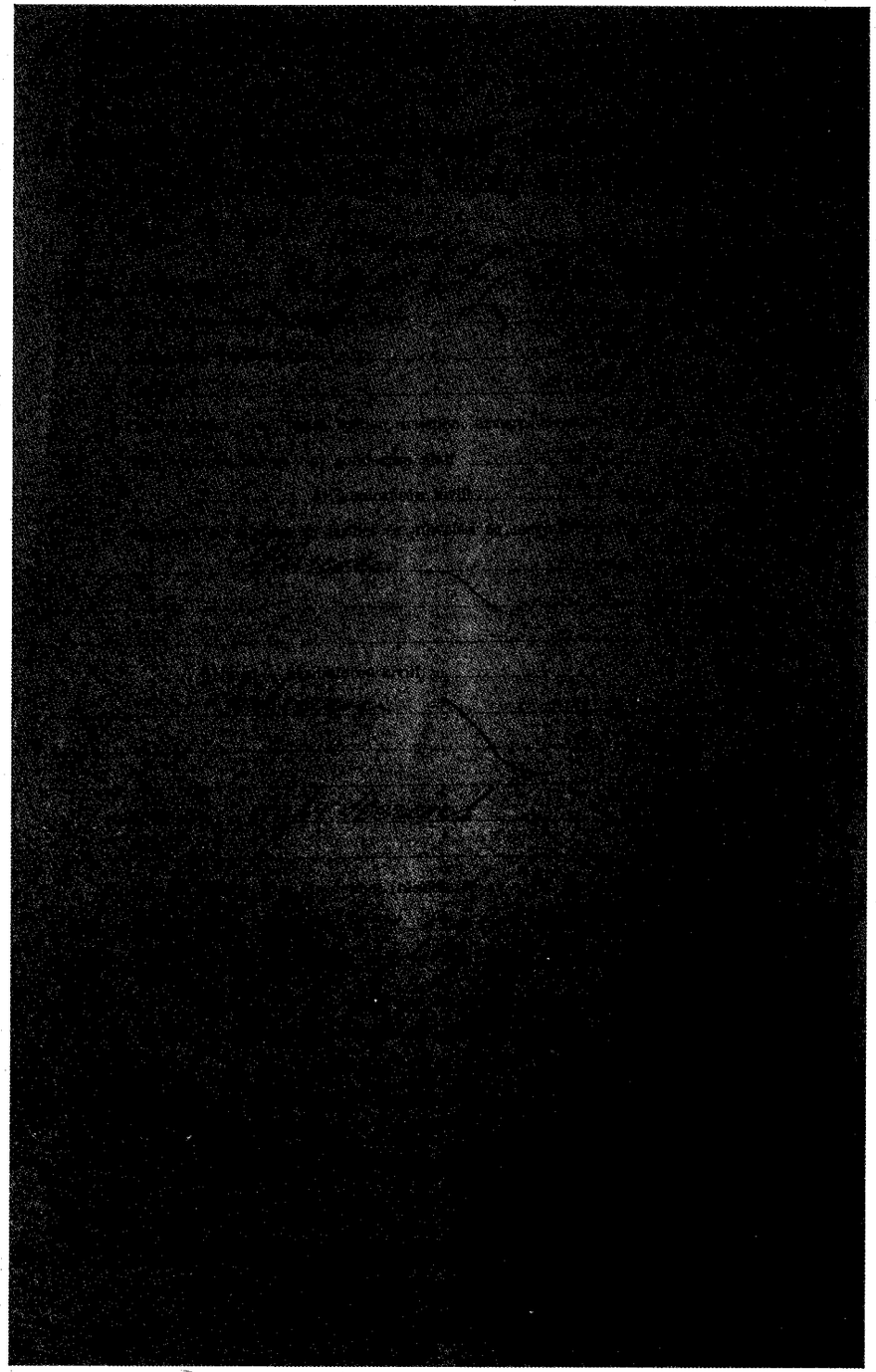

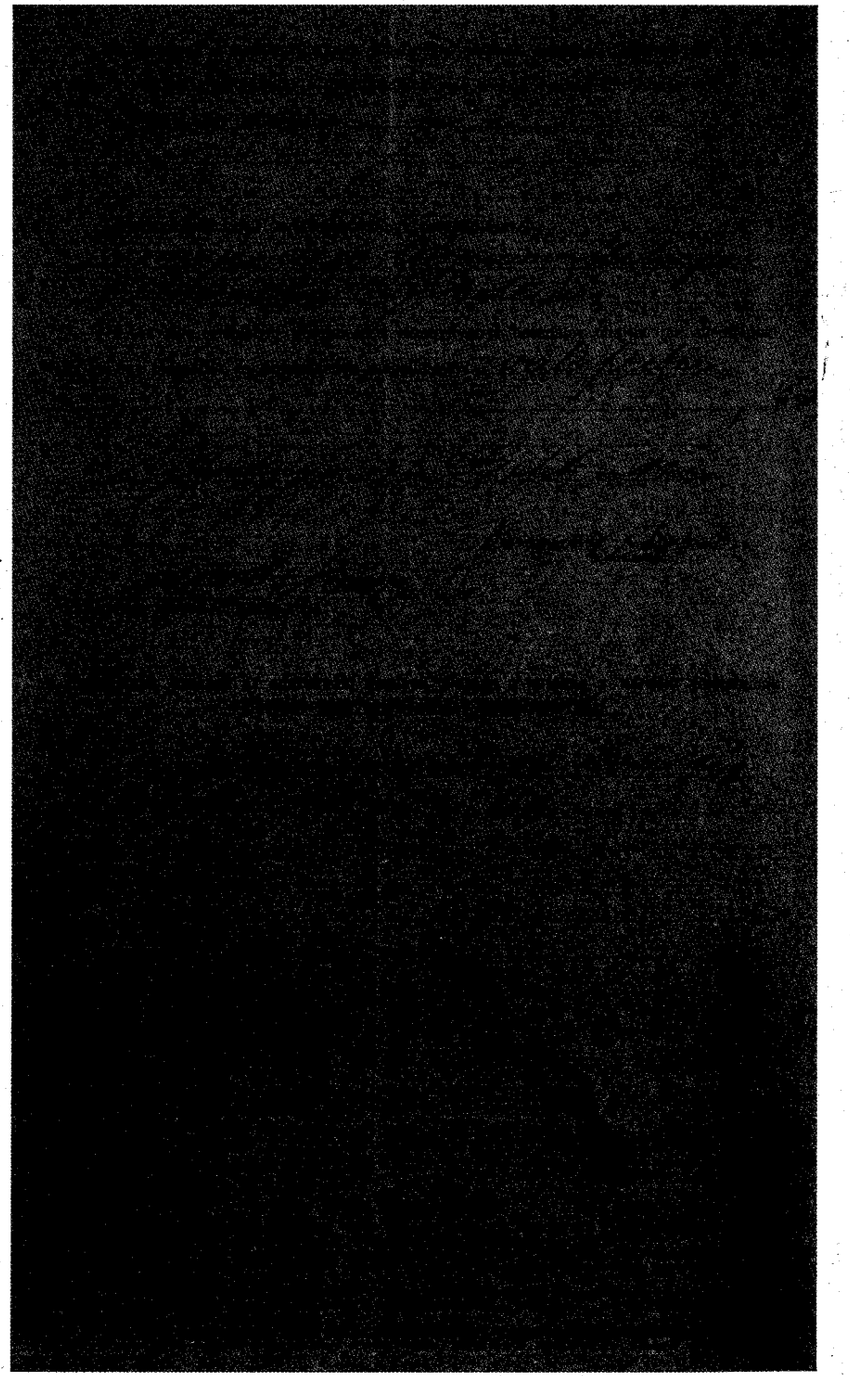

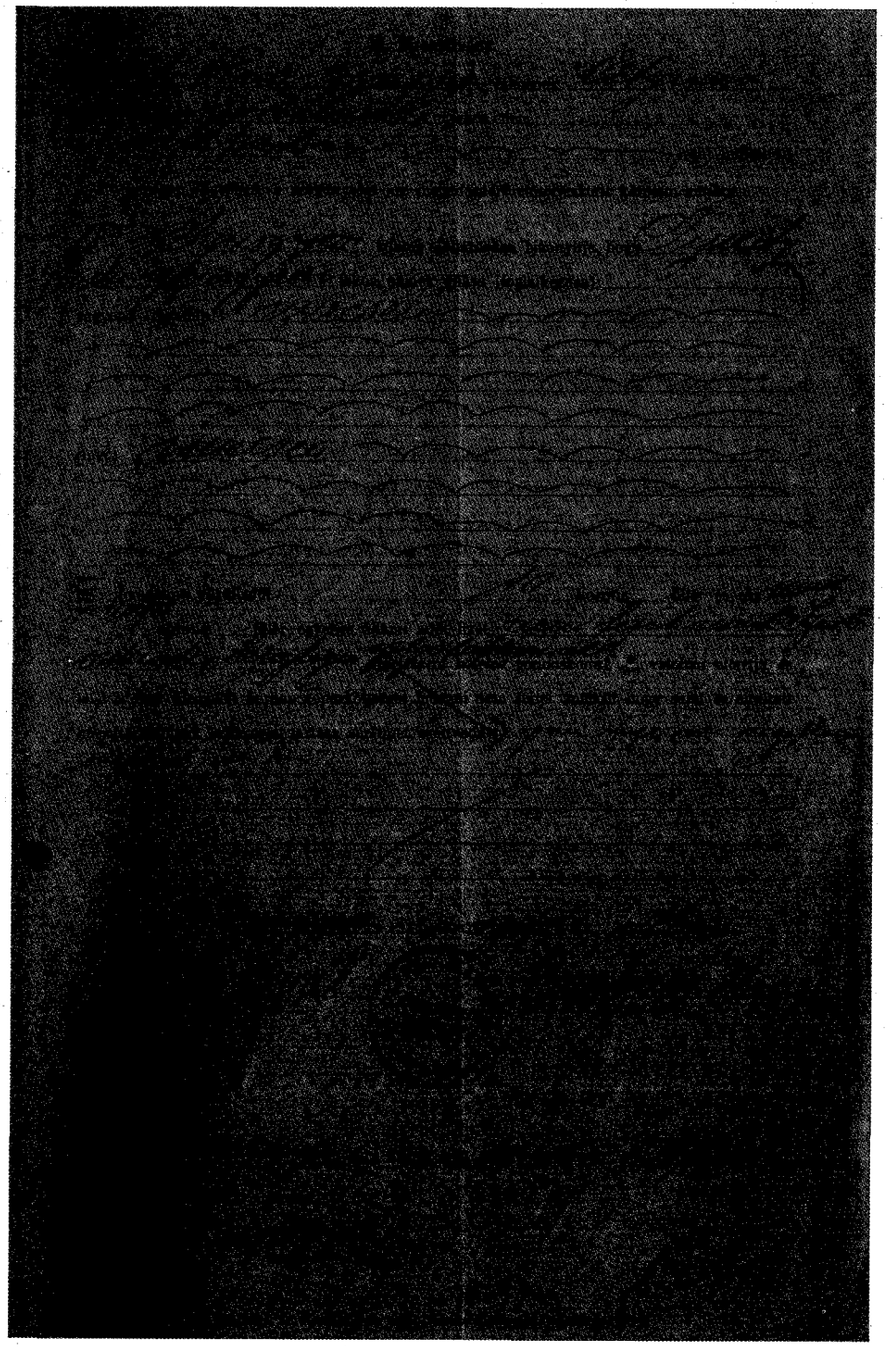

A nem peres eljárásban azonban az 1919. szeptember 27-ei tárgyalási jegyzőkönyv kézzel írt, üres papírlapra, nem pedig formanyomtatványra, amely teljes mértékben szerb nyelven, cirill írásmóddal készült.

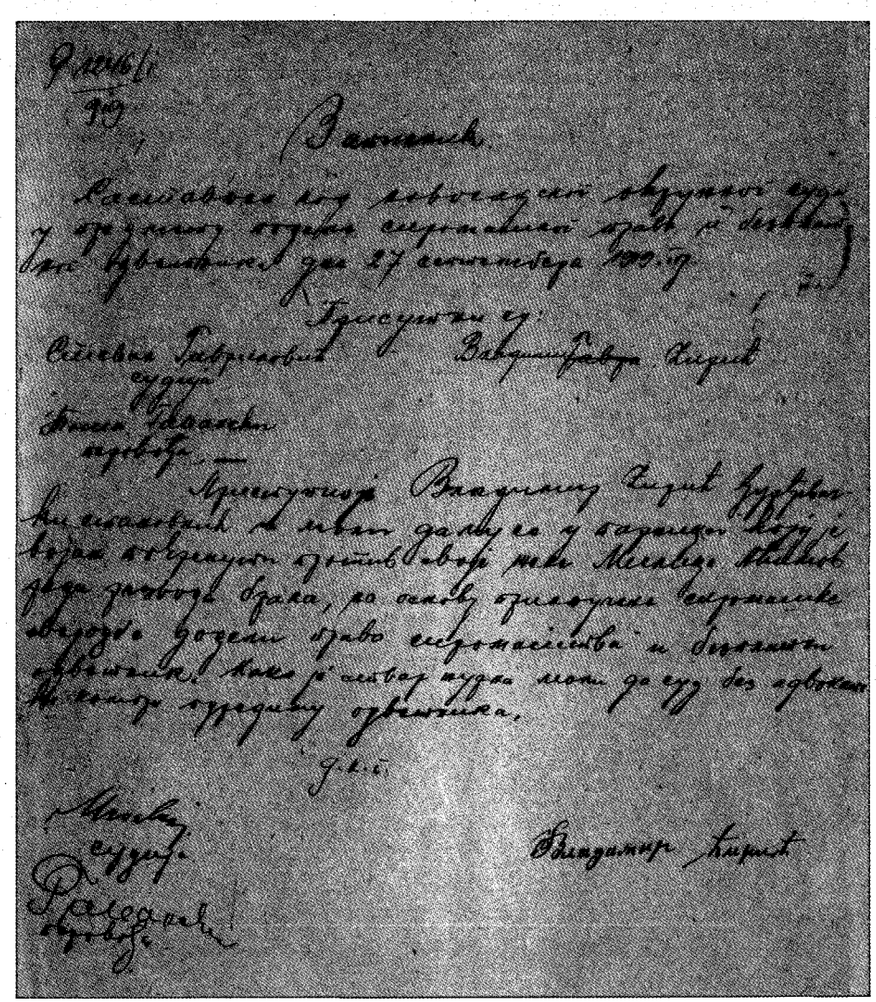

Az ügy kuriozitása abban van, hogy a bíróság ugyanaznap hozza meg a szegényjog megítélésére vonatkozó végzését, amelyet azonban újból a magyar, mint hivatalos nyelv használata fémjelez: a formanyomtatvány magyar nyelvű, amelyre kézzel, magyar nyelven vitték be a tartalmi elemeket, a felek személynevét és személyes adatait magyarosítva. A végzésben azonban igencsak érezhető a nyelvi ingadozás és a bizonytalanság: a bíróság elnevezése „novosadski" kirá-

lyi törvényszék; a felperes neve egyik helyen magyarosítva szerepel (Vladimir Tyirity), míg a másik helyen szerbül, latin betűs írásmóddal (Vladimir Ćirić).

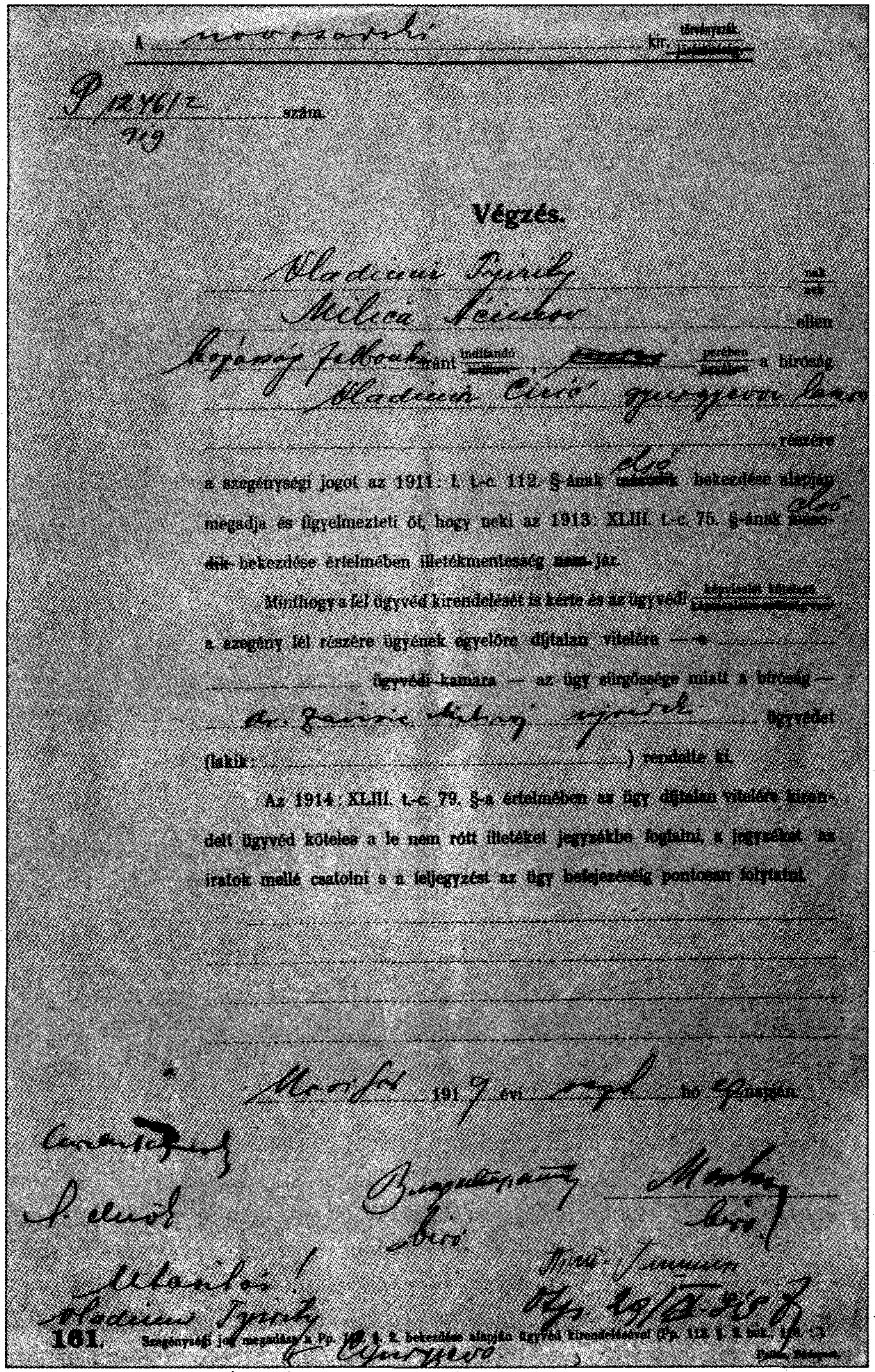

A ... kir. törvényszék.

... szám.

Végzés.

... nak/nek ... ellen ... iránt indítandó ... perében a bíróság ... részére a szegénységi jogot az 1911 : I. t.-c. 112. §-ának ... bekezdése alapján megadja és figyelmezteti őt, hogy neki az 1913 : XLIII. t.-c. 75. §-ának ... bekezdése értelmében illetékmentesség ... jár.

Minthogy a fél ügyvéd kirendelését is kérte és az ügyvédi képviselet kötelező ... a szegény fél részére ügyének egyelőre díjtalan vitelére — a ... ügyvédi kamara — az ügy sürgőssége miatt a bíróság — ... ügyvédet (lakik: ...) rendelte ki.

Az 1914 : XLIII. t.-c. 79. §-a értelmében az ügy díjtalan vitelére kirendelt ügyvéd köteles a le nem rótt illetéket jegyzékbe foglalni, s jegyzékét az iratok mellé csatolni s a feljegyzést az ügy befejezéséig pontosan folytatni.

... 191.. évi ... hó ...napján.

161. Szegénységi jog megadása a Pp. 112. §. 2. bekezdése alapján ügyvéd kirendelésével (Pp. 112. §. 2. bek., ...)

Az alperes és a kirendelt ügyvéd neve már következetesen szerbül szerepel, latin betűs írásmóddal. A magyar nyelvű keltezés sem tökéletes: Újvidék helyett Novi Sad szerepel a keltezésben, a „szept." rövidítés helyett pedig „sept." olvasható.

8. ÖSSZEFOGLALÓ

Közvetlenül az első világháborút követő átmeneti időszakban a Délvidéken létrehozott új provizórikus kormányzat, az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés, illetve annak végrehajtó szerve a Nemzeti Igazgatóság elvi szinten a nyelvi tolerancia mellett szállt síkra. A Nagy Nemzetgyűlés ugyanis a kisebbségoltalmi deklaráció gyakorlati megvalósítása céljából a „felek nyelve az eljárás nyelve" elvet hirdette meg, ami azt jelentette, hogy minden polgár a saját anyanyelvén fordulhat a bíróságokhoz és a közigazgatási szervekhez. Az új hatalmi rend konszolidációjával, a trianoni békediktátum aláírásának, illetve az első, 1921. évi alkotmány elfogadásának idejére a szerb/horvát nyelv válik az egyedüli hivatalos nyelvvé a Vajdaságban, míg a magyar és a többi nem szláv nyelv fokozatosan kiszorul a hivatalos használatból.

A nyelvi váltás azonban nem volt egyszerű és azonnali. Ez alapvetően két okra vezethető vissza. Egyrészt továbbra is a magyar törvényeket kellett alkalmazni a Vajdaságban, másrészt viszont a bírák és az ügyvédek zöme a magyar nyelvű eljárásrendekhez szokott. A nyelvváltás személyi feltételeit a magyar bírák menesztésével és új, szláv nemzetiségű bírák kinevezésével kísérelte meg az új hatalom, kisebb-nagyobb sikerrel, minél előbb megvalósítani. Hogy ez milyen nehézségek elé állította a konkrét ügyekben részt vevő feleket és ügyvédeket, illetve az eljáró bírókat és köztisztviselőket, híven adják vissza a gyakorlatból származó ügyek. Az átmeneti időszakban különböző kombinációkban fonódtak egybe a magyar nyelvű űrlapok és a szerb nyelvű szövegek, vagy a szerb nyelvű űrlapok és a magyar nyelvű szövegek, illetve a magyar nyelvű szövegek gyakran szerb nyelvi transzkripcióban jelentek meg.

Srđan Šarkić[1]

AZ ALKALMAZÁSBAN MARADT MAGYAR JOGSZABÁLYOK A SZERB–HORVÁT–SZLOVÉN KIRÁLYSÁGBAN (JUGOSZLÁVIÁBAN)

1. RÖVID TÖRTÉNELMI BEVEZETŐ

1.1. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejötte

Amint a végéhez közeledett az első világháború, egyre inkább asztalra kerültek (korábban is létező) tervek és koncepciók, új országokról, új országhatárokról.

Az 1917 elején zajló jelentős események hatással voltak a délszláv egyesülés folyamatára. Oroszországban a februári forradalom megdöntötte a cár hatalmát, áprilisban pedig az USA lépett be a háborúba. A nagyhatalmak azon a lehetőségen gondolkodtak, hogyan kössenek különbékét az Osztrák–Magyar Monarchiával. Azonban a Monarchiában valamelyest lazultak a hadi intézkedések, és május 30-ára összehívták a parlamentet, azaz a Birodalmi Tanácsot. A parlament ülésén felolvasták az úgynevezett *májusi deklarációt* (Majska deklaracija), amelyet harminchárom délszláv származású képviselő írt alá, és amelyben azt követelik, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belüli délszláv államok egyesüljenek.

---

1 A szöveget Mészáros Zoltán történész fordította szerbről magyarra, Józsa László közreműködésével.

Másrészt a szerb kormány és a jugoszláv bizottság attól tartott, hogy a délszláv kérdés külön-külön oldódik meg, néhány fontos nyugati közvetítő segítségével. Wicham Steed, Seaton-Watson Korfu szigetén találkoztak 1917 június-júliusában, és július 20-án tették közzé a *korfui nyilatkozat*ot. Ebben a *Délszláv Bizottság* (Jugoslovenski odbor) és a szerb kormány kölcsönösen kifejezték szándékukat, hogy egy közös, független és szabad délszláv állam jöjjön létre, amely két alapelven nyugszik: a népek önrendelkezésén és a délszláv népek nemzeti egységén. A majdani ország alkotmányos, parlamenti és demokratikus monarchia kell hogy legyen a Karađorđević-dinasztiával az élen.

A szaloniki front áttörése 1918. szeptember közepén történt meg, ugyanekkor érzékelhetőek az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésének az első jelei is. A szlovének, a horvátok és a szerbek képviselői, akik Szlovéniából, Triesztből, Isztriából, Horvátországból, Boszniából és Hercegovinából, Dalmáciából és Magyarországról érkeztek 1918. október 6-án, Zágrábban létrehozták a *Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsát* (Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba). A *Horvát Nemzetgyűlés* (Hrvatski sabor) 1918. október 29-én elismerte a nemzeti tanácsot, az új délszláv állam legfelsőbb hatalmi szervét, és megszakította az állami-jogi kapcsolatokat az Osztrák–Magyar Monarchiával.

A *Nagy Vajdasági Népgyűlés*en (Velika narodna skupština Vojvodine), amelyet 1918. november 25-én rendeztek meg, az a döntés született, hogy a Vajdaság közvetlenül váljon a Szerb Királyság részévé. Erre a népgyűlésre azonban csak a vajdasági „szerbeket, bunyevácokat és más szlávokat" hívták meg. Ezt mutatja egy korabeli plakát is (a népgyűlésen a végén mégis jelen volt egy egészen minimális számú nem szláv résztvevő is: hat német és egy magyar). A plakát így néz ki:

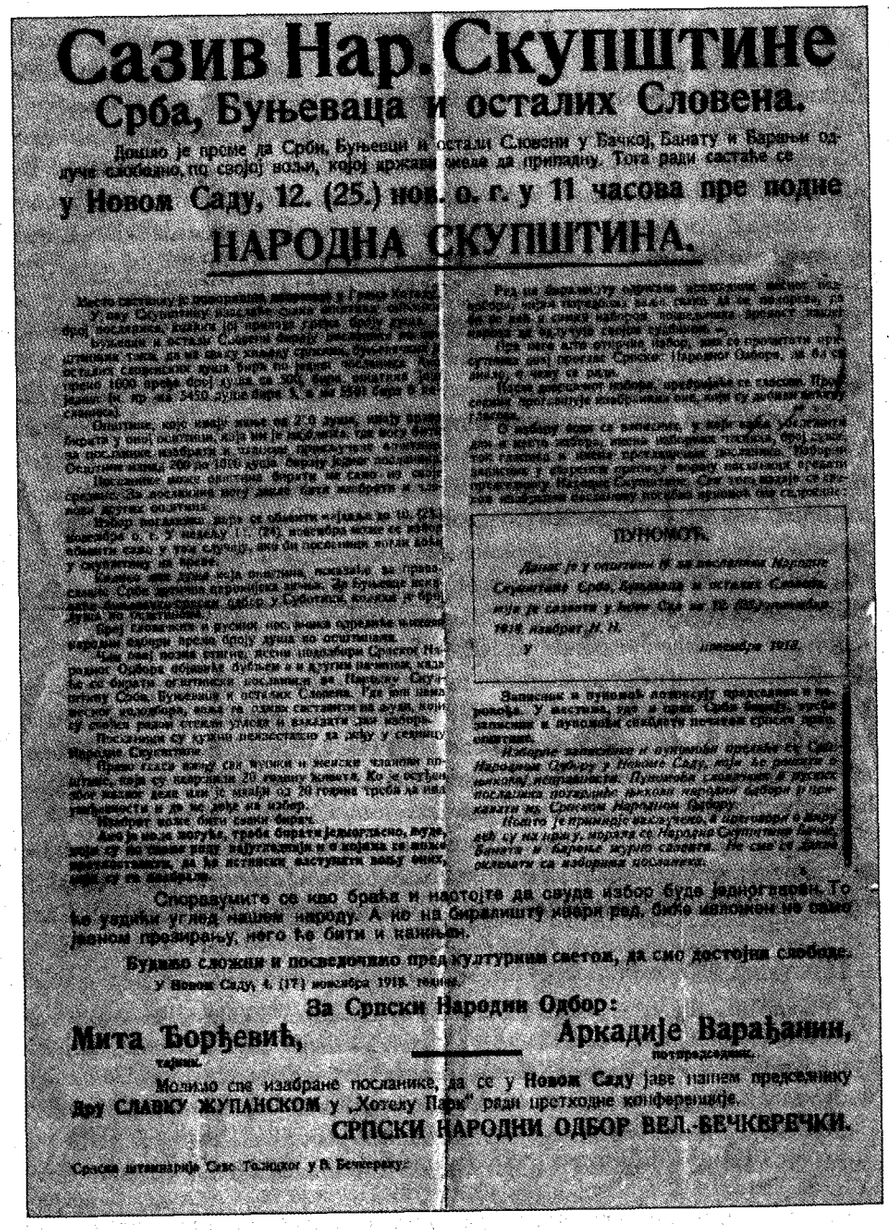

Сазив Нар. Скупштине
Срба, Буњеваца и осталих Словена.

Дошло је време да Срби, Буњевци и остали Словени у Бачкој, Банату и Барањи одлуче слободно, по својој вољи, којој држави желе да припадну. Тога ради састаће се

у Новом Саду, 12. (25.) нов. о. г. у 11 часова пре подне

НАРОДНА СКУПШТИНА.

ПУНОМОЋ.

Споразумите се као браћа и настојте да свуда избор буде једногласан. То ће уздићи углед нашем народу. А ко на биралишту ивари ред, биће изложен не само јавном презирању, него ће бити и кажњен.

Будимо сложни и посведочимо пред културним светом, да смо достојни слободе.

У Новом Саду, 4. (17.) новембра 1918. године.

За Српски Народни Одбор:

Мита Ђорђевић, тајник. Аркадије Варађанин, потпредседник.

Молимо све изабране посланике, да се у Новом Саду јаве нашем председнику Дру СЛАВКУ ЖУПАНСКОМ у „Хотелу Парк" ради претходне конференције.

СРПСКИ НАРОДНИ ОДБОР ВЕЛ.-БЕЧКЕРЕЧКИ.

Српска штампарија Саве Толицког у В. Бечкереку.

A következő napon (november 26-án) a podgoricai *Nagy Népgyűlés* (Velika narodna skupština) arról döntött, hogy Montenegró (Crna Gora) egyesül Szerbiával.

Ez alatt az idő alatt a szociális helyzetből fakadó lázongások, amelyeket nem tudott kezelni, valamint az olasz fenyegetés miatt, hogy megszállják Isztriát és Dalmáciát, a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa is döntést hozott az egyesülésről. Ezzel a döntéssel delegációt küldött Belgrádba november 27-én, és december 1-jén Sándor régens, meghallgatva a nemzeti tanács küldöttségét, kikiáltotta a közös *Szerb–Horvát–Szlovén Királyság*ot (A továbbiakban SZHSZ Királyság). Így 1918. december 1-jén létrejött a délszlávok első közös állama.[2]

1.2. A királyság jogrendje (1918–1941)

Mindazok az országok/területek, amelyek 1918. december 1-jén az SZHSZ Királyság részévé váltak, elvben megtartották saját jogrendszerüket. Az újonnan létrejött állam célul tűzte ki, hogy egységesíti a jogrendszert az állam egész területén, de ezt teljes egészében még 1941-ig sem tudta megvalósítani. A közjog majdnem teljesen egységes lett, míg a magánjog területén, a legjelentősebb részeket illetően, elvben a jogi partikularizmus maradt érvényben.

1.2.1. A közjog

Az alkotmányjog a délszláv államban mindenhol egységes volt, amíg az fennállt. Két alkotmányt hoztak. Az elsőt 1921. június 28-án, amely 1929. január 6-áig, a másodikat 1931. szeptember 3-án, amely 1941. április 17-éig volt hatályban. A közigazgatás, az azt szabályozó jogok 1922-től kezdve az alkotmányjog szabályozásait követte, ugyanez volt a helyzet a bíróságokkal is 1928-tól.

A királyság rendes bíróságai (redovni sudovi) a következők voltak: községi – azaz a magyarországi fogalmak szerint: községi/városi (opštinski), járási (sreski), körzeti/kerületi (okružni), fellebbviteli – azaz a magyarországi fogalmak szerint: ítélőtáblák (apelacioni) és legfelsőbb (vrhovni). A legfelsőbb bíróságokból több volt.

Az ország különböző jogrendszert öröklő területeinek más-más bíróságai voltak, amelyek a végső ítéletet hozták meg, ezek: a Belgrádi Semmítőszék (Beogradski kasacioni sud), a Hétszemélyes Tábla (Sto sedmorice) Zágrábban, a Szarajevói Legfelsőbb Bíróság (Vrhovni sud u Sarajevu) és a Podgoricai Nagybíróság (Veliki sud).

A rendes bíróságok mellett az egyéb joganyaggal kapcsolatban léteztek még a saríát alkalmazó bíróságok (šerijatski sudovi), ezenkívül közigazgatási, munkásbiztosítási, a főellenőri hivatal (glavna kontrola), mint a számvevőszék (računski sud) és még mások.

Már az SZHSZ Királyság első éveiben kísérletet tettek arra, hogy a különböző részterületek büntetőjogát a gyakorlatban fokozatosan egyesítsék. 1919. február 25-én rendeletben terjesztették ki az egész országra az 1860-as *Szerb Fejedelemség Büntetőtörvénykönyve* (Kriminalni zakonik za Knjaževstvo Srbija) IX. és X. rendelkezéseit. Ezekben az előírásokban az ország, az uralkodó, a törvény, az államhatalom és a közrend kérdéseit szabályozták. Ugyanígy egy 1919-es rendeletben az egész országra kiterjesztették az 1901-es szerbiai *Katonai Büntetőtörvénykönyv*et (Vojni krivični zakonik). Ez 1930-ig volt hatályban, amikor a helyébe lépett a jugoszláv Katonai Büntetőtörvénykönyv (Vojni krivični zakonik).

Az egységes *Büntetőtörvénykönyv*et (Krivični zakonik) 1929. január 27-én hozták meg, és a modernebb büntetőtörvénykönyvek közé sorolják. A büntetőjogi eljárásjogot (Krivično procesno pravo) 1929. február 16-án egységesítették a *Büntetőjogi Bírói Eljárás Törvénykönyv*vel (Zakonikom o sudskom postupku u krivičnim stvarima).

1.2.2. A magánjog

A magánjog a királyságban nem volt egységes. Kivételt képeznek a polgári eljárásjog (građansko procesno) és a földhivatali törvény (zemljišno-knjižno pravo), ezenfelül a váltókról és csekkekről szóló jog (menično i čekovno pravo), a csődeljárásról szóló jog (stečajno pravo) és a csődeljáráson kívüli vitatás joga (pravo vanstečajnog pobijanja). Azzal, hogy a gyakorlatban a telekkönyvi jog nem volt egységes. A Délvidéken a magyar telekkönyvi jog maradt hatályban (mely tulajdonképpen az osztrák telekkönyvi jog átvétele). A magánjog legfontosabb ága, amelyet kiegyenlítettek az országban, a kereskedelmi jog volt. A *Kereskedelmi Törvénykönyv* (Trgovački zakonik) elfogadása 1937-ben történt, azonban nem lépett hatályba.

A magánjog anyagának legnagyobb része azonban a partikularitás elvének volt alárendelve. A királyságban az alapvető jogforrások szempontjából hat terület különült el.

[2] A fontosabb művek jegyzéke a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozásáról: *Građa o stvaranju jugoslovenske države* [Iratok a délszláv állam létrehozásáról], ed. Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, Beograd, 1964; Ekmečić, Milorad, *Stvaranje Jugoslavije 1790–1918* [Jugoszlávia létrehozása 1790–1918], I–II, Beograd, 1989; Janković, Dragoslav, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915* [Szerbia és a délszláv kérdés 1914–1915], Beograd, 1973; Jovanović, Jovan, *Stvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca* [A szerbek, horvátok és szlovének egységes államának létrehozása], 1–3, Beograd, 1928–1930; Krizman, Bogdan, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države* [Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása és a délszláv állam létrehozása], Zagreb, 1977; Stanković, Đorđe, *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije* [Nikola Pašić, a szövetségesek és Jugoszlávia létrehozása], Zaječar, 1995; Šišić, Ferdo, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttének dokumentumai], Zagreb, 1920.

Dalmáciában és Szlovéniában az 1811-es *Osztrák Polgári Törvénykönyv* volt hatályban, azzal a szöveggel, amely magában foglalta a háborús kiegészítéseket is.

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv eredeti szövege, vagyis a kiegészítések nélküli, hatályban volt Horvátországban, Szlavóniában és Szerémségben, ezenkívül Pancsova, Fehértemplom és Alibunár járásokban.

A következő terület Bánátból, Bácskából, Baranyából, Muraközből és Murántúlból állt, itt a magyar nem kodifikált (mađarsko nekodifikovano pravo) jog volt hatályban.

Az egykori Szerb Királyság területén, valamint a metohiai, beraniai, a Bijelo Polje-i és pljevljai kerületben, amelyek a háború előtt a Montenegrói Királysághoz tartoztak, az 1844-es *Szerb Polgári Törvénykönyv* (Srpski građanski zakonik) volt hatályban.

Azokon a területeken, amelyek a Montenegrói Királysághoz tartoztak, a fenn említett négy kerületen kívül, az 1888-as montenegrói Általános Vagyonjogi Törvénykönyv volt hatályban.

Boszniában és Hercegovinában azok a jogszabályok maradtak hatályban, amelyek az egyesülés napján voltak hatályosak. Minden muzulmán vallású állampolgárra, a személyi elvet követve, a *saría* volt hatályban a családi és az örökösödési jogot illetően.

Az egyesülés után közvetlenül elkezdődött a délszláv állam magánjogának egységesítése. A *Jugoszláv Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatát* (Prednacrt Jugoslovenskog građanskog zakonika) 1934-ben tették közzé, hogy vita folyhasson róla, de a további munkát a törvénykönyv megalkotásában az országos politika történései megakasztották.

2. A MAGYAR JOG TERÜLETI HATÁLYA

A Vajdaság, Muraköz és Murántúl területén a magyar jog volt hatályban. A bírói közigazgatási megosztásban az Újvidéki Ítélőtábla (Apelacioni sud) és a Belgrádi Semmítőszék B osztálya Újvidéken. Ezen a területen azok a jogszabályok voltak hatályban, amelyeket a Magyar Országgyűlés és kormány hozott meg Budapesten, illetve más illetékes szervek, ha ezeket nem változtatták meg az alkotmánnyal, illetve az SZHSZ Királyságban (Jugoszláviában) hozott egységes törvényekkel. E terület különlegessége abban volt, hogy a polgárjognak nem létezett egységes, kodifikált joganyaga (jedinstveni pravni kodeks), a bírói gyakorlat a magyar szokásjogon alapult, és egyéb előírásokon, amelyekkel egyes polgárjogi viszonyokat szabályoztak, valamint a pandekta jog, illetve döntvénytár (pandektno pravo), az osztrák *Általános Polgári Törvénykönyv* és a *Német Polgári Törvénykönyv* egyes elveinek recepcióján. A kúria, a budapesti fő törvényszék elvi döntései határozták meg a polgárjog alapjait az alkalmazásának alapjaival együtt. Szükséges megemlítenünk, hogy azokon a részeken, amelyek egykor a

Határőrvidék részei voltak (ezek: a Pancsovai Kerületi Bíróság adminisztratív területe, és a járásbíróságok közül a fehértemplomi, kevevári, titeli és zsablyai bíróságok illetőségi területei), az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv 1860 után is hatályban maradt, noha a többi magyar területen hatályát vesztette.

1. A „Vajdaság" fogalom meghatározása – A Vajdaság történetének bármely aspektusát tanulmányozva már a legelején felmerül a kérdés, hogy mit értünk a Vajdaság kifejezés alatt, mivel a Vajdaság mint fogalom időközben megváltoztatta jelentését, tehát területét is. Mindenképpen tudatában kell lennünk annak, hogy a mai Vajdaság Autonóm Tartomány területe nem esik egybe azzal a területtel, amelyet Vajdaság alatt a két világháború között értettek. Megjelentek különböző (gyakran vitatható) megfogalmazások. Így például Milenko Palić szerint: „A legindokoltabbnak az tűnik, hogy Vajdaságként azokra a területekre tekintsünk, amelyek az egykori Dél-Magyarországon, a Szávától és a Dunától északra terültek el, és ahol a szerbek nagy tömegben és egységes közösségekben éltek a 18. és a 19. században. Maga a Vajdaság terminus is a szerbek 18. és 19. századi harcaival kapcsolatban jött létre, az autonómiáért folyó harcban."[3] Ez a meghatározás azért is kérdéses, mert e szerint nem képeznék Vajdaság részét Zenta, Ada, Kanizsa, sőt, Szabadka sem, mert a 18. és a 19. században ezeken a területeken nem éltek szerbek „kompakt tömegekben".

Amennyiben a felsőbb fokú bíróságok joghatóságát tekintjük mérvadónak, mint az Újvidéki Ítélőtábla és a Belgrádi Semmítőszék B osztálya Újvidéken, amelyeket 1919-ben és 1920-ban alapítottak, akkor mondhatjuk, hogy „az akkoriban, a 20. század elején élt polgárok számára a Vajdaság »adminisztratív értelemben« Bánát, Bácska és Baranya volt, miközben a mindennapokban Szerémséget is beleértették".[4]

2. A polgári jog területén a Vajdaságban hatályban maradt magyar jogszabályok – A magánjog (polgári jog) területén a Vajdaságban a következő magyar jogszabályok voltak hatályban:

I. *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* – a *Hármaskönyv*, amelynek összeállítását Werbőczy István 1514-ben fejezte be, és amely felölelte az összes akkori magyar jogterületet, azonban formai okokból nem emelkedett törvényerőre, hanem kötelező érvénnyel a szokásjog alapján rendelkezett.

---

3 Palić, Milenko, Pregled administrativno-teritorijalnih promena u Vojvodini 1918-1941 [Vajdaság adminisztratív és területi változásai 1918 és 1941 között], *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 38, Novi Sad, 1964, 157. o.

4 Šimunović-Bešlin, Biljana, *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929-1941)* [A Dunai bánság oktatáspolitikája, 1929–1941], Novi Sad, 2007, 9. o.

II. *Az Országbírói Értekezlet 1861. november 5-ei határozatai* (Ideiglenes Törvénykezési Szabályok).

III. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv azon rendelkezései, amelyek az I. Ideiglenes Törvénykezési Szabály 21. és 156. §-a alapján maradtak hatályban, lévén, hogy azok *„...az 1855-ik decz. 15-ki telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állván, a telekkönyvnek tárgyát képező valamely dolog szerzése vagy elidegenítése módjait meghatározzák"*.

IV. *Törvények* – Az egykori Magyarország törvényei közül hatályban maradtak mindazok, amelyeket a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság újonnan alkotott törvényeivel vagy rendeleteivel nem helyezett hatályon kívül:

1874. évi XXIII. törvénycikk a nők teljes korúságáról
1877. évi XX. (az 1885. évi VI. törvénycikkel módosított) törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről
1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról
1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról
1894. évi XXXIII. (az 1904. évi XXXVI. törvénycikkel módosított) törvénycikk az állami anyakönyvekről
1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról
1868. évi LIII. törvénycikk a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonosságáról
1894. évi XVI. törvénycikk az örökösödési eljárásról
1874. évi XXXV. (az 1886. évi VII. törvénycikkel módosított) törvénycikk a királyi közjegyzőkről
1876. évi XVI. törvénycikk a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről
1874. évi XXXIV. (az 1887. évi XXVIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk az ügyvédi rendtartásról
1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról
1871. évi VIII. törvénycikk a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről
1878. évi V. (az 1908. évi XXXVI. törvénycikkel módosított) törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről
1914. évi XL. törvénycikk a hatóságok büntetőjogi védelméről
1914. évi XLI. törvénycikk a becsület védelméről
1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a kihágásokról
1915. évi XVIII. törvénycikk a hazaárulók vagyoni felelősségéről

1874. évi XVIII. törvénycikk a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről
1908. évi XLVII. törvénycikk a borhamisításnak és hamisított bor forgalomba hozatalának tilalmazásáról
1880. évi XXXVII. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyvek (1878. évi V. törvénycikk és 1879. évi XL. törvénycikk) életbeléptetéséről
1896. évi XXXIII. (az 1907. évi és az 1898. évi XXXVI. törvénycikkel módosított) törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről
1914. évi XIV. törvénycikk a sajtóról
1875. évi XXXVII. törvénycikk – kereskedelmi törvény
1908. évi LVII. törvénycikk a kereskedelmi üzlet átruházásáról
1908. évi LVIII. törvénycikk a csekkről
1883. évi XXXI. törvénycikk a részletügyletről
1898. évi XXIII. törvénycikk a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről
1895. évi XXXV. törvénycikk a törvényes kamatláb meghatározásáról
1881. évi XVII. törvénycikk – csődtörvény
1868. évi XXXI. (az 1877. évi VIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk az uzsoratörvények eltörléséről
1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről
1876. évi XXVII. törvénycikk a váltótörvényről
1874. évi XVI. törvénycikk a váltóhamisítás esetében követendő eljárásról
1912. évi LXIV. törvénycikk az erőhatalom hatásáról a váltón, a kereskedelmi utalványon és a csekken alapuló jogokra
1876. évi XXXVI. törvénycikk a záloglevelek biztosításáról
1881. évi XIV. törvénycikk a kézi zálogkölcsönügyletről
1884. évi XVII. törvénycikk – ipartörvény
1876. évi XIII. (az 1907. évi XLV. törvénnyel módosított) törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról
1899. évi XLII. törvénycikk a gazdasági munkavállalókról és segédmunkásokról
1900. évi XXIX. törvénycikk a dohánytermelők és a dohánykertészetek közötti jogviszonyok szabályozásáról
1900. évi XXVII. törvénycikk a birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról
1879. évi XXXI. törvénycikk – erdőtörvény
1900. évi XXVIII. törvénycikk az erdőmunkásokról
1894. évi XII. törvénycikk a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről

1898. évi II. törvénycikk a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról
1883. évi XX. törvénycikk a vadászatról
1885. évi XXIII. törvénycikk a vízjogról
1888. évi XIX. törvénycikk a halászatról
1890. évi I. törvénycikk a közutakról és vámokról
1899. évi XLI. törvénycikk a vízi munkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról
1886. évi XXII. törvénycikk a községekről
1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról
1876. évi XIV. (az 1887. évi XXII. és az 1908. évi XXXVIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk a közegészségügy rendezéséről
1888. évi VII. törvénycikk az állategészségügy rendezéséről
1898. évi XXI. törvénycikk a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről
1895. évi XXXVII. törvénycikk a találmányi szabadalmakról
1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról
1890. évi II. (az 1895. évi XLI. törvénycikkel módosított) törvénycikk a védjegyek oltalmáról és az 1858. dec. 7-én nyílt parancs az ipari termékek számára való mustrák és minták védelméről és az 1865. V. 23-ai törvény
1874. évi VIII. (az 1875. évi LVIII., az 1891. évi VI. és az 1907. évi V. törvénycikkel módosított) törvénycikk a métermérték behozataláról
1885. évi XXIV. (az 1909. évi XII. törvénycikkel módosított) törvénycikk a polgárosított magyar határőrvidéken fennálló házközösségi intézmények megszüntetéséről
1881. évi XLI. (az 1913. évi XXIX. és az 1914. évi XXV. törvénycikkel módosított) törvénycikk a kisajátításról
1913. évi X. törvénycikk az osztatlan közös legelőkről
1802. évi XXII. (az 1807. évi XIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk az erőszakkal kivetettek visszahelyezéséről
1802. évi XXIII. törvénycikk a határvillongások kiegyenlítéséről
1880. évi XXXI. (az 1888. évi IV. törvénycikkel módosított) törvénycikk a helyi érdekű vasutakról
1880. évi XXXIV. törvénycikk a gőzmalmokról
1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról
1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről
1881. évi LX. (az 1908. évi XLI. és az 1912. évi LIV. törvénycikkel módosított) törvénycikk a végrehajtási eljárásról

1909. évi XI. (az 1912. évi LIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk a közadók kezeléséről
1899. évi XXV. törvénycikk az állami italmérési jövedékről
Az 1794. IV. 22-ei Landtafelpatent, amely azon községekben volt alkalmazásban, amelyekben már 1853 előtt felállították a telekkönyvet
1855. XII. 15-ei telekkönyvi rendtartás
1880. évi XLVI. törvénycikk a telekkönyvi rendeletek pótlásáról és módosításáról
1886. évi XXIX. törvénycikk a telekkönyvi betétek szerkesztéséről
1892. évi XXIX. (az 1900. évi XV. törvénycikkel módosított) törvénycikk a tényleges birtokos tulajdonjogának a telekjegyzőkönyvbe bejegyzéséről és a telekjegyzőkönyvi bejegyzések helyesbítéséről
1879. évi XVI. törvénycikk a tengeri kereskedelmi hajók lajstromozásáról
1912. évi LXIII. (az 1914. évi L. és az 1915. évi XIII. törvénycikkel módosított) törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről
1912. évi LXVIII. (az 1914. évi L. törvénycikkel módosított) törvénycikk a hadi szolgáltatásokról

A felsorolt törvénycikkek egy kisebb része valójában nem a polgári jogra vonatkozó jogszabályok. Részleges alkalmazásukat az 1896. évi bűnvádi perrendtartásról szóló XXXIII. törvénycikk 5. §-a magyarázhatja, amely szerint „a sértett vagy jogutódja a főtárgyalás, illetőleg a járásbírói tárgyalás befejezéséig a büntető bíróságnál is érvényesítheti magánjogi igényét a tettes és a részes, valamint az orgazda és a bűnpártoló ellen. Ebben az esetben a bűnvádi eljárás és ítélet kiterjed a magánjogi igényre is."

V. *Szokásjog* – A magyar magánjog jelentős részben szokásjogból állt. Hogy a szokás (a *Tripartitum* értelmében) *„erőre kapjon és erőben maradjon"*, szükséges, hogy *„okszerű legyen"*, hogy *„idősült legyen, azaz: kellő időn át tartson"*, és *„a tudósok közös vélekedése szerint szükséges a cselekvés ismétlődése"*. Amennyiben valamely törvény vagy rendelet ütközik a szokással, két elvet kell alkalmazni: 1) *„a később alkotott ellenkező törvény, ha általános, a megelőző szokást erejétől megfosztja"* és 2) *„a törvénnyel ellenkező későbbi szokás erejét veszi az előző törvénynek"*.[5]

5 L. Bogdanfi, Gliša – Nikolić, Nikola, *Opšte privatno pravo koje važi u Vojvodini* [A Vajdaságban érvényes általános magánjog], I, Pančevo/Pancsova, 1925, 8–11. o.

3. A bírói hatalom létrehozása a Vajdaság területén, 1918–1919 – A Nagy Népgyűlés 1918. november 25-én kikiáltotta Bánát, Bácska és Baranya Szerb Királyságba történő bekebelezését. A hatalom megszervezése érdekében pedig létrehozta a *Nemzeti Nagytanács*ot és a *Nemzeti Igazgatóság*ot mint végrehajtó szerveket. A Nemzeti Nagytanács jogalkotói hatalmat gyakorolt, míg a Nemzeti Igazgatóság tizenegy részlegből, illetve osztályból állt, ezeket biztosok és helyetteseik vezették (és közülük egy volt az igazságszolgáltatás). Az újonnan létrehozott testületek, ahogy a közgyűlésen eldöntötték, az egyenlőség és egyenjogúság elveire alapozva fognak működni, így minden polgár számára garantálták, hogy a hatalmi szervekkel anyanyelvén kommunikálhat. A *Népi Közigazgatás* joghatósága magában foglalta a demarkációs vonallal kijelölt területet, amely az úgynevezett *belgrádi konvenció*, illetve egyezmény aláírásával jött létre, 1918. november 13-án, a magyar kormány és az antant balkáni parancsnoksága között.[6] Ebben a helyzetben vitatott kérdések merültek fel az újonnan létrehozott hatalom és a magyar kormányzat között, egészen a *trianoni békeszerződés* 1920. június 4-ei aláírásáig.

Az 1918. december 6-ai Népi Közigazgatás plenáris ülésén dr. Jovan Petrović, az igazságügyi biztos helyettese arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy felszólítást írtak a Vajdaság területén működő bíróságoknak és az állami ügyészségeknek, hogy a Népi Közigazgatás szolgálatába álljanak. A felszólításra adott válaszoknak nyolc napon belül kellett megérkezniük, miután az összes bíróság megkezdte „a felek nyelvén való tárgyalás" elvének alkalmazását. Az Igazságügyi Minisztériumot tíz osztályra kellett tagolni „a budapesti Igazságügyi Minisztérium szervezeti rendjét követve", és külön vizsgálati bizottságot kellett létrehozni azoknak, akik a Népi Közigazgatás igazságügyi igazgatóságában akartak szerepet vállalni, de nem volt megfelelő képesítésük.[7] Minden hatályos törvény és törvényerejű rendelet hatályban marad az „államunk" végleges megszervezéséig, és a Nemzeti Igazgatóság irányítja őket.[8]

Az igazságügyi osztály az igazságszolgáltatás alkalmazottaihoz küldött felszólítása miatt, amelyben az esküt kérte a Népi Közigazgatás felé, dr. Berinkey

6 L. részletesebben Beogradsko primirje od 13. novembra 1918 [Az 1918. november 13-ai belgrádi tűzszüneti egyezmény], *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 47., Novi Sad, 1967, 11–135. o.

7 *Zapisnik sa plenarne sednice Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju od 24. novembra (6. decembra) 1918* [A Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Közigazgatása 1918. november 24-ei (december 6-ai) plenáris ülésének jegyzőkönyve], Arhiv Vojvodine, Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju.

8 Zapisnik o radu Velike Narodne skupštine Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena u Banatu, Bačkoj i Baranji koja je održana u Novom Sadu 12 (25) novembra 1918 [A szerbek, bunyevácok és más szlávok 1918. november 12-ei (25-ei) újvidéki nagy népgyűlésének jegyzőkönyve], in *Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918* [Vajdaság felszabadulásának emlékkönyve 1918], Novi Sad, 1929, 160–167. o.

Dénes, a Magyar Demokratikus Köztársaság igazságügyi minisztere tiltakozó levéllel reagált a népi igazságügyi biztos felé. Berinkey a 13-ai tűzszünet rendelkezéseire hivatkozik, annak is az első cikkére, amely kimondja, hogy a megszállt területeken a közigazgatás, beleértve az igazságszolgáltatást is, a Magyar Köztársaság kormányának hatásköre. A tűzszüneti megállapodás arra kötelezte a magyar kormányt, hogy a saját területén tartsa fenn a rendet, ami lehetetlen, ha a bíróságok szintjét nem kontrollálják. A miniszter a Nemzeti Igazgatóság képviselőit Budapestre hívta, hogy tárgyaljanak, és amíg ezek tartanak, legfeljebb nyolc napig, a felszólítás ne számítson. A meghívást nem fogadták el, és dr. August Rat az igazságügyi biztos küldött levelet a magyar igazságügyi miniszternek, amelyben kifejtette, hogy a tiltakozásnak nem lehet helyt adni, mert Bánát, Bácska és Baranya lakosai véglegesen elszakadtak Magyarországtól. További levelezésben a magyar kormány „a birtokolt területeken lévő összes hivatalnokot fizetni akarta, annak bizonyításaképpen, hogy ezek a régiók továbbra is a magyar államtest részei". Végül (1918. december 26-án) a következőkre jutottak: „a plenáris ülés felhatalmazta az igazságügyi osztályt, hogy táviratban értesítse a magyar Igazságügyi Minisztériumot arról, hogy a tárgyalásokat 1919. január 1-jéig be kell fejezni".[9]

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság első kormánya, amely 1918. december 20-án alakult meg, hivatalos levélben lemondási kérelemmel kereste meg a Nemzeti Igazgatóságot, amit az 1918. december 27-ei ülésén olvastak fel. A bánáti, bácskai és szerémségi Népi Közigazgatás utolsó ülését 1919. március 11-én tartották. Egyes részlegek Belgrádba költöztek, és az egyes minisztériumokba integrálták őket. A minisztériumok létrejötte különböző gyorsasággal folyt. Az igazságügyi osztályt Belgrádba rendelték még a március 1-jei *Ideiglenes Népképviselő Testület* ülése előtt.

4. A magyar nemzetiségű bírák esetei – Az igazságszolgáltatásban dolgozó összes tisztviselő felhívása arra, hogy esküt tegyen a *Néphatalmi Igazgatóság*nak (Narodna uprava), több forrás szerint, azzal a céllal történt, hogy a magyar nemzetiségű bírákat is megtartsa tisztségükben. Azonban közülük sokan nem voltak hajlandók esküt tenni, ezért eltávolították bírói pozíciójukból, és szerb ügyvédekkel váltották fel őket. Az eskütétel megtagadásakor többen arra hivatkoztak, hogy a fegyverszüneti egyezmény még nem szüntette meg a magyar közigazgatást és igazságszolgáltatást a Délvidéken.

A magyar bírók bizonyára nem arra számítottak, amit a trianoni békeszerződés hozott, és időt akartak nyerni. A Néphatalmi Igazgatóság 1919. január 24-ei

9 *Zapisnik sa sednice Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju od 26. decembra 1918. godine* [Bánát, Bácska és Baranya Néphatalmi Igazgatósága 1918. december 26-ai ülésének jegyzőkönyve], Arhiv Vojvodine, Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju.

ülésén az elnök arról számolt be, hogy az előző napon „a szegedi bírák testülete meglátogatta, és arra kérte őket, hogy halasszák el az eskütevést a Néphatalmi Igazgatóságnak, mivel a magyar Igazságügyi Minisztérium küldöttségét várták, akikkel ez ügyben is tárgyalni kellene". Ezzel kapcsolatban August Rat a néphatalmi igazgatósági biztos azt jelentette ki, hogy „azoknak a bíróknak ebben a lépésében rosszindulatot lát, és hogy ezért amellett van, hogy ebben a kérdésben a belgrádi Igazságügyi Minisztérium által kiadott rendelethez tartsák magukat". Dr. Ignjat Pavlas, a belügyekért felelős biztos „a bírák elleni legintenzívebb intézkedéseket" javasolta. Végül abban maradtak, hogy „ami az eskütételt illeti, továbbra is a Néphatalmi Igazgatóság igazságügyi osztályának az esküvel kapcsolatos végzése marad hatályban".[10] Így az esküt megtagadó magyar bírókat elbocsátották.

Az elsőfokú bíróságokat (községi/városi és kerületi/törvényszékek) a Vajdaságban átvették a magyar igazságszolgáltatási rendszerből. A bíróságok feletti kontroll átvétele körüli tárgyalások feszültséggel teliek voltak, amiért a magyar nemzetiségű bírák nem akartak esküt tenni, és a munkahelyeiket sem hagyták el. A Népi Közigazgatás végzésével dr. Branko Nikolić újvidéki ügyvéd vette át az Újvidéki Kerületi Bíróság irányítását 1919. február 19-én.[11] Az Újvidéki Kerületi Bíróság 1919. február 20-i igazgatás alá vétele rendkívül feszült légkörben zajlott. *A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Igazságügyi Minisztériumának Bánát, Bácska és Baranya osztálya* dr. Milivoj Petrovićot nevezte ki az Újvidéki Kerületi Bíróság élére. Dr. August Rat igazságügyi biztos ezzel egy időben felszólította dr. Rehák Ferenc volt elnököt, hogy adja át helyét az új elnöknek. Ugyanígy rendelték el dr. Karácsonyi államügyésznek és Korenj-Sek nyomozó bírónak, hogy hagyják el szolgálati helyüket, átadva azokat dr. Mišo Matićnak és dr. Branko Nikolićnak. Dr. Rehák Ferenc és a fentebb említett bírák megtagadták a parancs végrehajtását. A *Zastava* lap szerint: „de amikor a város főkapitánya jelent meg, az összes bíró elhagyta helyét, és »Éljen Magyarország!«-ot kiáltott. Így került végül ez a bíróság is a mi kezünkbe, majd hamarosan a többi is. Az egész tehát hosszan elnyúlt, ugyanis a bírák felé sok tapintattal és nagy tisztelettel akartunk eljárni."[12]

[10] *Zapisnik sa sednice Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju od 24. januara 1919. godine* [Bánát, Bácska és Baranya Néphatalmi Igazgatósága 1919. január 24-ei ülésének jegyzőkönyve], Arhiv Vojvodine, Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju.

[11] Botić, Milorad, Pedesetogodišnji razvitak advokature u Vojvodini – pedesetogodišnjica Advokatske komore u Novom Sadu [Az ügyvédség ötvenéves fejlődése a Vajdaságban], in *Tematski zbornik radova: 50 godina Advokatske komore u Novom Sadu* [Tematikus cikkek az Ügyvédi Kamara fennállásának 50 éve alkalmából], Novi Sad, 1971, 117. o.

[12] Srpski barjak na zgradi Novosadskog suda [Szerb lobogó az Újvidéki Bíróság épületén], *Zastava*, 30. sz., 1919. február 20.

A kevés szerb bíró és a magyar állampolgárságú bírák elbocsátása jelentős szakemberhiányt okozott a Vajdaságban. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Igazságügyi Minisztériuma tudatában volt a problémának, és megpróbálta rávenni a magyarokat a szolgálat újbóli felvételére. Ezért az Igazságügyi Minisztérium Bánát, Bácska és Baranya osztályának újonnan kinevezett vezetője, dr. August Rat, Nagybecskerekre és Nagykikindára utazott tárgyalni. Ezt negatívan értékelte a nyilvánosság egy része, ami újságcikk formájában is megjelent a *Zastava* című lapban. A névtelenségbe burkolózó szerző ügyvédként írta alá a cikket. Az illetékes hatóságok törekvését, hogy az esküt megtagadó bírókat visszafogadják, elítélte, és a névtelen szerző többek között a következőket írta: „Azt mondják, nincs bíró. Dr. Rat úr az útjukat egyengetve a renitens magyar és zsidó bírókat is arra kéri, hogy térjenek vissza a hivatásukhoz, osszák az igazságot, mert szerinte és a hivatalos körök szerint sem tudják megoldani ezt az igazságszolgáltatási mizériát. Nem, nem így van, uraim!"[13] A továbbiakban a névtelen szerző kiemeli, hogy a szerbek között is vannak képzett jogászok, akik a háború miatt nem tehették le a megfelelő vizsgákat, és hogy bizottságot kell felállítani, hogy a jogászok letehessék bírói és az ügyvédi vizsgákat, és természetesen olyan fizetést kell biztosítani számukra, amiből a majdani bírók tisztességesen megélhetnek.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy Bánátban, Bácskában és Baranyában a bíróknak a hivatalos nyelv mellett magyarul is tudniuk kellett, mivel minden törvényt magyar nyelven hoztak meg. Attól is féltek, hogy a Szlovéniához csatolt Murántúlon bekövetkezett hirtelen változás, az, hogy az osztrák Általános Polgári Törvénykönyvet „egyik napról a másikra bevezették", még nagyobb problémát okozna.

Három kiemelkedő újvidéki ügyvédet – dr. Stevan Adamovićot, dr. Milan Bošant és dr. Kosta Hadžit – a Népi Közigazgatás azzal bízott meg, hogy írjanak egy jelentést a szerbek helyzetéről Magyarország igazságszolgáltatási rendszerében. Többek között azt állapították meg, hogy „a sok ezer bíróból Magyarországon mindössze csak hét szerb van, akiket nem szerb területekre helyeztek; kétségtelen, hogy a bírói hivatásban a szerbek száma jóval nagyobb lenne, ha léteznének feltételei a szabályos, igazságos és tisztességes karriernek". A tárgyalások kizárólag magyar nyelven folytak, amely nyelvet a lakosságnak legalább a fele nem beszélte. A magyar állam nem fizetett bírósági tolmácsokat, így az eljárások gyakran kétes hátterű, kétes képzettségű tolmácsok segítségével zajlottak, akiket maguknak a feleknek kellett megtalálniuk. A magyar törvények elvben liberálisnak értékelhetők, nem tettek különbséget a magyarok és más nemzetiségek között, ám a bírók széles mérlegelési jogkörrel rendelkeztek,

[13] Naše pravosudne nevolje – Gospodinu Ministru Pravde u pažnju [Igazságszolgáltatási gondjaink – az Igazságügyi Miniszter figyelmébe ajánlva], *Zastava*, 1919. június 6., 115. o.

amellyel az újvidéki ügyvédek szerint gyakran visszaéltek politikai ügyekben.[14] E beszámolót tekintélyes ügyvédek készítették, viszont az is érezhető, hogy a váltást igyekeznek minél hatékonyabb érvekkel alátámasztani. Az tényként fogadható el, hogy például a mai Vajdaság területén a lakosságnak „legalább a fele" a Monarchia idején sem volt magyar, az nem áll azonban, hogy a lakosságnak „legalább a fele" nem tudott volna magyarul.

5. A felsőfokú bíróságok létrehozása a Vajdaságban – Az alapfokú bíróságok átvétele mellett a Vajdaság területén létre kellett hozni a magasabb joghatóságú bíróságokat is. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozása előtt a Vajdaság területén a Szegedi Ítélőtábla és a budapesti Magyar Királyi Kúria rendelkezett a legfőbb bírósági hatáskörrel. Az 1918. november 25-ei Nagy Nemzetgyűlés elszakadásról szóló határozata azt is jelentette, hogy az addigi ítélőtáblák joghatósága megszűnt, a Népi Közigazgatás működésének kezdetétől kiemelte, hogy az új hatalomnak létre kell hoznia ezeket. A Népi Közigazgatás megszűnése, 1919 márciusa után az ítélőtáblák/fellebbviteli bíróságok létrehozásával kapcsolatos összes ügy az Igazságügyi Minisztériumhoz kerül. Az Újvidéki Ítélőtáblát az 1919. november 13-ai rendelettel hozták létre (Uredbom o osnivanju Apelacionog suda u Novom Sadu od 13. novembra 1919. godine). A rendelet tíz cikke közül az első előírja, hogy az Újvidéki Ítélőtábla az egykori Magyar Királyi Táblabíróság hatáskörét veszi át Bánát és Bácska területén. A magyar rendelkezések továbbra is hatályban maradtak az Újvidéki Ítélőtábla számára, kivéve azokat a helyeket, amelyek ellentétesek a belgrádi rendelettel. A bíróságot elnök vezeti, egy alelnöke van, négy szenátusi elnöke és tizenhárom bírója. Az ítélőtábla másodfokon döntött olyan polgári és büntetőügyekben, amelyekben a kerületi bíróságok elsőfokú joghatósággal bírtak.[15] A királyi rendelet 1919. november 28-án dr. Đorđe Konjovićot, a győri főügyész helyettesét nevezte ki az Újvidéki Ítélőtábla elnökévé, dr. Milivoj Popović, az Újvidéki Kerületi Bíróság korábbi elnöke pedig a szenátus elnöke lett. Ugyanezzel a rendelettel még négy másik bírót nevezett ki a király. Közülük az egyik, dr. Stanko Aranicki, korábban budapesti államügyészként szolgált. Egy évvel az alapítása után az Újvidéki Ítélőtáblát a volt újvidéki magyar gimnázium épületében helyezték el, az első tárgyalás az új épületben 1921. február 4-én volt. Ekkor tizenegy bíró volt kinevezve. Ennyi bíró kétségtelenül nem volt elég, mivel számos olyan esetben kellett eljárni, amelyet korábban a Magyar Királyi Táblabíróságok intéztek Szegeden, Temesváron és Pécsett.

Az Újvidéki Ítélőtábla felügyeleti jogkörrel rendelkezett a vajdasági kerületi bíróságok felett, ezek: Újvidék, Zombor, Szabadka, Nagybecskerek (ma Zrenjanin), Nagykikinda, Fehértemplom és Pancsova. Minden kerületi bíróságnak területi illetékessége is volt néhány járási (kistérségi) bíróság felett.

Az ítélőtábla ítéleteit őfelsége a király nevében hirdette ki, a bírósági közleményeket pedig a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Hivatalos Lapjában kellett közzétenni. Az *Igazságügyi Minisztérium* azonban 1920. március elején levelet küldött az ítélőtáblának, hogy azt figyelték meg, hogy egyes bíróságok hirdetményeiket a helyi lapokban közlik, és nem a hivatalos nyelven. Ugyanazon év májusában az Igazságügyi Minisztérium arra hívta fel az ítélőtábla elnökének a figyelmét, hogy az apatini, a zentai, a kúlai és a hódsági községi/városi bíróságok (a zentai bíróság a Szabadka Kerületi Bíróság területi joghatósága, a másik három pedig a Zombori Kerületi Bíróság joghatósága alá esett) nem cserélték ki a magyar bírói pecsétet a megfelelő szerb pecsétekre, és ezt fegyelmi felelősség terhe alatt nyolc napon belül meg kell tenniük. Hasonlóképpen az épületek külső és belső magyar feliratait szerb feliratokra kellett cserélni. A kerületi bíróságok elnökei arról tájékoztatták az Újvidéki Ítélőtábla elnökét, záros határidőn belül eleget tettek a felszólításoknak.

Az 1918. november 25-ei Újvidéken megrendezett Nagy Nemzetgyűlés (amelyen a „szerbek, bunyevácok és más szlávok" hoztak döntéseket) határozatainak folyományaként megszűnt a másodfokú magyar bíróságok joghatósága, ugyanúgy, mint a legfelsőbb bíróságé, a Magyar Királyi Kúriáé is. Ezért szükségessé vált a Vajdaság területén a legfelsőbb bíróság létrehozására, nevezetesen a Bánát, Bácska és Baranya Semmítőszékéé. A minisztertanács 1920. szeptember 17-én rendeletet fogadott el az újvidéki székhelyű *Belgrádi Semmítőszék B osztályá*nak megszervezéséről. A Belgrádi Semmítőszék B osztályát azért állították fel, hogy ellássa a bírói teendőket Bánát, Bácska és Baranya területén, amelyek korábban a budapesti Magyar Királyi Kúria joghatósága alá tartoztak. Az újvidéki székhelyű semmítőszék B osztályának az 1918. november 1-je előtti magyar törvényeket, rendeleteket és egyéb előírásokat kellett alkalmaznia, kivéve, ha azok nem álltak ellentétben a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság illetékes hatóságai által kiadott törvényekkel, rendeletekkel és előírásokkal Bánát, Bácska és Baranya területén. A B osztály működését Újvidéken – a Vajdaság Legfelsőbb Bíróságán – az 1921. február 22-én tartott ünnepélyes üléssel kezdték meg. A semmítőszék *Felépítéséről szóló rendelet* (Uredba o ustrojstvu) szerint öt bírót és megfelelő számú titkárt kell alkalmazni.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság első, 1921. június 28-án meghozott (úgynevezett Vid-napi, vagy Szent Vitus-napi) alkotmányának 110. szakasza értelmében egységes semmítőszéknek kellett volna alakulnia Zágrábban. Hatásköre az lett volna, hogy döntéseket hozzon azokban a vitákban, amelyek a

[14] *Izveštaj advokata Stevana Adamovića, Milana Bokšana i Koste Hadžija iz februara meseca 1919. godine* [Stevan Adamović, Milan Bokšan és Kosta Hadži ügyvédek jelentése 1919 februárjából], Arhiv Vojvodine, Fond Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju, kutija 8, 20.

[15] Drakić, Gordana, *Pravosudne prilike na području Vojvodine 1918-1934* [Az igazságszolgáltatás helyzete a Vajdaságban, 1918–1934], Novi Sad, 2015, 18. o.

közigazgatást, a polgári vagy a katonai hatásköröket érintették, ugyanígy a bírói hatáskört, valamint a közigazgatási bíróságok és az általános hatáskörűek között felmerült jogvitákat. A *Vid-napi alkotmány* 137. cikkének utolsó bekezdése kimondta, hogy az egész királyságban illetékes és egyetlen semmítőszék megalapításáig azok a bíróságok hajtják végre a joghatóságuk alá tartozó feladatokat, amelyek mindegyik történelmi területen addig is ellátták azokat. Mivel a közös, egységes semmítőszék soha nem jött létre, ezért a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén továbbra is a hat törvénykezési terület mindegyikének 1941-ig volt saját legfelsőbb bírósága. Ezek a következők voltak: 1) a Belgrádi Semmítőszék, A osztály, Belgrád – a Szerb Királyság törvényes területére a nemzeti határain belül 1941-ig; 2) Belgrádi Semmítőszék, B osztály, Újvidék – a magyar jog jogi területére (Bánát, Bácska, Baranya, Muraköz és Murántúl); 3) a Hétszemélyes Tábla (Sto sedmorice), A osztály, Zágráb – Horvátország és Szlavónia jogterületére vonatkozóan; 4) a Hétszemélyes Tábla, B osztály, Zágráb – az osztrák jogterületre (Szlovénia és Dalmácia); 5) Szarajevó Legfelsőbb Bírósága – Bosznia és Hercegovina törvénykezési területén; 6) Podgoricai Nagybíróság – az egykori Montenegrói Királyság volt területén.

6. A hivatalos nyelv és a magyar törvények fordítása – Az ítélőtábla elnöke 1920. december végén tájékoztatta az összes igazságügyi szervet az Igazságügyi Minisztérium végzéséről a hivatalos nyelv használatával kapcsolatban. „A hivatalos nyelv a szerb–horvát–szlovén, és az összes ügyvédi és ügyféltől származó beadványt ezen a nyelven kell benyújtani. A bírák és az igazságügyi tisztviselők fegyelmi eljárás terhe alatt szigorúan be kell, hogy tartsák ezeket a rendelkezéseket." A Szabadkai Törvényszék joghatósága alá tartozó járásbíróságok (Topolya és Zenta) „az átmeneti időszakban is megvitathat magyarul ügyeket, abban az esetben, ha az ügyvédek nem tudják az államnyelvet, valamint a bíró és a bírói testület minden tagja tud magyarul". Ez a rendelet 1921. január 1-jétől hatályos.[16] Az Igazságügyi Minisztérium azonban 1921 júniusában egy új rendelettel pontosított, miszerint a beadványokat csak a hivatalos nyelven lehet megfogalmazni és benyújtani: „Ezért minden bíróságnál, tehát azoknál is, ahol ideiglenesen magyarul lehet tárgyalni, minden beadványt kötelezően a hivatalos – szerb, horvát vagy szlovén – nyelven kell benyújtani... És a jövőben

[16] *Naredba Ministarstva pravde br. 50765 od 21. decembra 1920. godine* [Az Igazságügyi Minisztérium 1920. december 21-ei, 50765. számú rendelete], Br. Preds. II A11/1920, Arhiv Vojvodine, Fond Apelacioni sud u Novom Sadu, 1919–1941.

az a beadvány, amely más nyelven készül, és nem hivatalos nyelven íródott, nem kerül eljárásba, és a korábbi állapotba való visszahelyezés nélkül elutasítják."[17]

Az összes használatban lévő királyi közjegyzői nyomtatványt, a bíróságok és az ügyészségek által használt magyar nyelvű formanyomtatványt, az igazságügyi miniszter által 1921 januárjában kiadott végzés értelmében, le kell fordítani a hivatalos nyelvre.

A nagyszámú, 1867 és 1918 között hozott, a Vajdaság területét érintő, még hatályban lévő törvény, amelyeket a tanulmány elején idéztünk, szükségessé tette azok fordítását. Egészen bizonyos, hogy a szerb és más nemzetiségű bírák, akiknek anyanyelve nem a magyar volt, nem alkalmazhatták könnyen a magyar törvényeket. Noha átmenetileg bizonyos számú magyar nyugdíjas bírót alkalmaztak, a probléma továbbra is aktuális maradt. Ezért az Újvidéki Ítélőtábla elnöksége Gustav Kleisner ügyvédet azzal bízta meg, hogy Budapesten szerezze meg a német nyelvre lefordított magyar törvényeket. Amikor Kleisner ügyvéd megszerezte azokat, ismét a fordításuk problémája merült fel.

A törvények fordítása nehéz és sok munka volt, és hivatalosan soha nem fejezték be. Ezért az úgynevezett „privát fordítások" gyakorlatát alkalmazták, vagyis néhány bíró, ügyész és ügyvéd, akik tudtak magyarul vagy németül, lefordították az egyes törvényeket, hogy munkatársaiknak megkönnyítsék azok alkalmazását. Ennek ellenére is sok törvény maradt, melyeket továbbra sem fordítottak le a hivatalos nyelvre. Az újvidéki semmítőszék B osztályának elnöke úgy gondolta, hogy egy bizottságot kell felállítani meghatározott számú bíróból a semmítőszék és az Újvidéki Ítélőtábla bíróiból, akik kompetensek e feladat elvégzésére. Az Igazságügyi Minisztérium 1924. június 20-i végzésével felhívta a bíróságok figyelmét dr. N. Ignjatović, a semmítőszék bírójának fordítására, azzal az ajánlással, hogy ez hasznos segédlet lehet. Ignjatović bíró vitairatában, *A Vajdaság egyesülés utáni igazságszolgáltatása*[18] címűben kiemelte, hogy a magyar törvények közül sok a háború utáni hat évben jelentősen megváltozott, ezeket a Magyarországon bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai változások okozták. Pancsován 1925-ben két vaskos kötetben jelent meg *Vajdaságban alkalmazandó általános magánjog* címmel (eredeti címe: Opšte privatno pravo koje važi u Vojvodini), amelynek szerzői dr. Gliša Bogdanfi és dr. Nikola Nikolić ügyvédek, a mű alcíme: *A magánjog elmélete, az ehhez kapcsolódó törvények, jogszabályok, valamint igazságszolgáltatásunk felsőbb szintű bíróságainak esetjogi döntésgyűjteménye* (Teorija privatnog prava, zbirka zakona, pravnih pra-

[17] *Dopis predsednika Apelacionog suda upućen Predsedništvu Odeljenja B Kasacionog suda od 12. juna 1921. godine* [A fellebbviteli bíróság/ítélőtábla 1921. június 12-ei levele a Semmítőszék B Osztályának], Br. Preds. IA 160/2 1921, Arhiv Vojvodine, Fond Apelacioni sud u Novom Sadu.

[18] Pravosuđe u Vojvodini posle ujedinjenja [Igazságszolgáltatás a Vajdaságban az egyesülés után], *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, 1924, 302, 1.

vila i sudske prakse, koje se odnose na ovu, dopunjena višim sudskim odlukama naših sudova). A szerzők a magyar jogszabályok fordításai mellett alaposan elemezték az összes jogi intézményt, és részletes kommentárt írtak.

7. Az úgynevezett *január hatodikai diktatúra* kétségtelenül a délszláv állam fejlődésének töréspontja volt. A megoldatlan nemzeti kérdés, valamint az államformával és a kormányzattal kapcsolatos viták számos, többnyire nemzeti indíttatású konfliktushoz vezettek a politikai pártok között. A nemzetgyűlésben különösen hevesek voltak a viták a szerb és a horvát pártok,[19] pontosabban a *Népi Radikális Párt* és a *Paraszt-Demokrata Koalíció* támogatói között. Az 1881-ben Szerbiában alapított Népi Radikális Párt támogatta I. Karađorđević Sándor király központosító politikáját. A Paraszt-Demokrata Koalíciót 1927-ben alapították a Horvát (egykor köztársasági) Népi Parasztpárt és a Független Demokrata Párt közötti megállapodással. A Független Demokrata Párt és a Jugoszláv Demokrata Párt 1924-ben vált szét. A Paraszt-Demokrata Koalíció a republikánus kormányzati formát és a szövetségi kormányzati rendszert szorgalmazta.

A diktatúra bevezetése előtti konfliktus 1928. június 20-án érte el a csúcspontját. Ekkor Puniša Račić montenegrói radikális parlamenti képviselő a nemzetgyűlés ülése közben meggyilkolta a Horvát Népi Parasztpárt két tagját, és hármat megsebesített. Az egyik sebesült a párt vezére, Stjepan Radić volt, aki később belehalt sérüléseibe. Ez az esemény szolgált ürügyként Sándor királynak, hogy hatályon kívül helyezze a Vid-napi alkotmányt, és hogy 1929. január 6-án feloszlassa a nemzetgyűlést. E törvény nyomán mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom a király kezében összpontosult, és ezt az időszakot az új alkotmány 1931. szeptember 3-ai elfogadásáig a közbeszédben csak „január hatodikai diktatúra" néven említik.

A Legfelsőbb Állami Közigazgatásról szóló, 1929. január 6-ai alaptörvény a király abszolutizmusát formalizálta, ebben a király az ország teljhatalmú vezetője lett. Ugyanazon év október 3-án közzétették a királyság új nevét és az új közigazgatási területekre történő felosztásáról szóló törvényt. Az állam nevét *Jugoszláv Királyság*ra változtatták, és a korábbi harminchárom régió helyett kilenc bánságra osztották fel. A bánságok határait nem nemzeti, hanem földrajzi kritériumok alapján határozták meg (Bácska, Bánát és Baranya a Dunai bánság részei lettek, amelynek székhelye Újvidéken volt), míg Belgrád, Zimony és Pancsova egy különálló, tizedik közigazgatási egység lett.

[19] A diktatúra előtt elsősorban a Szerb Radikális Párt és a Horvát Parasztpárt között folyt éles, sokszor nyomdafestéket nem tűrő vita. A Horvát Parasztpárt egy ideig be is volt tiltva, mert a nevében szerepelt a „köztársasági" jelző, amikor azt visszavonták, attól kezdve vehettek részt a politikai életben. A királyi diktatúra betiltotta a népi megnevezések használatát, de az egykori nemzeti pártok felismerhetően jelen voltak az új, nemzeti megnevezést nem használó pártokban is.

Noha a diktatúra idején számos törvényt hoztak a törvények egységesítése érdekében (a legjelentősebb a *Büntetőtörvénykönyv* volt), a magánjog területén a helyzet nem sokban változott. Az egyetlen előrelépés a jogi széttagoltság leküzdésében az 1929. július 13-án elfogadott *Polgári perrendtartás* törvénye volt. Az új törvény az 1859-es osztrák polgári perrendtartás rendelkezéseinek szinte teljes átvétele volt (szerkesztője a híres osztrák ügyvéd, F. Klein volt), és a Ljubljanai és a Spliti Ítélőtáblánál volt hatályban. A magyar jog hatálya alá tartozó területeken (Bánát, Bácska, Baranya, Muraköz és Murántúl) a helyzet változatlan maradt.

3. TERÜLETEK, MELYEKEN A MAGYAR JOG VOLT HATÁLYBAN ÉS EGYÉB JOGI TERÜLETEK

A jogi széttöredezettség, a hat jogterület jelenléte a magánjogban a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén (1929-től Jugoszláviában) a gyakorlatban számos problémát és egyfajta jogszabály-kollíziót okozott. Ez a probléma a házassági jog területén jutott a leginkább kifejezésre.

A házassági jog – A folyamatos vallásközi viszályok szorosan kapcsolódnak a nemzeti alapú konfliktusokhoz, és befolyásolják a polgárok biztonságát. A vallási közösségek és az úgynevezett „bevett vallások" közösségei kitartóan arra törekedtek, hogy fenntartsák és kiszélesítsék kiváltságos házassági jogi helyzetüket, ahogyan azt az egyes jogi területek törvényeiben sikerült elérniük. Így Horvátország és Szlavónia, Bosznia és Hercegovina, Szerbia és Montenegró jogterületein maguk az állami rendeletek vették át a katolikus, az ókatolikus és az ortodox egyházak releváns vallásos család- és házassági szabályait az érvényes házasság anyagi és alaki előfeltételeivel kapcsolatban, ezenkívül a válás, vagyis az „asztaltól és az ágytól" történő elválasztás engedélyezhetőségét és okait is. Az ezen a területeken működő egyházi bíróságok voltak illetékesek a házasság érvényességével kapcsolatos viták rendezésére, míg a házassággal kapcsolatos vagyonjogi viták a rendes polgári bíróságok kizárólagos joghatósága alá tartoztak. A katolikus egyház szerint a házasság felbonthatatlan a házastársak életében. Ezért a katolikus egyházi bíróságok csak átmenetileg választhatták szét a feleket, az asztaltól és az ágytól, azaz csak fizikai értelemben, miközben a házasság maga érvényben maradt. A szerb ortodox (pravoszláv) egyház „lelki bíróságai" néhány nagyon kivételes esetben mondhatták ki a válást, ezenkívül az 1933-as *A szerb pravoszláv egyház házassági szabályzata* (Bračni pravilnik Srpske pravoslavne crkve) szerint meg kellett kísérelniük a házastársak „összebékítését". A protestánsok és az izraelita hitűek saját szokásaik szerint házasodtak a lelkész vagy a rabbi, illetve a minján jelenlétében, de a házasság érvényessége és annak megszűnése, valamint az összes többi házassági vita a polgári bíróságok kizárólagos hatáskörébe tartozott. A muszlimok közötti házasságokat a saría törvény alapján kötötték, és a saría bíróságok joghatósága alá estek. A muzulmán vallási

közösségekről szóló 1930-as és 1936-os törvények megengedték, hogy az egész államban házasodjanak az iszlám vallás rítusa szerint, így számos olyan esetet írtak le, amikor a katolikus és az ortodox egyház tagjai, akik nem válhattak el, áttértek az iszlámra, mert az megengedte, hogy összeházasodjanak egy „második" feleséggel is. A saría bíróságok joghatósága kiterjedt az ingatlanügyekre is, ami kivételt képez az összes jogi területen alkalmazandó alapelvek alól, ugyanis a fő szabály az volt, hogy a házassággal kapcsolatos vagyonjogi ügyeket az Általános Polgári Törvénykönyv szabályai szerint és a rendes polgári bíróságok előtt rendezzék. Szlovénia és Dalmácia területén kötelező volt a házasság megkötésének vallásos formája is az összes „bevett" vallás tagjai számára, ám a házassági jogviták a rendes polgári bíróságok kizárólagos joghatósága alatt voltak.

A magyar jog alkalmazási területén, amint azt már fentebb írtuk, az 1894-es törvény 31. cikkelyében bevezetett kötelező polgári házasság minden polgárra érvényes volt. Magától értetődő, hogy ezen a joghatósági területen a házassági ügyekben a joghatóság a rendes polgári bíróságoké volt.

Az ennyire eltérő szabályozás miatt Jugoszlávián belül még az azonos vallású állampolgárokra is különböző jogi rendelkezések vonatkoztak, mert a szabályozás más volt a házasságra vonatkozóan is a különféle jogi területeken. A legtöbb állampolgárnak egyházi házasságot kellett kötnie, egy kisebbség számára azonban létezett az úgynevezett szükségből kötött polgári házasság, míg a magyar jog területén csak a polgári házasság volt érvényes (vallási hovatartozástól függetlenül). Ha például egy horvátországi római katolikus el akart válni, akkor a Vajdaság egyik községében kellett állandó tartózkodási helyet találnia, ahol korábban kötött vallásos házassága ellen bontópert indíthatott, és a válás kimondása után új, polgári házasságot köthetett. De azt a második házasságot Horvátországban nem tekintették érvényesnek, ezért az abból a házasságból született gyermekeket házasságon kívülinek tekintették, a rájuk vonatkozó családi és öröklési törvény minden negatív következményével. Ezt az összevisszaságot tovább növelték az úgynevezett vegyes házasságokkal kapcsolatos viták, amelyeket az egyik egyház elismert, a másik nem. Az illetékesség kérdése akkor is ütközött, amikor a házastársak megváltoztatták vallásukat, ami alapján az első házasságukat kötötték, és új házasságot akartak kötni. Ezt a kaotikus jogi helyzetet enyhíteni próbálták a semmítőszékek rendes ülései, amelyek konkrét jogi viták alapján elvi döntéseket hoztak.

A házassági joggal kapcsolatos eljárásokban hatályban maradtak az 1911-beli magyar polgári perrendtartás szabályai is. Ezt egy elvi határozatában megerősítette az újvidéki semmítőszék is. A semmítőszék határozatára gyakran hivatkoztak bíróságok. Így például a Nagybecskereki Kerületi Bíróság (Okružni sud u Petrovgradu) egy 1937. február 27-én hozott ítéletében.[20]

[20] Pantović, született Petrašinović Živana ügye Pantović Milan ellen – ügyiratszám: Po.313.10.1936.

4. A MAGYAR TÖRVÉNYEK RÉSZLEGES MÓDOSÍTÁSA ÉS A FELSŐBB BÍRÓSÁGOK ÉRTELMEZÉSE

Noha a magyar jog érvényben maradásával kapcsolatban nem történt semmilyen jelentős változás még a „január hatodikai diktatúra" után sem, egyes rendeleteket az új körülményekhez igazítottak, miután a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) hatalmi szerveit létrehozták. E változásokat két alapvető szempontból vizsgálhatjuk: a) egyes esetekben csak a magyar állam vagy a magyar bíróságok neveit változtatták meg az újonnan létrehozott állam, illetve az általa használt nevekre – ezek az esetek viszonylag ritkák; b) sokkal gyakrabban avatkozott be az Újvidéki Ítélőtábla és az újvidéki székhelyű Belgrádi Semmítőszék B osztálya. Ezek értelmezése eredményeként gyakorlatilag megváltoztak a magyar törvények egyes rendelkezései, és helyettük új jogszabályokat vezettek be. Mégis, ki kell emelnünk, hogy ezek az értelmezések nem vittek lényeges változásokat a jogalkalmazás rendszerébe. A magyar törvények dominánsak voltak, és alkalmazásban maradtak a Jugoszláv Királyság 1941. április 17-ei bukásáig, és a második világháború idején is. Hogy mindez világosabb legyen, fel fogjuk idézni a legjellegzetesebb példákat az anyagi jog területén.

4.1. Az egyszerű államnév-változások

A bemutatásra kerülő példa a gyámságra és a gondnokságra vonatkozik. A családi jognak ezt a két jogintézményét az 1877. évi XX., a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló törvénycikk szabályozta. Ez a törvény, egyebek között, a következőképpen rendelkezik:

60. § *Gyámnak vagy gondnoknak rendszerint csak az rendelhető, aki a magyar állam (esetünkben a Szerb–Horvát–Szlovén – azaz az SZ. H. SZ. – Királyság) területén állandó lakhellyel bír.*
61. § *Azon kiskorú magyar honosoknak (esetünkben az SZ. H. SZ. Királyság honosainak) Magyarországon létező vagyonára, akik külföldön állanak gyámság vagy gondnokság alatt, az itteni gyámhatóság által külön gondnok rendelendő.*
62. § *A magyar gyámhatóság által magyar honosokra elrendelt gyámság vagy gondnokság – a mennyiben ezt nemzetközi szerződések vagy egyéb okok nem akadályozzák – a gyámoltaknak vagy gondnokoltaknak külföldön létező vagyonára is kiterjed.*
63. § *Azon külföldieknek Magyarországon létező ingó vagy ingatlan vagyonára, a kik külföldön állanak gyámság vagy gondnokság alatt – a mennyiben nemzetközi szerződések az ellenkezőt nem rendelik – az itteni gyámhatóság rendel külön gondnokot.*

64. § *Ha valamely külföldi Magyarországban kiskorú gyermekeket hagyott hátra, ezek részére az itteni gyámhatóság által ideiglenes gyám rendelendő, mely gyámság addig tart, mig a gyámoltnak saját hatósága által más intézkedés nem tétetik.*
65. § *A fentebbi 61. és 63. § eseteiben rendelt gondnok a magyarországi gyámhatóság alatt áll s a gondnokságot a jelen törvény rendeletei szerint s az ebben megállapitott felelősség mellett vezeti.*

Ahogy az a feni példákból látható, a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló magyar törvény rendelkezései nem módosultak. Változás csak az állam elnevezése tekintetében történt – a „Magyarország" kifejezés helyére a „Szerb–Horvát–Szlovén Királyság" került.

4.2. A magyar törvények hatálya alá tartozó területeken működő felsőbb bíróságok jogértelmezése

Az Újvidéki Ítélőtábla (a továbbiakban Ítélőtábla) és a Legfelsőbb Semmítőszék Újvidéken működő B osztálya, jogértelmezéseik révén, bizonyos esetekben eltéréseket vittek be a magyar törvények alkalmazásába. Ezeket az eltéréseket az egyes jogágakhoz fűződő példák révén mutatjuk be.

1. Családi jog – a) *A gyermekek törvényes jogállásának tekintetében* a következő szabályokat alkalmazták:

„Törvényesnek kell tekinteni azt a gyermeket, aki szabályos, vagy vélt házasságban élő anyától származik, tehát azt a gyermeket, aki a házasság megszűnte utáni legfeljebb 10 hónapon belül születik. Az apa halála utáni 10 hónapon belüli gyermeket utószülöttnek (posztumusznak) kell tekinteni. Ilyen esetben vélelmezni kell a törvényes születést, és ez a vélelem fennáll mindaddig, míg a születés törvénytelenségét jogerős ítélet nem mondja ki, így a törvényesség vélelme akkor is fennáll, ha a felek külön élnek, vagy a gyermek a házassági per tartama alatt születik."

Az Ítélőtábla G. 145-1920. számú ügyében született értelmezés szerint: *A házasság fennállása alatt született gyermekek törvényesnek tekintendőek mindaddig, amíg törvénytelen mivoltuk bizonyítást nem nyer.*

„Ez a vélelem abban az esetben is fennáll, ha a gyermek az anyakönyvi bejegyzés szerint törvénytelen, mivel a törvényes vagy törvénytelen mivoltát az anyakönyvi hivatal nem állapíthatja meg. A törvénytelenül születés nem képezheti vélelem tárgyát. Ennek megfelelően a házasság fennállása alatt, annak megkötésétől számított hat hónapon belül született gyermek csak abban az esetben tekinthető törvénytelennek, ha a férj, a születés tényének tudomására jutásától számított három hónapon belül, kifogást emelt. Ilyen kifogással szemben az anya, illetve a gyermek köteles bizonyítani a születés törvényes mivoltát.

A Legfelsőbb Semmítőszék G. 332-1921. számú ügyében született értelmezés szerint: *A gyermek törvénytelenné nyilvánítása iránti perekben a felperes köteles bizonyítani, hogy a házasfelek a kérdéses időszakban nem érintkezhettek nemileg.*

b) *A szülők és a gyermekek közötti jogviszonyokat* a *Tripartitum*, az 1877. évi XX. törvénycikk, az 1894. évi XXXI–XXXIII. törvénycikk és a szokásjog szabályozta. A gyermekeknek és az unokáknak a szülők, illetve a nagyszülők iránt fennálló jogairól szóló rész, többek között, a következőképpen rendelkezik:

„Ha a szülők már elhaltak, vagy ismeretlen helyen tartózkodnak, vagy szülőjükkel egy háztartásban élnek, vagy szegény állapotuk miatt keresőképtelenek, és nem tudják eltartani gyermekeiket, a tartási kötelezettség a nagyszülőkre hárul, amennyiben ők ennek képesek megfelelni.

Az Ítélőtábla G. 402-1921. számú ügyében született értelmezés szerint: *Annak alapján, hogy a férj a feleségét saját szüleinek házába vitte, és a férj ott az ő gazdaságukban dolgozott, az következik, hogy a férj nem rendelkezik semmilyen saját jövedelemmel, tehát anyagilag képtelen az eltartásra. Ilyen esetben a gyermekek eltartása elsősorban a férj szüleit terheli, és csak amennyiben ők erre képtelenek volnának, akkor a feleség szüleit.*

A törvénytelen kapcsolatból született gyermek eltartása elsősorban az apjára hárul, azonban amennyiben ő arra képtelen, a kötelezettség az anyára száll át. A tartásdíj összege nem osztható meg az apa és az anya között. A házasságon kívül született gyermekek tartására vonatkozó részletes szabályok kapcsán az Ítélőtábla a G. 669-1920. számú ügyben a következő értelmezést fogadta el:

A házasságon kívüli gyermek anyja, amennyiben a gyermek fogantatása idején erkölcstelenül élt, nem jogosult tartásdíjat kérni a természetes apától házasságon kívüli gyermeke részére.

A Legfelsőbb Semmítőszék ehhez, a G. 267-1921. számú ügyben, hozzátette: *Az olyan nő, aki életét hivatásos kéjnőként, pénzért folytatta, nem jogosult saját házasságon kívüli gyermeke után tartásdíjat követelni a természetes apától.*

„A házasságon kívül született gyermek tartásának kötelezettsége akkor sem terheli a saját birtokkal nem rendelkező természetes apa szüleit, ha az előbbi munkát fejt ki a saját apja birtokán."

Az Ítélőtábla G. 161-1920. számú ügyében született értelmezés szerint: *A természetes apa szülei, külön szerződés hiányában, még abban az esetben sem kényszeríthetők a fiuk házasságon kívül született gyermekének eltartására, ha a fiú a szülői házban él és munkaerejét a családi gazdaságba fekteti.*

„Az általános szabály szerint a tartás a házasságon kívüli gyermekeket a születésüktől illeti meg, azonban, ha azt hosszabb időn át nem kérelmezik, csak abban az esetben lehet hosszabb időre visszamenőleg megítélni, ha az anya bebizonyítja, hogy ilyen irányú kérelmének érvényesítésében önhibáján kívül volt akadályoztatva."

Az Ítélőtábla G. 870-1920. számú ügyében született értelmezés szerint: *A házasságon kívüli gyermek csak abban az esetben követelhet a kereset keltezésétől*

számított hat hónapnál hosszabb időre visszamenőleg tartásdíjat, ha bebizonyítja, hogy a peresítésben őt rajta kívülálló körülmények akadályozták.

c) *A házasfelek közötti személyes jogviszonyokról*, a nőtartásról szóló fejezetben többek között a következő szerepel:

„Az a kérdés, hogy ki a vétkes vagy ki idézte elő az együttélés megszűnését, nem is vizsgálható, és a nő ebben az esetben is sikerrel követelhet eltartást, ha ideiglenes nőtartás iránti kérelmét a járásbíróság elutasította, kivéve, ha erről a jogáról lemondott."

Ebben a kérdésben az Ítélőtábla G. 421-1920. számú ügyében a következő értelmezést adta: *Amennyiben a házasságbontó per folyamán a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján az a megalapozott meggyőződés alakul ki, hogy a nő másik férfival, szemérmetlen módon, erkölcstelen viszonyt tartott fenn, a házastársi hűséget súlyosan megsértő nőként méltatlanná válik a férjtől származó tartásdíjra, aminek következtében a férj nem ítélhető ideiglenes nőtartás fizetésére sem, még a Házasságról szóló törvény 102. §-ában felsorolt esetekben sem.*

Ha a nő indokolt okból hagyja el férjét, és ideiglenes nőtartás megítélése iránt indít ellene pert, ebben a perben a férj nem hivatkozhat arra, hogy a nő őt korábban egyszer már indokolatlanul elhagyta, és hogy emiatt a nőt nem illeti meg a tartásra való jog, mivel azzal, hogy az első indokolatlan elhagyás után visszafogadta a nőt, úgy tekintendő, hogy a férj megbocsátotta annak cselekedetét (Ítélőtábla G. 1148-1920).

„A tartásdíj iránti követelés abban az esetben is érvényesíthető a járásbíróság előtt, ha a házasfelek között házassági per van folyamatban, kivéve, ha már megszületett az elsőfokú ítélet, vagy ha már megtörtént ezen jog érvényesítése ebben a perben.

Az Ítélőtábla G. 402-1921. számú ügyében született értelmezés szerint: *A polgári perrendtartásról szóló, 1911. évi I. törvénycikk 674. §-ának azon rendelkezése, amely szerint a házasságbontó per megindítását követően a perbíróság illetékes a nő- és gyermektartás kérdésében is, csak azokra az esetekre vonatkozik, amelyekben már a nő, illetve anya tartási keresetének benyújtása idején már folyik a házasságbontó per.*

„A tartásdíj összegszerűsége tekintetében az elvárás az, hogy az legyen megfelelő mértékű, de nem haladhatja meg a nélkülözhetetlenül szükséges mértéket, és ennek megfelelően figyelembe kell venni a nő vagyoni állapotát is. A férj még az asszony különvagyonára való tekintettel sem mentesíthető teljes egészében a nőtartási kötelezettség alól."

A Legfelsőbb Semmítőszék G. 227-1921. számú ügyében született értelmezés így szól: *A szülők kedvező vagyoni állapota nem vehető figyelembe a nőtartás meghatározása során, hanem csak az asszony vagyona, illetve jövedelme.*

d) *Családi vagyoni jog.* A törvényfejezet kezdetén áll a cím *Külön vagyon*, majd a fogalmi meghatározás: „A házastárs különvagyonát képezik." Ezt felsorolás követi, 3. sz. alatt: „Ami rendeltetése szerint különvagyont képez (például az egyik házastárs ruházata, ékszerei)". Ehhez a ponthoz fűz a Legfelsőbb Semmítőszék G. 227-1921. számú ügyében értelmezést: *A női ékszerként szolgáló aranyérmék, rendeltetésüket tekintve, az asszony különvagyonát képezik.*

„Különvagyonával a férj és az asszony egyaránt szabadon és függetlenül rendelkezik, tehát elidegenítheti, terhelheti azt, és azok minden jövedelme a tulajdonost illeti meg. Azonban ha ezt a jövedelmet nem használják fel a házasság tartama alatt, úgy, hogy abból különvagyon jöjjön létre, az ilyen gyarapodás nem külön-, hanem közszerzeményi vagyont képez."

Ezt a rendelkezést kommentálva a Legfelsőbb Semmítőszék (G. 341-1923) megállapítja: *Jogi szabálynak kell tekinteni, hogy amennyiben a házasfelek a házasság tartama alatt a férj házához hozzáépítenek egy új házat, ennek a hozzáépített háznak az értékét közszerzeménynek kell tekinteni. Amennyiben ez a hozzáépített ház nem lehetne külön értékesítés tárgya, mert az nem adható el a régi háztól elkülönített módon, a ház azon része értékének azt a vagyoni értéket kell tekinteni, amellyel a házasság megszűnésének idején, figyelemmel a hozzáépített részre, emelkedett a férj házának értéke.*

„Egyik házasfél sem rendelkezhet a másik házasfél különvagyona felett, nem használhatja és nem kezelheti azt, kivéve a közös háztartásba bevitt azon ingóságokat, amelyek közös használatban vannak. Ezeket a házasság tartama alatt nem lehet kivenni a közös használatból, mivel ezek tekintetében a házasfelek mindegyikének használati joga van. Így ezeket a férj, a házasság végleges megszűntéig, különélés esetén sem köteles kiadni, míg az asszony kizárólagos használatában lévő ingóságokat a férj haladéktalanul köteles kiadni."

A Legfelsőbb Semmítőszék G. 2271-1921. számú értelmezése szerint: *Amennyiben a férj az asszony aranyérméit annak hozzájárulása nélkül értékesíti, a befolyó pénzt pedig saját vagyonába fekteti, az asszony követelésére köteles az aranyérméket, mint beváltható dolgokat, kiadni, vagy jelenlegi értéküket kifizetni.*

„A közszerzemény a házasfeleket egyenlő részekben illeti meg, függetlenül attól, hogy azt közösen szerezték, vagy attól, hogy valamelyikük többet vagy kevesebbet szerzett. A közszerzemény tekintetében a házasságnak jogszerűnek, de legalább véltnek kell lennie. A tartós különélés során szerzett vagyon nem képez közszerzeményt.

A Legfelsőbb Semmítőszék G. 42-1924. számú értelmezése szerint: *Jogi szabálynak kell tekinteni, hogy közszerzeménynek csak azokat a javakat lehet tekinteni, amelyeket a házasfelek tényleges együttélése során szereztek, de az a vagyon nem, amelyet a végleges szétválás után, a házasság jogerős felbontásáig szereztek.*

A 41. számú kúriai döntés így hangzik: „A közszerzemény, jogi természetét tekintve, a törvényből fakadó közös tulajdont képez, azonban a vagyonközösség megszüntetése, megosztása és a közszerzemény felének kiadása csak akkor kérhető, ha a házasság, bármilyen okból, megszűnt, a házasság tartama alatt a közszerzeményi vagyon tekintetében nem érvényesíthetőek biztosítékok; ez a szabály nem alkalmazható abban az esetben, ha a házasságbontó per folyamatban van, mivel ennek során már kérhető a vagyonközösség megszüntetése, és

foganatosíthatóak mindazon biztosítékok, amelyek egyébként törvénnyel engedélyezettek a peresített követelések biztosítására."

A Legfelsőbb Semmítőszék a 41. számú kúriai döntést így értelmezte: *A 41. számú kúriai döntésben szereplő jogi szabály, amely szerint a házasság tartama alatt egyik házasfél sem jogosult a másiktól kérni a közszerzeményi vagyon megosztását, vagy azzal kapcsolatban biztosíték foganatosítását – a döntésben foglalt utolsó elv értelmében –, nem terjed ki arra az esetre, amikor a házasfelek már külön élnek, és már folyamatban van a házasságbontó per (tehát az a per, amelyben kérhető a közszerzemény megosztása). Ebben az esetben felhasználhatóak mindazok a biztosítékokra vonatkozó rendelkezések, amelyek a törvény értelmében engedélyezettek bármely vitatott követelés biztosítása céljából.*

Az 1886. évi VII. törvénycikk 22. §-a értelmében – nem teljesen szó szerinti idézetben – a házasfelek és a jegyesek közötti házassági szerződés érvényességéhez közjegyzői okirat kívántatik.

A Legfelsőbb Semmítőszéknek a G. 42-1924. számú ügyben elfogadott értelmezése szerint: *Amennyiben a házasfelek megállapodásukat nem az 1886. VII. 22. §-a értelmében, közjegyző előtt kötötték, és amennyiben ennek folytán a megállapodás érvénytelen, az a fél, amely annak alapján bármit kapott, köteles azt a másik félnek visszaszármaztatni.*

e) *A házasság megszűnése* – „A házasság felbontásának a 76–80. §-a alapján történő megszüntetése iránti pert csak személyesen a házasfél jogosult kezdeményezni."

Ennek kapcsán az Ítélőtábla a G. 728-1922. szám alatti ügyben a következő értelmezést adta: *A házasság felbontása csak a ténylegesen létező házasság tekintetében kérhető.*

„Alperes az ellene indított házasságbontó per folyamán az elsőfokú ítélet kihirdetéséig bármikor támaszthat viszontkeresetet, amit a kereseti kérelemmel együtt kell elbírálni."

A Legfelsőbb Semmítőszéknek a G. 263-1922. számú ügyben elfogadott értelmezése szerint: *A házasságnak a felperes vétkéből történő felbontása tekintetében nem vehető figyelembe az alperes viszontkeresete, amennyiben ő, a különélés tekintetében elrendelt határidő leteltével, nem terjeszti elő a házassági törvény 100. §-ában előírt kérelmet.*

„A felek bármelyik bontóokot kifogásként is támaszthatják. Ennek értelmében az alperes viszontkereset hiányában is kérheti, hogy, a házasság felbontása esetében, a felperest nyilvánítsák vétkesnek, amennyiben iránta valamelyik bontóok bizonyítást nyer. Erre irányadó a 85. §."

A Legfelsőbb Semmítőszék a G. 263-1922. számú ügyben elfogadott értelmezésében az alábbiakat adja elő: *Az alperes a felperes vétkessége kimondására vonatkozó indítványát csak olyan okokra alapozhatja, amelyek fennálltak annak idején, amikor a felperes kérte a házasság felbontását.*

f) *A külföldön, illetve külföldi állampolgárral kötött házasság.* A magyar házassági törvénynek e fejezete szabályozza a magyar állampolgárok más állampolgárokkal kötendő házasságát. A Vajdaság területén ezt a fejezetet minden szövegszerű beavatkozás nélkül alkalmazták (a fent leírt esetektől eltérően), még a „Magyarország", „magyarok", „Magyar állampolgárok" kifejezéseket sem módosították. Íme néhány példa:

109. § *Ha magyar állampolgár férfi külföldi nővel akár külföldön, akár Magyarországon köt házasságot: a házasság érvényessége, a nő kora és cselekvőképessége kivételével, a magyar törvény szerint ítélendő meg.*

110. § *A magyar állampolgárt, ha külföldön köt is házasságot, a jelen törvénynek 14-27. és 124. §-ai kötelezik.*

111. § *A Magyarországon kötött házasságok esetében a jelen törvény 11., 12. és 13. §-ai a külföldiekre is alkalmazandók.*

Egyebekben a 108. és 109. §-ok rendelkezései a külföldi házasulónak Magyarországon kötött házasságára is irányadók.

112. § *Magyarországon rendes lakhellyel bíró kiskorú külföldi részére, ki a házasságkötéshez hazájának törvényei szerint szükséges szülői vagy gyámi beleegyezést önhibáján kívül megszerezni nem képes; a lakhely szerint illetékes magyar gyámhatóság gondnokot rendel, és ennek meghallgatása után a házasságkötéshez a beleegyezést megadhatja.*

2. Dologi jog – Egységes magyar polgári törvénykönyv hiányában, dologi jogi kérdésekben az 1811. évi *Osztrák Polgári Törvénykönyv* (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch) volt alkalmazásban. Rendelkezéseihez a Vajdaságban működő fellebbviteli bíróságok/ítélőtáblák adtak értelmezéseket.

a) *Birtok (possessio)* – A rosszhiszemű birtokos:

– felel minden, a dologban bekövetkező kár tekintetében, mi több, felszólítást követően, a véletlen esemény következtében bekövetkező kár tekintetében is, feltéve, amennyiben az nem következett volna be akkor, ha a dolog a tulajdonos birtokában lett volna.

Ennek kapcsán a Legfelsőbb Semmítőszék, a G. 215-1921. számú ügyben, a következő értelmezést adja: *Aki önhatalmúlag elfoglalja az ingatlan birtokát, köteles megtéríteni az önhatalmú birtokbavétel következtében szerzett hasznot.*

– köteles megtéríteni minden hasznot, az elmulasztott gyümölcsöket viszont csak abban az esetben, ha azokat rendes gazdálkodással begyűjthette volna.

– mindenképpen kérheti a haszon előállításának költségeit, a beruházások költségeit viszont csak a *negotiorum gestor*, azaz *a másnak ügyében annak megbízása s hivatali kötelesség nélkül eljáró személy* kérheti, viszont a rosszhiszemű birtokost megilleti a *ius tollendi*, azaz az *elviteli jog* (Optk. 335-336. §).

Az Ítélőtábla (G. 526-1920) értelmezése szerint: *A rosszhiszemű birtokos is kérheti beruházásának megtérítését, amennyiben az a tulajdonos javát szolgálja.*

b) *Tulajdon* (*dominium, proprietas*) – A tulajdonjog a következőképpen kerül meghatározásra: *A tulajdonjog az a teljes körű és legközvetlenebb jogi hatalom, amit, saját dolgaink tekintetében, a tételes jog keretében, mások jogainak sérelme nélkül gyakorolhatunk.*

A tulajdonjog egyes formáira vonatkozó szabályok kitérnek a közös tulajdon és a társtulajdon közötti különbségre. Egy helyen a következő szerepel: „A társtulajdonos saját tulajdonrészével és annak jövedelmével, másoknak sérelem okozása nélkül, szabadon rendelkezik. A birtok egészéről a társtulajdonosok együttesen és egyetértőleg döntenek."

A fenti szabály kapcsán a Legfelsőbb Semmítőszék (G. 92-1923) a következő értelmezést adta: *A több személy közös tulajdonát képező házakra vonatkozó adásvételi szerződések esetében vélelmezni kell a megkötött jogügylet egységes mivoltát, az ezzel ellenkezőt állítónak azt bizonyítania is kell.*

A vagyonközösség megszüntetése tekintetében az Optk. 841. §-a így rendelkezik: „A vagyonközösség megszüntetésének módját a társtulajdonosok közös egyetértéssel határozhatják meg, és kizárt a többségi szavazással történő döntés. Amennyiben nem tudnak megállapodni sorshúzással, vagy választott bíróság útján kell dönteni – amennyiben erről egyhangúlag megállapodtak –, ellenkező esetben rendes bíróság útján.

A Legfelsőbb Semmítőszék (307-1922) értelmezése így szól: *Amennyiben a vagyonközösség megszüntetése tárgyában a tulajdonostársak szerződést kötöttek, a vagyonközösség megszüntetését egyik fél sem kérheti a szerződéssel ellentétes módon.*

A tulajdonszerzés módjai között kerül említésre az átadás (*traditio*) is: „Az átadás abból áll, hogy a dolog tulajdonosa azzal a szándékkal adja azt a másik félnek, hogy a tulajdon átszálljon az átvevőre".

A Legfelsőbb Semmítőszék (149-1922) ehhez a következő értelmezést adta: *Az ingóság tulajdona rendszerint csak átadással szerezhető meg.*

Meg kell említeni, hogy az Újvidéki Ítélőtábla és a Legfelsőbb Semmítőszék Újvidéken működő B osztálya – a házassági és a családi jog tárgykörében elfogadottakhoz képest – dologi jogi kérdésekben aránylag kevés értelmezést és beavatkozást fogadott el. Ennek oka kétségkívül abban rejlett, hogy az ezt a joganyagot rendszerező Optk. volt alkalmazásban.

3. Kötelmi jog – a) *Kártérítés.* A vonatkozó fejezetben, többek között, ez olvasható: „Pénzbeni kártérítés esetén meg kell határozni az összeget is. Azt, valamint a kár tényleges bekövetkeztét a kártérítés kérelmezője köteles bizonyítani. Ebben a tekintetben alapvető jelentőségű szabály, hogy megtéríteni a dolgok szokásos forgalmi értékét kell, azonban amennyiben a károsult bizonyítja, hogy számára a dolog rendkívüli értékkel bírt, azt is meg kell neki téríteni."

Az Ítélőtábla (G. 493-1920) értelmezése szerint: *Szokásosnak a dolognak a szerződéskötés idején fennálló értékét kell tekinteni. Az érték időközben bekövetkezett változásait nem kell figyelembe venni.*

„A kárt bekövetkezésének ideje és helye szerint kell megállapítani. Jogtalan birtoklás esetén irányadó a cselekmény ideje és helye."

Az Ítélőtábla (G. 858-1920) értelmezése szerint: *Károkozás során a dolognak a károkozás idején fennálló értékét kell megtéríteni.*

„Amennyiben a károsult tevékenységével részese volt a kár okozásának, köteles viselni a kár arányos részét, mindezt abban az esetben is, ha a károsult elmulasztotta csökkenteni a kárt (pl. nem gyógyíttatta magát)."

Az Ítélőtábla (G. 152-1920) értelmezése szerint: *Amennyiben a kár okozásában a károsult is részes volt – akár csak annyiban, hogy elmulasztotta azt elhárítani vagy enyhíteni –, a károkozó nem marasztalható el minden esetben, feltétlenül és teljes körűen a kár megtérítésében, hanem a bíróság az eset körülményeire figyelemmel dönti el, hogy van-e helye kártérítésnek és mekkora összegben, különös tekintettel a vétkességre, valamint arra is, hogy a kárt nagyobbrészt az egyik vagy a másik fél okozta?*

b) *Szerződések – szerződéskötés.* „Amennyiben a szerződés harmadik személy jóváhagyásától függ, a szerződésnek csak feltételes hatálya van, aminek, egyéb megállapodás hiányában, a szerződéskötés idejéig terjedő visszaható hatálya van."

A Legfelsőbb Semmítőszék (G. 161-1923) a következő állásfoglalást fogadta el: *A valamilyen jóváhagyás hatálya alá eső szerződések ugyancsak a jóváhagyás megtörténtével válnak teljes érvényűvé, másrészt viszont a felek – ha csak maga a szerződés nem határoz meg rövidebb elállási időt – egészen a jóváhagyás megtörténtéig elállhatnak a szerződéstől.*

c) *Foglaló.* „A foglalót vissza kell téríteni, ha a szerződés érvénytelen, ha mindkét fél késedelme következtében meghiúsul a teljesítés, ha a felek felbontják a szerződést, vagy ha a szerződés teljesítése mindkét félnek felróhatóan vagy egyik félnek sem felróható okból válik lehetetlenné."

A Legfelsőbb Semmítőszék (G. 192-1922) értelmezése szerint: *Az a körülmény, hogy a jogügylet a maximált árat meghaladó ár kikötésével került megkötésre, nem zárja ki felperes jogát arra, hogy visszakövetelje a ténylegesen átadott foglalót.*

d) *Engedményezés* (*cessio*). „Engedményezés alatt értendő a követelés átruházása másik személyre, aminek következtében új jogosult lép a korábbi helyébe. Az engedményezés olyan különleges jogutódlás, amelyben a cedens-engedményező (a követelés átruházója) a jogelőd, a cesszionárius-engedményes (az átruházás kedvezményezettje) a jogutód, aki ezen jogügylettel jogelődjétől egy bizonyos átruházható követelésre tesz szert. Nem lehet minden átruházható követelést engedményezni, mivel a dologi jogi jogosítványok szerzése különös szabályok szerint történik, az öröklés pedig nem speciális, hanem általános jogutódlást képez. Az engedményezés tárgyát rendszerint követelésre irányuló jogok képezik."

Ennek kapcsán az Ítélőtábla két értelmezést adott: G. 440-1920: *Amennyiben a felek nem rendelkeztek másként, a vevő a vételből fakadó jogait olyan jogérvényességgel ruházhatja át harmadik személyre, hogy az eladó, az engedményezés megtörténtéről szóló értesítést követően, nem jogosult megtagadni a szerződés teljesí-*

tését, amennyiben a másik fél az ellenszolgáltatást egyidejűleg hiánytalanul teljesíti. G. 141-1920: *Amennyiben az eladó a szerződésben jelölt jogait és kötelezettségeit átruházza harmadik személyre, ez utóbbi a szerződést köteles úgy teljesíteni, ahogy az az eredeti eladóval megkötésre került, a szerződésben foglalt kötelezettségek pedig csak a másik fél hozzájárulásával módosíthatóak.*

e) *Adásvétel.* A magyar miniszterelnök rendelettel egészítette ki az ingatlanokra vonatkozó magánjogi rendelkezéseket. A rendelet 4420/1918 M.E. szám alatt 1918. október 8-án került meghozatalra, és ugyanazon év október 15-én lépett hatályba, azzal, hogy alkalmazása nem terjedt ki Horvátországra és Szlavóniára. Mindamellett, hogy a rendelet megalkotása közvetlenül az első világháború befejeződése és az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése előtt történt, a Legfelsőbb Semmítőszék azt néhány ítéletében elfogadta, és így értelmezte:

G. 13-1921: *A Magyar Minisztérium* [értsd: a magyar miniszterelnök] *4420:1918 M.E. sz. rendelete az ingatlanforgalom korlátozásáról hatályban van és azt alkalmazni kell.*

G. 208-1921: *A Min. 4420:1918 M.E. sz. rendeletében szereplő azon rendelkezés, hogy az ingatlanok elidegenítésére vonatkozó jogügyletnek okiraton kell alapulnia, mindkét félre vonatkozik.*

G. 260-1922: *A 4420:1918 M.E. sz. rendelet 1. §-a értelmében az ingatlant elidegenítő jogügyletnek okiratba foglalása szükséges, minek következtében követelmény, hogy mindkét fél egyetértőleg kinyilvánított szándéka besoroltassék az okiratba, mivel csak az ilyen okirat tartalmazza magát a jogügyletet. – Az ingatlan elidegenítésére vonatkozó jogszabályoknak visszaható hatálya van azokra a jogügyletekre is, amelyek ezen rendelet hatályba lépése előtt köttettek, amennyiben nem állnak fenn az 1. § 1–3. pontjában előírt feltételek.*

G. 138-1923: *A 4420:1918 M.E. sz. rendelet az ingatlanok elidegenítéséről hatályban marad a békeszerződés ratifikálását követően is, mindaddig, amíg visszavonásra nem kerül, vagy más törvényes rendelkezéssel nem kerül felváltásra.*

G. 50-1923: *Felperes és alperes jogelődei kikötötték, hogy az, aki bírósági árverésen alperes ingatlanjait utolsóként azzal a kötelezettséggel veszi meg, hogy azokat átadja felperesnek, amint az visszaadja vagy megtéríti az ingatlanok ellenértékét és az átíratási illetéket. Ennek a szerződésnek ingatlan elidegenítése képezi a tárgyát, tehát annak érvényességéhez, a 4420:1918 M.E. sz. rendelet értelmében, a megkötött jogügyletről okiratot kell kiállítani.*

G. 268-1923: *Igaz, hogy a 4420:1918 M.E. sz. rendelet nem írja elő, hogy az okiratnak meg kell felelnie a telekkönyvi rendtartásban foglaltaknak, sem azt, hogy annak a polgári perrendtartás értelmében teljes bizonyító erővel kell rendelkeznie, viszont a megkövetelt okirat alatt mindenképpen csak olyan okiratot lehet érteni, amely tartalmazza az adásvételi szerződés minden elemét. Hogy az adásvételi szerződés megkötöttnek legyen tekinthető, szükséges fennállnia a feleknek az adásvétel tárgyára és a vételre vonatkozó megállapodásának. Mivel azonban a csatolt, vitán felüli okirat tartalma szerint hiányzik az adásvételi szerződés egyik lényegi eleme, mivel abban nem szerepel a vételár, a Táblabíróság a jog sérelme nélkül mondta ki, hogy a csatolt okirat nem felel meg a fent említett rendelet 1. §-ában foglalt feltételeknek.*

G. 256-1923: *A 4420:1918 M.E. sz. rendeletet alkalmazni kell az előzetes szerződésre is (pactum de contrahendo). Ez a rendelet nem tartalmaz semmilyen szabályt arra vonatkozóan, hogy hogyan kell megszerkeszteni az okiratot, azonban abból a rendelkezésből, hogy a jogügyletet írásban kell megkötni, az következik, hogy nemcsak az egyik, hanem mindkét fél írásbeli nyilatkozatának megléte elengedhetetlen. – Az okirat megkövetelése tekintetében a rendeletben foglalt szabályozás nemcsak az egyik, hanem mindkét szerződő fél érdekében történt. – Ennek a rendeletnek visszaható hatálya van azokra a jogügyletekre is, amelyeket az 1914. év előtt kötöttek, mivel az 1. § 1–3. pontjaiban tételesen felsorolja azokat a kivételes eseteket, amelyekben ez a rendelet nem alkalmazható az annak kiadása előtt kötött szerződésekre, azonban a visszaható hatály tartamára a rendelet nem tartalmaz semmilyen korlátozást.*

f) *Ajándék (donatio).* Azt a szabályt, amely szerint „[a]z ajándék, kivéve a házasfelek és jegyesek közötti, nem kötődik alakisághoz, amennyiben az ajándék tárgya ingatlan, vagy amennyiben olyan ingóság, amelynek az átadása nem történt meg", a Legfelsőbb Semmítőszék G. 1-1923. számú értelmezésében a következő szavakkal a magyar miniszterelnök 4420:1918 M.E. sz. rendeletének hatálya alá vonta:

Elidegenítésnek nemcsak az adásvételt kell tekinteni, hanem mindazokat a jogügyleteket is, amelyek következtében a tulajdonjog – mint az ajándék esetében is – másra ruháztatik át. A 4420:1918 M.E. sz. rendeletet tehát alkalmazni kell az ajándékra is, amennyiben annak tárgya ingatlan.

4. Öröklési jog – *Az öröklésről lemondás azt jelenti, hogy valaki, aki, amennyiben az örökhagyót túlélné, törvény vagy végintézkedés alapján örökölne tőle, előre lemond öröklésre vonatkozó jogáról.*

„A lemondás érvényességéhez minden esetben szerződés szükséges, és nem elégséges a lemondó fél egyoldalú nyilatkozata. Szükséges továbbá, hogy a lemondás határozott legyen."

A Legfelsőbb Semmítőszék (108-1921) értelmezése szerint: *Amennyiben a szülők egyik gyermekükkel abban állapodnak meg, hogy annak örökrésze címén bizonyos készpénzösszeget kell kapnia, a többi vagyon pedig a többi gyermeket illeti; viszont amennyiben a többi gyermek közül valamelyik elhalálozna, hogy az a gyermek, akivel szerződést kötöttek, jogosult kérni a szerződésben megállapított további tőkét, ezt az értelmezést úgy kell felfogni, hogy a további tőke követelésének joga a szerződő felet csak abban az esetben illeti meg, ha a többi gyermek közül egy leszármazottak nélkül hal el.*

„A szerződés nem kötődik alakisághoz, és azt az örökhagyónak és az öröklésről lemondó személynek kell megkötnie."

A Legfelsőbb Semmítőszék két értelmezést adott (108-1921): *Az öröklésről lemondás nem kötődik különös alakisághoz, így az jogérvényesen történhet mind szóban, mind írásban. A lemondás elfogadásának nem kell kifejezettnek lennie, meg-*

történhet hallgatólagosan is, olyan ráutaló tények útján, amelyekből kétséget kizáró módon lehet következtetni a feleknek az elfogadásra irányuló szándékára.

G. 9-1920: *Az apai és az anyai ági öröklés jogáról való lemondás nem halál esetére szóló, hanem élők közötti rendelkezés.*

b) *A felmenő és az oldalági örökösök részéről történő öröklés.* „A szülőről a gyermekekre átszállt vagyont a szülők szerzeményeként kell vélelmezni."

Az Ítélőtábla (G. 271-1920) véleménye szerint: *A menyasszony szüleitől hozományba kapott dolgok családi vagyont képeznek, minek következtében, öröklés tekintetében, a családi vagyonra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.*

A Legfelsőbb Semmítőszék (G. 162-1920) véleménye szerint: *Mindamellett, hogy bizonyítást nyert, hogy a hagyaték tárgyát képező házat az örökhagyónak az ő apja vette saját pénzén, lévén, hogy az apa vagyonából nem a ház, hanem a ház vétele során felhasznált pénz származik, ezért családi vagyonnak csak ezen ház vételárát kell tekinteni, és nem magát a házat.*

Az Ítélőtábla (G. 157-1920) értelmezése szerint: *Családi vagyonnak csak a vételárat kell tekinteni, és nem azt az ingatlant, amit a szülők, igaz, saját pénzükön, megvettek és közvetlenül a gyermekekre írattak.*

c) *Végrendelet.* Az *Írásos magánvégrendeletről* szóló fejezetben, egyebek között, ez szerepel: „A tanúknak a végrendelkezés során együttesen jelen kell lenniük, és képesnek kell lenniük azt bizonyítani, hogy a végrendelkező személye tekintetében nem volt csalás vagy tévedés. Azok, akik még nem töltötték be 18. életévüket, továbbá a vakok, siketek és némák, vagy azok, akiket megfosztottak értelmük használatától, végül azok, akiket hamis tanúzás vagy haszonlesésből elkövetett bűncselekmény miatt jogerősen elmarasztaltak, nem lehetnek tanúk írásbeli magánvégrendelet készítésénél."

A Legfelsőbb Semmítőszéknek (G. 168-1923) az alábbi értelmezései születtek: *Végrendelet készítése során a tanúk csak akkor rendelkeznek az 1876. évi XVI. törvény 3. §-ában előírt képességgel, ha a végrendelkezőt személyesen, és úgy ismerik, hogy bennük nincs kétség annak személyazonosságáról.*

G. 168-1923: *A végrendelkező személyazonossága nem bizonyítható más eszközzel, csak végrendeleti tanúkkal.*

d) *A végrendelet elvitatása.* „A végrendelet elvitatására azok jogosultak, akiknek jogi érdeke fűződik a végrendelet érvénytelenítéséhez. Ez az érdek nemcsak örökölési jogban nyilvánulhat meg, hanem például gyám elrendelését vitathatja az a rokon, aki a törvény értelmében volna hivatott gyámnak lenni."

A Legfelsőbb Semmítőszék (G. 52-1923) értelmezése így szól: *Az elvitatott végrendelet érvényességének vizsgálata előtt meg kell állapítani: az örökhagyó utáni hagyatéki vagyonban van-e olyan vagyontárgy, amely közös ágból származik, mivel a törvényes örökösök csak abban az esetben vitathatják el a végrendeletet, ha létezik olyan vagyontárgy, amely, végrendelet hiányában, őket illetné meg.*

*

Teljesen bizonyos, hogy még sok más példa is található a Vajdaság területén működő felsőbb bíróságok tevékenységéről, amelyek a magyar jog értelmezését világítják meg, de érthető okokból lehetetlen mindegyiket felsorolni. Két tény azonban nyilvánvaló: a) a magyar törvényeket alig érzékelhető változtatásokkal alkalmazták, a változások a magyar jogszabályok tisztázására és néha kiegészítésére irányultak, és b) a táblabírósági és a semmítőszéki bírák magas szintű jogismeretet és indokolásaik komoly tudást mutatnak.

Józsa László

AZ ÚJVIDÉKI ÜGYVÉDI KAMARA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A Szabadkai, a Szegedi és a Temesvári Ügyvédi Kamara, valamint értelemszerűen a Magyar Királyság területén alakult összes többi ügyvédi kamara korszakos jelentőségű szakmai szerveződés volt. A kamarai szerveződés jogszabályi hátterét, a jogszabályokban és a gyakorlati kamarai tevékenységben kialakított alapelveket az idő a mai napig sem haladta meg. Sem a társadalmak fejlődése, sem a rendszerváltások nem tudták kétségbe vonni azt, hogy minden civilizált jogrend kiegyensúlyozott működtetésének egyik alapfeltételét képezi az ügyvédség szakmai önállósága és függetlensége, ami csak a kamarai szerveződés kereteiben biztosítható. Így tehát fenntartások nélkül megállapítható, hogy a mai Vajdaság területét részben lefedő három egykori magyarországi kamara annak ellenére a folytonosság letéteményesévé vált, hogy a trianoni békeszerződés következményeként ezek a szervezetek 1920 őszén megszűntek működni ezen a területen.

A Szabadkai Ügyvédi Kamara működését nem egy önálló hatáskörben hozott hivatalos intézkedés (mint például egy közgyűlés döntése) szüntette meg, hanem az első világháborút követő impériumváltás egyik utolsó felvonásaként, nagyjából a bírói hatalomnak az új Szerb–Horvát–Szlovén Királyság bírói hatósága által történt átvételével egyidejűleg, a kamara tevékenysége is a lassú elmúlásra ítéltetett.

Az 1920. december 8-i törvényerejű rendelet az ügyvédi szervezet súlypontját Szabadkáról Újvidékre helyezi át, lévén, hogy ebben a városban állítják fel a táblabíróságot. Nem fér kétség ahhoz, hogy ennek a súlypontáthelyezésnek a hátterében az az államszervezési szándék és modell húzódott meg, hogy a jövő tekintetében mégiscsak bizonytalannak vélt, többségében nem az új államalkotó népek által lakott északi határvidékről minden intézményrendszert (így

az igazságszolgáltatásit, valamint az ahhoz csatolódó ügyvédségit is) az eddigi, hagyományos helyszínekről el kell mozdítani. Érdekes, hogy ezzel párhuzamosan alakult egy olyan kísérlet is, hogy éppen Szabadkán nyerjen teret az új államnyelv a jog területén. Míg az igazságszolgáltatási intézmények délebbre vonulnak, Szabadkán megnyílik a Belgrádi Jogi Kar kihelyezett tagozata.

Ebben az időben veszi kezdetét Újvidék gyorsított fejlesztése, az igazságügyi, az adminisztratív és a politikai intézményrendszer regionális központjává történő promoválása, aminek egyik jelentős állomása lesz a későbbiek során az is, hogy 1929-ben Újvidék lett a Jugoszláv Királyságban kialakított területi közigazgatási rendszer egyik legjelentősebb részének, a Dunai bánságnak a székhelye.

Az Újvidéki Ügyvédi Kamara 1921. március 3-án alakult meg. Fennállásának első éveiben működése alapvetően az ügyvédi rendtartásról szóló, 1874. évi XXXIV. (az 1887. évi XXVIII. törvénycikkel módosított) törvénycikkre támaszkodott, lévén, hogy az új államalakulat az ügyvédségről szóló első törvényét 1929-ben alkotta meg. Ez utóbbi törvény megerősítette az Újvidéki Ügyvédi Kamara helyét a Jugoszláv Királyság autonóm ügyvédi szervezeteinek rendszerében. Az újvidéki székhelyű kamara területi értelemben a Bácskában, a Bánságban és a Baranyában tevékenykedő ügyvédeket ölelte fel. Ezzel az elnevezéssel a kamara 1941 áprilisáig, Bácska és más délvidéki területek Magyarországhoz történt visszacsatolásáig tevékenykedett. Az arra a korszakra jellemző módon a kamara vezetésébe a nem államalkotó nemzetekhez tartozó kamarai tagok (elsősorban a magyarok) a kamara fennállásának egész ideje alatt nem kerültek be.

AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS IDEJÉN, VALAMINT A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN TEVÉKENYKEDŐ MAGYAR ÜGYVÉDEK

Az ügyvédi kamarai névjegyzékbe történt bejegyzési határozatok alapján, a Vajdasági Ügyvédi Kamara birtokában lévő anyakönyvek tanúsága szerint elmondható, hogy az 1918 és 1920 között zajlott impériumváltástól a második világháború végéig, pontosabban 1944 októberéig, a Délvidéken nagyszámú magyar ügyvéd tevékenykedett, amit jó megközelítéssel tükröz az alábbi névsor is.

Egy ilyen névsor elkészítése általában nem egy összetett feladat. Ebben az esetben azonban figyelemmel kellett lenni arra, hogy a Délvidék, azaz a mai Vajdaság, a lakosság nemzeti és vallási hovatartozása tekintetében, mind a történelmi Magyarországnak, mind az impériumváltás után megalakult Jugoszláviának a legvegyesebb összetételű régiója volt. Az egykori Monarchiában zajló névmagyarosításoktól kezdődően az új délszláv királyságban szorgalmazott névelszlávosításig számos olyan mozzanat, esemény, sőt, jogszabályi helyzet jelent meg, amely megnehezítette egy adott személy nemzetiségi/vallási hovatartozásának csupán valamely – nem állami anyakönyvi jellegű – névjegyzékben felvett személyneve alapján történő beazonosítását. Ez a helyzet a kamarai jegyzékekben szereplő személynevekkel is. Ezért az alábbi jegyzék összeállítása során figyelembe kellett venni mind az illető személynevét, mind az irodája székhelyét is. Nem mindegy ugyanis, ha egy németesen hangzó családi nevű, azonban már magyarosan hangzó keresztnevű, a 19. század utolsó vagy a 20. század legelső éveiben kamarai felvételt nyert kolléga tisztán német lakosságú helységben, vagy túlnyomórészt magyar többségű városban, vagy esetleg egy döntően szerb (szlovák, ruszin, ukrán, román, horvát/bunyevác) lakosságú településen praktizált. Ugyanilyen dilemmák merültek fel az impériumváltás utáni időszakban beiratkozott, de szemmel láthatóan erővel elszlávosított nevű ügyvédekkel kapcsolatban is, ahol a praktizálásuk színhelye szintén segítséget tudott nyújtani. A lista összeállítását tehát az a jó szándék vezérelte, hogy a lehető legpontosabban sikerüljön megoldani a fentiekből fakadó „névrejtélyeket".

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
BÁCSKA		
Észak-Bácska, Szabadka vonzáskörzete, a bácskai Tisza mentével együtt		
Szabadka		
Brenner József	n. a.	
Bün Ferenc	n. a.	Szül. Zenta, 1909. 01. 09. Diplomázott: Szeged, 1933. 06. 24. Ügyvédi vizsga: Budapest, 1943. 10. 11.
Józsa Lajos	n. a.	Szül. Bácsfeketehegy, 1915. 06. 13. Diplomázott: Zágráb, 1939. 03. 14.–1940. 05. 31. Ügyvédi vizsga: Budapest, 1944. 06. 12.
Kohn András	n. a.	
Losoncz Aurél	n. a.	Szül. Kanizsa, 1920. 12. 21. Diplomázott: Pécs, 1942. 09. 30. Ügyvédi vizsga: Belgrád, 1950. 09. 06.
Singer Simon	n. a.	
Szepesi István	n. a.	Szül. Topolya, 1914. 05. 26. Diplomázott: Zágráb, 1938. 01. 31. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1940. 03. 20.
Szilasi Fülöp	n. a.	
Geréb Mihály	1882. 07. 02.	
Rassner Lajos	1883. 03. 09.	Fegyelmi ügy miatt eltiltották az ügyvédség gyakorlásától 1921-ben
Bán Lajos	1887. 04. 20.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Veress Emil	1888. 05. 15.	
Janiga János	1889. 02. 15.	
Veress Samu	1891. 11. 18.	
Majoros Adolf	1898. 02. 08.	
Guttmann József	1903. 12. 12.	
Székely Zoltán	1904. 03. 29.	A II. világháború alatt vesztette életét
Torday Izidor	1904. 10. 22.	
Veréb Gyula	1905. 03. 31.	
Székely Áron	1905. 07. 02.	
Lánczi Bódog	1906. 05. 28.	
Varga György	1906. 09. 28.	1922-ben halt meg
Winkler Elemér	1907. 01. 03.	1922-ben Magyarországra költözött
Kiss József	1907. 01. 31.	
Vass Antal	1907. 03. 26.	A II. világháború alatt vesztette életét
Frigyes Salamon	1907. 06. 07.	
Dohány Sándor	1908. 05. 16.	A II. világháború alatt vesztette életét
Bárdos Izsó	1909. 10. 07.	
Boschán Samu	1910. 06. 16.	A II. világháború alatt vesztette életét
Hirth Ferenc	1910. 07. 18.	
Kellert Benő	1910. 09. 03.	
Szilasi Ödön	1910. 10. 21.	A II. világháború alatt vesztette életét
Kunetz Béla	1911. 11. 02.	
Mérey Jenő	1912. 02. 22.	
Havas Manó Emil	1912. 07. 05.	
Pataki Antal	1912. 09. 20.	
Békeffy György	1912. 10. 16.	
Loránt Zoltán	1912. 10. 30.	
Ruby Gyula	1913. 01. 31.	
Willmein Jenő	1913. 03. 14.	A II. világháború alatt vesztette életét
Nagy Béla	1913. 05. 15.	1922-ben Magyarországra költözött
Nagy Ödön	1913. 11. 04.	
Bíró Andor	1915. 10. 24.	A II. világháború alatt vesztette életét

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Singer Béla	1916. 07. 16.	Szül. Szabadka, 1890. 08. 08. Diplomázott: Kolozsvár, 1912. 10. 31. Ügyvédi vizsga: Marosvásárhely, 1916. 06. 29.
Löbl Marcell	1919. 03. 18.	
Bíró Rudolf	1919. 06. 12.	
György Imre	1919. 10. 13.	A II. világháború alatt vesztette életét
Kalmár Elemér	1919. 11. 10.	
Csányi Tibor	1925. 10. 21.	
Bakule Géza	1926. 12. 20.	
Schwarz Lajos	1927. 01. 11.	
Pertz Károly	1927. 02. 21.	
Bartha Ádám	1927. 05. 09.	
Kovács Károly	1927. 10. 08.	
Tisza András	1928. 07. 12.	
Klein Ernő	1930. 06. 11.	A II. világháború alatt vesztette életét
Papp Lajos	1932. 05. 07.	
Kiszel Ferenc	1932. 11. 07.	Bíró volt
Klein György	1933. 07. 08.	A II. világháború alatt vesztette életét
Perl Sándor	1933. 08. 02.	
Schwitzer László	1934. 06. 07.	
Donáth Ákos	1934. 06. 22.	
Taubert A. Gusztáv	1934. 08. 03.	Szül. Szabadka, 1906. 05. 22. Diplomázott: Szabadka, 1928. 06. 30. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1934. 06. 22.
Sommer Károly	1935. 09. 13.	1944-ben a partizánhatóságok népellenségnek nyilvánították
Klein Tibor	1935. 11. 15.	Szül. Szabadka, 1904. 04. 06. Diplomázott: Zágráb, 1928. november. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1935. 11. 07.
Stern Tibor	1935. 11. 21.	A II. világháború alatt vesztette életét
Singler Miklós	1935. 12. 31.	
Sonnenberg Zoltán	1936. 08. 02.	A II. világháború alatt vesztette életét
Szöllősy József	1937. 03. 06.	Elhagyta az országot 1945-ben
Siflis Imre	1937. 06. 26.	Elhagyta az országot 1945-ben

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Spitzer Ferenc	1938. 05. 20.	A II. világháború alatt vesztette életét
Földes János	1939. 06. 28.	A II. világháború alatt vesztette életét
Krischaber Tibor	1939. 09. 02.	A II. világháború alatt vesztette életét
Pressburger József	1940. 01. 01.	A II. világháború alatt vesztette életét
Richter Géza	1940. 04. 22.	Elhagyta az országot 1945-ben
Ladány László	1940. 07. 23.	A II. világháború alatt vesztette életét
Hollenger Károly	1940. 11. 01.	A II. világháború alatt vesztette életét
Sallay László	1940. 11. 05.	Szül. Zimony, 1911. 03. 26. Diplomázott: Zágráb, 1934. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1940
Tóbi Kálmán	1940. 11. 15.	Elhagyta az országot 1945-ben
Fischer János	1941. 01. 30.	A II. világháború alatt vesztette életét
Csantavér		
Békeffy Károly	1886. 12. 31.	
Ozsvár Vilmos	1909. 08. 23.	
Utasi Ferenc	1938. 06. 23.	Elhagyta az országot 1945-ben
Emmich János	1941. 04. 01.	Szül. Szabadka, 1905. 06. 17. Diplomázott: Szabadka, 1931. 10. 26. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1936. 03. 28.
Topolya		
Cziráky Gábor	1886. 03. 05.	1923-ban meghalt
Frank Károly	1895. 03. 21.	
Décsy József	1904. 02. 06.	
Szalczer Jenő	1912. 03. 11.	
Hosch Kázmér	1920. 05. 06.	
Lusztig Zoltán	1925. 03. 24.	
Beck Jenő	1927. 02. 28.	
Müller Sándor	1928. 08. 01.	Kiköltözött Izraelbe
Debreczeni Aladár	1929. 12. 09.	Szül. Borcsa, 1904. 02. 01. Diplomázott: Belgrád, 1924 és Szeged, 1926. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1929.
Frank Miklós	1930. 03. 08.	A II. világháború alatt vesztette életét
Pummer Sándor	1938. 05. 23.	Elhagyta az országot 1945-ben
Kinkó István	1938. 08. 12.	Szül. Bajsa, 1906. 04. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1936.

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Czabafy János	1940. 07. 04.	Elhagyta az országot 1944-ben
Bácskossuthfalva		
Gernács József	1936. 03. 23.	
Rácz Jenő	1940. 06. 10.	Elhagyta az országot 1945-ben
Kishegyes		
Kis József	1910. 03. 24.	
Garai Zoltán	1958. 04. 01.	Szül. Szabadka, 1916. 07. 05. Diplomázott: Szabadka, 1939. Ügyvédi vizsga: Budapest, 1941. 07. 13.
Horgos		
Reeb Kálmán	n. a.	1922-ben Magyarországra költözött
Rekeczki József	n. a.	Szül. Magyarkanizsa, 1912. 07. 23. Diplomázott: Szabadka, 1939. Ügyvédi vizsga: Budapest, 1944
Magyarkanizsa		
Török Andor	1889. 10. 23.	
Sóti Imre	1902. 09. 22.	
Bata Péter	1910. 01. 27.	1945-ben elhagyta az országot
Losonc Ede	1935. 01. 10.	Szül. Magyarkanizsa, 1896. 10. 09. Diplomázott: Szeged, 1929. 01. 17.–1930. 04. 05. Ügyvédi vizsga: 1934. 11. 07.
Friedmann Alfréd	1935. 01. 11.	
Nagy Péter	1935. 07. 05.	
Zenta		
Balázs Zoltán	n. a.	
Huszágh Nándor	n. a.	
Spitzer Mór	n. a.	
Bíró Károly	1892. 07. 16.	
Löbl Nándor	1895. 02. 16.	
Rottmann Árpád	1896. 10. 24.	Kérelme alapján törölték a kamarából
Brichta Nándor	1903. 07. 06.	
Sóti Ádám	1905. 06. 24.	
Salamon Imre	1907. 02. 22.	
Holló Dénes	1909. 07. 29.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Vígh Károly	1910. 10. 20.	
Horváth Ferenc	1912. 01. 19.	
Sík Béla	1913. 07. 18.	
Ferenci Antal	1913. 11. 04.	
Balázs Jenő	1918. 01. 08.	
Boschán Sándor	1919. 01. 03.	
Barsi Ferenc	1920. 06. 06.	
Keceli-Mészáros Ferenc	1920. 11. 03.	Szül. Zenta, 1891. 01. 28. Kolozsváron fejezte be az egyetemet, 1914. 03. 20, Budapesten ügyvédi vizsgát tett, 1920. 10. 25.
Répás Ferdinánd	1922. 02. 01.	
Aradszki János	1922. 06. 01.	Szül. Ada, 1892. 09. 19. Diplomázott: Kolozsvár, 1917. 05. 19. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1922. 03. 27.
Bognár Sándor	1924. 12. 31.	
Dénes József	1925. 11. 27.	
Goldstein Jenő	1930. 07. 09.	
Schuler István	1935. 03. 20.	A II. világháború alatt vesztette életét
Kuti Zoltán	1936. 09. 25.	Elhagyta az országot 1945-ben
Deutsch János	1936. 12. 31.	
Hirschl Sándor	1936. 12. 31.	Kiköltözött Izraelbe 1949-ben
Hubert András	1938. 01. 06.	A II. világháború alatt vesztette életét
Kopasz István	1938. 01. 06.	
Czabafy Sándor	1938. 01. 25.	
Edelényi Miklós	1938. 10. 18.	
Slezinger Viktor	1940. 03. 21.	
Ada		
Szőcs Kálmán	n. a.	Szül. Zenta, 1911. 02. 24. Diplomázott: Szabadka, 1936. 02. 28. Ügyvédi vizsga: Budapest, 1942. 09. 14.
Balanyi Sándor	1895. 05. 18.	
Holló Oszkár	1910. 07. 22.	A II. világháború alatt vesztette életét
Wolf Béla	1912. 01. 05.	
Király Károly	1913. 06. 19.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Mohol		
Schwarz Ferenc	n. a.	
Haan Gyula	1911. 01. 11.	
Kemény Ferenc	1936. 12. 31.	A II. világháború alatt vesztette életét
Fischer György	1934. 12. 06.	
Dél-Bácska, Újvidék vonzáskörzete		
Újvidék		
Dezső Tibor	n. a.	
Tangl Zoltán	n. a.	Szül. Nagykikinda, 1913. 02. 20. Diplomázott: Szabadka, 1940
Szlezák Lajos	1896. 07. 24.	
Bruck Benő	1897. 07. 06.	
Kovács Bódog	1897. 10. 08.	
Freing Ede	1901. 01. 12.	
Vermes Jenő	1902. 04. 04.	
Endressy Mihály	1904. 03. 11.	
Székely Géza	1905. 04. 08.	
Balázs Ignácz	1906. 06. 07.	
Elsleger Rezső	1907. 07. 02.	
Eidenmüller Elemér	1907. 11. 11.	
Maros Károly	1908. 07. 14.	
Bruck Géza	1909. 01. 14.	
Vermes Imre	1910. 03. 08.	
Rösch Ferenc	1911. 07. 01.	
Moór Sándor	1912. 07. 30.	
Kerekes István	1913. 09. 05.	
Szlezák Rudolf	1913. 09. 07.	1945-ben elhagyja az irodáját
Klein Rudolf	1925. 03. 03.	
Mazák Mátyás	1926. 05. 22.	
Lampel Béla	1926. 06. 01.	
Körösy Dezső	1927. 09. 30.	Az újvidéki razziában vesztette életét
Rózsa Maxim	1928. 05. 31.	
Demeter Tibor	1933. 05. 01.	A II. világháború alatt vesztette életét

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Nagy Iván	1934. 12. 04.	Háborús bűnösnek nyilvánították 1945-ben
Hollenger Pál	1936. 12. 28.	Kiköltözött Palesztinába
Klein Aladár	1937. 09. 08.	A razziában vesztette életét
Schultész Ferenc	1938. 02. 15.	Elhagyta az országot 1945-ben
Königstätter Emil	1938. 09. 01.	A razziában halt meg
Léh Tibor	1939. 01. 01.	Háborús bűnösnek nyilvánították 1945-ben
Dömötör Imre	1939. 07. 01.	Kiköltözött Palesztinába
Tibor György	1940. 01. 12.	A razziában halt meg
Kaiser Tibor	1940. 08. 23.	Kiköltözött Izraelbe 1949-ben
Mojzes László	1941. 01. 30.	Kiköltözött Izraelbe 1949-ben
Wiegenfeld Richárd	1941. 02. 10.	A II. világháború alatt vesztette életét
Faragó György	1941. 03. 18.	A II. világháború alatt vesztette életét
Fischl Tibor	1941. 04. 01.	A II. világháború alatt vesztette életét
Óbecse		
Gráber László	n. a.	
Sztári Antal	n. a.	
Galambos Pál	1888. 04. 30.	
Székely Ignác	1893. 12. 30.	
Nagy Sándor	1905. 01. 11.	
Faragó Jenő	1907. 08. 12.	
Balassa Pál	1910. 01. 04.	
Havas Lajos	1913. 11. 20.	
Draskóczy Eduard	1919. 03. 10.	
Galambos Ferenc	1926. 04. 27.	
Buzogány Mátyás	1931. 05. 01.	A II. világháború után bíró
Péterréve		
Sáfrány István	1926. 01. 16.	
Horváth Béla	1936. 08. 12.	A II. világháború alatt vesztette életét
Hajdu József	1939. 01. 13.	Elhagyta az országot 1944-ben
Csúrog		
Sáfrán László	1927. 01. 13.	
Lőwy Gyula	1913. 10. 29.	
Hajnal Mihály	1914. 11. 28.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Temerin		
Weiss Jenő	1894. 03. 16.	
Kozich Elemér	1902. 08. 25.	
Fehér Mihály	1925. 02. 07.	
Titel		
Abonyi Leopold	1901. 12. 31.	
Szenttamás		
Major Oszkár	1925. 01. 17.	
Kúla		
Horváth Imre	n. a.	
Schneider Károly	1882. 06. 10.	
Székely József	1911. 02. 16.	
Sík Károly	1912. 04. 27.	
Fahmler Gusztáv	1914. 05. 05.	
Kúlai Lederer Tibor	1926. 01. 28.	
Lányi Alfréd	1939. 08. 28.	Elhagyta az országot 1945-ben
Palánka		
Vermes Jenő	1910. 03. 08.	
Bunda Róbert	1910. 07. 25.	
Zombor vonzáskörzete és Nyugat-Bácska		
Zombor		
Strasser Lajos	1876. 11. 21.	
Paul Kálmán	1884. 03. 08.	
Trurszki Zsigmond	1890. 07. 30.	
Mayer Nándor	1893. 12. 19.	
Guttmann Zsigmond	1895. 07. 04.	
Zátonyi Dezső	1904. 11. 12.	
Turányi Zsigmond	1905. 12. 15.	
Pál Rudolf	1906. 03. 27.	
Rátf András	1907. 03. 06.	
Henneberg Géza	1907. 04. 04.	
Róna Gyula	1908. 10. 17.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Kúlai Lederer Dezső	1910. 05. 08.	
Bruck József	1912. 10. 10.	
Schmidt Konrad	1914. 07. 13.	
Palásthy Ödön	1915. 09. 04.	
Gauder Ferenc	1915. 11. 13.	
Deák Leó	1917. 07. 08.	A partizánhatóságok háborús bűnösnek nyilvánították és kivégezték
Arató Andor	1918. 12. 20.	
Hoffmann János	1921. 05. 03.	
Pál István	1924. 03. 19.	
Mayer Jenő	1925. 10. 28.	
Tóth József	1926. 01. 11.	
Nagy Béla	1926. 01. 12.	
Horváth Mór	1926. 01. 16.	
Mayer Nándor	1926. 05. 25.	
Inotai Géza	1935. 09. 07.	
Récsey László	1936. 07. 20.	Szül. Apatin, 1905. 08. 29. Diplomázott: Zágráb, 1931. 06. 17. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1935. 06. 22.
Deák Imre	1939. 01. 01.	Elhagyta az országot 1945-ben
Rautsch Károly	1940. 01. 15.	A II. világháború alatt vesztette életét
Pál Sándor	1940. 09. 19.	Szül. Zombor, 1910. 06. 11. Diplomázott: Szabadka, 1934. 02. 14. és Szeged, 1937. 10. 15. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1939. 03. 02.
Kunak János	1941. 03. 26.	
Regőce/Zombor		
Krisztián Ádám	n. a.	
Apatin		
Grebes Lajos	1887. 10. 31.	
Récsey János	1903. 02. 10.	
Telegdi Sándor	1907. 01. 03.	
Schmaus Dezső	1913. 11. 07.	
Hódság		
Szabó József	1888. 11. 15.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Trischler Aladár	1908. 01. 30.	
Jánosi Károly	1926. 01. 11.	
BÁNSÁG		
Közép-Bánság, Nagybecskerek vonzáskörzete, a bánsági Tisza mente déli részével együtt		
Nagybecskerek		
Borsodi Lajos	n. a.	1941-ben a német megszállók megölték
Gyenes Viktor	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Kardos Sámuel	n. a.	1928-ban halt meg
Kartál Árpád	n. a.	1941-ben a német megszállók megölték
Várady Imre	n. a.	1946. 08. 14-én törlik az ügyvédi kamara névsorából
Várady József	n. a.	Szül. Nagybecskerek, 1912. 01. 16. Diplomázott: Zágráb, 1934. 12. 22. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1940. 03. 13.
Végh Lajos	n. a.	
Winter Lajos	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Elemér Gyula	1925. 07. 22.	
Grandschsatz Jenő	1927. 09. 22.	
Podgradszky József	1928. 05. 03.	
Sejteri Nikola	1928. 05. 11.	
Králik József	1931. 05. 09.	
Zádor András	1937. 06. 05.	A II. világháború után bíró
Bancsák Dezső	1938. 05. 21.	
Heklai Pál	1940. 05. 01.	
Borsodi Ferenc	1940. 05. 28.	A II. világháború alatt vesztette életét
Törökbecse		
Bácsmegyei Elek	n. a.	
Istvánffy István	n. a.	Meghalt 1924-ben
Kánitz Dezső	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Szamek Gusztáv		Kiköltözött Amerikába 1924-ben
Patai Béla	1931. 10. 03.	Nyugalmazott bíró
Magyarcsernye		
Kovács Laus	1923. 05. 29.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Karlova		
Ziller Lajos	n. a.	
Dohány Gyula	n. a.	
Perlasz		
Török Arnold	n. a.	
Észak-Bánság, Kikinda vonzáskörzete, a bánsági Tisza mente északi részével együtt		
Nagykikinda		
Pintér Jakab	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Turk Marcell	n. a.	Elköltözött Magyarországra
Váró Ignác	n. a.	Külföldre költözött
Zsíros Laus	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Fenyő Sándor	1922. 12. 08.	
László Dezső	1924. 10. 25.	
Böhm Zoltán	1925. 10. 08.	
Erős László	1927. 07. 22.	
Hadik József	1930. 10. 11.	
Brieler Ernest	1939. 10. 27.	A II. világháború alatt vesztette életét
Ehrling Károly	1940. 04. 06.	A II. világháború alatt vesztette életét
Törökkanizsa		
Perényi Lajos	n. a.	
Kovács Árpád	1911. 01. 03.	A II. világháború alatt vesztette életét
Habram Péter	1931. 01. 17.	Szül. Zenta, 1895. 10. 18. Diplomázott: Szeged, 1923. 06. 06. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1930. 12. 30.
Bodnár Mihály	1933. 06. 09.	Marosvásárhelyen tett ügyvédi vizsgát 1905. 11. 04-én
Dél-Bánság, Pancsova vonzáskörzete		
Pancsova		
Bartos Miklós	n. a.	1944-ben eltűnt
Kiss Mór	n. a.	1925-ben törölték a kamara névsorából
Lotz Ákos	n. a.	
Kiss György	1913.	
Szabadkai József	1921.	

Név	A bejegyzés kelte	A kamarai nyilvántartásban szereplő megjegyzés
Farkas L. Ferenc	1929. 08. 17.	
Darvas Dezső	1934. 07. 21.	
Scheberle Jenő	1938. 05. 05.	Szül. Jabuka, 1905. 07. 04. Diplomázott: Belgrád, 1933. 03. 17. Ügyvédi vizsga: Újvidék, 1937. 07. 02.
Ferencz László	1941. 01. 01.	Kiköltözött Izraelbe 1949-ben
Torontálvásárhely		
Horovicz Dezső	1925. 12. 19.	
Alibunár		
Korsós Tibor	n. a.	
Korsós Lajos	1924. 11. 05.	
Kevevára		
Abonyi Henrich	n. a.	A II. világháború alatt vesztette életét
Levin Géza	1926. 03. 19.	
Versec		
Kerpel Zsigmond	n. a.	
Mentzer Aladár	n. a.	
Kerpel Gusztáv	1930. 04. 14.	
Fehértemplom		
Kozma Imre	1918	
Sarnya Endre	1922. 10. 04.	
Bartlik Dezső	1923. 12. 22.	
Szladky Rudolf	1925. 05. 26.	
Károlyfalva (Banatski Karlovac)		
Kárpáthy Kálmán	1927. 10. 29.	

Hozzá kell tenni még azt is, hogy a *Megjegyzés* rovatban szereplő szövegek, eredetüket, tartalmukat, jelentőségüket, adott esetben politikai üzenetüket tekintve, pont olyan vegyesek, mint amilyen összetett volt az elmúlt közel másfél évszád történelme. Megjegyzés csak a bejegyzett ügyvédek egy kisebb hányadánál szerepel, amiből az a következtetés vonható le, hogy a kamarában az elmúlt évtizedek során nem létezett konzisztens szabályozása és gyakorlata annak, hogy mikor és milyen tények, illetve körülmények kerüljenek rögzítésre az említett rovatban.

Így például a bejegyzett ügyvédek egy töredékénél szerepelnek csak adatok születésük helyéről, idejéről, tanulmányaikról és diplomázásuk, valamint ügyvédi vizsgájuk időpontjáról. Szűkszavú bejegyzések utalnak a második világégés során megélt sorsokra, tragédiákra. „A II. világháború alatt vesztette életét" jellegű bejegyzések jelennek meg az olyan személyeknél is, akik a Bánság közvetlen német megszállása során vesztették életüket (ilyen esetekben előfordul az „1941-ben a német megszállók megölték" tartalmú megjegyzés is), valamint az olyanoknál is, akik a magyarországi holokauszt áldozataivá váltak. A sommás megjegyzések között tetten érhető a második világháború utáni új, partizánhatóságok politikai vérbosszúja is, amikor a két háború közötti időszak két prominens ügyvédjének, a zombori Deák Leónak és az újvidéki Nagy Ivánnak a neve mellett az olvasható, hogy „A partizán hatóságok háborús bűnösnek nyilvánították és kivégezték", illetve „Háborús bűnösnek nyilvánították 1945-ben".

Szakállas Zsolt

A JOGREND ALAKULÁSA BÁCSKÁBAN 1941 ÉS 1944 KÖZÖTT

1. BEVEZETŐ

A Magyar Királyság kormányzója és a Jugoszláv Királyság királyi régensei 1940 decemberében barátsági szerződést kötöttek. A szerződés 1. §-a megállapítja, hogy a szerződő országok között „állandó béke és örökös barátság fog fennállni".[1] A becikkelyezés után a kihirdetésre 1941. február 28-án került sor. Az ilyen „őszinte akarat" típusú kinyilvánítások nem jellemzők az akkori nemzetközi politikai viszonyokra, hiszen a nemzetközi politikai színtéren – a múlt század harmincas éveinek második felében – Németország már nagy teret hódított, és a gyakorlatban is kifejtette háborús aspirációit.

Magyarország elsősorban, gróf Teleki Pál miniszterelnöknek köszönhetően, külpolitikai eszközökkel igyekezett orvosolni a trianoni békeszerződés által keletkezett sérelmeket, azonban a Jugoszláviával szemben végrehajtott, s egyben utolsó területi revízió már Teleki egész külpolitikai elgondolásának összeomlását jelentette. Teleki személyesen is olyan dilemma elé került, amit feloldani nem tudott.[2]

1 1941. évi II. törvénycikk a Belgrádban 1940. évi december hó 12-én kelt magyar–jugoszláv barátsági szerződés becikkelyezéséről, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94100002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221941%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D (Letöltés ideje: 2019. október 10.).

2 A. Sajti Enikő, *Nemzettudat, jugoszlavizmus, magyarság,* Szegedi Nyomda, Szeged, 1991, 105.

Öngyilkossága,[3] amit intelemnek szánt, nem akadályozta meg a magyar katonai alakulatokat, hogy 1941. április 11-én, veszteségek árán, bevonuljanak Bácskába és Baranyába. A magyar politikum a nevesített nemzetközi szerződés mellőzését azzal magyarázta, hogy a Jugoszláv Királyság megszűnt létezni. A mai Bánátot a német hadsereg szállta meg, és az előzetes ígéretek ellenére is ebben az időszakban közigazgatásilag szintén a német megszállás alatt álló Szerbiához tartozott.[4]

A Délvidék fogalmának meghatározása a történelem folyamán gyakran változott. Jelen munka szempontjából az úgynevezett „szűkebb Délvidék" a jelentős. A „szűkebb Délvidék" fogalma alatt a Vajdaság[5] azon részét értjük, melyet 1941-ben a magyar anyaországhoz visszacsatoltak. Hitler ugyanis nem az egész Vajdaságot csatolta Magyarországhoz, ehelyett a tartományt kettévágta, a nyugati részét Magyarország kapta meg, míg a keletit – amely korábban a Bánság részét képezte – német katonai közigazgatás alá helyezte.[6] Manapság sokan a Délvidék fogalma alatt Vajdaság Autonóm Tartomány területét értik.

A második világháború idején hozott magyar jogszabályok a „szűkebb Délvidékre" vonatkoztak, amely magába foglalta Baranya vármegye, Vas vármegye, Csongrád vármegye, Zala vármegye, valamint Bács-Bodrog vármegye kibővített területét.

A tanulmány célja az, hogy áttekintse a magyar állam intézményeinek újjáélesztését, a magyar polgári jogrend kiterjesztését a valamikori Bács-Bodrog vármegyéhez tartozó Bácskában, a trianoni határok között, az 1941-től 1944-ig terjedő időszakban, röviden bemutatva az itt tevékenykedő nevesebb jogászokat, akik közéleti szerepeket is betöltöttek.

2. A MAGYAR POLGÁRI KÖZIGAZGATÁS ÉS JOGREND FELÁLLÁSA

A katonai közigazgatás ideje Bácskában és Baranyában 1941. április 11-étől augusztus 15-éig tartott.[7] Már a katonai közigazgatás ideje alatt megkezdődött a magyar állam közigazgatási, bírósági rendszerének kiépítése, amely alaki szempontból az 1941. december végén visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához történő visszacsatolásáról és az ország egyesítéséről szóló, 1941. évi XX. törvénycikk[8] kihirdetésével fejeződött be. Ez a törvény a deklaratív jellegén kívül, amely a nemzetrészek újraegyesítését hirdeti, konkrétumokban is rendelkezik, így a 2. § meghatározza, hogy a „Délvidékről legfeljebb 26 meghívott országgyűlési képviselő kerülhet az országgyűlés képviselőházába, a felsőházba pedig, a minisztériumi felterjesztésre, négy felsőházi tag nevezhető ki."[9] Az állampolgársággal kapcsolatos dolgokat is a nevesített törvény 4. §-a szabályozza, mégpedig úgy, hogy kimondja: azok a személyek, akik 1922. július 26-áig magyar állampolgárok voltak, külön hatósági intézkedés nélkül visszaszerzik magyar állampolgárságukat, amennyiben az 1931. június 1-je és az 1941. június 1-je közötti idő alatt állandóan a visszacsatolt délvidéki területeken laktak. Ez vonatkozik gyermekeikre is, akik már nem magyar állampolgárként születtek. Külön figyelmet érdemel az a bekezdés, amely felhatalmazza a belügyminisztert, hogy megfossza – az 1941. április 11-étől kezdődő ötéves időszakban – magyar állampolgárságától azt a személyt, aki „az elszakítottság ideje alatt ellenséges magatartásával a magyar nemzet érdekei ellen súlyosan vétett".[10] Ez a rendelkezés komoly és felelősségteljes felhatalmazásokat adott a belügyminiszternek, aki, úgymond, szabadon mérlegelhette, hogy mely esetekben vonják meg az állampolgárságot a nemkívánatos személyektől. Fontos megemlíteni, hogy a törvény lehetővé tette a minisztériumoknak, hogy a minél sikeresebb integráció érdekében saját hatáskörükben törvényerejű rendeleteket is hozhassanak, amelyeket a későbbiek folyamán, a kibocsátásától számított hat hónapon belül az Országgyűlésnek is be kellett mutatni.[11] A törvény jóváhagyja a Délvidékkel kapcsolatban addig meghozott rendeleteket is. A 10. § kimondja, hogy „mindaddig, amíg a törvényhozás, vagy a jelen törvényben kapott felhatalmazás alapján a minisztérium másként nem rendelkezik, a jelen törvénnyel visszacsatolt területen a jelen törvény életbelépésének napján érvényben volt

3 Gróf Teleki Pál öngyilkosságát a nemzetközi jog és politika egyik utolsó olyan cselekedetének tartják, amikor egy államférfi – többek között – szavahihetőségének elvesztése miatt saját életének vetett véget. L. részletesebben: Jeszenszky Géza, *Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában*, 1848-tól 1945-ig, Külügyi Szemle (a Magyar Külügyi Intézet folyóirata), 2014 (13. évf.), Budapest, 165. o.

4 A. Sajti Enikő, *Bűntudat és győztes fölény: Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*, Szegedi Tudományegyetem, Történettudományi Doktori Iskola, 2010, 76. o.

5 A Vajdaság fogalma ebben az esetben Baranyát is magába foglalja.

6 Gulyás László, *A Délvidék története*, 2. kötet, A török kiűzésétől Trianonig 1683–1920, Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2012, 56. o.

7 Sajti, i. m. 2010, 79. o.

8 1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához való visszacsatolásáról és az országgal való egyesítéséről, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny? docid=94100020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221941%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D (Letöltés ideje: 2019. október 10.).

9 A választások kiírásáig meghívásos alapon „pótolták" a hiányzó képviselőket, mégpedig úgy, hogy az országgyűlési képviselőket a miniszterelnök felterjesztésére az Országgyűlés mindkét háza hívta meg, a felsőházba pedig a kormányzó nevezte ki az új tagokat a minisztérium javaslatára.

10 L. Az 1941. évi XX. törvény 4. §-ának 6. bekezdését.

11 L. Az 1941. évi XX. törvény 8. §-át.

jogszabályok maradnak hatályban, kivéve azokat, amelyek az állami főhatalom változása következtében – a dolog természeténél fogva – nem alkalmazhatók".[12]

A Szerb–Horvát–Szlovén, valamint a Jugoszláv Királyság több nemzetből és több állam valamikori területéből tevődött össze, és fennállása alatt nem sikerült teljes egészében egységesíteni az ország jogrendjét, különféle jogszabályok voltak érvényben a királyság egyes részein. Leszögezhetjük, hogy a magyar (polgári) jog folytonossága fennállt az 1920-as év után is, kivéve a valamikori határőrvidéket (a bácskai része: Titel, Zsablya), ahol az osztrák jog volt az irányadó.[13]

A magyar hatóságok, különösen a királyi kormány, nagy számban bocsátott ki rendeleteket, amelyekkel a visszacsatolt területekre igyekezett kiterjeszteni a magyar jogrendet. Amint a fent idézett törvény paragrafusaiból kiviláglik, egyes rendeleteket még a katonai közigazgatás alatt hoztak meg. Így az 1941. évben kilencvenegy rendelet vonatkozik Bácskára is, az 1942. évben pedig negyvenhárom rendelet tárgyát képezte – többek között – Bácska integrálása a magyar jogrendbe.[14] A rendeletek a közélet, a gazdaság és a jog szerteágazó területeit fedték le, kezdve a vasúti üzletszabályoktól, a váltókról és a fizetési forgalomról szóló szabályozásról, a postai forgalomról, a biztosítási szerződésekről, a pénzintézetekről, a szövetkezeti jog szabályairól, az értékpapírok forgalmáról, a földbirtokrendezésről, a közigazgatásról, az igazságügy szervezeti rendelkezéseiről, a peres és nem peres eljárások szabályozásáról, a polgári büntetőbíráskodás működésének megkezdéséről, a királyi bíróságok és ügyészségek működéséről, statisztikai adatok vezetéséről, a pénzügyi közigazgatásról, a vadászatról, az orvosi kamarákról és közegészségügyről, az anyakönyvekről, a rendőrkapitányságok szervezéséről, a társadalombiztosításról, a gyógyszeripari tevékenységről, a fűszerpaprika értékesítéséről, az erdészetről, a kőolajszármazékokról, az iparfelügyelői kerület felállításáról, a cukor és petróleum, a tűzifa, a mosószappan nagykereskedői körzetek megalapításáról, a volt nyugalmazott közszolgálati alkalmazottak átmeneti járandóságainak utalványozásáról, a kender szállításának szabályozásáról, a gazdátlan ingóságok őrizetbe vételéről, a sajtókamaráról, a mezőgazdasági bizottságok megalakításáról, a fuvarozóvállalatokról, az időszakos lapok és hírlapok, továbbá újságok megjelentetéséről, a vásártartás szabályairól, a közszolgálati állások szervezéséről és betöltéséről, a személyi és családi jog egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetéséről, a betegsegélyző alapról, a vagyonátruházási illetékről, a gazdasági munkabérek megállapításáról, az iparban, a bányászatban és a kohászatban alkalmazottak legkisebb munkabéreinek megállapításáról, a gázgépkazán és gázkazánfűtői képesítésről, a Dunai bánság vagyonáról, a takarmány vetőmagvak és hüvelyes termények, baromfi, tojás, vágott sertés, szalonna, hát és olvasztott disznózsír forgalmazásáról, a tejiparról, a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról, ételfeleslegek beszolgáltatásáról, az adóhivatalok felállásáról, az igazgatói, tanári és tanítói álláshoz szükséges képesítésről, a biztosítási tevékenységről, az illetékekről és forgalmi adóról, a mértékügyi jogszabályokról, a hadirokkantak ellátásáról, a hajózási engedélyekről, a telekkönyvi forgalomról, a lelkészi illetményekről, az ipari és kereskedelmi kamarákról, a személyazonossági számról. A továbbiakban a közigazgatás és a bírósági rendszer szempontjából fontos rendeletek kerülnek röviden bemutatásra.

A Magyar Királyi Minisztérium 1941. évi 5.440 M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki terület közigazgatásáról[15] többnyire visszaállította a vármegyei közigazgatási rendszert. Bács-Bodrog vármegye[16] székhelye Zombor[17] lett, valamint Szabadka,[18] Zombor és Újvidék[19] szabad királyi törvényhatósági városi rangra emelkedett. Magyarkanizsa és Zenta városok a megyei jogú városok közé kerültek. A nevesített rendelet értelmében, az önkormányzati közigaz-

12 L. Az 1941. évi XX. törvény 10. §-át.

13 Drakić, dr Gordana, Odeljenje B. Kasacionog Suda u Novom Sadu (1920-1941) [A Semmítőszék Újvidéken székelő B Osztálya (1920–1941)], *Zbornik Radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* [Az Újvidéki Jogtudományi Kar Tanulmánygyűjteménye], 2/2013, 367. o.; Čulinović, F., *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka II.* [A jugoszláv országok állam- és jogtörténelme a XIX. és XX. században, II.), Zagreb, 1959, 311. o.

14 Az adatok a *Magyarországi Rendeletek Tára* elektronikus adatbázisból kerültek begyűjtésre, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_rendeletek_tara/ (Letöltés ideje: 2019. október 27.).

15 A m. kir. minisztérium 1941. évi 5.440 M. E. számú rendelete, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2147&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 10.).

16 Bács-Bodrog vármegye és Zombor városának, a későbbiekben pedig Újvidék városának főispánja dr. Deák Leó lett, aki 1888. január 14-én született Kúlán. Miután Budapesten elvégezte a közgazdasági főiskolát, a budapesti egyetem jogi fakultására iratkozott, itt jog- és államtudományi doktori oklevelet szerzett, valamint letette az ügyvédi vizsgát is. A Magyar Párt társelnökeként is tevékenykedett, és kiemelkedő kisebbségi politikus is volt. A művelődés terén is közéleti szerepet töltött be, többek között a *Kalangya* című szépirodalmi lap szellemi vezetője volt az impériumváltásig. L. részletesebben Hortobágyi Jenő, *Keresztény Magyar Közéleti Almanach,* Grafika Nyomdai Műintézet, Nagyvárad, 1944, 62. o., Sajti, i. m. 2010, 82. o.

17 Zombor városának polgármestere dr. Cserta Péter lett. L. részletesebben Kasaš, Aleksandar, *Mađari u Vojvodini 1941-1946* [Magyarok a Vajdaságban 1941–1946], Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, 1996, 32. o.

18 Szabadka városának főispánja dr. Reök Andor lett, aki azon ritka köztisztséget ellátó személyek közé tartozott, akik nem rendelkeztek jogi képesítéssel. L. részletesebben A. Sajti Enikő, *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés,* Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2016, 494. o.

19 A visszacsatolt Újvidék szabad királyi városának első főispánja az apatini földbirtokos, dr. Fernbach Péter volt. A budapesti egyetemen szerezte jogi doktorátusát, és ott ügyvédi vizsgát is tett. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 88. o. A város polgármestere pedig vitéz dr. Nagy Miklós lett.

gatási testületek szervei is kiegészítésre kerültek, így Bács-Bodrog vármegyében a törvényhatósági bizottságot[20] kétszázötven taggal, Szabadkán ötvenhat, Újvidéken ötvenhat, Zombor városában pedig ötvennégy taggal egészítették ki.[21] A rendes választások megtartásáig a tagokat a belügyminiszter nevezte ki a területükön élő lakosságból. A tisztviselői állomány kinevezése is megtörtént. A tisztviselők egy részét az ország más vidékeiről hozták a visszacsatolt területekre, azonban azok az állítások, amelyek szerint a helyi lakosság nagyon kis arányban lett képviseltetve, nem általánosítható, hiszen Szabadka polgármestere[22] időszaki jelentésében található statisztikai adatok szerint, amely az újonnan kinevezett szabadkai tisztviselők egy részének, a kétszázöt tisztviselő közül hetvenhatnak, a lakhelye szerinti megoszlást is tartalmazza, ötvenen szabadkai, illetve délvidéki illetőségűek voltak kinevezésük pillanatában.[23] A rendelet részletesen rendezi a tisztviselők fizetésének, előremenetelének, valamint más juttatásainak feltételeit is, valamint kitér a költségvetés összeállításának kötelezettségére is, már az 1942. évtől kezdve.[24] A nevesített rendelet kiterjeszti az országos érvényű közigazgatási jogszabályok hatályát Bácskára is, azonban egyes területekre továbbra is külön szabályozás vonatkozott, ezek pedig a pénzügyi közigazgatás, társadalombiztosítás, anyakönyvi közigazgatás, házasságkötési eljárás, földbirtok-politikai kérdések, az ingatlanforgalom, a halászati közigazgatás, a bányászati közigazgatás és az ipari tulajdon.[25]

Egy másik fontos rendelet a Magyar Királyi Minisztérium 1941. évi 5.470 M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezésekről.[26] Ez az előírás is – több fejezetből álló – törvényerejű rendelet, amely kiterjeszti a Magyar Királyság igazságügyi intézményeire vonatkozó jogszabályait – többek között – Bácskára is. Ennek következtében három királyi törvényszék került megalapításra, mégpedig Szabadkán, Újvidéken és Zomborban.[27] Ezek a törvényszékek ideiglenesen a Szegedi Királyi Ítélőtábla kerületéhez tartoztak. Az apatini, a hódsági, a kúlai és a zombori

[20] A törvényhatósági bizottság az önkormányzat legmagasabb szintje, egyfajta parlamentje.

[21] Rendelet, 6. §.

[22] Szabadka polgármestere dr. Völgyi János volt. Budapesten és Kolozsváron tanult jogot. Kolozsváron lett a jogtudományok doktora is. A Délvidék visszacsatolása után ő szervezte újjá a városi polgári közigazgatást. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 403. o.

[23] Sajti, i. m. 2010, 87. o.

[24] Rendelet, 22. §.

[25] Rendelet, 26. §.

[26] A m. kir. minisztérium 1941. évi 5.470. M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezésekről, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2162&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 25.).

[27] Rendelet, 2. §, 1. bekezdés.

királyi járásbíróságok a Zombori Királyi Törvényszékhez kerültek, az Óbecsén, Palánkán, Titelen, Újvidéken és Zsablyán megalapított járásbíróságok pedig az Újvidéki Királyi Törvényszék fennhatósága alá. A Topolyán, Zentán és Szabadkán megalapított királyi járásbíróságok viszonylatában a Szabadkai Királyi Törvényszék lett a fellebbviteli bíróság.[28] A királyi bíróságok felállását párhuzamosan, a dolgok rendje szerint, az ügyészségek felállítása is követte. Tevékenységüket 1941. augusztus 4-én kezdték meg. Érdekes megemlíteni, hogy a jogszabály – igaz, csak ideiglenesen, 1943. december 31-ig – lehetővé tette azon személyek kinevezését királyi ítélőbírói, illetve királyi ügyészi állásra, akik a jugoszláv jog értelmében 1941. április 11-én eleget tettek az ezen funkciókhoz megszabott képzettség tekintetében, illetve egyéb szükséges követelményeknek is megfeleltek.[29] Hasonló rendelkezés vonatkozott a fogalmazókra, az igazságügyi segédhivatalnokokra, a királyi végrehajtókra, valamint a letartóztató intézeti (országos büntetőintézeti és bírósági fogházi) tisztviselőkre is, akik úgyszintén, ha az egyéb követelményeknek eleget tettek, a jugoszláv jog szerint szerzett megfelelő képesítésükkel is munkába állhattak.

A királyi közjegyzőséget is újraalapították, mégpedig oly módon, hogy a Szegedi Közjegyzői Kamarához tartozott egy apatini, hódsági, óbecsei, palánkai, titeli, topolyai, kúlai és zsablyai közjegyző, valamint három újvidéki királyi közjegyző, két zombori királyi közjegyző, két zentai királyi közjegyző és két szabadkai közjegyző.[30] A későbbiekben a szabadkai királyi közjegyzők száma eggyel bővült, így három szabadkai közjegyző dolgozott, Topolyán, Óbecsén, Hódságon, Kúlán a közjegyzők száma egyről kettőre nőtt, Zentán csak a katonai közigazgatás alatt működő közjegyzőség idején volt három közjegyző, hasonlóképpen Újvidéken is a katonai közigazgatás alatt négy közjegyző volt kinevezve. A közjegyzők, helyetteseik, valamint a közjegyzői jelöltek esetében is hasonló szabályok voltak érvényben, mint a bíróknál, tehát a képesítést illetően megfelelő volt a jugoszláv jog szerinti képesítés is, amennyiben a jelölt eleget tett a további követelményeknek is. A munka mielőbbi megkezdése céljából a közjegyzői állásokat 1942. június 30-áig pályázat mellőzésével is be lehetett tölteni.[31]

Az ügyvédség is elengedhetetlen része az igazságszolgáltatásnak, így értelemszerűen az ügyvédi kamarák is a többi intézménnyel egyidejűleg felálltak. Az Újvidéki, a Szabadkai és a Zombori Királyi Törvényszék területével egybeeső ügyvédi kamarát alapítottak Újvidéken.[32] Az ügyvédek, illetve a helyettes ügyvédek képesítésére is hasonló rendelkezések vonatkoztak, mint a bírókéra, azonban az egyéb követelményeket a rendelet részletesebben határozza meg,

[28] Rendelet, 2. §, 2. bekezdés.

[29] Rendelet, 6. §.

[30] Rendelet, 12. §.

[31] Rendelet, 15. §.

[32] Rendelet, 16. §.

mint az előző esetekben, konkrétan kiemelve az Újvidéki Ügyvédi Kamara szerepét. Az Újvidéki Ügyvédi Kamara székhelyén egy nyolctagú felvételi bizottságot nevezett ki az igazságügyi miniszter, az ott lakó ügyvédek, valamint működő királyi ítélőbírók és ügyészek közül. A felvételi bizottság illetékessége kiterjedt valamennyi ügyvédre, aki az ügyvédi kamara megfelelő névjegyzékébe kívánt felvételt nyerni, aminek előfeltétele volt, hogy a bizottsághoz 1941. augusztus 31-éig írásbeli kérelmet nyújtson be.[33] A kérelem fontos részei a folyamodó személy személyi körülményeinek, korábbi magatartásának és a felvétel egyéb feltételeinek igazolására vonatkozó okiratok. A bizottság feladata az volt, hogy a kérelmeket részletesen átvizsgálja, és a javaslattal, valamint az iratok csatolásával felterjessze az igazságügyi miniszter elé, aki véglegesen döntött a felvételről, a névsort pedig a *Budapesti Közlöny*ben tették közzé.

A zsidó ügyvédek foglalkoztatása korlátozott volt az 1939. évi IV. törvénycikk 9. §-ában meghatározott rendelkezésekkel,[34] de olyan egyéneket sem lehetett felvenni az ügyvédi kamarába, akiknek magatartásán, illetve nemzeti vagy hivatásbeli tisztességén csorba esett. Ideiglenesen, amíg a kamarák fel nem álltak, ügyvédi tevékenységet azok az ügyvédek folytathattak, akik rendelkeztek magyar közigazgatási hatósági engedéllyel. Átmenetileg ügyvédi gyakorlatot folytathattak addig a napig, amíg az igazságügyi miniszter az ügyvédek névjegyzékébe felveendő ügyvédek névsorát a *Budapesti Közlöny*ben közzétette, azok az ügyvédek, akik 1941. április 11-e előtt egy konkrét ügyben igazolták meghatalmazásukat a bíróság vagy más eljáró hatóság előtt.[35] A rendelet, a Jugoszláv Királyság törvényei szerint, az 1941. április 11-éig szerzett jogászképesítést egyenrangúnak ismerte el a Magyarországon szerzett képzéssel, továbbá a bírói és ügyvédi vizsgához szükséges joggyakorlati időt is elismerte, pontosabban beleszámította a kötelező joggyakorlati időbe, azzal a kikötéssel, hogy legalább egy évet a joggyakorlati időből Magyarországon kellett eltölteni.[36] Azonban méltányossági okokra hivatkozva egyes esetekben ettől is eltekintettek.

A felállt igazságügyi és közigazgatási szervek működéséhez elengedhetetlen volt az eljárásjogi előírások meghatározása is. Ennek függvényében kihirdetésre került a magyar királyi minisztérium 1941. évi 5.480 M. E. számú rendelete, a visszafoglalt délvidéki területen a polgári peres eljárás és egyes nemperes eljárások szabályzásáról.[37] A királyi minisztérium rendelete szerint a visszafoglalt délvidéki területen a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikkben (Pp.) és az annak életbelépéséről szóló 1912. évi LIV. törvénycikkben szabályozott eljárásokban, a munkaügyi bíráskodásban, az okirat-megsemmisítési eljárásban, a kereskedelmi és váltóügyekben követendő nemperes eljárásban, a csődeljárásban, a csődön kívüli kényszeregyességi eljárásban, a pénzintézetek önkéntes felszámolásában, valamint a pénzintézeteknek és az érdekkörükbe tartozó vállalatoknak kényszerfelszámolásában, a kisajátítási (kártalanítási), a hagyatéki és végrehajtási eljárásban, továbbá a cégekre vonatkozó kereskedelmi cégjegyzék és azok vezetése tekintetében a magyar bíróságok működésének megkezdésével egyidejűen – amennyiben maga a rendelet másképpen nem rendelkezik – a magyar jog szabályai lépnek hatályba.[38] A földbirtok politikai jogszabályára, a váltók és a csekkek megsemmisítésére, vagy a különös jogszabályokban meghatározott és végrehajtási eljárásra vonatkozó adósvédelmi szabályokra a rendelet hatálya nem terjedt ki. Ebben a témakörben továbbra is az 1941. április 11-én hatályba lépő jogszabályok maradtak érvényben. Az összes olyan ügyet, amely a szóban forgó területen a jugoszláv bíróság vagy a katonai közigazgatás alatt működő bíróságokon volt folyamatban, a magyar királyi bíróságok előtt folytatták.[39] Kivételt képeztek azok az ügyek, amelyeket a magyar jog értelmében a közigazgatási hatóságok kötelesek lefolytatni, vagy amelyeket közigazgatási eljárás előz meg, továbbá azokat az ügyeket sem tárgyalták tovább a magyar bíróságok, amelyek abban a pillanatban a külföldön található ingatlanokra vonatkoztak, vagy a jugoszláv állam, illetve szervei ellen indított eljárásokat tartalmazták. A megkezdett ügyek tárgyalásának folytatását minden esetben az ügyet megkezdő jugoszláv bíróságnak helyébe lépő magyar bíróság vette át, még akkor is, amikor a magyar jogrend szerint más bíróság lett volna illetékes az ügyben.[40] A folyó ügyekben a jugoszláv bíróság, valamint a katonai közigazgatás bírái által foganatosított intézkedések elismerésre kerültek, azonban az ügyfelek kérvényezhették ezeknek a kiegészítését.[41] A bírósági eljárásokban fontos volt a határidők betartása. A jogszabály ezen témakörön belül is rendelkezik, mégpedig oly módon, hogy a megkezdett ügyekben a határidőket attól a pillanattól

33 Rendelet, 20. §.

34 Az 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221939%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D (Letöltés ideje: 2019. október 25.).

35 Rendelet, 22. §.

36 Rendelet, 23. §.

37 A m. kir. minisztérium 1941. évi 5.480. M. E. számú rendelete, a visszafoglalt délvidéki területen a polgári peres eljárás és egyes nemperes eljárások szabályozásáról, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2169&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 24.).

38 Rendelet, 1. §.

39 Rendelet, 3. §.

40 A házasságbontó perekben például a jugoszláv Királyi Kerületi Bíróság ügyeit a magyar Királyi Törvényszék vette át.

41 Rendelet, 7. §.

számítják, amikor a magyar bíróságok működésüket megkezdték.[42] A közjegyzők hatáskörébe tartozó ügyekre is megfelelően alkalmazták a bíróságok működésére vonatkozó szabályokat. A felsoroltak alapján leszögezhető, hogy általánosságban a magyar bíróságok működésének megkezdésekor folyamatban levő ügyekben a magyar jogrendben érvényes eljárási szabályokat kellett alkalmazni, beleértve azt is, hogy mikor folytatják le az eljárást egyes bíróságként, illetőleg tanácsban. A keresetlevélre és más beadványokra is a magyar jog szabályai voltak érvényesek, azonban, ha ezek az aktusok az 1941. április 11-én hatályban levő jugoszláv előírásoknak megfeleltek, akkor nem lehetett őket visszautasítani. A jugoszláv pénzértéket 10:1 arányban pengőértékre kellett átszámítani.[43]

A kötelező ügyvédi képviseletet illetően a magyar jogrend szabályai voltak mérvadóak, azonban abban az esetben, ha már a jugoszláv hatóságok előtt megkezdett eljárásban az ügyvédi képviselet nem volt szükséges, továbbra sem lesz az, kivételt képez, ha az eljárást lebonyolító hatóságok elengedhetetlennek tartják az ügyvédi képviseletet.[44] A jugoszláv bíróságok által kihirdetett, de meg nem fogalmazott ítéleteket a magyar bíróságok fogalmazzák meg, mégpedig az a bíróság, amely a jugoszláv bíróság helyébe lépett, lehetőleg azon bíró által, aki részt vett az ítélet meghozatalában, ha ez nem lehetséges, akkor a bíróság elnöke által kijelölt bíró látja el ezt a feladatot. A részletes szabályozáshoz tartozik az is, hogy ha nem volt szolgálatban olyan bíró, aki részt vett az ügy tárgyalásában, akkor az ügyiratok alapján került az ítélet rendelkező része megfogalmazásra, de csak abban az esetben, ha az ügyiratokból kétségkívül megállapítható a jogállás. Ha ez nem így volt, abban az esetben a bíró köteles volt a peres feleket meghallgatni, és csak ezután dönteni a további lépésekről. Bár ezeket az ítéleteket a jugoszláv bíróságok hozták meg és jugoszláv ítéleteknek tekintendők, magyarul kerültek megszövegezésre. Amennyiben a jogállás megállapítása egyértelmű, az indoklás megfogalmazásától is eltekinthetett a bíróság, azonban, ha fellebbviteli eljárás indult az ítélet ellen, és a fél ezt megkövetelte, akkor az indoklást is írásba kellett foglalni.[45]

A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5.490 M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területen a magyar polgári büntetőbíráskodás működésének megkezdéséről[46] határozott, mégpedig oly módon, hogy a polgári személyek felett az ideiglenesen gyakorolt katonai büntetőbíráskodás 1941. augusztus

42 Rendelet, 10. §.
43 Rendelet, 14. §.
44 Rendelet, 16. §.
45 Rendelet, 20. §.
46 A m. kir. minisztérium 1941. évi 5.490 M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területen a magyar polgári büntetőbíráskodás működésének megkezdéséről, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2190&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 25.).

3-án megszűnik. A későbbiekben a határidőt kitolták 1941. augusztus 15-éig.[47] A katonai bíráskodás csak abban az esetben volt engedélyezett, ha az ügy az ország más területén is a katonai büntetőbíráskodás hatáskörébe tartozott.[48] Az összes büntetőügyet az iratokkal és a hozzá tartozó bűnjelekkel[49] együtt haladéktalanul át kellett helyezni az illetékes királyi ügyészséghez, vagy a királyi járásbírósághoz, illetve a rendőri büntetőbírósághoz.[50] Az előzetes letartóztatásban levő személyeket, valamint a vizsgálati fogságban levő egyéneket is a polgári hatóságok vették át. A rendelet értelmében az 1941. április 11-e előtti napot a visszafoglalt délvidéki területeken külföldnek, e nappal kezdődően pedig, belföldnek kell tekinteni a büntetőjogi szabályok szempontjából.[51] Az 1941. április 11-e előtt elkövetett bűncselekményeket illetően – ha a jugoszláv büntetőbíróság nem indított eljárást, vagy még jogerős véghatározatot (az ítéletet vagy az eljárást megszüntető határozatot) nem hozott, vagy a jogerős határozat még nem került végrehajtásra – a magyar hatóságok indítottak eljárást, amennyiben azt rendelet vagy más törvény ki nem zárta. Ugyanez vonatkozott a büntetőtörvénykönyv[52] 7. §-a értelmében a magyar állampolgár által külföldön elkövetett vagy külföldi állampolgár által elkövetett bűncselekményre. Külön paragrafus rendelkezik azokról az ügyekről, amelyek már 1941. április 11-e előtt befejeződtek jogerős ítélettel. Ezekben az esetekben a jugoszláv bíróság által elítélt személy kérhette az illetékes magyar bíróságtól: állapítsa meg, hogy a jugoszláv bíróság által a terhére rótt bűncselekményt nem követte el, vagy a bűnössé nyilvánítása a magyar törvényekben megnyilvánult jogi felfogásnak nem felel meg.[53] A kérelméről minden esetben a bíróság a királyi törvényszék tanácsülésén, a királyi ügyészség és a kérelmező meghallgatása után, végzéssel határozott. Ha a kérelmet elfogadták, a jugoszláv bíróság ítélete semmiféle joghátránnyal nem járt. Az eljárásokat semmiképpen nem folytattatták le az 1941. április 4-e előtt elkövetett bűncselekményeket illetően, amennyiben a cselekmény csekély értékű, nem sérti a közrendet, s a terhelt egyénisége és más bizonyítékok nem

47 A m. kir. minisztériumi 1941. évi 5.620. M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területen a kir. bíróságok és a kir. ügyészségek működésének megkezdéséről, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2197&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 25.).
48 Rendelet, 1. §.
49 A nyomozó hatóság által lefoglalt dolgok – bizonyítékok.
50 Rendelet, 2. §.
51 Rendelet, 3. §.
52 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87800005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221878%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D (Letöltés ideje: 2019. október 26.).
53 Rendelet, 5. §.

adtak okot arra, hogy a terheltet újabb büntetendő cselekmények elkövetésére ösztönözni fogja. Ha a jugoszláv bíróság nem jogerős felmentő ítéletet vagy az eljárást megszüntető határozatot hozott, és a közérdek nem kívánta meg az eljárás folytatását, a jugoszláv hatósági intézkedést (letartóztatás, a büntetés letöltött része), a büntetendő cselekményt illetően, kielégítő megtorlásnak lehetett tekinteni.[54] A be nem fejezett eljárásokban felvett bizonyítékot figyelembe vette az eljáró bíróság, azonban a felek észrevételeit meg kellett hallgatnia ezzel kapcsolatban, ennek elmulasztása semmisségi ok volt.

Az elévülési határidők szempontjából fontos rendelkezés, hogy a jugoszláv bíróságok által megkezdett, de 1941. április 11-éig félbemaradt eljárások esetében a magyar bíróságok tárgyalásának megkezdéséig eltelt időt nem lehet beleszámítani az elévülési időtartamba.[55]

A nyelvhasználati jogokra, az anyakönyvi közigazgatásra és a házasságkötési eljárásra vonatkozó jugoszláv jogszabályok helyébe, a visszafoglalt délvidéki területen, 1941. augusztus 16-án a magyar anyakönyvi közigazgatásra és a házasságkötési eljárásra vonatkozó jogszabályok[56] léptek. Ettől kezdve az állami anyakönyvekben idegen nyelven teljesített bejegyzések alapján az anyakönyvi kivonatokat magyar nyelven kellett kiállítani,[57] a fordítás hitelességéért az anyakönyvvezető felelt, azonban az ügyfél kívánságára és indoklására a bejegyzés nyelvén is ki lehetett állítani a kivonatokat. Amennyiben magyar nyelven kerültek a kivonatok kiállításra, záradék formájában megjelölésre került, hogy mely nyelven történt az anyakönyvi adat bejegyzése.

3. AZ ÜGYVÉDSÉG HELYZETE BÁCSKÁBAN AZ 1941-TŐL 1944-IG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN

Az ügyvédség jogállása, a magyar királyi minisztérium 1941. évi 5.470 M. E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezéseinek taglalásakor, bemutatásra került. Most azonban az Újvidéki Ügyvédi Kamarához tartozó ügyvédek munkája és helyzete kerül áttekintésre. 1941 áprilisában magyar katonai közigazgatás alá került az akkori Újvidéki Ügyvédi Kamara. Munkáját és vezetését a katonai hatóságok felfüggesztették, és ideiglenes megbízottat nevezetek ki Wágner Péter újvidéki ügyvédjelölt személyében az ügyvédi kamara vagyonának kezelésére.[58] Az Újvidéki Ügyvédi Kamara vagyona három, Újvidék központjában található ingatlanból, irodából és lakóépületből, valamint részvényekből és készpénzből állt, amely elsősorban a nyugalmazott ügyvédek nyugdíjalapjának finanszírozására szolgált. Az 1941. december 18-án megalakult Újvidéki Ügyvédi Kamara elnöke dr. Nagy Iván újvidéki ügyvéd lett, a kamara titkárának tisztségét pedig Wiederkomm János töltötte be. Az Újvidéki Ügyvédi Kamara fennhatósága a Szabadkai, Zombori és Újvidéki Királyi Törvényszék területére terjedt ki. Az új kamara az igazságügyi rendszer újjászervezését meghatározó rendelet alapján új lajstromot készített az ügyvédekről. A kamara fennállásának ideje alatt kétszáznegyven ügyvédet jegyzett be az ügyvédek jegyzékébe, az ügyvédjelöltek soraiba pedig százharmincnyolc jogászt vettek fel.[59] Az izraelita vallású ügyvédek száma az akkoriban érvényes jogszabályok értelmében nem haladhatta meg a tagság 5%-át, így az Újvidéki Ügyvédi Kamarában a majdnem négyéves fennállása idején összesen csak tizenhét izraelita vallású ügyvéd került bejegyzésre. A német katonai megszállás alatt álló Bánátban – amely formálisan Szerbiához tartozott – még rosszabb volt az izraelita vallású ügyvédek helyzete, ugyanis egyáltalán nem lehettek a Nagybecskereki Ügyvédi Kamara tagjai, csak jogi szaktanácsadóként tevékenykedhettek, de kizárólag zsidó ügyfelekkel.[60] Az Újvidéki Ügyvédi Kamara is kizárta az összes izraelita vallású ügyvédet és ügyvédjelöltet a tagságából 1944. április 23-án, a magyar királyi minisztérium 1944. évi 1.210. M. E. számú rendelete, a zsidók közszolgálatának és közmegbízatásainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetése alapján.[61] A következő ügyvédek és ügyvédjelöltek lettek törölve a kamara tagságából: 1. dr. Balányi Sándor (Ada), 2. dr. Récsei János (Apatin), 3. dr. Récsei László (Apatin), 4. dr. Török Andor (Magyarkanizsa), 5. dr. Losoncz Aurél (Magyarkanizsa), 6. dr. Galambos Ferenc (Óbecse), 7. dr. Faragó Imre (Óbecse), 8. dr. Tisza Endre (Óbecse), 9. dr. Löbl Marcell (Szabadka), 10. dr. Singer Béla (Szabadka), 11. dr. Székely Áron (Szabadka), 12. dr. Vas Antal (Szabadka), 13. dr. Szilási Ödön (Szabadka), 14. dr. Pap Lajos (Szabadka), 15. dr. Szepessi István (Szabadka), 16. dr. Gottlieb Rezső (Újvidék), 17. dr. Kerényi Rezső (Újvidék), 18. dr. Salamon Frigyes (Újvidék), 19. dr. Székely Géza (Újvidék), 20. dr. Gross Antal (Újvidék), 21. dr. Pataj Béla (Újvidék), 22. dr. Balázs Zoltán (Zenta), 23. dr. Löbl Endre (Zenta), 24. dr. Hirschl Sándor (Zenta), 25.

54 Rendelet, 6. §.

55 Rendelet, 13. §.

56 A m. kir. minisztérium 1941. évi 6.100. M. E. számú rendelete az anyakönyvi közigazgatásra és a házasságkötési eljárásra vonatkozó jogszabályoknak a visszafoglalt délvidéki területen hatályba léptetéséről, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2262&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 22.).

57 Rendelet, 2. §.

58 Botić, Milorad, *Istorija jugoslovenske advokature* [A jugoszláv ügyvédség története], knjiga II [II. könyv], Savez advokatskih komora Jugoslavije, Beograd, 2000, 227. o.

59 Uo. 229. o.

60 Uo. 221. o.

61 A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.210. M. E. számú rendelete a zsidók közszolgálatának és közmegbízatásainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1944/?pg=258&layout=s (Letöltés ideje: 2019. december 1.).

dr. Holló Dénes (Zenta), 26. dr. Czeisel Lajos József (Zombor), 27. dr. Gimesi Attila (Zombor), 28. dr. Engler János (Zombor), 29. Mezei Miklós (Zombor), 30. dr. Weiss Hugó (Zombor), 31. dr. Nagy Béla (Zombor).[62]

Az 1941-ben, a háború kitörése előtt, a jugoszláv illetékességű Újvidéki Ügyvédi Kamarában bejegyzett ügyvédek száma hatszázkilencvenkilencre tehető, ebből – a kamara adatai szerint – a háború ideje alatt százharminckét ügyvéd vesztette életét, az 1941. évben bejegyzett négyszázöt ügyvédjelöltből pedig ötvenheten lettek a háború áldozatai. 1944 őszén (október 23.) vonultak be Újvidékre a jugoszláv partizánok. Ezek a katonai hatóságok ideiglenes megbízottat neveztek ki 1944. november 28-án, az ügyvédi kamara vagyona – beleértve a nyugdíjalapot is – igazgatása céljából, dr. Katarina Marinkovics Lengold személyében, és ennek következtében már egy új fejezet kezdődött az újvidéki és az Újvidéki Ügyvédi Kamarához tartozó ügyvédek életében.

Az ügyvédek jegyzéke 1943-ban így nézett ki (a nevek magyar helyesírással lettek rögzítve):[63]

Elnök: dr. Nagy Iván[64]
Elnökhelyettes: dr. Ozsvár Vilmos
Titkár: Wiederkomm János[65]
Jegyző: dr. Léh Tibor[66]
Pénztáros: dr. Gausz Ferenc[67]
Ellenőr: dr. Fehér Mihály

A felügyelőbizottság tagjai: dr. Draskóczy Ede, dr. Horváth Béla, dr. Keksz Lajos, dr. Klinko István, dr. Kuthy Zoltán, dr. Laurovits János, dr. Vukovich Gerő, dr. Wagner Péter

Helyettes tagok: Deák Imre, dr. Hajdu József

62 Az 1941 és 1944 között fennálló Újvidéki Ügyvédi Kamara választmányának 1944. évi április 23-i jegyzőkönyve. A Vajdasági Levéltár nemrégiben vette át a Vajdasági Ügyvédi Kamara levéltárának anyagát, így a besorolásra még nem került sor.

63 Botić, i. m. 425. o.

64 Dr. Nagy Iván Bácson született, Zágrábban szerzett jogi diplomát, ahol diákvezérként is aktív volt. A jugoszláv időkben aktív magyar politikus is volt, Zágráb felé orientálódott, 1941-ben országgyűlési képviselőnek választották. L. részletesebben Botić, i. m. 228. o., Sajti, i. m. 2010, 83. o.

65 Dr. Wiederkomm János Kúlán született, a zágrábi egyetemen végezte el jogi tanulmányait, és Újvidéken tett ügyvédi vizsgát. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 411. o.

66 Dr. Léh Tibor francia származású jogász, akinek a családja az 1789. évi francia forradalom után költözött Bácskába. Lyonban és Párizsban szerzett jogi doktorátust, majd még a Jugoszláv Királyság idején visszatelepedett Újvidékre. L. Botić, i. m. 229. o.

67 Dr. Gausz Ferenc Ófutakon született, egyetemi tanulmányait Zágrábban és Kolozsváron végezte el, ahol doktori diplomát is szerzett, az ügyvédi vizsgát Újvidéken tette le. Az Újvidéki Ügyvédi Kamara pénztárosa volt, a városi törvényhatósági bizottság póttagja. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 99. o.

Kamaratagok:

ADA: 1. dr. Balanyi Sándor, 2. dr. Beslits Dömötör, 3. dr. Wolf Béla

APATIN: 4. dr. Berlekovits József, 5. dr. Recei László, 6. dr. Schnepf Ferenc, 7. dr. Wesztergom Kelemen

FEHÉRTEMPLOM: 8. dr. Rácz Jenő

BAJMOK: 9. Dulics Péter, 10. Neorcsics János

CSANTAVÉR: 11. dr. Ozsvár Vilmos, 12. dr. Utassy Ferenc

CSERVENKA: 13. dr. Gottche Frigyes

HÓDSÁG: 14. dr. Gebhardt Ferenc, 15. dr. Jánosy Károly, 16. dr. Lesmeister László, 17. dr. Mamusich József, 18. dr. Trischler Aladár

HORGOS: 19. dr. Bíró Lajos

KÚLA: 20. dr. Acsanszki István, 21. dr. Betsch Henrik, 22. dr. Famler Gusztáv, 23. dr. Kurz Henrik, 24. dr. Lányi Alfréd, 25. dr. Lederer Tibor, 26. dr. Schik Barnabás, 27. dr. Stifelmayer Károly

MAGYARKANIZSA: 28. dr. Losonc Ede, 29. dr. Nagy Péter, 30. dr. Sóti Imre

MOHOL: 31. dr. Szabadi István

ÓBECSE: 32. dr. Draskóczy Ede, 33. dr. Galambos Ferenc, 34. dr. Horváth Béla, 35. dr. Krautner Tivadar, 36. Párvány Károly, 37. dr. Sági József, 38. dr. Siflis Imre, 39. dr. Vlahovics Milos

PALÁNKA: 40. dr. Bunda Róbert, 41. dr. Franz Károly, 42. dr. Hilkene Lajos, 43. Miskov Dusan

PÉTERRÉVE: 44. dr. Czabafy János, 45. dr. Hajdu József

PETRŐC: 46. dr. Grunik Vladimir

SZABADKA: 47. dr. Antal Gábor, 48. dr. Békeffy György, 49. dr. Borbás Imre, 50. Emih János, 51. dr. Gönczöl Menyhért, 52. dr. Kengyelac Milivoj, 53. dr. Kovács Károly, 54. dr. Kovács R. Ferenc, 55. dr. Lengyel Ferenc, 56. dr. Leszih János, 57. dr. Lipozencsics László, 58. dr. Magarasevics Sándor, 59. Malagurski Iván, 60. dr. Mamusich Tibor, 61. dr. Manojlovics János, 62. Matijevics Lázár, 63. dr. Nagy Mihály, 64. dr. Nagy Ödön, 65. Orcsics Ferenc, 66. dr. Pap Lajos, 67. dr. Pataki Antal,[68] 68. dr. Prcsics Lázár, 69. dr. Rengyel János, 70. Rihter Géza, 71. dr. Ruby Gyula, 72. Sarcsevics András, 73. dr. Strelitzky Dénes, 74. dr. Székely Áron, 75. dr. Szepessy István, 76. dr. Szilasi Ödön, 77. dr. Singer Béla, 78. Szkenderevics Mihály, 79. dr. Sommer Károly, 80. Taubert A. Gusztáv, 81. Sztipics László, 82. dr. Tisza Endre, 83. dr. L. Tóth Kálmán, 84. dr. Vas Antal, 85. Vujkovics Lemics Pál, 86. Vukovics György, 87. dr. Zsulyevich Antal

SZENTTAMÁS: 88. dr. Dukay Béla, 89. dr. Lazics Milán

TEMERIN: 90. dr. Fehér Mihály

TITEL: 91. dr. Kovács Lajos

68 Dr. Pataky Antal Szabadkán született, Kolozsváron és Budapesten végezte el jogi tanulmányait, aktív tagja a magyar közéletnek, az ügyvédi pályafutása mellett szülővárosában táblabíró városi főügyész is volt. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 268. o.

TOPOLYA: 92. dr. Bodrics Mihály, 93. dr. Csepregi Imre, 94. dr. Gernács József, 95. dr. Halász János, 96. dr. Kiss József, 97. Klimkó István, 98. dr. Lőrik Antal, 99. dr. Szlezák Rezső, 100. dr. Sztakics Szvetozár

ÚJVERBÁSZ: 101. dr. Dorth Fülöp, 102. dr. Mensch Károly, 103. dr. Röhrig Keresztely, 104. dr. Scholz Vilmos

ÚJVIDÉK: 105. dr. Adamovich István, 106. dr. Adamovich Sándor, 107. dr. Bartose Miklós, 108. dr. Dani Pál, 109. dr. Derner Richárd, 110. dr. Faithn Boldizsár, 111. dr. Gausz Ferenc, 112. dr. Herbuth Jenő,[69] 113. dr. Hraskó József, 114. dr. Ilics Radoszláv, 115. dr. Kaurimszky F. Imre, 116. dr. Kausz Gyula, 117. dr. Keksz Lajos, 118. dr. Kerény Rezső, 119. dr. Laurovits János, 120. dr. Lázár Béla, 121. dr. Léh Tibor, 122. dr. Macak Mátyás, 123. dr. Maros Károly, 124. dr. Mizsei András, 125. dr. Mocs Sándor, 126. dr. Nagy Iván, 127. dr. Nemescheimer Sebestyén, 128. dr. Nikolics Sándor, 129. dr. Novics Jefta, 130. Pataj Béla, 131. dr. Popov Milorad, 132. Ramacs Mihály, 133. dr. Ruttkay László, 134. dr. Salamon Frigyes, 135. dr. Schultész Ferenc, 136. dr. Udvarhelyi Nándor, 137. Vernacski István, 138. dr. Vidakovics Rezső, 139. dr. Wagner Péter, 140. Wiederkomm János, 141. dr. Zsoldos Gusztáv

ZENTA: 142. dr. Balázs Zoltán, 143. dr. Czabafy Sándor, 144. Edelényi Miklós, 145. dr. Forray Zoltán, 146. dr. Habram Nándor, 147. dr. Hirschl Sándor, 148. dr. Holló Dénes, 149. dr. Keczeli-Mészáros Ferenc, 150. dr. Kuthy Zoltán, 151. dr. Schik Béla, 152. dr. Sóty Ádám, 153. dr. Vujics Szvetozár

ZOMBOR: 154. dr. Blazsevac Pál, 155. dr. Czeisel Lajos, 156. dr. Deák Imre, 157. dr. Gál Lajos, 158. dr. Gimesi Attila, 159. dr. Hettscheimer Imre, 160. dr. Horvátovics Pál, 161. Kollár Mátyás, 162. dr. Konyovics Fedor, 163. dr. Kramer Ádám, 164. Lalosevics István, 165. dr. Lederer Dezső, 166. dr. Masirevics Miklós, 167. dr. Mironiczki Iván, 168. dr. Müller János, 169. dr. Nagy Béla, 170. dr. Nikolics Kornél, 171. dr. Pall Sándor, 172. dr. Palásthy Ödön, 173. Rutsch Károly, 174. dr. Raits Tamás, 175. dr. Scheib Károly,[70] 176. dr. Tapavica Simon, 177. dr. Veszelovszki József, 178. dr. Vujevics Pál, 179. dr. Vukovics Gergő, 180. dr. Wurtz Mihály

ZSABLYA: 181. dr. Dusa István, 182. dr. Hajnal Mihály

69 Dr. Herbuth Jenő Bácskeresztúron született, görögkatolikus. Egyetemi tanulmányait Berlinben, Párizsban és Belgrádban végezte el. Kúlán ügyvédi irodája volt, a későbbiekben Kolozsváron jogi doktorátust szerzett, és Újvidéken folytatta ügyvédi pályafutását, beszélt magyarul, németül, franciául, szerbül és ruszinul. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 131. o.

70 Dr. Scheib Károly Zomborban született, Kolozsváron és Budapesten tanult jogot. Ügyvédi vizsgát Budapesten tett. Műkedvelő volt és tevékeny tagja a magyar közösségnek Zombor városában. A Délvidék visszacsatolása után Zombor város főügyésze volt. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 326. o.

4. A KÖZJEGYZŐSÉG HELYZETE BÁCSKÁBAN AZ 1941-TŐL 1944-IG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN

A magyar királyi közjegyzőség újjászervezése a magyar királyi minisztérium 1941. évi 5.470 M. E. számú rendeletével a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezésekről kezdődött meg, bár a katonai közigazgatás ideje alatt is működtek a katonai hatóságok által engedélyezett közjegyzők. A közjegyzők jogállását és hatáskörét az 1874. évi XXXV. törvénycikk a királyi közjegyzőkről határozta meg, amelynek 1. §-a szerint a közjegyző olyan személy lehetett, aki magyar állampolgár, feddhetetlen jellemű, csőd vagy gondnokság alatt nem áll, az állam hivatalos nyelvét jól ismeri, valamint bírói vagy ügyvédi vizsgát tett, és rendelkezik két év közjegyzőnél elvégzett gyakorlattal. A 2. § rendelkezése értelmében a közjegyző nem lehet országgyűlési képviselő, ügyvéd, rendes vagy rendkívüli tanár, illetve tanító, vagy állami, egyházi, törvényhatósági, községi közhivatali szolgálatban. A közjegyző gazdasági tevékenységei is korlátozottak, így nem űzhet olyan foglalkozást sem, amellyel fennállna az összeférhetetlenség vélelme, ez elsősorban gazdasági tevékenységekre vonatkozik. A Bácskában tevékenykedő közjegyzők többnyire a Szegedi Királyi Közjegyzői Kamarához tartoztak, és a vizsgált időszakban a következő személyek töltöttek be királyi közjegyzői tisztségeket:

A Szabadkai Királyi Törvényszék közjegyzői:[71]
Szabadka I: dr. Veréb Gyula, 1941–1944
Szabadka II: dr. Mamusich József, 1942–1944
Szabadka III: dr. Botlik Jenő, 1941, vitéz dr. Bernáth Jenő, 1942–1944
Topolya I: dr. Szlezák Rezső, 1941, dr. Major József,[72] 1942–1944
Topolya II: dr. Pummer Sándor, 1941–1944
Zenta I: dr. Ferenci Antal, 1941–1944
Zenta II: dr. Király Károly, 1941–1944
Zenta III: dr. Sóti Ádám, 1941

Az Újvidéki Királyi Törvényszék közjegyzői:
Óbecse I: dr. Balassa Pál, 1941–1944
Óbecse II: dr. Zelenay Miklós, 1941–1944
Palánka: dr. Zavisitz Milorad, 1941, dr. Batta Péter, 1942–1944

71 Rokolya Gábor–Bartók Ibolya, *Magyar közjegyzői archontologia, 1858–2015,* Közjegyzői Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 2016, 114–116. o.

72 Dr. Major József királyi közjegyző Zomborban született, jogtudományi doktorátust Szegeden szerzett, Budapesten tette le az ügyvédi vizsgát. Délvidék visszacsatolása után először Zomborban, majd utána Topolyán nevezték ki közjegyzőnek. L. részletesebben Hortobágyi, i. m. 217. o.

Titel: dr. Antal Gábor, 1941, dr. Mayer Jenő, 1942–1944, dr. Kukorelly György, 1944
Újvidék I: dr. Wagner Károly, 1941–1944
Újvidék II: dr. Derner Richárd, 1941, dr. Magyary-Kossa Zoltán, 1942–1944
Újvidék III: dr. Léh Tibor, 1941–1944
Újvidék IV: dr. Nagy Iván, 1941
Zsablya: dr. Jelich Mihály, 1941, dr. Bottlik Dezső, 1942–1944

A Zombori Királyi Törvényszék közjegyzői:
Apatin: dr. Mayer Jenő, 1941, dr. Schmidt Konrád, 1942–1944
Hódság I: dr. Rausch Alfréd, 1941–1944
Hódság II: dr. Tihanyi (Willmann) Mátyás, 1941–1944
Kúla I: dr. Keller Lőrincz, 1941–1944
Kúla II: dr. Kurucz Henrik, 1941, dr. Schick Károly, 1942–1944
Zombor I: dr. Ugray (Hoffmann) János, 1941–1944
Zombor II: dr. Makor József, 1941, dr. Tóth József, 1941–1944

5. ÜGYEK BEMUTATÁSA

A fentiekben bemutatott hatóságok számos konkrét ügyet tárgyaltak, alkalmazva az alaki és az anyagi előírásokat. Különösen érdekesek azok az ügyek, amelyeket még a jugoszláv bíróságok kezdtek tárgyalni, de a későbbiekben a magyar királyi bíróságnál született ítélet. A tárgyalásokról készült iratok a Vajdasági Levéltárban találhatók. Ilyen például Sotinac Mata hajdani palonai lakos válókeresete,[73] amelyet 1940. szeptember 12-én adott be az akkori Újvidéki Jugoszláv Királyi Körzeti Bíróságnak (Kr. okružni sud). A válókereset benyújtása előtt, annak rendje és módja szerint, Sotinac Mata 1940. szeptember 12-én iktatott beadványával, amely tartalmazta a szükséges mellékleteket, kérvényezte a bíróságtól az 1894. évi XXXI. törvénycikk házassági jogról szóló 77. §-a értelmében, hogy a bíró határozattal kötelezze a házassági életközösséget megbontó házasfelet az életközösség visszaállítására.

73 Vajdasági Levéltár, Fond 158, Újvidéki Királyi Törvényszék (1941–1944).

Slavni S u d e!

Prema ovde pod A/. priloženom izvodu iz matice bračnika državnog matičarskog zvanja u Žaču, sklopio sam brak sa mojom ženom Sotinac Katom rodj. Š i m i ć iz Plavne i to dne 8. oktobra 1913. godine.

Prema ovde pod B/. priloženom uverenju opštinske Uprave u Plavni br. 2598/940. godine sa svojom ženom ne živim u bračnoj zajednici više od 6. meseci; iz toga braka nema dece, da je naše mesto zajedničkog stanovanja opština Plavna, te da sam nadležan u opštini Plavna.

Kako me je moja žena namerno i bez opravdanog razloga napustila, to putem moga pod V/. iskazanog pravozastupnika podneti sledeću

MOLBU,

sa kojom molim, da izvoli rešenjem svojim pozvati moju ženu Sotinac Katu rodjenu Š i m i ć iz Plavne, da samnom prekinutu bračnu zajednicu u roku od 15. dana po primitku sudskog poziva uspostavi, da u protivnom slučaju protivu ne pokrenem brakorazvodnu parnicu na osnovu §.77. tačke a/. Zak. čl. 31. iz 1894. godine.-

S poštovanjem:

S o t i n a c Mata iz P l a v n e.-

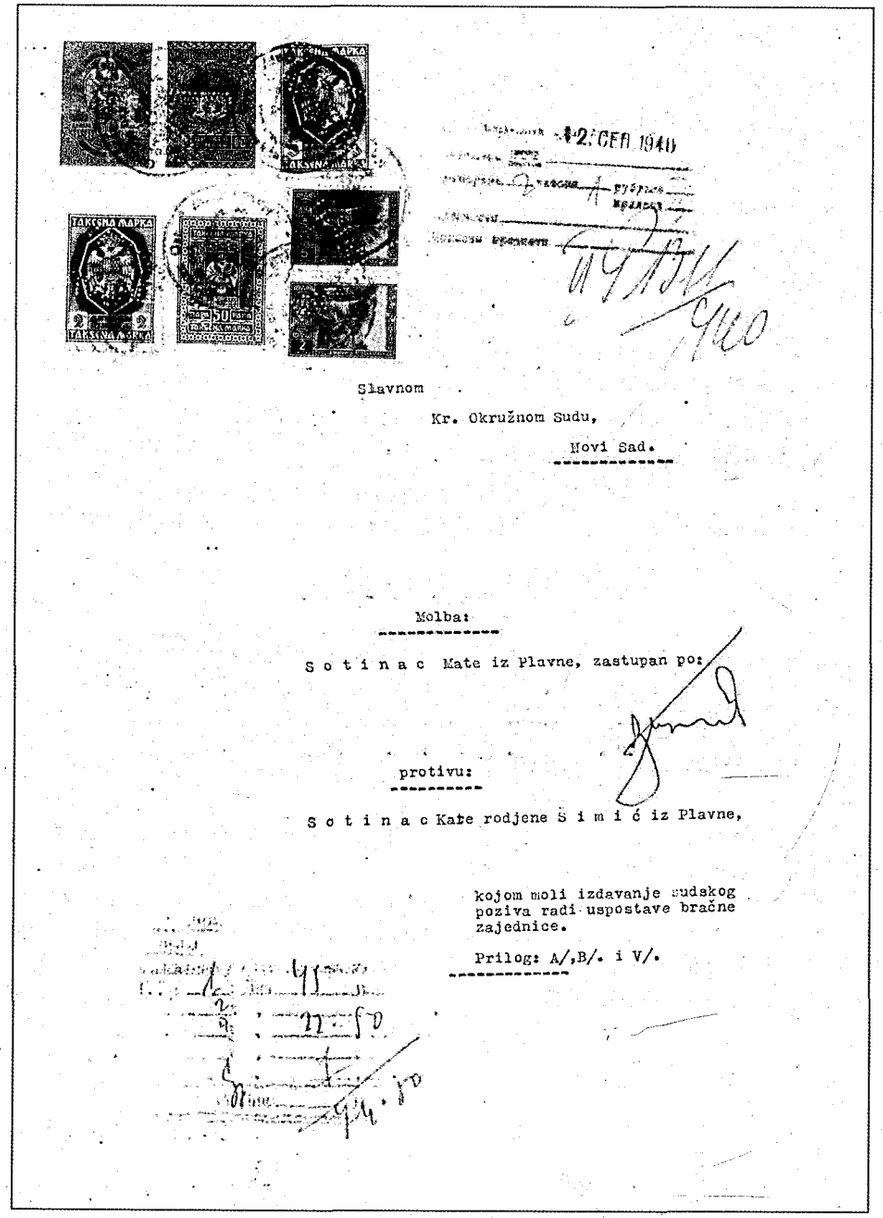

Slavnom

Kr. Okružnom Sudu,

Novi Sad.

Molba:

S o t i n a c Kate iz Plavne, zastupan po:

protivu:

S o t i n a c Kaće rodjene S i m i ć iz Plavne,

kojom moli izdavanje sudskog poziva radi uspostave bračne zajednice.

Prilog: A/,B/. i V/.

Mivel az alperes, Sotinac, szül. Simić Kata, nem tett eleget a bíróság felszólításának, a válókereset benyújtására is sor került a fent nevesített törvény paragrafusa szerint.

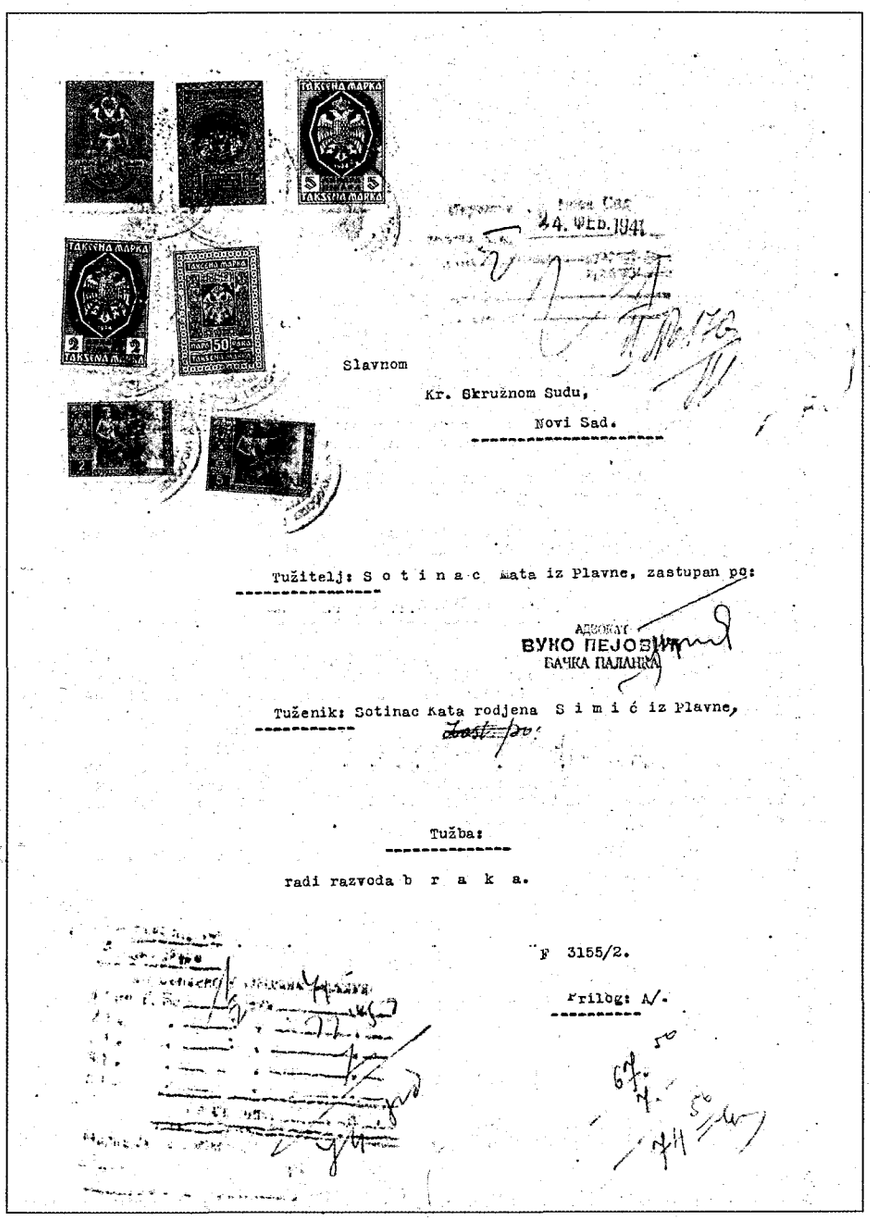

Slavnom

Kr. Okružnom Sudu,

Novi Sad.

Tužitelj: S o t i n a c Kata iz Plavne, zastupan po:

ВУКО ПЕЈОВИЋ
БАЧКА ПАЛАНКА

Tuženik: Sotinac Kata rodjena S i m i ć iz Plavne,

Tužba:

radi razvoda b r a k a.

F 3155/2.

Prilog: A/.

Slavni Sudel

Iz moje predate molbe tom Sudu, koja je zavedena pod brojem R. 1311/940. godine, te na osnovu k molbi priključenoga izvoda iz matice bračnika, dade se ustanoviti, da sam sklopio brak sa mojom ženom Sotinac Katom rodjenom S i m i ć iz Plavne i to dne 8. oktobra 1913. godine.-

Ujedno imenovanoj molbi priključio sam uverenje moje nadležne opštine, da iz toga braka nema dece.

Moja je supruga mene bez ikakvog razloga napustila i samnom prema tome prekinula bračnu zajednicu, te sam gornjom molbom molio Sud, da Sud istu pozove radi uspostave bračne zajednice samnom, što je Sud na osnovu moje molbe svojim rešenjem br. R. 1311/940. i naložio mijoj ženi, da samnom u roku od 15. dana uspostavi bračnu zajednicu. Medjutim ona nasuprot tom sudskom pozivu sve do danas to nije učinila, t.j. sve do danas samnom bračnu zajednicu uspostavila nije.

Dokaz: uverenje opštine Plavna br. 277/941. godine.-

Na osnovu svega izloženoga, čast mi je putem moga već iskazanog pravozastupnika podneti sledeću

TUZBU RADI RAZVODA B R A K A:

protivu tužene S o t i n a c Kate rodjene S i m i ć iz Plavne, te molim, da se povodom iste izvoli odrediti kratko ročište, na isto zainteresovane stranke pozivu i nakon dovršenog dokaznog postupka izvoli doneti sledeću presudu:

da se brak sklopljen u Plavni dne 8. oktobra 1913. godine pred državnim matičarom izmedju mene i moje žene Sotinac Kate rodjene S i m i ć iz Plavne razvadja i to kriviom tužene na osnovu tačke a/. zak. čl. XXXXI. iz 1894.g. §.77., te da se tuženoj zabrani nošenje moga prezimena "Sotinac".

Parnični trošak od tužene ne tražim i to samo u tom slučaju ako tužena u ovoj parnici ne brani.

S poštovanjem:

S o t i n a c Mata iz P l a v n e.-

Ebből a beadványból is látható, hogy a magyar törvényekre hivatkozik a felperes.

Az ügyet a továbbiakban az Újvidéki Királyi Törvényszék tárgyalta, az ügyirat borítékán látható, hogy az ügy új számot kapott (P. 483/941), de a régi ügyszámot sem törölték (Po. 170/1941). Ezenkívül a „Régi" megjelölést is ráírták.

Ügyszám: P. 483/941 (Po. 170/1941.)

Régi

Újvidéki kir. törvényszék.

A fellebbviteli bíróság neve és ügyszáma: II. III. Ért.:

Polgári per.

Felperes: Sotinac Mata

Alperes: Sotinac Máténé sz. Simity

A kereset tárgya: válóper

Kereset:
Meghatalmazások:
Kifogás vagy ellentmondás:
Szegénységi jogra vonatkozó iratok:
Tárgyalási jegyzőkönyvek:
Elsőbírósági ítélet:
Fellebbezés:
Másodbírósági ítélet:
Felülvizsgálati kérelem:
Harmadbírósági határozat:
Végrehajtás elrendelése:
Letét:
Idegen iratok:
Más fontos iratok: Irattárba tehető:

T A 25

A per szünetelésének vagy közös kérelemre (Pp. 240. §) elnapolásának avagy az elrendelt különélésnek (Pp. 865. §).

kezdő napja	vége az új tárgyalás határnapon	időtartama (év, hó, nap)

Ügyszám: P. 483/941

1117/1941

XIV. számú minta a Tüsz. 51. §-ához.
A václ. kir. orsz. legyintézet könyvnyomdája.

Polgári per iratboríték. R

A házasság felbontása előtt a bíróság több békéltetési tárgyalást is tartott, az 1941. október 25-én megtartott tárgyaláson kinevezte a házasságvédőt, dr. Léh Tibor újvidéki ügyvéd személyében.

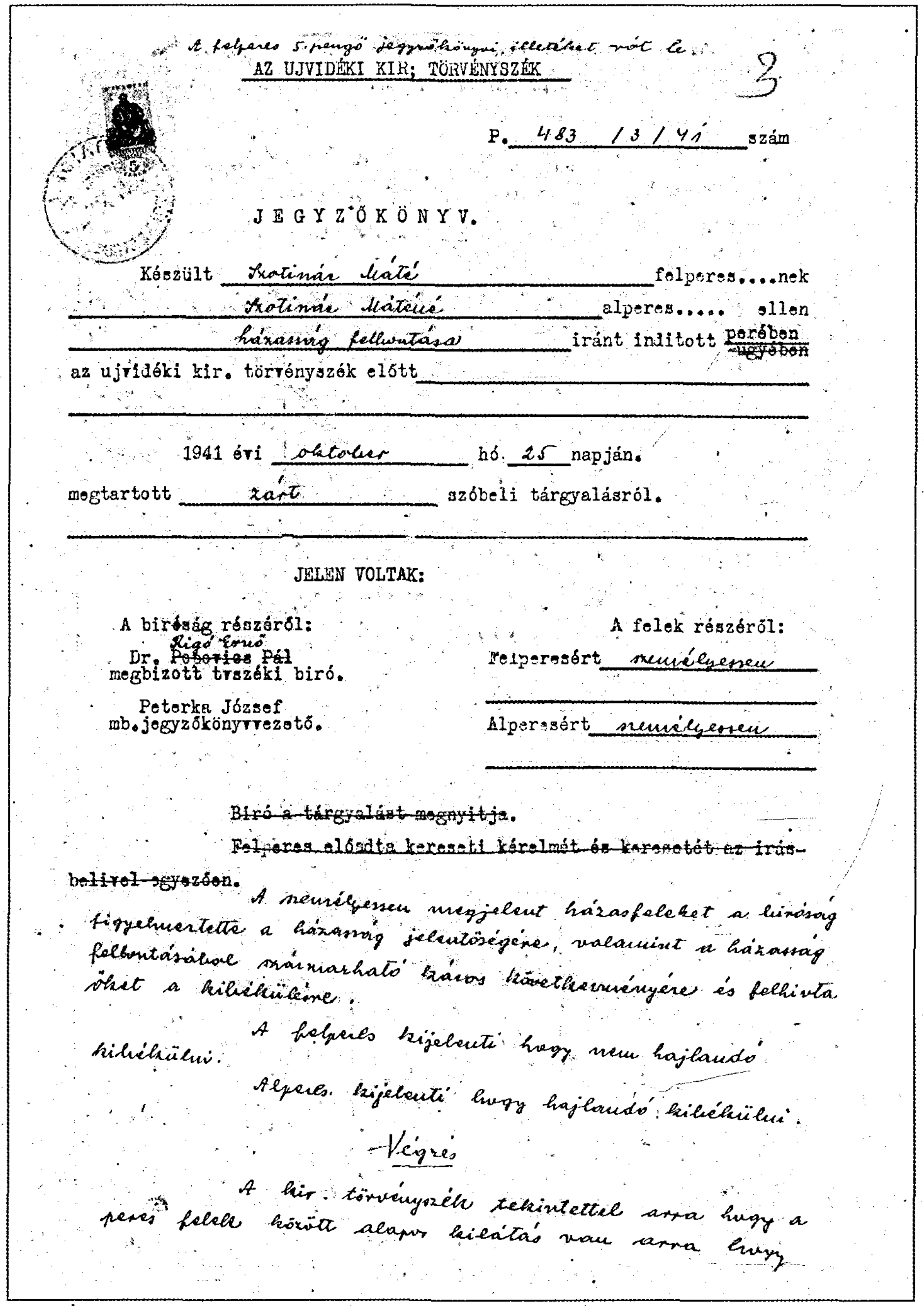

A felperes 5 pengő jegyzőkönyvi illetéket rót le.

AZ UJVIDÉKI KIR. TÖRVÉNYSZÉK

3

P. 483 / 3 / 41 szám

J E G Y Z Ő K Ö N Y V.

Készült Szotinác Máté felperes....nek

Szotinác Máténé alperes..... ellen

házasság felbontása iránt indított perében ~~ügyében~~

az ujvidéki kir. törvényszék előtt

1941 évi október hó 25 napján.

megtartott zárt szóbeli tárgyalásról.

JELEN VOLTAK:

A biróság részéről: Dr. Rigó Ernő ~~Pécsvics Pál~~ megbizott tvszéki biró. Peterka József mb. jegyzőkönyvvezető.

A felek részéről: Felperesért személyesen. Alperesért személyesen.

~~Biró a tárgyalást megnyitja.~~

~~Felperes előadta keresetí kérelmét és keresetét az irásbelivel egyezően.~~

A személyesen megjelent házasfeleket a biróság figyelmeztette a házasság jelentőségére, valamint a házasság felbontásából származható káros következményére és felhívta őket a kibékülésre.

A felperes kijelenti hogy nem hajlandó kibékülni.

Alperes kijelenti hogy hajlandó kibékülni.

Végzés

A kir. törvényszék tekintettel arra hogy a peres felek között alapos kilátás van arra hogy

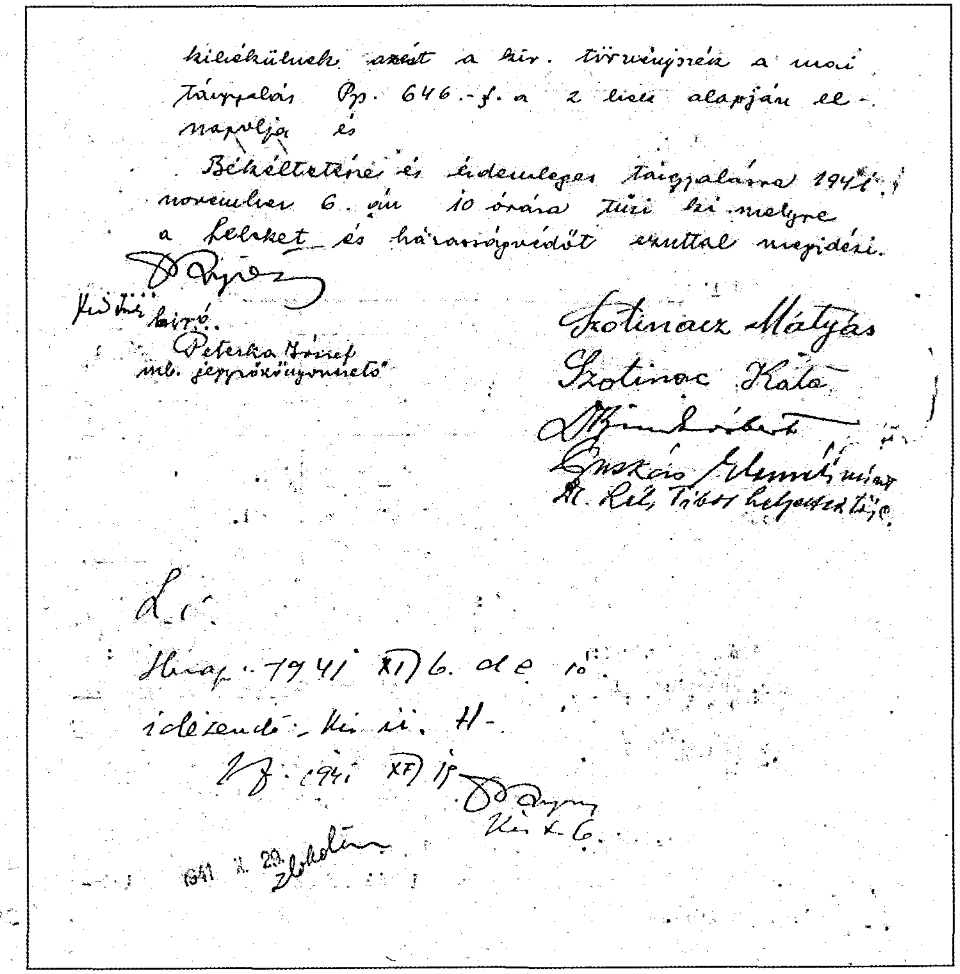

kibékülnek azért a kir. törvényszék a mai tárgyalást Pp. 646.-§. a 2 bek. alapján elnapolja és

Békéltetésre és érdemleges tárgyalásra 1941. november 6. nap 10 órára tűzi ki, melyre a feleket és házassági védőt ezuttal megidézi.

Rigó biró.

Peterka József mb. jegyzőkönyvvezető

Szotinacz Mátyás

Szotinac Kata

Dr. Kál Tibor helyettesítője

Hivat. 1941 XI/6. de 10 idézendő

1941 X. 29.

A jegyzőkönyv alapján a bíró esélyt látott a házastársak kibékülésére, így az 1911. évi I. törvénycikk polgári perrendtartásról szóló 646. §-ának 2. bekezdése alapján elnapolta a békéltető tárgyalást. Ezekben az iratokban az ügyfelek nevei magyarosítva jelennek meg.

A házasságbontó ítélet meghozatalára és kihirdetésére 1941. november 6-án került sor, amikor a bíróság felbontotta a felperes Szotinacz Mátyás (Sotinac Mata) és az alperes Szotinac Mátyásné, szül. Szimits Katalin (Simić Kata), polonai lakosok házasságát, mivel a házasságról szóló törvény 85. §-ának értelmében az alperest vétkesnek találta. Egyúttal az alperest, a nevesített törvény 94. §-ának értelmében, a férje nevének viseletétől is eltiltotta.

A 7 Ujvidéki kir. törvényszék.

P. 483 / 4. szám.

19 41

A beadványokban erre a számra kell hivatkozni.

4

A Magyar Szent Korona nevében!

Ezt az ítéletet a bíróság a felperesi képviselő és a felperes jelenlétében 1941. évi november hó 6 napján kihirdette.

Dr. Lipkan
elnök.

Petenca J.
jegyzőkönyvvezető.

A 7 Ujvidéki kir. törvényszék Bunda Róbert palánkai ügyvéd által képviselt Skotinacz Mátyás palonai lakos felperesnek ~~által képviselt~~ Skotinacz Mátyásné Simić Katalin palonai lakos alperes ellen házasságuk felbontása és vár iránt az 1941. évi ~~nov.~~ márc. hó 4 napján Pó. 170/1941 szám alatt beadott keresetlevéllel megindult perében az 1941. évi nov. hó 6 napján befejezett szóbeli tárgyalás alapján az alul megjelölt napon meghozta a következő

Ítéletet:

A kir. törvényszék Skotinacz Mátyás felperes és Skotinacz Mátyásné Simić Katalin alperes között / az 1913. évi október hó 8 napján a bácsi m. kir. állami ~~egyház~~ anyakönyvvezető ~~lelkésze~~ előtt kötött házasságot az alperes hibájából az 1894 : XXXI. tc. 77 §-a a/ pontjában meghatározott bontó ok alapján felbontja és az alperest az idézett törvény 85. §-a értelmében vétkesnek nyilvánítja.

~~egybenarra kötelezi, hogy felperesnek jogi képviselője kezéhez P. f. azaz pengő fillér perköltséget és Dr. kirő közjegyzőnek a T.~~

668.

Házasságot felbontó ítélet.

A váci kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája.

./.

~~56 §-a alapján / 19 ügyszám alatt kiállított tanusítvány díja fejében P. fill. azaz pengő f. költséget~~

~~15 napa alat és végrehajtás tehre mellett megfizessen.~~

Dr. Léh Tibor Ujvidéki ügyvéd házasságvédő díját 50 p. azaz ötven pengőben állapítja meg és kötelezi fel ~~al~~perest, hogy ebből 45 pengőt ~~fillért~~ a házasságvédőnek 5 P. – f. pedig a Budapesti Országos Ügyvédi Gyám és Nyugdíjintézetnek 15 nap alatt ~~és~~ végrehajtás terhe mellett megfizessen.

~~Nő-, gyermektartás~~ vagyoni követelések és perköltség tekintetében az ítélkezést mellőzi.

~~Az iratokat a felek házasságából származott utónevű kiskoru gyermekek elhelyezése és tartása tekintetében hozandó esetleges intézkedés végett az ítélet kiadmányaival együtt Bács Bodrog vármegye~~ ~~város gyámhatóságának és~~

az ítélet a házasság felbontásának anyakönyvi feljegyzése végett a bácsi m.kir. ~~á~~llami anyakönyvvezetőnek az ítélet jogerőre emelkedése után megküldeni rendeli.

Az ~~Felperest~~ az 1894:XXXI.tc, 94.§-a értelmében férje nevének viselésétől ~~feljogosítja~~ eltiltja.

Felperes a házasságvédőnek fizetendő díjat a Te. 55.§-a értelmében 15 nap alatt előlegezni köteles.

Indokolás.

Felperes a szóbeli tárgyaláson a keresetlevél tartalmával egyezően előadott keresete szerin az alperessel kötött házasságának az 1894:XXXI. tc. 77.§-ának A./ pontjában meghatározott bontó ok alapján leendő felbontását azért kérte, mert alperes őt szándékosan és jogos ok nélkül elhagyta s habár a bíróság őt az elhagyástól számított 6 hó elteltével bírói határozattal a házassági életközösség visszaállítására kötelezte, ennek a bírói határozatnak a megszabott határidő alatt igazolatlanul nem tett eleget.

A csatolt Pó. 170/1941 számú iratoknál elfekvő házassági anyakönyvi kivonat tanusága szerin a peresfelek 1913 évi október hó 18 napján kötöttek házasságot,

az ugyanoda ~~szám alatt~~ csatolt hatósági bizonyítvány szerint a peresfelek utolsó közös együttlakásának helye Palona Bács ~~városban~~-községben volt és végül

az ugyanoda ~~szám alatt~~ csatol hatósági bizonyítvány szerint felperes palonai községi illetőségű magyar állampolgár.

A kir. törvényszék hatásköre és illetékessége tehát igazolást nyert. ~~A lperes a tárgyaláson megjelent és kijelentette, hogy a~~

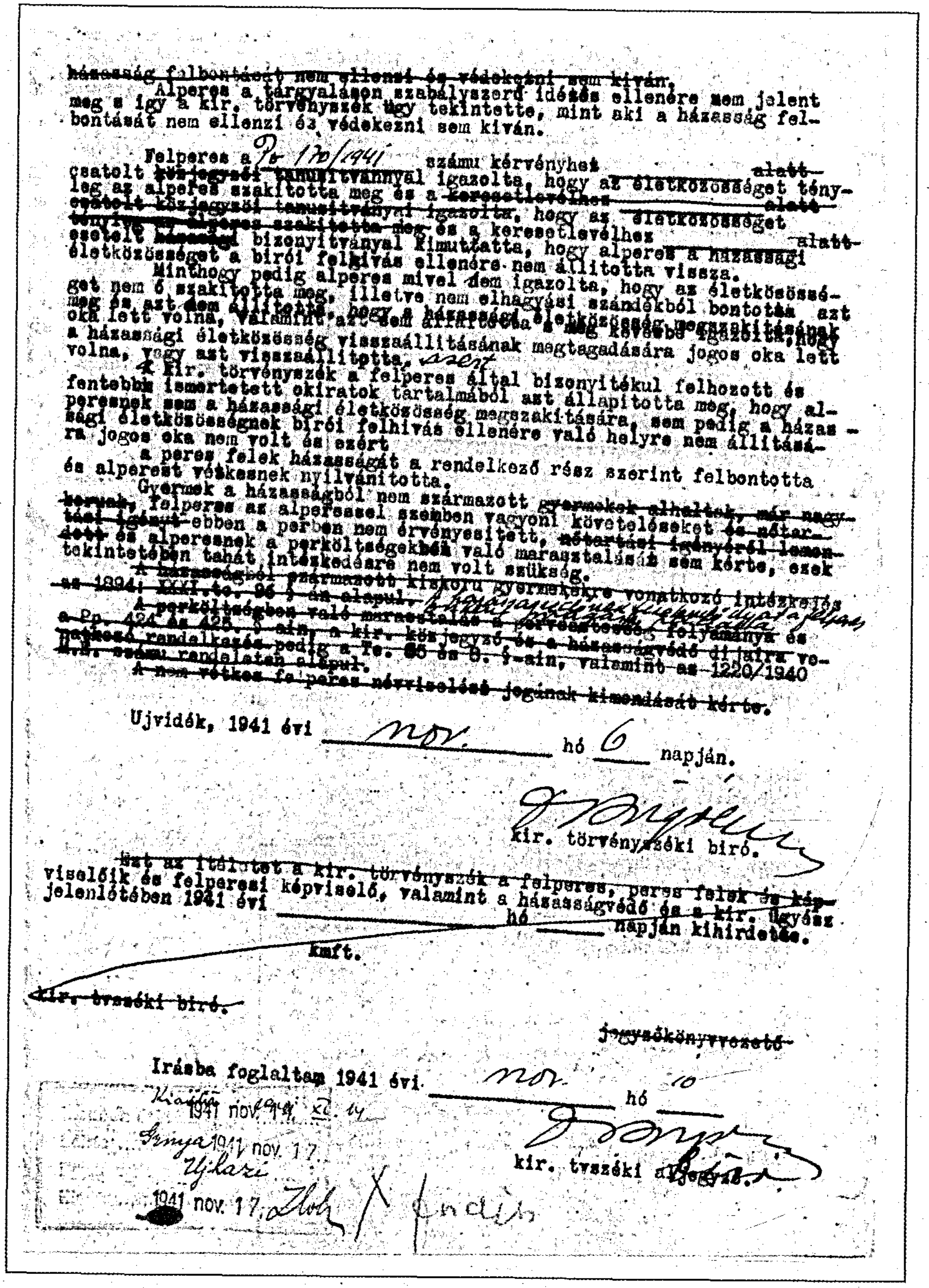
Alperes a tárgyaláson szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg s így a kir. törvényszék úgy tekintette, mint aki a házasság felbontását nem ellenzi és védekezni sem kiván.

Felperes a Po 170/1941 számú kérvényhez csatolt bizonyitvánnyal igazolta, hogy az életközösséget ténylegesen alperes szakitotta meg és a keresetlevélhez csatolt bizonyitvánnyal kimutatta, hogy alperes az életközösséget a birói felhivás ellenére nem állitotta vissza.

Minthogy pedig alperes mivel nem igazolta, hogy az életközösséget nem ő szakitotta meg, illetve nem elhagyási szándékból bontotta azt, ... a házassági életközösség visszaállitásának megtagadására jogos oka lett volna, vagy azt visszaállitotta, ezért

A kir. törvényszék a felperes által bizonyitékul felhozott és fentebb ismertetett okiratok tartalmából azt állapitotta meg, hogy alperesnek nem a házassági életközösség megszakitására, sem pedig a házassági életközösségnek birói felhivás ellenére való helyre nem állitására jogos oka nem volt és ezért

a peres felek házasságát a rendelkező rész szerint felbontotta és alperest vétkesnek nyilvánitotta.

Gyermek a házasságból nem származott, felperes az alperessel szemben vagyoni követeléseket ebben a perben nem érvényesitett, és alperesnek a perköltségekben való marasztalását sem kérte, ezek tekintetében tehát intézkedésre nem volt szükség.

Ujvidék, 1941 évi nov. hó 6 napján.

kir. törvényszéki biró.

... képviselő, valamint a házasságvédő ... jelenlétében 1941 évi ... hó ... napján kihirdetés.

kmft.

Irásba foglaltam 1941 évi nov. hó 10

kir. tvszéki ...

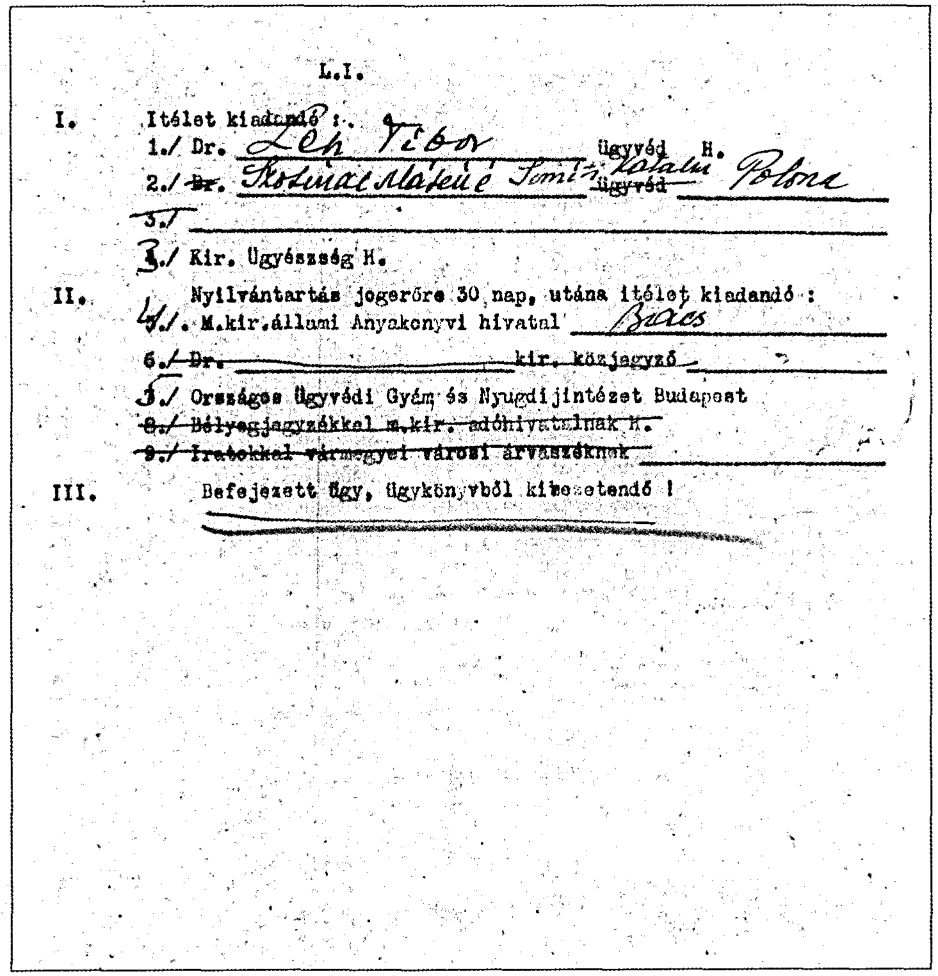
L.I.

I. Itélet kiadandó :

1./ Dr. Léh Tibor ügyvéd H.

2./ ... ügyvéd Polona

3./ Kir. Ügyészség H.

II. Nyilvántartás jogerőre 30 nap, utána itélet kiadandó :

4./ M.kir.állami Anyakonyvi hivatal Bács

6./ Dr. kir. közjegyző

5./ Országos Ügyvédi Gyám és Nyugdijintézet Budapest

III. Befejezett ügy, ügykönyvből kivezetendő !

Hasonlóan járt el ugyanazon bíróság, amikor Martinko Andrija (később: Martinkó András) felperes és Martinko, szül. Ivak Ana (később: Martinkó, szül. Ivák Anna) alperes, kiszácsi lakosok válóperét[74] tárgyalta a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk alapján. Érdekes megemlíteni, hogy a felperes kérvényezte a szegényjog megadását. Az iratok ugyan nem tartalmazzák a szegénységi bizonyítványát, de egy másik jugoszláv hatósági bizonyítvány hivatkozik erre az okmányra, így nem fér hozzá kétség, hogy ez a bizonyítvány valóban létezett. Az eljáró jugoszláv bíróság a tárgyalás során nem jutott el addig, hogy a szegényjog megadásáról dönthetett volna.

74 Vajdasági Levéltár, Fond 158, Újvidéki Királyi Törvényszék (1941–1944).

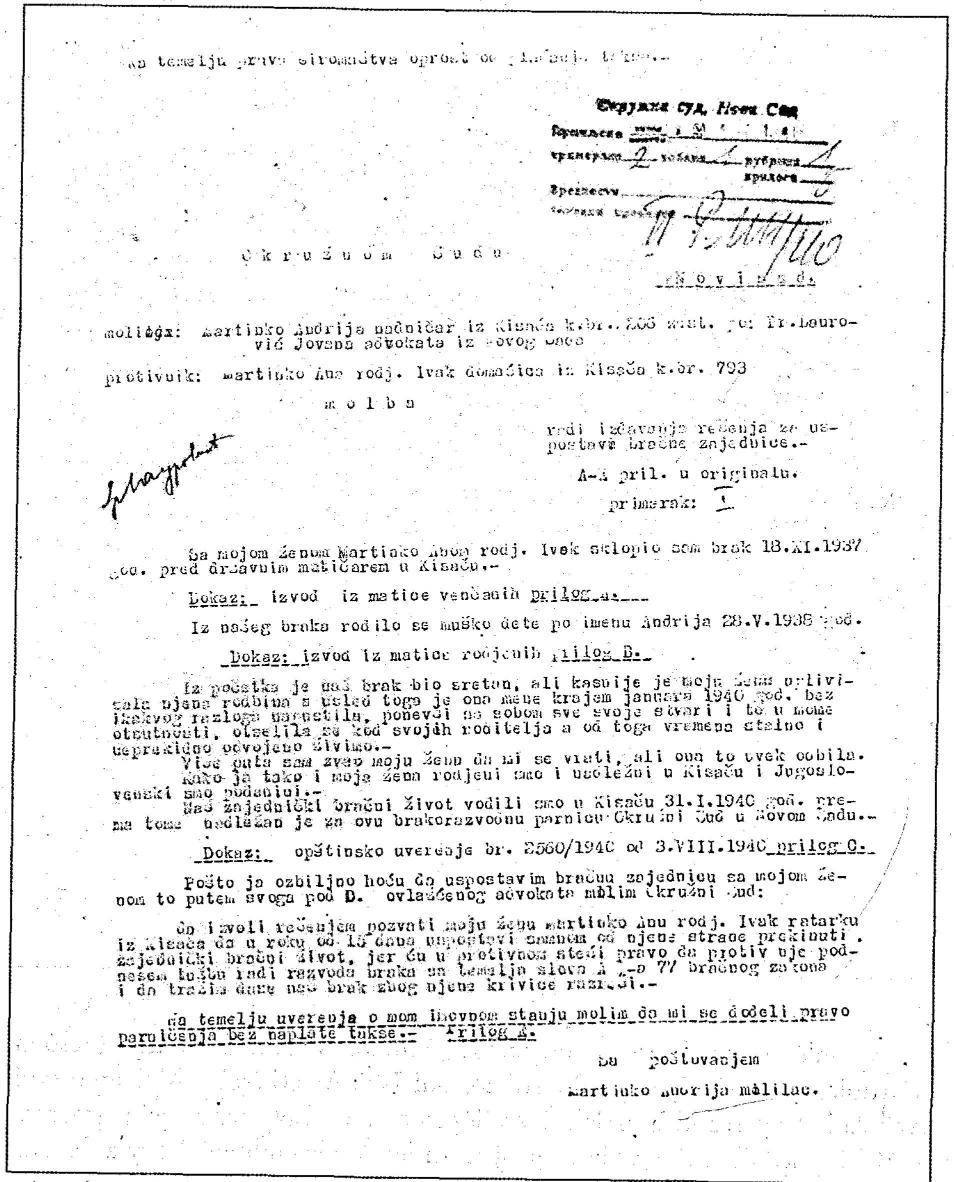

Na temelju prava siromaštva oprost od plaćanja takse.

Okružni Sud, Novi Sad

Okružnom Sudu

Novi Sad.

molilac: Martinko Andrija nadničar iz Kisača k.br. 266 zast. po: Dr. Laurović Jovana advokata iz Novog Sada

protivnik: Martinko Ana rodj. Ivak domaćica iz Kisača k.br. 793

m o l b a

radi izdavanja rešenja za uspostavu bračne zajednice.-

A-Ć pril. u originalu.

primerak: 1

Sa mojom ženom Martinko Anom rodj. Ivak sklopio sam brak 18.XI.1937 god. pred državnim matičarem u Kisaču.-

Dokaz: izvod iz matice venčanih prilog A.

Iz našeg braka rodilo se muško dete po imenu Andrija 28.V.1938 god.

Dokaz: izvod iz matice rodjenih prilog B.

Iz početka je naš brak bio sretan, ali kasnije je moju ženu oplivičala njena rodbina a usled toga je ona mene krajem januara 1940 god. bez ikakvog razloga napustila, ponevši sa sobom sve svoje stvari i to u mome otsutnosti, otselila se kod svojih roditelja a od toga vremena stalno i neprekidno odvojeno živimo.-

Više puta sam zvao moju ženu da mi se vrati, ali ona to uvek odbila.

Kako ja tako i moja žena rodjeni smo i nadležni u Kisaču i Jugoslovenski smo podanici.-

Naš zajednički bračni život vodili smo u Kisaču 31.I.1940 god. prema tome nadležan je za ovu brakorazvodnu parnicu Okružni Sud u Novom Sadu.-

Dokaz: opštinsko uverenje br. 2560/1940 od 3.VIII.1940 prilog C.

Pošto ja ozbiljno hoću da uspostavim bračnu zajednicu sa mojom ženom to putem svoga pod D. ovlašćenog advokata molim Okružni Sud:

da izvoli rešenjem pozvati moju ženu Martinko Anu rodj. Ivak ratarku iz Kisača da u roku od 15 dana uspostavi zajednički bračni život, jer ću u protivnom slučaji pravo da protiv nje podnesem tužbu radi razvoda braka na temelju slova A ... 77 bračnog zakona i da tražim da se naš brak zbog njene krivice razvede.-

Na temelju uverenja o mom imovnom stanju molim da mi se dodeli pravo parničenja bez naplate takse.- Prilog E.

Sa poštovanjem

Martinko Andrija molilac.

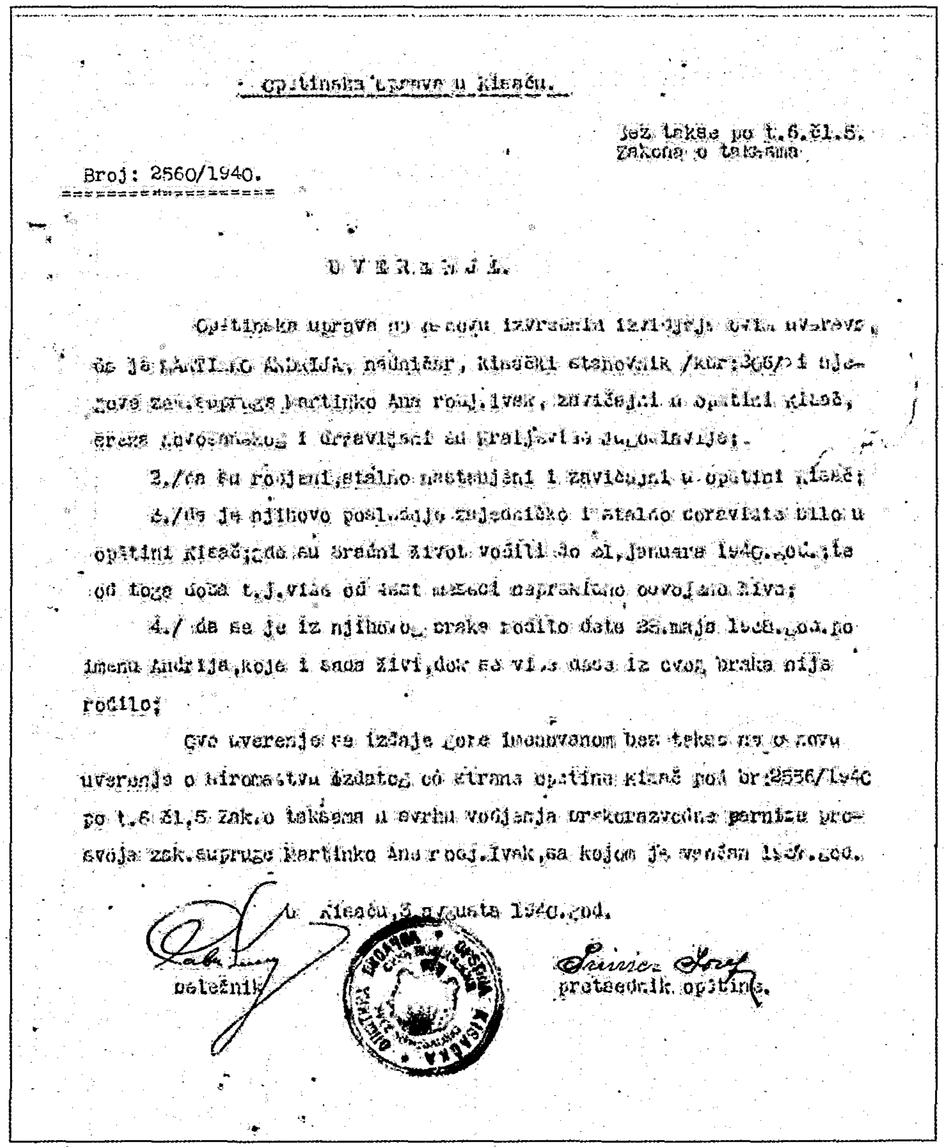

Opštinska uprava u Kisaču.

Bez takse po t.6.čl.5. Zakona o taksama

Broj: 2560/1940.

U V E R E N J E.

Opštinska uprava na osnovu izvršenih izvidjaja ovim uverava, da je MARTINKO ANDRIJA, nadničar, Kisački stanovnik /k.br. 266/ i njegova zak. supruga Martinko Ana rodj. Ivak, zavičajni u opštini Kisač, oboje Novosadskog i državljani su Kraljevine Jugoslavije;

2./da su rodjeni, stalno nastanjeni i zavičajni u opštini Kisač;

3./da je njihovo poslednje zajedničko i stalno boravište bilo u opštini Kisač; da su bračni život vodili do 31. Januara 1940. god. i od toga doba t.j. više od šest meseci neprekidno odvojeno žive;

4./ da se je iz njihovog braka rodilo dete 28. maja 1938. god. po imenu Andrija, koje i sada živi, dok se više dece iz ovog braka nije rodilo;

Ovo uverenje se izdaje gore imenovanom bez takse na osnovu uverenja o siromaštvu izdatog od strane opštine Kisač pod br: 2556/1940 po t.6 čl.5 Zak. o taksama u svrhu vodjenja brakorazvodne parnice protiv svoje zak. supruge Martinko Ana rodj. Ivak, sa kojom je venčan 1937. god.

U Kisaču, 3 avgusta 1940. god.

beležnik

pretsednik opštine.

Miután az ügy magyar bírósághoz került, a fenti ügyhöz hasonlóan, új iratborítékot kapott. Ebben az esetben is megtalálhatók mindazok az elemek, amelyek az ilyen ügyekben jelen vannak, régi/új ügyszám, a „régi" megjelölés. Az újvidéki illetékességű magyar királyi törvényszék elismerte a jugoszláv bíróság által foganatosított intézkedéseket, és folytatta az ügyet.

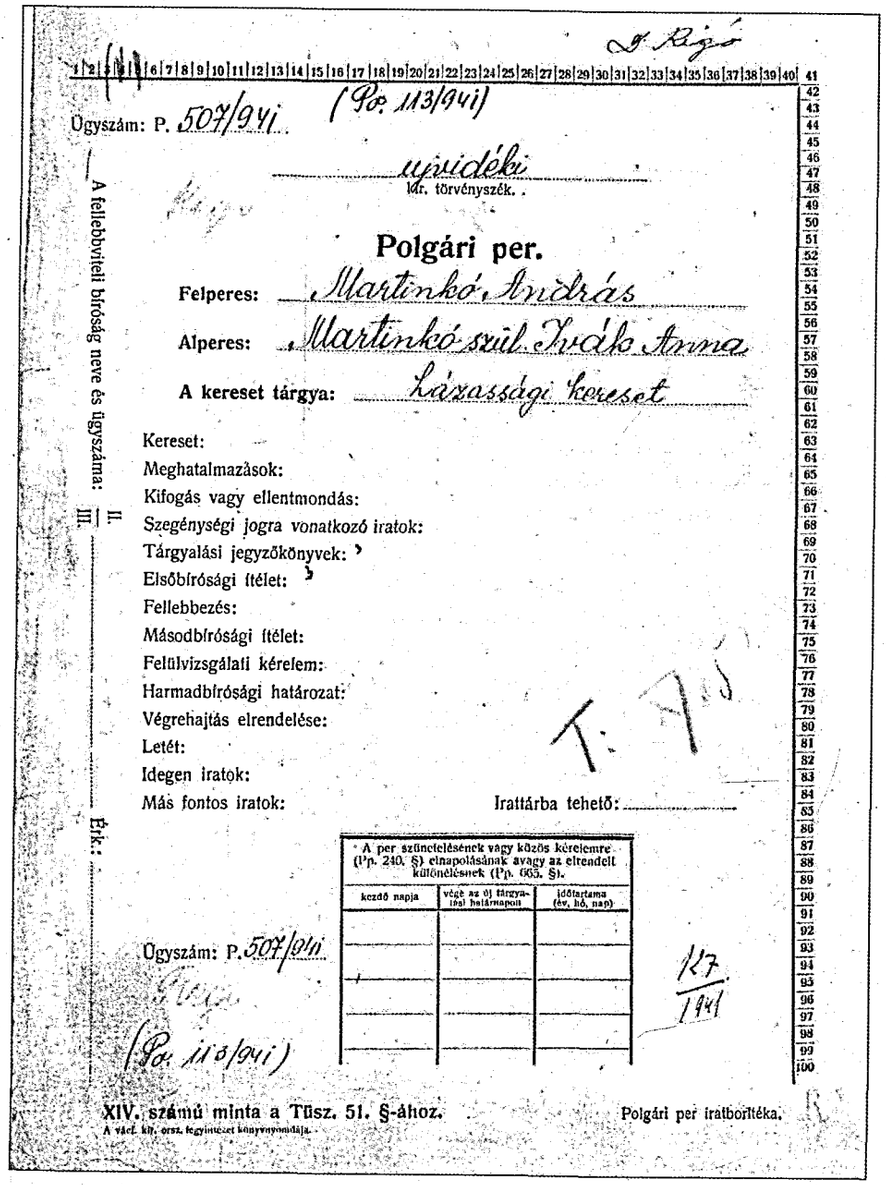

Ügyszám: P. 507/941 (Po. 113/941)

újvidéki kir. törvényszék.

Polgári per.

Felperes: Martinkó András

Alperes: Martinkó szül. Iváks Anna

A kereset tárgya: Házassági kereset

Kereset:
Meghatalmazások:
Kifogás vagy ellentmondás:
Szegénységi jogra vonatkozó iratok:
Tárgyalási jegyzőkönyvek:
Elsőbírósági ítélet:
Fellebbezés:
Másodbírósági ítélet:
Felülvizsgálati kérelem:
Harmadbírósági határozat:
Végrehajtás elrendelése:
Letét:
Idegen iratok:
Más fontos iratok:

Irattárba tehető:

A fellebbviteli bíróság neve és ügyszáma: II. III.

Étk.:

A per szüneteltetésének vagy közös kérelemre (Pp. 240. §) elnapolásának avagy az elrendelt különélésnek (Pp. 665. §).

kezdő napja	vége az új tárgyalási határnapig	időtartama (év, hó, nap)

Ügyszám: P. 507/941

(Po. 113/941)

127/1941

XIV. számú minta a Tüsz. 51. §-ához. Polgári per iratborítéka.

A vácz. kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája.

Szegényjogon bélyegmentes.

2

Tekintetes kir. Törvényszék!

Martinkó Anna szül. Iváks kiszácsi lakos alperes ellen házassági bontó perben a felszabadítás folytán a per szünetelésben van.-

Kérem a tekintetes kir. Törvényszéket,

méltóztassék az ügy folytatását elrendelni és az érdemi tárgalásra határnapot kitüzni.- Az 1941 évi március 20-ikán megtartott érdemi tárgyaláson a bíróság utasította alperest hogy a következő tárgyaláson ügyvéd képviseletében jelenjen meg.- Kérem az alperesnek kibocsájtandó idézést ugyanilyen utasitással kiadni, mert alperes védekezni akar és nincsen perbeli képviselője.-

Tisztelettel!

MARTINKÓ András felperes.

Az érdemi tárgyalást a jegyzőkönyv szerint 1941. október 25-én tartották meg, ezen a bíróság ítéletet hirdetett. Ezt megelőzően, az 1911. évi I. törvénycikk 112. §-ának értelmében, elismerte a felperes szegénységi jogát – mégpedig a jugoszláv hatósági tanúsítvány birtokában –, és így mentesítette a felperest a perköltségek alól. Az iratokból látható, hogy a felperest az ügy teljes ideje alatt ugyanaz az ügyvéd képviselte, dr. Laurovits János (Laurović Jovan). A bíróság a tárgyaláson – mivel a két fél egyértelműen a házasság felbontását követelte – a házasságvédő ellenkezése mellett is bontóítéletet hozott. Mivel a házasságban egy kiskorú gyermek is született, az ő elhelyezéséről és eltartásáról a bíróság nem hozott döntést, hanem az 1894. évi, házassági jogról szóló XXXI. törvénycikk 96. §-a értelmében Bács-Bodrog Megye Árvaszékének adta át az ügyet további intézkedések meghozatala céljából.

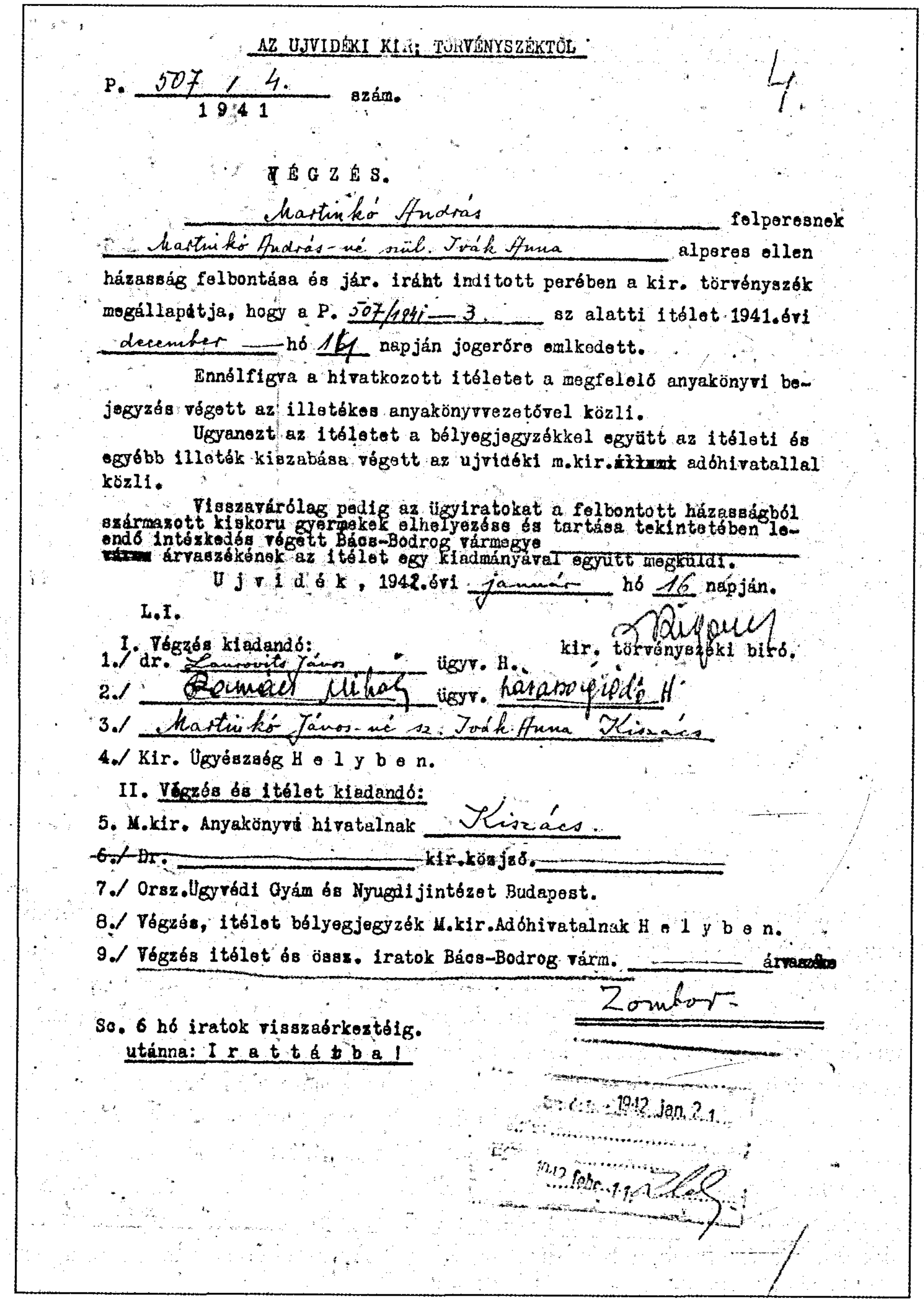

AZ UJVIDÉKI KIR. TÖRVÉNYSZÉKTŐL

P. 507 / 4. szám.
1941

4.

VÉGZÉS.

Martinkó András felperesnek
Martinkó András-né szül. Ivák Anna alperes ellen
házasság felbontása és jár. iránt inditott perében a kir. törvényszék megállapítja, hogy a P. 507/1941 – 3. sz alatti itélet 1941.évi december hó 14 napján jogerőre emlkedett.

Ennélfigva a hivatkozott itéletet a megfelelő anyakönyvi bejegyzés végett az illetékes anyakönyvvezetővel közli.

Ugyanezt az itéletet a bélyegjegyzékkel együtt az itéleti és egyébb illeték kiszabása végett az ujvidéki m.kir. adóhivatallal közli.

Visszavárólag pedig az ügyiratokat a felbontott házasságból származott kiskoru gyermekek elhelyezése és tartása tekintetében leendő intézkedés végett Bács-Bodrog vármegye árvaszékének az itélet egy kiadmányával együtt megküldi.

Ujvidék, 1942.évi január hó 16 napján.

L.I.

kir. törvényszéki biró.

I. Végzés kiadandó:
1./ dr. Laurovits János ügyv. H.
2./ Romács Mihály ügyv. házasságvédő H.
3./ Martinkó János-né sz. Ivák Anna Kiszács
4./ Kir. Ügyészség Helyben.

II. Végzés és itélet kiadandó:
5. M.kir. Anyakönyvi hivatalnak Kiszács.
~~6./ Dr.~~ kir.közjző.
7./ Orsz.Ügyvédi Gyám és Nyugdijintézet Budapest.
8./ Végzés, itélet bélyegjegyzék M.kir.Adóhivatalnak Helyben.
9./ Végzés itélet és össz. iratok Bács-Bodrog várm. árvaszéke Zombor.

Sc. 6 hó iratok visszaérkeztéig.
utánna: Irattárba!

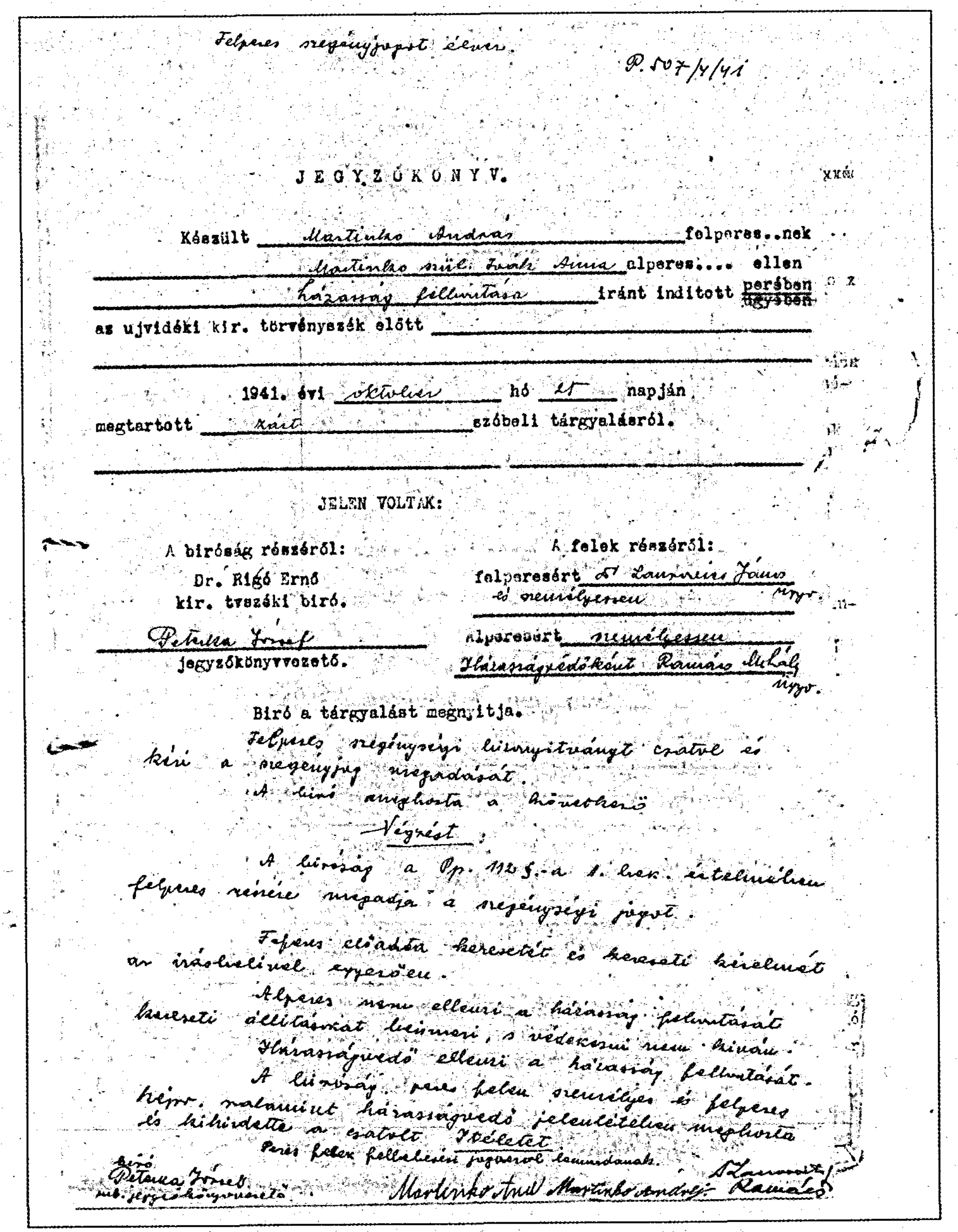

P. 507/4/41

JEGYZŐKÖNYV.

Készült Martinko Andras felperes..nek
Martinko szül. Ivák Anna alperes.... ellen
házasság felbontása iránt inditott perében
az ujvidéki kir. törvényszék előtt

1941. évi oktober hó 25 napján
megtartott zárt szóbeli tárgyalásról.

JELEN VOLTAK:

A biróság részéről:
Dr. Rigó Ernő
kir. tszéki biró.

Petrika József
jegyzőkönyvvezető.

A felek részéről:
felperesért dr. Laurovits János ügyv. és személyesen
alperesért személyesen
Házasságvédőként Romács Mihály ügyv.

Biró a tárgyalást megnyitja.

Végzést:

A bemutatásra kerülő harmadik ügyet a felperes, Sipos Milorad magánhivatalnok indította a néhai Dunđerski Gedeon örökösei, özvegy Dunđerski Dóra, Dunđerski Lázár és Dunđerski Dušan ellen, a szenttamási Dunđerski Lázárról elnevezett, a szenttamási görögkatolikus egyház javára tett adomány ügyében,[75]

75 Vajdasági Levéltár, Fond 158, Újvidéki Királyi Törvényszék (1941–1944).

azért, mert a néhai dr. Dunđerski Gedeon elmulasztotta halála előtt kifizetni Sipos Milorad munkadíját, akit élete folyamán felbérelt, hogy készítse el vagyoni állásának alakulását 1917 és 1939 között. A kereset tárgya 93 000 dinár volt. Az Újvidéki Kerületi Bíróság az ügyet 1940-ben kezdte tárgyalni, és az alperesek több eljárásjogi fortéllyal éltek annak érdekében, hogy az ügy ne záruljon le gyorsan. Ebben az időben már hatályba lépett a Jugoszláv Királyság perrendtartási törvénye, amely szerint a bíróság az ügyet tárgyalta.

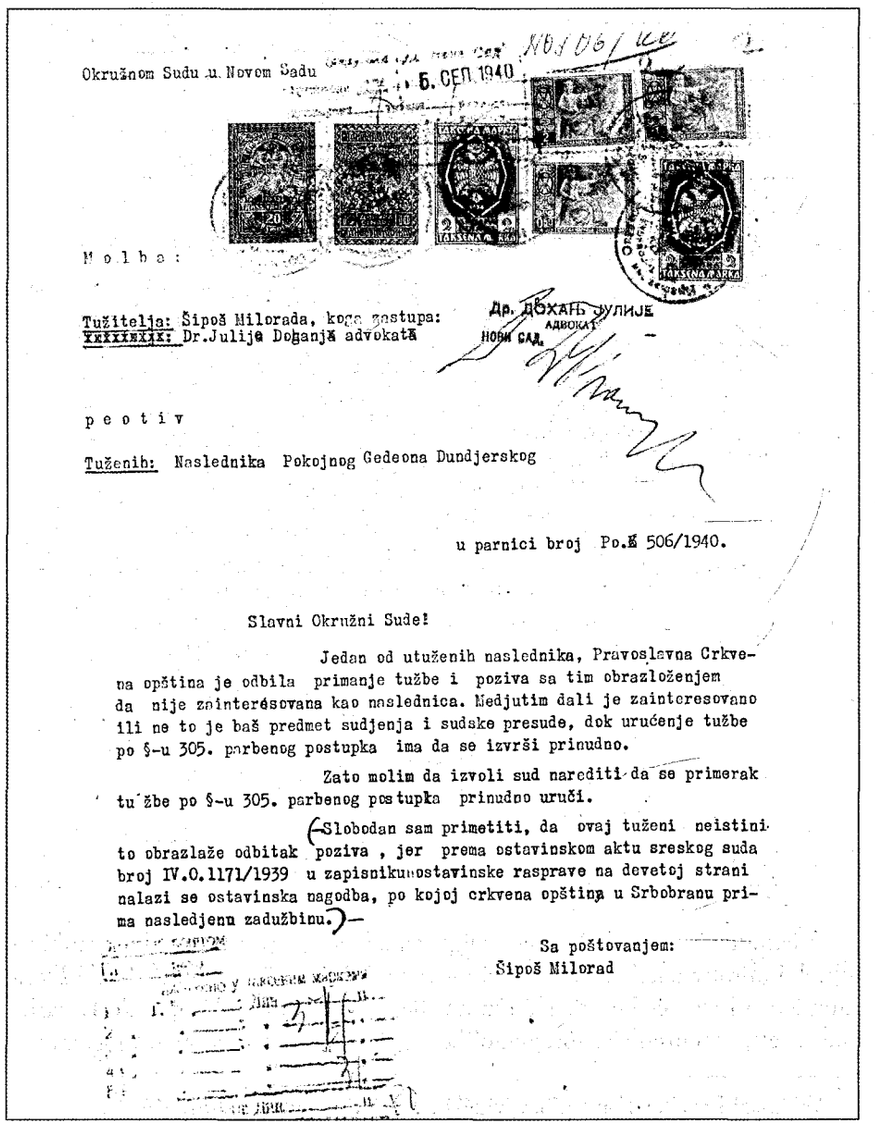

Okružnom Sudu u Novom Sadu

5. СЕП 1940

M o l b a :

Tužitelja: Šipoš Milorada, koga zastupa: Dr.Julije Doganja advokata

Др. ДОХАЊ ЈУЛИЈЕ АДВОКАТ НОВИ САД

p e o t i v

Tuženih: Naslednika Pokojnog Gedeona Dundjerskog

u parnici broj Po.Ž 506/1940.

Slavni Okružni Sude!

Jedan od utuženih naslednika, Pravoslavna Crkvena opština je odbila primanje tužbe i poziva sa tim obrazloženjem da nije zainteresovana kao naslednica. Medjutim dali je zainteresovano ili ne to je baš predmet sudjenja i sudske presude, dok uručenje tužbe po §-u 305. parbenog postupka ima da se izvrši prinudno.

Zato molim da izvoli sud narediti da se primerak tužbe po §-u 305. parbenog postupka prinudno uruči.

(Slobodan sam primetiti, da ovaj tuženi neistinito obrazlaže odbitak poziva , jer prema ostavinskom aktu sreskog suda broj IV.O.1171/1939 u zapisniku ostavinske rasprave na devetoj strani nalazi se ostavinska nagodba, po kojoj crkvena opština u Srbobranu prima nasledjenu zadužbinu.)—

Sa poštovanjem:
Šipoš Milorad

Végül is, miután az ügy az Újvidéki Királyi Törvényszékhez került, a felek közös megegyezés alapján kérvényezték az eljárás megszüntetését, így az eljáró bíróság 1941. szeptember 17-én elfogadta Sipos Milorad felperes és az alperesek az eljárás megszüntetése iránti közös kérvényét, mivel a felek peren kívüli egyezséget kötöttek. A bíróság, a fentiekben taglalt rendelkezésekkel összhangban, a per értékét átszámolta pengőbe.

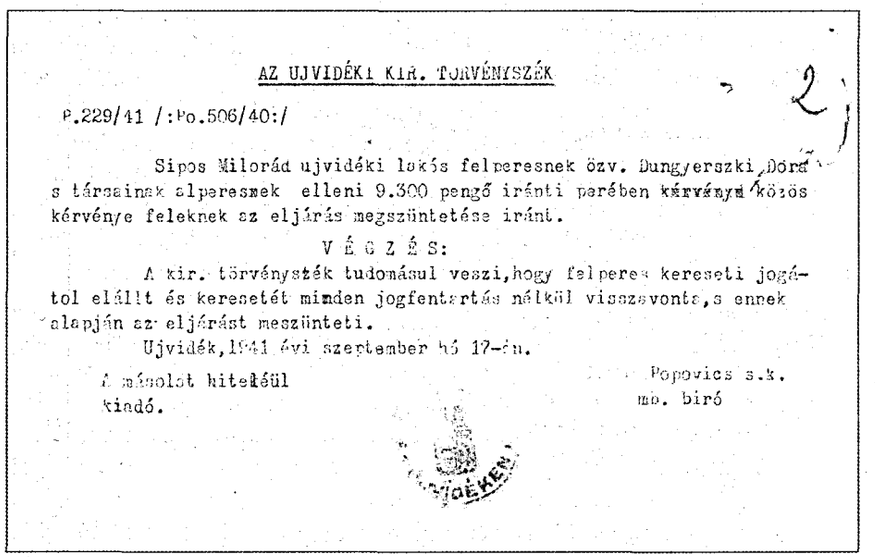

AZ UJVIDÉKI KIR. TORVÉNYSZÉK

P.229/41 /:Po.506/40:/

Sipos Milorád ujvidéki lakós felperesnek özv. Dungyerszki Dóra s társainak alperesnek elleni 9.300 pengő iránti perében kérvényük közös kérvénye feleknek az eljárás megszüntetése iránt.

V É G Z É S:

A kir. törvényszék tudomásul veszi,hogy felperes kereseti jogától elállt és keresetét minden jogfentartás nélkül visszavonta,s ennek alapján az eljárást megszünteti.

Ujvidék,1941 évi szeptember hó 17-én.

A másolat hiteléül
kiadó.

Popovics s.k.
mp. biró

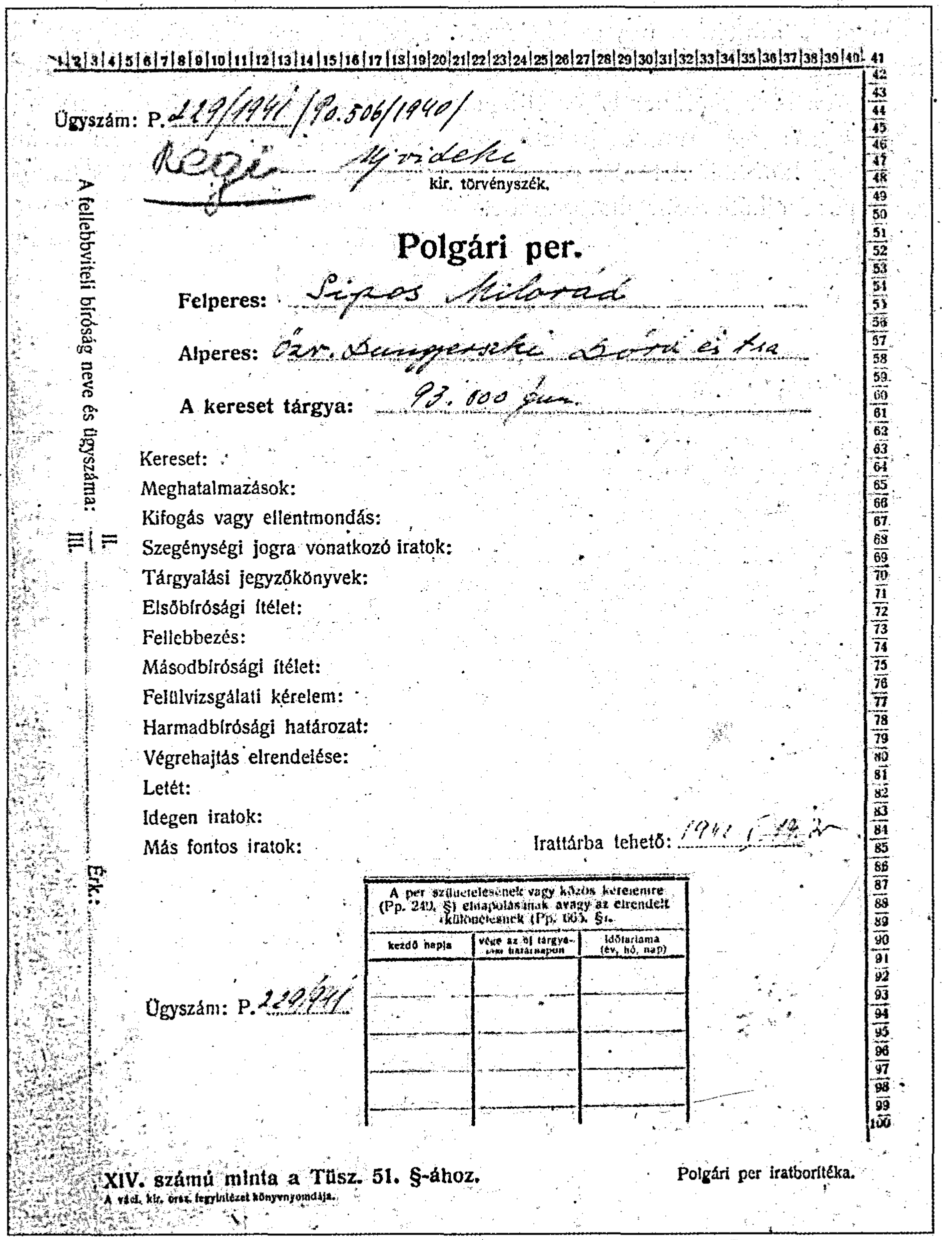
Ügyszám: P. 229/1941/ Po.506/1940/

Újvidéki kir. törvényszék.

Polgári per.

Felperes: Sipos Milorád

Alperes: Özv. Dungerszki Lóránt és tsa

A kereset tárgya: 93.600 pen.

Kereset:
Meghatalmazások:
Kifogás vagy ellentmondás:
Szegénységi jogra vonatkozó iratok:
Tárgyalási jegyzőkönyvek:
Elsőbírósági ítélet:
Fellebbezés:
Másodbírósági ítélet:
Felülvizsgálati kérelem:
Harmadbírósági határozat:
Végrehajtás elrendelése:
Letét:
Idegen iratok:
Más fontos iratok:

Irattárba tehető: 1941

A fellebbviteli bíróság neve és ügyszáma: II. III.

Érk.:

A per szünetelésének vagy közös kérelemre (Pp. 240. §) elnapolásának avagy az elrendelt különélésnek (Pp. 663. §).		
kezdő napja	vége az új tárgyalási határnapon	időtartama (év, hó, nap)

Ügyszám: P. 229/941

XIV. számú minta a Tüsz. 51. §-ához.
A vác. kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája.

Polgári per iratborítéka.

6. ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban az 1941-től 1944-ig tartó időszak délvidéki, elsősorban a Bácskában fennálló magyar királyi jogrend létrehozása és alkalmazása került górcső alá. A polgári intézmények mellett a katonai törvényszékek és hatóságok is aktív résztvevői voltak a közéletnek, hiszen ez az időszak a második világháború idejére tehető. Az ő intézkedéseik nem kerültek bemutatásra. A magyar hatóságok – miután Bácska visszakerült a Magyar Királysághoz –, erejükhöz mérten és a történelmi események tudatában, gyorsan, mindössze pár hónap alatt felállították a polgári közigazgatási és igazságügyi intézményeket. A magyar királyi hadsereg 1941 áprilisában vonult be a bácskai vidékekre, és 1941 szeptemberére már a katonai közigazgatás megszűnt.

Az 1942-es év végére sikerült a magyar jogrendet, törvényeket kiterjeszteni majdnem teljes egészében Bácskára is. A városokban és más településeken a polgári közjogi hatóságok már az 1941. év második felében megalakultak, a bíróságok megkezdték működésüket, az ügyvédek és közjegyzők is munkához láttak. Az anyagi jog kiterjesztése a visszafoglalt területeken nem is volt annyira nehéz feladat, hiszen a jugoszláv időkben is többnyire a magyar törvényeket alkalmazták, különösen a polgári és a családjog területén. A magyar törvényeknek csak nem hivatalos, többnyire részleges fordításai készültek el szerb nyelven. Ez volt az oka annak, hogy a Bácskában tevékenykedő, nem csak magyar jogászok is kiválóan ismerték a magyar szaknyelvet meg a jogszabályokat is. A magyar állam megkövetelte az újonnan visszaszerzett vidékek polgárainak kinyilatkoztatott hűségét, így akármilyen tisztviselői állásban levők – tanárok, bírók, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők – kötelesek voltak hűségesküt tenni a Magyar Királyságra.

A bemutatott ügyek híven tükrözik, hogy a polgári jog, ezen belül is a családjog viszonylatában az országhatárok változása valójában nem eredményezett különösebb gondot a felek jogainak érvényesítése szempontjából. Különösen érdekes az 1894. évi XXXI. családjogi törvény, amely úgymond két birodalomváltást is túlélt.

1944 őszén a jugoszláv partizánok bevonultak Bácskába. Ezzel megszűntek létezni a Magyar Királyság intézményei. Az új jugoszláv állam teljesen más társadalmi és gazdasági ideológiai berendezést szorgalmazott és vezetett be, így felszámolták a polgári társadalom intézményeit, valamint a jogszabályok tekintetében is szakítás történt, és a kommunista ideológiát képviselő korszak kezdődött meg.

Srđan Šarkić[1]

A MAGYAR JOG ALKALMAZÁSA BÁNÁTBAN A NÉMET MEGSZÁLLÁS ALATT (1941–1944)

A magyar magánjog Bánátban,[2] Bácskában, Baranyában, a Muraközben és a Murántúlon alkalmazásban maradt. Ezek a területek együtt képezték egyikét a Szerb–Horvát–Szlovén (SZHSZ, később Jugoszláv) Királyságban alakuló hat országrésznek, melyeken belül különböző magánjogi szabályok nyertek alkalmazást. A második világháborúban Bánát nem a magyar, hanem a német megszállási rendszerbe tartozott. Így Bánát ismét komplikált helyzetbe került, noha a német megszálló hatalom a hatóságaival teljes és mindent átfogó hatást gyakorolt az állami és társadalmi élet formáira.

BÁNÁT A NÉMET MEGSZÁLLÁSI RENDSZERBEN

1. Bánát esete – Magyarország vagy Románia? – Hosszas meggyőzés és nyomásgyakorlás után a Jugoszláv Királyság, élén Dragiša Cvetkovićtyal, a *Jugoszláv Radikális Közösség* (Jugoslovenska radikalna zajednica) alapítójával, aki Niš város polgármestere is volt hosszú éveken át, valamint Vlatko Maček, a *Horvát Parasztpárt* (Hrvatska seljačka stranka) vezetője, csatlakoztak a *háromhatalmi egyezmény*hez, aláírva 1941. március 25-én az úgynevezett *bécsi jegyzőkönyv*et

1 A szöveget Mészáros Zoltán történész fordította szerbről magyarra.

2 A Bánát és Bánság szavak felcserélhetők, sokan a Bánságot magyarosabbnak tartják. Ebben a szövegben azonban szerencsésebb, ha Bánátot használunk, mivel az egykori Jugoszláviát bánságokra osztották fel. Nem lenne jó, ha a különböző jelentésű fogalmakra azonos kifejezést használnánk.

(bečki protokol).[3] Ám a március 26-áról 27-ére virradó éjszakán katonatisztek egy csoportja államcsínyt vitt végbe, megfosztotta hatalmától a kormányt és a helytartóságot,[4] és új kormányt alapított, amelynek élén Dušan Simović tábornok állt. Noha az új kormány kinyilvánította szándékát, hogy a háromhatalmi egyezményt továbbra is érvényesnek tartja, Hitler dühében úgy döntött, hogy elpusztítja Jugoszláviát.[5] Már március 27-én felajánlotta szövetségeseinek Jugoszlávia területeinek felosztását. Olaszországnak a dalmát tengerpartot, Bulgáriának Macedóniát, Bánátot pedig Magyarországnak.[6] Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Hitler, a korszakban élő osztrákok többségéhez hasonlóan, a Bánát kifejezés alatt az egész Vajdaságot értette.[7] Ugyanezen a napon valóban megígérte Bánát birtokbavételét Magyarországnak, és ezt április 4-én Bartha

3 A jegyzőkönyvet a Belvedere Palota úgynevezett Sárga termében írták alá 1941. március 25-én 14 órakor. A jegyzőkönyvet jugoszláv részről Dragiša Cvetković miniszterelnök és Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszter látta el kézjegyével. A tengelyhatalmak részéről Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter, Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter és Oshima tábornok, Japán berlini nagykövete írta alá. A ceremónián Sztójay Döme, Magyarország, Raul von Bosi, Románia, Černak, Szlovákia és Draganov, Bulgária képviselője vett részt. Az aláíráson Jugoszláviát a berlini követ, a híres író, a majdani Nobel-díjas Ivo Andrić képviselte. L. Terzić, V., *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, knjiga 1, [A Jugoszláv Királyság bukása, 1941, 1. kötet], Ljubljana–Beograd–Titograd, 1984, 418–436. o.

4 Sándor király ellen 1934. október 9-én Marseille-ben merényletet követtek el, melyben életét vesztette. Halála után, fia kiskorúsága miatt, a király akarata és az 1931. szeptember 3-ától érvényes Jugoszláv Királyság alkotmánya értelmében a királyi hatalom gyakorlását a régenstanács vette át, Karađorđević Pál herceg (a király unokatestvére, avagy ahogy a szerbek pontosabban meghatározzák, „brat od strica", azaz apai unokanagybátyja), dr. Radenko Stanković szenátor, a belgrádi Orvostudományi Kar egyik alapítója és dr. Ivan Perović, a Szávai bánság bánja. A puccsot elkövetők II. Pétert hatalomra helyezték, noha még kiskorú volt, majd csak 1941. szeptember 6-án érte el a felnőttkort.

5 A németek okkal gyanították, hogy a március 27-i puccs mögött a brit hírszerzés állt.

6 Čulinović, F., *Okupatorska podjela Jugoslavije* [Jugoszlávia megszállási felosztása], Beograd, 1970; Milošević, S. D., *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1943* [Német–olasz kapcsolatok a megszállt Jugoszlávia területén, 1941–1943], Beograd, 1991

7 Völkl, E., *Der Westbanat 1941–1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen* [Nyugat-Bánát 1941 és 1944 között. A német, a magyar és más etnikai csoportok helyzete], München, 1991; Olshausen, K., *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juni 1941* [A balkáni közjáték. A Jugoszláviával és Görögországgal szembeni német politika 1941 márciusától 1941 júniusáig], Stuttgart, 1973

Károly honvédelmi miniszternek is megismételte, Sztójay Döme magyar katonai attasénak pedig április 6-án és 19-én tett ígéretet.[8]

A Jugoszlávia elleni támadás napján (április 6.) Hitler kiadta az ország szétdarabolásának *általános irányelveit*. Ennek értelmében a német megszállási övezet „Ószerbiára" terjedne ki. Ez a kifejezés külföldön azokat a területeket jelentette, amelyek Szerbia birtokában voltak a balkáni háborúk előtt, azaz 1912 és 1913 előtt. A szerb politikusok, tudósok, újságírók a 19. században és a 20. század elején az „Ószerbia" kifejezés alatt a mai Szandzsákot, a Raška (latinosan Rascia) térségét, Koszovót és Metóhiát értették, mint a középkori szerb állam központi részeit. Hitler a fenti értelemben inkább „régi Szerbia"-ként értelmezte a kifejezést. Ami annak a szándékának felelt meg, hogy megbüntesse a szerbeket, akiket a március 27-i puccs fő bűnöseinek tekintett. Az is célja volt, hogy Szerbiát olyan méretűvé redukálja, amely a legkevésbé veszélyezteti azt a nemzetközi rendszert, amelyet Németország akart kikényszeríteni.[9]

Noha Hitler számított Magyarország és Románia segítségére Jugoszlávia megtámadásában, szövetségeseinek területi törekvései egy sor nehézséget okoztak számára, ami már a támadás előtt is nyilvánvaló volt. A román kormány már április 3-án tudomást szerzett arról, hogy a magyar katonai egységek megszállják Bánátot (itt Bánát nyugati részéről volt szó, amelyet az első világháború után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kapott meg). Ezért azzal fenyegetőzött, hogy ebben az esetben a román csapatok is behatolnak Bánát jugoszláviai részébe. Másnap Raul Bosi román berlini nagykövet hivatalosan tiltakozott a tervezett magyar megszállás ellen, és kiemelte, hogy Bánátot a jövőben sem adhatják át Magyarországnak, így ebben a helyzetben Hitler április 5-én úgy döntött, hogy a magyar csapatok nem fognak részt venni Bánát bekebelezésében.[10]

8 Uo.

9 Neubacher, H., *Sonderauftrag Südost 1940–1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten* [Különleges küldetés 1940–1945. Egy repülő diplomata jelentései], Berlin–Frankfurt, 1956; Čulinović, i. m.; Terzić, i. m.; Marjanović, J., *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941* [Felkelés és a népfelszabadító mozgalom Szerbiában 1941-ben], Beograd, 1963; The German Occupation System in Serbia 1941 [A német megszállás rendszere Szerbiában 1941-ben], in *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941–1945* [Megszállói rendszerek Jugoszláviában 1941–1945], Belgrade, 1963, 263–299. o.; The Neubacher Plan and Practical Schemes for the Establishment of a Greater Serbian Federation (1943–1944) [A Neubacher-terv és a Nagy-Szerb Szövetség létrehozásának gyakorlati modelljei, 1943–1944], in *The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945* [Jugoszlávia a harmadik birodalomban, 1933–1945], Belgrade, 1977, 486–501. o.; Schlarp, K-H., *Wirtschaft und Besatzung in Serbien 1941–1944. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Wirtschaftspolitik in Südosteuropa* [Gazdaság és megszállás. Délkelet-Európa hozzájárulása a nemzetiszocialista gazdaságpolitikához], Stuttgart, 1986.

10 Völkl, i. m.

Jugoszlávia szétdarabolásának ideiglenes irányelvei közé az is bekerült, hogy Bánátot a német egységek szállják meg.[11] Így a Tisza folyót jelölték ki a német és a magyar megszállási övezet határaként. Annak ellenére, hogy a magyarokat időben értesítették, akik április 11-én csatlakoztak a támadáshoz,[12] nem voltak készek ezt tiszteletben tartani. A magyar csapatok átkeltek a Tiszán, és Törökkanizsa, Törökbecse, valamint Padé lakosai felszabadítóként üdvözölték őket.[13] Bánátban Zenta közelében alakítottak ki hídfőállást április 15-e és 17-e között, de egységeik Nagykikinda és Homokrév (Mokrin) felé is vonultak északon, sőt Titel közelében Bánát központi részén is megjelentek. A német követelések miatt mégis vissza kellett vonulniuk. A német hadsereg 15. hadtestének egységei április 9-én Temesvár környékéről behatoltak Jugoszláviába egészen Versecig, április 12-éig pedig elfoglalták az egész Bánátot Pancsovával együtt.

Hitler tehát nehéz helyzetbe került, mert le kellett csillapítania szövetségeseit, akik jó ideje súlyos konfliktusban voltak területi vitáik miatt.[14] A „Führer" halasztgatta az ügy megoldását, a magyar kormány felé azt üzente, hogy Bánátot néhány hónapon belül átadják Magyarországnak, a románoknak viszont azt ígérte, hogy az ügyet a háború vége után rendezik. Bánát szerb oldala azonban a háború végéig német megszállás alatt maradt, bár mind Magyarország, mind Románia folyamatosan követelték és diplomáciai nyomást gyakoroltak azért, hogy megszerezzék.[15]

Bánát északi részével kapcsolatban érdekes adatokat közöl Teodor Kovač (Kovács Teodor) a belgrádi Zsidó Történelmi Múzeum (Jevrejski istorijski muzej – Jewish Historical Museum) kiadványában.[16] Kovač szerint: „Bánátban

11 Vegh, S., Le système du pouvoir d'occupation allemande dans le Banat yougoslave 1941–1944 [A német megszállás rendszere Bánátban, 1941–1944], in *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941–1944* [Megszállói rendszerek Jugoszláviában, 1941–1945], Belgrade, 1963, 495–561. o.

12 Magyarország és Jugoszlávia 1940. december 12-én kötötte meg a *magyar–jugoszláv örök barátsági szerződés*t. A magyar hatóságok hivatalosan azzal igazolták a Jugoszlávia elleni támadásukat, hogy az úgynevezett Független Horvát Állam kikiáltása után, április 10-én Jugoszlávia megszűnt, emellett a volt Magyar Királyság területén élő magyarokat is meg kellett védeni (Čulinović, i. m.; Kasaš, A., *Mađari u Vojvodini* [Magyarok a Vajdaságban], Novi Sad, 1996). A Jugoszlávia elleni támadás volt az egyik oka annak, hogy a magyar miniszterelnök öngyilkosságot követett el, egyébként nem eléggé tisztázott körülmények között (Rokai, P., Đere, Z., Pal, T., Kasaš, A., *Istorija Mađara* [A magyarok története], Beograd, 2002, 572. o.

13 Kasaš, i. m.; Neubacher, i. m.

14 A közismert Erdély, románul Ardeal, azaz latinosan Transylvaniae körüli vitáról van szó.

15 Völkl, i. m.; Kasaš, i. m.

16 Kovač, T., Banatski Nemci i Jevreji [A bánáti németek és zsidók], in *Jevrejski istorijski muzej,* Zbornik knj. 9, 2009, 23. o.

a zsidók abban reménykedtek, hogy Bánátba is a magyar katonaság fog bevonulni. Tudták, hogy Magyarországon nem könnyű a zsidók élete, hogy érvényben vannak olyan törvények, melyek szerint másodrendű polgárok lettek, de az életük, csakúgy, mint sokaknak alapvető megélhetése, akkor még nem volt veszélyeztetve. Ezért azt várták és kívánták, hogy Bánátot, csakúgy mint Bácskát, ne német, hanem magyar katonaság vegye hatalma alá."[17] Kovač arról is ír, hogy a törökkanizsai polgárok, csakúgy mint Majdán és Rábé lakosai, 1941. április 15-én szerb és magyar nyelven Horthyhoz intéztek egy felhívást, kérve, hogy a magyar katonaság vonuljon be erre a területre. Az aláírók többségben magyarok voltak, de aláírták a nyilatkozatot a helyi szerb és zsidó polgárok is.[18]

2. Német érdekek Bánátban – A magyar–román rivalizálás mellett a németeknek legalább három jó oka volt, amiért úgy döntöttek, hogy Bánát a németek által megszállt Szerbia része maradjon. Az első, és valószínűleg a legfontosabb, az ott élő, jelentős számú német nemzeti kisebbség volt. Az 1931-es népszámlálás adatai szerint Bánátnak százhúszezer-ötszáznegyvenegy német lakosa volt, amely az ötszáznyolcvanötezer-ötszázhetvenkilences teljes bánáti népesség 20,58%-át tette ki.[19] Ők üdvözölték a német csapatok érkezését, és sokat is segítettek nekik,[20] vezetőik azt reméltek, hogy egyfajta autonóm német államot hoznak létre ezen a vidéken. Az ötlet a *Német Népi Központi Hivatal* (Volksdeutsche Mittelstelle, rövidítve VoMi) ideológusaitól származott, akik arról álmodoztak, hogy német protektorátust hoznak létre a Közép-Duna térségében, amelynek a központja Belgrád lesz. Ezt a területet megtisztítanák a szerbektől, és németeket (azaz úgynevezett Volksdeutschereket) telepítenének be, ők lennének a belgrádi erődítmény helyőrsége, akik a Duna mentét védenék. Magyarországra való tekintettel ezektől a tervektől elálltak. Mivel Bánátot már odaígérték a magyaroknak, a német hatóságok azon dolgoztak, hogy megszilárdítsák a helyi németek (Volksdeutscher) helyzetét. Hogy ezt elérjék, és hogy megbízható munkatársaik legyenek, úgy szervezték meg a közigazgatást, hogy

17 Uo. 44. o.

18 Uo. 45–48. o.

19 Ugyanezen népszámláláskor szerbből 261 123 (44,59%) volt, magyarból 95 867 (16,7%), románból 62 365 (10,65%), szlovákból 17 900 (3,06%) és horvátból 12 545 (2,14%). A német megszállás kezdete után, 1941. június 30-án Bánát Volksdeutsche (népi német) vezetősége saját összeírást szervezett, amelynek eredménye szerint Bánátban 128 819 német él (Momčilović, Đ., *Banat u Narodnooslobodilačkom ratu* [Bánát a népfelszabadító háborúban], Beograd, 1977).

20 Bánátban a Volksdeutscherek még a háború előtt megalapították a Deutsche Manschaft (DM) félkatonai szervezetet, amelyet csapatokba és zászlóaljakba szerveztek. Ezek az egységek akkor kezdték meg működésüket, amikor a német csapatok behatoltak Jugoszláviába, és azok hátterében működtek.

abban a kulcsfontosságú pozíciókat a németek birtokolják.[21] Hozzá kell tenni, hogy voltak másként gondolkodó bánáti németek is, és voltak (ha kevés számmal is) németek, akik a partizánokhoz csatlakoztak. A második világháború alatt az úgynevezett Független Horvát Állam (Nezavisna država Hrvatska – NDH) területén alakult egy németekből álló partizán zászlóalj is (Ernst Telman – azaz Ernst Thälmann zászlóalj).[22] E zászlóaljhoz csatlakozott néhány bánáti német is, és a zászlóalj az NDH területén kívül is harcolt.

A megszállt Bánát Szerbián belül tartásának másik oka gazdasági természetű. A lehetséges éhínség veszélye miatt a termékeny bánáti síkság fontos élelmiszer-ellátó vidék volt. És végül a német és a szerb lakosság ellenállása, valamint a kollaboráns szerb kormány viszonyulása, amellyel kapcsolatban a németek attól féltek, hogy az elveszti minden tekintélyét a szerbek körében, és egyáltalán nem működne velük együtt, ha Bánátot átadnák Magyarországnak. Mindezek miatt Bánát szerb megszállási övezetben maradt, és határai is ugyanazok maradtak, mint a második világháború előtt, vagyis nyugaton a Tisza folyó, délen a Duna, valamint északon és keleten a volt jugoszláv–magyar és jugoszláv–román határok, ahogy azt az első világháborút lezáró békeszerződések kijelölték. Érdekes, hogy Bánát határai Magyarországgal és Romániával voltak azok a határok, amelyek változatlanok maradtak Jugoszlávia 1941. áprilisi felbomlása után.

3. A megszállt Szerbia katonai-közigazgatási felépítése – A *Német Szárazföldi Erők Főparancsnoksága* még 1941. április 14-én, amikor a jugoszláv hadsereg már teljes szétziláltságban volt, megparancsolta, hogy egyes hadosztályok térjenek vissza Romániába, hogy a megfelelő időben tudják összpontosítani erőiket a keleti fronton. Szerbiában csak négy német fegyveres formáció maradt. Ezek katonailag biztosították a megszállt területeket, és megtisztították a meghódított területet a jugoszláv hadsereg maradványaitól, amelyek itt-ott még szórványosan ellenálltak.

Ahhoz, hogy egy esetleges felkelést gyorsan, már az elején el lehessen fojtani, 1941. április 14-én megérkezett az Ast nevű hírszerző hivatal (az Abwehrstelle), fedőneve a *Fegyveres Erők Összekötő Központja* (Wehrmachtverbindungsstelle) volt. Az Ast hírszerző hivatal igazgatóságának kihelyezett hivatalai (Aussenstelle) és hírszerző helyei (Meldekopfe) voltak Szerbia középső részének különböző pontjain.

[21] Janjetović, Z., *Borders of the German Occupation Zone in Serbia 1941–1944* [A német megszállási övezet határai Szerbiában, 1941–1944], Zbornik radova Geografskog instituta Jovan Cvijić [A Jovan Cvijić Földrajzi Intézet gyűjteményes kötete], 62-2., 2012, 93–115. o. Főleg a 94. és 99. oldalak között (Bánát kérdése).

[22] A névadó Ernst Thälmann a spanyol polgárháborúban harcolt.

A *Titkos Katonai Rendőrség* (Geheimfeldpolizei – GFP), mint a hírszerző igazgatóság végrehajtó szervének helyi kirendeltsége, jelen volt a kisebb településeken is az ország belső területén.

A második hadsereg vezérkarával Belgrádba érkezett az úgynevezett *Rendőrségi és Biztonsági Szolgálat Jugoszláviai Munkacsoportja,* ez az SS-hez hasonlóan három fő részlegből állt: *Titkos Állami Rendőrség* (Geheime Staatspolizei – Gestapo), *Bűnügyi Rendőrség* (Kriminalpolizei – Kripo) és a *Biztonsági Szolgálat* (Sicherheitsdienst – SD).

Belgrádban 1941. április 22-én Förster, a légierő tábornokának vezetésével létrehozták a *Katonai Főparancsnokság*ot (Militärbefehlshaber). Szerbia katonai parancsnokának, mint a birodalom legmagasabb képviselőjének több feladata volt: fenntartani az ország békéjét és rendjét, biztosítani a közlekedési és egyéb kommunikációs kapcsolatokat, az országot a náci elvek szerint irányítani, és végül a kollaboráns (quisling) polgári közigazgatás megszervezése és ellenőrzése. A legfelsőbb hatalmi szerv a szerbiai *Katonai Parancsnoki Központ* volt, gyakorlatilag ez volt az ország kormánya. Az *Igazgatóközpont* elnöke dr. Harold Turner állami tanácsadó, aki tulajdonképpen Szerbia polgári kormányzója volt, a szerbiai katonai parancsnok alárendeltjeként. A Katonai Parancsnoki Központnak volt alárendelve a *Vám- és Határőrizet*, amelyet Németországból vezényeltek Szerbiába.

A gazdasági kérdések megoldására a *Gazdaság Általános Megbízottjának Parancsnokságát* hozták létre, Franz Neuhausen volt belgrádi német főkonzul vezetésével, ő közvetve Göring alárendeltje volt. E parancsnokságnak a legfőbb feladata az volt, hogy Göring négyéves tervének értelmében maximalizálja Szerbia gazdaságának kihasználását, hogy felügyelje a szerb Gazdasági és Élelmezési Minisztériumot, és így biztosítsa a szükséges mennyiségű élelmiszert a „Reichbe" történő kiszállításhoz.

Szerbia területét katonai közigazgatási szempontból négy parancsnokságra (Feldkommandatur) osztották, a katonai parancsnokok feladata az volt, hogy fenntartsák a rendet és a békés körülményeket, emellett a polgári hatóságokat ellenőrizték és támogatták. Egy-egy parancsnokság a következőkből állt: parancsnoki és közigazgatási csoport, háborús bíróság, egy osztag mezőőr, valamint egy zászlóalj a rend és nyugalom fenntartására (Landeschützen).

Már 1941. május 20-án a szerbiai katonai parancsnok kiadta a *Rendeletek Lapját* (Verordnungsblatt des Militärbefelshabers in Serbien), és ezt május 22-én tették közzé. Ebben a kiadványban négy rendelet volt, amelyek a sajtót és a kulturális rendezvények egyes formáit szabályozták. Ezek: 1) *Rendelet a sajtóról a szerb területen* (Verordnung betreffend die Presse im serbischen Gebiet, vagy rövidítve Presseverordnung); 2) *Rendelet a színházakról* (Verordnung über den Betrieb von Theatern); 3) *Rendelet a filmszínházakról és a filmek kölcsönzéséről* (Verordnung über den Betrieb von Lichtspieltheatern und den Verleih von Filmen); 4) *Rendelet a kabarékról és varietékről* (Verordnung über das Kabarett- und Varietewesen).

A *sajtóról szóló rendelet* megparancsolja, hogy az újságok élén főszerkesztők álljanak. Az engedélyt a szerkesztői munkakörre csak akkor lehet kiadni, ha a jelölt nem zsidó vagy roma, vagy házastársa nem zsidó vagy roma; ha elmúlt 21 éves; ha munkaképessége nem korlátozott; ha végzettsége szakmai; ha személyében garantálja, hogy el tudja látni a szerkesztés feladatait. A szerkesztőségi engedély megszerzése úgy történik, hogy iktatják a szerkesztők listájában, amelyet a *Szerb Újságíró Egyesület* (Srpsko novinarsko udruženje) vezet, de az egyesület elnökét a katonai parancsnok nevezi ki. A szövegeket szigorúan ellenőrizték, és összhangban kellett lenniük a náci ideológiával. A periodikák megjelentetése csak a katonai parancsnok jóváhagyásával történhetett meg.

A *színházak vezetéséről szóló rendelet* azt parancsolja meg, hogy a színházak, az operák és a táncszínházak (balett) csak Szerbia katonai parancsnokának jóváhagyásával működhetnek. Az engedélyt akkor adják ki, ha szükség mutatkozik az előadásra, illetve a parancsnok személyes belátása szerint. Zsidók és romák nem kaphattak engedélyt. Házastársaik sem. A zsidó szerzők és zeneszerzők alkotásait nem adhatták elő, zsidó és roma személyeket nem lehetett alkalmazni a színházakban. Amennyiben a német hadseregnek szüksége van a színházépületekre, az egység parancsnokának követelésére azonnal rendelkezésükre kell bocsátani. Amíg az egység használja az épületet, a színház munkája szünetel.

A *filmszínházakról, azaz a mozikról és filmkölcsönzésről szóló rendelet* értelmében a mozik csak Szerbia katonai parancsnokának engedélyével működhetnek. Engedély akkor adható ki, ha erre szükség van, vagy a katonai parancsnok hoz személyes döntést. Az engedélykérelmeket három példányban kellett benyújtani a német katonai parancsnokhoz, német nyelven. A zsidók és a romák elleni tilalmak ugyanolyanok voltak, mint az előzőekben ismertetett rendeletekben. A mozikban kizárólag a katonai parancsnok által cenzúrázott filmeket lehetett bemutatni, és csak azokban a mozikban, amelyek üzemeltetése engedélyezett volt. A színházakról szóló rendelethez hasonlóan a mozitermeket a katonai parancsnok kérésére a német hadsereg rendelkezésére kellett bocsátani. Ugyanezek a szabályok vonatkoznak a film kölcsönzésére.

A *kabarékról és varietékről szóló rendelet* majdnem ugyanazokra a szabályokra épül, mint a fenti rendeletek. A művészek és artisták nem lehetnek zsidók vagy romák, és a volt Jugoszlávia területén kiállított összes művészi tevékenységre szóló engedély azonnal érvényét vesztette. A kabarék és a varieték tulajdonosai írásban kell, hogy szerződést kössenek a művészekkel a rendelet végén található nyomtatvány felhasználásával. A szórakozóhelyeken az „éjszakai mulatók háziasszonyait" (Animierdame) nem számítják a művészek közé, és nem kapnak igazolványt.

*

Közvetlenül a szerbiai Katonai Parancsnoki Központ megalakulása után a németek megkezdték a kollaboráns közigazgatás megszervezését. Ennek fő célja az volt, hogy az országban a lehető leggyorsabban biztosítsák a gazdaság működését, és megkönnyítsék a katonai adminisztráció munkáját. A szerb katonai parancsnok, Förster tábornok, dr. Turner, az adminisztratív beosztottak vezetője és Neuhausen, a gazdasági főbiztos, találkoztak néhány volt jugoszláv miniszterrel és politikussal. Arról döntöttek, hogy létrehozzák a *Szerb Közigazgatási Ügyvitel Központját* (Srpska administrativna uprava), amely tíz minisztériumból állt, és amelyeket biztosok, azaz megbízottak vezettek. A gazdasággal kapcsolatos minisztériumok biztosainak Neuhausen irányítását kellett követniük, a többiek pedig dr. Turner irányítása alatt álltak. A katonai parancsnok döntése alapján a *Megbízott Kormány* (Komesarska vlada) élére és egyszersmind a belügyekkel megbízott miniszteri pozícióba Milan Aćimovićot nevezték ki, akit a németek már a háború előtt beszerveztek.[23]

A Megbízott Kormány haladéktalanul a volt báni közigazgatások (Dunai, Moravai és Drinai bánságok) felújításához és kiegészítéséhez kezdett.[24] Ez ma-

23 Aćimović 1898-ban született Pinosava faluban, amely az Avala hegy és Belgrád közelében helyezkedik el. A középiskolát és a jogi egyetemet Belgrádban fejezte be, 1923-tól pedig a belgrádi rendőrségnél vállalt munkát. Három évvel később a Belgrádi Rendőrség Közbiztonsági Részlegének parancsnoka lett. Kriminológiai szakértőként németországi (Berlin, Stuttgart, Magdeburg) továbbképzésre küldték, ahol a német rendőrség beszervezte. 1937-ben Berlinben Heinrich Himmlerrel és asszisztensével, Reinhard Heydrichhel is találkozott, és megállapodott a német és a jugoszláv rendőrség együttműködéséről. Tagja volt a Milan Stojadinović vezette Jugoszláv Radikális Közösségnek, és kormányában 1938. augusztus 21-étől 1939. február 5-éig belügyminiszter volt. A Megbízott Kormány élén állt 1941. augusztus 29-éig. Amikor a Milan Nedić vezette Nemzetmentő Kormány váltotta fel a Megbízott Kormányt, abban Aćimović belügyminiszter lett. Aćimović 1945-ben halt meg Zelengorán (hegység Bosznia-Hercegovinában), az országból való menekülés közben.

24 A királyság nevéről és a közigazgatási területekre történő felosztásáról szóló törvényt (Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja) október 3-án tették közzé. Ebben az állam nevét megváltoztatták, új neve – Jugoszláv Királyság. A korábbi harminchárom régió helyett kilenc bánságra osztották. A bánságok határait földrajzi, és nem nemzeti kritériumok alapján határozták meg. A következő bánságokat hozták létre: 1) Drávai bánság, székhelye Ljubljana (elsősorban Szlovéniát foglalta magában); 2) Szávai bánság, székhelye Zágráb (Horvátország egyes részeit és a Dalmáciától északra fekvő Primorje [jelentése: part mente] területét foglalta magában); 3) Vrbasi bánság, székhelye Banja Luka (Bosznia nyugati részeit foglalta magában); 4) Tengermelléki bánság, központja Split volt (ez magában foglalta Dalmácia északi és középső részét, valamint Bosznia-Hercegovina délnyugati részét); 5) Drinai bánság, központja Szarajevó volt (Bosznia-Hercegovina középső és keleti részét, valamint Szerbia nyugati részét foglalta magában); 6) Zetai bánság, székhelye Cetinje (magában foglalta Montenegró egészét, Hercegovina egyes részeit és Dél-Dalmácia egy részét, valamint „Dél-Szerbiából" egy kis nyugati részt); 7) Dunai bánság, székhelye Újvidék volt (magában foglalta Bánátot, Bácskát, Baranyát, Szerémség nagy részét és

gában foglalta a járási és a községi[25] igazgatóságokat is. Ezzel egy időben újraszervezték a régi csendőrséget: minden bánságban csendőrezred jött létre, amely a szóban forgó bánság nevét viselte. Az ezredeket századokra, zászlóaljakra és szakaszokra osztották, ez utóbbiakat a csendőrállomásokon helyezték el. A csendőrállomások elrendezése általában megegyezett a háború előtti Szerbia rendőrállomásainak struktúrájával. A csendőrségnek összesen háromezer tagja volt.

A német megszálló hatóságok elégedetlenek voltak Milan Aćimović Megbízott Kormányának működésével, így 1941. augusztus 29-én megalakították az úgynevezett *Nemzetmentő Kormány*t (Vlada narodnog spasa), amelyet a volt jugoszláv tábornok, Milan Nedić[26] vezetett.

4. Bánát mint a megszállt Szerbia része – A német kormány Bánátot a megszállt Szerbia részeként kezelte, terve az volt, hogy az erős német nemzeti kisebbséggel rendelkező térséget a jövőbeli autonóm „Dunai Svábország" (Donauschwabenland) központjává tegye, amelynek fővárosa a germanizált Belgrád lett volna. Annak ellenére, hogy Bánát formálisan továbbra is a Dunai bánság része volt, annak berendezkedése mégis különbözött a megszállt Szerbiában alkalmazottól, mert a bánáti „népi németek" (Volksdeutscher) szerepe meghatározó volt a hatalom gyakorlásában.

A német megszállás első időszakában (amely 1941. június közepéig tartott) a német katonai egységek és velük összhangban az úgynevezett Volksbund (sváb–német Kulturbund, azaz Népi Szövetség, illetve Népi Kulturális Szövetség) gyakorolták a hatalmat. A Volksbund ötödik hadoszlopként jelentős szerepet játszott a Jugoszláv Királyság összeomlásáig. Fegyveres csapatai – a német legénység és a *Segédrendőrség* – a belgrádi *Német Katonai Megszálló Parancsnokság* kisegítő szervei voltak. Ugyanígy volt ez a smederevói *Megszálló Parancsnokság*nál (Feldkommandantur) és Petrovgradban a *Kerületi Megszálló Parancsnokság*nál (Kreiskommandantur), amely város nagyon gyorsan visszaváltoztatta nevét Nagybecskerekre (Veliki Bečkerek, a mai Zrenjanin). A Kerületi

Szerbia északi részeit); 8) Moravai bánság, központja Nišben volt (a balkáni háborúk előtti Szerbia legnagyobb részét magában foglalta); 9) Vardari bánság (elsősorban macedóniai területeket foglalt magában). Végül Belgrád városa, Zemun és Pancsova városokkal, egy különleges, tizedik közigazgatási egység volt. Ez a felosztás 1939. augusztus 26-áig volt érvényben. Ekkor adták ki a Horvát bánságról szóló rendeletet. A rendelet 1. cikke előírja, hogy Szávai és Tengermelléki bánságok, valamint Dubrovnik, Šid, Újlak, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik és Fojnica területei egyesülnek a Horvát bánság nevet viselő entitásba, amelynek székhelye Zágráb lett.

25 A község (opština) a szerbiai köznyelvben egy nagyobb település vagy néhány kisebb településből álló közigazgatási egység megnevezése. Jobb szó híján, ezt a vajdasági magyar köznyelvben a „község" kifejezésre fordítjuk, lévén, hogy nincs magyarországi megfelelője ennek a területi-adminisztratív szerveződési formának.

26 Részletesebben l. Terzić, i. m. 2. kötet, 558–565. o.

Megszálló Parancsnokság Nagybecskereken három részlegből állt: a katonai, a civil és a gazdasági ügyekkel foglalkozókból.

A királyság hatóságai a helyükön maradtak, feladataikat ugyanúgy ellátták, mintha nem lett volna hatalomváltás, ami azt jelenti, hogy szorosan együttműködtek a megszállókkal.

Gazdasági szempontból Bánát olyan terület volt, amelynek a Harmadik Birodalom háborús érdekeit kellett szolgálnia, és azt, hogy a német nemzeti közösséget a lehető legnagyobb mértékben megerősítse. A gazdasági kihasználás vezére egy német megbízott volt, akinek a segítői a kizsákmányolás, az elkobzás/államosítás és a lefoglalás biztosai voltak. Ezektől a németeket (Volksdeutscher), a magyar és a román parasztokat gyakran megkímélték, tehát ennek terhe a szerb lakosságra és a zsidókra hárult. Egyes esetekben sor került azonban a magyar lakosok gazdasági kizsákmányolására is.

Bánát területén a német megszálló hatalom megtartotta a magánjog területén érvényes magyar jogszabályokat is, de csak kiegészítésként. A büntetőjog területén a német törvények lettek hatályosak, és bevezették a német háborús törvénykezést és bíróságokat. A rendőri erők a megszállók ellenőrzése alatt álltak, és szinte minden a helyi németek, azaz a Volksdeutscher lakosság kezében összpontosult. A zsidó és roma lakosságra a rasszista rendszer egyből lesújtott,[27] ezenkívül a zsidók vagyonát szervezetten tulajdonították el, bármilyen formájú rejtegetését halálos ítélettel büntették.

A német megszálló hatóságok követelésére a *Biztosok Tanácsa* (Savet komesara) 1941. június 14-én meghozta a *Rendelet Bánát belső igazgatásáról* című jogszabályt, és ezt Aćimović Megbízott Kormánya tette közzé. Ennek értelmében Bánátban a Dunai bánságon belül létrehozták, külön erre a célra, a *Dunai Bán Segítőjének Hivatalát* Nagybecskereken (Petrovgrad). Ennek élén a bán segédje állt, aki német volt, és akit a Belügyminisztérium biztosa (komesar Ministarstva unutrašnjih poslova) nevezett ki Belgrádban, a bánáti német nemzeti közösséggel egyetértésben. A rendelet előírányozta, hogy a fellebbviteli bíróság elnöke német legyen; hogy a német nemzetiségű bírókat az igazságügy-miniszter biztosa (komesar Ministarstva pravde) nevezi ki, de a fellebbviteli bíróság elnökének javaslatára; hogy ideiglenes bírónak minden német nemzetiségű diplomás jogász kinevezhető; hogy a bánsági illetékekből és adókból származó jövedelmek kizárólag az igazgatás szükségleteit szolgálják, és hogy felettük a bán segédje rendelkezik, aki szintén német; hogy a német a szerb mellett hivatalos nyelv. A magyar nyelv nem lett hivatalos nyelv Bánát német megszállása alatt. Teljesen világos, hogy az Aćimović vezette Megbízott Kormány Belgrád-

27 Közvetlenül a megszállás után Nagybecskerek (Bečkerek, Petrovgrad, a mai Zrenjanin) város izraelita vallású közösségének tagjait deportálták a belgrádi Tašmajdan táborba, ahol kivégezték őket. A németek hivatalosan is bejelentették 1942 augusztusában, hogy Bánátot „megtisztították a zsidóktól" (Judenrein).

ban a megszállt Bánátot az úgynevezett Volksdeutscherek hatóságainak adta át, ami már korábban is ténylegesen így volt. A helyi németek hatalmát egy külön rendelet is legalizálta: *Parancs a német népi közösség jogi helyzetéről Bánátban és Szerbiában* (Naredba o pravnom položaju nemačke narodne skupine u Banatu i u Srbiji), amit 1941. július 19-én adtak ki. Milan Nedić kormánya 1943. szeptember 10-i parancsával ismételten elismerte a német nemzeti kisebbség tényleges önállóságát a bánáti politikai hatalom hordozójaként (úgynevezett Volksdeutscher kiváltságok), amely többek között kimondja: *A német nemzeti közösség tevékenysége szempontjából korlátlan joggal rendelkezik arra vonatkozóan, hogy politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi területeken tevékenykedjen az általános jogi rendelkezések keretein belül.*[28]

Az egyéb kiváltságok mellett a német nemzeti közösségnek Bánátban és Szerbiában jogában áll állandó bíróságokat alapítani, büntetéseket, börtönbüntetést kiszabni, valamint az, hogy megoldja tagjai összes polgári és kereskedelmi ügyét.[29]

Tehát Bánát formálisan továbbra is a megszállt Szerbia részét képezte, akkor is, amikor Milan Nedić kormánya 1941. december 18-án az ország adminisztratív átszervezését végrehajtotta, megszüntette a bánságokat, és tizennégy körzetet vezetett be. Bánát ekkor az egyik körzet lett. Másrészt a helyi németek (Volksdeutscher) intézményei teljesen autonómok voltak, és a Smederevóban székelő Feldkommandantur 610, és a nagybecskereki (Petrovgrad) Kreiskommandantur I/823 által a Wehrmacht vezetésének voltak alárendelve.[30]

A *Népfelszabadító Mozgalom* kibontakozása miatt 1942 januárjában átszervezték a rendőrséget. Ugyanebben az évben növelték a rendőri egységek számát az önkéntesek és a kollaboránsok toborzása révén. A csendőri egységeknél jelentős számú helyi német (Volksdeutscher) jelentkezett. A rendőri egységek mellett a Közbiztonsági Parancsnokság Üldöző Egységei is Bánátban köröztek antifasiszta „elemeket". A terrort növelte az újonnan megalakult *Bánáti Állami Őrség* is. A rendőri üldözés fokozódásával fokozódott a lakosság gazdasági kiszipolyozása is, az emberek utolsó tartalékait is elkobozták. A németországi és norvégiai munkára való kényszerítés is egyre nagyobb méreteket öltött, így csak a nagybecskereki Kerületi Megszálló Parancsnokságnál (Kreiskommandantur) nagyjából ötvenhatezer embert fogtak el, akiket kényszermunkára vittek, és akik közül sokan soha nem tértek vissza.

1944 őszén a *Vörös Hadsereg* egységei, valamint a *Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg* (Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije) felszabadították Bánátot, és véget vetettek a három és fél éves német megszállásnak.

28 Terzić, i. m. 2. kötet, 602–604. o.
29 Čulinović, i. m. 543–545. o.
30 Janjetović, i. m. 98. o.

5. A magyar jogrend Bánatban – a formális jogi és a tényleges helyzet között – Bár a magyar polgári jog Bánátban hivatalosan hatályban volt a német megszállás idején, annak tényleges alkalmazása számos akadályba ütközött. Egyrészt a német megszálló hatalom, a Milan Aćimović Megbízott Kormányával és a később megalakult Milan Nedić-féle Nemzetmentő Kormánnyal együttműködésben, számos olyan rendeletet adott ki, amely a német kisebbséget (Volksdeutscher) részesítette előnyben más nemzetiségek rovására. Igaz, hogy a magyar kisebbséget kevesebb diszkrimináció érte, mivel 1944. március 19-ig Magyarország német szövetségese volt, de miután a Magyar Honvédség visszavonult a keleti frontról (Horthy kormányzó 1944. február 12-i parancsa), a *Magyar Miniszteri és Koronatanács* el kellett, hogy fogadja a német megszállást, amely gyakorlatilag ellenállás nélkül történt meg.

Másrészt, a német rasszista törvények, elsősorban a zsidók és romák ellen, lehetetlenné tették a magánjogi szabályok szabad alkalmazását, ha a vitában részt vevő felek zsidók voltak, még akkor is, ha magyar állampolgárságúak. Egy bírói jogeset illusztrálja ezt a helyzetet.

A nemes Molnár Károly 1937. február 21-én feleségül vette Budapesten Eckstein Lilit, egy gazdag becskereki bőripari nagyvállalkozó, az izraelita vallású Eckstein János lányát. Bánát német megszállásának idején a pár Budapesten él, a Petőfi Sándor 7-ben. Mivel a német hatóságok Nagyecskereken minden zsidó vagyont elkoboztak, Eckstein Lili 1941. augusztus 14-én levelet írt Várady Imre nagybecskereki ügyvédnek, és levelében „Kedves Imre bácsi"-nak szólította (a családok nyilvánvalóan jól ismerték egymást; Lili Várady Józseffel, Imre fiával egy nemzedékbe tartozott):

„Kérem, hogy szíveskedjen a német hatóságoknál eljárni, hogy a tulajdonomat képező Kraljica Marija 2. ház bérjövedelmét [...] visszamenőleg egészen a megszállás óta kifizessék. A bérjövedelemből legyen jó Imre bácsi a fennálló összes tartozásaimat rendezni, és a fennmaradó tiszta jövedelmet a magyar diákok segélyezésére fordítani."[31]

Egy másik Eckstein-kérelemben arról volt szó, hogy az Eckstein-cégben Lilinek 600 000 dináros vagyonrészesedése volt, és erre 1937. február 11-étől 8%-os kamat járt. A beadványban Várady Imre ügyvéd ennek a kifizetését kéri a hatóságoktól. Az okmányok szerint ez 600 000 dinár, és ez Lili kölcsöne volt a németek által elkobzott Eckstein-cégnek.

1941 augusztusában, amikor a levél íródott, a Kraljica Marija utcai házat és az Eckstein-céget is „zsidó vagyonként" már elkobozták. Várady Imre ügyvéd a hatóságokhoz fordult Eckstein Lili kérelmével, hogy adják vissza a vagyonát. A német nyelven megfogalmazott meglehetősen részletes beadványt a Bánáti

31 Várady Tibor, *Zoknik a csilláron, életek hajszálon*. Forum–Magvető, Újvidék–Budapest, 2013, 64. o. Az eset ismertetése az alábbiakban folytatódik, és nem sokban tér el az eredeti magyar szövegtől.

Német Népcsoport, Népgazdasági Körzeti Iroda – Zsidó Osztály (azaz Deutsche Volksgruppe im Banat, Kreisamt für Volkswirtschaft – Juden Abteilung) címére küldték. A válasz 1941. november 15-én íródik, és meglehetősen szűkszavú. Arról értesítik Váradyt, hogy tudomásuk szerint kliense, Lívia Molnár, született Eckstein tiszta zsidó (Volljüdin) („Da genannte Livia Molnar geb. Eckstein unserens wissens nach Voljüdin ist"), és így a vagyonnal a zsidó és cigány vagyont illető rendelet értelmében többé nem rendelkezhet. A válaszlevél az akkori szokás szerint „Heil Hitlerrel" végződik.

Várady ügyvéd azonban mégsem hagy fel a próbálkozással. Megtalált egy Székesfehérvárott kelt bizonylatot, miszerint nemes Molnár Károly (Eckstein Lili férje) magyar és evangélikus vallású. Egy másik irat azt mutatja, hogy Molnár Károlyné született Eckstein Lívia magyar állampolgár. Várady következő 1942. február 9-i beadványa, amelyet szintén német nyelven írt, azt magyarázza, hogy Molnár Lívia magyar állampolgár, és rá nem érvényesek a szerbiai (német) katonai parancsnokság rendeletei.[32] Tehát döntéskor a magyar jog alkalmazandó, vagyis Molnár Károlyné továbbra is a jogos tulajdonosa az ingatlannak.

A fennmaradt iratok között visszautasító végzés nem szerepel, de a levelezésből kiderül, hogy Várady Imre kísérlete sikertelen volt. Az iratok között van egy 1942. február 28-án kelt hivatalos levél is, amelyben Várady ügyvédet arra szólították fel, hogy a Molnár Lívia-ügyben jelenjen meg Pamer alezredes (Obersturmführer) előtt a *Biztonsági Szolgálat*ban. Nem tudjuk, mi történt a meghallgatáson, de az bizonyos, hogy Várady ügyvédet szigorúan megrótták, hogy egy „zsidó nő" érdekeit képviseli.[33]

A fenti példa azt mutatja, hogy nagy eltérés volt a formális-jogi előírások tartalma és a tényleges helyzet között. A német hatóságok célja, amint azt már említettük, az volt, hogy a terület a Harmadik Birodalom protektorátusa alatt egy német autonóm területté váljon, és a magyar jog összes rendeletének alkalmazása csak ideiglenes megoldás volt, amit azonban nagyon kis mértékben tartottak be.

[32] Magyarországon abban az időben nem voltak érvényben olyan rendeletek, amelyek az izraelita vallású és roma lakosok vagyonának elkobzásáról szóltak volna.

[33] A jogesetet Várady Tibor akadémikus, Várady Imre unokája találta meg a családi ügyvédi iroda iratai között (egyébként Várady Tibor apja, József és Várady Tibor ifjabb testvére, Imre ugyanabban az ügyvédi irodában dolgoztak). Várady Tibor hosszú ideig az Újvidéki Jogi Kar, valamint a budapesti Közép-európai Egyetem (CEU) nemzetközi magánjog professzora volt. A jogesetet a *Spisi i ljudi* című könyvben mutatta be (Akademska knjiga, Novi Sad, 2015, 76–83. o.). A könyvnek van egy német változata is: *Weltgeschichte und Alltag im Banat*, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2016. A magyar eredeti változat a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* című könyvben jelent meg (Forum–Magvető, Újvidék–Budapest, 2013).

A TITÓI KORSZAK

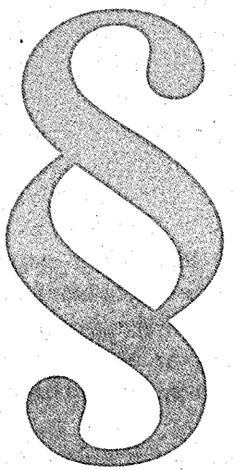

Beretka Katinka

KISEBBSÉGI ÉS NYELVI JOGOK A TITÓI KORSZAKBAN

Nincs egyszerű dolga a kétezres évek Szerbiájában szocializálódott jogásznak, ha meg kívánja érteni a valamikori Jugoszlávia kisebbségpolitikája és jogalkotása mögött húzódó logikát, különös tekintettel az akkori kül- és belpolitikai, társadalmi, illetve gazdasági kontextusra. A kisebbségi és nyelvi jogok perspektívájából ideálisnak tűnő éveket, sőt, évtizedeket lehetetlen különválasztani az ország sajátos útkeresésétől, amely a különböző periódusokban másmás módon tekintett a nemzetiségekre.[1] Ez a bizonyos útkeresés a kisebbségi jogfejlődésben is megmutatkozott; a kellemes nosztalgiával szemlélt és kétségtelenül több tekintetben is idealizált *de jure* állapot gyakorlati feltételeinek a megteremtése eltérő intenzitással – és sikerrel – igyekezett követni a fokozatos nemzetiségi jogkiterjesztést.

Jelen tanulmány mind Vajdaság mint autonóm tartomány közjogi státusának kiteljesedése, mind a nemzeti-nemzetiségi viszonyok pozitív irányú változása, mind pedig a nemzetiségi nyelvhasználat jogszabályi fejlődése szempontjából egymástól jól elkülöníthető időszakok szerint csoportosítva vizsgálja a kisebbségi, különösképpen a nyelvi, nyelvhasználati jogokat: 1) 1945–1963, azaz a második világháború lezárása után az önigazgató társadalom kiépítése, a nemzetiségek és anyanyelvük státuskeresésével együtt, 2) 1963–1974, azaz a szabad nyelvhasználat, majd az egyenrangú nyelvhasználat elvének jogszabályi, illetve gyakorlati kibontakozása szövetségi, köztársasági, de különösen tartományi (értsd vajdasági) szinten, és végül 3) 1974–1989, azaz Vajdaság pszeudoállamisága és az abból eredő, elsősorban normatív jogosítványok kisebbségi jogokra gyakorolt hatása, egészen a titói korszak, pontosabban a jugoszláv szocialista rendszer végéig. Az egyes kisebbségi jogokat szabályozó alkotmánycikkek és törvényhelyek jogtudományi módszerekkel való ismertetésén túl sor kerül ma-

[1] A tanulmány egymás szinonimáiként, felváltva használja a nemzeti kisebbség, a nemzetiség és a kisebbség kifejezéseket, az éppen aktuális jogszabályhelyekre való hivatkozás alkalmával, illetve azok értelmezése során pedig az adott rendelkezés szerinti szóhasználatot követi.

guknak a jogszabályoknak és azok végrehajtásának a kritikai elemzésére is, különösen a fennmaradt korabeli szakirodalom megállapításaira, valamint a hivatalos jelentésekre támaszkodva.

A tanulmány célja, a lehetőségekhez mérten, objektív képet adni a valamikori szocialista Jugoszláviában alkalmazott kisebbségi jogokról, az érvényesítésük során felmerült gyakorlati problémákról és az azok megoldására tett javaslatok időtállóságáról a már fentiekben felvázolt különböző jogtörténeti szakaszokban, mindenekelőtt a délvidéki magyarság szemszögéből. Habár akarva-akaratlanul felmerülhet az összehasonlítás igénye a tanulmány által lefedett korszak szerinti és a jelenkori Szerbia kisebbségi jogai között, úgy véljük, tekintettel a társadalmi élet valamennyi területén időközben bekövetkezett radikális változásra és a tanulmány elsődleges témájára, nem volna szerencsés egy ilyenfajta komparáció, függetlenül a ténytől, hogy a kilencvenes években a szerbiai nemzetiségi jogalkotás, igaz, igen szelektív módon, de nagymértékben merített a jugoszláv kisebbségvédelmi standardokból és az etnikai-nyelvi-vallási sokféleség kezelésének a hagyományaiból.[2]

1. AZ ÖNIGAZGATÓ TÁRSADALOM KIÉPÜLÉSE ÉS A NEMZETI KISEBBSÉGEK SZABAD NYELVHASZNÁLATA (1945–1963)

A Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) még a második világháborúban kimondta, hogy „a »kisebbségek« ugyanazokat a jogokat élvezik az országban, mint a többi jugoszláv nemzetek. Vigyázat, ez nem a polgárok helyzetére vonatkozik – hisz minden polgár egyedi egyenjogúságát, fajra, nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül, már a burzsoá állam is deklarálta –, hanem a nemzetek és nemzetiségek csoportos jogállapotát érinti."[3] Ezért a háborút közvetlenül követő években a magyarországi, a csehszlovák vagy éppen a szovjet politikával ellentétben Jugoszláviában megkezdődött az etnikai kisebbségek intézményrendszerének kiépítése. Nem létezett azonban egységes tendencia sem az egyes nemzetiségek felé való állami viszonyulásban, sem pedig maguk a nemzetiségek által tanúsított magatartásban, szervezettségben ez ügyben. A fejlődés az ötvenes évek elejére érte el a csúcspontját, amit – kisebbségjogi szempontból – a megtorpanás időszaka követett; mígnem az 1946-os szövetségi alkotmány két módosítása után (1950, 1952), 1953-ban alkotmánytörvénnyel

[2] Korhecz Tamás, National Minority Councils in Serbia, in *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*, ed. Tove H. Malloy, Tove Malloy, Alexander Osipov, Vizi Balázs, Oxford University Press, Oxford, 2015, 72–73. o.

[3] Major Nándor, *Elágazó utak*, Híd, 4.,1969, 433. o.

bevezették a jugoszláv jogrendszerbe az önigazgatás fogalmát. A nemzeti kisebbségek kulturális és ifjúsági szervezeteinek multikulturális modelljét kezdték szorgalmazni, akár a nemzetiségi szervezetek összevonásával, akár új, többfunkciós szervezetekben külön nemzetiségi csoportok létrehozásával. 1957-től kezdve aztán megerősödött a tartományi és köztársasági magyar sajtó, 1957-ben megalakult a Forum Könyvkiadó.[4] A Jugoszláviai Kommunisták Szövetségének 1959. évi (a továbbiakban bővebben kifejtett) határozatával pedig kezdetét vette egy új, a nemzetiségek egyenrangúságát szorgalmazó politika jogszabályi megalapozása, amely az 1963. évi szövetségi alkotmányban nyert végleges formát.

Ez a közel húszéves időintervallum minden szempontból az építkezés két évtizede volt, legyen szó akár a jogalkotásról, akár a gyakorlati feltételek megteremtéséről. A délvidéki magyarság tekintetében az anyanyelvű oktatás, kultúra és média vonatkozásában már a kezdetektől fogva megfogható eredményeket láthatunk: az 1945. évi iskolatörvény nyomán három magyar tannyelvű és négy úgynevezett nem teljesen magyar tannyelvű gimnázium nyílt, valamint fokozatosan nőtt a magyar tagozatok száma is (amit egyébként súlyos tanárhiány kísért), 1945 őszén Szabadkán megkezdte a működését a Magyar Színház, 1959-től pedig az Újvidéki Egyetemen belül megnyílt a Magyar Tanszék, ahol középiskolai magyartanárokat képeztek.[5] 1945. október 15-én Belgrádban aláírták a magyar–jugoszláv kulturális egyezményt, amellyel megalakult a Magyar–Jugoszláv Vegyes Bizottság. A vegyes bizottság közreműködésével a felek a kulturális élet jóformán valamennyi területén célokat és feladatokat fogalmaztak meg, mint az egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése, oktatók és egyetemi hallgatók cseréje, diplomák és bizonyítványok kölcsönös elismerése, irodalmi és tudományos művek kölcsönös fordításának és kiadásának elősegítése, stb. Az egyezmény egy külön pontja pedig a magyarországi jugoszláv és a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbség kulturális tevékenységének kiemelt támogatásával foglalkozott.[6]

A fenti, mindenképpen előremutató fejlemények dacára a magyar nyelvi joggyakorlat, illetve a magyar nyelv a közéletben nem honosodott meg.

[4] Szesztay Ádám, *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962*, Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2002, 161–162. o.

[5] Ördögh Tibor, Vajdaság politikatörténete, in *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*, szerk. Ördögh Tibor, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2017, 25. o.

[6] 1947. évi XXXI. törvénycikk indoklása a Belgrádban 1947. évi október hó 15. napján aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezése tárgyában, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700031.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51 (Letöltés ideje: 2019. szeptember 6.)

Még a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság (JSZNK) 1946. évi alkotmányának elfogadása előtt, 1945-ben szerbiai törvényben rögzítették Vajdaság autonómiájának jogi kereteit, ideértve a tartomány területét és adminisztratív határait, székhelyét, szerveit, azok alapvető hatásköreit. Emellett, bár igen szűkre szabva, a Vajdaság Autonóm Tartomány megalakításáról és berendezéséről szóló törvény külön rendelkezett a területén élő nemzetiségek egyes jogairól is, deklarálva, egyebek mellett, a nyelvi egyenrangúságot: „Valamennyi nemzetiség nyelve egyenrangú minden hatalmi szerv előtt. / Valamennyi nemzetiségnek joga van az anyanyelvű oktatáshoz."[7] Ezzel együtt a Vajdasági Népfelszabadító Bizottság rendeletileg is kimondta, hogy a magyar nyelv a hivatalokban és a közéletben egyenrangú.[8] Mivel azonban az 1946-os szövetségi alkotmány a nemzeti kisebbségeknek (és nem nemzetiségeknek, mint ahogyan a fenti törvény nevezte a Jugoszláviát alkotó népektől eltérő, számbelileg kisebb etnikai csoportokat) úgynevezett *szabad* nyelvhasználatot garantált nyelvi egyenrangúság helyett, a szövetségi alkotmánnyal kötelezően összhangban álló tagköztársasági alkotmányok, illetve törvények sem szabályozhatták ezt másként. A Vajdaságnak ebben az időben pedig még nem volt önálló jogalkotói hatalma, hogy érvényes jogalapot teremtsen a kisebbségi jogkiterjesztéshez, autonómiája csak formális. Az 1948. május 24-én elfogadott tartományi statútum is elsősorban szervezeti jellegű volt, a szövetségi és köztársasági rendelkezések konkretizálása helyett pedig szó szerint átvette (átírta) azokat.[9]

„A nemzeti kisebbségeknek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban joguk van a kulturális fejlődéshez és nyelvük szabad használatához, valamint mindezek védelméhez", állt a szövetségi alkotmány egyetlen nemzeti kisebbségekre vonatkozó rendelkezésében.[10] Felmerül tehát a kérdés, voltaképpen mi a különbség a nemzeti kisebbségek anyanyelvük szabad használatához való joga, illetve a nemzetiségi nyelvek egyenrangú használatának joga között. Szemben az egyenrangú nyelvhasználattal „a szabad nyelvhasználat azt jelenti, hogy minden polgár beszédben és írásban szabadon használhatja a nyelvét, és saját nyelvén fordulhat a szervekhez és szervezetekhez, de ezek nem kötelesek sem értekezni,

7 Törvény Vajdaság Autonóm Tartomány megalakításáról és berendezéséről [Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne pokrajine Vojvodine], Szerb Népköztársaság Hivatalos Lapja, 28/1945. szám, 5. szakasz.

8 A. Sajti Enikő, A jugoszláviai helyzet: bosszúakciók, lakosságcsere, Az engedékeny jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat kezdete, in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 218. o.

9 Fira, Aleksandar, *Ustavno pravo Republike Srbije*, I Knjiga – Opšta teorijska pitanja ustavnog prava i istorija srpske ustavnosti, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2007, 108. o.

10 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya [Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije], JSZNK Hivatalos Lapja, 10/1946. szám, 13. szakasz.

sem eljárni azon a nyelven".[11] Miközben a művelődési élet egyes területein a magyar nyelv térnyerése egyfajta jogi elvárásként is megfogalmazódott, addig a hivatalos értekezésben „csak olyan mértékben valósulhatott meg, amilyen mértékben erre, a körülmények spontán alakulása folytán, megvoltak a feltételek, értve ezen elsősorban a nyelvismeretet".[12] A szerb nyelv elsődleges használata mind a hivatalnokok, mind pedig az ügyfelek részéről természetes velejárója volt az országban (mind a föderációban, mind pedig a tagköztársaságokban) végbemenő gazdasági-politikai folyamatoknak. Szerbiában a teljes állami apparátus „...természetszerűleg a szerb nyelvet helyezte előtérbe, s ez a nyelv – az addig nem tapasztalt méretű, egységes irányítás alatt lévő tőkével rendelkező mindenható állami gépezet nyelve – behatolt a közélet minden pórusába".[13]

A szövetségi alkotmány, bár *explicit* módon, nem tett különbséget a népek vagy a nemzeti kisebbségek nyelve, illetve azok státusa között, azáltal, hogy a népköztársaságok nyelvéből indult ki az egyes nyelvi jogi rendelkezéseiben, automatikusan determinálta a népköztársaságokat alkotó népek nyelvének az elsőbbségét. Például a JSZNK törvényeit és egyéb általános jogszabályait a népköztársaságok nyelvén kellett közzétenni,[14] a bírósági eljárásokat a bíróság székhelye szerinti népköztársaság, autonóm tartomány (Vajdaság) vagy autonóm terület (Koszovó) nyelvén kellett lefolytatni, azzal, hogy valamennyi polgár, ha nem ismerte az eljárás nyelvét, anyanyelvén szólalhatott meg, és tolmács segítségével követhette a bíróság munkáját.[15] A szövetségi ágazati törvényekben, az általános közigazgatásról, a szabálysértésekről, a polgári perrendtartásról szóló törvényben, vagy éppen a büntető törvénykönyvben is a szabad (és nem egyenrangú) nyelvhasználat elve köszönt vissza, a szövetségi és köztársasági (szerbiai) képviselőházban a nemzetiségi képviselők szintén anyanyelvükön szólalhattak fel, amelyet azonban azonnal fordítottak.[16] A népek nyelvének előnyben való részesítése a kisebbségi nyelvekkel szemben a szövetségi jogalkotásban egyébként egyenes következménye volt a szocialista Jugoszlávia első nyelvi jogi rendelke-

11 Matkovics József, A nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatára vonatkozó alkotmányos rendelkezések, in *Anyanyelv – „államnyelv"*. Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. dr. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 113. o.

12 Hock Rezső, *Joggyakorlat magyarul, egyenjogúan*, Aktuális szemlélődés az egyenjogú nyelvhasználat néhány jogi és gyakorlati kérdéséről, Híd, 3., 1971, 356. o.

13 Varga László, Felszólalás az újvidéki politikai tanulmányi központban tartott tanácskozáson, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969, 166. o.

14 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya (1946), 65. szakasz.

15 Uo. 120. szakasz.

16 Hock Rudolf, *A többnyelvűség múltja és jelene Vajdaság területén – Jogtörténeti vázlat*, Létünk, 3/4., 1972, 65–66. o.

zésének, amelyet az AVNOJ elnöksége által 1944. január 15-én kelt, 18. számú döntésében olvashatunk: ennek értelmében az AVNOJ valamennyi határozatát és kiáltványát szerb, horvát, szlovén és macedón nyelven kellett közzétenni. Másrészről azonban fontos azt is kihangsúlyozni, hogy a népek nyelve (jogi értelemben véve) nem minősült sem hivatalos nyelvnek, sem államnyelvnek.

A nemzeti kisebbségek nem számítottak államalkotó tényezőnek, az ország az egyenrangú *népek* közössége volt.[17] Komolyabb előrelépésre e kérdésben egészen az ötvenes évek végéig kellett várni, amikor a Jugoszláviai Kommunisták Szövetsége (JKSZ) Központi Vezetőségének Végrehajtó Bizottsága előírta, hogy „Jugoszláviában a nemzeti kisebbségek teljesen egyenrangú tényezők a többi jugoszláv néppel".[18] A JKSZ 1959. évi határozata igyekezett az egyenrangú nemzetiségi nyelvhasználatot társadalmi kérdésként bemutatni, és ezzel együtt mindinkább összekapcsolni a szocialista önigazgatással.[19] A határozat, egyebek mellett, szorgalmazta a kisebbségi származású szakkáderek nagyobb arányú alkalmazását a vezetői tisztségekben, illetve a vegyes nemzetiségű területeken be kívánta vezetni a közigazgatás kettős nyelvhasználatát.[20] Nem sokkal a fenti döntés megszületését követően a JKSZ valamennyi szervezetéhez eljuttatott bizalmas levelében a nemzetiségeket már hídként, Jugoszlávia sokkultúrájú társadalmát pedig külpolitikai értékként említi, amely hivatkozási alapul szolgálhat a határon túli déli szlávok érdekében való fellépéshez is. A levélben továbbá javasolták a kétnyelvű közigazgatás bevezetését a nemzetiségek lakta térségekben, a nemzetiségi szakkáderek alkalmazását valamennyi tisztségben, ideértve a hadsereget is, a gazdaságilag elmaradott nemzetiségi térségek fejlesztését, a kisebbségi kulturális intézményrendszer kiépítését és működésének anyagi támogatását az állam részéről, a nemzetiségi rádió szerkesztéspolitikájában a nemzetiségi ügyek prioritását, a kisebbségi tankönyvek pótlását, valamint a kétnyelvű oktatás meghonosítását a többségi-nemzetiségi különválasztott tagozatok helyett.[21] Ez utóbbi egyébként komoly vitákat váltott ki.[22]

Az önigazgatás alkotmányos bevezetése utáni években felmerült, miként kellene meghatározni a kisebbségek nyelvhasználati jogainak kereteit: önigazgatási megállapodás révén vagy továbbra is etatista beavatkozással. Figyelembe

17 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya (1946), 1. szakasz.

18 JKSZ KV VB határozat, 1959. március 24.

19 Popin, Vladimir, A nemzetek és nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatának jogi szabályozása Vajdaság területén, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, 175. o.

20 Szesztay, i. m. 208. o.

21 JKSZ KB szigorúan bizalmas levele a nemzetiségi problémákról (Rövid kivonat), MOL XIX-J-4-a, a belgrádi Magyar Nagykövetség irata, 29. d., 706–708. o.

22 L. Popović, Dušan, A nemzetiségi nyelvek egyenjogúságáról, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, 120–124. o.

véve azonban az önigazgatási gyakorlat fejletlenségét (fejetlenségét) a kezdeti időkben, különösen az alsóbb hatalmi szintek, szívesebben támaszkodtak az anyanyelvhasználat konkrétan meghatározott szabályaira, amelyek viszont sokszor nélkülözték a megfelelő végrehajtási utasításokat, ellentmondásosak voltak, szűken értelmezték a nemzetiségi nyelvhasználat elvi lehetőségeit.[23] Másrészről azonban „nem lehet illúziónk afelől, hogy a nyelvhasználat kérdésében az önigazgatási megállapodás kizárólag politikai öntudat és jószándék ügye"[24] volt, ezért az állami befolyás teljes kivonása ezen a területen magában hordozta a kisebbségi, nyelvi jogok leépülésének a veszélyét. Ennek egyik jó példája az 1954. évi bíróságokról szóló törvény, amely egyáltalán nem rendelkezett a nyelvhasználatról, mivel úgy ítélték meg, hogy az önigazgatás, mint folyamat, előrehaladásával a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságára vonatkozó elv társadalmi jelentősége kellően növekedett ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvi jogokat jogszabályi szinten már ne is rögzítsék.[25]

2. A TÖBBNYELVŰSÉGI POLITIKA VÁLTOZATAI A MÁSODIK SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIÁBAN (1963–1974)

„A Jugoszláv Kommunista Párt a két világháború között felismerte, hogy Jugoszlávia csupán úgy maradhat fenn, ha államberendezése teljességében tükrözi az ország többnemzetiségű jellegét és sajátosságait. Ennek következményeként a második, szocialista Jugoszlávia minden alkotmánya több hivatalos nyelvről szól"[26], bár az 1963. évi szövetségi alkotmány, elődjéhez hasonlóan, továbbra sem használta *explicit verbis* a hivatalos jelzőt. „Jugoszlávia népeinek nyelve és írásmódja egymással egyenrangú"[27] volt, amely értelmében a szövetségi szervek a hivatalos értekezésben, illetve a szövetségi törvények és más általános jogsza-

23 Hock Rezső, A nemzetiségi nyelvek egyenrangú használata mint önigazgatási megállapodás, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, 149–150. o.

24 Uo. 152. o.

25 Horváth Árpád, A nemzetek és nemzetiségek nyelvhasználata Vajdaság SZAT igazságszolgáltatási szervei előtt, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, 145. o.

26 Korhecz Tamás, Egyenrangú és egyenrangúbb hivatalos nyelvek: Gondolatok a szerbiai nyelvhasználati törvény hiányosságairól, in *Vajdasági útkereső – Kutatások, tanulmányok, jelentések*, szerk. Gábrityné dr. Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998, 158. o.

27 A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije], JSZSZK Hivatalos Lapja, 14/1963. szám, 42. szakasz, 1. bekezdés.

bályok közzétételekor kötelesek voltak a szerbhorvát, illetve a horvátszerb, a szlovén és a macedón nyelvet egymással teljesen egyenrangúként kezelni.[28] Ez alól egyetlen kivételt a Jugoszláv Hadseregben használt vezényszavak, a katonai kiképzés és adminisztráció jelenthették; ebben az esetben a szerbhorvát nyelv elsőbbséget élvezett.[29] A nemzetiségi nyelvi jogok vonatkozásában nem történt különösebb előrelépés, legalábbis a szövetségi állam szintjén: a nemzetiségek – nemzeti kisebbségek[30] továbbra is *szabadon* használhatták az anyanyelvüket, az iskolában az oktatás nemzetiségi nyelven zajlott.[31] Másrészről Rehák László korabeli tanulmányában azt a következtetést vonta le, hogy az 1963. évi szövetségi alkotmány, elődjéhez képest, átfogóbban fogalmazta meg a nemzetiségek jogi-politikai helyzetére vonatkozó kérdéseket.[32]

A kisebbségi nyelvi jogok kiterjesztésére azonban létezett lehetőség, ezt viszont, a szövetségi alkotmány értelmében, a szövetségi *tagállamoknak* kellett külön szabályozni. A szövetségi alkotmány ugyanis lehetővé tette, hogy a tagköztársaságok alkotmányban vagy törvényben egyéb jogokat is garantáljanak a területükön élő nemzetiségek számára.[33] A délvidéki magyarság jogtörténetének szempontjából ezért is kulcsfontosságú az 1963. évi szerbiai alkotmány, amely a nemzetiségek jogállására vonatkozó fejezetben – a szövetségi alkotmánnyal ellentétben, azonban annak rendelkezéseiből kiindulva – rögzítette, hogy „[a] siptárok, magyarok, szlovákok, bolgárok, románok, törökök, ruszinok és más nemzetiségekhez – nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, akik a Szerb Köztársaságban élnek, *mindenben egyenrangúak* (kiemelés – B. K.), illetve ugyanazon alkotmányban és törvényben meghatározott jogokat élvezik és kötelezettségeket bírják, mint a Szerb Köztársaság többi polgára".[34] A népek és nemzetiségek közötti egyenrangúság ily módon először nyert alkotmányos

[28] Uo. 131. szakasz.

[29] Uo. 42. szakasz, 3. bekezdés.

[30] A nemzetiségek – nemzeti kisebbségek szókapcsolat kompromisszumos megoldásként született. Egyes vélemények szerint az önigazgatási rendszer adott fejlettségi fokán nemzetiséginek lenni nem utalt szükségszerűen kisebbségi helyzetre, másrészről maga az új alkotmányos rend jogszabályi szinten nem deklarálta (még ebben az időszakban) a nemzeti többség – nemzeti kisebbség közötti jogi egyenrangúságot. L. Vlahović, Veljko, Položaj i uloga građana, in *O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,* Komunist, Beograd, 1963, 93. o.

[31] A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya (1963), 43. szakasz, 1–2. bekezdés.

[32] Rehák László, *A vajdasági nemzetiségek helyzete Jugoszlávia új alkotmányos rendjében*, Híd, 5., 1963, 576. o.

[33] A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya (1963), 43. szakasz, 3. bekezdés.

[34] A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Republike Srbije], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 14/1963. szám, 82. szakasz.

megerősítést az országban, azonban azt is hangsúlyozni kell, hogy a szerbiai alkotmány ugyanezen rendelkezésének további részében kimondta, hogy a nemzetiségek anyanyelvüket *szabadon*, de nem egyenrangúként használhatják.

Az alkotmány nyelvi jogi rendelkezései nem teljesen egyértelműek. Csak *egyes* nemzetiségek, nem pedig valamennyien használhatták az anyanyelvüket az állami szervek, illetve egyéb közmegbízatást gyakorló szervezetek előtt folytatott eljárásban.[35] Az azonban nem derül ki, mely nemzetiségekre is vonatkozik ez az alkotmányszakasz. Az értelmezésben a szövetségi alkotmányra sem igazán támaszkodhatunk, ugyanis az nem tett különbséget nemzetiségi hovatartozás alapján, amikor valamennyi polgárnak garantálta, hogy a bírósági és egyéb államigazgatási eljárásban a saját nyelvüket használják, illetve az eljárás lényeges mozzanatait a saját nyelvükön kövessék. Hiszen az eljárás nyelvének nem ismerete senkit sem rövidíthetett meg jogainak, illetve igazolt érdekeinek a védelme során.[36] A fent idézett köztársasági alkotmányrendelkezés egyetlen magyarázata (az egyszerű szerkesztői hibán kívül), hogy voltaképpen *egyes* nemzetiségek nemcsak szabadon, de a jugoszláv népekkel egyenrangú feltételek mellett használhatták az anyanyelvüket Szerbiában (igaz, ezt ily módon még maga a tartományi alapszabály sem állította). *Ezek* a nemzetiségek pedig (a köztársasági alkotmány szóhasználata szerint), ha az autonóm tartományok, járások, illetve községek területén nagyobb számban éltek, a törvénnyel előírt módon, a saját anyanyelvükön *is* vezethették az adminisztrációt. Ezt az adott területi közösség (autonóm tartomány, járás vagy község) alapszabályában vagy külön határozatban részletesebben szabályozta.[37]

Vajdaság Autonóm Tartomány (továbbiakban Vajdaság AT) Statútuma értelmében a nemzetiségekhez tartozó személyek teljes egyenlőségének és egyenrangúságának megvalósulása céljából többletjogokat biztosítottak, bár a magyarokat, a szlovákokat, a románokat és a ruszinokat az alapszabály külön is nevesítette.[38] Voltaképpen kiegészítette, továbbgondolta a köztársasági alkotmány idevágó rendelkezéseit, és anélkül, hogy a kétnyelvű adminisztráció elméleti meghatározásába bonyolódna, felsorolta „az ilyen adminisztrációnak a tartományban gyakorlatban megvalósítható konkrét elemeit".[39] Előírta, hogy azon nemzetiségeknek, melyek nagyobb számban élnek a Vajdaság területén, joguk van a közigazgatási ügyeiket saját nyelvükön is intézni a közmegbízatást gyakorló szervek és egyéb intézmények előtt. Ez magába foglalta az ügyfelekkel folytatott szóbeli és írásbeli értekezést, ideértve a közigazgatási aktus párhuza-

[35] Uo. 84. szakasz, 1. bekezdés.

[36] A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya (1963), 157. szakasz.

[37] A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya (1963), 84. szakasz, 2–3. bekezdés.

[38] Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma [Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine], Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 7/1963. szám, 5. szakasz.

[39] Rehák, i. m. 575. o.

mos nemzetiségi nyelvű fordítását szerbhorvát nyelvről, a tartományi képviseleti szervek ülésanyagának kidolgozását nemzetiségi nyelven is (ha azt külön kérelmezték), állandó fordítószolgálat működtetését a tartományi képviseleti szervek munkájában használatos nemzetiségi nyelvekre, szükség szerint a tartományi hivatalos anyagok nemzetiségi nyelven történő közzétételét.[40]

Ez, az első olvasatra kétnyelvűnek (többnyelvűnek) tűnő ügyintézés azonban nem merítette ki az egyenrangú nemzetiségi nyelvhasználat fogalmát, hiszen a kisebbségi nyelvű szövegek a szerbhorvát nyelvű eredeti fordításaként, nem pedig autentikus szövegként jelentek meg, továbbá nem valamennyi, csak egyes (úgynevezett fontosabb) tartományi aktusokat tettek közzé kisebbségi nyelven is: „Magában a határozatban, illetve általános aktusban meg kell határozni, mely nemzetiségi nyelven kell a határozatot, illetve általános aktust közzétenni mint a szerbhorvát nyelvű szöveg fordítását."[41] A szerbiai alkotmány, érdekes módon, nem hangsúlyozta ki, hogy a szerbhorvát nyelvű szöveg fordításáról lenne szó, csak előírta, hogy azon autonóm tartományokban, járásokban és községekben, amelyekben az egyes nemzetiségek nagyobb számban éltek, az adott területi közösség fontosabb aktusait *nemzetiségi nyelven is* közzé kellett tenni.[42] Ez a megfogalmazás azonban egyaránt jelenthetett fordítást vagy pedig egyenrangú autentikus szöveget.

Kötelező számarányok hiányában a tartományi statútum, akárcsak a szerbiai alkotmány, a számbelileg nagyobb nemzeti közösségek részére irányozta elő a fenti jogokat. Habár kétségtelen, hogy Vajdaság AT-ben ez a megfogalmazás nyilvánvalóan vonatkozott a magyar közösségre, kérdéses viszont, mely kisebbségi csoportokra volt vonatkoztatható még. Az alapszabály ugyanis ahelyett, hogy a tartomány teljes területén nagyobb számban képviselt közösségekről beszélt volna, Vajdaság AT *egyes részein* nagyobb számban élő nemzetiségek részére garantálta a kisebbségi jogokat. Ez a nomotechnikai megoldás azt is eredményezhette, hogy bizonyos tartományi községekben „túlreprezentált", de általában a tartomány összlakosságához viszonyítva elenyésző számú nemzetiségi csoport is ugyanazon jogokat élvezte, mint például a magyar közösség. A szakirodalom viszonylag megosztott volt ebben a kérdésben: miközben Mirnics Károly szerint a nyelvi jogok érvényesítését függetleníteni kellett volna a százalékarányoktól,[43] addig Várady Tibor és Hock Rudolf azt javasolták, hogy a nyelvi jogokról szóló külön törvényt mindazon községekben alkalmazzák, ahol

[40] Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma (1963), 35. szakasz.
[41] Uo. 33. szakasz, 1. bekezdés.
[42] A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya (1963), 86. szakasz, 1. bekezdés.
[43] Mirnics Károly, *Autonóm nemzetiségi fejlődésünk új lehetőségei (A vajdasági alkotmánytervezet kapcsán)*, Híd, 1., 1969, 101. o.

nagyobb számban éltek nemzetiségek, vagy legalábbis a helyi összlakossághoz viszonyítva arányuk elérte a 10%-ot.[44]

Ami a községi szintű nemzetiségi nyelvhasználatot illeti, a köztársasági alkotmány nem tett különbséget az autonóm tartományok és a községek között. A községek saját statútumukban Vajdaság AT-hez hasonlóan szabályozhatták a kétnyelvű adminisztráció körülményeit, azzal, hogy a tartomány szakmai és egyéb segítséget nyújtott a községi aktusok nemzetiségi nyelvű közzétételéhez, az ügyfelekkel folytatott nemzetiségi nyelvű értekezéshez, illetve az eljárások lefolytatásához.[45] A tartomány és a községek pedig együttműködésben egymással tették meg a szükséges intézkedéseket ahhoz, hogy a nemzetiséghez tartozó személyek saját anyanyelvükön is megismerkedjenek a legfontosabb törvényi rendelkezésekkel.[46] Ez azonban nem jelentette a törvények automatikus közzétételét a hivatalos közlönyben nemzetiségi nyelven (is), és ezért a közvetlenül rájuk való hivatkozás kétségtelenül a „törvényellenes tevékenységek kategóriájába"[47] tartozott; miközben a gyakorlatban már ebben az időben is számtalan példa akadt arra, hogy mind az előírások, mind pedig egyes egyedi jogi aktusok eredeti szövegét (legyen szó akár bírósági ítéletekről) kizárólag nemzetiségi nyelven fogalmazták meg.[48]

A nemzetiséghez tartozó személyek a munkaszervezetek irányító testületében, amennyiben annak tagjai voltak, a munkaszervezet alapszabályával összhangban használhatták az anyanyelvüket. Szintén az alapszabály határozta meg a különböző döntések nemzetiségi nyelvű közzétételét.[49] A munkaszervezetek esetében azonban érdemes megemlíteni, hogy a nyelvek egyenjogúsítása nehezebben volt kivitelezhető, mert nem volt lehetőség „felülről" előírni a kötelezettségeiket. Egyedüli megoldásként a munkaszervezet alapszabályának községi szintű jóváhagyása merült fel, ebben az időszakban azonban ez még igen távlati célnak tűnt.

Jellemzően az egész titói korszakra a nemzetiségi jogi korpusz igen csekély, és főként az oktatási és a hivatalos nyelvhasználati jogokra korlátozódik. A szövetségi alkotmány csak ezt a két területet említi, azt is elég szűkszavúan, illetve a saját kultúra fejlesztéséhez való jogot. Ezt a mintát követi a szerbiai alkotmány is, azzal a különbséggel, hogy a nemzetiségek saját nyelvű oktatásra való jogát részletesebben kifejti: nemzetiségi nyelvű iskolákat, szakközépiskolákat, gim-

[44] Arday Lajos, *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*, BIP, Budapest, 2002, 79–80. o.
[45] Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma (1963), 36. szakasz.
[46] Uo. 33. szakasz, 2. bekezdés.
[47] Varga, i. m. 1969, 176.
[48] Cvijan, Rafael, C. n., in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969, 173–174. o.
[49] A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya (1963), 85. szakasz.

náziumokat lehet alapítani, esetleg nemzetiségi tannyelvű osztályokat nyitni a már fennálló intézményekben, egyes tantárgyakat, illetve tantárgycsoportokat nemzetiségi nyelven is lehet oktatni a főiskolákon és az egyetemi karokon, valamint a nemzetiségek és a jugoszláv népek által vegyesen lakott területeken két tannyelvű iskolákat vagy osztályokat lehet bevezetni, mindezt az egységes szerbiai oktatási rendszer keretein belül.[50]

Az általános iskolákban a magyarság legnagyobb számaránya az ötvenes évek közepén volt, amely arány azonban fokozatosan csökkent. Ennek oka, egyebek mellett, a két tannyelvű iskolák, valamint a hatvanas évek elejétől kezdve a szerb nyelven tanuló magyar diákok számára megszervezett anyanyelvápolás volt, amely sok szülő szemében (és lelkiismeretének megnyugtatásaként) a magyar nyelvű oktatás jó alternatívájaként jelent meg. A negyvenhét tiszta magyar nyelvű általános iskolából (1956-os adat) 1970-re csak huszonhat maradt. A hatvanas évek végére kialakult magyar nyelvű középiskolai hálózat negyvennyolc szakközépiskolát (tizennyolc kizárólag magyar tannyelvűt) és hat gimnáziumot tömörített, de a testvériség–egység szellemiség nyomán mindezeket összevonták a szerb tannyelvűekkel, aminek következtében az 1974/75-ös tanévre csak három színmagyar középiskola maradt Vajdaság AT-ben.[51]

A tartományi alapszabály, Vajdaság AT megfelelő jogosítványa hiányában az oktatás területén legfeljebb szakmai segítséget irányozhatott elő az illetékes körzeti és községi szervek részére, mint amilyen a nemzetiségi gyerekek óvodai nevelésének a fejlesztése, a nemzetiségi nyelvű oktatás bevezetéséhez szükséges feltételek megteremtése, ideértve az intézményalapítást is, az általános iskolai tanárok képzése, illetve a két tannyelven oktató iskolahálózat előmozdítása.[52] A tartományi alapszabály emellett külön szabályozta, igaz, burkoltan, a nemzetiségek tájékoztatáshoz való jogát, amelyre sem a szövetségi, sem pedig a köztársasági alkotmányban nem volt precedens: „A nemzetiségeknek a törvénnyel összhangban kell szavatolni az anyanyelvű szólás- és gondolatszabadság jogát valamennyi korszerű *tájékoztatási eszközön keresztül*"[53] (kiemelés – B. K.). Habár mennyiségi szempontból az első Jugoszlávia megalakulásának kezdeti évei tekinthetőek a magyar nyelvű lapalapítások korának (1944 és 1948 között megalakult a *7 Nap*, a *Híd*, a *Dolgozó Nő*, az *Ifjúság Szava*, a *Föld Népe* és a *Pionírújság*), a magyar művelődési élet fontos szellemi bástyái mégis csak a hatvanas

50 Uo. 83. szakasz.

51 Gruber Enikő, A média- és kultúrpolitika alakulása a Vajdaságban, in *Variációk autonómiára*, Vajdaság II., szerk. Ördögh Tibor, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018, 133–134. o.

52 Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma (1963), 37. szakasz.

53 Uo. 32. szakasz, 1. bekezdés.

években alakultak: 1965-től az *Új Symposion* (1961 és 1964 között a *Symposion* az *Ifjúság* melléklete), 1969-től a *Létünk* és 1971-től a szabadkai *Üzenet*.[54]

2.1. Az 1968. évi alkotmánymódosítás

Jogtörténeti szempontból a következő fontos mérföldkő az 1968. évi szövetségi alkotmánymódosítás, amely mind a Vajdaság közjogi státusa, mind pedig a jugoszláviai nemzetiségek, így a délvidéki magyarság szempontjából is nagy előrelépés volt. Ettől kezdődően ugyanis a jugoszláv nemzetek, valamint a nemzetiségek egymással egyenrangúak, melynek velejárója a nyelveik közötti egyenrangúság biztosítása is volt.[55] A szövetségi alkotmány ezen módosításával az egész föderációban egyforma módon alkalmazandó irányelv született, a nyelvek közötti egyenrangúság alkalmazásának gyakorlati feltételeit pedig törvénnyel, illetve az adott társadalmi-politikai közösség statútumával kellett részletesen szabályozni.[56] Az alkotmányfüggelék mentén meghozott határozatjavaslat a jugoszláviai népek és nemzetiségek nyelvének és írásának egyenrangúságára vonatkozó alkotmányelv érvényesítéséről a szövetségi szervek munkájában és a szövetségi jogszabályokban – egyebek mellett – pedig részletezte, hogy a nyelvek közötti egyenrangúság elvét kötelezően biztosítani kell a nemzetközi és államközi kapcsolatokban, ideértve a nagykövetségek és a konzuli képviseletek munkáját külföldön, a Jugoszláv Néphadseregben és az egyéb honvédelmi szervekben, valamint általában a szövetségi törvényhozásban.[57]

Habár a fenti alkotmányjogi elvek valamilyen formában már megjelentek az előző években a köztársasági alkotmányokban, illetve törvényekben, „a legtöbb hatósági szerv és egyéb köztestület, arra való hivatkozással, hogy e kérdés nincs szabályozva, amin azt értették, hogy erre vonatkozólag nincsenek *kényszerítő rendelkezések* és végrehajtási szabályok, *elodázta* az egyenjogú nyelvhasználattal kapcsolatos gyakorlati kérdések megoldására való felkészülést".[58] Másrész-

54 Gruber, i. m. 149–150. o.

55 Az 1968. évi alkotmánymódosítással terminológiai változtatást is eszközöltek, és ettől kezdődően a jugoszláv népek helyett a jugoszláv *nemzetek*, a nemzetiségek – nemzeti kisebbségek szókapcsolat helyett pedig a *nemzetiségek* kifejezés lesz használatos a szövetségi jogalkotásban.

56 A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 1963. évi alkotmányának XIX. alkotmánymódosítása, JSZSZK Hivatalos Lapja, 55/1968. szám.

57 Határozatjavaslat Jugoszlávia népei és nemzetiségei nyelvének és írásának egyenrangúságára vonatkozó alkotmányos elvek megvalósításáról a szövetségi szervek munkájában és a szövetségi jogszabályokban [Predlog rezolucije o ostvarivanju ustavnih načela o ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije u radu saveznih organa i u saveznim propisima], JSZSZK Hivatalos Lapja, 20/1969. szám, II. rész.

58 Hock Rezső, i. m. 1971, 359. o.

ről megtörténhetett az is, hogy a magyar nyelvű joggyakorlat nem a megfelelő jogok, jogszabályok hiánya, hanem a magyar jogi nyelv ismeretének hiánya, és ezzel egy időben a szerbhorvát nyelv túlzott favorizálása miatt bukott meg vagy bukdácsolt az egyes területeken,[59] esetleg feleslegessé tette a magyar nyelvű feliratokat, címtáblákat a magyarlakta területeken, a magyar nyelv használatát a közigazgatásban, a közhivatalokban, vagy éppen a magyarság társadalmi-politikai helyzetét közvetlenül érintő törvények kiadását magyar nyelven is.[60] De az is természetes, hogy a magyarlakta területeken sem volt lehetséges minden vonatkozásban egyenrangúan használni a magyar nyelvet: például a kereskedelmi levelezés, a könyvelés, az adatszolgáltatás logikusan szerbhorvát nyelven folyt, míg a munkaközösségek nemzetiségi összetételétől függően a belső vállalati dokumentumok, utasítások megjelenhettek egy vagy akár több nemzetiségi-nemzeti nyelven is. Ezért az egyenrangú nyelvhasználat elvének jogerőre emelkedése mit sem ért, ha azt nem kísérték megfelelő intézkedések, mint például rövid távon a káderpolitikán belül átképzés, szaknyelvű felzárkóztatás és a szakkáderek célszerűbb elhelyezése, illetve hosszú távon egy funkcionális és céltudatos egyetemi és főiskolai képzés,[61] mely intézkedések „a saját etatizmusok révén eltorzított nyelvi viszonyok gyökeres megváltoztatására" irányultak.[62]

Az alkotmánymódosítással Vajdaság AT (pontosabban ettől kezdve Vajdaság *Szocialista* Autonóm Tartomány, a továbbiakban Vajdaság SZAT) törvényhozó hatalmat kapott[63] többek között olyan területeken, mint a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúsága, a nemzetiségi jogok, az igazságszolgáltatás, a teljes oktatási rendszer megszervezése, ideértve a felsőoktatást is, kultúra, tájékoztatás, nemzetközi kapcsolatok, stb.[64] A tartományi törvényeket, ha az állampolgárok jogait és kötelezettségeit szabályozták, kötelezően szerbhorvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven mint autentikus szöveget kellett közzétenni. Minden egyéb esetben az adott tartományi törvény eltérhetett ettől a fő szabálytól,[65] bár erre ritkán került sor. A Tartományi Képviselőházban külön bizottság foglalkozott a különböző nyelvű szövegek összehangolásával,[66] amelyeket az 1968-ban, az akkori tájékoztatási titkárság részeként megalakult tartományi fordítószolgálat készített elő. Egyébként a fordítószolgálat csak 1976-ban vált önálló szervvé négy-négy fordítóval, egy lektorral és egy gépíróval magyar, szlovák, román és ruszin nyelven.[67]

59 Uo. 361. o.
60 Mirnics, i. m. 94. o.
61 Uo. 18. o.
62 Varga László, *A jugoszláviai magyarság társadalmi-politikai helyzete,* Híd, 10–11. szám melléklete, 1970, 17. o.
63 A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 1963. évi alkotmányának XVIII. alkotmánymódosítása, JSZSZK Hivatalos Lapja, 55/1968. szám.
64 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánytörvénye [Ustavni zakon Socijalističke autonomne pokrajine Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1969. szám, 50. szakasz.
65 Uo. 77. szakasz, 1–2. bekezdés.
66 Uo. 77. szakasz, 3. bekezdés.

A nyelvek egyenrangúsága az eljárásvezetésben is érvényesült. Amellett, hogy mindenkinek joga volt saját anyanyelvét használni a bíróság, a közigazgatási és egyéb közmegbízatást gyakorló szervek előtt, az eljárásokat immáron a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén is lefolytatták az idevágó törvénnyel összhangban.[68] A külön tartományi nyelvhasználati törvényre azonban egészen 1973-ig kellett várni. Az alkotmánytörvényt végrehajtó tartományi törvény szerint az új tartományi jogszabályok meghozataláig az alkotmánytörvény idevágó rendelkezéseit kellett alkalmazni,[69] tehát ha nagy vonalakban is, de a nyelvi egyenrangúságnak létezett egyfajta jogszabályi kerete Vajdaság SZAT-ban. Az 1971. évi köztársasági nyelvhasználati törvény csak a köztársasági szervek (a köztársaság érdekében eljáró, illetve az ország egész területére kiterjedő tevékenységet ellátó szervek és szervezetek) munkájával kapcsolatos nyelvi jogi rendelkezéseket tartalmazta, amely, bár egyes elemeiben alkalmazandó volt Vajdaság SZAT-ra nézve is, a tartományi jogosítványok bővülésével egyre kevésbé volt releváns.[70] Ettől függetlenül a köztársasági törvény kétségtelenül több pontban is a két évvel később elfogadott tartományi nyelvhasználati törvény mintájául szolgált, azzal a lényeges különbséggel, hogy a tartományi törvényben sokkal hangsúlyosabb helyet kapott a párhuzamosan több nyelven futó eljárás, illetve egyáltalán maguknak a nemzetiségi nyelveknek az egyenrangúsága. A köztársasági nyelvhasználati törvény szerint ugyanis, ha az eljárásvezető nem ismerte kellő mértékben az adott nemzetiségi nyelvet, az eljárást a maga által választott nyelven vezette, az ügyfél pedig tolmács segítségével használhatta az anyanyelvét.[71] Ez a megoldás azonban túl nagy döntéshozatali szabadságot eredményezett az eljárásvezető részére, hiszen voltaképpen maga dönthetett az eljárás nyelvéről saját nemzetiségi nyelvtudásának szubjektív megítélése alapján. Ezenfelül a jegyzőkönyveket csak szerbhorvát nyelven vezették, a nemzetiségi

67 Beretka Katinka, A nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogai Vajdaságban, in *Variációk autonómiára*, Vajdaság II., 60. o.
68 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánytörvénye (1969), 79. szakasz.
69 Törvény Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánytörvényének végrehajtásáról [Zakon o sprovođenju Ustavnog zakona Socijalističke autonomne pokrajine Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1969. szám, 11. szakasz.
70 Törvény a nemzetiséghez tartozó személyek saját nyelvének és írásmódjának használatára való jogának megvalósulásáról a köztársasági szervek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja prava pripadnika narodnosti na upotrebu svog jezika i pisma kod republičkih organa], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 14/1971. szám, 1. szakasz.
71 Uo. 4. szakasz.

nyelvű nyilatkozatokat szerbhorvátra fordították; az ügyfél kérésére viszont a jegyzőkönyvet vagy annak részeit „visszafordították" nemzetiségi nyelvre.[72]

2.2. Tartományi törvény az egyenrangú nyelvhasználatról

Az 1973. évi nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangúságát biztosító tartományi törvény a *hivatalos* nyelvhasználat különböző dimenzióit szabályozta a tartományi szervek, illetve részben a Vajdaság SZAT területén található községek szerveinek vonatkozásában. Továbbá egyes, a tartományban működő állami szerveknek is ezt a törvényt kellett alkalmazniuk: az általános és gazdasági körzeti bíróságoknak, illetve a körzeti ügyészségeknek, amelyek kivételt képeztek a köztársasági nyelvhasználati törvény alól.[73] Egyébként nem kis dilemmát okozott, pontosan mely szervekre, szervezetekre terjed(hetet)t ki a törvény hatálya, különösen, mert egyes szervek besorolása az állami, illetve a köztársasági, az államhatalmi vagy éppen az önigazgatási szervek közé nem volt éppen egyértelmű. Például a Tartományi Képviselőház önigazgatási és államhatalmat gyakorló szerv is volt egyben, de illetékességét tekintve semmiképpen sem számított köztársasági, hanem kizárólag tartományi szervnek. Másik a bíróságok esete, amelyek egyaránt voltak állami szervek, illetve az adott társadalmi-politikai közösség (értsd, autonóm tartomány, község) önálló szervei. A közlekedési vállalatok, bankok, társadalombiztosítók stb. pedig az egyéb közhatalmat gyakorló szervezetek csoportjába tartoztak, amelyek illetőségük alapján egyaránt lehettek tartományiak vagy köztársaságiak.[74]

Summa summarum, a tartományi nyelvhasználati törvény rendelkezéseit voltak kötelesek alkalmazni a Tartományi Képviselőház, a Tartományi Végrehajtó Tanács és ezek testületei, a Vajdasági Alkotmánybíróság, a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság, az Újvidéki Felső Gazdasági Bíróság, a Tartományi Ügyészség, a Tartományi Vagyonvédelmi Ügyészség, a Tartományi Szabálysértési Tanács, azon, Vajdaság SZAT-ban működő, közmegbízatást gyakorló munkaszervezetek, amelyek társadalmilag különösen jelentős tevékenységet folytattak (például az egészségügy, szociális védelem, oktatás, kultúra, stb. területén), a közművállalatok, a bankok és a kamarák, valamint a külön előírások alapján közigazgatási ügyekben eljáró munka- és egyéb szervezetek. Mindezek a tartományi törvénnyel vagy/és a községi statútummal összhangban saját belső dokumentumukban tovább részletezték az egyenrangú nyelvhasználatból eredő egyéb körülményeket. A községek autonómiája az egyenrangú nyelvek meghatározására terjedt

72 Uo. 3. szakasz.

73 Uo. 8. szakasz, 1. bekezdés.

74 Várady József, Tartományunk alkotmányjogi rendelkezései a nyelvi egyenjogúságról – elvi tételek, gyakorlati problémák, in *Anyanyelv – „államnyelv"*. Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, 99–100. o.

ki a község területén, magának az egyenrangú nyelvhasználatnak praktikus vetületeit azonban a tartományi nyelvhasználati törvény szabályozta (amikor a Vajdaság SZAT-hoz tartozó községekről volt szó), legalábbis az eljárásvezetés vonatkozásában. A községi szervek, ideértve a községi és a körzeti bíróságokat, valamint a fentiekben felsorolt közmegbízatást gyakorló munka- és egyéb szervezeteket, a községi statútumban meghatározott valamennyi *egyenrangú nyelven* folytatták le az eljárásokat,[75] illetve az eljárás során kötelesek voltak biztosítani az egyenrangú nyelvek használatának lehetőségét mindazon személyeknek, akik nem ügyféli minőségben vettek részt az eljárásban (értelemszerűen, ha az eljárás nem azon a nyelven folyt).[76] Ami a fenti tartományi szerveket illeti, az eljárásokat szerbhorvát, illetve horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven kellett folytatni, az ügyfél választása alapján.[77] Egyébként a Tartományi Képviselőház és Tartományi Végrehajtó Tanács, valamint az azok testületeiben zajló adminisztráció is ezeken a nyelveken folyt, azzal, hogy a képviselőház és a végrehajtó tanács ügyrendjükben még tovább szabályozták az egyéb részleteket,[78] amely ügyrend kötelezően magába foglalta az egyenrangú nyelvhasználat biztosítását az ügyfelekkel való írásbeli és szóbeli értekezésben, az ülésanyagok előkészítését, a hivatalos dokumentumok kiállítását és az eljárásvezetést.[79]

Több ügyfél esetén az eljárás egy nyelven folyt, ha azzal mindenki egyetértett; megegyezés hiányában pedig valamennyi, az ügyfelek által meghatározott nyelven. Három vagy több nyelv esetében, kivételesen, az eljárást vezető hivatalnok a felek által többségében favorizált nyelven vezette az eljárást, illetve megfelelő többség hiányában egy nyelven, amelyről ő maga döntött. Ezt a kivételt azonban csak akkor lehetett alkalmazni, ha nem sikerült az adott három vagy több nyelvet ismerő hivatalnokot biztosítani az eljárás idejére.[80] A másodfokú eljárás mindig az elsőfokú eljárás nyelvhasználatát követte.[81] Az eljárás nyelvének meghatározásáig az ügyfél eljárást indító beadványa szerinti nyelven kellett végezni az eljárási cselekményeket, a többi ügyfélre nézve pedig a községi statútumban előírt egyéb egyenrangú nyelveken. Ha az eljárást hivatalból indították, a községi statútum vagy a tartományi alkotmánytörvény szerinti valamennyi egyenrangú nemzeti, illetve nemzetiségi nyelven kellett a cselek-

75 Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangú használatának biztosításáról az állami szervek és a közmegbízatást gyakorló szervezetek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja ravnopravne upotrebe jezika i pisama naroda i narodnosti pred državnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 6/1973. szám, 3. szakasz, 1. bekezdés.

76 Uo. 6. szakasz.

77 Uo. 3. szakasz, 2. bekezdés.

78 Uo. 11. szakasz.

79 Uo. 12. szakasz.

80 Uo. 4. szakasz.

81 Uo. 8. szakasz.

ményeket foganatosítani.[82] A többnyelvű eljárás magába foglalta a többnyelvű jegyzőkönyvet, határozatokat és egyéb döntéseket, illetve a nem az eljárás nyelvén/nyelvein tett nyilatkozatok vagy benyújtott beadványok fordítását az eljárás nyelvére/nyelveire.[83]

A köztársasági nyelvhasználati törvény értelmében a községeknek az e törvény hatályba lépését követően egy év állt rendelkezésére, hogy a községi közigazgatási szervek, illetve a község területén működő egyéb közmegbízatást gyakorló szervek előtti nemzetiségi nyelvhasználat feltételeit rendezzék.[84] A tartományi nyelvhasználati törvény, ezzel szemben, hároméves türelmi időt írt elő mindazoknak a szerveknek (tehát nemcsak a községieknek, hanem bármely, a tartományi törvény személyi hatálya alá eső szervnek), amelyek nem tudták biztosítani az (egyenrangúan) többnyelvű eljárásvezetés feltételeit a tartományi törvénnyel összhangban. Ebben az időszakban a hivatalos személy által meghatározott nyelven (és nem nyelveken) kellett végezni az eljárási cselekményeket, azzal a feltétellel, hogy az ügyfél fordító közreműködésével a saját anyanyelvét is használhatta, illetve a határozatokat és egyéb átiratokat fordításban is megkaphatta.[85]

3. A *DE JURE* ÉS A *DE FACTO* NYELVI EGYENRANGÚSÁG (1974–1989)

„Az alkotmányjogi kötelezettségek alapján és a politikai tényezőknek megfelelő törekvései következtében egyszerre nyilvánvalóvá vált, hogy a köztestületek nem rendelkeznek elegendő nemzetiségi káderrel a nemzetiségek nyelvén való teendők elvégzéséhez, és hogy a működő káderek sem szakképzettségük profilját, sem pedig nyelvi felkészültségüket illetőleg nem elégítik ki a szükségleteket."[86] Ez az állapot nem, illetve igen lassan változott a sokat idézett és méltán pozitívan hivatkozott 1974. évi szövetségi alkotmány kihirdetése után

[82] Uo. 5. szakasz.

[83] Uo. 7. szakasz.

[84] Törvény a nemzetiséghez tartozó személyek saját nyelvének és írásmódjának használatára való jogának megvalósulásáról a köztársasági szervek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja prava pripadnika narodnosti na upotrebu svog jezika i pisma kod republičkih organa], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 14/1971. szám, 10. szakasz.

[85] Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangú használatának biztosításáról az állami szervek és a közmegbízatást gyakorló szervezetek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja ravnopravne upotrebe jezika i pisama naroda i narodnosti pred državnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 6/1973. szám, 16. szakasz.

[86] Hock Rezső, i. m. 1971, 360. o.

is. A kezdeti időszakban a gyakorlat nem igazán „érte utol" a jogot; és be kell vallani, később sem. Még a nyolcvanas évek végén is előfordult, hogy egyes igazságügyi szervek nem készültek fel kellő mértékben az egyenjogú nyelvhasználat érvényesítésére. A példa kedvéért, 1985-ben az Újvidéki Felső Bíróság hetvenhat esetben, a zombori pedig négy alkalommal kért magyar nyelvre szakembert másik bíróságtól.[87] Ez egyébként a kisebb ügyészségeken is gyakran előforduló probléma volt, ahol az ügyintézés nem követelte meg, hogy az ügyésznek egy vagy kettőnél több helyettese legyen, miközben lényegesen több nyelv élvezett egyenrangú státust.[88] Mielőtt azonban rátérnék a *de facto* helyzet részletesebb ismertetésére, ki kell térnünk arra is, pontosan mi alkotta a specifikus jugoszláv multietnikus együttélés koncepciójának *jogi* dimenzióit, amely egyébként viszonylag egyértelmű formát öltött a föderáció valamennyi jogszabályában, így az alkotmányokban is.[89]

Jugoszlávia az 1974. évi szövetségi alkotmány értelmében a munkások és a polgárok, valamint *az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek* szocialista önigazgató demokratikus közössége volt,[90] amelyben a nyelvek és írások is egyenrangú státust élveztek: „A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban a nemzetek nyelvei hivatalos használatban vannak, a nemzetiségek nyelvei pedig jelen alkotmánnyal és szövetségi törvényekkel összhangban."[91] A nemzetiségi nyelvek egyenrangúságát, illetve ennek az egyenrangúságnak megvalósítási feltételeit a társadalmi-politikai közösségek, illetve társult munka, önigazgatási szervezetek és egyéb közösségek is kötelesek voltak biztosítani saját törvényükben, statútumukban vagy önigazgatási aktusukban.[92] *Ergo* a felsőbb szintű társadalmi-politikai közösségek alkotmányával garantált jogok mellett a nemzetiségek akár a községekben is érvényesíthették szuverén jogaikat.[93] Bár első olvasatra ez igen sokrétű szabályozást feltételezhet, a Jugoszláv Kommunista Párt jelenléte valamennyi hatalmi szinten garantálta az egységes kisebbségpolitikai, pontosabban nyelvpolitikai hozzáállást minden társadalmi-politikai közösség és egyéb szervezet részéről. Ez az első alkalom, hogy az alkotmány hivatalosként említette a nemzetiségi nyelveket, bár ez, ahogyan a fent idézett alkotmányszakaszban is

[87] Garai László (ford.), *A nyelvi egyenjogúság megvalósítása Vajdaságban,* Vajdaság SZAT Képviselőházának leirata a nemzetek és nemzetiségek nyelvi és íráshasználati egyenjogúsága fejlesztésének megvalósításáról, Létünk, 3–4., 1987, 576. o.

[88] Uo. 578. o.

[89] Várady Tibor, *Minorities, Majorities, Law, and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case,* Human Rights Quarterly, 1., 1997, 17. o.

[90] A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije], JSZSZK Hivatalos Lapja, 9/1974. szám, 1. szakasz.

[91] Uo. 246. szakasz, 1. bekezdés.

[92] Uo. 246. szakasz, 2. bekezdés.

[93] Uo. 248. szakasz.

olvashatjuk, nem volt feltétel nélküli. A jugoszláv fegyveres erőkben biztosítani kellett a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangúságát, azonban a vezénylésben és a katonai kiképzésben szövetségi törvény előírhatta csupán egy nemzeti (és nem nemzetiségi) nyelv kizárólagos használatát, azzal a kiegészítéssel, hogy a vezénylés, illetve a kiképzés bizonyos részeiben a nemzetiségi nyelv vagy másik nemzeti nyelv is használható volt (hivatalosan).[94] Továbbá, amíg a nemzetközi értekezésben a nemzetek és a nemzetiségek nyelveinek egyenrangúsága érvényesült, addig a nemzetközi szerződések szövegének megerősítésekor csak a nemzeti nyelvek egyenrangúságát kellett tiszteletben tartani.[95] Az egyenrangú nyelvhasználat alól egy másik kivétel a szövetségi törvények és egyéb általános aktusok közzétételére vonatkozott, ugyanis azok csak a nemzetek nyelvein jelentek meg autentikus szövegként a hivatalos lapban.[96] Másrészről viszont az alkotmány maguk a nemzetiségi nyelvek között is előirányozott egyfajta „rangbeli" különbséget, amikor lehetővé tette, hogy a szövetségi törvényeket és egyéb szövetségi aktusokat magyar és albán nyelven is közzétegyék.[97] Természetesen nem ellentétes akár a mai európai jogi standardokkal sem, hogy egyes közösségeknek tulajdonságaik, például számarányuk alapján, biztosítsanak jogokat, azonban a testvériség–egység korában e két nemzetiség (magyar és albán) kiemelése és a szövetségi alkotmányban név szerinti említése igazán újszerű megoldásnak hatott.

A nemzetiségi jogok általános szabályozása azonban, az előző alkotmányokhoz hasonlatosan, továbbra is szűk keretek között mozgott: a nemzetiséghez tartozó személynek joga volt a szabad nyelvhasználathoz jogainak érvényesítése során, illetve a különböző eljárásokban,[98] az anyanyelvű oktatáshoz,[99] saját kultúrája műveléséhez, és hogy e célból szervezeteket alapítson.[100]

Az 1974. szövetségi alkotmány elfogadásával a délvidéki magyarság szempontjából lényeges fordulatot hozott Vajdaság SZAT jogosítványainak bővülése, közjogi státusának változása; ugyanis az alkotmány immáron hagyományos államhatalmi elemekkel is felruházta a tartományt, és bizonyos ügyekben kiegyenlítette azt a szövetségi tagköztársaságokkal. Ha a tartományi érdekek úgy kívánták, Vajdaság SZAT tartományi törvényt hozhatott az egyébként szövetségi hatáskörbe tartozó területen,[101] részt vett az őt is érintő nemzetközi

94 Uo. 243. szakasz.
95 Uo. 271. szakasz, 4–5. bekezdés.
96 Uo. 269. szakasz, 1. bekezdés.
97 Uo. 269. szakasz, 2. bekezdés.
98 Uo. 171. szakasz, 1. bekezdés.
99 Uo. 171. szakasz, 2. bekezdés.
100 Uo. 247. szakasz.
101 Uo. 268. szakasz, 3. bekezdés.

szerződések megkötésének folyamatában,[102] vagy éppen a saját területén gondoskodott a szövetségi törvények végrehajtásáról.[103] Habár a tartomány területén hozott valamennyi jogszabálynak összhangban kellett állnia Szerbia egész területén egységesen alkalmazandó köztársasági törvényekkel,[104] e törvényeket a tartomány saját aktusaival kiegészíthette, illetve törvényhozási mulasztás esetén felválthatta az adott köztársasági törvények meghozataláig.[105] Jóval hosszabb volt viszont azon jogszabályok sora, amelyeket Vajdaság SZAT önállóan, saját alkotmányával összhangban hozhatott meg, azzal a feltétellel, hogy a tartományi alkotmány nem lehetett ellentétes sem a szerbiai alkotmánnyal,[106] sem pedig a szövetségi alkotmány rendelkezéseivel.[107] Idetartozott, egyebek mellett, a nemzetek és a nemzetiségek közötti egyenrangúság biztosítása, valamint a köztük lévő testvériség és egység tökéletesítése és erősítése is.[108]

Vajdaság SZAT-ban a nemzetek és nemzetiségek közötti általános egyenrangúság garantálása mellett az élet, a munka és az alkotás valamennyi területén[109] egyenrangú státust élvezett a szerbhorvát, illetve horvátszerb, a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv, illetve azok írásai.[110] A tartomány területén az állami szervek és egyéb közmegbízatást gyakorló szervezetek ezeken a nyelveken egyenrangú feltételek mellett folytatták le az eljárásokat, illetve további nyelveken is, ha azt az adott szerv székhelye szerinti község statútuma egyenrangú nyelvként szabályozta.[111] Ez az első alkalom, hogy alkotmányi szinten is megerősítést nyert a többnyelvű eljárásvezetés, mint fő szabály. Fontos viszont kihangsúlyozni, hogy a tartományi alkotmány előírta az egynyelvű eljárás lehetőségét is azokban az esetekben, ha erről a felek megegyeztek.[112] A nyelvi egyenrangúság azonban nem csak a hivatalos értekezésben valósult meg. Például a tartományi alkotmánnyal összhangban a tömegtájékoztatási eszközök is kötelezően ezeken a nyelveken tájékoztatták a lakosságot, illetve egyéb nyelveken is, ha az adott térségben más nyelvet beszélő nemzetiségek is éltek.[113]

102 Uo. 271. szakasz.
103 Uo. 273. szakasz.
104 A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Republike Srbije], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 8/1974. szám, 228. szakasz.
105 Uo. 293. szakasz.
106 Uo. 226. szakasz.
107 A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya (1974), 206. szakasz, 1. bekezdés.
108 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánya [Ustav SAP Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1974. szám, 3. szakasz.
109 Uo. 4. szakasz, 1. bekezdés.
110 Uo. 5. szakasz.
111 Uo. 237. szakasz, 3. bekezdés.
112 Uo. 237. szakasz, 4. bekezdés.
113 Uo. 192. szakasz, 4–5. bekezdés.

Az 1973. évi tartományi nyelvhasználati törvényt az új alkotmányos rend felállása után is alkalmazták, amelyet egy kevésbé „drámai" 1977. évi módosítás után a ma is hatályos hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény helyezett hatályon kívül 1991-ben.[114] Az 1977-ben egységes szerkezetbe foglalt tartományi nyelvhasználati törvény elődjétől egyértelműbb megfogalmazást tartalmazott a törvény személyi hatályát illetően: a tartomány egész területére alapított és egész Vajdaságban közmegbízatást gyakorló, illetve a tartomány érdekében társadalmi tevékenységet végző szervek és szervezetek munkájában a szerbhorvát, a horvátszerb, a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv egyenrangú státust élvezett, míg a községek területére alapított, illetve a községek területén közérdekű tevékenységet végző szervek, szervezetek a községi statútum által meghatározott nemzeti, illetve nemzetiségi nyelveket használták.[115] Újdonság volt, hogy a törvény előírta a községi egyenrangú nyelvhasználat egyes vetületeit is, mint az eljárásvezetést, az ügyfelekkel való írásbeli és szóbeli kommunikációt, a községi szintű jogszabályok nemzetiségi nyelvű közzétételét, a különböző hivatalos dokumentumok kiállítását és a képviselő-testületi anyag előkészítését nemzetiségi nyelven.[116] De hasonlóan részletesen szabályozta a többi, a törvény hatálya alá eső egyéb szervezet kötelezettségeit is az egyenrangú nyelvhasználat biztosítása terén: a közmegbízatást gyakorló önigazgatási érdekközösségek különösen az általános aktusaik közzétételekor, illetve a képviselő-testületi munkában kötelesek voltak az egyenrangú nyelvhasználat szabályait alkalmazni.[117] A többnyelvű eljárásvezetés rendelkezései a tartományi szervek mellett a községi, illetve egyéb szervekre, szervezetekre is vonatkoztak. Annak előírását illetően azonban nem történt lényegesebb módosítás. A jegyzőkönyvet az eljárás valamennyi nyelvén vezették, a különböző nyelveken adott nyilatkozatokat, beadványokat stb. az eljárás összes nyelvére le kellett fordítani, még akkor is, ha az adott nyelv nem volt az eljárás hivatalos nyelve.[118]

A türelmi időt illetően a gyakorlatnak a törvény rendelkezéseivel való összehangolása kapcsán minden bizonnyal szerkesztői hibával találkozunk, mivel a törvényt 1977-ben hozták meg, a türelmi idő azonban 1976. április 7-én lejárt.[119] A községi szervek pedig legkésőbb 1978. január 1-jétől kezdve voltak

[114] Törvény a nyelvek és írásmódok hivatalos használatáról [Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama], Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 45/1991. szám, 30. szakasz.

[115] Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangúsága biztosításáról a meghatározott szervekben, szervezetekben és közösségekben [Zakon o načinu obezbeđivanja ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti u određenim organima, organizacijama i zajednicama], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 29/1977. szám, 3. szakasz.

[116] Uo. 4. szakasz.

[117] Uo. 7. szakasz, 2. bekezdés.

[118] Uo. 12. szakasz.

[119] Uo. 17. szakasz.

kötelesek a községi jogszabályokat valamennyi egyenrangú nemzeti és nemzetiségi nyelven is autentikus szövegként közzétenni a helyi hivatalos lapban,[120] amely szintén egy igen rövid időszakot hagyott a felkészülésnek a törvény hatályba lépésétől számítva. Ahogyan majd olvashatjuk a továbbiakban, a jogszabály végrehajtása, egyebek mellett, ezért sem volt akadálymentes.

A tartományi nyelvhasználati törvényt elsősorban kerettörvénynek kell tekinteni, mivel több mint húsz egyéb ágazati törvény szabályozta még a nyelvhasználat kérdéskörét a vertikális hatalommegosztás különböző szintjein (például az oktatás, a tájékoztatás, a közigazgatási, bírósági és szabálysértési eljárások, az anyakönyvek vezetése, a jogszabályok közzététele, a pecséthasználat, a többnyelvűség pénzelése vagy akár a munkaviszonyból eredő jogok tekintetében).[121] Konkrét példaként említhetjük a büntetőeljárásról szóló szövetségi törvényt, amely (nem csak) terminológiájában tért el a tartományi törvény szóhasználatától, mégis kötelezően alkalmazni kellett a Vajdaság SZAT-ban működő bíróságok előtt folytatott büntetőeljárások során. „A büntetőeljárásban egyenrangú használatban vannak Jugoszlávia nemzeteinek és a nemzetiségeinek a nyelvei az alkotmánnyal és a törvénnyel összhangban",[122] de magát az eljárást azon a nyelven vezették, amely a bíróság székhelye szerint *hivatalos használatban* volt.[123] A *hivatalos használatban lévő nyelv* kifejezést sem a tartományi alkotmány, sem pedig a tartományi nyelvhasználati törvény nem tartalmazta, de valószínűleg a községek statútumában egyenrangúként megjelölt nemzeti, nemzetiségi nyelvekről volt szó. A büntetőeljárásról szóló törvény azonban egyebekben is eltért a tartományi kerettörvénytől. A bíróság csak a hivatalos használatban lévő *nemzeti* nyelveken volt köteles az idézéseket és egyéb bírósági iratokat megküldeni, nemzetiségi nyelven pedig csak abban az esetben, ha az adott személy az eljárásban az adott nemzetiségi nyelvet használta.[124] A törvény azonban nem szabályozta azt az egyébként a tartományi nyelvhasználati törvényben előírt esetet, hogy milyen nyelven kell az iratokat kézbesíteni az eljárás nyelvének megállapításáig. Ennek egy szokványos esete, ha a helyszínelés volt az első eljárási cselekmény, amelyről kötelezően jegyzőkönyv készült egy, a bíró által választott nyelven. Szintén felmerült, hogy megváltoztatható-e az eljárás

[120] Uo. 18. szakasz.

[121] Boljanović, Marija, *A nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának a tartományi törvényekben és egyéb jogszabályokban való rendezése,* Létünk, 1., 1980, 130. o.

[122] Törvény a büntetőeljárásról [Zakon o krivičnom postupku], JSZSZK Hivatalos Lapja, 4/1977. szám, 5. szakasz.

[123] Uo. 7. szakasz, 1. bekezdés.

[124] Uo. 8. szakasz.

nyelve időközben, annak hivatalos megállapítása után, ha mondjuk a károsult panaszosként csak később kapcsolódott be az eljárásba.[125]

Leszámítva azonban a ténylegesen jelen levő jogszabályi tökéletlenségeket, a hetvenes, nyolcvanas évek Jugoszláviájában, és különösképpen Vajdaság SZAT-ban, a nemzetiségi nyelvhasználati jogok kivételesen magas színvonalát biztosították. És bár a társadalmi, politikai és anyagi feltételek szintén kedvezők voltak, a gyakorlatban mégsem sikerült valamennyi nyelvi jogi rendelkezést kifogástalanul végrehajtani. A kilencvenes években bekövetkezett rendszerváltozást követően pedig már elméleti lehetősége sem volt a *de facto* helyzet minőségi javulásának.

3.1. A nyelvi egyenrangúság gyakorlati megvalósításának sikerei és nehézségei

1977-ben a negyvennégy vajdasági helyi önkormányzatból harmincnégy községben volt egyenrangú a magyar nyelv, tizenötben a szlovák, tízben a román és hatban a ruszin,[126] ez azonban még nem jelentette, hogy a nyelvi egyenrangúság a gyakorlatban is hiánytalanul megvalósult volna. Különösen igaz ez a megállapítás azokra a községekre, városokra, amelyekben kettőnél több nemzetiségi nyelv kapott egyenrangú státust. Ezekben az esetekben ugyanis sokkal nagyobb kihívást jelentett megfelelő nyelvtudású szakemberállományt kiépíteni. Vajdaság SZAT-ban huszonegy községben kettő, tizenkét községben három, hét községben pedig négy nyelv volt egyszerre egyenrangú és hivatalos, de egy 1978-as adat szerint a községi igazgatási szervek csupán 42%-a, az ügyészségek 23%-a volt képes biztosítani a nyelvi egyenrangúságot.[127] A hetvenes években „az igazságügyi szervek dolgozóinak kb. 16%-a nemzetiségi, tehát alig fele a tartomány lakosságán belüli számaránynak,"[128] a kétszázötvenegy tartományi közigazgatási szervből pedig mindösszesen 39% rendelkezett megfelelő nemzeti/nemzetiségi összetétellel.[129] Ettől függetlenül a szervek kétharmada tiszteletben tartotta az ügyfél az eljárás nyelvére vonatkozó választását, de csak egyharmad vezette valójában azon a nyelven a jegyzőkönyvet. A nyolcvanas évek derekára természetszerűleg javultak a számarányok. 1985-ben a községi bíróságok 63%-a vette be a munkahelyi követelmények közé az egyenrangú nyelvek ismeretét, a

[125] Nedeljković, Darinka, *A nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának egyenrangúsága az igazságszolgáltatási szervek előtti eljárásban,* Létünk, 1., 1980, 157–158. o.

[126] Várady T., i. m. 1997, 27. o.

[127] Arday, i. m. 80. o.

[128] Várady J., i. m. 106. o.

[129] Kovács László, *A közigazgatás szerepe a nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának megvalósításában, az igazgatási eljárásra való különös tekintettel,* Létünk, 6., 1979, 1135–1136. o.

felső bíróságok esetében ez a szám 67%, a szabálysértési (korabeli terminológia szerint kihágási) bíróságoknál pedig 74% volt; eközben a községi közigazgatási szervek csupán 58%-a tett eleget ennek a jogszabályi kötelezettségének.[130]

A hetvenes és nyolcvanas évek közötti állapot minőségi javulásáról tanúskodnak a Vajdaság SZAT keretén belül elfogadott dokumentumok is. Egy 1979. évi tartományi tanácskozás záróhatározata értelmében bár komoly fejlődésnek lehettek tanúi a tartományi nyelvhasználati törvény meghozatala (azaz 1973) óta, még mindig sok volt a gyakorlati nehézség, következetlenség, amelyeket az önigazgatási politikai rendszer folyamatos megszilárdításával párhuzamosan, hosszú távú stratégiai intézkedésekkel kellett (volna) javítani, különösen községi szinten, ahol a legtöbb fogyatékosság volt tapasztalható.[131] Ezt a megállapítást támasztja alá az a Molnár Csikós László nevéhez kötődő (1975–76-os időszakra vonatkozó) kutatás is, amely kimondta, „a magyar nyelvnek a községi képviselő-testületekben és a községi igazgatási szervekben való használatáról szóló statútumi rendelkezések terjedelme és részletessége nem mindenütt [volt] arányos az adott község objektív lehetőségeivel és reális szükségleteivel".[132] Mindezt természetesen nagyban befolyásolta az adott önkormányzat demográfiai szerkezete, a magyarság esetében pedig a helyi lakosságban betöltött arányuk és tényleges számuk (hiába volt a magyarság száma nagy, ha az összlakossághoz mérten a helyi arányuk alacsony). Figyelembe kellett venni továbbá azt a körülményt is, hogy a magyarság inkább a központi településen vagy pedig azon kívül élt, illetve hol alkotott, ha alkotott egyáltalán, többséget. A kutatás azt a következtetést vonta le, hogy azokban a helységekben, ahol a magyarok többsége a központi településen élt, és ott a helyi lakosságban is többséget alkotott (idetartozott a Tisza mente, Topolya, Kishegyes, Temerin), a nyelvi egyenrangúság tényleges megvalósításának a feltételei a legjobbak voltak. Viszonylag nagyszámú magyar közösség esetében, de egyharmados reprezentáltság alatt (például Újvidéken, Zomborban, Nagybecskereken, Szenttamáson) még volt reális esélye a nyelvi jogérvényesítésnek, ezzel szemben ott, ahol a magyarok száma meglehetősen kicsi volt (függetlenül attól, hogy egyes településeken akár többséget is alkothattak), a magyar nyelv intézményes használatának a lehetőségei éppen csak kielégítőek vagy egyáltalán nem voltak meg (főként Szerémségben és Bánát déli részén). Persze, az ideiglenesen vagy tartósan külföldön munkát vállaló magyarok száma is hatással volt a magyar nyelvhasználat objektív körülményeire, különösen azokban a helységekben, ahol eleve kevesebben éltek magyarok.

[130] Garai (ford.), i. m. 567. o.

[131] *Vajdaság nemzetei és nemzetiségei nyelve és írása egyenrangúságának érvényesítéséről szóló tanácskozás munkájának összefoglalója,* Létünk, 1., 1980, 188–189. o.

[132] Molnár-Csikós László, *A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelv- és íráshasználata alkotmányos elvei valóra váltásának lehetőségei azokban a községekben, amelyekben a magyar nyelv is egyenrangú,* Létünk, 1., 1980, 183. o.

A részarányos foglalkoztatást tekintve bár kétségtelenül jobb volt a helyzet a hetvenes–nyolcvanas években, mint a kilencvenes években bekövetkezett leépítéseket követően, a községi közigazgatási szervekben a magyar foglalkoztatottak részaránya általánosságban véve tartományi szinten 6,39%-kal maradt el a kívánatostól, községekre lebontva pedig, a példa kedvéért, Szenttamáson (25,39%), Óbecsén (23,52%), Magyarkanizsán (16,81%), Csókán (21,45%), Zentán (15,87%) és Kishegyesen (16,01%), ez a különbség meghaladta a 15%-ot. Ettől függetlenül a magyar nyelv használatát valamennyi ügyosztályon lehetővé tették mind szóban, mind pedig írásban Zentán, Kishegyesen, Óbecsén és Magyarkanizsán, de emellett még Topolyán, Szabadkán és Temerinben is. Csókán, Törökkanizsán és Zomborban a teljes közigazgatásban elsősorban a szóbeli értékezés feltételei voltak adottak, Nagykikindán, Kúlán, Törökbecsén, Újvidéken, Nagybecskereken pedig csak bizonyos ügyosztályokon. Apatin, Pancsova, Verbász és Begaszentgyörgy esetében már abban az időben is fordítószolgálat segítségét kellett igénybe venni. A legtöbb községben a belső szervezésről és munkahelyi besorolásról szóló szabályzat külön rendezte, mely munkakörök betöltésekor fontos valamely nemzetiségi nyelv ismerete, amelyért, egyébként, többlet anyagi juttatás is járt a személyi jövedelem részeként. Ez azonban nem tette feleslegessé a községi szinten működő fordítószolgálatok munkáját, amelyek minőségében, technikai felszereltségében községenként nagy eltérések mutatkoztak meg. Ennek oka a fordítók képzetlenségében, de sokszor a fordításra szánt igen rövid időben volt keresendő.[133] Tíz évvel később (1985-ös adat) húsz községi fordítószolgálat működött Vajdaság SZAT-ban, amelyekben összesen huszonkilenc magyar fordító dolgozott (az össz fordító 57%-a), többségük bölcsészkari egyetemi végzettséggel.[134]

A Vajdaság SZAT Képviselőháza által 1985-ben lefolytatott, majd 1986-ban jóváhagyott elemzés szerint a községi közigazgatási szervek az összes közigazgatási eljárás egynegyedét magyar nyelven folytatták le (szám szerint 103 013 eljárást), ezzel szemben szlovák nyelven csak huszonnégyet, románul pedig egyet sem. 62%-ban valamennyi egyenrangúként elismert nemzetiségi nyelven tudtak érdemi szóbeli párbeszédet folytatni, 13%-ban viszont csak egy-egy nemzetiségi nyelven. Az írásbeliség terén már rosszabb volt a helyzet: 63%-ban az íráshasználat kizárólag a szerbhorvát nyelvre korlátozódott, és csak a községi közigazgatási szervek 31%-a volt képes valamennyi egyenrangú nemzetiségi nyelven írásban is kommunikálni. Szintén csak a szervek egyharmada használt kétnyelvű űrlapokat. A tartományi szervek, szervezetek esetében a számadatok még rosszabbaknak mutatkoztak: a tizenöt közigazgatási eljárást is folytató szerv közül csak hat foglalkoztatott magyar nyelvű eljárás lefolytatására képesített alkalmazottat, a harmincezer-hatszáznegyvenhárom közigazgatási

[133] Az 1975–76. évi adatok részletesebb elemzéséért l. Molnár-Csikós, i. m. 178–187. o.
[134] Garai (ford.), i. m. 570. o.

tárgy közül mindösszesen negyvenhatot folytattak le magyar nyelven (a többi nemzetiségi nyelven pedig egyet sem). A kutatásba bevont huszonöt tartományi szervből tizenkilenc volt felkészülve a magyar nyelvű szóbeli, és csak tizenkettő az írásbeli értekezésre. A hiányos részarányos foglalkoztatásból eredő esetleges problémákat azonban a fordítószolgálat segítségével gond nélkül megoldották.

Ami az igazságügyet illeti, 1985-ben a községi bíróságok tizenkilencezer-százkilencvenhárom eljárást folytattak le magyar nyelven, és 63%-uk saját szakembereik révén tette mindezt lehetővé. A felső bíróságok esetében a harminchétezer-nyolcszáznegyvenöt beterjesztett tárgy közül csak ezerötvenhármat intéztek magyar nyelven, de fontos megemlíteni, hogy a szabadkai és az újvidéki felső bíróságok fordítószolgálata ebben az időben huszonnégy magyar nyelvű fordítót alkalmazott.[135] Természetesen a magyar nyelv térnyeréséhez a bíróságok munkájában maguk a magyarul praktizáló bírók is nagymértékben hozzájárultak. Álljon itt néhány név a teljesség igénye nélkül: Dobó Illés, id. dr. Korhecz Tamás, Országh István, Vörös Gyula (Vajdasági Legfelsőbb Bíróság), Horváth István, Dér Seregély Edit (Szabadkai Felső Bíróság), Szabó Csajkás Magdolna, Sallay Tibor (Szabadkai Községi Bíróság), Wéber Károly, Juhász Antal, Győri István (Topolyai Községi Bíróság), Hübsch Richárd (Újvidéki Felső Bíróság), stb.

Mindkét fenn említett kutatás külön foglalkozott a képviselő-testületek (küldött-testületek) nyelvhasználatával: a küldöttek felszólalásaival, az előkészített, majd elfogadott ülésanyagokkal, a polgárok tájékoztatásával, illetve a helyi közlönyökkel. 1985-ig a nyelvi egyenrangúság csak Magyarkanizsa, Óbecse és Zenta küldött-testületeiben vált a mindennapok gyakorlatává. A legtöbb községben az ülésanyagokat csak szerbhorvát nyelven készítették elő (magyarul 38%-ban), bár a községi hivatalos lap mindenhol megjelent magyar nyelven is, valamint a községek 48%-ában a polgárok magyar nyelvű értesítéseket is olvashattak, és 41%-ban biztosították a testületi üléseken elhangzottak fordítását. A többi helységben vagy csak alkalmilag történt bárminemű tájékoztatás, vagy csak egyes, fontosabb dokumentumokat fordítottak az egyenrangú nemzetiségi nyelvekre. A küldöttek felszólalásait illetően is változó gyakorlattal találkozhattunk. Ennek egyik oka, hogy „a félanyanyelvű politikusok jórészt azáltal lettek politikusokká, és azáltal maradhatnak meg azoknak, hogy jól beszélik a szerbhorvát nyelvet, tehát az anyanyelvi fölszólalásukkal nem szeretnének a szeparatizmus látszatával kacérkodni azon többség előtt, amely számára a nyelvi egység is fontos tényezője az ország épségének".[136] Ezért a községek nagy részében csak ritkán élt valaki azzal a jogával, hogy anyanyelvén is felszólalhat. Másrész-

[135] Az 1985. évi adatok részletesebb elemzéséért l. uo. 564–583. o.
[136] Vajda Gábor, *Az autonómia illúziója*, A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972–1989), Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2007, 204. o.

ről bizonyos testületi üléseken a nemzetiségi nyelvű felszólalást a fordító vagy az elnöklő összefoglalta szerbhorvát nyelven, esetleg szimultán fordítást alkalmaztak erre a célra. A fordító nélküli, párhuzamosan, egymást felváltó magyar és szerb felszólalások csak csekély számú esetben voltak megfigyelhetőek, és sajnos, nem teremtettek precedenst.

Összegezve, a megengedő jogszabályi, társadalmi, illetve a többnyelvű munkavégzést anyagilag is támogató környezet ellenére az egyenrangú nemzetiségi nyelvhasználat több nehézségbe is ütközött a gyakorlatban: 1) a részarányos foglalkoztatással sikerült javítani az egyes szervezetek alkalmazottainak nemzetiségi összetételén, de ez nem minden esetben jelentette egyben a megfelelő (szak)nyelvtudású káder alkalmazását; 2) hibásan vélelmezték, hogy a nemzetiségi nyelv ismerete általában elegendő a terminológia ismeretét is megkövetelő munkakörök betöltésekor, különösen, ha nem vették figyelembe, hogy szóbeli vagy/és írásbeli értekezésre, esetleg eljárások lefolytatására (is) alkalmas személyt kell találni; 3) előfordult, hogy a fordítói munkakörökben nem képzett fordítókat, hanem csak az adott nemzetiségi nyelvet ismerőket alkalmaztak, akik esetleg más ügyosztályról „bedolgozhattak"; 4) nem létezett intézményes fordítóképzés, amit időszakos szemináriumokkal, továbbképzésekkel pótoltak, ez viszont nem volt elegendő a hibás, nyelvtanilag, nyelvhelyességileg silány szakfordítások kiküszöböléséhez; 5) az Újvidéki Egyetem Jogi Karán működő magyar nyelvű lektorátus, amely Várady Tibor sikeres kezdeményezésére 1970-ben kezdte meg hivatalosan is a munkáját,[137] igyekezett pótolni a jogászok többnyelvű munkavégzéséhez szükséges terminológiai hiányosságokat, azonban a képzés fakultatív jellege, a szaknyelvet ismerő tanárok (lektorok) hiánya és szabályozatlan jogállása akadályokat gördített a rendszer, illetve a párhuzamos nemzetiségi nyelvű egyetemi oktatás meghonosodása elé;[138] 6) függetlenül az egységes jogszabályi háttértől az egyenrangú nemzetiségi nyelvhasználat feltételeinek megteremtése terén, komoly különbségek mutatkoztak község és község, a tartományi és a községi közigazgatás, a közigazgatás és az igazságügy, a községi közigazgatás és az adott község területén működő társultmunka- és egyéb önigazgató szervezetek között Vajdaság SZAT-ban, és ezen belül további különbségeket figyelhettünk meg az egyes nemzetiségi nyelvekkel szembeni viszonyulást illetően is; 7) még a nyolcvanas évekből is találunk olyan feljegyzéseket, amelyek a technikai, az anyagi feltételek hiányára, a nemzetiségi ügyfelek passzív magatartására hivatkozva próbálják meg igazolni a nemzetiségi nyelvű ügyintézés elutasítását a hivatalos szervek részéről. *Ergo*, „[a] döntő tényező a

[137] Jelen kötetben Letsch Endre írása foglalkozik részletesebben a magyar nyelvű lektorátus történelmével, munkájával, illetve a párhuzamos oktatás kérdéskörével.

[138] Várady Tibor, *Vajdaság SZAT nemzetei és nemzetiségei nyelvi egyenrangúságának érvényesítése az egyetemi szintű oktatásban*, Létünk, 1., 1980, 140–142. o.

mindennapi életben érvényesülő politikai gyakorlat [volt], amelyet mindig a többségi nép uralkodó osztálya, vezető rétege és hivatali apparátusa csinált".[139]

4. ZÁRÓGONDOLATOK

Egyes meglátások szerint „a titói kisebbségpolitika valójában kirakatpolitika volt. [...] Elismerte az egyén kisebbségi jogait, de megakadályozta a jelentősebb kisebbségek közösségé szerveződését."[140] Mivel a magyarok, akárcsak a többi nemzetiség, a nemzetiségi alapon létrehozható vertikális szervezetek kialakításának és működtetésének tilalma miatt csak az önigazgatás keretein belül mozoghatott, nem volt semmilyen jogi, politikai lehetőség ebben az időben a kisebbségi önkormányzatiság mentén kollektív jogokat kiharcolni. Miközben a 20. század végén, majd azt követően is, a délvidéki magyar politika elsődlegesen a nemzeti kisebbségi autonómia intézményének kialakítására és bevezetésére összpontosított (legyen szó akár területi, akár személyi elvű autonómiáról), a tanulmányban vizsgált titói korszakban a kulturális kisebbségi autonómia még csak látókörön belül sem volt. Ettől függetlenül a szocialista rendszer kisebbségpolitikai eredményei semmiképpen sem lebecsülendők, és kétségtelenül a politikai reprezentáció, az oktatás, a kultúra és a nyelvhasználat területén lehet legjobban megragadni. Ez utóbbi terület részletesebb bemutatásával próbálkozott meg jelen tanulmány is: egyrészt igyekeztünk érzékeltetni a kisebbségi nyelvi jogok több mint negyvenéves evolúcióját a titói Jugoszláviában, és azon belül Vajdaság SZAT-ban, másrészt szerettünk volna rámutatni mindazokra a nehézségekre, a teljesség igénye nélkül, amelyek egészen a rendszerváltozásig megoldatlanok maradtak.

A délvidéki magyarság nagy számának, kulturális, szellemi tőkéjének köszönhetően sokkal jobb pozícióban volt a többi nemzetiséghez képest, és ezt a pozícióját a vizsgált bő negyven év alatt nemcsak megőrizte, de el is mélyítette, amely, többek között, a magyar nyelv hivatalos használatának térnyerésében és úgy általában a ma már szinte hihetetlennek tűnő pozitív statisztikai adatokban is megmutatkozott; legyen szó akár a több nyelven működő igazságszolgáltatásról vagy a legtöbb önkormányzati közigazgatásról. Habár a tanulmányban igyekeztünk helyet adni az adott időszak kritikájának is, kétségtelen, hogy a több tízezer magyar nyelvű eljárás egy sokkal kívánatosabb *de jure* és *de facto*

[139] Arday, i. m. 82. o.

[140] Hornyák Árpád, A jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei, Magyarok a horvát, szerb és szlovén tagköztársaságokban, A vajdasági autonómia és a magyarok 1945–1989, in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 251. o.

nyelvi jogi környezetről tanúskodik, amelyre ma már csak elvétve emlékeznek néhányan az ügyfelek, illetve a praktizáló jogászok közül.

IRODALOM

Arday Lajos, *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában,* BIP, Budapest, 2002

A. Sajti Enikő, A jugoszláviai helyzet: bosszúakciók, lakosságcsere, Az engedékeny jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat kezdete, in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 216–219. o.

Beretka Katinka, A nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogai Vajdaságban, in *Variációk autonómiára*, Vajdaság II., szerk. Ördögh Tibor, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018, 55–104. o.

Boljanović, Marija, *A nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának a tartományi törvényekben és egyéb jogszabályokban való rendezése,* Létünk, 1., 1980, 129–134. o.

Cvijan, Rafael, C. n., in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban,* szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969

Fira, Aleksandar, *Ustavno pravo Republike Srbije,* I Knjiga – Opšta teorijska pitanja ustavnog prava i istorija srpske ustavnosti, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2007

Garai László (ford.), *A nyelvi egyenjogúság megvalósítása Vajdaságban,* Vajdaság SZAT Képviselőházának leirata a nemzetek és nemzetiségek nyelvi és íráshasználati egyenjogúsága fejlesztésének megvalósításáról, Létünk, 3–4., 1987, 564–583. o.

Gruber Enikő, A média- és kultúrpolitika alakulása a Vajdaságban, in *Variációk autonómiára*, Vajdaság II., szerk. Ördögh Tibor, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018, 131–157. o.

Hock Rezső, A nemzetiségi nyelvek egyenrangú használata mint önigazgatási megállapodás, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969, 147–153. o.

Hock Rezső, *Joggyakorlat magyarul, egyenjogúan,* Aktuális szemlélődés az egyenjogú nyelvhasználat néhány jogi és gyakorlati kérdéséről, Híd, 3., 1971, 355–365. o.

Hock Rudolf, *A többnyelvűség múltja és jelene Vajdaság területén – Jogtörténeti vázlat,* Létünk, 3/4., 1972, 43–70. o.

Hornyák Árpád, A jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei, Magyarok a horvát, szerb és szlovén tagköztársaságokban, A vajdasági autonómia és a magyarok 1945–1989, in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 250–255. o.

Horváth Árpád, A nemzetek és nemzetiségek nyelvhasználata Vajdaság SZAT igazságszolgáltatási szervei előtt, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. dr. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 137–158. o.

Korhecz Tamás, Egyenrangú és egyenrangúbb hivatalos nyelvek: Gondolatok a szerbiai nyelvhasználati törvény hiányosságairól, in *Vajdasági útkereső – Kutatások, tanulmányok, jelentések*, szerk. Gábrityné dr. Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998, 155–167. o.

Korhecz Tamás, National Minority Councils in Serbia, in *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*, ed. Tove H. Malloy, Tove Malloy, Alexander Osipov, Vizi Balázs, Oxford University Press, Oxford, 2015, 69–91. o.

Kovács László, *A közigazgatás szerepe a nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának megvalósításában, az igazgatási eljárásra való különös tekintettel,* Létünk, 6., 1979, 1132–1141. o.

Major Nándor, *Elágazó utak,* Híd, 4.,1969, 433–436. o.

Matkovics József, A nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatára vonatkozó alkotmányos rendelkezések, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. dr. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 111–123. o.

Mirnics Károly, *Autonóm nemzetiségi fejlődésünk új lehetőségei (A vajdasági alkotmánytervezet kapcsán),* Híd, 1., 1969, 87–104. o.

Molnár-Csikós László, *A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelv- és íráshasználata alkotmányos elvei valóra váltásának lehetőségei azokban a községekben, amelyekben a magyar nyelv is egyenrangú,* Létünk, 1., 1980, 178–187. o.

Nedeljković, Darinka, *A nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának egyenrangúsága az igazságszolgáltatási szervek előtti eljárásban,* Létünk, 1., 1980, 154–161. o.

Ördögh Tibor, Vajdaság politikatörténete, in *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*, szerk. Ördögh Tibor, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2017, 9–40. o.

Popin, Vladimir, A nemzetek és nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatának jogi szabályozása Vajdaság területén, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. dr. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 159–175. o.

Popović, Dušan, A nemzetiségi nyelvek egyenjogúságáról, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969, 111–124. o.

Rehák László, *A vajdasági nemzetiségek helyzete Jugoszlávia új alkotmányos rendjében*, Híd, 5., 1963, 567–576. o.

Szesztay Ádám, *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962,* Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2002

Vajda Gábor, *Az autonómia illúziója,* A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972–1989), Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2007

Vajdaság nemzetei és nemzetiségei nyelve és írása egyenrangúságának érvényesítéséről szóló tanácskozás munkájának összefoglalója, Létünk, 1., 1980, 188–190. o.

Várady József, Tartományunk alkotmányjogi rendelkezései a nyelvi egyenjogúságról – elvi tételek, gyakorlati problémák, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. dr. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 95–110. o.

Várady Tibor, *Vajdaság SZAT nemzetei és nemzetiségei nyelvi egyenrangúságának érvényesítése az egyetemi szintű oktatásban,* Létünk, 1., 1980, 135–142. o.

Várady Tibor, *Minorities, Majorities, Law, and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case,* Human Rights Quarterly, 1., 1997, 9–54. o.

Varga László, Felszólalás az újvidéki politikai tanulmányi központban tartott tanácskozáson, in *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban*, szerk. Radovanović Mileta, Končar Ranko, Stojanov Mladen, Forum, Újvidék, 1969

Varga László, *A jugoszláviai magyarság társadalmi-politikai helyzete,* Híd, 10–11. szám melléklete, 1970, 1–32. o.

Vlahović, Veljko, Položaj i uloga građana, in *O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,* Komunist, Beograd, 1963, 93. o.

JOGFORRÁSOK

1947. évi XXXI. törvénycikk indokolása a Belgrádban 1947. évi október hó 15. napján aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezése tárgyában, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700031.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51 (Letöltés ideje: 2019. szeptember 6.)

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 1963. évi alkotmányának XVIII. alkotmánymódosítása, JSZSZK Hivatalos Lapja, 55/1968. szám.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 1963. évi alkotmányának XIX. alkotmánymódosítása, JSZSZK Hivatalos Lapja, 55/1968. szám.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije], JSZSZK Hivatalos Lapja, 14/1963. szám.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije], JSZSZK Hivatalos Lapja, 9/1974. szám.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya [Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije], JSZNK Hivatalos Lapja, 10/1946. szám.

A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Republike Srbije], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 14/1963. szám.

A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya [Ustav Socijalističke Republike Srbije], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 8/1974. szám.

Határozatjavaslat Jugoszlávia népei és nemzetiségei nyelvének és írásának egyenrangúságára vonatkozó alkotmányos elvek megvalósításáról a szövetségi szervek munkájában és a szövetségi jogszabályokban [Predlog rezolucije o ostvarivanju ustavnih načela o ravnopravnosti jezika i pisama ñaroda i narodnosti Jugoslavije u radu saveznih organa i u saveznim propisima], JSZSZK Hivatalos Lapja, 20/1969. szám.

JKSZ KB szigorúan bizalmas levele a nemzetiségi problémákról (Rövid kivonat), MOL XIX-J-4-a, Belgrádi Magyar Nagykövetség irata, 29. d. 706-708.

JKSZ KV VB határozat, 1959. március 24.

Törvény a büntetőeljárásról [Zakon o krivičnom postupku], JSZSZK Hivatalos Lapja, 4/1977. szám.

Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangú használatának biztosításáról az állami szervek és a közmegbízatást gyakorló szervezetek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja ravnopravne upotrebe jezika i pisama naroda i narodnosti pred državnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 6/1973. szám.

Törvény a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásmódjának egyenrangúsága biztosításáról a meghatározott szervekben, szervezetekben és közösségekben [Zakon o načinu obezbeđivanja ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti u određenim organima, organizacijama i zajednicama], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 29/1977. szám.

Törvény a nemzetiséghez tartozó személyek saját nyelvének és írásmódjának használatára való jogának megvalósulásáról a köztársasági szervek előtt [Zakon o načinu ostvarivanja prava pripadnika narodnosti na upotrebu svog jezika i pisma kod republičkih organa], Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 14/1971. szám.

Törvény a nyelvek és írásmódok hivatalos használatáról [Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama], SZK Hivatalos Közlönye, 45/1991. szám.

Törvény Vajdaság Autonóm Tartomány megalakításáról és berendezéséről [Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne pokrajine Vojvodine], Szerb Népköztársaság Hivatalos Lapja, 28/1945. szám.

Törvény Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánytörvényének végrehajtásáról [Zakon o sprovođenju Ustavnog zakona Socijalističke au-

tonomne pokrajine Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1969. szám.
Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma [Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine], Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 7/1963. szám.
Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánya [Ustav SAP Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1974. szám.
Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánytörvénye [Ustavni zakon Socijalističke autonomne pokrajine Vojvodine], Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 4/1969. szám.

Losoncz Alpár

JOG, POLITIKA ÉS A MAGYAR JOGÁSZOK SZEREPKÖRE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

●●

1. A JOGÁSZOK POZICIONÁLTSÁGA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN ALAKULÓ TÁRSADALMI KÖZEGBEN

A jogász társadalmi pozicionáltságát a modernségben mélységesen meghatározza a jogi szabályozás elengedhetetlen létezése az egymásnak ütköző érdekek szociális világában. A jog valójában a polgári önértelmezés kikezdhetetlen magaslati pontját jelenti, hiszen általa válik lehetségessé a konfliktusok elkerülése és szabályozása.

Csakhogy számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a második világháború után kibontakozó jugoszláv szocializmus erőteljesen átalakította a jogalkotás és -alkalmazás feltételrendszerét. Ez egyáltalán nem azt jelentette, hogy az újonnan hatalomra jutott rendszer semmibe vette a jogi normák érvényesítésének fontosságát: elegendő lenne, például, figyelembe venni az 1946-ban életbe léptetett, az ügyvédek tényked[illegible]sére vonatkozó törvényt,[1] amely az ügyvédeknek meghatározott szerepet juttatott, nevezetesen, hogy segítsenek az „állami szerveknek a törvények helyes alkalmazásában, és egyáltalán a jogrend érvényre juttatásában". Ráadásul, mindez még abban az időszakban történik, amikor a jugoszláv szocializmus a háborúban kieszközölt győztes pozíciójának megfelelően voltaképpen másolhatja a sztálini társadalomszervezést, és már 1946-ban olyan alkotmányt juttat érvényre, amely kifejezést is ad e modell jugoszláv változatának.

[1] Zakon o advokaturi, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 102., 1946.

Mindenesetre nem meríthetjük ki a probléma lényegét, ha azzal jellemezzük a létrejött helyzetet, hogy a jog, amelyet a különféle társadalomtudományos irányulások a társadalom egyik legfontosabb alrendszerének minősítenek, csupán eszközszerű szerepet birtokolt volna az 1945 után következő időszakban. Létezett a jog rendszertani helye, fennálltak azok a jogintézmények (alkotmánybíráskodás, stb.), amelyek másutt is standardnak minősíthetőek, lassan, de mégiscsak kialakult a jogi oktatás a professzionalizálódó jogi káderekkel. Jellemző, hogy később, amikor a jugoszláv szocializmus tervezői, meghaladva az eredendő sztálinista koncepciót, a „gazdasági önigazgatási jogok" vagy az önkormányzati jogok érvényesítésével kísérleteztek, akkor úgy próbáltak úrrá lenni a társadalom folyamatain, hogy a gazdasági élet szinte legapróbb részleteit alávetették a jogi szabályozásnak. A jelenséget egyébként az akkori kritikai társadalomtudomány a túlszabályozás jelenségeként írta le.

Azt azonban állíthatjuk, hogy a jog a szocialista Jugoszláviában csak egy célirányosan értelmezett történelemelmélgondolás keretén belül juthatott kifejezésre. Vagyis a jogi normák rendszerét beillesztették az uralomra jutott szocialista világlátás dinamikájába, ami erőteljesen befolyásolta a jogi értelemben vett aktusok önállóságát. Így, példának okáért, elismerést nyert a bíróság függetlensége, de a vezérlő ideológiai gondolat szerint nem a hatalom megosztása volt a mérvadó, hanem a képviseleti szervekben összpontosuló „egységes hatalom".[2] Ami már eredendően is magában foglalja a bírói függetlenség korlátozásának a lehetőségét. Vagy könnyen szemügyre vehetjük a jog helyi értékének megváltozását, amennyiben rögzítjük a tényt, hogy léteztek olyan jogi normák, amelyek esetében eleve fennállt a sokféle értelmezés lehetősége, és ezek egyúttal nélkülözték a normaalkotáshoz szükséges konzisztenciát. Ilyen volt az egykori jugoszláv büntetőtörvénykönyv (133. szakasz) azon kitétele, amely lényegében bevezette a „gondolati bűnt", azaz a gondolati tevékenység révén elkövetett bűntettet, ami az említett szakasz értelmezését hatalmi-politikai összefüggések keretei közé szorította, megannyi politikai botrányt okozva, és jogon túli mércékkel terhelve a bírák munkáját (ezzel magyarázható, hogy akadtak olyan jogászok, akiket életpályájuk ugyan a joghoz képest másfajta pályákra terelt, mint Nebojša Popov vagy az ügyvéd Srđa Popović, akik nem utolsósorban éppen az eszközzé tett jog következményeinek okán váltak disszidenssé[3]). Természetesen a példák tovább szaporíthatók, ám reméljük, hogy eleget mondtunk: a jogalkotást és -alkalmazást nem lehetett elszakítani azoktól a tendenciáktól, amelyek az uralkodó politikai alany (a Jugoszláv Kommunista Párt, majd később a Jugoszláv Kommunista Szövetség) politikai monopóliumát hivatottak előremozdítani.

[2] L. erről a híres jogteoretikus, Radomir Lukić értelmezését: Lukics, Radomir, *Jugoszlávia államberendezése*, Progres Kiadóvállalat, Noviszád, 1955, 35. o.

[3] Popović, M. Srđa, *Put u varvarstvo*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2000, 78. o.

Másképpen szólva, a jog normái és alkalmazási folyamatai a szocialista Jugoszláviában *immáron nem a polgári értelemben vett politika és a politikai elképzelések versengésének környezetében nyertek értelmezést.* A jog elengedhetetlen szerepe, hogy stabilizálható várakozásokat támaszt, és a jog alanyai számára fontosnak bizonyul, hogy legalábbis valamennyire kiszámítható legyen a lehetőségterük. Ám azokban a pillanatokban, amikor az egykori szocialista politika alanyai úgy ítélték meg, hogy veszélyben forog az említett politikai monopólium, akkor viszonylagosították a jogi normák érvényességét.

Következésképpen 1945 után, egészen a 20. század nyolcvanas éveinek végéig, újfajta feltételek közé kerül az, aki jogászi pályára kíván lépni, és egyúttal újfajta életstratégiát is kell kimunkálnia ahhoz, hogy megszilárdítsa társadalmi helyzetét. Ezenkívül a megváltozott összefüggések környezetében kell latolgatnia az egyéni autonómia esélyeit is a jog érvényre juttatása kapcsán. Számtalan példa bizonyítja, hogy a politikai pályafutás szempontjából a jogi szakma ugródeszkának bizonyul, a jog regulatív ereje és társadalmi reputációja egyaránt belépőjegyet jelentenek a politikai szerepek gyakorlásához. És a kisebbségi jogász társadalmi meghatározottságától sem idegenek a politikai szerepek, a képviselet gyakorlása, valamint a kisebbségi helyzet jog által megvalósuló artikulációja és védelme: e tény a vajdasági magyarok politikai szereplőinek professzionális beállítottságára is fényt derít a két világháború között. Jogászok, akik úttörőknek bizonyulnak a kisebbségi magyar világ érdekképviseletében, akik utakat vájnak, hogy a kisebbségi helyzet méltóságát védjék, elengedhetetlen aspektusa ez a vajdasági magyarok történetének.

Kikereshetjük azokat a társadalmi determinációkat, amelyek eligazítanak bennünket e kérdésben: a jogász éppen a jog sajátos helyzetéből kifolyóan jelentékeny autonómiát élvez a társadalom megannyi tagjához képest, beleértve az anyagi és a gondolati autonómiát. Így az ügyvéd, aki sikeres ügyletekbe bonyolódik, és a folyamatos jogszolgáltatás szempontjából elkerülhetetlenné válik, olyan kompetenciára és elismertségre tehet szert, amely kellő mozgásteret biztosít számára az állami kényszermechanizmusokkal szemben.

Nyilvánvaló, hogy a mozgásterek és a kényszerpályák viszonylata mindenesetben konkrét elemzést igényelne (ugyanezen megállapítás akár hatványozottan érvényesül a kisebbségi jogászra), ám aligha tévedünk akkor, amikor feltételezzük a jogászréteg széles mozgásterét, amely mindenkori lehetőséget jelent a politikai praxis szempontjából. A jogász, kivívott státusa okán, többfajta szerepkör egyidejű betöltésére is vállalkozhat. A két világháború közötti kisebbségi jogászok, akik a korral való *modus vivendi*t keresve különféle módon vettek részt a politikában, kétségtelenül szembe kellett hogy nézzenek a többség rosszalló és gyanúval teli viszonyulásával – ne felejtsük el, hogy mindez egy olyan politikai környezetben történik, amelyet az akkori Jugoszláviában neheztelések, a ki nem élt nemzeti törekvések, a befejezetlen nemzetállam paradigmája határozott meg. Mégis, a jog ösvényein való mozgás, egy sokszor ellenséges környezetben

is, elegendő biztosítékot jelentett a politikai szerepkörök betöltéséhez – igaz, az elmondottak okán, sohasem kockázat nélkül.

Ám ahogy jeleztem az imént, a jog és a politika között szövődő korábbi fonalak megszakadtak a második világháború után, mégpedig akkor, amikor felszámolódtak a polgári politikai elemei, és a szocialista forradalom nevében irányított társadalomban szűkült a jogi autonómia keretrendszere. Megváltozott egyszóval a kisebbségi jogász számára a mozgástér és a kényszerpályák viszonya, és változások álltak be a privát autonómia feltételrendszereiben, nem utolsósorban átalakultak a jogi habitualizáció összetevői.

Amennyiben néhány mondat erejéig eltávolodunk a kisebbségi jogász szerepköreitől, akkor megállapíthatjuk, hogy adódtak olyan szerepek, amelyek esetében egybeesett a jogi és a politikai pozicionáltság. Noha, hadd tegyük rögtön hozzá, itt nem kisebbségi alanyokra gondoltunk, akik közül senki nem jutott olyan pozícióba, hogy befolyásolni tudta volna a politikai szempontból is különleges jelentőségű jogi dokumentumok megformálását. Ilyen példát jelentett mondjuk Jovan Đorđević, a neves jogász-akadémikus-teoretikus, aki befolyásolta a különféle jugoszláv alkotmányok létrejöttét, azaz a fennálló rend konceptuális alapjait fektethette le, és meghatározhatta a jogalkotási folyamatokat. Ám az ilyen esetekben is felvetődik a politikai lojalitás és a jogi szakértelem közötti ellentmondás lehetősége.

Ugyanis a második világháború után beállt helyzet két fontos vonatkozásban módosítja a jogász politikai lehetőségeit, noha voltaképpen e két aspektus egymást feltételezi. A polgári politizálás alkonya után tehát megváltozik a politikai toborzás jellege és lebonyolításának folyamatai. Ha a két világháború között az új (magyar) kisebbség köreiből érkező sikeres jogászok privát autonómiája jelenthette az alapot az esetleges politikai gyakorlathoz, úgy ezen alap most eltűnik. Ugyan elképzelhető, hogy akadnak olyan kisebbségi jogászok/ügyvédek, akik egyfajta vagyoni önállósággal bírnak (legalábbis másokhoz képest: akadnak olyan helyek/falvak a Vajdaságban, ahol egyetlenegy ügyvéd adódik, és akit a helyi alanyok különös megbecsültséggel öveznek), ám ezen tény immáron nem elégséges alap ahhoz, hogy a kommunista párt által uralt politikai mezőre lépjenek. A párt nem mond le a háború előtti (nem kisebbségi) jogászok szolgálatairól, de a politikai konceptualizáció nem a privát autonómia kifejeződésén alapul. A párt ugyanis monopolizálja azokat a kérdéskomplexumokat, amelyek valamikor a privát autonómia felől fogalmazódtak meg, beleértve a kisebbséggel vagy az etnikai viszonyokkal kapcsolatos problémákat is. Így az uralkodó politikai alakulat, amely felülről irányított modernizációt indít be, a kinyilvánított és gyakorolt lojalitás alapján toborozza, választja ki és frissíti kádereit (jellemző, hogy a múlt század hatvanas éveiben létrejön a politikai tudományokat oktató egyetem Belgrádban, amely egyúttal a káderkiválasztás legfontosabb helyévé válik, lekörözve a jogi egyetemek ez irányú kapacitásait). Az említett privát autonómia, amelynek ugyan léteztek maradványai az akkori Jugoszláviában,

másodrendű szerepet kapott, azaz az autonómia és a politikai lojalitás közötti konfliktus esetében az utóbbi rendelkezett elsőbbséggel. Ilyen esetekben a jog megnyilvánulásai a politikai alanyok nyomása alá kerültek, és a politikai retorika másodrendűvé tette a kiszámítható és elfogulatlan jogalkalmazás jelenségét.

A kisebbségi jogász (aki kapcsán az is megtörténhet, hogy az állami ösztöndíj-politika kedvezményezettje, és tekintettel a vajdasági magyarok társadalomtörténetére, szociálisan inferiorikus helyzetükre, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy ez a szituáció nem kevés alkalommal jön létre) most úgy szocializálódik, hogy nem létezik önálló értelemben vett kisebbségpolitika vagy érdekképviselet, amelyhez a politikai tevékenységét horgonyozná (a Vajdaságban a múlt század ötvenes éveitől fogva nem léteztek kisebbségi csúcsszervezetek sem). Amennyiben hozzá kíván járulni a fennálló kisebbségpolitika kiteljesedéséhez, finomodásához, úgy a kommunista párt különféle csatornáiban való részvételt vagy a párt közegeivel való kommunikációt kell választania ahhoz, hogy hangot adjon kisebbségpártoló elképzeléseinek. Márpedig, ahogy ezt számtalan példa bizonyítja, ezen társadalmi ösvény megannyi kockázattal jár, és különös alkalmazkodási képességet, szituálódási hajlamot igényel, amely messze túlmutat a jogi kompetenciákon. A Jugoszláv Kommunista Szövetség hatalmi fellépéséhez hozzátartozott az a norma, hogy a kisebbségeknek személyesen is legyenek képviselőik a hatalmi intézményekben, azaz a párt hatalmának velejárója volt a kiválasztott kisebbségi káderek által megvalósuló reprezentáció szorgalmazása. De a párt fluktuáló belső erőviszonyai, az úgynevezett pártvonalhoz való igazodás képessége (vagy annak hiánya), és egyáltalán a hatalmi dinamika, ami megannyi csapdát állított a kisebbségi szereplők elé, nem kevés kisebbségi kádert mozdított el a közéletből, és nem kevés kisebbségi szereplő vérzett el a változékony kimenetelű politikai csatározásokban. Ráadásul, amennyiben fellángolt a nemzeti elitek közötti kibontakozó nacionalizmusok lángja az akkori Jugoszláviában, úgy az aszimmetrikus helyzetben lévő kisebbségi szereplők sérülékenysége és a hatalmi dinamikának való kitettsége különösen erőteljesen megmutatkozott.

A jogász számára tehát, a kompetitív politika hiányában, leszűkül a politikai akaratképzésben való részvétel lehetősége, mint ahogy megváltoznak a jogi és a politikai rendszer közötti kapcsolódás formái is. A politika terepén mozgó jogász részt vehet a párt intézményeiben, de az alternatívateremtő lehetőség mikrovonatkozásokra vagy nem konceptuális jellegű aspektusokra zsugorodik számára. Így a kisebbségi jogász azt kockáztatja, hogy kompetenciája, szakértelme, értékelési szempontjai szembekerülnek a politikai lojalitás kritériumaival: a kompromisszumkötési kényszerek valójában a szakértelem rovására mehetnek végbe.

Mindebből az következik, hogy beszámolhatunk ugyan olyan vajdasági magyar jogászokról, akik megjelentek a politika porondján, *de esetükben nem a jogi tudás birtoklása jelentette elsősorban az alapot a politikában való szerepvállaláshoz.* Az egyetemet végzett, a megfelelő diplomával rendelkező káderek mozgósítása

a párt modernizációs lendületének részelemét jelentette, azaz a párt érdekelt volt abban, hogy az újfajta társadalom építése szempontjából hatalmi eszközökkel serkentse a modern tudás meghonosítását. Az előirányozott oktatási és káderpolitika a modernizáció nevében intézkedett, sürgette az ehhez szükséges tudásalakzatok érvényesítését, és a pártdokumentumok nyomatékosan hangot is adtak ezen elképzeléseknek. Ugyanakkor, az adott tudásforma megszerzése csak egy lépcsőfokot jelentett a politika grádicsán való előremenetel kapcsán, azaz legfeljebb lehetőséget jelentett, amelyet a kompetenciához képest másfajta mércék könnyen felülírták. Az egykori szocialista politikai intézményrendszerben valóban részt vettek magyar jogászok is, de nem a jogászi mivoltuk volt a perdöntő a politikai pályafutás kialakulásában. Vagyis, a kisebbségi jogász, *mint* politikus és *mint* egy többdimenziójú társadalmi szerepkör hordozója, az autonómiája okán politizálódott jogász, aki hovatartozása/értékorientációja okán érdekelt a kisebbségi érdekek taglalásában, ennélfogva intenzíven részt vesz a közügyek formálásában és a kisebbségi közjó alakítgatásában – ez a szerepkör lényegében megszűnt, hiszen eltűntek azok a feltételek, amelyek mindezt lehetővé teszik.

Viszont mindenképpen említést érdemel, hogy több jogász vállalt *közvetett* politikai szerepet úgy, hogy részt vállalt alakuló magyar kultúrintézmények építésében. Ez az irányulás nyilván nem a parlamenti politizálás keretein belül ment végbe, hiszen a képviseleti intézményeket az uralkodó párt befolyásolta és ellenőrízte. Azaz, a tény nem módosítja az itt érvényesített diagnózist a kisebbségi jogászok szituáltságáról a jelzett korban, mégis fontos kultúrpolitikai vonatkozással gazdagítja a kialakult képet. Nem szabad ugyanis ezen tevékenységek fontosságát lebecsülni, hiszen hozzájárultak a második világháború utáni kisebbségi magyar kultúra konszolidációjához, és lehetővé tették a kisebbségi magyar kultúra helyi szinten megvalósuló intézményesítését. Vagyis, ezen jogászok munkája hozzájárult a kisebbségi öntevékenység és az alulról történő szerveződés kibontakoztatásához. Jól példázza ezt a konstellációt a nagybecskereki Várady József, aki ugyanott szervezte az 1945. május 6-án alakult Petőfi Magyar Közművelődési Közösséget (ez volt az első vajdasági magyar kultúregyesület a második világháború után).

2. A POLITIKAALKOTÓTÓL A KÖZVETÍTŐ SZEREPKÖRIG

Úgy összegezhetnénk az elmondottakat, hogy a második világháború utáni jugoszláv szocializmusban megszűnt a kisebbségi jogász *tevőleges politikaalkotó* szerepköre. Ezt felváltotta a hatalom monopóliumát birtokló pártpolitika irányulását *tolmácsoló-közvetítő* kisebbségi jogász szerepe. Ez a tény még mindig azt feltételezi, hogy e jogászok a politika területén mozogtak, hovatovább fontos szerep társult hozzájuk a jugoszláv hatalmi rendben, ám azt jelzi, hogy megváltozott hatókörük.

Köztudomású, hogy a jugoszláv szocializmus (különféle nevek jelentek meg ezzel, mármint az önértelmezéssel kapcsolatban: „önigazgatású szocializmus", „önigazgatású szocialista demokrácia", stb.) milyen történelemalakító ambíciókkal formálta meg elképzeléseit, és hogy különutat hirdetett meg a reálszocializmusban rekedt rezsimekkel szemben. Az irányadó elképzelés szerint a jugoszláv szocializmus „járatlan utakon" mozog, és úttörő mivoltánál fogva nem másolhat mintákat. A kritikai értelmezések persze sokszor kimutatták, hogy mindeközben a jugoszláv szocializmus milyen ellentmondásokba bonyolódott, és hogy fontos történelmi pillanatokban nem tudott eleget tenni saját kitűzött céljainak: nem szükséges e helyütt ezeket felelevéníteni, csupán azt a szűkített vonatkozást szeretnénk hangsúlyozni, hogy mindez hogyan csapódott le a kisebbségi politikai kérdésekben érdekelt jogász helyzetére.

A többnemzetiségű, összetett szerkezetű, jugoszláv szocialista állam számára elengedhetetlennek bizonyult, hogy olyan társadalomszervezési képletet hozzon létre, amelyben különös szerepet nyer az etnikai egyensúly biztosítása. Ezen egyensúly keresése nélkül aligha maradhatott volna fenn ugyanis a jugoszláv államrend (akár a nyolcvanas évek végéig is), hiszen különféle hagyományokkal rendelkező és különböző nagyságrenddel bíró nemzetek tömörültek egybe, amelyek együttléte nemzetek feletti koordinációt igényelt (a legtöbbet említett meghatározás ezzel kapcsolatban a „testvériség–egység" volt). Ez magában foglalta a másság tiszteletének a szorgalmazását, valamint valamifajta multikulturalizmust még a multikulturalizmus létrejötte előtt, ami arra volt hivatott, hogy kötőanyagot biztosítson a különböző nemzetek és nemzeti kisebbségek együttléte számára. A nemzetfelettiség kitartó érvényesítésének igenlése egyszerre volt irányító eszmei látóhatár és hatalmi követelmény, nevezetesen a fennálló hatalmi rend záloga.

Ebben a kontextusban kell elhelyeznünk a kisebbségi létezés ellentmondásait és a politikaorientált kisebbségi jogász átalakított szerepkörét is. A legfontosabb jogi dokumentumok formát kölcsönöztek az említett törekvéseknek, mármint a nemzeti-etnikai egyensúly keresésének, méghozzá az itt már említett 1946-os alkotmánytól kezdve az 1963-as alkotmányon keresztül egészen az 1974-es alkotmányig. Így ezek a dokumentumok, mondjuk, tiltják a mindenfajta diszkriminációt, vagy határozottan kinyilvánítják, hogy minden „nemzetiség" számára megadatik a kultúra szabad kinyilvánítása és nyelve szabad használata – már maga a „nemzeti kisebbséggel"[4] szemben hangsúlyozott „nemzetiség" terminus, amely az 1968-as alkotmányfüggelékekkel szilárdul meg, jelzi, hogy a jugoszláv elgondolások saját utat szeretnének követni. Eszerint a „kisebbség" jelentésterhes fogalmát fel kell váltania az egyenrangúság jelentéseit közvetítő „nemzeti-

4 A nemzetiség fogalmáról (ma kétségtelenül nemzeti kisebbséget mondanánk) l. Rehák László, *Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában*, Gondolat, Budapest, 1988, 11. o.

ségek" fogalmával. Az 1974-es szövetségi alkotmány az akkori *de jure* föderatív, ám *de facto* erősen konföderalizálódó Jugoszláviában például hangoztatta az egyenrangú nyelvhasználat elvét, és tiltotta a nemzeti jogegyenlőtlenség hirdetését. Minderre következtek a köztársasági és tartományi szinten életbe léptetett alkotmányok (az akkori alkotmányos rendben a Vajdaság is rendelkezett alkotmányteremtő erővel) és jogi aktusok, amelyek konkretizálták az említett jogelveket. Így ezek az aktusok konkretizálják a fennálló nyelvek egyenrangú használatát, szavatolják a különféle szinteken megvalósuló oktatásra vonatkozó jogot, és voltaképpen arra tesznek kísérletet, hogy valóságalapot biztosítsanak az intézményesített többnyelvűségnek. Valamint arra is irányulnak, hogy „anyagi alapot"[5] biztosítsanak a többnyelvűség gyakorlatának (miszerint az állami szerveknél és a községeknél is az eljárást a nemzetiség nyelvén is vezetik) és a „sajátos kisebbségi jogoknak".[6]

Ezzel aligha merítettük ki az idevágó jogi rendelkezéseket, amelyek a többnyelvűség intézményesítését tűzték ki célul. A kortársak, a többnyelvűséget gyakorlatba ültető kisebbségi jogászok persze látták az akadályokat, sőt mi több, a legtöbb vonatkozó értelmezés arra intett, hogy csupán egy elkezdett út kezdetén „állunk", és hogy a lehető legtöbb türelmet kell gyakorolni. Jellegzetesen az egyik leggyakrabban szóba hozott akadály a (magyar, noha nemcsak a magyar, hanem a kisebbségi) káderhiányra vonatkozott. Így a hetvenes években, az akkori Tartományi Igazságügyi Titkárság által feldolgozott statisztikai adatokból kiderül, hogy az igazságügyi szervek dolgozóinak csak 16%-a nemzetiségi, ami 50%-át jelentette a tartomány lakosságán belüli aránynak.[7] Ami alkalomadtán akadályokat görgetett a többnyelvűség megvalósulása elé, hiszen csak olyan szervek bonyolíthattak le többnyelvű eljárást, amelyek nemzetiségi összetételükben is rendelkeztek ilyen jellegű kapacitásokkal. Ugyanezek a jogászok észrevételezték azokat a technikai jellegű nehézségeket, amelyek a többnyelvűség megvalósulásából fakadtak.

Nem kellene lebecsülni ezen teljesítményeket. A káderhiány emlegetése például nem egyszerűsíthető le pusztán technikai jellegű problematizációra, és nem különíthető el mint egy elszigetelt megnyilvánulása a társadalmi folyamatoknak. Hiszen egy komplex jelentéssel bíró jelenségről volt itt szó, amely mögött szerkezeti jellegű tendenciák, különösképpen a kedvezőtlen demográfiai folyamatok érhetők tetten, amelyek a kisebbségeket sújtották, és amelyek akár meg is kérdőjelezték a többnemzetiségi-egyenrangúságon alapuló politikai közösség fundamentumait.

Mindenesetre az „önigazgatású jog"[8] alkalmazásaival kísérletező magyar jogászok *politikai* területen mozogtak: azzal próbálkoztak, hogy beillesszék az egyenjogúságot a lüktető valóságba, és végiggondolják a jugoszláv hatalmi összefüggésekből adódó lehetőségeket kisebbségi viszonylatokban. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a már említett politikai lojalitásból fakadó kényszerek és a jogi kompetencia között alkalomadtán széles rések támadtak. Nem az ilyen vagy olyan konzisztenciával létrehozott jogi normák és az úgynevezett „gyakorlat" ütköztetése jelentette a problémát, hiszen erről a kortársak is tudtak, sőt sokat beszéltek erről. Hanem a jogi dokumentumokban lefektetett elvi megfogalmazások és a politikai dinamika, pontosabban a hatalmi vonatkozások dinamikája között feszültek olyan ellentmondások, amelyek akár *a jogi érvelés tehetetlenségét is eredményezhették*. Először is a többnemzetiségű Jugoszláviában a párt szervei erőszakolt módon a megrendszabályozásokat is az etnikai egyensúly nevében osztogatták, ami a monopolizált hatalommal való szisztematikus visszaélést eredményezett. Másodszor a gyanú az önerősítő logika alapján működött, egy elkezdett inkvizíciós pert/eljárást aligha lehetett megszüntetni, annak ellenére, hogy időközben kiderült, hogy a vonatkozó vádaknak nincs semmilyen alapja.

Valójában a jugoszláv politikai alanyok két pólus között, mégpedig a nemzeti önkifejezést elismerő beállítottság és a nemzetfelettiség érvényesítése között ingadoztak. Más szavakkal kifejezve, a létező nemzeti/nemzetiségi különbségek elismerése és a nemzetfelettiség affirmációja között oszcilláltak. Amikor pedig hatalmi eszközökkel kívántak határt szabni a nemzeti/nemzetiségi önmegnyilvánulásoknak, a nemzetféltéseknek, mégpedig a jugoszlávság, a nemzetfelettiség nevében, akkor megrendszabályozásokhoz, büntető jellegű intézkedésekhez kellett folyamodniuk.

A vajdasági magyarokat is igencsak sújtotta ez a tendencia, és behatárolta a kisebbségi jogászok mozgástereit is. Részei, elszenvedői voltak az ismételten fellobbanó leszámolási törekvéseknek. Hovatovább akadtak olyan kisebbségi jogászok (vagy a joggal valamilyen kapcsolatban lévő alanyok) is, akik áldozatul estek az effajta represszió mechanizmusoknak.

5 Erről uo. 82. o.

6 Ne felejtsük, hogy mindeközben fennállt a vajdasági többnyelvűség rendezésének hagyománya, l. Hock Rezső, Adalékok a Vajdaság többnyelvűségének történetéhez, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban, szerk. Rehák László, Forum, Újvidék, 1976, 78. o.

7 Várady József, Tartományunk alkotmányjogi rendelkezései a nyelvi egyenjogúságról, in *Anyanyelv – „államnyelv"*, 96. o. Hovatovább, ezen tanulmány azt az álláspontot képviseli, hogy amennyiben a „káderfeltételek meglennének, az alkotmánytörvény rendelkezéseinek megvalósítása a gyakorlatban általában nem ütközne nagyobb akadályokba" (uo. 104. o.).

8 Stepanov, Radivoj, *Jegyzetek az önigazgatási jog jogi természetéről, valamint az önigazgatási jogi normák jelentőségéről és jellegéről*, Létünk, 1977. szeptember–október, 81–88. o.

3. HÁROM KIVÁLASZTOTT ÉLETTÖRTÉNET

A továbbiakban szeretnénk néhány választott példával ecsetelni a felvázoltakat.

Kezdjük az 1915-ben született Kongó Tivadarral, akinek élete elsősorban a jog jegyében telt, ugyanakkor a politikában való szerepvállalása a szocialista Jugoszláviában kitaszította a jogi gyakorlatból.[9] Már fiatalon, persze még a két világháború között, a szabadkai Népkör keretén belül működő ifjúsági mozgalom része, vannak kapcsolatai a baloldali *Híd*dal, majd a (polgári baloldal felé tájékozódó) *Vojvodinai Szemle* főszerkesztője (1941-ig jelent meg, az időközben bevonuló magyar hadsereg uralma alatt közigazgatási funkciót betöltő Kongó azon kérelmét elutasították, miszerint folytatná a folyóirat publikációját). A második világháború után kezdődik sokirányú karrierje, és szilárdulnak meg fokozatosan intézményes szerepkörei: a Népfront elnökségének tagja, a Népkör főtitkára, az akkori Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség szervezőtitkára, 1948-tól a tartományi Népfront kiadói és lapterjesztői részlegében jogi referens, a topolyai Járásbíróság elnöke, a Szabadkai Felsőbíróság bírája, majd helyettes elnöke. Az 1964-ben létrejött Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület szabadkai szervezetének elnöke, és a jogi terminológiai szakosztály elnöke. Szerepet vállal a vajdasági nyelvi egyenrangúsági törvénytervezet kidolgozásában. A nyelvművelő egyesületet 1972-ben súlyos vádak érik, a nacionalizmussal és önigazgatás-ellenességgel (korabeli gyakori denunciáló terminus) megvádolt Kongót pedig eltávolítják a felsőbíróságon betöltött munkahelyéről, majd kényszeredetten rokkantnyugdíjba vonul. Történik mindez abban a korban, amelyben a jugoszláv szocializmus „brezsnyevizálódik", azaz intenziválja a leszámoló-rendteremtő intézkedések egész sorát, és megpróbálja repressziókkal újrateremteni a veszélyeztetettnek minősített jugoszláv hatalmi rendet. A nyelvművelő egyesülettel való leszámolás ebben az értelemben visszatükrözi a korabeli szocialista alanyok csapkodó, hatalomőrző és ellenségkereső magatartását. Kongó életének utolsó évtizedében a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének alapító tagja, 1992-ben pedig egyike azoknak, akik a szervezet autonómiatervét fogalmazták meg.

Kongó az a történelmi szereplő, aki meghatározott értelemben kimeríti a politika és a jog perszonáluniójá egy pályafutás keretén belül. A gyakorlati jogászkodásban megmártózó Kongó ténykedése evidens: jogi referens, bíró, járásbírósági elnök. Aztán, amint látjuk, Kongó rajta hagyta keze nyomát megannyi kisebbségi intézményen, és életének íve átfogja a szocialista Jugoszlávia kezdeti szakaszát és eltűnésének időszakát. Megéli például a Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség leépítését. A jogi pályafutásból kiszorított Kongó aztán a kilencvenes években visszatér a kisebbségi érdekképviseletben való szerepvállaláshoz,

[9] Az adatokat l. Vékás János, *Utak 2.*, http://adattar.vmmi.org/fejezetek/2693/vekas_janos_utak_2_10_kongo_tivadar.pdf.

valójában visszasodródik ahhoz a tevékenységi formához, amelynek jegyében élt és munkálkodott Jugoszláviában, ám most másfajta körülmények között. Jogászként különös szerepet vállalt a kisebbségi nyelvi politika kimunkálásában, és kísérletet tett arra, hogy a többnyelvűség érvényt nyerjen községi szinten, de a jugoszláv szocializmus szóba hozott ellentmondásai megtörték.

Továbbá mindenképpen említést érdemel az 1922-ben született Rehák László, aki predesztinált volt arra, hogy jogi pályára lépjen.[10] A bánáti nagypolgári családból származó ifjú apja, nagybácsija ugyanis neves ügyvédek voltak, és a fiatalember is beiratkozott a Szabadkai Jogi Karra, méghozzá azért, hogy biztosítsa a családi hagyomány töretlen folytatását. Ám két jelentékeny esemény megváltoztatta az életét, és voltaképpen a politika felé sodorta: ha nem fordult volna meg az élete iránya, ő lehetett volna az eszményi megtestesítője a jogász-politikus alakjának. De az a tény, hogy csatlakozott a szabadkai ifjúsági kommunista szervezethez (egyik esetben az ügyvéd-apa védi), valamint a második világháború kimenetele végleg megváltoztatta életpályáját. Aztán magyar káderként a második világháború után végigmenetel az intézményeken, először az egyetlen vajdasági magyar napilap, a *Magyar Szó* cenzora, majd főszerkesztője, aztán markáns szerepeket vállal tartományi, köztársasági és szövetségi intézményekben egyaránt. Egy pillanatban a diplomáciai pálya lehetősége is felvillan előtte, ám mindez megmarad a lehetőség síkján. Semmiképpen sem mellőzhetjük a tényt témánk szempontjából, hogy 1963-ban az alkotmányozó bizottság tagja is volt. Lojális a kommunista párthoz, valójában a lenini nemzet- és kisebbségkoncepció elkötelezett híve, azzal, hogy a hatvanas években kénytelen észrevenni, hogy a jugoszláv kommunisták gyakorlata túlontúl sokszor nincs összhangban a lenini koncepcióval. Aztán elszántan bírálja a kisebbségekkel szemben tanúsított gyámkodó viszonyt (a tartományi pártanyagok alapján úgy tűnik, hogy Rehák idevágó tevékenysége folyamatossággal bír), keményen ostorozza a többségi nacionalizmust, és kényszeredve kihullik a pártfunkcionáriusok sorából, azaz befejeződik politikai pályafutása. Szociológus, egyetemi tanár és ismét főszerkesztő lesz (*Létünk*), elméleti könyveket ír a kisebbségi kérdésről, még mindig a normatív módon értett lenini koncepció alapján. Ezekben a könyveiben[11] megannyi jogi témát is érint, voltaképpen nagy fontosságot tulajdonít a kisebbségi helyzet jogi taglalásának. Hosszú ideig Rehák a kisebbségi

[10] L. Adalék dr. Rehák László életútjához (Rehákné Pósa Rózsa visszaemlékezése), https://www.mtt.org.rs/RehakLaszlo.pdf. Kalapis Zoltán, Rehák László, in *Életrajzi kalauz*, Forum, Újvidék, 2003, 64. o. Vékás János, Rehák László, in *Utak*, Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2010, 321. o.

[11] L. Ravnopravna upotreba jezika u službi samoupravljanja, in *O nacionalnom pitanju*, Zbirka tekstova, Sedma sila, Beogard, 1967; *Kisebbségtől a nemzetiségig*, Tanulmányok, Forum, Újvidék, 1978 (utánnyomás 1979), 123–201. o.; Kétnyelvű iskola svájci módra, in *Pénteki találkozások*, Szabadka, 1971, 114. o. Nacionalni i klasni razvitak

kérdés nagy szakértőjének számít magyar nyelvterületeken, ez irányú könyvei megtalálhatók a legtöbb magyarországi könyvtárban is. Aztán megtörik a nyolcvanas évek végén, befejezi főszerkesztői pályafutását, majd beleveti magát az újfajta kisebbségi politizálásba, lándzsát tör a kulturális autonómia mellett,[12] de szövegei tanácstalanságról és csüggedtségről is árulkodnak. 1994-ben hal meg, amikor az addig egységes kisebbségi politikai térben töréspontok jönnek létre, Rehák az újdonsült politikai szervezethez csatlakozik, ám itt már halála okán nem tud tevékenységet kibontani. A szabadkai Rehák Kollégium immáron 23 éve a családi házból diákotthonná átalakított helyen fogadja a szórványból érkező egyetemistákat és főiskolai hallgatókat.

Költő, politikus, jogász, ebben a sorrendben tudnánk megvilágítani a Csókán született Fehér Kálmán életútját. Költői pályafutását[13] az *Új Symposion* című folyóiratban kezdi, itt válik elismert íróvá, sőt, egy időben (fő)szerkesztője is a lapnak (szerkesztői tevékenysége hosszan tartó, így majd szerkesztője lesz a *Híd*nak és a *Létünk*nek is). A jogot az akkori lehetőségeknek megfelelően Belgrádban végzi. Valójában Fehér Kálmán életpályájának elengedhetetlen része a mozzanat, hogy ő volt az, aki a saját symposionista generációjában a legerősebben jegyezte el magát az intézményes infrastruktúrával.[14] Hatalmi funkcionárius volt hosszú ideig, magára vállalva a kisebbségi hatalomgyakorlás ódiumát. Esetében egy vidéki származású, majdani (kisebbségi) értelmiségi vágott utat az életnek a 20. század hatvanas éveinek elején, Jugoszláviában. Fehér Kálmán tagja volt annak a második világháború kitörése körül született nemzedéknek, amelyet a jugoszláv szocializmus pótlólagos, felülről irányított modernizációja kiemelt és felfelé ívelő társadalmi pályára állított. Ugyanezen nemzedék először betagolódik az előremutató, ígéreteket tartalmazó, éppen az említett korban felpörgő modernizációba, aztán pedig együtt hanyatlik a jugoszláv világgal. Fehér Kálmán is szerepet vállal intézményekben, noha a vonatkozó spektrum távolról sem olyan gazdag, mint Rehák esetében. Fehér az egykori Szocialista Szövetség[15] Tartományi Választmánya Nemzetiségi Bizottságának a titkára, és vezetői szerepeket töltött be a vajdasági magyar kultúra szempontjából különösen fontos intézményben, a Forumban, így vezérigazgató, vezérigazgató-helyettes, majd a nyomda igazgatója. Politikai pályafutásának csúcsa vélhetően a bangladesi nagykövetség volt. Prototípusa ő annak az értelmiségi típusnak, aki rendelkezett jogi diplomával, de a politikai pályáját nem a jogi kompetencia gyakorlása határozta meg elsősorban.[16] Hanem azok a tények, hogy tapasztalattal bírt az adott kor képviseleti rendszerében, és nem utolsósorban a kor által igényelt lojalitás, amely a fennmaradást biztosította.

Ténykedése (és az inkább a versekben tapasztalható lázadó hang keresése) fényt vet ólomnehéz dilemmáira, kompromisszumaira, de különösen a vajdasági magyar politikai elit pozíciójára/tehetetlenségére a nyolcvanas években. Fehér Kálmán nem volt tanár sem, hogy egyetemi karriert realizáljon, viszont az Újvidéki Jogi Karhoz kötötte az a tény, hogy lektorként tényked ugyanitt egy olyan korban, amelyben erre még lehetőség nyílott, és amelyben még fennállt az erre vonatkozó érdekeltség.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A kisebbségi jogászértelmiség a közéleti diskurzusok és a kisebbségpolitika alkalmazásában játszott szerepet a szocialista Jugoszláviában. Eközben „programadó" „szellemi" szerepe a közösségéért való felelősségben, az orientáló erőben és a társadalom önlátására gyakorolt különös hatásban mutatkozott meg.[17] A kisebbségi szerepkonstrukciók mindenkor kapcsolatban álltak Jugoszlávia történelmi-hatalmi dinamikájával, és ennek kapcsán megkerülhetetlenek azok a negatív tendenciák, kényszerhelyzetek, amelyek a kisebbségi egzisztencia kialakulása óta rendszeresen felmerülnek. A kisebbségi jogászértelmiség a sajátos jugoszláv nemzeti és nemzetiségi koncepciók hajtóerejéből merített energiát, amikor részt vállalt a kisebbségtámogató politika megtestesítésében, jogi-politikai artikulációjában. Ugyanakkor ezen politika belső ellentmondásai roppantották össze nemegyszer azon kisebbségi szereplőket, akik kapcsolódásokat hoztak létre a jog és a politika között. Az azonban bizonyos, hogy ugyanezen szereplők nélkül, akik a jog és a politika között mozogtak, nem érthetjük a vajdasági magyarok második világháború utáni történelmét.

Mađara u Jugoslaviji, in *Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu,* Knjiga druga, Naše teme, Zagreb, 1970, 555–571. o. és 726–731. o.

12 Rehák László, *Kulturális autonómiák,* Magyar Szó, 1991. augusztus 3., 17. o.

13 Gerold László, Fehér Kálmán (szócikk), in *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000),* Forum, Újvidék, 2000, 71. o.

14 Itt néhány állítást átveszek, Losoncz Alpár, *A hatalom(nélküliség) horizontja*, Forum, Újvidék, 2018, 314. o.

15 A Szocialista Szövetség egy olyan szervezet volt, amelynek az volt a célja, hogy mintegy összegyűjtve a „progresszív erőket", a kommunista pártnál szélesebb összefogást hozzon létre.

16 Hanem az a tény, hogy egyáltalán egyetemi diplomával rendelkezett, tapasztalattal bírt az adott kor képviseleti rendszerében, nem utolsósorban valamint a kor által igényelt lojalitás, amely a fennmaradást biztosította (és az inkább a versekben tapasztalható lázadó hang keresése).

17 Losoncz, i. m. 57. o.

Nyilas Mihály – Lovasi Latincsity Zsolt –
Priboj Potrebić Vesna

JOGSZABÁLYOK MAGYARUL A TITÓI KORSZAKBAN

1. BEVEZETŐ

Jelen tanulmány a szövetségi, a szerbiai és a vajdasági jogszabályok magyar nyelvű elérhetőségét vizsgálja Jugoszlávia titói korszakként emlegetett időszakában. Elérhető volt-e és milyen mértékben a tételes jog magyarul? Hogyan születtek meg a magyar nyelvű jogszabályok? Kik voltak azok megalkotói? Milyen volt a jogszabályok tartalmi, jogtechnikai és nyelvi minősége? Hogyan alakult és változott mindez az idő múlásával a mintegy négy és fél évtizedes időszakban?

Kutatni és választ adni a fenti kérdésekre fontos, mert nyilvánvaló, hogy az itt élő magyarok nyelvi és egyéb jogai érvényesítésének, és ezzel megmaradásának esélyeit növelte, hogy magyar jogászaink és az országban élő magyar közösség a tételes jogot magyarul is olvashatta. Ezzel összefüggésben, de különállóan is, a magyar nyelvű jogszabályok jelenléte a jogalkalmazásban lehetővé tette a magyar jogi terminológia jelenlétét, őrzését és fejlődését is.

Tanulmányunk következő része a jogszabályok megjelentetésének jogi keretét és a jogi keret alakulását – genezisét ismerteti. A harmadik rész áttekintést nyújt a korszak második, áldásos időszakában kitermelt hatalmas mennyiségű magyar nyelvű jogszabályairól. A negyedik rész a magyar nyelvű jogszabályszövegek megalkotásának lépéseivel és szereplőivel foglalkozik. Az ötödik rész a korszak néhány sarkalatos jogszabályának magyar nyelvű szövegét elemzi. Az utolsó rész az összegzés, amely következtetéseket fogalmaz meg.

2. JOGI KERET – SZŰKÖS, MAJD ÁLDÁSOS

Témánk közvetlen jogi keretét az újonnan *megalkotott jogszabályok közzétételét szabályozó jogi normák* képezték (és képezik ma is), amelyek amellett, hogy a jogszabályokat hol, milyen módon és eljárásban jelentetik meg, rögzítették azt is, hogy az *milyen nyelven* történik.

A titói korszakban a jogszabályokat a mindhárom hatalmi szinten megjelenő külön kiadványokban tették közzé, amelyek elnevezése hivatalos lap, illetve hivatalos közlöny volt. A kiadvány elnevezése szövetségi és tartományi szinten *hivatalos lap*, köztársasági szinten pedig *hivatalos közlöny* volt. Az inkább terminológiai különbség, amely ma is létezik, de most már csak a köztársasági és tartományi szint között, semmilyen súlybeli vagy egyéb jelentőséggel nem bír.

A kiadványok tartalmát, tehát, hogy mit kellett ezekben közzétenni, a szerkesztésüket, a nyelvüket és az egyéb szervezési kérdéseket szövetségi szinten az első időkben maga az alkotmány[1] és kormányrendeletek,[2] majd külön szövetségi törvény[3] rendezte, köztársasági szinten ugyanígy eleinte maga az alkotmány,[4] később pedig külön köztársasági törvény,[5] tartományi szinten pedig az első időkben közvetlenül a tartomány statútuma,[6] majd a tartomány alkotmánya[7] és külön tartományi törvénye.[8]

Ami a szabályozásban az egész titói korszak idején változatlan volt, az az, hogy a hivatalos lapoknak és közlönyöknek tartalmazniuk kell az alkotmányokat, a törvényeket, a társadalmi terveket, a költségvetéseket, a zárszámadásokat,

1 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya (1946), majd A JSZSZK Alkotmánya – JSZSZK Hivatalos Lapja, 14/1963. szám.

2 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Hivatalos Lapja Kiadói Intézményről szóló rendelet, JSZNK Hivatalos Lapja, 2/57., 49/57., 1/60., 51/60. szám, majd később A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Hivatalos Lapja Kiadói Intézményről szóló rendelet, JSZNK Hivatalos Lapja, 22/62. szám.

3 A szövetségi jogszabályok és más aktusok közzétételéről szóló törvény, JSZSZK Hivatalos Lapja 47/70. szám, majd később A szövetségi törvények, valamint más szövetségi jogszabályok és általános aktusok közzétételéről szóló törvény, JSZSZK Hivatalos Lapja, 43/76., 11/80. szám.

4 A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya, SZSZK Hivatalos Közlönye, 14/63. szám.

5 A törvények és más jogszabályok és aktusok közzétételéről szóló törvény, SZSZK Hivatalos Közlönye, 21/78., 55/80., 50/86. szám.

6 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Statútuma, VSZAT Hivatalos Lapja, 7/63. szám.

7 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánya, VSZAT Hivatalos Lapja, 4/74. szám.

8 A tartományi jogszabályok és más aktusok közzétételéről szóló törvény, VSZAT Hivatalos Lapja, 16/70., 10/75., 33/81. szám.

a képviselőházi határozatokat, a deklarációkat, a rezolúciókat és az ajánlásokat, az ügyrendeket, a végrehajtó tanácsok (kormányok) rendeleteit, határozatait, utasításait és más aktusait, a közigazgatási szervek vezető tisztségviselőinek szabályzatait, végrehajtási rendeleteit és utasításait, a törvények hiteles értelmezését, a jogszabályok helyesbítését, a nemzetközi szerződéseket (csak szövetségi szinten a Nemzetközi Szerződések külön kiadásban) és a szabványokat (csak szövetségi szinten a Jugoszláv Szabványok külön kiadásban).

Vizsgálódásunk tárgyát az idő folyamán bekövetkezett változás képezi, ez pedig a közzététel nyelve volt. Kronológiai sorrendben kiértékelve a jogszabály-közzétételi jogi normákat, megállapítható, hogy a tételes magyar nyelvű jogszabályok létét meghatározó jogi keret a titói korszak négy és fél évtizedében két nagy szakaszra osztható: egy szűkös 23 és egy áldásos 23 esztendősre, ahol a vízválasztó az 1963-as szövetségi alkotmányt módosító 1968-as XIX. Alkotmányfüggelék volt. Észrevehető, hogy a két periódus együtt nem 45, hanem 46 év, de ez csak azért, mert ahogyan azt a továbbiakban ismertetjük, a jogszabályok magyar nyelven való megjelentetése egy évvel túlélte a titói korszakot.

Az első 23 évet azért nevezzük szűkösnek, mert az 1946-os és 1963-as alkotmány hangzatos kisebbségi jogi deklarációi ellenére, ami az élet egyes területein, mint az oktatás, meg is valósult, a titói korszak ezen időszaka a jogszabályok magyar nyelven való közzététele szempontjából nagyon keveset nyújtott. Az új jugoszláv állam jogszabályait kizárólag az ország nemzeteinek a nyelvén tették közzé, tehát csak szerbhorvát – horvátszerb (a kettőt akkor még egyazon nyelvnek minősítették), szlovén és macedón nyelven, ahogyan ezt az 1946-os szövetségi alkotmány közvetve,[9] az 1963-as szövetségi alkotmány pedig közvetlenül kimondja.[10] Szerbia, mint Jugoszlávia tagállama, ugyanabból az évből származó alkotmánya előírja, hogy a jogszabályokat köztársasági, tartományi, járási és községi szinten is csak szerbhorvát nyelven kell közzétenni,[11] Vajdaság tartomány ugyanebből az évből származó statútuma pedig csak a fontos tartományi határozatok és más általános aktusok, valamint a törvények és a polgárok jogairól és kötelezettségeiről rendelkező egyéb jogszabályok szerbhorvát nyelvről kisebbségi nyelvekre való kötelező fordítását irányozza elő.[12]

9 A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya (1946), 65. szakasz: „A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság törvényeit és más jogszabályait a népköztársaságok nyelvein kell közzétenni."

10 A JSZSZK Alkotmánya, JSZSZK Hivatalos Lapja, 14/63. szám, 131. szakasz, 1. bekezdés: „A szövetségi törvényeket és a szövetségi szervek egyéb jogszabályait a föderáció hivatalos lapjában hiteles szövegben a nemzetek nyelvén szerbhorvátul, illetve horvátszerbül, szlovénul és macedónul kell közzétenni."

11 A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya, SZSZK Hivatalos Közlönye, 14/63. szám, 164. szakasz, 4. bekezdés.

12 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Statútuma, VSZAT Hivatalos Lapja, 7/63. szám, 5. szakasz.

Mint látható, ebben az időszakban explicite egyetlen alkotmány, törvény vagy törvénynél alacsonyabb rendű jogi aktus sem rendelkezett a jogszabályok hivatalos lapokban való közzétételéről magyar nyelven, ez sokkal inkább az előírások értelmezésének vagy a tájékoztatásnak a kérdése maradt. Ennek eredményeként a jogi aktusok csak igen kis száma létezett magyarul és mindig csak fordításként, soha nem a jogszabály autentikus (hiteles) szövegeként, és ennek folytán ezek a fordítások nem lehettek és nem voltak az ország jogrendjének alkotóelemei.

Volt az utóbbi alól egy jelentős kivétel. Ebben a szűkös időszakban is forgathatott a délvidéki magyar jogász autentikus szövegű, a tételes jugoszláv joghoz tartozó magyar nyelvű jogszabályt, és alkalmazhatta is azt. A jogrend egyes területein ugyanis érvényben voltak az Osztrák–Magyar Monarchia jogszabályai, amelyek persze magyarul is megvoltak. Az új Jugoszlávia jogrendje nem ismerte el a jogfolytonosságot a második világháború előtti, régi Jugoszlávia jogrendjével, amelynek része volt az említett osztrák–magyar jog, mivel külön törvénnyel[13] hatályon kívül helyezte a második világháborút megelőző teljes jogrendet, de egyidejűleg kimondta, hogy az állami szervek, beleértve a bíróságokat, anélkül, hogy döntéseiket közvetlenül ezekre alapoznák, a megszűnt, háború előtti jogszabályok jogi normáit alkalmazhatják, ha az új állam a kérdést még nem szabályozta, és ha a norma a szövetségi és a köztársasági alkotmánnyal és az új állam törvényeivel és egyéb jogszabályaival nincs ellentétben.[14] A rendelkezés, elsősorban a polgári jog területén, ahol még évekig nem születtek meg az új jogszabályok, teret adott a bíróságoknak és az azokban működő eleinte csekély létszámú, később egyre több magyar bírónak, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia magyar nyelvű jogszabályainak jogi normáit is alkalmazzák. Ilyen volt például az 1894-es házassági törvény, amely 1946-ig, A házasságról szóló törvény megalkotásáig volt érvényben Vajdaságban. Az idő múlásával és az új jogszabályok megalkotásával az ilyen normák száma folyamatosan csökkent.

Térjünk vissza az újonnan születő jugoszláv jogszabályokhoz és azok nyelvéhez. Az áttörés itt 1968 decemberében történt az 1963-as szövetségi alkotmány XIX. Függelékének[15] elfogadásával és hatálybalépésével, amely a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenrangúságát irányozta elő, ennek velejárójaként pedig a nyelvi egyenjogúságot. Hamarosan kiderült, hogy az alkotmányfüggelékben megfogalmazottak nem maradnak üres szólamok, és a politikai hatalom a jelen lévő igen erős ellenállás ellenére fontosnak tartja az új alkotmányos elvek halogatás nélküli életre keltését. Jól látszik ez a néhány hónappal később, 1969. április 25-én, a JSZSZK Szövetségi Képviselőháza által meghozott politikai

13 Az 1941. április 6-a előtt és az ellenséges megszállás alatt elfogadott jogszabályok hatályon kívül helyezéséről szóló törvény, JSZNK Hivatalos Lapja, 86/46. szám.

14 Uo. 4. szakasz.

15 JSZSZK Hivatalos Lapja, 55/68. szám.

rezolúcióból[16] (ezek a kommunista diktatúrákban nagyobb súllyal bírtak, mint a törvények), amely a XIX. Alkotmányfüggelék életre keltését hivatott megvalósítani. Szövege igen kritikus, és tartalmazza, hogy annak ellenére, hogy vannak ugyan eredmények, a nyelvi egyenjogúság részlegesen és lassan, komoly ellenállások közepette valósul meg. A késedelem oka, az anyagi, technikai, személyzeti és más objektív okok mellett, elsősorban az, hogy a szövetségi törvényekben és egyéb jogszabályokban nincsenek pontosítva és részletekbe menően kidolgozva az alkotmányos elvek megvalósításának módjai, ami a gyakorlatban nehézségeket és érthetetlenséget okoz. Ezért a rezolúció feladatként rögzíti, hogy a föderáció a jogalkotási tevékenységében következetesen alkalmazza a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának alkotmányos elvét. Kimondja továbbá, hogy az állami szervek szervezését és munkáját, valamint a közigazgatási és bírósági eljárásokat szabályozó szövetségi törvényekben kötelezni kell e szerveket az említett alkotmányos elvek maradéktalan tiszteletben tartására, és elő kell írni a nemzetiségek nyelvi jogainak az ezen szervek előtti eljárásokban való megvalósításának módjait. Feladat továbbá a szövetségi szervekben a nemzetek és nemzetiségek tagjainak a foglalkoztatottak közti megfelelő (arányos) képviseletének a megvalósítása, ezért meg kell határozni, hogy melyek azok a munkahelyek, ahol szükséges a nemzetiségek nyelvének ismerete is. A rezolúció ugyanakkor elrendeli, hogy a szövetségi szervek teremtsék meg a pénzügyi, anyagi, technikai és egyéb eszközöket a megvalósításához, és a Szövetségi Végrehajtó Tanácsot (a szövetségi kormányt) nevezi meg a dokumentumban megállapítottak végrehajtásáért felelősnek. Hasonló politikai dokumentum minden bizonnyal köztársasági és tartományi szinten is elfogadásra került, de ezek birtokába nem jutottunk. Megvalósításuk mindenesetre lépésről lépésre, nemcsak szövetségi szinten, hanem minden szinten beindult.

Érthető módon a leggyorsabban az a szint reagált, amelyet a leginkább érintett ez a kérdés. Vajdaság Képviselőháza 1970. július 13-án megtartott ülésén újonnan szerzett törvényhozói hatáskörével élve külön törvényt alkotott, amely a tartományi jogszabályok és más aktusok közzétételét szabályozta.[17] A törvény előírta, hogy a tartományi törvényeket és a képviselőházi aktusokat a szerbhorvát mellett magyarul, szlovákul, ruszinul (ruténul) és románul kell közzétenni, és minden így megjelentetett szöveg a jogszabály autentikus (hiteles) szövegének minősül.[18] Kivétel akkor lehetséges, ha nem a polgárok jogait és kötelességeit szabályozó tartományi törvényről vagy alacsonyabb rangú képviselőházi jogsza-

16 Rezolúció Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei nyelvei és írásai egyenrangúsága alkotmányos elveinek a szövetségi jogszabályokban és a szövetségi szervek munkájában való megvalósításáról, JSZSZK Hivatalos Lapja, 20/69. szám.

17 Törvény a tartományi jogszabályok és más aktusok közzétételéről, VSZAT Hivatalos Lapja, 16/70. szám.

18 Uo. 2. szakasz, 1. bekezdés.

bályról van szó – ez esetben is fő szabályként a jogi aktust közzé kell tenni mind az öt nyelven, de ha az adott jogszabály ezt kifejezetten előírja, ezt mégsem kell megtenni.[19] A többi tartományi, de nem a képviselőház által meghozott jogszabályra vonatkozóan viszont az előbbivel ellentétes a szabály: ezeket a szerbhorvát változat mellett csak akkor kell közzétenni a négy nemzetiségi nyelven is, ha ezt maga a jogszabály kifejezetten előírja.[20] Fontos rendelkezés a törvényben, hogy a tartományi hivatalos lap külön kiadványban jelenik meg minden egyes nyelven,[21] és hogy a jogszabályt meghozó szervnek, a közzétételre vonatkozó meghagyásához mellékelve, meg kell küldenie a hivatalos lapot kiadó titkárságnak a jogszabály hiteles szövegét minden nyelven.[22] Jól látható tehát, hogy ez az 1975-ig érvényben lévő tartományi szabályozás még teret adott annak, hogy ne minden tartományi jogszabály jelenjen meg kötelezően a nemzetiségek nyelvén is, hanem csak a legfontosabbak, a polgárok jogait és kötelességeit közvetlenül érintők.

A föderáció szintjén a Szövetségi Képviselőház 1970 szeptemberében és októberében fogadta el a szövetségi jogszabályok közzétételéről rendelkező törvényt.[23] A törvény fő szabályként előirányozta, hogy a szövetségi jogszabályokat Jugoszlávia nemzeteinek a nyelvein, tehát szerbhorvát, illetve horvátszerb, szlovén és macedón nyelven kell közzétenni hiteles szövegekként.[24] Emellett, amennyiben köztársasági jogszabály kimondja, hogy a köztársasági jogszabályokat a nemzetiségek nyelvén is közzé kell tenni, a szövetségi hivatalos lapban a szövetségi jogszabályokat is közzé kell tenni az egyes nemzetiségek nyelvén.[25] Ez azt jelentette, hogy ha a Szerb Szocialista Köztársaság a kérdést szabályozó törvénye azt írta elő, hogy a szerb jogszabályokat közzé kell tenni valamely nemzetiségi nyelven, például magyarul is, ezt meg kell tenni a szövetségi jogszabályokkal is. A tartományi szabályozáshoz hasonlóan, a törvény szabályozza, hogy a szövetségi hivatalos lap külön kiadványban jelenik meg minden egyes nyelven,[26] és hogy a jogszabályt meghozó szervnek a közzétételre vonatkozó meghagyásához mellékelve meg kell küldenie a kiadónak a jogszabály hiteles szövegét minden nyelven.[27] A törvény zárórendelkezései tartalmazzák a Szövetségi Végrehajtó Tanács feladatát arra vonatkozóan, hogy jogszabályt alkosson a szövetségi jogszabályok és más aktusok hiteles szövegeinek megállapítási

19 Uo. 2. szakasz, 2. bekezdés.
20 Uo. 2. szakasz, 3. bekezdés.
21 Uo. 7. szakasz.
22 Uo. 10. szakasz, 2. bekezdés.
23 A szövetségi jogszabályok és más aktusok közzétételéről szóló törvény, JSZSZK Hivatalos Lapja, 47/70. szám.
24 Uo. 3. szakasz.
25 Uo. 4. szakasz.
26 Uo. 13. szakasz.
27 Uo. 10. szakasz, 2. bekezdés.

módjáról a nemzetiségek nyelvén, valamint, hogy legkésőbb 1971. január 1-jéig határozza meg a szövetségi hivatalos lap nemzetiségi nyelveken történő megjelenésének kezdőnapját.[28]

Az 1974-es szövetségi alkotmány,[29] Szerbia 1974-es alkotmánya[30] és Vajdaság 1974-es alkotmánya[31] további lendületet adtak és jelentős előrelépést hoztak a magyar nyelvű jogszabályokat illetően.

Az 1974-es tartományi alkotmány rendelkezéseivel összhangban, miszerint a tartományi törvényeket, határozatokat, deklarációkat, a társadalmi tervet, az ajánlásokat, a többi jogszabályt és általános aktust hiteles szerbhorvát, illetve horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelvű szövegben kell közzétenni,[32] az 1970-es tartományi jogszabály-közzétételi törvény 1975. január 17-ei hatálybalépéssel módosult.[33] A módosítás minden kivételt és korlátot eltörölve elrendelte, hogy mindegyik tartományi jogszabályt és egyéb aktust autentikus – hiteles szövegként szerbhorvát, illetve horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven közzé kell tenni.[34] A módosítások előtti szöveggel összehasonlítva, látható, hogy a felsorolt öt nyelv, akárcsak a tartományi alkotmányban, teljesen egyenrangú, mivel a törvény „a szerbhorvát nyelv melletti" felvezetés helyett megnevezi azokat, tételesen felsorolva mind az öt nyelvet: a szerbhorvátot és a négy nemzetiségit.

Szövetségi szinten 1976. szeptember 28-án a JSZSZK Képviselőháza viszont egy teljesen új jogszabály-közzétételi törvényt[35] alkotott 1976. október 9-ei hatálybalépéssel, amely szerint a szövetségi jogszabályokat hiteles szövegben Jugoszlávia nemzeteinek a köztársasági alkotmányokban megállapított nyelvén és írásmódjával, valamint az albán és a magyar nemzetiség nyelvén is közzé kell tenni.[36] Az előző, 1970-es szövetségi törvényhez képest két nagy változást észlelünk. Az egyik az ország nemzeteinek nyelvét, a másik a nemzetiségi nyelveket érinti. A nemzetek nyelvén továbbra is közzétenni a jogszabályokat, de míg ezt a három nyelvet a régi törvény tételesen felsorolta és megnevezte (szerbhorvát, illetve horvátszerb, szlovén és macedón), az új törvény ezt nem teszi, hanem a decentralizáció szellemében és a tagállamokat erősítve a köztár-

28 Uo. 22. szakasz.
29 A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya, JSZSZK Hivatalos Lapja, 9/74. szám.
30 A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya, SZSZK Hivatalos Közlönye, 14/63. szám.
31 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Alkotmánya, VSZAT Hivatalos Lapja, 4/74. szám.
32 Uo. 233. szakasz, 1. bekezdés.
33 Törvény a tartományi jogszabályok és más aktusok közzétételéről szóló törvény módosításáról és kiegészítéséről, VSZAT Hivatalos Lapja, 1/75. szám.
34 Uo. 2. szakasz.
35 A szövetségi törvények, valamint más szövetségi jogszabályok és általános aktusok közzétételéről szóló törvény, JSZSZK Hivatalos Lapja, 43/76. szám.
36 Uo. 4. szakasz.

sasági alkotmányokra utal, amelyek megállapítva a nemzetek nyelvét és írását, az említett három mellett akár más nyelveket is meghatározhatnak. A nemzetiségek nyelvei tekintetében ennek éppen az ellenkezője történt. A régi törvény a nemzetiségek nyelveit, amelyeken a közzétételt meg kell valósítani, nem határozta meg tételesen, csak utalt a tagállamok – köztársaságok törvényeire, és ha azok úgy rendelkeztek, hogy saját jogszabályaikat nemzetiségi nyelven közzéteszik, a szövetségeiket is közzé kell tenni ugyanezeken a nyelveken. Az új törvény viszont elhagyva az ilyen utalásos megoldást, közvetlenül határozta meg, hogy a nemzetek nyelvei mellett, az ország még két legnagyobb létszámú nemzetisége nyelvén, albán és magyar nyelven is közzé kell tenni a szövetségi jogszabályokat. Ez a megoldás egyrészt kizárta annak lehetőségét, hogy a szövetségi jogszabályok az albán és a magyar nyelv mellett esetleg más nemzetiségi nyelveken is közzé legyenek téve, másrészt szavatolta, hogy ezen a két nyelven megtörténjen a közzététel. Az 1976-os törvény ezenkívül rögzítette azt is, hogy a szövetségi hivatalos lapnak az ország nemzetei nyelvein megjelenő minden kiadását ugyanazon a napon bocsátják forgalomba.[37] A „forgalomba bocsátás" napja itt nem a közzététel napját jelenti, hanem a közzététellel megegyező vagy inkább későbbi másik napot, amikor a nyomdából a lap kijön és eljut előfizetőihez. Mint látható, a forgalomba bocsátás napjának egyidejűsége csak a nemzetek nyelvén kiadott kiadványokra vonatkozott, de nem vonatkozott az albán és a magyar nyelven megjelenő kiadásokra, mert ezeket a törvényi rendelkezés nem említi. A különbségtétel oka az volt, hogy az albán és a magyar kiadványokban szereplő jogszabályok nagyrészt fordításai voltak a nemzetek nyelvén megalkotott jogszabályoknak, és a fordítások nem mindig készültek el addigra, amikorra a nemzetek nyelvén megjelenő kiadások már megszülettek. A szövetségi hivatalos lap külön kiadásban minden olyan nyelven és írásban megjelenik, amelyeken e törvény rendelkezései szerint a szövetségi jogszabályokat közzé kell tenni,[38] tehát külön magyar nyelvű kiadása is volt a lapnak.

Végül Szerbia is, mint köztársasági szint, rendezte a kérdést, amikor képviselőháza 1978. április 28-án elfogadta erre vonatkozó külön törvényét.[39] A törvény az 1976-os szövetségi törvény megoldását alkalmazva előírta, hogy a köztársasági jogszabályokat és egyéb aktusokat szerbhorvát nyelven kell közzétenni, de azokat, amelyeket Szerbia egész területén alkalmaznak, emellett albán és magyar nyelven is közzé kell tenni. Azokat a jogszabályokat, amelyeket szűkebb Szerbia területén és csak az egyik tartományban alkalmaznak, attól függően, hogy melyikben, szerbhorvát és albán vagy szerbhorvát és magyar nyelven kell közzétenni.[40]

37 Uo. 12. szakasz, 2. bekezdés.
38 Uo. 13. szakasz.
39 A törvények és más jogszabályok és aktusok közzétételéről szóló törvény, SZSZK Hivatalos Közlönye, 21/78. szám.
40 Uo. 6. szakasz.

Ezzel mindhárom szinten kialakult a jogszabályok közzétételének stabil jogi kerete, amely nem változott a Szerb Köztársaság 1990-es alkotmányának[41] meghozataláig, vagyis a titói korszak végéig. Kisebb módosítások még történtek az ismertetett jogszabály-közzétételi törvényekben,[42] de ezek a kialakult rendszeren már semmit sem változtattak.

A szövetségi, köztársasági és tartományi hivatalos lap – közlöny fejlécei megjelenésük kezdetén:

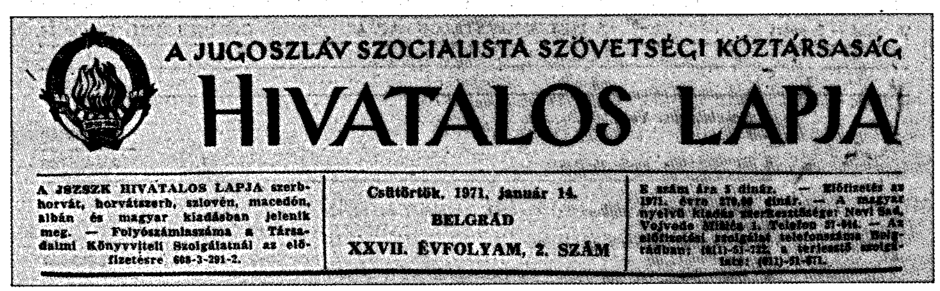
A JUGOSZLÁV SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
HIVATALOS LAPJA
A JSZSZK HIVATALOS LAPJA szerbhorvát, horvátszerb, szlovén, macedón, albán és magyar kiadásban jelenik meg. — Folyószámlaszáma a Társadalmi Könyvviteli Szolgálatnál az előfizetésre 608-3-291-2.
Csütörtök, 1971. január 14.
BELGRÁD
XXVII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM
E szám ára [illegible] dinár. — Előfizetés az 1971. évre [illegible] dinár. — A magyar nyelvű kiadás szerkesztősége: Novi Sad, [illegible]

A SZERB SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG
HIVATALOS KÖZLÖNYE
XXV. ÉVFOLYAM — 7. SZÁM
BEOGRAD, 1969. FEBRUÁR 15.
[illegible]

VAJDASÁG SZOCIALISTA AUTONÓM TARTOMÁNY
HIVATALOS LAPJA
VSZAT Hivatalos Lapja — Megjelenik havonta kétszer és még szükség esetén — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza — A hirdetések díja díjszabás szerint — Folyószámlaszám 657/1—254 — Postai szállítása bérmentve
1969. február 22.
Novi Sad
XXV. évfolyam 4. szám
Egy példány ára 16 oldalig 2 dinár, azon felül 3 dinár
nár, azon felül 3 dinár — Egy példány évi előfizetési díja 32 dinár
Szerkesztőség: Közigazgatási intézet, Novi Sad, Október 23. sugárút bb

41 A Szerb Köztársaság Alkotmánya, SZK Hivatalos Közlönye, 1/90. szám.
42 A szövetségi törvények, valamint más szövetségi jogszabályok és általános aktusok közzétételéről szóló törvény módosításáról szóló törvény, JSZSZK Hivatalos Lapja, 11/80. szám. A törvények és más jogszabályok és aktusok közzétételéről szóló törvény módosításáról szóló törvény, SZSZK Hivatalos Közlönye, 55/80., 50/86. szám. A tartományi jogszabályok és más aktusok közzétételéről szóló törvény módosításáról szóló törvény, VSZAT Hivatalos Lapja, 33/81. szám.

Fontos az autentikusság – hitelesség kérdésére is kitérnünk. Mint láttuk, a jogi keret a korszak második szakaszában már az abszolút többnyelvűség elvét tartalmazta, miszerint a magyar nyelvű jogszabály szövege ugyanolyan hiteles volt, mint a szerb. A két szöveg egyenrangú volt, és a jogot alkalmazó bíróság vagy más állami szerv az ügyek elbírálásakor bármelyiket közvetlenül alkalmazhatta.

Hogy valósult ez meg a gyakorlatban? Ha a szövegek tartalma megegyezett, ami a gyakoribb eset volt, nem volt gond, hiszen egyformán értelmezték őket mindkét nyelven. Ha azonban a szövegek különböztek, a jogásznak jogértelmezéssel kellett eldöntenie, melyik változat az irányadó. Ekkor az könnyített a dolgon, hogy a magyar előírások szinte kivétel nélkül a szerbhorvát jogszabályok fordításaiként jöttek létre. Csak meg kellett vizsgálni, hogy a különbség fordítási hibából ered-e, és ha igen, természetesen a szerbhorvát változat az irányadó. Bíráink az ilyen jellegű leselkedő problémákat úgy hidalták át, hogy amikor magyarul ítélkeztek, párhuzamosan olvasták a törvény szerb és magyar változatát. Amikor különbségre futottak, gondosan összehasonlították a szerb és a magyar szöveget, és jogértelmezéssel eldöntötték, melyik változat a megfelelő. Ritkább esetben ez akár úgy is alakulhatott, hogy a szerbhorvát szöveg tartalmazott hibát, a magyar pedig nem. Ez akkor volt lehetséges, ha a fordító, aki magyarra fordította a szöveget, észrevette a szerbhorvát nyelvű szöveg valamely egyértelmű tartalmi hibáját, és úgy fordított, hogy a magyar szöveg azt már nem tartalmazta. Ilyen esetben a döntéshozatalkor természetesen a magyar szöveg volt az irányadó.

3. AZ 1969-TŐL 1991-IG LÉTREJÖTT MAGYAR JOGSZABÁLYOK ÁTTEKINTÉSE

A fentebb részletesen vázolt jogi keret lehetővé tette, hogy a jogszabályok 1969-től 1991 végéig, tehát egy évvel még túlélve a titói korszakot, autentikus szövegekként megszülessenek magyar nyelven is, és közzétegyék őket a hivatalos lapokban és közlönyben.

Az így létrejött magyar joganyag mennyiségét mind a három szinten (szövetségi, köztársasági és tartományi) a kiadványok számaival és az oldalak számával az alábbi táblázat ismerteti:

Kiadvány	Időszak	Szám	Oldalszám	%
JSZSZK Hivatalos Lapja	1971. 01. 07. – 1991. 12. 25.	1516	42 606	55,8
SZSZK/SZK Hivatalos Közlönye	1969. 02. 01. – 1991. 08. 05.	214	5132	6,7
VSZAT/VAT Hivatalos Lapja	1969. 02. 22. – 1991. 12. 31.	711	28 655	37,5
			76 393	

Láthatjuk, hogy a 23 év alatt a három szinten összesen 76 393 oldal magyar nyelvű jogszabály született meg.

A szövetségi hivatalos lap (JSZSZK Hivatalos Lapja) magyar nyelvű kiadásának első száma 1971. január 7-én, az utolsó pedig 1991. december 25-én jelent meg. A lap 1516 száma összesen 42 606 oldalon tartalmazta az ebben az időszakban elfogadott *összes szövetségi* törvényt és egyéb jogszabályt.

Szerbia hivatalos közlönye (SZSZK, majd SZK Hivatalos Közlönye) magyar nyelvű kiadványként az 1969. február 1-jétől 1991. augusztus 5-éig tartó időszakban jelent meg, és tartalmazta azokat az eközben meghozott *köztársasági* jogszabályokat, amelyek *Vajdaság területén is hatályban* voltak, ami összesen 214 szám volt 5132 oldalon.

Vajdaság hivatalos lapjának (VSZAT, majd VAT Hivatalos Lapja), amely a mai napig megjelenik magyar nyelven is, az 1969. február 22-étől 1991. december 31-éig terjedő időszakban 711 száma jelent meg magyarul, és 28 655 oldalon tartalmazta az ebben az időszakban elfogadott *összes tartományi* törvényt és egyéb jogszabályt.

Az összesen 76 393 oldal 55,8%-a szövetségi, 37,5%-a tartományi, 6,7%-a pedig köztársasági magyar nyelvű jogszabály. Az *oldalszámok arányai* arról tanúskodnak, hogy a szövetségi államban a föderáció jogalkotása volt a legjelentősebb. A tartomány jogalkotását a köztársaságival összevetve az látható, hogy a tartomány autonómiájának valóban tagállami súlya volt. Ezért volt jelentősen több a tartomány által megalkotott saját jogszabály, amelyek nagy része törvény volt, mint az olyan köztársasági törvény vagy egyéb jogszabály, amely Szerbia egész területén, tehát Vajdaság tartomány területén is hatályos.

Az is látszik a fenti táblázatból, hogy a magyar jogszabályok közzététele szövetségi és köztársasági szinten egy évvel *túlélte a titói korszakot* (tartományi szinten ez a mai napig így van). A Szerb Köztársaság 1990-es alkotmányát,[43] amely

[43] A Szerb Köztársaság Alkotmánya, SZK Hivatalos Közlönye, 1/90. szám.

a korszak végét jelentette, a Szerb Szocialista Köztársaság Képviselőháza 1990. szeptember 28-án alkotta meg. Az alkotmányt, ahogyan kellett, magyarul is közzétették Szerbia hivatalos közlönyében. A további megjelenés lehetőségének még egy ideig az ugyanakkor elfogadott, az alkotmány végrehajtására vonatkozó alkotmánytörvény adott teret, mely szerint 1991. december 31-éig kellett összehangolni azokat a köztársasági törvényeket, amelyek nincsenek összhangban az alkotmánnyal.[44]

Érdekes vizsgálni, hogyan alakult a magyar nyelvű jogalkotás *mértéke* az *oldalszámokat* illetően *az idő múlásával*. Erre a kérdésre az alábbi táblázat és grafikon ad választ:

Év	Oldalszám		
	Szövetségi	Köztársasági	Tartományi
1969	0	128	464
1970	0	219	368
1971	1176	391	676
1972	1484	42	1040
1973	2160	138	656
1974	2068	280	1044
1975	1796	128	1108
1976	1912	129	1412
1977	2472	185	1564
1978	2688	142	1932
1979	2040	81	1588
1980	2308	110	1322
1981	1916	134	1424
1982	1980	337	1544
1983	1920	419	1460
1984	1548	273	1408
1985	2452	162	1352
1986	2268	130	1593
1987	2412	142	1696
1988	1976	194	1424
1989	2196	522	1532

[44] Alkotmánytörvény a Szerb Köztársaság alkotmányának végrehajtására, SZK Hivatalos Közlönye, 1/90. szám, 22. szakasz.

Év	Oldalszám		
	Szövetségi	Köztársasági	Tartományi
1990	2364	369	1308
1991	1468	477	740

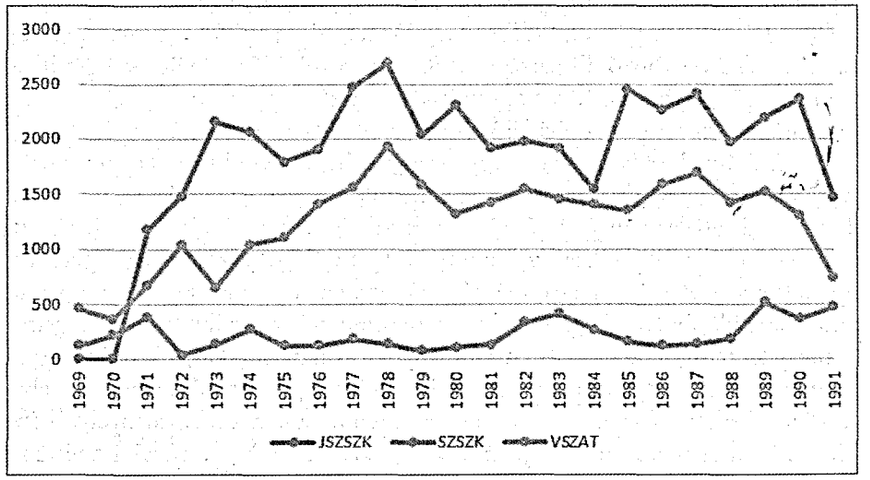

A táblázatból és a grafikonon jól látható a szövetségi jogalkotás folyamatos dominanciája. Miután 1971-től 1973-ig egy gyors ugrással elérte ezt, a jogalkotás végig maradt az évi 1500–2500 oldalas szinten.

A tartományi jogalkotás ezzel szemben fokozatosan ívelt fel 1969-től 1977-ig az évi 1500 oldal körüli szintre, és ezen maradt 1989-ig, miután a tagállami tartományi hatáskörök megvonása a jogalkotás jelentős csökkenését hozta.

A köztársasági jogalkotásnak az a része, amely a tartományra is kiterjedt, és ezért magyarul is közzétételre került, nem volt túl jelentős, ami kisebb oszcillációkkal végig az évi 100–200 oldalt jelentette, kivéve 1971-et, az 1981 és 1983 közötti és érdekes módon az 1989 és 1991 közötti időszakot, amikor 300–400 oldalas mennyiségről beszélhetünk. Ezekben az években azokon a területeken alkottak új jogszabályokat, amelyek a tartományt is érintették.

A kiadványok utolsó oldalain folyamatosan feltüntették a *kiadó* és *nyomda* adatait. Ezeken is tanulságos végigtekintenünk. A szövetségi lap kiadója végig a belgrádi JSZSZK Hivatalos Lapja Lapkiadó Vállalat (később: Intézmény) volt. A nyomda, ahol nyomtatták, 1971-től 1979-ig az újvidéki Forum, 1979-től 1990 végéig a szintén újvidéki Prosveta, majd végül 1991-ben a kiadó saját nyomdája volt. A köztársasági közlöny kiadója kezdetben a belgrádi Köztársasági Közigazgatási Intézet volt, majd pedig 1989-től végig a zimonyi SZSZK

Hivatalos Közlönye Lapkiadó Munkaszervezet. A nyomdák itt is változtak, 1969-től 1990-ig az újvidéki Forum, 1990-től a belgrádi Privredni pregled, a megjelenés utolsó évében, 1991-ben pedig a szendrői (Smederevo) Dimitrije Davidović nyomtatta a kiadványt. A tartományi lap kiadója (nemcsak a nyomdája) az újvidéki Dnevnik Lapkiadó Vállalat volt 1969-től 1971-ig, majd 1971-től 1978-ig a Törvényhozó és Szervezési (Szervezetiként is említett) Bizottság volt, habár a szerb lap kiadója eközben végig a Törvényhozási Titkárság volt, 1978-tól 1982 júliusáig VSZAT Képviselőházának és VSZAT Végrehajtó Tanácsának Törvényhozó Titkársága, 1982 közepétől 1991 végéig pedig a Tartományi Törvényhozási Bizottság volt. A nyomda itt egyszer sem változott, a tartományi lapot végig az újvidéki Dnevnik nyomtatta.

A kiadványok *oldalszámozása* rendhagyó volt. Az év folyamán egymás után kiadott lapok oldalait folyamatosan számozták egészen az év végéig. Így, ha az 1. szám 23 oldalas volt és az 1. oldalon kezdődött és a 23. oldalon fejeződött, a 2. szám már a 24. oldallal kezdődött és így tovább egészen az év végéig. Ez így volt a szövetségi és a tartományi lap esetében, a köztársasági közlöny csak annyiban különbözött, hogy mivel ott nem minden jogszabályt kellett magyarul is megjelentetni, hanem csak a tartományban is hatályosakat, a közlöny egyes számai vagy az adott szám egyes részei jelentek meg magyarul, a magyar nyelvű közlönyt, sem az oldalait nem számozták külön, hanem a magyar nyelvű közlöny számai és oldalszámai teljesen megegyeztek a szerb nyelvűvel. Ez viszont azt eredményezte, hogy ha folyamatosan végiglapozzuk egy adott év termését, megállapíthatjuk, hogy ezek a közlönyök nehezen áttekinthetőek. Közlönyszámok hiányoznak teljesen, mert ezek szerb változata csak olyan jogszabályokat tartalmazott, amelyek Vajdaságban nem voltak hatályban. Más számok oldalszámozása pedig teljesen logikátlan volt. Előfordulhatott például, hogy az 5. szám utolsó oldala a 130. volt, a 6. szám mégsem a 131. oldallal kezdődött, hanem a 215. oldallal, mert a szerb nyelvű közlöny 5. száma a 214. oldallal fejeződött és a 131–214. oldalon olyan jogszabályokat tartalmazott, amelyek nem hatályosak Vajdaságban, és ezért nem kellett őket közzétenni magyarul.

A fenti oldalszámozási módszernek köszönhetően a jogot alkalmazó jogászaink viszont a lapok évenkénti *bekötésével* – legalábbis a szövetségi és tartományi lapok esetében –, olyan könyveket kaptak, amelyeknek megvan a teljes oldalszámozása, miközben a könyv elején vagy végén szerepel az adott év tárgymutatója, amelyet a kiadó az előfizetőknek mindig az év végén, a lap utolsó számával kézbesített. Persze, ahhoz, hogy ez így legyen, a jogásznak vagy a rendelkezésére álló szakszolgálatnak az év során precízen és folyamatosan félre kellett raknia a lapok számait, és azokat hiánytalanul elküldenie bekötésre a könyvkötőnek. Még ma is megtaláljuk bíróságaink, állami szerveink, könyvtáraink, önkormányzataink és intézményeink levéltáraiban ezeket a könyveket, de itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányunk megírásához kötődő gyűjtési tapasztalataink azt mutatják, hogy a magyar jogszabályokra messze nem a teljesség a jellemző.

Ahhoz, hogy át tudjuk tekinteni és értékelni tudjuk ezt a hatalmas anyagot, fizikailag is át kellett néznünk, ami hamar kiderült, hogy egyáltalán nem volt könnyű feladat. Ehhez vagy egy helyen kellett megtalálnunk az egészet, ami nem sikerült, vagy több helyről kellett összegyűjtenünk, ami végül sikerrel járt. Az anyag legnagyobb részét az újvidéki Szerb Matica könyvtárában[45] találtuk meg, a jó néhány még innen is hiányzó lapszámot pedig bíróságoktól és önkormányzatoktól szereztük be, több helyről. Ami az egyik helyen hiányzott, megvolt a másik helyen, így végül nem kis erőfeszítéssel és szisztematikus munkával sikerült begyűjtenünk az egész anyagot.

Közben felismertük, hogy talán az utolsó pillanatában vagyunk annak, hogy ezt a jelentős anyagot teljességében megőrizzük magunknak és az utókornak, és közkinccsé tegyük. Ezért e tanulmány megírásával párhuzamosan a Vajdasági Magyar Jogász Egylet, a Zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézettel együttműködve egy projekt keretében megkezdte az egész joganyag *digitalizálását*, ami, ha egyletünk megkapja hozzá a szükséges forrásokat, jogászok, történészek és mindenki más számára elérhetővé válik, és akár az egész anyagban szóra is kereshetővé teszi a joganyagot a *világhálón*.

4. A MAGYAR NYELVŰ JOGSZABÁLYOK LÉTREJÖTTE ÉS LÉTREHOZÓIK, A FORDÍTÓSZOLGÁLATOK

Hogyan jött létre ez a hatalmas mennyiségű magyar joganyag? Ennyi jogszabályt létrehozni, vagy akár fordítással magyar nyelvre átültetni, hatalmas feladat volt, csak kitűnő szervezéssel, megfelelő számú és kapacitású humánerőforrással és elegendő anyagi forrással volt lehetséges.

Kik voltak ennek a hátterében? A fordítószolgálatok.

A magyar nyelven közzétett jogszabályok a jogrend értelmében hiteles (autentikus) szövegek voltak, ami azt jelentette, hogy teljesen egyenrangúak voltak a szerb változattal. Mégsem egyidejűleg és azonos módon és eljárásban alkották meg őket, mint a jogszabályok szerb változatát. Először és kizárólag csak az ország nemzeteinek nyelvén, főleg szerbhorvát, illetve horvátszerb nyelven íródtak meg, és csak utólag fordították őket magyarra, leggyakrabban közvetlenül az elfogadásuk vagy közzétételük előtt. Maga a jogalkotói munka soha nem folyt magyarul, hanem annak legvégén, vagy már utána, egy hangsúlyozott és jelentős szakfordítói szerepvállalás lépett a színre. Ehhez a jogalkotás mindhárom szintjén volt szükség erős, felelős és jól szervezett fordítószolgálatokra, amelyek elvégezték a joganyag szakszerű fordítását.

[45] Biblioteka Matice srpske, www.bms.ns.ac.rs (Letöltés ideje: 2020. március 21.)

A szolgálat először tartományi szinten létesült Újvidéken, majd köztársasági és szövetségi szinten szerveződött meg Belgrádban. Ennek köszönhetően hamarosan nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is érkeztek az eredmények.

A fordítószolgálat Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány közigazgatásában 1968-ban alakult meg. A szolgálat nyolc fordítót alkalmazott, akik közül eleinte ketten fordítottak magyarra, illetve magyarról.[46] A két úttörő fordítóhölgy Burány Szidónia és Lenhárt Erzsébet volt. Megalakulásakor a Tartományi Tájékoztatási Titkárság részeként működött. 1969. február 22-én jelent meg a tartományi hivatalos lap első magyar száma, azzal, hogy ezt megelőzően ugyanebben az évben megalakult VSZAT Képviselőházának a tartományi törvények és egyéb dokumentumok szerbhorvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelvű szövegazonosító bizottsága. Szintén ebben az évben a szolgálat a Tájékoztatási Titkárság hatásköréből VSZAT Képviselőházához került át. A fordítások tökéletességéhez elengedhetetlen volt a szövegek lektorálása, ezért a fordítószolgálatban állandó jelleggel foglalkoztattak lektorokat is. Vajdaság 1974-es alkotmányának hatálybalépése után a hat évvel korábban alakult fordítószolgálatnak nagy szerepe volt abban, hogy biztosítottak legyenek a feltételek a nyelvek valós egyenrangú használatához. Ekkoriban a fordítószolgálat hatásköre is jelentősen megnőtt, mivel a VSZAT Képviselőháza ettől kezdődően törvényhozó hatáskörrel is rendelkezett, tehát már minden területet felölelő jogszabályokat fordítottak. 1975-ben újabb átszervezés történt, és a fordítószolgálat VSZAT Képviselőháza és a Végrehajtó Tanács (kormány) közös szakszolgálatává alakult át. Ebben az időben egy-egy nyelvi csoportban négytől hat fordítót alkalmaztak, és mellettük még két-két lektor és gépíró dolgozott a csoportban. A közös szakszolgálatként működő szerv közvetlenül a képviselőház, a Végrehajtó Tanács és azok szervei munkatervének végrehajtására szolgált, és törvényeket, törvényeknél alacsonyabb rangú jogi aktusokat, határozatokat és más anyagokat fordítottak, vagyis minden olyan szöveg fordításával foglalkoztak, amelyek megjelentek VSZAT Hivatalos Lapjában. Az 1983-as jelentés alapján a négy nyelvcsoportban harminchét személy dolgozott, ezenfelül még egy gyakornok, a szolgálat titkára és az igazgató, azaz összesen negyven alkalmazottat számlált ekkor a fordítószolgálat. A tartományi fordítószolgálat egészen a titói korszak végéig működött így, miután 1991-től a Tartományi Nemzeti Kisebbségi, Közigazgatási és Jogalkotási Titkárság kereteiben folytatta munkáját.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szerveiben, ahol a legnagyobb mértékű jogalkotási munka folyt, két különálló fordítószolgálat működött. Egyik a Szövetségi Végrehajtó Tanács (szövetségi kormány), a másik a Szövetségi Képviselőház szükségleteit látta el. Mindkettőnél 1969-ben alakult

[46] A Vajdaság autonóm tartományi fordítószolgálat megalapításának 50. éve, in *Pedeset godina od osnivanja Prevodilačke službe AP Vojvodine,* szerk. Zubac, Miloš, dr., Forum, Novi Sad, 2018, 23. o.

meg a magyar csoport, hat-hét fordítóval. A törvények az esetek túlnyomó többségében a Szövetségi Végrehajtó Tanács által kerültek felterjesztésre, ezért az ő fordítószolgálatuk is fordította azokat. Első lépésként megszületett a szerbhorvát-horvátszerb nyelvű törvénytervezet. Ezt megkapta a fordítószolgálat, majd gondos munkával lefordította, ezután a szöveg a lektorokhoz került, akik nyelvi szempontból vizsgálták és javították azt. A lektorált szöveget megkapta a képviselőház és azon belül annak szövegazonosító bizottsága. E testület négy tagból állt: egy nyelvészből, egy jogászból és két képviselőből. Feladatuk a szövegek összehasonlítása volt, hogy megállapítsák azok autentikusságát vagy épp az ellenkezőjét, mely esetben azt javítani kellett, és csak ezután került az anyag a képviselő-testület elé megvitatásra, majd az elfogadása után a hivatalos lapban megjelentetésre.

A kiemelkedő szakmaiságot a fordítószolgálatokban való elhelyezkedés igen magas követelményei biztosították. A munkába állás feltétele a társadalomtudományi szakon szerzett felsőfokú végzettség volt. A fordítóállomány leginkább nyelvészekből és jogászokból tevődött össze. A fordítási folyamat kezdetben kimagaslóan nehéz feladat volt, hiszen a fordítók többsége fiatal friss diplomás volt, akik kevés fordítási tapasztalattal rendelkeztek.

A fordítószolgálatokat a fordításban külsősként elismert jogászok, nyelvészek és egyetemi tanárok segítették folyamatosan, de a legnagyobb terhet végig a szolgálatok alkalmazottai viselték. Nagy hangsúlyt fektettek a magyar nyelvű szövegek tökéletességére és arra, hogy nyelvtanilag helyes, szerkezetileg és tartalmilag a szerbbel azonos és szakszókincsben gazdag magyar jogszabályszövegek szülessenek, ami a legtöbb esetben sikerült is. Ezért minden elismerésünk a fordítószolgálatok alkalmazottainak, akik emberfeletti erőfeszítésekkel végezték munkájukat. Álljon itt elismerésként a szolgálatok alkalmazottainak névsora, akik végig vagy egyes időszakokban 1969 és 1991 között helytálltak ebben a szerepben, és a hatalmas mennyiségű joganyagot szerbről magyar nyelvre ültették át.

Vajdaság tartomány fordítószolgálata magyar csoportjának tagjai:
Bányai Lajos
Burány Szidónia
Burucki Edit
Fejős Györgyi
Hallai Márta
Hemm Katalin
Hubert Éva
Kiss Margita
Kolarski (Bancsi) Zsuzsanna
Kovács Viktor
Lenhárt Erzsébet
Móré-Hatala Veronika

Pavić-Szulocki Eszter
Péics-Tukulyac Mária
Vendel Aranka
Vild Erzsébet

A JSZSZK Képviselőháza fordítószolgálata magyar csoportjának tagjai:
Ćalasan Valéria
Jovanić Ilona
Milojević Éva
Nagy Georgina
Racković Rozália
Sirkó Ilona
Szűcs Zsuzsanna
Vén Veronika

A Szövetségi Végrehajtó Tanács fordítószolgálata magyar csoportjának tagjai:
Bálint István
Burány Szidónia
Gyantár Ildikó
Harmath Györgyi
Hornyik György
Kiss Margita
Kovács Erzsébet
Mavrák Vera
Pilcz Nándor

5. NÉHÁNY MAGYAR NYELVŰ JOGSZABÁLY KRITIKUS ELEMZÉSE

Az alábbiakban betekintünk a korszak négy kiemelkedően fontos magyar nyelven megjelent törvényébe. Ezeket szakmailag elemezzük, és megpróbáljuk megállapítani, hogy a fordítások mennyire voltak pontosak és szakszerűek. Górcsövünk alá két szövetségi, egy köztársasági és egy tartományi törvényt helyeztünk a jog négy különböző területéről (polgári jog, közigazgatási jog, büntetőjog és alkotmányjog).

Választásunk szövetségi szinten A kötelmi viszonyokról szóló törvényre[47] és Az általános közigazgatási eljárásról szóló törvényre,[48] köztársasági szinten

47 A JSZSZK Hivatalos Lapja, 29/78. szám.
48 A JSZSZK Hivatalos Lapja, 47/86. szám.

A Szerb Szocialista Köztársaság Büntető Törvényére,[49] tartományi szinten pedig A nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának a meghatározott szervekben, szervezetekben és közösségekben való egyenrangúsága biztosításának módjáról szóló törvényre[50] esett. Az ügyfeleknek és az eljárás más résztvevőinek a bíróságokkal és egyéb hatóságokkal létrejövő kapcsolatát rendező, az ügyfelek jogait érvényre juttató konkrét jogokat és kötelezettségeket megállapító olyan jogszabályokról van szó, amelyeket jogforrásként széleskörűen alkalmaztak.

Elemzésünk módszere, hogy mindegyik jogszabályból sarkalatos rendelkezéseket ragadunk ki, és miután ismertetjük, tartalmilag és nyelvileg részletesen kielemezzük őket. A legvégén egy általános értékelés következik a négy jogszabályról.

5.1. A kötelmi viszonyokról szóló törvény (A JSZSZK Hivatalos Lapja, 29/78. szám)

A polgári jog legterjedelmesebb, 1109 törvényszakaszból álló, a kötelmeket szabályzó jugoszláv jogszabálya fordítása túlzás nélkül is fordítói hőstettnek számított. A jogszabály kisebb módosításokkal még a jelen tanulmány megírásakor is hatályban van Szerbiában, de a valamikori Jugoszlávia más volt tagállamában is.

Kényelmes feladat több mint négy évtized távlatából elemezni azt, amit akkor azonnal kellett megcsinálni, és arra is figyelemmel kell lennünk, hogy történik mindez a mechanikus írógép korszakában. A legnagyobb tisztelet hangján kell tehát értékelni az akkor tevékenykedő szakemberek munkáját, akiknek köszönhetően magyar nyelven is elérhetővé vált a jogszabály. Az alábbiakban mindezekre tekintettel fogalmazzuk meg észrevételeinket.

Kezdjük a 45. szakasz – ahogyan a törvény fogalmaz – előzetes szerződésre vonatkozó rendelkezéseivel:

„Az előzetes szerződés olyan szerződés, amellyel egy másik, a főszerződés, későbbi megkötésére kötelezettséget vállalnak.

Ha az előírt forma a szerződés érvényességének feltétele, a főszerződés formájára vonatkozó szabályok az előzetes szerződésre is érvényesek."

A szerb nyelvű „predugovor" helyén semmivel sem indokolható az „előzetes szerződés" kifejezés használata az „előszerződés"-sel szemben (ami, a hatályos magyar Polgári Törvénykönyv [a továbbiakban Ptk.] szerint is, a felek arra vonatkozó megállapodása, hogy későbbi időpontban egymással szerződést kötnek).

A szerb szövegben is – nyelvtani, illetve nyelvhelyességi szempontból szintén vitatható a – „glavni ugovor" – „főszerződés" szókapcsolat. Nem a „főszerződés", hanem a „szerződés" kifejezés az, ami így honos a magyar jogszabályokban. A „főszerződés" ugyanis nem a leírt értelemben használatos, hanem, inkább „ke-

49 Az SZSZK Hivatalos Közlönye, 26/77. szám.
50 VSZAT Hivatalos Lapja, 29/77. szám.

retszerződés"-ként, amely egy megállapodás általános feltételeit, alapelveit tartalmazza, majd annak megkötését követően például „alszerződés"-ek pontosítják annak körülményeit és kötelmeit. Idekívánkozik azonban az a megállapítás is, hogy a jogalkotó (minden bizonnyal az egyértelműsítés szándékával) legitim módon kívánt különbséget tenni az „előszerződés" és „azon másik szerződés" között – és így esett a választása a szerb eredetiben a „glavni ugovor" kifejezésre. Ebben a helyzetben tehát nehezen kerülhette el a fordító a „fő-" attribútum használatát.

Vizsgálódásunk következő állomása a „látszólagos szerződésre" vonatkozó 66. szakasz:

„A látszólagos szerződésnek a szerződő felek között nincs hatása.

Ha azonban a látszólagos szerződés valamely más szerződést takar, ez a másik érvényes, ha jogi érvényéhez a feltételek megvannak.

A szerződés látszólagossága jóhiszemű harmadik személyekkel szemben nem tűzhető ki."

Az egyébként tartalmilag magyarul teljesen világos, érthető és ezért jól fordított rendelkezésekhez annyi lehet a hozzáfűznivaló, hogy a „látszólagos" szerződés a forrásszövegben használt „prividni ugovor" tükörfordítása, ennek magyar megfelelője a „színlelt szerződés". A „takar" a „pokriva" szerb szó tükörfordítása, helyette a „leplez" felel meg, a „szerződés látszólagossága" helyett pedig a szerződés „színlelt mivolta" lenne helyesebb.

A törvény 104. szakaszának 2. bekezdése egy hosszú mondatban a semmisség másodlagos következményeit taglalja:

„Ha azonban a szerződés amiatt semmis, mert tartalmában vagy céljában a társadalmi berendezés alkotmánnyal megállapított elveivel, a kényszerítő jogszabályokkal vagy a szocialista önigazgatású társadalom erkölcseivel ellentétes, a bíróság teljes egészében vagy részben elutasíthatja a rosszhiszemű fél másik félnek adott dolog visszaszolgáltatása iránti követelését, de úgy is határozhat, hogy a másik fél a tilos szerződés alapján kapottat a székhelye, illetőleg a lakóhelye vagy a tartózkodási helye szerinti községnek adja át."

Ez egy olyan rendelkezés, ahol a fordító maximálisan bizonyította szakmai jártasságát és hozzáértését. Egyetlen terminológiai és tartalmi hibát sem vétett a szövegben. Jól látszik, hogy tökéletesen tisztában volt a polgári jog fogalmaival magyarul, mint amilyen a kényszerítő jogszabály, a rosszhiszemű fél, a tilos szerződés, vagy akár a székhely, a lakóhely és a tartózkodási hely.

A törvény 121. szakasza a teljesítés anyagi és jogi fogyatékosságaira vonatkozó felelősség kérdésével foglalkozik a visszterhes szerződéseknél:

„Visszterhes szerződések esetében saját teljesítésének anyagi fogyatékosságaiért mindegyik szerződő fél felelősséggel tartozik.

A szerződő fél ugyanígy a teljesítés jogi fogyatékosságaiért is felelős, és a másik felet a harmadik személyeknek az illető fél jogát kizáró vagy szűkítő jogaival és követeléseivel szemben köteles megvédeni."

A fogyatékosság definíciója: veleszületett vagy szerzett tartós vagy végleges egészségkárosodás. Ezzel szemben figyelemmel kell lenni arra, hogy a korábban hatályos magyar Ptk. (az 1959. évi IV. törvény) több helyen használja ezt a kifejezést, mint például a 395. § 4. bekezdésében, az 581. § 1. bekezdésében. Ezzel szemben a hatályos magyar Ptk. (azaz a 2013. évi V. törvény) ebben a szövegkörnyezetben már nem alkalmazza a „fogyatékosság" kifejezést. Az elmondottak alapján az 1978-ban készült fordítás nem tekinthető helytelennek – és más lapra tartozik az, hogy a törvény magyar fordításának egy mai felülvizsgálata során ebben a kérdésben hogyan lehetne állást foglalni.

A törvény 141., „uzsoraszerződésre" vonatkozó szakasza:

„Az a szerződés, amelynek útján valamely személy más kényszer- vagy nehéz anyagi helyzetének, hiányos tapasztalatának, könnyelműségének vagy függőségének a kihasználásával saját maga vagy valamely harmadik személy számára olyan hasznot szerződik le, amely az általa, másnak adott dologgal vagy teljesített szolgáltatással, vagy a kötelezettségének a tárgyát képező dologgal vagy cselekménnyel nyilvánvaló aránytalanságban áll, semmis.

Az uzsoraszerződésre e törvénnyel a semmisség következményeire és a szerződések részleges semmisségére vonatkozó rendelkezéseit értelemszerűen alkalmazni kell.

Ha a károsult, a kötelezettségének igazságos összegre való csökkentését követeli, a bíróság az ilyen követelésnek, amennyiben ez lehetséges, eleget tesz, és ebben az esetben a szerződés megfelelő módosítással érvényben marad."

Itt csak arra tudunk utalni, hogy vidékünkön ugyan meghonosodott az „uzsoraszerződés" kifejezés, azonban itt az „uzsorás szerződés" a helyes; az „igazságos" helyett pedig a „méltányos" kifejezést kell használni.

A 210. szakasz „jogalap nélküli szerzés"-re vonatkozó rendelkezései:

„Ha a meghatározott társadalmi jogi személy munkásai, illetőleg más dolgozói által igazgatott társadalmi eszköz, bármilyen módon másik társadalmi jogi személy munkásai, illetőleg más dolgozói által igazgatott társadalmi eszközök részévé, vagy valamely személy vagyonának részévé válik, az ilyen változásnak pedig valamely önigazgatási megegyezésben vagy valamely más jogügyletben, vagy törvényben meghatározott alapja nincs, a szerző azt köteles visszaszolgáltatni, ha ez lehetséges, egyébként pedig a megvalósított haszon értékét köteles megtéríteni."

A jogalap nélküli „szerzés" a forrásszövegben található „sticanje" fordítása, ami pontosan azt is jelenti, azonban a magyar jogi terminológia erre a jogalap nélküli „gazdagodás" kifejezést használja. Jugoszlávia sajátos, önigazgatási szocialista társadalmi berendezéséből eredően számos új társadalmi, gazdasági és jogi szakkifejezés jött létre, amelyek ugyan a magyar jogi szaknyelvi hagyományok vonatkozásában szokatlanok voltak, azonban ezekre is megoldást kellett találni. Ezek egyike az „önigazgatási megegyezés" is, amely valójában közjogi elemeket is tartalmazó szerződés, ezért említi a törvényszöveg a jogügyletek sorában.

A törvény építési szerződésre vonatkozó 630. szakasza azt az igen gyakran előforduló esetet szemlélteti, amikor a szerb nyelvű forrásszövegben megjelenő „određen" kifejezés szinte minden egyes előfordulását különböző kifejezéssel kell megfeleltetni, és nem csupán a szóismétlés elkerülése miatt, hanem a szöveg helyes értelmezése és a célnyelvre történő hiánytalan átültetése miatt is. Rögtön tegyük is hozzá, fordító legyen a talpán, aki mindig pontosan tudja/tudhatja, mikor legyen az „određen" határozott, meghatározott, bizonyos, elrendelt, előírt, előirányzott, megszabott, kijelölt, kitűzött (de még kinevezett is):

„Az építési szerződés olyan vállalkozási szerződés, amellyel a kivitelező kötelezettséget vállal arra, hogy meghatározott tervnek megfelelően a szerződéses határidőn belül meghatározott földterületen felépít egy meghatározott építményt, vagy az illető földterületen, illetőleg a már meglevő létesítményen valamilyen más építési munkálatokat elvégez, a megrendelő pedig kötelezettséget vállal arra, hogy ezért meghatározott árat fizet."

Hasonló a helyzet az „odnosno" kifejezéssel is, amelynek magyar fordítása lehet: illetve, vagy, vagyis, azaz, illetőleg, bár nincs akkora jelentésmegkülönböztető szerepe, mint az előbbinek, ez jól látszik a törvény 210. szakasza 2., 3. és 4. bekezdéseinek rendelkezéseiből.

„Amikor egy személy vagyonának bizonyos része bármilyen módon a társadalmi jogi személy munkásai, illetőleg más dolgozói által igazgatott társadalmi eszközök, vagy valamely más személy vagyonának részévé válik, az ilyen változásnak pedig nincs meghatározott alapja önigazgatási megegyezésben, vagy valamely más jogügyletben, vagy törvényben alapja nincs, az előző bekezdés rendelkezése értelemszerűen alkalmazandó."

Végül a törvény 1089. szakaszát vizsgáljuk meg, amelyben tetten érhető a forrásszöveg olyan típusú fordítási megoldása, amely az anyaországi jogi terminológia helyett (peren kívüli egyezség), a szerb szavak lefordításával új kifejezést hoz létre (egyezségi szerződés), de a szöveg így is teljesen érthető:

„Egyezségi szerződés alapján a bizonyos jogviszony tekintetében vitában álló vagy bizonytalanságban levő személyek kölcsönös engedmények révén megszüntetik a vitát, illetőleg kiküszöbölik a bizonytalanságot, és meghatározzák kölcsönös jogaikat és kötelezettségeiket.

Bizonytalanság áll fenn akkor is, ha a meghatározott jog megvalósítása nem bizonyos."

5.2. Az általános közigazgatási eljárásról szóló törvény (A JSZSZK Hivatalos Lapja, 47/86. szám)

Az általános közigazgatási eljárásról szóló törvény az egyik legjelentősebb és a mindennapokban leggyakrabban alkalmazott jogszabály volt a titói korszakban. Fordítása összetett feladat volt a gyakorlott fordító számára is. Az alábbi

megjegyzések tárgya nem a bírálat, hanem a fordítói nehézségek és buktatók érzékeltetése.

A törvény 28. szakasza a hatásköri és illetékességi összeütközés szabályait ismerteti:

„Az olyan területi szervek és szervezeti egységek közötti hatásköri vagy illetékességi összeütközésben, amelyeket szövetségi közigazgatási szerv hatáskörébe tartozó meghatározott közigazgatási ügyek intézésének feladatával létesítettek, az a szövetségi közigazgatási szerv határoz, amelynek hatáskörébe a területi szerv, illetve szervezeti egység által intézett ügyek tartoznak."

Az ügyek „intézésének feladatával" megfogalmazás szó szerinti fordítás, itt elegendő az „intézésével", a „határoz" kifejezés helyett pedig a „dönt" lenne a megfelelő.

Nyilvánvaló, hogy a szöveg fordítója számára is ismeretes volt a „határozatot hoz" és a „dönt" kifejezések közötti különbség, mert a 42. szakaszban már teljesen helyesen, és ez a szöveg egészére is vonatkozik, ezt olvashatjuk:

„A döntésre vagy egyes eljárási cselekmények foganatosítására jogosult hivatalos személyt az ügy intézéséből ki kell zárni, ha

1) az eljárás tárgya tekintetében ügyfél, társmeghatalmazott, társkötelezett, tanú, szakértő vagy pedig az ügyfél meghatalmazottja vagy törvényes képviselője;
2) az első fokú eljárás lefolytatásában vagy a végzés meghozatalában részt vesz."

A fenti szövegben azonban a „társmeghatalmazott" és „társkötelezett" fogalmak helyett a „megbízottak vagy kötelezettek egyike" megfogalmazás a helyes.

A határidőkre vonatkozik a 100. szakasz 1. bekezdése, miszerint „A határidőket napokban, hónapokban és években kell számítani", amelyet inkább így kellene megfogalmazni: A határidő számítása napokban, hónapokban és években történik."

A 101. szakasz 1. bekezdésének rendelkezése: „A határidő kezdetére és múlására a vasárnapok és az állami ünnepek nincsenek kihatással." Itt a „múlására" helyett a „leteltére" helyesebb.

A 104. szakasz 3. bekezdésének a mulasztási igazolásra vonatkozó rendelkezése így szól: „Ha a mulasztási igazolást valamely beadvány benyújtásának elmulasztása miatt kérik, a kérelemhez az illető beadványt is csatolni kell." Itt helyesebb lenne az „illető beadványt is csatolni kell" megfogalmazás helyett „vonatkozó beadvány csatolása szükséges".

A tanúvallomásra vonatkozó 178. szakasz 3. és 4. bekezdései a következők:

„Az eljáró hivatalos személy felhívja a tanú figyelmét arra, hogy mely kérdések tekintetében tagadhatja meg a tanúságtételt.

Tilos olyan kérdéseket feltenni, amelyekben már a válasz benne foglaltatik."

A szöveghűség stiláris észrevételekre itt ugyan okot adhat, de tartalmilag megfelelő és érthető, és nyilvánvaló, hogy amennyiben több idő állt volna ren-

delkezésre, beleértve a lektori és szaklektori közreműködést is, ezek kiküszöbölése sem maradt volna el. A „felhívja a tanú figyelmét arra, hogy mely kérdések tekintetében tagadhatja meg a tanúságtételt" helyett a „ki kell oktatnia a tanút arra vonatkozóan, hogy milyen kérdésekre tagadhatja meg a választ" megfogalmazás lenne a helyesebb. A 4. bekezdés pedig a „Tilos olyan kérdést feltenni, amely magában foglalja a választ is" megfogalmazással lenne szabatosabb.

Végül álljon itt a törvény a fellebbezésre vonatkozó 239. szakasza, ahol megjegyzésünk csak arra utal, hogy a „meg nem engedett" helyett terminológiailag a „fellebbezésnek nincs helye" lenne megfelelőbb:

„Ha a fellebbezés meg nem engedett, elkésett, vagy azt nem jogosult terjesztette elő, az első fokú szerv pedig elmulasztotta azt emiatt elutasítani, a fellebbezés eldöntésére illetékes szerv utasítja el."

5.3. A Szerb Szocialista Köztársaság Büntetőtörvénye (Az SZSZK Hivatalos Közlönye, 26/77. szám)

A büntetőjog területén a titói korszak második felében a szövetségi, a köztársasági és a tartományi büntetőtörvény volt egyidejűleg hatályban, egymást olyan módon kiegészítve, hogy az általános részét nagyrészt a szövetségi, a különös részét pedig precízen meghatározott módon mindhárom szint szabályozta. Mindhárom törvény közzétételre került magyar nyelven, mi pedig elemzésünk tárgyának a köztársaságit választottuk. A fordítás a büntetőjog területén különösen magas fokú szakmaiságot igényel. Elemzésünk során betekintést nyerhetünk a szöveg összetettségébe, és szembesülünk azokkal a nehézségekkel, amelyeket a mai lehetőségekhez képest jóval kevesebb eszközzel és a munka terjedelméhez képest aránytalanul kevés idő alatt kellett a fordítónak megoldania.

Kezdjük a 49. szakasszal, amely előtt a cím „Gondatlanságból elkövetett gyilkosság", a törvényszakasz szövege pedig így hangzik: „Aki mást gondatlanságból foszt meg életétől, hat hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntetendő."

Azonnal látjuk, hogy a cím „gyilkosság" kifejezését a fordító nem a jog terminológiájából vette, mert ez egy köznyelvi kifejezés, amelynek a jogi megfelelője az „emberölés" lett volna. A „foszt meg életétől" viszont a szerb forrásszöveg „liši života" tükörfordítása, a helyes kifejezés itt egyszerűen a „megöl".

A következő, 50. szakaszban és az előtte lévő címben, ami hibásan „Születéskori gyermekgyilkolás", azt látjuk, hogy nehezen tudott vagy mert elrugaszkodni a fordító az eredeti szöveg megfogalmazásától, inkább itt is a szerb tükröztetését választva, mint annak terhét, hogy egy ilyen jelentőségű jogszabály magyar nyelvre történő átültetése során pontatlan vagy nem teljesen szöveghű változatot készítsen:

„Az az anya, aki szülés idején, vagy közvetlenül a szülés után, a szülés okozta zavar tartama alatt gyermekét életétől megfosztja, három hónaptól három évig terjedő börtönnel büntetendő."

A bűncselekmény helyes elnevezése az „Újszülött megölése" lenne, a „közvetlenül a szülés után, a szülés okozta zavar tartama alatt" helyett „a szülést követően, a szülés által kiváltott zavarában", a „gyermekét életétől megfosztja" helyett pedig szintén a „megöli" kifejezéseket kellett volna használni.

Következzen a rágalmazás és becsületsértés (92. és 93. szakasz):

„Aki másról a becsületének vagy tekintélyének csorbítására alkalmas tényt állít vagy híresztel, pénzbüntetéssel vagy egy évig terjedő börtönnel büntetendő."

„Aki más becsületét sérti, pénzbüntetéssel vagy három hónapig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő."

Az első teljesen rendben van, de az utóbbinál idekívánkozna a „mással szemben becsületének megsértésére alkalmas magatartást tanúsít" – de jóval hosszabb lenne, mint a szerb szöveg, nem fedné azt teljesen tartalmilag sem, és ekkora szabadságot már természetesen nem vállalhatott fel a fordító, főleg nem büntetőjogi tartalmak esetében.

A lopás bűncselekménye a 165. szakaszban szerepel ilyen módon:

„Aki idegen ingó dolgot azért vesz el, hogy eltulajdonításával magának vagy másnak jogtalan hasznot szerezzen, három hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntetendő.

Ha az elkövető az ellopott dolgot a megkárosítottnak visszaadja, mielőtt tudomást szerzett volna a büntető eljárás megindításáról, a bíróság mentesítheti a büntetés alól."

Az 1. bekezdésbeli „ingó dolgot", ami a szerb „pokretnu stvar" tükörfordítása, az egyetlen „ingóságot" szóval helyettesíthető, a 2. bekezdésben olvasható „megkárosított" terminológiai megfelelője pedig a „sértett".

A 170. szakasz a sikkasztást inkriminálja:

„Aki rábízott idegen ingó dolgot eltulajdonít, hogy ezáltal magának vagy másnak jogtalan hasznot szerezzen, három évig terjedő börtönnel büntetendő."

Itt is az „ingó dolgot" helyett az „ingóságot" kell, hogy álljon, a „jogtalan hasznot" helyett pedig a „jogtalan vagyoni hasznot".

A 171. csalást, a 181. zsarolást és a 184. orgazdaságot szabályozó szakaszok a fordító munkáját dicsérik, mivel csak kisebb szórendi és szóhasználati problémákkal találkozunk, amelyek nem befolyásolják a szöveg tartalmát olyan mértékben, hogy értelmezési gondot okoznának:

„Aki azzal a szándékkal, hogy magának vagy másnak jogtalan anyagi hasznot szerezzen, hamis tények állításával vagy valós tények eltitkolásával mást tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, s ezáltal rábír arra, hogy saját vagy más vagyona kárára valamit tegyen, vagy ne tegyen, három hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntetendő.

Aki avégett, hogy magának vagy másnak jogtalan hasznot szerezzen, mást azzal fenyeget, hogy az ő vagy közeli hozzátartozói becsületének vagy tekintélyének csorbítására alkalmas valamely tényt fog felfedni, s ezáltal arra kény-

szerít, hogy a saját vagy más vagyona rovására valamit tegyen vagy ne tegyen, három hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntetendő.

Aki olyan dolgot vásárol, zálogba vesz, vagy más módon megszerez, vagy rejteget, vagy továbbít, amelyről tudja, hogy bűncselekmény elkövetése vagy bűncselekménnyel szerzett dolog eladása vagy elcserélése útján szerezték, három évig terjedő börtönnel büntetendő."

A 230. szakasz a „Garázda csoporthoz szegődés" bűncselekményéről rendelkező szövegében viszont a „testi sértés elkövetése" és a „testi sérülés okozása" vonzatok felcserélődésével találkozunk, és a már említett helytelen „élettől megfosztás" ismétlődésével:

„Aki olyan embercsoporthoz szegődik, amely valakit együttes erővel megfoszt életétől, vagy súlyos testi sértést okoz valakinek, gyújtogat, tetemes vagyont megrongál vagy más súlyos erőszakot követ el, vagy ilyen cselekmények elkövetését megkísérli, magáért a csoporthoz szegődésért három hónaptól öt hónapig terjedő börtönnel büntetendő."

A 241. szakasz sírgyalázásra vonatkozó szövegének fordításában is tükörfordítást eredményezett a forrásszöveghez való ragaszkodás, ami tartalmilag nem befolyásolja a szöveget.

„Aki sírt, vagy halottak temetésére kijelölt más helyet jogosulatlanul felás, feldúl, vagy megrongál, vagy súlyosan megsért, pénzbüntetéssel vagy három évig terjedő börtönbüntetéssel büntetendő."

Választékosabb lenne a „halottak temetésére kijelölt más helyet" helyett a „más kijelölt temetkezési helyet", a „súlyosan megsért" helyett pedig a „durván meggyaláz" szóösszetétel.

5.4. A nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának a meghatározott szervekben, szervezetekben és közösségekben való egyenrangúsága biztosításának módjáról szóló törvény
(A VSZAT Hivatalos Lapja, 29/77. szám)

A nyelvi jogainkat szabályozó legfontosabb tartományi törvényünk magyar változatát most éppen nyelvi szempontból vizsgáljuk meg. Amivel azonnal szembesülünk, hogy az elemzéskor fejest kell ugornunk a jugoszláv szocialista jogrend egyedi és sajátos magyar terminológiájába.

Jól látható ez mindjárt a törvény tartalmát előrevetítő 1. szakasz szövegének esetében:

„A jelen törvény megállapítja, hogy az állami szervek, az önigazgatási bíróságok és a társadalmi önigazgatási ügyészek (a továbbiakban: szervek), társultmunka-szervezetek és egyéb önigazgatási szervezetek és közösségek, társadalmi szervezetek, polgárok egyesületei és egyéb közhatalmú jogosítvánnyal rendelkező szervezetek és közösségek) és önigazgatási érdekközösségek, valamint a kiemelt társadalmi érdekű tevékenységet, illetve teendőket végző társultmunka-szervezetek (a továbbiakban: kiemelt társadalmi érdekű tevékenységet végző közösségek és szervezetek) milyen módon biztosítják a nemzetek és nemzetiségek nyelvének és írásának (a további szövegben: nyelvének) egyenrangúságát."

Sok mindent elárul, hogy a fenti szöveg gépelése közben, a magyar helyesírás-ellenőrző program több szónál is figyelmeztetett, hogy ilyen szó nem létezik. Nyilvánvaló, hogy a szöveg teljesen csak azoknak „emészthető", akik a titói korszakban éltek és ismerték az akkori magyar közéleti nyelvet és jogi szaknyelvet. Mindenki más számára úgy tűnhet, hogy a szöveg nem is magyarul íródott. Ennek oka azonban nem a fordító vagy jogalkotó szakszerűtlenségében keresendő. A köz- és gazdasági jog területén ebben az időszakban a jugoszláviai magyar jogi nyelvnek azért kellett jelentősen különböznie a magyarországitól, mert a jugoszláv szocialista jogrend különbözött jelentősen minden akkori (és mai) másik jogrendtől. A jogrendszer pilléreit képező egyedi és sajátos fogalmak, az intézmények és szervek elnevezései, csak a magyarországi jogi terminológiára alapozva lefordíthatatlanok voltak. Ahhoz, hogy a jogszabályok magyar nyelven is életre keljenek, a jugoszláviai magyar jogászoknak és nyelvészeknek új terminusokat kellett találniuk, vagy a magyarországi terminusoknak kellett fedniük egészen más fogalmakat, mint Magyarországon (például önigazgatás, társadalmi tulajdon, önigazgatási ügyész, önigazgatási érdekközösség, társultmunka-szervezet stb.).

Az idézett jogszabályszöveg nyelvi és jogi értékelésekor mindezt figyelembe véve már mindkét említett szempontból a szöveg, tehát a fordítás, korrektnek értékelhető, a jelen tanulmány legidősebb társszerzőjének véleménye szerint is, aki fiatal jogászként még ebben a jogrendben működött és az adott jogszabályt is volt módja alkalmazni.

Lássuk még a törvény 2. szakaszát, amely már könnyebben emészthető:

„A közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervek, szervezetek és közösségek, valamint a kiemelt társadalmi érdekű tevékenységet végző közösségek és szervezetek kötelesek biztosítani a szerb-horvát, illetve horvát-szerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelv és a község statútumában egyenrangúként meghatározott más nyelvek egyenrangúságát az ebben és egyéb törvényben megállapított módon."

A fordítás és szövegezés itt is korrekt, jogtechnikailag, tartalmilag és nyelvi szempontból is. A „közhatalmi jogosítvány" szóösszetétel tartalmilag teljesen megegyezik a szerb „javno ovlašćenje" szóösszetétellel, és nem jelent tükörfordítást.

A 9. szakasz első három bekezdésének rendelkezései:

„Az eljárást a 3. szakaszban meghatározott azon nyelven, illetve nyelveken kell vezetni, amelyet, illetve amelyeket az eljárásban részt vevő felek választottak (a továbbiakban: az eljárás nyelve).

Az eljárást vezető hivatalos személy köteles tájékoztatni a felet az eljárásban egyenrangú nyelvekről és nyilatkozatra kérni fel, hogy melyik nyelven kíván részt venni az eljárásban.

Az eljárás egy nyelven is vezethető, ha a felek ebben megegyeznek."

A fordítás szövege tartalmilag azonos a szerb nyelvű eredetivel, pontos és érthető. Az eljárás „vezetése" helyett a „lefolytatása" kifejezést kellett volna használni ugyan, és a felek inkább „megállapodnak", nem pedig „megegyeznek" ilyen esetben, ez azonban semmin nem változtat.

A 12. szakasz 1. bekezdésének rendelkezései:

„A többnyelvű eljárásban:

– a jegyzőkönyvet az eljárás nyelvein kell vezetni,

– az eljárásban résztvevőknek az eljárás egyik nyelvén adott vallomásait és nyilatkozatait le kell fordítani az eljárás többi nyelvére,

– az eljárásban résztvevőknek a nem eljárási nyelven adott vallomásait és nyilatkozatait le kell fordítani az eljárás nyelveire, és az eljárás nyelvein jegyzőkönyvbe kell venni,

– a közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szerv, szervezet és közösség, illetve a kiemelt társadalmi érdekű tevékenységet végző közösség és szervezet az eljárás során a döntések és egyéb írások kiadványait az eljárás nyelvein hozza meg és adja ki,

– a beadványokat, iratokat és az eljárásra vonatkozó, valamint az azzal kapcsolatos egyéb írásokat le kell fordítani az eljárás nyelveire."

Tartalmilag, nyelvileg, jogtechnikailag érthető és értelmezhető fordítás, néhány megjegyzés azonban idekívánkozik: az „adott" vallomások helyett „tett" vallomások (1. albekezdés), az „írások" helyett az „iratok", a „kiadvány" helyett a „kiadmány" a pontos kifejezés (2. albekezdés).

Végül a 16. szakasz tartalma:

„A nemzetek és nemzetiségek nyelve egyenrangúságának megvalósításához szükséges eszközöket a jelen törvény alkalmazására köteles szerv, közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervezet és közösség, illetve a kiemelt társadalmi érdekű tevékenységet végző közösség és szervezet biztosítja."

A magyar nyelv szabályainak teljes mértékű ismeretéről tanúskodó pontos és világos megfogalmazás, fordítástechnikailag hibátlan mondatszerkezet, terminológiailag helyes.

5.5. A négy elemzett magyar nyelvű jogszabály általános értékelése

Megállapíthatjuk, hogy a górcső alá vett négy jogszabályt a nyelvtani tökéletesség mellett a magyar jogi szakszavak bősége, gazdagsága jellemzi. Egyszerre fedezzük fel bennük a magyar nyelv mindenkori szabályait, az általánosan elfogadott jelentésű szavakat, tartalmilag ugyanakkor mégis azonosak a szerbhorvát nyelvű szöveggel. A fordítás magas szakmaiságát tükrözi a jogi szakkifejezések, az úgynevezett terminus technicusok magyar nyelvű tökéletes használata is, melyek különös jelentéssel és meghatározott jelentéstartalommal bírnak. A logikai értelmezés mentén elemezve a jogszabályokat, szintén azonos értelmet, következtetést kapunk a két nyelven megjelentetett szöveget összehasonlítva, és láthatjuk azt is, hogy rendszertanilag is teljesen azonos a két szöveg.

Előfordulnak ugyan a szövegekben olyan fordítási megoldások is, amelyek nyelvileg vagy stilárisan nem a legmegfelelőbbek, ezek azonban nem változtatnak a szöveg tartalmán, érdemi hiányosságot nem okoznak. A szövegek elemzése során nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a jogszabályok fordításaira ritkán állt rendelkezésre elegendő idő, mert azok közzététele nem maradhatott el sokáig a szerb nyelvű forrásszöveg közzétételétől.

Tény az is, és jól látszik ez mind a négy elemzett törvény esetében, hogy Jugoszlávia államberendezésének politikai, gazdasági és társadalmi sajátosságaiból, és nem utolsósorban a titói korszakot jellemző úgynevezett szocialista önigazgatású jogrend kiépítéséből eredően, számos olyan kifejezés alakult ki, amelyeknek a magyar megfelelőjét ott és akkor kellett kitalálni, hiszen teljesen újszerűek voltak, így sem a joghagyomány, sem a szókincs nem tartalmazta azokat. Ilyenkor jobb híján mesterséges szóösszetételekkel, tükörfordítással, a csak Jugoszláviában ismert és használt magyar kifejezésekkel lehetett magyar nyelvre átültetni a szövegeket.

Értelemszerűen nagy volt a fordítók felelőssége, a szövegek terjedelme pedig önmagában is óriási erőfeszítéseket követelt. Mindezek mellett pedig kettős feladat hárult rájuk – a szöveghűség kötelező mivolta, hiszen törvényszövegekről van szó, ez viszont nehezítette a szövegnek a magyar nyelv szellemében kívánkozó szerkesztését. Még olyan alaki gondok is felmerülhettek adott esetekben, hogy lényegesen hosszabb vagy éppen rövidebb lett egy-egy mondat, sőt, egy egész bekezdés fordítása, hiszen van, amit szerbül lehet egy szóval vagy egy összetett szóval kifejezni, magyarul pedig körül kell írni, vagy több szóból álló állandósult szerkezet az egyedüli szabályos megfeleltetés, de van ez akár fordítva is, a szerb nyelvű változat többszörösen hosszabb, mint annak magyar szaknyelvi vagy köznyelvi megfelelője.

Az ebben a munkában részt vállaló szakemberek (fordítók – bölcsészek, jogászok) érdemei akkor is múlhatatlanok, ha látjuk azt is, hogy a végtermék, tehát a jogszabályi szövegek fordításának szakmai vagy nyelvi korrektsége időnként elmaradt az anyaországi igényességtől. A két ország eltérő jogrendje, jogi hagyományai, a magyar és a szerb nyelv közti jelentős eltérések, az anyaországi és a délvidéki jogi szaknyelv évtizedeken át tartó folyamatos szétfejlődése, valamint a jogszabályfordítások közzétételének sürgető határidői miatt, előfordulnak esetenként olyan fordítási megoldások, amelyek nyelvileg vagy stilárisan nem a legmegfelelőbbek, ezek azonban nem változtatnak a szöveg tartalmán, érdemi hiányosságot nem okoznak.

6. ÖSSZEGZÉS

A titói korszak Jugoszláviájának az idő múlásával némileg enyhülő, de végig létező kommunista diktatúrájában a tételes jog forrásai az első 23 éves időszakban igen szűkösen voltak fellelhetők magyar nyelven. A jogi keret nem adott erre lehetőséget, mivel a jogszabályokat csak az ország nemzeteinek nyelvén kellett közzétenni, a kisebbségek (nemzetiségek) nyelvén nem. Az újonnan születő jogszabályok közül csak néhányat fordítottak magyarra, tájékoztató jelleggel. A fordítások nem képezték a jogszabályok autentikus szövegeit, és ezáltal nem voltak része a jogrendnek sem. Magyar jogászaink a munkájukban ezek mellett kisebb mértékben és ideiglenesen, szinte csak a polgári jog területén támaszkodhattak még azokra a jogi normákra az Osztrák–Magyar Monarchia jogszabályaiból, melyek azokon a területeken érvényben maradtak, amelyeken a jogalkotó még nem alkotott új jogszabályokat.

A titói korszak második 23 éves szakasza – amelyet 1968-ban a XIX. Alkotmányfüggelék nyitott meg, és 1991-ig tartott, egy évvel még magát a korszakot is túlélve – áldásos volt a magyar nyelvű jogszabályok számára. Egy rövid átmeneti időszak után a jogi keret úgy módosult, hogy az új szövetségi és tartományi jogszabályok teljes egészében, a köztársasági jogszabályok pedig, amennyiben hatályosak voltak Vajdaságban, kötelezően megszülettek, és a hivatalos lapban vagy közlönyben közzétételre kerültek autentikus szövegekként magyar nyelven is. Ennek köszönhetően, a három szinten összesen 76 393 oldal magyar nyelvű jogszabály jött létre és került közzétételre, ebből szövetségi 42 606 oldalon (55,8%), köztársasági 5132 oldalon (6,7%) és tartományi 28 655 oldalon (37,5%). A hatalmas joganyagot jól szervezett és erős fordítószolgálatok hozták létre, amelyek Újvidéken és Belgrádban működtek.

Megállapítható, hogy a magyar nyelvű jogszabályokat a nyelvtani helyesség mellett a magyar jogi szakszavak bősége, gazdagsága jellemzi, és egyszerre fedezzük fel bennük a magyar nyelv mindenkori szabályait, az általánosan elfogadott jelentésű szavakat, tartalmilag ugyanakkor azonosak a szerb nyelvű szöveggel. Előfordulnak ugyan szövegeikben olyan fordítási megoldások is, amelyek nyelvileg vagy stilárisan nem a legmegfelelőbbek, de ezek nem változtatnak a szöveg tartalmán, érdemi hiányosságot sem okoznak, és leggyakrabban abból következtek, hogy a jogszabályok fordítására nem volt elegendő idő, mert közzétételük nem maradhatott el sokáig a szerb nyelvű forrásszöveg közzétételétől.

Az autentikus magyar nyelvű jogszabályokkal a délvidéki magyarok fontos eszközt kaptak jogaik érvényesítéséhez a jog minden területén, a délvidéki magyar jogászok pedig fontos munkaeszközt mindennapi munkájukhoz a jog minden területén. Jelentőségük felbecsülhetetlen a magyar szellemiség és identitástudat folytonossága, a tájékoztatás és a tájékozottság biztosítása tekintetében.

Letsch Endre

KISEBBSÉGI JOGI OKTATÁS A TITÓI KORSZAKBAN

Egy személyes visszaemlékezés

●●

BEVEZETÉS

Az oktatás, ezen belül a nemzetiségi (magyar nyelvű) jogi oktatás és az egyenrangú nemzetiségi nyelvhasználat kiteljesedése a liberalizálódó államrendben, különös tekintettel az 1974. évi alkotmányok meghozatalához vezető fejlődési szakaszban

Túlzás nélkül állítható, hogy a liberalizálódás és az egyenjogúság kiteljesedése már az 1963. esztendei alkotmánnyal megkezdődött. Jómagam akkor még az általános, illetve a középiskola padjait koptattam, de az emlékeim viszonylag frissek maradtak, s elmondhatom, hogy többé-kevésbé egyenes vonalú fejlődés azonosítható a nyelvi jogok megvalósításának tárgykörében. Mármint közelebbi témánk, a jogi oktatás hímes mezején.

Engedtessék meg ezen a ponton, hogy szabadjára engedjem gondolataimat, és a szigorú szisztematizáció helyett kissé asszociatív módon – mondhatnók: ami eszembe jut, azt a tisztelt olvasó tudomására hozzam, hát kezdjük akkor oldott hangnemben egy legendává vagy adomává vált történettel, amely ha lecsupaszítjuk a személyekhez fűződő viszonyokat és élményeket, tényeket tartalmaz és a tények erejével hat.

Hogyan is jött létre az a bizonyos nemzetiségi lektorátus, a szaklektorátus az Újvidéki Jogi Karon?

Történt, hogy a hatvanas–hetvenes évek fordulóján az Újvidéki Jogi Kar dékánja, bizonyos nagykalapos, de nem vaskalapos professzor úr, dr. Nikola Vorgić volt. Na mármost ennek a Vorgić professzornak némi flekk jelentkezett a múltjában. Ez a folt pedig, hát történelmi hűség ide vagy oda, valószínűleg, isten nyugosztalja, abban nyilvánult meg, hogy annak idején sztálinista lehetett vagy

inkább csak akként bélyegezték meg, mert hisszük-e vagy sem, a hírhedt Kopárszigeten kötött ki, ahol néhány boldogtalan évet tölthetett el köveket törve és görgetve sziszifuszi módon. Amidőn hazatérhetett a rabság szigetéről, a politikai elítélt letörölhetetlen bélyegét viselte magán, érthető módon a kevésbé bátor munkáltatók nem nagy hajlandóságot mutattak az iránt, hogy perspektivikus jogászunkat a szakmájában munkába állítsák. Gondolom, elmehetett volna targoncát tologatni vagy egyéb utcaseprő munkát végezni kenyérkeresés gyanánt, azonban ekkor színre lépett Várady József az ügyvédi irodájával, aki, mit sem törődve a kényes politikai aspektussal, hírneves irodájában alkalmazta Vorgić professzor urat. Aki nem felejtette el e jótéteményt, ő is pártolta a korszakalkotó intézményalapítást, és miután a hatvanas években Várady Tibor már docense volt az Újvidéki Jogi Karnak, teljes kebelszélességgel támogatta a magyarok anyanyelvi oktatását, az élére állt a politikai klíma enyhülése következtében egyáltalán nem kivitelezhetetlen vállalkozás megvalósításának, amit ma az Újvidéki Jogi Kar nemzetiségi nyelvi lektorátusa 1970. évi megalapításaként tartunk számon. Természetesnek tekinthető, hogy a nemzetek és a nemzetiségek teljes egyenjogúságának szellemében nemcsak a magyar kisebbség szaklektorátusának megalapítása lehetett a célkitűzés, hanem ezzel egyidejűleg szlovák, román és ruszin lektorok munkába állítására is sor kellett hogy kerüljön, ám ezt csak a történelmi teljesség és a hűség kedvéért említem meg, viszont számunkra a magyar lektorátus létrehozása és föllendítése jelenti a releváns intézményi tényeket.

A kezdetben – jómagam 1972-ben kezdtem meg tanulmányaimat, s akkor már a lektorátus néhány éves múltra tekintett vissza – tiszteletdíjas lektorokat alkalmaztak, dr. Hock Rudolf, az áldott emlékű, mellesleg szintén tájékoztatóirodás múltra visszatekintő jogászember volt az első eminens lektor, lektorátusvezető. Élemedett kora miatt mindössze egy évig teljesítette ezt a nemes szolgálatot, a későbbiek során a mára már szintén az örök vadászmezőkre eltávozott Fehér Kálmán néhai nagykövet, költő, író, jogász és egyetemi lektor volt a szaknyelvi staféta továbbvivője, velem már Várady tanár úron túlmenően Kálmán szerettette meg a jogi nyelvet, hívta föl a figyelmemet a tükörfordítások tarthatatlanságára és a magyar jogi nyelv kikristályosodott műnyelvi mivoltára, bőségesen megspékelve előadásait konkrét példákkal, melyekből, emlékszem, elnyűhetetlen fadobozokban szócédulák egész gyűjteményét válogattuk össze, volt ezekben a kutikban kötelmi, büntetőjog és így tovább, de a lényeg az, hogy ékes magyar szavak hangzottak el a szerb terminológia tengerében. Száz szónak is egy a vége, meg lehetett szeretni ezt a jogi nyelvet, az összevető vizsgálatot, az egymással való nemes versengés gyakorlati munkamódszerét, remélem, nem haragszik meg a kedves olvasó, hogy megpróbálom a száraz történelmi tényeket személyes és többnyire érzelmes emlékekkel tarkítani.

Lektorként ezután következtem én, aki négy és fél év alatt viszonylagos sikerrel, közepes átlaggal (7,3) szereztem jogászi oklevelet, és jelentkezhettem egy szép napon, immár az állandó lektori státus létrehozásakor a Jogi Karon, állandó

munkaviszonyba és teljes munkaidővel ügyködve. Az amatőr nyelvművelőt a jogászi szakma kezdetben alacsonyabb, majd később magasabb szintű művelésével ötvözve tizennégy kemény esztendőt töltöttem el kartársi és kollegiális barátságot ápolva az egyetemi hallgatókkal, akikkel – így utólag már férfiasan bevallhatom – néha bizony lerövidítve az érdekfeszítőből a száraz egyhangúságba szürkülő órákat, a vendéglátóipari létesítmények következetes látogatásával is megalapoztuk örök barátságunkat, ezért büszkén mondhatom, hogy a kisebbségi miniszter urak, Korhecz Tamástól kezdve, majd a jelenleg is hivatalban levő kisebbségügyi titkáron, Nyilas Mihályon át, az aktív polgármestereken túl a ma ötven körüli, jó pozícióban levő nemzetiségi jogászokig szinte kivétel nélkül a tanítványaim voltak.

Ami pedig a létszámot illeti, nyugodtan elmondhatjuk, hogy eleinte attraktív számokkal dicsekedhettünk, és ezek a szép számok nem csak statisztikai adatok. Volt egy-két olyan esztendő, amikor öt, megismétlem: öt csoportban dolgoztam mintegy százhúsz egyetemi hallgatóval, az elsősök több mint ötven személyt számláltak, és két csoportot kellett alkotni belőlük. Fakultatív tantárgy volt a jogi terminológia, de dagadó mellel jelenthetem ki, hogy senki sem érezte ezt többlettehernek, nagyon szívesen jártak hozzám a tanítványok, és nem kevesen aktívan és vitatkozva, a mai korszerű oktatás jegyeit elsajátítva, tevékenyen vettek részt a munkában. Büszkén mondhatom azt is, hogy az Orosz János-féle szerb–magyar, magyar–szerb jogi szótár alapjait például az e sorok szerzője által elővezetett lektori órákon jegyzetelt szógyűjtemények képezték.

Ma, amikor, közeli példával élvén, Zenta városának kétharmada északabbra vagy Nyugatra költözött a jobb kenyérkeresés reményében, kijelenthetjük, hogy ezek a hallgatói létszámok impozánsak voltak, különösen az első egynéhány évben.

Azután csappanni, fogyni kezdtek a magyar jogász egyetemisták, nem kis mértékben a rosszul sikerült oktatási reform következményeképpen, bevezették ugyanis a jogi középiskolákat, amelyek minden előnyük dacára hozzájárulhattak az egyetemi jogi oktatás iránt érdeklődők számának csökkenéséhez. Na meg az a fránya demográfia, nem sok gyermek született, akik meg megszülettek, azok közül soknak a szülők, a politika és a háború útilaput kötöttek a talpukra, és a nemzetfogyás fájdalmas vízióját előrevetítve elhagyták az óhazát.

Ebben a pillanatban megbontva a mű rendszertanát, egy röpke percre kitérőt teszek, és az egyébként közcímbe iktatott

A magyar nyelvű középiskolai jogi oktatás a jogi szakközépiskolák bevezetésétől azok megszüntetéséig

témakörével foglalkozom pár hevenyészett szó erejéig.

Az általános iskola tíz osztálya után, a mai középiskolák harmadik és negyedik osztályának megfelelően, volt két év szakirányú jogászképzés a középiskolában, Zentán és Szabadkán mindenképpen léteztek magyar osztályok, olyan ta-

nárok tanítottak a középiskolában, mint például Vass Ádám, id. Korhecz Tamás, hogy csak egy-két nevet említsek.

Legyen szabad ezen a ponton visszakanyarodnom a lektorátus történelmi bemutatásához.

A fakultativitástól a kvázi kötelező tantárgyi elismerésig vezető út (eredmények és következmények)

– lektorok tiszteletdíjas és állandó munkaviszonyban
– a lektori státus egyetemi oktatói címeinek (rangjainak: lektor, főlektor, tanácsos lektor) bevezetése, a státusok elismerése az egyetemi oktatók hierarchiájában

Majd negyven év távlatából, őszinteségi rohamomban, elmondhatom, hogy a lektori státus az tulajdonképpen az egyetemi ranglétrán való följebb és mindig magasabbra kapaszkodás szempontjából egy közönséges zsákutca volt. Elkeresztelhettük mi az allektort főlektornak meg lektor-főtanácsosnak, a címek és rangok forgatagának színes tárházában a magyarok mindig határozott tehetséget voltak képesek fölmutatni, de a tény attól még megmásíthatatlan maradt, miszerint hiába lehettem volna én lektor-atyaúristen is, hiába rendelkezhettem először nyelvtudományi magiszteri fokozattal, majd sikeresen megvédett jogtudományi doktori értekezésemmel, ez még nem biztosíthatta számomra az egyetemi katedra és docentúra társadalmi szempontból csúcselismertségű státusát. Hiába vezettettük be annak idején a lektori órák látogatása végén a vizsgaszerű, avagy inkább kollokviumnak megfelelő és annak elismert tudáspróbát, ha feltesszük azt a drámai kérdést, hogy okleveles jogásszá válhatott-e valaki anélkül, hogy levizsgázott a jogi terminológia félkötelező tantárgyából, a válasz, igen, jogász az is, akinek volt a terminológiai jártasságot bizonyító tanúsítványa, meg az is, aki nem birtokolt ilyet. A munkába állás az összeköttetéseknek köszönhetően, illetve a titói érában előszeretettel és szinte kötelezően alkalmazott nemzetiségi kulcs szerint történt. Viszont kétségtelen, hogy a lektorátusokon megszerzett tudás előnyt jelentett az álláskeresésnél – és esélyt jelentett arra, hogy a jog területén is jelen maradjon a magyar nyelv is.

Hát nagyjából így álltunk a hetvenes évek végétől körülbelül 1990-ig terjedő időszakban. Vívmányaink, szerzett jogaink ellenére következett a testvériségre és egységre épülő összjugoszláv államtákolmány lassú, de biztos összeomlásának folyamata. *Sic transit gloria mundi* – szólhatnánk, meg a költő szavaival élve jelenthetjük ki, *régi dicsőség, hol késel az éji homályban*, a lassú romlás, a létszámcsökkenés, a politikai ellenszél és az üldöztetés, s most valljuk be őszintén, nagyobb problémákhoz is elvezetett, mint a lektorátus 1991-ben történt megszüntetése, háborúhoz, fegyverropogáshoz, vérfürdőhöz, halálhoz, menekültséghez... De gyorsan visszakanyarodunk eredeti témánkhoz, az oktatáshoz,

mert így csak a vigasztalhatatlan szomorúság és kilátástalanság érzése keríthet bennünket hatalmába.

A PÁRHUZAMOS OKTATÁS

A nemzetiségi lektorátus létrehozásával párhuzamosan és ugyanabban az esztendőben (1970) elsősorban Várady Tibor professzor úr támogató munkájának és érdekérvényesítő képességének köszönhetően izmosodott és terebélyesedett az egyes tantárgyakból megszervezett magyar nyelvű oktatási formák színes kavalkádja is. Ha emlékeim nem csalnak, körülbelül tíz tantárgyból volt valamilyen magyar nyelvű tevékenység, melyet örömmel, igaz, némi pluszmunkával, de mindenképpen kifejthettünk, s akibe egy csöpp felelősségtudat szorult, az igény, hogy a szerb nyelv és a szerb jogi terminológia elsajátításán túlmenően anyanyelvén is minőségesen ki tudja magát fejezni, szorgalmasan járhatott az alábbi előadásokra és gyakorlatokra is, legrosszabb esetben csupán konzultációkra, de hiszen az is több a semminél. Tehát: a Római jog tantárgyából előadás, gyakorlat és vizsga is megszerveződhetett és lebonyolíttathatott magyar nyelven, s mindez hosszú évtizedeken keresztül. Ennek révén indult magyar nyelvű párhuzamos oktatás már az első éven, és az órákat először Várady Tibor tartotta.

Sok volt a magyar ajkú tanársegéd is, és az idő tájt pozitív diszkriminációban részesültünk. Az alapfizetésre nem volt kihatással az oktatás nyelve, de a megtartott órák után bónuszpontok is jártak, és ezek magasabbak voltak, ha valaki kisebbségi nyelven tartott órákat. Tehát a nemzetiségi jogokat előtérben tartó

állam intézményes módon, s ami még fontosabb, pénzügyileg is támogatta az így kivitelezett oktatásformákat. Például: egy óra ötven pontot ért, ha szerbül tartotta az egyetemi oktató, a magyar nyelven megtartott óráért viszont eleinte száz poén dukált, majd később csak 50%-kal több juss, azaz hetvenöt maradt. Volt még egy előnye a kisebbségi nyelven folyó oktatásnak. Ha egy oktató 65 éves lett és tovább akart tanítani, akkor ezt csak akkor engedték, ha ezt indokolták az adott körülmények. Hosszabbításra számíthatott például az a tanár, akinek nem volt még utódja legalább docensi rangban – de az a tanár is, aki nemzetiségi nyelven (is) oktatott. Gyetvai Károly professzor például nem vállalt rögtön magyar nyelvű oktatást, de később vállalta, amikor a 65. életévéhez közeledett. Polgári jogot tanított.

Mai szemmel visszatekintve szinte mennyei állapotok voltak ezek, hogy a jelen szánalmas, tilalmas jogi kari helyzettel szemben látószervünk könnybe lábadhat a meghatottságtól, felidézve, hogy magyarul tudtunk órákat tartani, és ezért még meg is fizettek bennünket. Ma már csak büntetés és levonás, támadás jár a támogatás helyett.

A Római jog tantárgyát később Szűcs Magdolna professzor vette át, akinek közösségmegtartó küldetése eleinte könnyebben, később némi akadályok előgördülésével realizálódott.

Az alábbi kép 1977 áprilisában készült egy magyar diáktalálkozón. Bal oldalt az első sor elején Szűcs Magdolna áll (akkor még diákként), a sor közepén Várady Tibor.

Családi jogból és Öröklési jogból Egeresi Veronika néhai tanársegédünk jeleskedett és tartotta gyakorlatait. Alkotmányjogból Ózer György magiszter, később ellenzéki politikus élénk lendületével hatotta meg az egyetemistákat közvetlen stílusával.

Még az első éven a Jogelmélet bevezető tantárgyának tanárnője dr. Kartag Ódri Ágnes professzor és immár nyugalmazott alkotmánybíró volt, kitűnő előadó, nagyszerű tömörítőképességgel, lényeglátóan vezette rá az egyébként nem könnyű matéria mibenlétére a hallgatókat.

Dr. Székely László egyetemi docens fiatal kora ellenére megbecsült szakértője volt a szociológia tudományának. Igaz, csak rövid ideig. Politikai vádak alakultak ellene, el kellett hagynia Újvidéket, így egy-két tanévben tartott magyar nyelvű órákat a Szociológia nevű tantárgyából. Rehák László professzor is tanított vendégtanárként szociológiát. Az ő oktatói munkássága leginkább a szabadkai Közgazdasági Karhoz fűződött.

Büntetőjogból – mind anyagi jogból, mind eljárásból – a hetvenes és a nyolcvanas években Hübsch Richárd és Füstös Katalin bírók honoráris munkájának köszönhetően alkalmaztattak a gyakorlati oktatásformák, s mivel gyakorló jogászokról volt szó, a bírói pulpituson végzett felelősségteljes munkából merítve szolgáltak élő példatárral az érdeklődő hallgatóknak.

Végh Enikő tanárnő, ma nyugalmazott ügyvéd, Munkajogból tartott abban az időben még csak tanársegédi gyakorlatokat, s mivel a szóból aztán kifogyhatatlan lévén, nem okozott számára problémát kitölteni a 45 vagy 90 perces óraidőt.

Tanársegéd korában Szalma József professzor gyakorlatokat, majd később előadásokat is tartott Kötelmi jogból, ő elmélyült jogtudós hírében állt, ami a kritériumaiban is igencsak megnyilvánult, voltak esetek, amikor egy hallgatót három-négy óra hosszán keresztül is kitartóan kérdezett, majd a végén vagy átengedte a vizsgán, vagy rosszabb esetben meg is buktatta. Ma a Magyar Tudományos Akadémia doktora és professor emeritus, azaz érdemes jogtanár ranggal rendelkezik, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tart doktori képzéseket.

Szalma örökébe az Újvidéki Jogi Karon Dudás Attila professzor úr lépett, ő maradt az utolsó mohikán, ő az egyetlen, aki még képviseli a magyar oktatás ügyét, de magyar oktatás már nincsen, csak informális konzultációkat tud tartani a magyarul beszélő alig néhány hallgatóval.

Néhány évig Gyetvai Károly professzor is tanított másodéven Polgári jogot.

A harmadéven Büntetőeljárásból Fejős István, immár nyugalmazott tanár úr tartott magyar nyelvű órákat, s mivel mindig jó érzéke volt a fordításhoz, és a magyar jogi nyelv igényes használójának bizonyult, kétség sem férhet hozzá, hogy órái látogatásával mindenki, a szerbek és magyarok egyaránt, anyanyelvükön gazdagodhattak.

E helyütt ragadnám meg az alkalmat, hogy újra népszerűsítsem a jogi fakultásokat, hiszen az állami jogi karon kívül számos magánegyetem is tárt karokkal

várja az egyetemistákat. Szerénységem például az újvidéki Educons Egyetem Európai Jogi és Politikai Tanulmányok Karának rendkívüli tanára vagyok, és örömmel jelenthetem a kíváncsi hallgatóknak, hogy nyugdíjaztatásom óta is aktívan istápolom Jogalkotástanból, Jogi terminológiából és Kodifikációból az ötödéveseket, a mesterképzés másodéveseit. Az a néhány magyar ajkú egyetemista, aki ez alatt az általam kitöltött tizenkét-tizenhárom év alatt megfordult a tantermeinkben, oly módon juthatott magyar nyelvi kifejezésre, hogy például szemináriumi dolgozatírásakor föltétlenül a magyar, illetve a szerb jogi terminológia egyes ágainak összevető vizsgálatára helyeztem-helyezem a fő hangsúlyt, és így tettem-teszem lehetővé a magyar ajkú diákok számára, hogy tudásukkal tündökölhessenek anyanyelvükön is. E szokásomat idén is megtartom. De ez nem a reklám helye.

Losoncz Alpár egyetemi tanár, filozófus, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, némiképpen eltávolodva eredeti szakmájától, a jogászitól, a politikai gazdaságtan tárgykörében tartott – igaz, csak rövid ideig – magyar nyelvű órákat, de aki hallgatta őt, meggyőződhetett határtalan polihisztori képességeiről.

Folytatva eszmefuttatásomat, azt hiszem, sikerült eljutnom a negyedik évfolyamig, ahol Várady akadémikus professzor által világszínvonalon művelt Nemzetközi magánjog tárgyából teremtődtek hagyományok anyanyelvi előadások, gyakorlatok és vizsgáztatás formájában. Mivel a tanár úr, ahogyan azt a fenti közlések is már félreérthetetlenül bizonyították, állhatatosan hatalmas hangsúlyt helyezett az utánpótlás nevelésére, szakmai és tudományos szempontból mellette cseperedett fel tanársegédként Bordás Bernadett, aki végigjárva az egyetemi ranglétra lépcsőfokozatait, előbb docens, majd rendkívüli tanár, végezetül egyetemi rendes tanári minőségben szerzett nemrég jól megérdemelt nyugdíjas jogállást. Szigorú, de igazságos tanár hírében állt.

Említést érdemel az is, hogy Magarašević, majd később Janča professzorok hajlandóak voltak magyar nyelven vizsgáztatni. Aleksandar Magarašević volt az Újvidéki Jogi Kar első dékánja. Nemzetközi jogot tanított. Őt Dejan Janča professzor követte a Nemzetközi jog tanáraként. Mindketten tudtak valamennyire magyarul – bár annyira nem, hogy taníthattak volna. Akadt azonban tanársegéd, aki magyar nyelvű gyakorlatokat tartott Nemzetközi jogból (Bordás Bernadett) – és a hallgatók ezután magyarul is vizsgázhattak, korábban Magarašević, majd később Janča professzor előtt.

Végül, már könyvzárta után, a történelem hiteles szóbeli elmesélésének szellemében ellenőriztetett – ezt özvegye is megerősítette –, hogy fiatalon elhunyt, ismert filozófusunk, Bodrogvári Ferenc a jogi karon a hetvenes években, bizonyos ideig, társadalomtudományi tantárgyakat oktatott anyanyelvünkön.

Bár nem kötődik szorosan az Újvidéki Jogi Karhoz, magyar nyelvű jogi oktatásról lévén szó föltétlenül említést érdemel a szabadkai Közgazdaságtudományi Karon szerepeltetett jogi tantárgy, melynek egy ideig a Jog közgazdászoknak, majd a Gazdasági jog volt az elnevezése, ennek – minő meglepetés –

ugyancsak Várady tanár úr volt az illetékese, mindig féltő gonddal vigyázott a magyar tannyelvű oktatásformák életben tartására, s amikor néhány évtizedes tevékenykedés után a magyar tanítás nemes feladatát rám hagyományozta, ennek két-három évig, 1989-től 1991-ig lelkiismeretesen eleget is tettem.

Bevallom, kissé érzelgős nosztalgiával gondolok vissza a fönti lenyűgöző névsorra meg a káprázatos számokra, s ha visszatekintek a hetvenes évek derekától a kilencvenes évek legelejéig terjedő időszakra, szomorkás lemondással állapíthatom meg, hogy bizony a háború előtti utolsó esztendőben számlált körülbelül tíz magyar ajkú hallgató messze-messze elmarad a kívánatostól. S azóta csak romlott az amúgy sem rózsás helyzet, bár a Vajdasági Magyar Jogászegylet kétségkívül dicséretes propagandatevékenységet fejt ki, könyvvel, internetes kiadvánnyal, újságcikkekkel, hirdetésekkel, interjúkkal és így tovább, hogy a kecsegtető lehetőségek ecsetelésével úgy mint, hajrá gyerekek, vár rátok az Európa Kollégium az összes kulturális, kényelmi, szórakoztató szolgáltatásaival egyetemben, ahol közösségi életet élhettek és a legkiválóbb körülmények között készülhettek az egyetemi vizsgaakadályok látványos leküzdésére. Jelen munkámmal én is hozzá kívánok járulni ehhez a törekvéshez, bár a teljesen tárgyilagos páratlan pártatlanság jegyében nem hallgathattam el a folyamatot ellenkező irányban befolyásoló tényezőket sem.

A jugoszláviai magyar jogi terminológia egységesítésére irányuló szakmai testületek tevékenysége – Terminológiai szemináriumok rendszeres szervezése az Újvidéki Jogi Kar és a Vajdaság Autonóm Tartomány Közigazgatási Intézetének védnöksége alatt

Az úgynevezett permanens képzés kihívásainak megfelelve az Újvidéki Jogi Kar lektorátusa egyfelől, másfelől pedig a Tartományi Közigazgatási Intézet, mely védnöke volt az egyenjogú nemzetiségi nyelvhasználat intézményes oktatási-továbbképzési formái tanácskozásainak, rendszeresen, éves, illetve kétéves gyakorisággal, terminológiai szemináriumokat tervezett és szervezett. E szakmai gyülekezetek keretében a Vajdaság területén tevékenykedő fordítók és minden érdekelt alany részvételével – évtizedek távlatából is biztonsággal állítható – magas színvonalú, tartalmas vitákkal egybekötött, a jogágak felölelése szempontjából igen változatos tanácskozásokat hoztunk tető alá. Ezeken az akkor még népesebb, magyar ajkú szakembergárda szerepelt előadóként és hallgatóként egyaránt, a munkába bekapcsolódtak az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Hungarológiai Intézetének és Magyar Tanszékének tanár- és kutatógárdái: a teljesség igénye nélkül föltétlenül megemlítendő a néhai Papp György professzor, Molnár Csikós László professzor, Láncz Irén tanárnő, aki sokáig a Magyar Tanszék vezetője volt, rajtuk kívül dr. Matkovics József, a megbecsült jogász, Csetvei Mária tanárnő, aki nyelvész és bankjogi szakértővé vált egyidejűleg, de a szaknyelvet sohasem szűk jogi keretek között értelmeztük, így dr. Szűcs

István állatorvos is közkinccsé tudta tenni értékes szaknyelvi ismereteit, s a sor, ha nem is a végtelenségig, de sokáig folytatható volna.

Megalakult a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület Jogi Albizottsága is. Az alábbi kép az Albizottság egyik Fruška gora-i találkozóján készült 1969 áprilisában.

Ekképpen haladtunk lépésről lépésre a terminológia fejlesztése és egységesítése terén, összehasonlítottuk a magyarországi magyar kiforrott szaknyelvhasználatából merített, s a jugoszláviai–vajdasági jogrendszer igényeinek megfeleltetett szakkifejezési megoldásokat, szóalkotással is foglalkoztunk, a különleges, az önigazgatású szocializmus által ihletett jog- és közintézményeket kereszteltünk el és honosítottunk meg. S így ment ez sikeresen több mint egy évtizeden át. Azután egy rövidebb periódusban azonosítható pangást követően színre léptek új, megalakult nemzetiségi intézményeink, a jogi-terminológiai-fordítói szemináriumok szervezése átkerült a Magyar Nemzeti Tanács meg újabban jogászegyletünk hatáskörébe is, íme, most is egy ilyen – reméljük hasznos – szeminárium résztvevői vagyunk, és megfogyva bár, de törve nem folytatjuk áldásos szaknyelvföllendítő tevékenységünket.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Végrehajtó Tanácsa által létrehozott terminológiahitelesítő bizottság munkája

Érdekes és értékes vállalkozás volt a múlt évszázad nyolcvanas éveiben a szövetségi kormány fordítószolgálatában működő terminológus (lám, ilyen munkaköri leírás is létezett a hajdanvolt országban) szakszóalkotó, -teremtő, -alkalmazó

munkájának hitelesítésével és egységesítésével megbízott bizottság munkája. A terminológusi munkahelyet néhai Hornyik György elismert író, újságíró és fordító töltötte be, ő felügyelte ezt a szerbül Terminološka verifikaciona komisija SIV név alatt szerepeltetett bizottságot, szállította rendületlenül a megvitatásra és hitelesítésre váró terminus technicusokat. A testületet évekig Keck Balázs, Junger Ferenc magiszter és e sorok szerzője alkotta, családias légkörben, de szakmai hangulatban és felelősségteljesen foglalkoztunk a szópallérozással, gyalultuk, csiszoltuk a terminológiát, majd eredményeinket a magas hivatal rendelkezésére bocsátottuk. Munkánkat a köz is meg a szűkebb szakma is hasznosíthatta, hiszen a szövetségi hivatalos lap fordítószolgálata még élénk tevékenységet fejtett ki, buzgó szorgalommal fordították az akkori jogszabályok szinte mindegyikét ékes magyar nyelvre, ám nemcsak a belső jogszabályokat, hanem a nemzetközi szerződéseket is, ez utóbbiak ugyan nyomtatásban nem jelentek meg, de szakmai berkekben mindenképpen alkalmaztattak. A nyolcvanas évek végén már fújdogált a zord változások előszele, a szövetségi hivatalos lap magyar példányait – nevezzük eufemisztikusan most – a rendszerváltozásnak zűrzavaros idejében egyszerűen kidobták, hiszen utóbb már csupán harminc példányban jelent meg, és a nyomdából egy kis túlzással egyenesen a zúzdába került, nem volt előfizető, ezt a helyzetet Junger Ferenc kollégám szenvtelenül tárgyilagos elmondásából elevenítem föl, ő 1987 júniusától 1991-ig dolgozott a hivatalos lap fordítójaként.

Ha a fentieket most összehasonlítjuk a mai állapotokkal, föltétlenül ide kívánkozik a Magyar Nemzeti Tanács Nyelvhasználati Bizottságának megemlítése, melynek néhány évvel ezelőtt még én is tagja voltam, számos egyéb jogi nyelvi probléma megoldásán kívül az akkor még Várady Tibor vezetése alatt működő csapat áldozatos munkával hozta létre az azóta hivatalos névhasználati szintre emelt vajdasági magyar helységnév-elnevezések szinte teljes állományát.

A széles körű vajdasági autonómia felbecsülhetetlen jelentősége a nemzetiségi nyelvi jogok érvényesítésének szempontjából

Elsősorban az 1974. évi alkotmányok (szövetségi, köztársasági, tartományi) meghozatalától kezdve egészen 1991-ig hullámzó teljesítménnyel, de eleinte föltétlenül felfelé ívelő intenzitással és minőségben, majd lanyhuló lelkesedéssel és leszálló ágban, a viharos erejű ellenszél lökéseitől akadályoztatva, na mindegy, ne legyünk érzelgősek, az imént szögeztük le, hogy a tárgyilagosság pozitív tulajdonságát helyezzük előtérbe, de sikerült megvalósítanunk az alábbiakat:

- A jogszabályok összességének megjelentetése a nemzetiségek nyelvén, ezen belül főként az
- alkotmányok,
- a törvények és az alacsonyabb rendű aktusok fordítása és megjelentetése a hivatalos lapokban: a JSZSZK Hivatalos Lapja, a VSZAT Hivatalos Lapja, községi hivatalos közlönyök.

ÖSSZEGEZÉS

A paradicsomi állapotoktól oly messze vagyunk, mint Makó Jeruzsálemtől.

A teljes egyenjogúságtól, a pozitív diszkriminációtól a megszüntetés felé, a jogfosztásokig vezető göröngyös úton bukdácsolunk, de bennünket kemény fából faragtak, éppen most ügyködünk fölcseperedő értelmiségi rétegünk állandó és huzamos fölemelésén, anyanyelvi és államnyelvi többszintes plurális képzésén, melynek kézzelfogható eredménye lesz egy felnövekvő tehetséges és átütő erővel, érdekérvényesítő képességgel felruházott új magyar értelmiségi réteg, annak lázas és odaadó, szakértő tevékenysége.

Józsa László

A VAJDASÁGI ÜGYVÉDI KAMARA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS 1990 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A második világégést követő újbóli impériumváltás után a szervezet 1947. június 22-én tartott, első rendes évi közgyűlésén vette fel mai nevét, és attól kezdődően működik Vajdasági Ügyvédi Kamara néven. Az ügyvédségnek, mint a polgári társadalom egyik jelentős szakmai rétegének, a háborút követő első években meg kellett küzdenie a titói Jugoszlávia, kezdetben legalábbis, egyértelműen bolsevik típusú államberendezkedésével. Jugoszlávia 1948-ban bekövetkezett szakítása a szovjet modell szerint működő kelet-európai politikai tömbbel az ország lakossága számára viszonylag gyors belső társadalmi liberalizálódást hozott. Ennek egyik egyenes következménye az volt, hogy az ügyvédek, valamint az ügyvédi kamarák fokozatosan kikerültek az „osztályellenség" kategóriájából. A részleges társadalmi liberalizálódás másik kiemelkedően fontos következménye volt az is, hogy a titói rendszer különös hangsúlyt fektetett az országot a korábbi évtizedekben véres belső konfliktusokba sodró nemzetiségi feszültségek feloldására, esetenként letörésére. A hivatalossá vált, a köztudatban és a nemzetközi kapcsolatok rendszerében is „testvériség–egység" néven ismertté vált politika, ha lassan is, ha csak fokozatosan is, de lehetővé tette a korábban esetenként ellenségként megélt nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek szakmai és társadalmi érvényesülését. Ez a hangulatváltás érezhette hatását a jogászi szakmákban érvényesülni kívánó személyek előmeneteli perspektívái tekintetében. Bírói és ügyészi kinevezések során megkerülhetetlen politikai és jogszabályi kötelezettség volt, hogy minden területen alkalmazni kellett a „nemzetiségi kulcsot", azaz, gondot viselni arról, hogy ezekbe a tisztségekbe lélekszámarányosan kerüljenek be az akkori szóhasználat szerint a „nemzetiségi" tisztségviselők is.

Az ügyvédségben, kamarai felvétel alkalmával legalábbis, a nemzetiségi kulcs ugyan közvetlenül nem kerülhetett alkalmazásra, lévén, hogy ez a szakmai ré-

teg megőrizhette függetlenségét, és nem politikai akarat, hanem a jogszabályok alkalmazása döntötte el azt, hogy kit vesznek fel az ügyvédi kamara tagságába. Ennek következtében a Vajdaság magyarlakta településein rendszerint a helyi lakossági igényeknek megfelelő számú magyar, vagy az ügyfelekkel magyarul kommunikálni tudó ügyvéd tevékenykedett. Valamelyest más, és valamelyest jobbnak is mondható volt azonban a helyzet a kamarai vezető tisztségekre való jelölések tekintetében, ugyanis ebben a vonatkozásban is az ötvenes évek közepétől, de még inkább a hatvanas évek kibontakozását követően, érezhető volt az, hogy megszűnt a nemzeti kisebbséghez tartozó ügyvédek, így a magyarok elleni, régebben egyáltalán nem palástolt hátrányos megkülönböztetés.

Így került sor arra, hogy magyar ügyvédek is megjelentek a Vajdasági Ügyvédi Kamara vezető testületében, az igazgatóbizottságban.

Mindannyiuk közül a legkiemelkedőbb személyiség dr. Várady József nagybecskereki ügyvéd, aki 1970 és 1973 között elnöke volt a szervezetnek.

Dr. Várady József 1912. január 16-án született Nagybecskereken. Édesapja, dr. Várady Imre szintén nagy tekintélyű ügyvéd volt ebben a bánsági városban. Várady József egyetemi tanulmányait a Szabadkai Jogtudományi Karon kezdte, majd Zágrábban folytatta, ahol 1934-ben szerzett oklevelet és jogi doktori címet. Párizsban tanult posztgraduális képzésen. Jelöltként édesapja ügyvédi irodájában, valamint a nagybecskereki bíróságon dolgozott. Az ügyvédi vizsgát 1940-ben teljesítette Újvidéken az ottani táblabíróság vizsgabizottsága előtt. 1945-től kezdődően a családi ügyvédi irodát vezette egészen 1988-ban történt nyugdíjba vonulásáig. Több ízben választották be a kamarai vezetőségbe, 1967-ben pedig a Vajdasági Ügyvédi Kamara alelnöke, majd 1970-ben elnöke lett. Ebben az időben elnökségi tagja és alelnöke a Jugoszláv Ügyvédi Kamarák Szövetségének is. Három ciklusban volt tagja a Nemzetközi Ügyvédi Unió Tanácsának, majd két megbízatási időszakában a szervezet egyik alelnöke. Széles körű társadalmi tevékenységét jellemzi, hogy – pártonkívüli személyiségként – képviselőnek választották a Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőházának egyik tanácsába, a Társadalmi-politikai Tanácsba. Számos szakmai cikket jelentetett meg a Vajdasági Ügyvédi Kamara gondozásában kiadott *Glasnik* című folyóiratban, továbbá a *Jugoslovenska advokatura* és az *Odvjetnik* című folyóiratokban is. Külön ki kell emelni, hogy szülővárosában hosszú éveken keresztül elnöke volt a nagy múltú Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesületnek is. Több szakmai, sőt, állami elismerésben is részesült. 1988. április 30-án hunyt el.

A Vajdasági Ügyvédi Kamara Igazgatóbizottságának tagja volt még az elmúlt évtizedekben dr. Losoncz Aurél és Korhecz Zoltán szabadkai, valamint Székely János (Jovan Sekelj) nagybecskereki ügyvéd is, akik megbecsült tagjai voltak a kamarai vezetőségnek, és mindenekelőtt a Vajdasági Ügyvédi Kamara határokon átívelő kapcsolatainak építésében jeleskedtek.

MAGYAR JOGÁSZOK BÍRÓI ÉS ÜGYÉSZI TISZTSÉGEKBEN

A titói Jugoszláviában zajló részleges társadalmi liberalizálódásának, a „nemzetiségi kulcs" alkalmazásának köszönhetően a bírói és az ügyészi tisztségek betöltése során legalább ötven vajdasági magyar került ilyen pozícióba.

Ennek következtében a volt Jugoszláviában 1968 és 1990 között, a ténylegesen alkalmazott nyelvi egyenjogúság idején, megvoltak a személyi, valamint a tárgyi feltételei annak, hogy mindenki a saját, adott esetben magyar anyanyelvén kérhesse akár polgári peres, akár büntetőügyének bírósági tárgyalását.

Ezekben az évtizedekben, a legóvatosabb számítás szerint, legalább ötven olyan vajdasági magyar jogász szakember neve azonosítható be, akik a szakmai tisztségek különböző szintjein tevékenykedtek. (Lásd a mellékelt táblázatban.) Munkájukkal szolgálatot tettek azoknak a polgároknak, akik jogérvényesítésük során az állami hatóságok előtt a szerb nyelvvel egyenrangú módon használhatták magyar anyanyelvüket.

Név	Szabadkai Községi Bíróság	Szabadkai Gazdasági Bíróság	Szabadkai Kerületi (Felső) Bíróság	Szabadkai Községi Ügyészség	Szabadkai Kerületi (Felső) Ügyészség	Topolyai Községi Bíróság	Kanizsai Községi Bíróság	Zentai Községi Bíróság	Zentai Községi Ügyészség	Adai Községi Bíróság	Újvidéki Községi Bíróság	Temerini Községi Bíróság	Újvidéki Kerületi (Felső) Bíróság	Nagybecskereki Felső Bíróság	Vajdaság Legfelsőbb Bíróság
Sallay Tibor	x	x													
Stajić Ilona	x	x													
Stefanović Edit	x														
Szabó Csajkás Magdolna	x														
Szabó József	x	x													
Szakács István	x														
Tóth Bagi Antal						x									
Tóth Bagi Árpád	x														
Tóth László			x	x											
Varga István, dr., id.	x		x												
Varga István, ifj.	x	x													
Vass Ádám, dr.	x		x												
Vermes Mária	x														
Vörös Gyula			x				x								x
Vörös József											x				
Wéber Károly						x									

Név	Szabadkai Községi Bíróság	Szabadkai Gazdasági Bíróság	Szabadkai Kerületi (Felső) Bíróság	Szabadkai Községi Ügyészség	Szabadkai Kerületi (Felső) Ügyészség	Topolyai Községi Bíróság	Kanizsai Községi Bíróság	Zentai Községi Bíróság	Zentai Községi Ügyészség	Adai Községi Bíróság	Újvidéki Községi Bíróság	Temerini Községi Bíróság	Újvidéki Kerületi (Felső) Bíróság	Nagybecskereki Felső Bíróság	Vajdaság Legfelsőbb Bíróság
Anišić Ádor Mária	x														
Bakos Illés														x	
Baráth Károly, dr.			x												
Berić Petar			x				x								x
Bognár Etelka	x														
Bűn Simendić Kamilla					x										
Čeljuska Ivan	x	x													
Csernik Károly						x									
Csizmár László	x														
Dér Seregély Edit	x		x												
Dobó Antal							x								
Dobó Erzsébet			x							x					
Dobó Illés							x								x
Dudás Edit	x		x												
Erdudacz Zsuzsanna	x				x										
Fekete Ali Mária			x												
Győri István						x									
Gyüre István										x					
Hajbel András	x					x									
Hanák László					x				x						
Heiblein József	x		x												
Horváth István	?		x												
Hübsch Richárd													x		
Inđić Magda	x														
Ivanics Antal						x									
Juhász Antal						x									
Knežević Mária			x			x									
Kongó Tivadar			x			x									
Korhecz Tamás, dr., id.	x		x												x
Miavecz Béla												x			
Nagy Mihály					x										
Orosz Lajos			x				x		x						
Országh István	x		x												x
Radulović Jolán	x		x												
Sallay László, dr.			x												

A KÖTET SZERZŐI

BERETKA Katinka (1985) PhD egyetemi docens, Union Egyetem Dr. Lazar Vrkatić Jogi és Üzleti Tanulmányok Kara

DÉVAVÁRI Zoltán (1977) PhD egyetemi docens, a budapesti VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos munkatársa, az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának egyetemi rendkívüli tanára

DUDÁS Attila (1978) a jogtudományok doktora, egyetemi rendkívüli tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar

JÓZSA László (1957) okleveles jogász, ügyvéd

LETSCH Endre (1954) a jogtudományok doktora, egyetemi rendkívüli tanár, Európai Jogi és Politikai Tanulmányok Kara (FEPPS)

LOSONCZ Alpár (1958) a gazdaságtudományok doktora, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, egyetemi tanár

LOVASI LATINCSITY Zsolt (1989) okleveles jogász, pályázatíró-projekt menager magáncégnél

MATIJEVIĆ Zolna (1957) német–francia szakos tanár, főlevéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár

MÉSZÁROS Zoltán (1969) a bölcsészettudományok doktora, tanár és levéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár

MEZEI Zsuzsanna (1957) magyartanár és levéltáros, nyugalmazott főlevéltáros, Vajdasági Levéltár

NYILAS Mihály (1962) okleveles jogász, ügyvéd, a Tartományi Kormány alelnöke, a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság titkára

PRIBOJ POTREBIĆ Vesna (1964) magyar nyelv és irodalom szakos tanár, bírósági tolmács és fordító, Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság, Fordítószolgálat – magyar nyelvi csoport

ŠARKIĆ, Srđan (1948) a jogtudományok doktora, Újvidéki Egyetem, a Jogtudományi Kar nyugalmazott egyetemi rendes tanára

SZAKÁLLAS Zsolt (1984) okleves jogász, mesterfokozat, a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság altitkára

A

Abonyi Henrich 221
Abonyi Leopold 217
Achs Izidor 89, 95
Aćimović, Milan 271, 272, 273, 275
Acsanszki István 237
Ádám György 56
Adamovich István 238
Adamovich Sándor 238
Adamović, Stevan 151, 185, 186
Ágoston István 51
Aladžić, Viktorija 57
Alföldi Gedeon 51
Alföldi József 51
Alföldy Ede 40
Allaga Ottó 51
Ámán Ildikó 46
Ambrozovits Károly 51
Ambruszt Péter 51
André Frigyes 51
Andrić, Ivo 264
Anišić Ádor Mária M2a
Antal Gábor 237, 240
Antunovich József M1b
Apis, Dragutin Dimitrije 94
Apró Ferenc 64
Aradszki János 214
Aranicki, Stanko 186
Arany Károly 51
Arató Andor 218
Arday Lajos 289, 302, 307, 308
Arisztotelész 9
A. Sajti Enikő 28, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 77, 78, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 148, 149, 157, 159, 223, 224, 227, 228, 236, 282, 308
Athanaczkovits Trifon 51

B

Babarczi József 55
Babes Vince M1a
Bácsmegyei Elek 219
Baki József 51
Bakos Illés M2a
Bakule Géza 68, 211
Balanyi Sándor 214, 235, 237
Balassa Imre 17, 46
Balassa Pál 216, 239
Balázs Frigyes M1a
Balázs Ignácz 215
Balázs Jenő 214
Balázs Zoltán 213, 235, 238
Bálint István 344
Balla Aladár 29, 30
Balla Antal 17, 46
Balla Pál 51
Balogh Elemér 43, 44
Balogh János M1a
Baloghy Ernő 29
Bancsák Dezső 219
Bánffi Gyula 55
Bán Lajos 209
Bányai Lajos 343
Barasits Josef 51
Baráth Károly M2a
Bárdi Nándor 64, 148, 282, 307, 308, 309
Bárdos Izsó 210
Barsi Ferenc 214
Bartha Ádám 211
Bartha Károly 264
Bartha Miklós M1b
Barthal József 51
Bartlik Dezső 221
Bartók Ibolya 239
Bartose Miklós 238
Bartos Miklós 220
Baruch Erzsébet 76
Batta Péter 89, 213, 239

Beck Jenő 212
Beck Salamon 44, 45
Bedő Albert M1a
Békeffy György 210, 237
Békeffy Károly 212
Belajčić, Vladimir 152, 153
Bende Imre M1b
Beöthy Algernon M1a
Beretka Katinka 8, 279, 293, 308, 373
Berić, Petar M2a
Berinkey Dénes 148, 182, 183
Bérits Sándor 51
Berlekovits József 237
Bernáth Jenő 239
Berténvi Iván, ifj. 46
Bešlić, Nikola 88, 89, 102, 103
Beslits Dömötör 237
Bethlen István 87, 90
Betsch Henrik 237
Bezerédy István M1b
Bibits Döme M1a
Bibó György 51
Biliczki György 51
Bíró Andor 210
Bíró Károly 213
Bíró Lajos 237
Bíró Rudolf 211
Bissingen Ernő 109
Bisttyák 68
Bjelica, Slobodan 116, 131, 132, 144, 145
Blau Géza 41
Blazsevac Pál 238
Bóbits János 51
Bodnár Mihály 220
Bodnár Sándor 68
Bodrics Mihály 238
Bodrogvári Ferenc 364
Bogdanfi, Gliša 181, 189
Bogdanovics Vilibald M1a
Bogdán Vince 55, M1a
Bogdán Zsivkó M1a
Bognár Etelka M2a
Bognár Sándor 214
Bohus Károly M1a
Bokšan, Milan 151, 185, 186
Boldog Krizin 103
Boljanović, Marija 301, 308
Borbás Imre 237
Bordás Bernadett 364
Borovszky Dániel 51
Borovszky Samu 46, 56
Borsodi Ferenc 219
Borsodi Lajos 89, 219
Boschán Samu 210
Boschán Sándor 214
Von Bosi, Raul 264, 265
Botić, Milorad 184, 235, 236
Botka Béla M1a
Botlik Jenő 239
Bottlik Dezső 240
Böhm Zoltán 220
Brenner József 58, 209
Brestyánszki Kálmán 51
Brichta Nándor 213
Brieler Ernest 220
Bruck Benő 215
Bruck Géza 215
Bruck József 218
Buchwald Lázár 51
Buchwald Simon 51
Buding József 56
Bunda Róbert 217, 237
Burány Szidónia 342, 343, 344
Burucki Edit 343
Buzogány Mátyás 216
Bün Ferenc 209
Bűn Simendić Kamilla M2a

C

Ćalasan Valéria 344
Čehak, Kalman 69

Čeljuska Ivan M2a
Černak, Matúš 264
Ciano, Galeazzo 264
Cincar-Marković, Aleksandar 264
Ćirić, Stevan 99
Ćirić, Vladimir / Tyirity Vladimir / Tyirity Vláda 163, 168
Cosma Aurél 56
Čulinović, F. 226, 264, 265, 266, 274
Cvetković, Dragiša 263, 264
Cvijan, Rafael 289, 308
Czabafy János 213, 237
Czabafy Sándor 214, 238
Czedler János 51, M1b
Czeisel Lajos József 236, 238
Czeisz Máté 51
Cziráky Gábor 212

Cs

Csányi Tibor 211
Csapo Sándor 98
Császár Péter 51
Csáth Géza 65, 76, 82
Csávossy Béla M1a
Csemegi Károly 33, 49
Csende Károly 129
Csepregi Imre 238
Csernik Károly M2a
Csernovics Béla M1a
Cserta Péter 227
Csetvei Mária 365
Csillag (Stern) Károly 41
Csizmár László M2a
Csordár György 55
Csóvits Fábián 51
Csuka János 63, 72, 77, 87, 98, 103, 104, 105
Csukás László 51
Csuka Zoltán 93
Csupov Gyula 55

D

Dániel Ernő 31, M1a
Dániel Pál 30, M1a
Dániel Pál, ifj. 30, M1a
Dániel Pál Lajos M1a
Dani Pál 238
Darvas Dezső 221
Davidović, Dimitrije 340
Deák Imre 218, 236, 238
Deák Leó 71, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 113, 117, 218, 222, 227
Deák Péter 52
Debreczeni Aladár 212
Décsy József 212
Dekker Péter 52
Demeter Tibor 215
Demkó Pál 31, 32, M1a
Dénes József 214
Đere, Z. 266
Derner Richárd 238, 240
Dér Seregély Edit 305, M2a
Déry Károly 55
Dettre János 64, 65, 69, 73, 74, 76, 83, 84, 85, 86, 87, 110, 113
Deutsch Adolf 55
Deutsch János 214
Dévavári Dér Zoltán 64
Dévavári Zoltán 8, 61, 62, 63, 68, 69, 72, 73, 74, 78, 79, 98, 373
Dezső Tibor 215
Dimić, Ljubodrag 117
Dimitrievics Mihály M1b
Dimitrievics Milos M1b
Dimitrievits János 52
D. Lőrinc József 64
Dobák Béla 55
Dobó Antal M2a
Dobó Erzsébet M2a

Dobó Illés 305, M2a
Dohány Gyula 220
Dohány Sándor 210
Donáth Ákos 211
Đorđević, Jovan 316
Dorth Fülöp 238
Dömötör Imre 216
Dömötör Pál 52, 55
Dömötör Zuárd 52
Draganov, Parvan 264
Drakić, Gordana 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 186, 226
Drakulics Pál M1b
Drakulits Miklós 52
Draskóczy Ede / Draskóczy Eduard 216, 236, 237
Dudás Attila 8, 147, 363, 373
Dudás Edit M2a
Dudvarszki Gábor 52
Dukai, Peter-Paul 139
Dukay Béla 237
Dukay Ernő 129
Dulics Péter 237
Dunđerski Dóra 257
Dunđerski Dušan 257
Dunđerski Gedeon / Dungyerszky Gedeon 257, 258, M1b
Dunđerski Lázár 257
Dusa István 238

E

Eckhart Ferenc 24, 46
Eckstein János 275
Edelényi Miklós 214, 238
Egeresi Veronika 363
Ehrling Károly 220
Eidenmüller Elemér 215
Eiler Ferenc 93
Ekmečić, Milorad 174
Elemér Gyula 219
Elsleger Rezső 215
Emmich János 212, 237
Endressy Mihály 215
Engler János 236
Erdudacz Zsuzsanna M2a
Eremits Pál M1a
Erős László 220
Ertl János M1b
Ettvel Gyula 52

F

Fabinyi Teofil M1a
Fahmler Gusztáv 217
Faithn Boldizsár 238
Falcione Árpád M1b
Famler Gusztáv 237
Faragó György 216
Faragó Imre 235
Faragó Jenő 216
Faragó Kornélia 97
Farkas L. Ferenc 221
Fáth Ferenc 81, 85, 87, 90
Fedinec Csilla 148, 282, 307, 308, 309
Fehér Kálmán 324, 325, 358
Fehér Mihály 217, 236, 237
Fejes Zsuzsanna 46
Fejős Györgyi 343
Fejős István 363
Fekete Ali Mária M2a
Fekete Ödön 56
Fenyő Sándor 220
Fenyves Ferenc 65, 66, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 94, 95, 113
Ferenci Antal 214, 239
I. Ferenc József 7, 14, 16, 24, 36
Ferencz László 221
Fernbach Antal M1a
Fernbach József M1b
Fernbach Károly M1b

Fernbach Péter 227, M1a
Filep Tamás Gusztáv 64
Fira, Aleksandar 282, 308
Fischer György 215
Fischer János 212
Fischl Tibor 216
Fodor Gellért 106
Fodor István 55
Forrai István 129
Forray Zoltán 238
Földes János 212
Frank Károly 212
Frank Miklós 212
Franz Károly 237
Freing Ede 215
Friedmann Alfréd 213
Friedrich Alajos 52
Frigyes Salamon 210
Füstös Katalin 363
Füzesséry Géza M1b

G

Gábrityné Molnár Irén 285, 309
Gaćeša, Nikola 63
Gajcsinovits Gábor 52
Galambos Ferenc 216, 235, 237
Galambos Pál 216
Galántai József 62
Gálfi Zsigmond 52
Galgon Mihály 56
Gál Lajos 238
Gams, Andrija 144
Garai László 297, 303, 304, 308
Garai Zoltán 213
Garami Ernő 35
Garay Béla 97, 98
Gauder Ferenc 218
Gausz Ferenc 236, 238
Gebei Sándor 46
Gebhardt Ferenc 237
Geiger Mór 52
Geréb Mihály 209
Gernács József 213, 238
Gerold László 324
Gimesi Attila 236, 238
Goldstein Jenő 214
Goldstein Margit 82
Gombos Béla M1b
Gosztovits Pál 52
Gottche Frigyes 237
Gottlieb Rezső 235
Gönczöl Menyhért 237
Göring, Hermann 269
Gráber László 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 113, 216
Grandschsatz Jenő 219
Grebes Lajos 218
Grecsák Károly 32, 33, M1a
Gregorovits Mladen 52
Grlica, Mirko 57, 130, 145
Gromon Dezső M1b
Gross Antal 235
Gruber Enikő 290, 291, 308
Gruescu Lázár M1a
Grunik Vladimir 237
Grün Piroska 123
Gubás Jenő 98, 115, 116, 117, 125, 129, 145, 146
Guln György 49, 51, 52, 56
Gulyás László 224
Guttmann József 210
Guttmann Zsigmond 217

Gy

Gyantár Ildikó 344
Gyelmis Gerő 55
Gyémánt Richárd 46
Gyenes Viktor 219
Gyetvai Károly 362, 363
György Imre 211
Győri István 305, M2a

Gyurinovits Kálmán 52
Gyüre István M2a

H

Haan Gyula 215
Habram Nándor 238
Habram Péter 220
Habsburg–Tescheni Albert 34
Hadik József 220
Hadzsics Antal M1b
Hadži, Kosta 151, 185, 186
Hadzsy János 40, M1b
Hail Márton 52
Hajbel András M2a
Hajdu József 216, 236, 237
Hajnal Mihály 216, 238
Halász János 238
Hallai Márta 343
Hamza Gábor 28
Hanák László M2a
Harkány Károly M1b
Harmath Györgyi 344
Havas Emil 82, 210
Havas Károly 82, 85, 109
Havas Lajos 216
Heiblein József M2a
Heklai Pál 219
Hemm Katalin 343
Henneberg Géza 217
Herbuth Jenő 238
Herczeg Ferenc M1a
Herczegh Sándor 160
Hettscheimer Imre 238
Hevessy Bertalan M1b
Heydrich, Reinhard 271
Hidegh Árpád 55, 56
Hilkene Lajos 237
Himmler, Heinrich 271
Hipp Miklós 52
Hirschl Sándor 214, 235, 238
Hirsch Tivadar M1b
Hirth Ferenc 210
Hitler, Adolf 224, 264, 265, 266
Hock Rezső 283, 285, 291, 296, 308, 320
Hock Rudolf 283, 288, 308, 358
Hodzsa Milán M1b
Hoffmann János 218
Hoffmann Jenő 121
Hoffmann Josef 52
Hoffmann Károly 121
Hollenger Károly 212
Hollenger Pál 216
Holló Dénes 213, 236, 238
Holló Oszkár 214
Hoós Ferenc 55, M1b
Horn Ede 43
Hornyák Árpád 106, 307, 308
Hornyik György 344, 367
Horovicz Dezső 221
Horthy Miklós 30, 35, 101, 267, 275
Hortobágyi Jenő 227, 228, 236, 237, 238, 239
Horvát Cvetkó 86
Horváth Árpád 285, 309
Horváth Béla 216, 236, 237
Horváth Ferenc 214
Horváth Imre 217
Horváth István 305, M2a
Horváth Mór 33, 218, M1b
Horváth Sándor Domonkos 50
Horvátovics Pál 238
Hosch Kázmér 212
Hraskó József 238
Hubert András 214
Hubert Éva 343
Huszágh Nándor 213
Hübsch Richárd 305, 363, M2a

I

Ignjatović, Nikola 151, 189
Ilics Radoszláv 238

Inđić Magda M2a
Ingusz Sándor 82, 83
Inotai Géza 218
Istvánffy István 219
Ivanics Antal M2a
Ivánka Imre M1b
Iványovics Iván M1b
Iványovits Sándor 55
Iványi István 56
Ivić, Aleksa 131
Ivković Ivandekić, Ivan 98
Izakovits Milán M1a

J

Jámbor Pál M1b
Janča, Dejan 364
Janiga János 210, M1b
Janjetović, Zoran 92, 268, 274
Janković, Dragoslav 174
Jankovich Gyula M1b
Jánosy Károly 219, 237
Jászi Oszkár 73, 76
Jelich Mihály 240
Jeney Imre 55
Jeszenszky Géza 224
Joannovics István M1a
Jóczits Mladen 52
Jovanić Ilona 344
Jovanović, Jovan 174
Jovanović, Vasa 79
Józsa Lajos 209
Józsa László 8, 171, 207, 369, 373
II. József (Joseph Benedikt August von Habsburg-Lothringen) 23
Juhász Antal 305, M2a
Junger Ferenc 367
Junkert Mátyás 56

K

Kaiser Tibor 216
Kalapis Zoltán 28, 46, 323
Kállay Miklós 110
Kalmár Antal 29
Kalmár Elemér 211
Kánitz Dezső 219
Kántás Balázs 95
Karađorđević, Aleksandar (Sándor) 67, 93, 94, 174, 190, 264
Karađorđević, Pavle (Pál) 264
Karađorđević, Petar I (I. Péter) 160
Karađorđević, Petar II (II. Péter) 264
Karátson Lajos M1a
Karátsonyi Aladár M1a
Karátsonyi Guidó M1a
Karátsonyi Jenő M1a
Kardos Sámuel / Kohn Samu 33, 35, 219, M1a
Kármán János 52
Kármán Lajos M1b
Károlyi Josef 52
Károlyi Mihály 34
Kárpáthy Kálmán 221
Kartag Ódri Ágnes 363
Kartál Árpád 219
Karvázy Domonkos 55
Karvázy Zsigmond 52
Kasaš, Aleksandar 227, 266
Kaurimszky F. Imre 238
Kausz Gyula 238
Keck Balázs 367
Keck Zsigmond 144
Keczeli-Mészáros Ferenc 214, 238
Kék Lajos 34, M1a
Keksz Lajos 236, 238
Kelemen István 55
Kellér István 55
Keller Lőrincz 240
Kellert Benő 210
Kemény Ferenc 215

Keményfi Pál 54
Kende Ferenc 97
Kengyelac Milivoj 237
Képes György 13, 16, 46
Keppich Henrik 56
Kerekes István 215
Kerényi Rezső 235, 238
Keresztes István 55
Keresztes Josef 52
Kereszturi György 52
Kerpel Gusztáv 221
Kerpel Zsigmond 221
Kinkó István 212
Király Károly 89, 102, 117, 214, 239
Kirjakovits Czviin 54
Kisfaludy Kálmán 56
Kis József 213
Kiss Ernő 31
Kiss György 220
Kiss János / Jovan Kis 160, 161
Kiss József 210, 238
Kiss Margita 343, 344
Kiss Miklós M1a
Kiss Mór 220
Kiss Zsigmond 55
Kiszel Ferenc 211
Kiszely Kálmán M1a
Klein Aladár 216
Klein Ernő 211
Klein, F. 191
Klein György 211
Klein Rudolf 215
Klein Tibor 211
Kleisner, Gustav 189
Klimkó István 238
Klinko István 236
Knežević Mária M2a
Kocsis Lajos 52
Koczik Pál 52
Koczkár Mihály 52
Koczkár Miklós M1b
Koczkár Zsiga 55
Kohn András 209
Kolarski (Bancsi) Zsuzsanna 343
Kollár Mátyás 238
Kolozsi Tibor 69, 83
Komáromi Szilveszter 129
Končar, Ranko 283, 289, 308, 309, 310
Kondorossy György 55, M1b
Kongó Tivadar 109, 144, 322, M2a
Konjović, Đorđe 186
Konstantinović, M. 132, 133, 144
Konyovics Antal M1b
Konyovics Fedor 238
Konyovits Dávid M1b
Koós István 55
Kopasz István 214
Koráni Elemér 108
Korhecz Tamás 280, 285, 309, 359
Korhecz Tamás, id. 305, 360, M2a
Korhecz Zoltán 370
Kormányosi Benő 50, 56
Korniss Géza 56
Korošec, Anton 99
Korsós Lajos 221
Korsós Tibor 221
Kósa Ádám 52
Kossuth Lajos M1b
Kostics Lázár M1b
Kostić, Mirko 130
Kostyál Antal 56
Kosztits Mihály 52
Kosztolányi Dezső 44, 65, 76
Kovács Árpád 220
Kovács Bódog 215
Kovács Erzsébet 344
Kovacsits Ágoston 52
Kovacsits Károly 52
Kovács Károly 211, 237
Kovács Lajos 68, 237
Kovács László 302, 309
Kovács Laus 219
Kovács Pál M1b

Kovács R. Ferenc 237
Kovács Viktor 343
Kovač, Teodor / Kovács Teodor 266, 267
Kováts Josef 52
Kozich Elemér 217
Kozlov N. Anatolijé 133
Kozma Imre 221
Kozma László 54, M1b
Königstätter Emil 216
Körösy Dezső 215
Körtvélyesi Mátyás 129
Krähl Lipót 51, 52
Králik József 219
Kramer Ádám 238
Krámer Gyula 109
Krautner Tivadar 237
Krischaber Tibor 212
Krisztián Ádám 218
Krizman, Bogdan 147, 174
Krób Károly 52
Kukorelly György 240
Kúlai Lederer Dezső 218
Kúlai Lederer Tibor 217
Kulunsits Viktor 52
Kunak János 218
Kunetz Béla 210
Kun Szabó György 109
Kun Szabó László 129
Kuntić, Kalman 116, 130, 132, 133, 134, 137, 146
Kurai Antal 54
Kurucz Henrik 240
Kurz Henrik 237
Kuthy Mihály 52
Kuthy Zoltán 214, 236, 238
Kürthy István M1a

L

Ladány László 212
Lalosevics István 238
Lalosevits Miklós 53
Lampel Béla 215
Lánczi Bódog 210
Láncz Irén 365
Landauer Adolf 53
Lányi Alfréd 217, 237
László Dezső 220
Latinovics Ernő M1b
Latinovics Vince M1b
Latinovits Gyula 52
Latinovits János 52, M1b
Latinovits Pál M1b
Laurovits János / Laurović Jovan 236, 238, 255
Lausevits Péter 52
Lázár Béla 238
Lazics Milán 237
Lebl, Arpad 69
Lederer Dezső 238
Lederer Tibor 237
Léh Tibor 216, 236, 238, 240, 245
Lekić, Rista 133
Léner Antal 68
Lengyel Ferenc 102, 103, 129, 237
Lenhárt Erzsébet 342, 343
Leovics Gedeon 52
Lesmeister László 237
Leszih János 237
Létmányi István 104
Letsch Endre 8, 306, 357, 373
Lévay Endre 98, 103, 105
Levin Géza 221
Lichtneckert János Singer 56
Linder Béla 62, 71
Lipozencsics László 237
Loránt Zoltán 210
Losonc Ede 213, 237
Losoncz Alpár 8, 313, 324, 325, 364, 373
Losoncz Aurél 129, 209, 235, 370
Lotz Ákos 220
Lovasi Latincsity Zsolt 8, 327, 373

Lovászy Andor M1b
Lovászy Márton 29, 34, M1b
Löbl Endre 235
Löbl Marcell 211, 235
Löbl Nándor 213
Lőrik Antal 238
Lőwy Gyula 216
L. Tóth Kálmán 237
Lukić, Radomir / Lukics, Radomir 314
Lukits Vincze 53
Lusztig Zoltán 212

M

Macak Mátyás 238
Maček, Vlatko 263
Mačković, Stevan 63, 131, 146
Magarašević, Aleksandar 364
Magarasevics Sándor 237
Magyar György 56
Magyar Imre 53, 56
Magyar János 55, 56
Magyary-Kossa Zoltán 240
Major József 239, 240
Major Nándor 280, 309
Majoros Adolf 58, 210
Majoros István M1b
Major Oszkár 217
Mák Ferenc 159
Malagurski Iván 237
Malesevits István 53
Malusev Sándor 56
Mamusich József 237, 239
Mamusich Lázár 57, M1b
Mamusich Tibor 237
Mamuzsits Ágoston 53
Mánits Péter 53
Manojlovics János / Manojlovits János 237, M1a
Manojlovits Demeter 53
Manojlovits György 53
Marczikits Illés 53
Mária Terézia (Maria Theresia Walburga Amalia Christina von Habsburg) 14, 23, 117
Marinković, Pavle 71
Marinkovics Lengold, Katarina 236
Marjanović, J. 265
Márk Pál 53
Maros Károly 215, 238
Martinko, Ana / Martinkó, szül. Ivák Anna 251
Martinko, Andrija / Martinkó András 251
Marton Andor 105
Mártonffy Károly 35, M1b
Masirevics Miklós 238
Máthé Gábor 46
Matić, Mišo 184
Matić, Svetomir 95
Matijevics Lázár 237
Matijević, Stipan 130, 146
Matijević Zolna 8, 49, 373
Matits János 53, M1b
Matkovics József 55, 283, 309, 365
Matlekovits Sándor M1a
Mavrák Vera 344
Maximovics Miklós M1b
Mayer Jenő 218, 240
Mayer Nándor 217, 218
Mayer Ottmár 105, 106, 107
Mazák Mátyás 215
Mensch Károly 238
Mentzer Aladár 221
Merényi Dezső 53
Mérey Jenő 210
Mesaroš, Šandor 62
Mészáros Zoltán 8, 115, 171, 263, 373
Mezei Károly 53
Mezei Miklós 236
Mezei Zsuzsanna 8, 13, 118, 122, 125, 373

Mezey Barna 47
Miavecz Béla M2a
Mihajlovics János M1a
Mihajlovics Kornél M1b
Mihajlovics Miksa M1a
Mihálovits Endre M1b
Mihelits Sándor 53
Mikić, Jovan 144
Mikosevits Kanut M1b
Milassin Lajos 55
Milassin Zsigmond 53
Miletics Szvetozár M1a, M1b
Miljković, Milutin 131
Milkó Izidor 82
Milodánovits István 53
Milojević Éva 344
Miloszávlyevits Milán 53, M1b
Milošević, S. D. 264
Mirnics Károly 288, 292, 309
Mirnics Zsuzsa 285, 309
Mironiczki Iván 238
Mišić, Živojin 62
Miskov Dusan 237
Mitták Gusztáv 53
Mizsei András 238
Mocs Sándor 238
Mojzes László 216
Molnár Csikós László 303, 304, 309, 365
Molnár Károly 275, 276, M1b
Molnár Lívia 275, 276
Momčilović, Đ. 267
Moór Sándor 215
Móré-Hatala Veronika 343
Moricz Josef 53
Móricz Pál M1b
Mrksics Jása M1a
Mukics Simon M1b
Mukits Ernő M1b
Munk Artúr 65, 82
Musitzky Döme M1b
Muth Gáspár 56
Müller János 238
Müller Sándor 212

N

Nádasky Márk M1a
Nagy Béla 210, 218, 236, 238
Nagy Georgina 344
Nagy Iván 100, 101, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 216, 222, 235, 236, 238, 240
Nagy Mihály 237, M2a
Nagy Miklós 227
Nagy Ödön 80, 89, 210, 237
Nagy Péter 213, 237
Nagy Sándor 216
Nagy Zsolt 47
Nánási László 47
Nedeljković, Darinka 302, 309
Nedetzky István M1a
Nedić, Milan 271, 272, 274
Nemescheimer Sebestyén 238
Nemes Károly 53
Nemesmiliticsi Horváth Mór 33
Németh Mátyás 53
Neorcsics János 237
Neubacher, H. 265, 266
Neuhausen, Franz 269, 271
Névai László 45
Nikić, Fedor 131, 144
Nikolić, Branko 184
Nikolić, Nikola 181, 189
Nikolics Fedor M1a
Nikolics Kornél 238
Nikolics Sándor 238, M1a
Nikolits Arkádia 53
Nikolits Endre 53
Nikolits Vazul 54
Noll János 53
Novics Jefta 238

Ny

Nyilas Mihály 8, 327, 359, 373
Nyilassy Pál 55

O

Obláth Leó 56
Obrenović, Aleksandar 71, 94
Obrenović, Milan I (I. Milan) 71
Oláh Károly 53
Olaý Lajos 54
Olshausen, K. 264
Orcsics Ferenc 237
Orosz Lajos M2a
Országh István 305, M2a
Oshima, Hiroshi 264
Osipov, Alexander 280, 309
Ózer György 363
Ozsvár Vilmos 212, 236, 237

Ö

Ördögh Tibor 281, 290, 308, 309
Ördög Mihály 55

P

Palásthy Ödön 218, 238
Pálffy Elemér M1a
Palić, Milenko 177
Pál István 218
Pál Rudolf 217
Pál Sándor 218, 238
Pal, T. 266
Pantović, Milan 192
Pantović, Živana 192
Pap Géza 34, 35, 36, M1a
Papik Josef 53
Papp Antal 55
Papp György 365
Papp Lajos 211, 235, 237
Papp Richard 53
Parcsetits Félix 51, 53
Párvány Károly 237
Pászt Vilmos M1a
Pašić, Nikola 71, 78, 79, 93, 174
Patai Béla / Pataj Béla 219, 235, 238
Pataki Antal 210, 237
Paukovits Andor 51, 53
Pauliny-Tóth Vilmos M1b
Paul Kálmán 217
Pavelić, Ante 100
Pavić-Szulocki Eszter 344
Pavić, Željko 117, 146
Pavkovits György 53
Pavlas, Ignjat 184
Pavlovics Ljubomir M1a
Pavlovits István 53, M1b
Pázmány Péter 23
Pázsit Antal 53
Péics-Tukulyac Mária 344
Perényi Lajos 220
Perl O. Sándor / Perl, Aleksandar 142, 211
Perović, Ivan 264
Pertits Josef 53
Pertz Károly 211
Pescha Miklós M1a
Petrényi József 96
Petrović, Jovan 182
Petrović, Milivoj 184
Petrović, Nikola 93
Petrovits András 53
Petrovits Márk 53
Pilaszanovics József M1b
Pilcz Nándor 344
Pintér Ferenc 53
Pintér Jakab 220
Pintér Lajos 129
Piukovich Elemér M1b
Piukovics József M1b
Piukovits Ferencz 55
Podgradszky József 219

Podmaniczky Frigyes M1b
Pokomándy Sándor 56
Polákovits Mátyás 53
Polczner Jenő 56
Polit Mihály 55, M1a
Pollok Frederic 43
Popin, Vladimir 284, 309
Popović, Dušan 284, 309
Popović, Milivoj 186
Popović, M. Srđa 314
Popovics Vazul M1b
Popovics Vazul István M1a
Popovits Döme 53
Popovits Milos 55
Popov, Milorad 238
Popov, Nebojša 314
Prčić Vujnović, Gordana 57
Prcsics Lázár 237
Preradović, Aleksandar 98
Pressburger József 212
Pressburger Károly 53
Pribičević, Svetozar / Pribicsevics 67, 68, 79, 91, 92
Priboj Potrebić Vesna 8, 327, 373
Prokopy Imre 74, 76, 77, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 106, 113
Pulszky Ágost M1b
Pulszky Ferenc M1b
Pummer Sándor 108, 109, 212, 239
Purczmann Béla 53

R

Racković Rozália 344
Račić, Puniša 93, 190
Rácz Jenő 213, 237
Radaković, Petar 133
Radánovits Döme 54
Ráday Gedeon M1a, M1b
Radić, Stjepan 67, 93, 104, 190
Radicsevich Sándor 104
Radocsay László 56
Radó Imre 82
Radovanović Mileta 283, 289, 308, 309, 310
Radovánovics György 55, M1b
Radulović Jolán M2a
Rainer M. János 46
Raisz Sándor 54
Raits Tamás 238
Ramacs Mihály 238
Rassner Lajos 209
Rat, August 183, 184, 185
Rátf András 217
Rausch Alfréd 240
Rautsch Károly 218
Ravaszi Mihály 54
Récsei László 218, 235, 237
Récsey János 218, 235
Reeb Kálmán 213
Rehák Ferenc 184
Rehák László 144, 283, 286, 287, 309, 310, 319, 320, 323, 324, 363
Rehákné Pósa Rózsa 323
Reiniger Jakab 56
Reiter Nándor 54
Rekeczki József 213
Rengyel János 237
Reök Andor 108, 227
Répás Ferdinánd 214
Révész (Fischer) Ernő 41
Rezsnyi János 54
Von Ribbentrop, Joachim 264
Richter Géza 212, 237
Ristić, Dragutin 66
Risztits István 54
Rodits Jakab 54
Rohonczy Gedeon M1a
Rohonyi Gyula 36, M1a, M1b
Rokai, P. 266
Rokolya Gábor 13, 47, 239
Romsics Ignác 46
Róna Gyula 217
Rónay István M1b

Rónay János M1a
Róth Nándor 57
Rottmann Árpád 68, 213
Rousseau, Jean-Jacques / Rousseau János Jakab 42, 43
Rózsa Imre 56
Rózsa (Rosenberg) Izsó 55, 56
Rózsa Maxim 215
Röhrig Keresztely 238
Rösch Ferenc 215
Ruby Gyula 210, 237
Rudits Mihály 54
Rukavina Oszkár / Rukovina, Oskar 142
Ruszoly József 64
Rutsch Károly 238
Ruttkay László 238

S

Sáfrán László 216
Sáfrány István 216
Sági József 237
Salamon Frigyes 235, 238
Salamon Imre 213
Sallay László 212, M2a
Sallay Tibor 305, M2b
Sántha György 71, 74, 81, 82, 83, 95, 96
Sarcsevics András 237
Šarkić, Srđan 8, 171, 263, 373
Sarnya Endre 221
Schäffer Mór 54
Scheberle Jenő 221
Scheib Károly 238
Schick Károly 240
Schick Mátyás 54
Schik Barnabás 237
Schik Béla 238
Schilling Ede 54
Schlarp, K-H. 265
Schmaus Dezső 218
Schmausz Endre 37, 54, M1a
Schmidt Konrád 218, 240
Schneider Károly 217
Schnepf Ferenc 237
Scholz Vilmos 238
Schuler István 214
Schuller Simon 54
Schultész Ferenc 216, 238
Schwarz Ferenc 215
Schwarz Lajos 211
Schwitzer László 211
Scultéti Ede 54
Seton-Watson, Robert William 172
Seemayer János M1a
Segedinčev, Tatjana 130, 131, 146
Sejteri Nikola 219
Sekelj, Jovan 370
Siflis Imre 211, 237
Sík Béla 214
Sík Károly 217
Silits Mihály 54
Simić, Miodrag 131, 132, 133, 134, 146
Simon Mihály 54
Simović, Dušan 264
Šimunović-Bešlin, Biljana 116, 130, 131, 132, 133, 134, 144, 146, 177
Singer Béla 211, 235, 237
Singer Simon 209
Singler Miklós 211
Sipos Milorad 257, 258, 259
Sirkó Ilona 344
Šišić, Ferdo 174
Skenderovits János 54
Skultéti István 54
Skultéti János 54
Slezinger Viktor 214
Sommer Károly 211, 237
Somssich Pál M1b
Sonnenberg Zoltán 211
Sóti Ádám 213, 239
Sóti Imre 213, 237

Sotinac, Kata / Szotinac Mátyásné, szül. Szimits Katalin 242, 247
Sotinac, Mata / Szotinacz Mátyás 240, 247
Sóty Ádám 238
Spitzer Ferenc 212
Spitzer Mór 213
Springer Lajos 54
Stajić Ilona M2b
Stanković, Đorđe 174
Stanković, Radenko 264
Stanković, Svetozar 99
Stassik Ferenc 42
Stefanović Edit M2b
Steiner Adolf 56
Stepanov, Radivoj 321
Stern Tibor 211
Stevanov, Miloš 133
Stifelmayer Károly 237
Stipta István 47
Stojácskovits Miklós 54
Stojadinović, Milan 100, 271
Stojanov, Mladen 283, 289, 308, 309, 310
Strasser Lajos 217
Stratimirovics György M1b
Strelitzky Dénes 39, 71, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 117, 237
Strilich Mihály 55
Strósz Ignátz 54
Sugár Tivadar 56
Sulyok Móricz 56
Surány Klára 129
Sváb Károly M1a

Sz

Szabadi István 237
Szabadkai József 220
Szabados János 54
Szabó Alajos 54
Szabó Csajkás Magdolna 305, M2b
Szabó Ferenc M1a
Szabó József 218, M2b
Szabó László 54, M1b
Szabovljevics Mihály M1a
Szakács István M2b
Szakállas Zsolt 8, 223, 373
Szalay Lajos M1b
Szalay Mátyás 57
Szalczer Jenő 212
Szalma József 363
Szamek Gusztáv 219
Szántó (Schlesinger?) Gábor 106, 107
Szántó Róbert 82
Szárits Bertalan 54
Szarka László 148, 282, 307, 308, 309
Szarvasi Ede 54
Szávits János 54
Széchenyi Jenő M1b
Széchenyi József M1b
Székely Áron 70, 71, 210, 235, 237
Székely Géza 215, 235
Székely Ignác 216
Székely János 370
Székely József 217
Székely László 363
Székely Simon 33
Székely Tibor 125
Székely Zoltán 210
Széll Gyula 56
Szemző Gyula M1a, M1b
Szemző János M1b
Szeniczey Ödön M1a
Szenteleky Kornél 82, 97
Szentgyörgyi Imre M1a
Szepessy István 209, 235, 237
Szerényi Ildikó 95
Szesztay Ádám 281, 284, 310

Sziládi Mór 54
Szilágyi Dezső 20
Szilasi Fülöp 209
Szilasi Ödön 210, 235, 237
Szilassy Zoltán M1a
Szivák Imre M1a
Szkenderevics Mihály 237
Szladits Károly 45
Szladky Rudolf 221
Szlezák Lajos 37, 215, M1b
Szlezák Rezső 238, 239
Szlezák Rudolf 215
Szőcs Kálmán 214
Szöllősy József 211
Sztakics Szvetozár 238
Sztári Antal 216
Sztipics László 237
Sztojacskovics Sándor M1a
Sztójay Döme 264, 265
Sztojkovics Péter M1b
Sztratimirovics György M1a
Sztupa György M1a
Sztura Szilárd 56
Szutréli Lipót 51, 54
Szutrélyi György 51
Szűcs Andor 55, 56
Szűcs István 365
Szűcs József 55
Szűcs Magdolna 362
Szűcs Zsuzsanna 344
Szűts Mihály 54

T

Takács Péter 47
Tallián Béla M1a
Tangl Zoltán 215
Tapavica Simon 238
Taubert A. Gusztáv 211, 237
Telegdi Sándor 218
Teleki Arvéd M1b
Teleki Pál 80, 223, 224
Tellecsky Kristóf M1a
Ternovszki Béla 54
Terzić, V. 264, 265, 272, 274
Tetsényi Albert 54
Thälmann, Ernst 268
Thurn-Taxis Egon M1a
Thuroczi Zsigmond 54
Tibor György 216
Tihanyi (Willmann) Mátyás 240
Tisza András 211
Tisza Endre 235, 237
Tisza István 101
Tisza Kálmán 33
Tito, Josip Broz 137
Tóbi Kálmán 212
Tokalits Dávid Antal 55
Tompa Antal M1b
Toponárszki Milivoj 55
Torday Izidor 210
Toth Adalbert 29, 47
Tóth Bagi Antal M2b
Tóth Bagi Árpád M2b
Tóth Ferenc 102
Tóth István 55
Tóth József 218, 240, M1b
Tóth László M2b
Tóth Vilmos M1b
Tove H. Malloy 280, 309
Tove Malloy 280, 309
Török Andor 213, 235
Török Arnold 220
Trifković, Marko 68
Trifunácz Aleksandar M1a
Trischler Aladár 219, 237
Trócsányi László 7
Trurszki Zsigmond 217
Turányi Zsigmond 217
Turi Mátyás 54
Turk Marcell 220
Turner, Harold 269, 271

U

Udvarhelyi Nándor 238
Ugray (Hoffmann) János 240
Újvári Adolf 160
Ujváry Gábor 63, 68, 73
Ungár Adolf 56
Utasi Csaba 97
Utasi Ferenc 212, 237

Ü

Ürményi Bernát M1a

V

Vajda Gábor 305, 310
Váli Gyula 57
Vámbéry Rusztem 45
Va(o)jnovits Áhron 54
Várady Imre 28, 29, 33, 34, 38, 39, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 117, 156, 157, 160, 219, 227, 275, 276, 370, M1a
Várady József 38, 39, 102, 125, 219, 275, 276, 294, 302, 310, 318, 320, 358, 370
Várady Tibor 7, 156, 161, 275, 276, 288, 297, 302, 306, 310, 358, 361, 362, 364, 365, 367
Varga György 210
Varga István, id. M2b
Varga István, ifj. M2b
Varga Károly M1b
Varga László 283, 289, 292, 310
Vári Szabó István 55
Várnay Ernő 56
Váró Ignác 220
Vass Ádám 360, M2b
Vass Antal 210, 235, 237
Vécsei Samu 58
Végh Enikő 363
Végh Lajos 219
Vegh, S. 266
Végman Ferenc 56
Vékás János 322, 323
Vendel Aranka 344
Vén Veronika 344
Veréb Gyula 210, 239
Veress Emil 210
Veress Samu 210
Vermes Béla M1b
Vermes Imre 215
Vermes Jenő 215, 217
Vermes Mária M2b
Vernacski István 238
Veszelovszki József 238
Vidakovics Rezső 238
Viderkov, Ivan 137
Vígh Károly 214
Vigyázó Ferenc M1a
Vild Erzsébet 344
Vilić, Marko 117
Vilt Vilmos 103
Virter (később Vértesi) Károly 55
Visontai Soma M1b
Vizi Balázs 280, 309
Vlahović, Miloš 95, 237
Vlahović, Veljko 286, 310
Vlaškalin, Milorad 79
Vojnics Máté, ifj. 55
Vojnits Barnabás M1b
Vojnits István 40, M1b
Vojnits Jakab M1b
Vojnits Sándor, ifj. M1b
Vorgić, Nikola 357, 358
Völgyi János 228
Völkl, E. 264, 265, 266
Vörös Gyula 305, M2b
Vörös József M2b

Vucsevits Illés 55
Vuits János 55
Vuits Svetozár 55
Vujevics Pál 238
Vujevits Zakár 55
Vujics Szvetozár 238
Vujkovics Lemics Pál 237
Vukićević, Velimir 88
Vukicsevits György 55
Vukovich Gerő / Vukovics Gergő 236, 238
Vukovics György 237
Vukov Lukács 79

W

Wagner Gyula 57
Wagner Károly 240
Wágner Péter 234, 236, 238
Wéber Károly 305, M2b
Weiss Hugó 236
Weiss Jenő 217
Weldin József 56
Werbőczy István 177
Wesztergom Kelemen 237
Wicham Steed 172
Wiederkomm János 235, 236, 238
Wiegenfeld Richárd 216
Willmein Jenő 210
Winkler Elemér 210
Winter Lajos 219
Wolf Béla 214, 237
Wurtz Mihály 238

Z

Zádor András 219
Zákó István M1b
Zákó Milán M1b
Zátonyi Dezső 217
Zavisitz Milorad 239
Zelenay Miklós 239
Ziller Lajos 220
Živković, Petar 94
Živkov, Sava 63
Zomborcsevits Ferencz 55
Zombori László 55
Zubac, Miloš 342
Županski, Slavko 66, 67, 110

Zs

Zsíros Laus 220
Zsoldos Gusztáv 238
Zsubory József M1a
Zsulyevich Antal 237

Összeállította: Kószó Attila

Kiadta: Vajdasági Magyar Jogász Egylet
A kiadásért felel: Nyilas Mihály elnök
Szerkesztette: Várady Tibor
Recenzensek: A. Sajti Enikő, Bordás Bernadett, Szűcs Magdolna
Kiadói konzulens és lektor: Sági Varga Kinga
Könyvterv: Csernik Előd
Korrektor: Buzás Márta
Példányszám: 300
Nyomda: Csíkos Nyomda Kft., Szabadka

Vajdasági Magyar Jogász Egylet
21 000 Újvidék, József Attila u. 16–18.
www.vmje.rs, office@vmje.rs

Jelen kiadványunk elektronikus névmutatója letölthető
a Vajdasági Magyar Jogász Egylet weboldaláról, a www.vmje.rs címről.

Mint a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának oktatója földrajzi értelemben mindig is közel éreztem magam a Délvidékhez. Amikor a hetvenes években diák voltam Szegeden, láthattam, ahogy egy kopott vonat indult Horgosra. A hetvenes években hírekre éhesen olvastam a *Magyar Szó*t. Ugyan a társult munka fogalmát akkor sem értettem igazán, de mégis mások, kicsit szabadabbak voltak a hírek, mint idehaza, az anyaországban. Diplomám megszerzését követően – még a rendszerváltozás előtt – első hivatalos kiküldetésem az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karára vezetett. Később az élet úgy hozta, hogy nemzetközileg is elismert, kiváló délvidéki jogász pályatársakkal ismerkedhettem meg, és meggyőződhettem arról, hogy a Délvidék jogásztársadalmának múltja, jelene és reményeim szerint jövője is van.

Igazságügyi miniszterként (2014–2019) erkölcsi kötelességemnek tartottam, hogy a határon túli területek, így Erdély és a Partium, a Felvidék és a Délvidék magyar jogászságának félmúltját megismerjék a hazai kollégák és a szélesebb közönség is. Érdekelt – és úgy gondolom, nem csak engem –, vajon hol tanulhattak azok, akik a jogi pályát választották, milyen szerepet töltöttek be az adott térség közéletében, milyen eredményeket értek el a kisebbségi jogok védelmében?

Köszönettel tartozom a híres jogászdinasztia tagjának, Várady Tibor professzor úrnak, akivel az elmúlt években többször volt alkalmam beszélgetni a délvidéki jogászság történelmi szerepéről és a jelen kihívásairól. E beszélgetések eredménye, hogy ez a könyv elkészülhetett. Nincs emberi civilizáció jog nélkül, nemzeti kultúra saját jogi kultúra nélkül. E kötet izgalmasan és hitelesen mutatja be a délvidéki magyar jogászok elvitathatatlan érdemeit abban, hogy a mindig változó körülmények között ez a nemzetrész is megőrizze – méghozzá magas fokon – sajátosan magyar identitását.

TRÓCSÁNYI László

ISBN 86-81144-04-9
9 788681 144046